

Marja Ylönen

Saastumisen kontrollin ideologia

Vesien saastumisen ja vesirikosten
kontrolli Suomessa vuosina 1960–2000

Marja Ylönen

Saastumisen kontrollin ideologia
Vesien saastumisen ja vesirikosten kontrolli
Suomessa vuosina 1960–2000

Esitetään Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi yliopiston Historica -rakennuksen salissa H320
joulukuun 2. päivänä 2011 kello 12.

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2011

Saastumisen kontrollin ideologia

Vesien saastumisen ja vesirikosten kontrolli
Suomessa vuosina 1960–2000

Marja Ylönen

Saastumisen kontrollin ideologia

Vesien saastumisen ja vesirikosten kontrolli
Suomessa vuosina 1960–2000

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2011

Editors

Jussi Kotkavirta

Department of Social sciences and Philosophy, University of Jyväskylä

Pekka Olsbo

Publishing Unit, University Library of Jyväskylä

Cover picture by Arvi Saari

URN:ISBN:978-951-39-4542-8

ISBN 978-951-39-4542-8 (PDF)

ISBN 978-951-39-4541-1 (nid.)

ISSN 0075-4625

Copyright © 2011, by University of Jyväskylä

Jyväskylä University Printing House, Jyväskylä 2011

Vaarini Sulo Mäkisen (1917-2009) muistolle

ABSTRACT

Ylönen, Marja

Ideology of pollution control. Social control of water pollution and pollution crimes in Finland from the 1960s until the year 2000.

Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2011, 232 p.

(Jyväskylä Studies in Education, Psychology, and Social Research, ISSN 0075-4625; 424)

ISBN 978-951-39-4541-1 (nid.)

ISBN 978-951-39-4542-8 (PDF)

Summary

Diss.

Finnish water protection has often been depicted as a success story. There have, however, been practices and principles, which have hampered and delayed water protection. This study illuminates those hampering factors by analysing the ideology of pollution control in Finland from the 1960s until the year 2000. The data consists of Water Economy journal articles from the 1960s until the year 2000, interviews with environmental authorities and court documents concerning water pollution crimes. The method of analysis is dialectical discourse analysis. The theoretical frame of the study draws on dialectical materialism as a meta-level frame, and on the concepts of moral regulation, ideology and regimes of justifications. The study focuses on the empirical aspects of ideology. Ideology is understood as having integrative, legitimitative and biased aspects. It is always connected with material and historical conditions, which enable and limit the development of ideas.

This analysis shows that in terms of technological development the Finnish social control of water pollution has advanced, but in terms of ideology it has stagnated over the 40 years period from 1960s until the year 2000. The ideology of Finnish water pollution control is characterised by trust norm between the environmental authorities and industry, technological imperative and corporate power. The ideology hampers social control and endangers the principles of authorities, such as transparency, equity and promotion of public interest. Furthermore, technological emphasis in social control obscures the broader questions of democracy, justice and redistribution of risks and responsibilities. It may also lead to a narrow understanding of society, which may have negative consequences to society's relationship with the environment.

The asymmetry of knowledge between environmental authorities and the controlled industry, as well as the scarce resources, have forced authorities to adopt a control style that could be interpreted as agency capture, even though they themselves do not intentionally promote the interests of industry. The study is located at the crossroads of environmental sociology, sociology of social control and ideology study. It participates in broad discussions concerning the Finnish society and its corruption and more specifically in discussions about ideology, social control and environmental crimes.

Keywords: Social control, ideology, water pollution crimes, dialectical materialism, moral regulation, regimes of justifications

Author's address	Marja Ylönen Department of Social sciences and Philosophy P.O. Box 35, 40014 University of Jyväskylä, Finland Marja.k.ylonen@jyu.fi
Supervisors	Professor Ilkka Alanen Department of Social sciences and Philosophy University of Jyväskylä Senior Assistant Petri Ruuskanen Department of Social sciences and Philosophy University of Jyväskylä
Reviewers	Professor Risto Heiskala, University of Tampere Professor Pekka Jokinen, University of Eastern Finland
Opponent	Professor Pekka Jokinen University of Eastern Finland

ESIPUHE

Ympäristösosiologinen tutkimus rantautui Jyväskylän yliopiston sosiologian laitokselle 1990-luvun alkupuolella. Esa Konttisen vetämään ympäristöryhmään kuuluivat tuolloin Tapio Litmanen, Matti Nieminen, Kimmo Saaristo ja Leena Suopajarvi, muutamia osallistujia mainitakseni. Ympäristöryhmä loi otollisen sosiaalisen ympäristön ympäristösosiologiselle keskustelulle ja innosti myös opinnäytteiden tekemiseen. Teoreettisemman puolen vastapainoksi retket Vaaruvuorelle, Helventinkoluuun ja Leivonmäen kansallispuistoon ovat jääneet mieleen hauskoina muistoina. Pro gradu -tutkimukseni ympäristökonfliktista valtasuhteiden muodostumisen näkökulmasta, valmistui ympäristöryhmän innoittamana. Ympäristösosiologian opettaminen 1990-luvun lopulla auttoi yhä syvemmälle yhteiskunnan ja ympäristön suhteen tarkastelussa. Väitöskirjan aihe syntyi näistä iduista. Ympäristöratkaisuja koskevaa väitöskirjaa aloin työstää jo 1990-luvun lopulla. Kongressipaperini pohjalta julkaistiin vuonna 1999 artikkeli "Les crimes contre l'environnement en Finlande" ranskankielisessä lehdessä *Les Annales de la recherche urbaine*. Nro 84/84, Ministère de l'équipement, des transports et du logement. Paris, France.

Toimin 2000-luvulla opetustehtävissä Jyväskylän yliopiston sosiologian laitoksella. Assistentille oli uskottu kandi- ja kvalitatiivisten seminaarien vetämisen lisäksi opinto-ohjaus. Opiskelijoiden seminaaritöiden ohjaus oli antoisaa ja opetti paljon sosiologiasta. Ympäristösosiologian rinnalla kiinnostuin tiedon sosiologiasta, kriminologiasta ja poikkeavuuden sosiologiasta. Halusin tietoisesti laajentaa osaamistani yleiseen sosiologiaan, jota erityisesti omalla laitoksellamme korostettiin. Väitöskirjaa työstin itsenäisesti ensimmäiseksi käsikirjoitusversioksi vuonna 2008. Tässä vaiheessa kuvaan astuivat Ilkka Alanen ja Petri Ruuskanen, joita on kiittäminen erinomaisesta ohjauksesta. Ilkkaa kiitän erityisesti Marx-tuntemuksesta ja keskusteluista, joista olen oppinut paljon. Petrille kuuluu kiitos kansantaloutta ja diskurssianalyysiä koskevista kommentteista. Lisäksi kiitän Ilkka Pirttilää asiantuntevista ja rakentavista kommentteista koskien sosiaalista kontrollia ja väitöskirjan rakennetta. Tapio Litmasta ja Terhi-Anna Wilskaa kiitän varauksettomasta kannustuksesta ja asiantuntevista kommentteista. Luigi Pellizzonia kiitän tärkeästä tuesta ja avartavista keskusteluista. Lisäksi kiitän Matti Niemistä kielentarkistuksesta.

Kiitokset esitarkastuslausunnot antaneille Pekka Jokiselle ja Risto Heiskalalle erinomaisista kommentteista. Heiskalan 2000-luvun puolivälissä Jyväskylän yliopistossa vetämät yhteiskuntateorian seminaarit ovat jääneet mieleen antoisina ja ajatuksia herättävinä. Ne innostivat yhteiskuntateorian puoleen. Lisäksi kongressit ovat auttaneet väitöskirjan kirjoittamisessa.

Suomen Akatemia, Helsingin Sanomain 100-vuotissäätiö ja Jyväskylän yliopisto ovat tukeneet taloudellisesti väitöskirjan teossa.

Kiitos Juhalle, Rikulle ja Teresalle, sisaruksilleni Pekalle, Katriinalle ja Johannelle sekä vanhemmilleni Arville ja Saaralle kannustuksesta ja mahdollittoman tärkeästä tuesta. Samoin kiitos kuuluu metsästyskaverilleni Ollille ja hyvälle ystävilleni.

Jyväskylässä 21.10. 2011

Marja Ylönen

KUVIOT

KUVIO 1 Valvontaviranomaisten tulkinnat noudattamisesta.....	140
KUVIO 2 Poikkeavaksi nimeämisen tilannekohtaiset mekanismit	144

TAULUKOT

TAULUKKO 1 Tavaravienti	19
TAULUKKO 2 Sosiaalisen kontrollin käsite.....	25
TAULUKKO 3 Boltanskin & Thévenot'n regiimit analyysivälineenä	60
TAULUKKO 4 Dialektinen diskurssianalyysi tiivistettynä	71
TAULUKKO 5 Vesihallinnon henkilökuntarakenne 31.12.1971	84
TAULUKKO 6 Vesihallinnon henkilökuntarakenne vuonna 1971 ja 1985	96
TAULUKKO 7 Sosiaalisen kontrollin diskurssit ajanjaksolla 1960-2000.....	101
TAULUKKO 8 Valvonnan ideologia	128
TAULUKKO 9 Noudattamis- ja neutraloimisstrategiat	136
TAULUKKO 10 Poikkeavaksi nimeämisen yhteiskunnalliset mekanismit	143
TAULUKKO 11 Saastumisen kontrollin paradoksit	149
TAULUKKO 12 Valvontaviranomaisten valvonnan paradoksit.....	151

SISÄLLYS

ABSTRACT
ESIPUHE
KUVIOT JA TAULUKOT
SISÄLLYS

1	VESIEN SAASTUMISEN KONTROLLIN INSTITUTIONAALINEN KONTEKSTI.....	9
1.1	Vesikysymykset ympäristökysymysten edelläkävijöinä	10
1.1.1	Huoli vesirikosten ilmoittamatta jättämisistä	14
1.2	Metsäteollisuuden vaikutusvalta ja suomalainen hallintatapa	15
1.3	Tutkimuskysymykset.....	22
2	KESKEISET KÄSITTEET: SOSIAALINEN KONTROLLI, POIKKEAVUUS JA IDEOLOGIA	24
2.1	Kriminologinen käänne: huomio rikosta kontrolloivien tahojen toimintaan.....	25
2.2	Sosiaalisen kontrollin tutkimuksia.....	28
2.3	Poikkeavuus ja organisaattoririkokset	31
2.4	Organisaattoririkosten havaitsemisen vaikeudet	31
2.5	Sosiaalinen kontrolli ideologisena ilmiönä	36
3	DIALEKTINEN TUTKIMUSSTRATEGIA - MORAALISÄÄNTELY, HEGEMONIA JA REGIIMIT ANALYYTTISENÄ KEHYKSENÄ	41
3.1	Moraalisääntelyn viitekehys	47
3.2	Moraalisääntelyn kohtaama kritiikki.....	49
3.3	Ideologia ja Gramscin hegemonian käsite	51
3.4	Regiimit hegemoniaa täydentävinä	54
4	TUTKIMUSAINEISTO JA - MENETELMÄ	61
4.1	Vesitalous-lehti.....	61
4.2	Ympäristöhallinnon viranomaisten haastattelut.....	64
4.3	Rikostapausten oikeusasiakirjat	67
4.4	Dialektinen diskurssianalyysi.....	69
5	SAASTUMISEN KONTROLLIN IDEOLOGISET DISKURSSIT VUOSINA 1960–2000.....	73
5.1	Teknis-taloudellinen diskurssi.....	74
5.2	Ympäristönsuojelun diskurssi kyseenalaistaa teknis-taloudellisen diskurssin 1980-luvulla	86
5.3	Teknis-taloudellisen diskurssin muutokset ja jatkuvuudet 1980–1990	90
5.4	Yhteenvedo kontrollin hegemonisista diskursseista 1960–2000	99

6	VALVONTATOIMINNAN DISKURSSIT	102
6.1	Perheyhteyden diskurssi	104
6.1.1	Luottamus.....	104
6.1.2	Valvonta henkilökohtaisena luottamuksena.....	105
6.1.3	Hienovaraisuus.....	107
6.1.4	Traditiot ja seremoniat.....	109
6.1.5	Valvonta symbolisena.....	111
6.1.6	Valvonta ohjaustaitoina.....	113
6.2	Teknis-taloudellinen diskurssi.....	115
6.2.1	Valvonta systeemisenä luottamuksena.....	115
6.2.2	Valvonta asiantuntijuutena.....	118
6.2.3	Valvonta valvottavan itsehallintana.....	119
6.2.4	Laittomat päästöt ja tekninen imperatiivi.....	122
6.2.5	Valvonta vaurioiden korjaamisena.....	124
6.3	Valvonnan ideologia etäältä hallitsemisen eetoksena.....	126
7	POIKKEAVAKSI NIMEÄMISEN DISKURSSIT	129
7.1	Organisaatiopoikkeavuuden yleisyys rikostapauksissa.....	131
7.2	Perheyhteyden diskurssi ja teknis-taloudellinen diskurssi noudattamis- ja neutralisointistrategioina	132
7.3	Valvontaviranomaisten joustavat noudattamisentulkinnat.....	137
7.4	Poikkeavaksi nimeämisen mekanismit	140
8	SAASTUMISEN KONTROLLIN IDEOLOGIA	145
8.1	Teollinen regiimi ja perheyhteyden regiimi	146
8.2	Ideologian kiteytys: yritysvahta, teknologia imperatiivina ja luottamusnormi	153
8.3	Hegemonistiset rakenteet ja historiallinen blokki.....	157
8.4	Valvonta teollisuuden intressejä toteuttavana?	160
8.5	Suomalaisen yhteiskunnan ympäristösuhde.....	163
9	DISKUSSIO	165
	SUMMARY	169
	LÄHTEET	171
	LIITE 1	185
	LIITE 2	189

1 VESIEN SAASTUMISEN KONTROLLIN INSTITUTIONAALINEN KONTEKSTI

Pro gradu -työssäni (Ylönen 1996), joka sittemmin hyväksyttiin lisensiaatintyöksi (1998), tutkin Äänekoskella Metsäteollisuus Oy:n sellutehtaan rakentamispäätöksen seurauksena syntynyttä vesistökonfliktia. Tuon konfliktin yhteydessä tapahtui myös massiivisen kalatuhon aiheuttanut vesirikos, kun Metsäteollisuus Oy:n tehtailta päästettiin luvattomasti suolahappoja vesistöön. Tapauksen yhteydessä valvontaviranomaisia kritisoitiin vesistöön kohdistuvien rikosten heikosta valvonnasta ja teollisuuden intressien huomioimisesta vesiensuojelun kustannuksella. Vesistökonfliktia koskevan opinnäytteen jälkeen oli siten luontevaa lähteä tarkastelemaan metsäteollisuuden vesirikoksia ja niiden valvontaa. Oma tutkimushistoriani ja kiinnostukseni ympäristösosiologiaan sekä historiallinen ajankohta eli 1990-luvun jälkipuolisko virittivät kiinnostustani vesirikosten valvontaan, olihan ympäristörikokset sisällytetty vuosikymmenen puolivälissä rikoslakiin. Keräsin suurimman osan aineistostani – valvontaviranomaisten haastattelut, vesioikeuksien vesirikostapaukset ja Vesitalous-lehden artikkelit neljältä vuosikymmeneltä – vuosina 1999–2000. Myöhemmin täydensin rikostapausaineistoa korkeimman oikeuden oikeusasiakirjoilla. Massiiviseen aineistoon tutustuminen vei aikaa, etenkin kun alussa minulta puuttui esikuva työlleni. Aloitin aineiston analyysin ilman, että olisin kiinnittänyt sitä tiettyyn teoreettiseen kehykseen. Analyysi suuntasi sitten kiinnostustani poikkeavuuden ja sosiaalisen kontrollin tutkimuksiin sekä ideologian käsitteeseen. Analyyttinen viitekehys muotoutui monivaiheisen prosessin, aineiston ja teorian välisen vuoropuhelun tuloksena. Vaikka tässä empiirisäpaineisessa tutkimuksessa etenen siten, että esittelen ensiksi teoreettisen viitekehyksen ja vasta sen jälkeen aineiston analyysit, ovat analyysit ohjanneet myös kehyksen valintaa.

Tarkastelen tutkimuksessani vesien saastumisen¹ ja vesirikosten sosiaalista kontrollia Suomessa vuosina 1960–2000. Kyse on sotien jälkeistä jälleenra-

¹ Käytän tietoisesti neutraalia sanaa saastuminen, joka viittaa luonnonvoimaiseen ja väistämättömään vesistön saastumiseen mutta sisällytän siihen myös aktiivisen saastuttamisen. Tutkimus tuo esiin sen, kuinka vesien saastumista ja saastuttamista kontrolloitiin ja nimettiin poikkeavaksi.

kennuskautta seuranneesta ajanjaksosta, jonka kuluessa suomalainen yhteiskunta modernisoitui nopeasti kaupungistumisen, teollistumisen ja elinkeinorakenteen muutoksen myötä. Modernisoitumisprosessi, erityisesti metsäteollisuuden tuotantokyvyn voimakas kasvu 1960-luvulla, kiihdytti vesien saastumista. Tuolloin metsäteollisuuden osuus Suomen koko vesistökuormituksesta oli yli 80 % muun muassa biologisella hapenkulutuskuormalla ja kiintoainekuormituksella mitattuna (Konttinen 1994, 12; Jensen-Eriksen 2007, 307). Toisaalta metsäteollisuuden etujen turvaamisesta muodostui keskeinen talouspoliittinen tavoite Suomessa 1950-luvulta 1980-luvulle (Kosonen 1998, 59). Täten metsäteollisuuden kannattavuuskysymysten ja vesiensuojelukysymysten välille rakentui jännite, joka tekee kiinnostavaksi saastumisen sosiaalisen kontrollin tarkastelun. Saastumisen sosiaalisella kontrollilla tarkoitan ensiksi juridista ja hallinnollista kontrollia. Toisaalta viittaa saastumisen epäviralliseen kontrolliin eli virallisen sääntelyn rinnalla eläviin uskomuksiin ja kirjoittamattomiin normeihin, joilla on vaikutusta kontrollikäytäntöihin. Olen kiinnostunut nimenomaan virallisen rinnalla kulkevasta epävirallisesta kontrollista, koska yksinomaan lakeja ja säännöksiä tarkastelemalla ei kontrollitoimintaa voida ymmärtää.² Luonnehdin aluksi vesiensuojelun kehittymistä Suomessa ja sen jälkeen tarkastelen sitä institutionaalista kontekstia, johon saastumisen sosiaalinen kontrolli kiinnittyy.

1.1 Vesikysymykset ympäristökysymysten edelläkävijöinä

Kiinnostavaksi vesikysymyksen tekee se, että vesiensuojelu on historiallisesti edeltänyt ympäristönsuojelua, sillä vesien muuttamis- ja pilaamiskiellon pohjalta on kehittynyt muu ympäristönsuojelulainsäädäntö ja vesihallinnon pohjalta koko ympäristöhallinto (vrt. Hollo 1976; Temmes 1989, 165; Joas 1999; Rannikko 1994). Vesien saastumista koskevat huolenilmaisut eivät ole mikään uusi ilmiö vaan vesistöistä on kannettu huolta eri vuosikymmeninä ja vuosisatoina. Jo 1700-luvulla maanviljelijät ja kalastajat ilmaisivat tyytymättömyytensä sahojen sahausjätteiden vesistöissä aiheuttamiin ongelmiin (Kuisma 1993, 371). Vastauksena tuohon tyytymättömyyteen voidaan nähdä vesien muuttamiskieltoa edustanut Kalastussääntö ”Kals, 1865, 22 §, jonka mukaan:

Kaikissa sahalaitoksissa pitää myöskin arkkuja pidettämän, joihin sahajauhot voivat pudota ja kokountua, ilman veteen joutumatta. Samoin ei muutakaan, josta vesi voi käydä matalammaksi tahi salpautua, saada kalaveteen viskata tahi niin lähelle rantaa panna, että vesi sen voipi pois-kulettää”. (Hollo 1976, 63.)

² Kontrolli voidaan jakaa ennako- ja jälkivalvontaan. Keskityn tässä työssä jälkivalvontaan, jolla tarkoitetaan toiminnan lainmukaisuuden, kuten lupapäätösten noudattamisen valvontaa. (Ekroos, 1998, 139–140). Epävirallisessa kontrollissa on kyse virallisen valvonnan rinnalle syntyneistä kirjoittamattomista normeista, joilla on kuitenkin pakottavaa voimaa yksilöihin nähden. Epävirallinen kontrolli käy esiin sekä valvontaviranomaisten puheesta, että vesikysymyksiin keskittyneen lehden artikkeleista ja rikostapausten esikuulustelupöytäkirjoista.

Sahalaitoksia uhattiin muun muassa sahanpito-oikeuden menettämällä, mikäli sahajauhoja ei estetty joutumasta veteen (emt.). Erityisesti 1870-luvulla teollistuminen lisäsi vesien suojelutarvetta ja muiden maiden kuten Saksan, Iso-Britannian ja Ranskan esikuvat siivittivät pilaamiskiellon kehittämiseen (emt., 64). Ensimmäisen varsinainen pilaamiskiello sisällytettiin vuoden 1902 Vesioikeuslakiin (VOL 1: 24).

Vesien saastumisesta kantoi huolta myös vuonna 1908 Suomen senaatin asettama sulfaattikomitea selvittäessään sulfaattiselluloosateollisuuden aiheuttamia terveydellisiä vaaroja ja kalataloudellisia vahinkoja sekä hajuhaittojen poistamiskeinoja. Sulfaattiselluloosatehtaiden löyhkäävien kaasujen ja jätevesien pelättiin vaarantavan ihmisten terveyden ja kalakannan säilyvyyden. Komitean esittämät varoituksen sanat huomioitiin siten, että vuonna 1910 rakennetuista kahdeksasta sellutehtaasta, yhtä lukuun ottamatta, kaikki olivat sulfiittisellutehtaita eivätkä huolta herättäneitä sulfaattitehtaita. (Kuisma 1993, 370–371.)

Edellä kuvattu osoittaa, että vesien saastumisen kontrollia on jo pitkään edistetty sekä kansalaismielipitein, komiteamietinnöin että lainsäädännöllä. Lainsäädännön lisäksi myös jätevedenpuhdistustekniikka kehittyi 1900-luvun ensi vuosikymmenillä, kun Helsinkiin ja Lahteen rakennettiin ensimmäiset jätevedenpuhdistamot (Lehtonen 1994, 4; vrt. Laakkonen 2001, 154–185). Täten vesien saastumisen kontrollilla, oikeudellisena ja teknisenä kysymyksenä, on takanaan sängen pitkät juuret.

Maamme tärkeimmän vientiteollisuuden, eli puunjalostuksen tuotannon voimakas kasvu 1960-luvulla ilmaisi modernisaatiota, mutta johti myös vesistöjen tilan selkeään huonontumiseen (ks. Kenttämies 1981, 52; Kuisma 1990, 123; Sevola 2000, 117–118; Tilastokeskus <http://www.stat.fi/tup/suomi90/toukokuu-kuvio-puujapaperi.html>). Kun väestö samaan aikaan muutti työn perässä eteläiseen Suomeen ja taajamiin, syntyi tarve parantaa viemäröintiä ja rakentaa vedenpuhdistamoja (Waris 1973). Yhdyskuntajätevesien osuus vesistöjen kokonaiskuormituksesta oli vajaa 20 %.

Vesistökuormituksen lisääntymisen ohella 1960-lukua voidaan pitää saastumisen kontrollin käännekohtana. Tuolloin uudistettiin vesilaki, joka määräsi luvanhakemisen pakolliseksi jätevesien laskemiselle vesistöön ja sen nojalla perustettiin myös vesioikeudet myöntämään lupia saastuttajille sekä käsittelemään vesioikeudellisia riita-, rikos- ja hakemusasioita. Lisäksi jo vuonna 1958 perustettu Vesien suojelun neuvottelukunta hahmotteli kansallisen vesien suojelupolitiikan suuntaviivoja (Jensen-Eriksen 2007, 32). Se koostui eri eturyhmien, kuten teollisuuden, kalastuksen ja luonnonsuojelun edustajista sekä valtion virkamiehistä. Vuonna 1960 perustettiin Maataloushallituksen alaisuuteen Vesien suojelutoimisto kontrolloimaan vesien saastumista. Täten 1960-lukua voidaan hyvällä syyllä pitää eräänlaisena nivelkohtana vesien saastumisen sosiaalisen kontrollin kehityksessä.

Vaikka saastumisen sosiaaliselle kontrollille oli luotu hyvät institutionaaliset edellytykset, vesistöjen tila ei parantunut, vaan vesistökuormitus vain kasvoi metsäteollisuuden tuotannon lisääntymisen vuoksi 1970-luvulle tultaessa. Tosin 1970-luvun puolivälin tietämissä maailmanlaajuinen taloudellinen lama

supisti metsäteollisuuden vientiä, minkä vuoksi metsäteollisuuden vesistö päästöt pienenevät (Kenttämies 1981; Tilastokeskus <http://www.stat.fi/tup/suomi90/toukokuu-kuvio-puujapaperi.html>). Samoin lama heikensi joksikin aikaa myös vesiensuojelun ja vesihuollon investointeja. Mutta jo vuosikymmenen loppupuolella elettiin noususuhdannetta etenkin sahateollisuudessa (Sevola 2000, 118) ja vesistö päästöt lisääntyivät uudelleen.

Vesien saastumisen paremmaksi kontrolloimiseksi vuonna 1970 perustettiin uusi merkittävä instituutio – vesihallitus – yhdistämällä osia muun muassa Maataloushallituksesta, Metsähallituksesta ja Tie- ja vesirakennushallituksesta, jotka ennen vastasivat vesiasioiden hoidosta (Temmes 1989, 165). Vesihallituksen tehtäviin sisältyi useita vastuualueita, kuten vesistöjen ja vesivarojen käytön, hoidon ja tutkimuksen edistäminen, vesien eri käyttömuotojen kokonaissuunnittelu, vesien suojeleminen, vedenhankinnan ja viemäroinnin kehittäminen, virkistyskäytön edistäminen, vesivoiman käytön edistäminen, tulvasuojelusta huolehtiminen ja vesitutkimuksen tekeminen (Mustonen et al. 1980, 8). Erilaiset ja osin ristiriitaisetkin tehtävät tekivät vaikeaksi määrittellä vesihallituksen tavoitteita ja ne vaikeuttivat myös saastumisen kontrollia. Vesihallituksen perustaminen kirvoitti keskustelua myös teknistä osaamista korostavista virkamiesten pätevyysvaatimuksista (Nienstedt 1997, 56–59; vrt. Vesitalous 1972).

Luvanhakuviranomaisina toimivat Vesioikeudet kärsivät 1970-luvun alussa työvoimapulasta, minkä vuoksi monet jätevesilupahakemukset jäivät käsittelemättä ja tästä johtuen monet tehtaat toimivat 1970-luvun alussa laittomasti ilman lupia. Vesioikeudet alkoivat kuitenkin myöntää vesihallituksen ehdotuksesta niin kutsuttuja pikalupia tehtaille, jolloin saastuttaminen muuttui nimellisesti legitimiiksi. (Nienstedt 1997, 102–103.)

Vesien saastumisesta, sen valvonnasta ja kriminalisoinnista keskusteltiin 1970-luvulla myös useissa komiteoissa³. Oikeusministeriö asetti vuonna 1972 komitean selvittämään saastumisen seurauksia ympäristölle rikoslain uudistustyön osana. Ympäristörikostoimikunnan tehtäväksi tuli selvittää myös piilorikollisuuden merkitystä saastuttamiselle. Sen vuonna 1973 julkaistun raportin mukaan ongelma ei ollut niinkään piilorikollisuus kuin se, että liian löysät lupaehdot sallivat saastuttamisen. Ympäristönsuojelun kehittymättömyyden syyksi se katsoi koordinaation ja valvonnan puutteen ja esitti ympäristörikosten sisällyttämistä rikoslakiin (KM 1973:49, 123, 202). Näin vesien saastuminen ymmärrettiin pitkälti kontrollikysymyksenä.

Jos 1960- ja 1970-luvulla luotiin institutionaaliset edellytykset vesien saastumisen kontrollille, luonnehti 1980-lukua kansalaisyhteiskunnasta kumpuava tyytymättömyys kontrollin toimimattomuuteen. Suomessa 1980-lukua leimasivat useat vesistökiistat, joissa kansalaiset aktivoituivat arvostelemaan paitsi vesisiä saastuttavaa teollisuutta myös vesien valvontaa ja vesiensuojelusta vastavia instituutioita haluttomuudesta suojella ympäristöä (ks. Konttinen 1994; Ylönen 1996). Tyytymättömyys viranomaisiin ilmeni vesistökonflikteina ja kyselyi-

³ Useat komiteat käsitelivät vesikysymyksiä tuolloin, esimerkkinä mainittakoon vesiensuojelun ja vesihuollon rahoituskomitean mietintö (KM 1970, B 118) sekä Ympäristörikostoimikunnan mietintö (KM 1973:49).

nä eduskunnan oikeusasiamiehelle vesilain valvonnasta, poliisille tehtyinä rikosilmoituksina valvontaviranomaisten toimista sekä lukuisina lehtikirjoituksina. Turhautumista lisäsi vesien saastumisen jatkuminen ja vesilain ja valvontatoimen kyvyttömyys puuttua siihen. Tätä kuvastaa seuraava kansalaisen kirjoitus Metsäliiton teollisuuden Äänekoskella omistamien tehtaiden päästöistä, jotka aiheuttivat kalakuolemia, ja jotka yhtiö esitti luvan sallimiksi.

Olemme tilanteessa, jossa mahdollinen ylisäästuttaja kieltää osuutensa, virallinen valvoja hakee syytä vedenvähydestä. Koska jätepäästö on lupaehdon täyttävä ja siis sallittu, niin jäljelle jää vain syytetyksi Säätienjumala, joka ei anna jokavuotista märkää kesää. (Runsaiden sateiden tiedettiin laimentavan päästöjen vaikutuksia. Lisäys M.Y.) Teemme parin aktiivin kanssa rikosilmoituksen Jumalan toimista, joka ei ota huomioon teollisuuden tarpeita, vaan antaa suomalaisille joskus aurinkoisen kesän. Viemme Jumalan oikeuteen. (Sisä-Suomen lehti 11.12.1982.)

Kirjoituksessa tuodaan sarkastisesti esiin saastuttamisen sallivat lupaehdot sekä valvonnan hampaattomuus. Kun jätepäästöt olivat lupaehtojen rajoissa, ketään ei jäänyt vastuullisiksi kalakuolemista. Löyhät lupaehdot ja vedenvähyys katkivat tahallisen saastuttamisen.

Eri puolilla Suomea syntyneillä ja vesiensuojelua ajaneilla kansalaisliikkeillä, kuten Kynsivesi-liikkeellä, Lappajärvi-liikkeellä, Kemijokivarren karvalakkilähetystöllä ja Päijänne puhtaaksi -liikkeellä oli paitsi paikallista myös laajempaa merkitystä, sillä ne kirjoittivat keskustelua vesiensuojelusta ja toivat esiin tyytymättömyyttä vesilakia ja vesihallinnon toimintatapoja sekä teollisuutta kohtaan (Konttinen 1994; Ylönen 1996, 63). Ne vaikuttivat muun muassa vesilain muutokseen vuonna 1987, johon kirjattiin ympäristöedun entistä laajempi huomioiminen mikä merkitsi muun muassa luonnontaloudellisen asiantunteumuksen lisäämistä vesioikeuksiin.

1980-luvulla tapahtui muitakin merkittäviä asioita vesien- ja ympäristönsuojelussa. Yhdistyneiden Kansakuntien aloitteen mukaisesti vuosikymmen julistettiin kansainvälisen vesihuollon vuosikymmeneksi. Institutionaalisista muutoksista voidaan mainita Ympäristöministeriön perustaminen vuonna 1983 ja vesihallituksen muuttaminen vesi- ja ympäristöhallitukseksi vuonna 1986, mikä merkitsi vesihallinnon tehtävien laajentamista vesiensuojelusta ympäristönsuojeluun. Tämä organisaatiomuutos asetti haasteita vesien saastumisen hallinnasta vastuussa olevien toimijoiden kompetenssin laajentamiselle ja kehittämiselle. Se viritti keskustelua siitä, ketkä olivat päteviä hoitamaan laajenevia tehtäviä. 1980-luvulla runsaasti julkisuutta saivat myös muutamat ympäristöriskitapahtumat. Turkulainen Jukka Ojaranta sai tuntemaltaan asianajajalta toimeksianton kerätä lääke- ja kemianteollisuuden jätteitä ja viedä ne Itä-Saksaan. Ojaranta upotti myrkylliset teollisuusjätettä sisältäneet tynnyrit Itämereen. Tapaus tuli ilmi muutaman tynnyrin ajauduttua rantaan Dragsfjärdissä (Ojaranta 1983). Myös muutamat metsäteollisuusyhtiöiden vesilain rikkomiset nousivat uutisotsikoihin 1980-luvulla, esimerkkinä Keski-Suomen Selluloosa Oy:n tapaus (ks. liite 2). 1980-lukua onkin kutsuttu ympäristöaatteen esiinnousun vuosikymmeneksi vesien ja ympäristön saastumista koskevien asenteiden tiukennut-

tua. Ympäristömyönteinen toimintatapa institutionalisoitui, kun se edellisinä vuosikymmeninä oli ollut lähinnä poikkeus (Sairinen 2009, 131).

1990-lukua puolestaan voidaan kuvata ympäristön saastumisen kontrollin laajenemisen vuosikymmeneksi. Se oli yksi vilkkaimmista vuosikymmenistä vesien- ja ympäristönsuojelun lainsäädännössä: vesilakia uudistettiin useaan otteeseen ja ympäristörikokset sisällytettiin rikoslakiin vuonna 1995. Myös ympäristöhallinto uudistui, kun vesi- ja ympäristöhallitus lakkautettiin ja tilalle muodostettiin Suomen ympäristökeskus ja läänien ympäristönsuojeluosastot ja entiset vesi- ja ympäristöpiirit yhdistettiin sen alaisiksi maakunnallisiksi ympäristökeskuksiksi. Niiden tehtäviin sisällytettiin entisten vesi- ja ympäristöpiirien valvontatehtävät. Ympäristönsuojelun muutoksista on syytä mainita myös yritysten velvoittaminen ympäristölaatujärjestelmien käyttöönottamiseen. Siten muun muassa metsäteollisuusyritykset muuttivat 1990-luvun puolivälin tienoilta ja vuosikymmenen jälkipuoliskolla omaa toimintakulttuuriaan julistamalla omat ympäristönsuojelutavoitteensa ja kehittämällä seurantajärjestelmän tavoitteiden toteutumisen havainnoimiseksi (Lovio 2004, 23–47). Ne siis alkoivat kontrolloida aiempaa systemaattisemmin itseään. Näillä hallinnollisilla ja lainsäädännöllisillä muutoksilla sekä ympäristölaatujärjestelmän omaksumisella oli vaikutuksia myös yleisempään sosiaalisen kontrollin kulttuuriin: vastuunkantajien piiri kasvoi ja yrityksille sälytettiin aiempaa enemmän valvontavastuuta, osin niiden itsensä vaatimana.

Suomen liittyminen Euroopan unionin jäseneksi sekä ympäristökysymysten globalisoituminen ovat sittemmin muuttaneet saastumisen sosiaalista kontrollia yhä enemmän kansainväliset suositukset huomioonottavaan suuntaan (vrt. Donner-Amnell 2003, 141–143). Kaiken kaikkiaan 1960-luvulla alkaneen vesiensuojelun kehityskaarta on pidetty Suomessa menestystarinana ja 1990-lukua tuon tarinan huipentumana vesiensuojelun tavoitteiden saavuttamisessa ja vesistökuormituksen vähentämisessä. 1990-luvulla Suomi kuului vesihuollon ja yhdyskuntien jätevesien puhdistamisessa maailman kärkimaihin. (Kajosaari 1993; Heinonen 2000, 297.)

1.1.1 Huoli vesirikosten ilmoittamatta jättämisistä

Suotuisasta kehityksestä huolimatta saastumisen valvonta on sisältänyt sellaisia piirteitä, jotka eivät ole edistäneet vesiensuojelua parhaalla tavalla. Tilastot ja raportit osoittavat, että ympäristörikostapausten karsintaa, kuten tapausten ilmoittamatta jättämisistä, on tapahtunut sangen paljon niin Suomessa kuin muissakin Euroopan maissa (Albrecht 1994). Raportit antavat vihiä jopa säännönmukaisuuksista tapausten ilmoittamatta jättämisissä. Niin valvontaviranomaiset, poliisit, syyttäjät kuin tuomioistuimetkin ovat mitätöineet ympäristörikostapauksia. Esimerkiksi vuonna 1998 lokakuussa TV-nelosen esittämässä ympäristörikosdokumentissa esitettiin tilastoja, jotka koskivat Suomessa vuosina 1997 ja 1998 poliisin tietoon tulleita ympäristölakien rikkomuksia. Noina vuosina poliisille ilmoitettiin 369 ympäristölakien rikkomusta, mutta niistä vain 78 johti syytteisiin ja vain 28 tuomioihin (video: 4U Ympäristörikos kannattaa

22.10.1998, TV-nelonen). Samansuuntaista tietoa ovat tarjonneet myös vuotta 1999 koskevat tilastot. Tuolloin ympäristörikostapauksia tuli poliisin tietoon yhteensä 251, mutta syyttäjälle syyttämisiä varten oli ilmoitettu 68 tapausta, joista tuomioihin johti vain 23 tapausta. Tuona vuonna tutkittavaksi jäi edelleen 196 tapausta. (Oikeus 2000:16, 95.)

Vaikka rikostapausten eliminointia esiintyi hallinnan kaikilla tasoilla, huomiota kiinnitettiin erityisesti valvontaviranomaisten harjoittamaan rikostapausten ilmoittamatta jättämisiin, koska yleensä juuri he havaitsivat ja tunnistiivat ympäristörikoksia ensimmäiseksi. Vesihallituksen raportti vuodelta 1980 osoittaa, että vesilain rikkomisia havaittiin 1970-luvulla vuosittain keskimäärin 250 tapausta, mutta vain kymmenestä valvontaviranomaiset tekivät vuosittain syyteilmoituksen (Mustonen & al. 1980, 15).⁴ 2000-luvullakin kannettiin huolta valvontaviranomaisten tekemästä ympäristörikostapausten "valikoinnista". Huolenilmaisijoina olivat sekä kansalaiset että erityisesti syyttäjäviranomaiset, jotka pelkäsivät syyttäjien harkintavallan luisuvan valvontaviranomaisille. Syyttäjäviranomaiset olivat huolissaan myös siitä, että ympäristörikoslaki jäi kuolleeksi kirjaimeksi, jos valvontaviranomaiset jättivät ilmoittamatta tapauksista syyttäjälle (HS 27.8.2001; HS 27.11.2001; HS 9.12.2001; ks. myös Andersson 1992). Esimerkit osoittavat vesien saastumisen ja vesirikosten sosiaalisen kontrollin tärkeyden ja sosiologisen kiinnostavuuden; muodollisen juridiikan lisäksi vesien saastumisen ja vesirikosten sosiaaliseen kontrolliin sisältyy myös epävirallisia normeja ja käytäntöjä, jotka vaikuttavat siihen, mitä tapauksia viranomaiset jättävät ilmoittamatta (vrt. Gouldson 1998; Pfohl 1994, 345–398; Yeager 1993). Näiden epävirallisten normien ja sosiaalisten käytäntöjen tutkiminen on yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen tehtävä ja tämän työn keskeinen aihe.

Huomioni kohdistuukin tässä tutkimuksessa lainsäädäntöä ja oikeuslaitosta hienovaraisempaan saastumisen kontrollin ja poikkeavaksi nimeämisen sosiaaliseen vuorovaikutusympäristöön ja kulttuuriseen kontekstiin. Väite, ettei suomalaista yhteiskuntaa voida ymmärtää irrallaan metsäsektorista ja metsäteollisuudesta (Koskinen 2001), pätee myös suomalaiseen ympäristöpolitiikkaan ja saastumisen kontrolliin (ks. Sairinen 2000, 88–89). Seuraavaksi esittelen saastumisen kontrollin kulttuurista ja institutionaalista kontekstia tarkastelemalla Suomea metsäsektori-yhteiskuntana.

1.2 Metsäteollisuuden vaikutusvalta ja suomalainen hallintatapa

1960-luvulla Suomessa elettiin yhteiskunnallista murroskautta, jolle oli ominaista nopea elinkeinorakenteen muutos maa- ja metsätaloudesta palveluelinkeinoihin ja teollisuuteen (Waris 1973, 32). Teollisuustuotannon kasvulle oli luotu perustaa aina 1800-luvun lopun fennomaniasta lähtien, kun metsäteollisuuden

⁴ Myös vuonna 1994 valvontaviranomaiset käsittelivät 1130 valvontatapausta, joista vain pieni osa vietiin oikeusprosessiin. Tilastokeskuksen mukaan tuomioistuimissa esitettiin tuona vuonna 10 syytettä. (Tuomainen et al. 2000, 10–11.)

kehittämistä alettiin pitää suomalaisten kansallisprojektina ja metsäteollisuutta koko talouden veturina (Kuisma 1993, 364–365). Sotien välisenä aikana metsäteollisuustuotteiden viennin menestyminen loi perustan kotimarkkinateollisuuden, kuten huonekaluteollisuuden, laivanrakennuksen, kaivos- ja kemianteollisuuden sekä metalliteollisuuden laajenemiselle ja monipuolistumiselle. Siten ei ole ihme, että metsäteollisuutta alettiin pitää rikkauksia tuottavana sampona. Lisäksi viennin kerrannaisvaikutukset edistivät suomalaisen yhteiskunnan integraatiota. (Raumolin 1984, 61–64.) Vastaavasti vuoden 1951 Teollistamiskomiteassa sekä vuoden 1954 Talouspolitiikan perusohjelmassa katsottiin, että Suomen taloutta tuli kehittää vientiteollisuuden ja erityisesti puunjalostusteollisuuden varaan (Gronow et al. 1977, 373; Kosonen 1979, 164; Donner-Amnell 2000). Valtion omaksuman politiikan tukemana metsäteollisuuden tuotanto kaksinkertaistui 1950-luvun lopulta 1960-luvun puoliväliin tultaessa, mutta siitä seurasi vesistöjen näkyvä saastuminen (Kenttämies 1981, 52; Kuisma 1990, 123).

Näkyvästä vesien saastumisesta ja siitä kannetusta huolesta huolimatta 1960-luvun kulttuurista ilmapiiriä voidaan luonnehtia modernisaatiouskon, talouden ja erityisesti metsäteollisuuden kasvun määrätietoisen edistämisen leimaamaksi. 1960-luvun alun ja puolen välin ”kasvupolitiikka” -puhe sekä Pekka Kuusen teos *60-luvun sosiaalipolitiikka* kuvastavat modernisaatiokehityksen ja erityisesti vientiteollisuuden ja talouskasvun tukemista. Sosiaalipolitiikka nähtiin tarpeelliseksi taloudelliselle kasvulle, jolloin tulonsiirrot rikkailta köyhille mahdollistivat kokonaiskulutuksen lisääntymisen. Kuusen sosiaalipolitiikka -teos puhuttelee suomalaisia rakentaen me-henkeä ja solidaarisuutta eri toimijaryhmien välille.

”Yhteisen etumme nimessä: turvattakoon teollisuudelle kasvuun kannustavat voitot; ja turvattakoon ennen kaikkea voittojen käyttö yritysten laajentamiseen. Oma ohjattu puitetaloutemme ei kansojen kilvassa kestä, elleivät kuluttaja, kapitalisti ja valtiovalta opi täälläkin kasvuhakuiseen yhteistyöhön...Kokonaisvaltaista kansalaisajattelua täällä tarvitaan teollistumiskehityksen käyteaineeksi.” (Kuusi 1968, 101.)

Mainitun kytken Alasuutarin (1996, 107) moraalitalouden kehikseen, mikä tarkoittaa kansakunnan yhdessä pitämistä yhteisvastuuseen vetoamalla. Kyseinen puhetapa oli tyypillinen erityisesti toisen maailmansodan jälkeen ja vielä 1960-luvun alkupuolellakin. Teollisuuden kasvu käsitettiin monien tavoitteiden, kuten kansalaisten hyvinvoinnin turvaamisen edellytyksenä ja tämä näkyi myös kulttuurisessa orientaatiossa. Vientiteollisuuden kasvattaminen oli tärkein talouspolitiikan tavoitteista (vrt. Gronow et al.1977, 379).

1970-lukua taloudessa voisi luonnehtia vastakohtien vuosikymmeneksi, sillä vuosikymmenelle oli ominaista taantuman, nopean kasvun, laman ja uuden kasvun sahaava liike. Vuoden 1973 öljykriisin seurauksena öljyn hinta kymmenkertaistui, mikä johti maailmanlaajuiseen taloudelliseen lamaan. Varsinaisesti lama alkoi näkyä Suomessa vasta vuonna 1975, jolloin teollisuustuotanto kääntyi laskuun. Suomalainen metsäteollisuus menetti markkinoitaan pohjoisamerikkalaisille yrityksille, joiden oli edullisen valuutan takia helppo päästä Euroopan markkinoille. Vaikka öljykriisi nosti raaka-aine- ja energiakustannuksia, eivät suomalaiset metsäteollisuusyhtiöt joutuneet konkurssiin, vaan

ne selviytyivät ottamalla velkaa velan päälle. Taloudellisen laman vuoksi metsäteollisuusyhtiöt joutuivat kuitenkin karsimaan kannattamattomia aloja ja lisäämään automaatiota. Esimerkiksi kemiallinen metsäteollisuus vähensi huomattavasti työntekijämääräänsä. Vuosikymmenen loppupuolella teollisuustuotannon kasvua olivat vauhdittamassa markan devalvaatiot, joiden ansiosta vientikauppa piristyi. (Tilastokeskus, <http://www.stat.fi/tup/suomi90/toukokuu.html>; Kuisma 1990, 144–145.)

1970-luvun lopun devalvaatiot olivat osoitusta myös konsensukseen nojaavasta elvytyspolitiikasta, joka nosti taloudellisen menestyksen kaiken muun yläpuolelle. Näistä toimista huolimatta kulttuurinen ilmapiiri kääntyi pessimistiseksi taloudellisen kasvun mahdollisuuksia kohtaan, ja huolta kannettiin myös luonnonvarojen ehtymisestä (Kuisma 1990, 144–146). Öljykriisi paljasti metsäteollisuuden heikon kannattavuuden ja liian nopean investointitahdin ja rohkaisi metsäteollisuuden arvostelua (Donner-Amnell 1991, 285–289).

Metsäteollisuuden kriisiajaksi on kutsuttu vuosia 1974–1986. Tuona aikana metsäteollisuuden osuus viennistä väheni ja vastaavasti muut tuotannonalat kasvattivat osuuksiaan. Metsäteollisuuden hegemoninen asema murtui myös talouspoliittisissa diskursseissa. Tähän siivittivät ulkoisten tekijöiden lisäksi myös metsäteollisuuden sisäiset ristiriidat, kuten metsänomistajien ja metsäteollisuuden väliset erimielisyydet puun hinnasta sekä ay-liikkeen arvostelu metsäteollisuusyritysten uudelleenorganisointia ja modernisointia kohtaan. (Emt., 285–289.) Metsäteollisuuden hegemonian murtuminen saattoi antaa sijaa myös ympäristötietoisuuden synnylle 1980-luvulla.

Ympäristötietoisuuden synty merkitsi kulttuurisen ilmapiirin muuttumista ympäristönsuojelumuonteiseksi 1980-luvulla, kun ympäristöliikkeet toivat esiin tyytymättömyytensä ympäristöasioiden hoitoon. Ympäristökonfliktit ja julkiset vaatimukset ympäristön paremmasta huomioonottamisesta pakottivat myös metsäteollisuuden kiinnittämään huomiota vesistöjästäisiin (ks. Kortteinen 1994; Ylönen 1996). Teollisuuden oli omaksuttava ympäristömyönteinen asenne, mikäli se mieli menestyä markkinoilla. Jätevesipäästöjen vähentämistä edesauttoivat teollisuuden prosessiteknologian kehitys sekä aktiivilietelaitosten rakentaminen (ks. Lehtonen 1994, 78, 85).

Metsäteollisuuden jätevesipäästöjen vähentämisten lisäksi suomalaista metsäteollisuutta luonnehtivat myös suuret yrityskaupat ja yhteenliittymiset, joilla vastattiin kovenevaan kansainväliseen kilpailuun. Yritysostot ja yhteenliittymiset tarkoittivat teollisuuden keskittymistä, mikä näkyi siinä, että kun neljän suurimman metsäyhtiön osuus metsäteollisuuden koko liikevaihdosta oli vuonna 1985 kolmannes, niin se muutamaa vuotta myöhemmin oli yli puolet⁵. Samalla kohotettiin tuotannon jalostusastetta ja lisättiin paperikoneiden tuotantokapasiteettia. Kun 1960-luvulla paperikoneen tuotantokyky saattoi nousta 20 000 tonniin vuodessa, niin 1980-luvulla se nousi 70 000 tonniin vuodessa. (Kuisma 1990, 158.) Jalostusasteen ja tuotantokyvyn kohoamisen lisäksi metsä-

⁵ 1980-luvulla suurimmat suomalaiset metsäyhtiöt olivat Kymmene, Enso, Metsä-Serla ja Yhtyneet Paperitehtaat (Kuisma 1990, 157).

yhtiöt myös kansainvälistyivät ja omaksuivat ympäristönsuojelun toimintakulttuuriinsa, paljolti ulkoisten paineiden sanelemana.

Vaikka 1980-luvulla metsäsektorin kehitysongelmien yhteiskunnalliset vaikutukset syvenivät muun muassa ympäristönsuojeluvaatimusten ja tehdas-kuolemien takia, poliittiset ja taloudelliset päätöksentekijät jatkoivat Metsä 2000 -ohjelmassaan jo 1960-luvulla omaksuttua MERA (metsätalouden rahoitus)-ohjelmien linjaa eli puuntuotannon tehostamista edelleen (Nienstedt 1997, 63–64, 121; vrt. Raumolin 1984, 90–95). Se kertoi metsäsektorin päätöksentekijöiden vakiintuneista ajatustottumuksista kuten kasvu- ja teknologiauskosta. Kiinnostavaa on se, ettei vaihtoehtoisia kehityspolkuja esitetty, vaikka metsäteollisuuden ulkopuoliset olosuhteet muun muassa kansainvälisen kilpailun, teknologian kehityksen ja ympäristönsuojelun vuoksi olivat muuttuneet huomattavasti 1960-luvusta. (Raumolin 1984, 95.)

1990-luvun alussa koettu taloudellinen lama oli vaikutuksiltaan paljon 1970-luvun öljykriisin laukaisemaa taloudellista lamaa vakavampi (Kauppila 2000, 171). Vaikka elettiin syvää taloudellista kriisiaikaa, niin vuoden 1991 lopulla tehdyn devalvaation siivittämänä Suomen vienti alkoi kasvaa nopeasti. Vuoden 1992 jälkeen teollisuustuotanto kasvoi nopeaa vauhtia vuoteen 2000 saakka. Myös Suomen liittyminen EU:n jäseneksi vuonna 1995 sekä Euroopan talous- ja rahaliiton jäseneksi vuonna 1998 vahvisti Suomen teollisuuden kasvua. (<http://www.stat.fi/tup/suomi90/toukokuu.html>.)

Kansantaloudelle tärkeän metsäteollisuuden viennin osuus oli laskenut 1960-luvulta 1990-luvun lopulle tultaessa.⁶ Jo vuonna 1975 metalliteollisuuden viennin osuus kasvoi lähes tasoihin paperiteollisuuden viennin kanssa ja 1990-luvun puolivälissä tärkeimmäksi toimialaksi, jalostusarvolla mitaten, nousi elektroniikka- ja sähkötuotteiden valmistus (<http://www.stat.fi/tup/suomi90/toukokuu.html>). Vaikka metsäteollisuus menettikin hallitsevan asemansa viennissä metalliteollisuudelle ja elektroniikka- ja sähkötekniisille tuotteille, sillä oli edelleen merkittävä rooli vientitulojen hankkijana ja yleisemmin tärkeänä työllistäjänä. Taulukosta 1 käy esiin puu- ja paperiteollisuuden viennin osuudet. Metsäteollisuus muodosti informaatioteknologian ja metalliteollisuuden kanssa Suomen viennin tärkeimmät tukijalat 2000-luvullakin (Lovio 2002; Tainio 2004).

⁶ Puunjalostuksen tuotanto oli kuitenkin 2.4-kertaistunut 1970-luvun puolivälistä 1990-luvun puoliväliin (Jokinen 1995, 39). Siten vientiosuuden lasku kertoo erityisesti metalliteollisuuden voimakkaasta kasvusta.

TAULUKKO 1 Tavaravienti ⁷

Puu- ja paperiteollisuuden viennin osuus koko tavaraviennistä		
Vuosi	Osuus	Vähennys
1960	69 %	
		-13 %
1970	56 %	
		-11 %
1980	45 %	
		-6 %
1990	39 %	
		- 12 %
2000	27 %	

1990-luvulle tultaessa kilpailukyvyistä tuli jälleen 1960-luvun tapaan vuosikymmenen kulttuurista ilmapiiriä luonnehtiva piirre⁸ ja investointeja korostettiin viennin kasvun vauhdittajina (Donner-Amnell 2003, 146). Kuitenkin 1990-luvun erityispiirteenä oli 1960-luvulle ominaisten hierarkkisten rakenteiden ja sääntelyn sekä keskitetyn suunnittelun purkaminen siirryttäessä suunnittelutaloudesta kilpailukykytalouteen (Heiskala & Luhtakallio 2006, 10). 1960-luvun kilpailukyvyyn painottamisessa oli moraalinen sävy, kun koko kansakuntaa pyrittiin saamaan myötämieliseksi teollisuuden kehittämiseksi – ja sen avulla koko kansakunnan hyvinvoinnin edistämiseksi (vrt. Alasuutari 1996). Sen sijaan 1990-luvulla, kansakunnan yhteisen hyvän korostukset olivat jääneet taloudellisten pakkojen, kuten laman ja globalisaation sekä näiden mukanaan tuomien välttämättömyyksien, kuten yritysten tukemisen, jalkoihin (vrt. Heiskala & Luhtakallio 2006). 1990-luvulla välttämättömyys-retoriikka häivytti politiikan. Kansalaisia ei tarvinnut erityisesti suostutella kilpailukyvyyn edistämisen taakse, koska se esitettiin itsestään selvänä ja välttämättömänä päämääränä.

Metsäteollisuuden vaikutusvalta

Metsäsektorin⁹ erityinen asema Suomessa verrattuna muihin metsäteollisuusmaihin, kuten Ruotsiin tai Kanadaan, perustui sille, että metsäsektori vaikutti laajalti koko yhteiskuntaan. Metsäsektori edisti 1900-luvun ensi vuosikymmenillä suomalaisen yhteiskunnan integraatiota luomalla työpaikkoja ja tarjoamalla sivutuloja pientilallisille. Lisäksi sen luomat kerrannaisvaikutukset näkyivät

⁷ Lähde. Tullihallitus.

[Http://www.Tulli.fi/fi/05_Ulkomaankauppatilastot/11_Arkisto/03_Tilastokatsaus](http://www.Tulli.fi/fi/05_Ulkomaankauppatilastot/11_Arkisto/03_Tilastokatsaus) 10.2.2009; vrt. Hjerppe 1988, 284

⁸ Neuvostoliiton hajoaminen, Suomen EU-jäsenyys ja kansainvälisen ympäristöpolitiikan muotoutuminen olivat 1990-luvun suuria muutoksia. (vrt. Donner-Amnell 2003, 146).

⁹ Metsäsektorilla tarkoitetaan metsätalouden ja metsäteollisuuden muodostamaa kokonaisuutta tai laajemmin myös teollisuuden kehitykseen vaikuttavia tuotannon tekijöitä (vrt. Raumolin 1984, 4, 13).

kotimarkkinateollisuuden monipuolistumisena. (Raumolin 1984, 61–68.)¹⁰ Kyseiset seikat tekivät metsäsektorista merkittävän yhteiskunnallisen vaikuttajan. Metsäsektoria luonnehtivat suuret kansalliset konsernit¹¹ ja suuri metsänomistajakunta (vrt. Koskinen 2001, 38–39, 92; Pekkarinen & Vartiainen 1993, 346; ks. Kuisma 1990, 129–130; Raumolin 1984, 61–64). Metsäsektori koostui lukuisista yksityisomistajista ja metsäliitti suurten metsäteollisuuskonsernien omistajista ja johtajista, jotka kykenivät toimimaan sangen autonomisina suhteessa valtioon. Metsäliitti muodosti myös Suomen talouden valtaeliitin keskeisen osan, ja täten metsäsektoria koskettaneet kysymykset, olivatpa nämä sitten tuotantoon tai vesien saastumiseen liittyviä, kyettiin esittämään laajasti koko kansakuntaa koskettavina kysymyksinä. (Donner-Amnell 1991, 278–281; Koskinen 2001, 38–39, 92.)

Teollisuuden myöhäinen läpimurto synnytti teollisuuden ja valtion välille kiinteän yhteyden, jota ylläpitivät järjestö- ja henkilösuhteet ja Puunjalostusteollisuuden keskusliiton vaikutusvalta puolueisiin ja virkakoneistoon (Kuisma, HS 2.7.2009, A2; Jensen-Eriksen 2007, 43–44). Puunjalostusteollisuuden keskusliitto osallistui valtiollisiin komiteoihin, joiden kautta se pyrki vaikuttamaan valtiolliseen päätöksentekoon ja edistämään puunjalostusteollisuuden intressejä. Se kykeni vaikuttamaan lakiesityksiin ja muihin poliittisiin ratkaisuihin jo valmisteluvaiheessa myös antamalla lausuntoja. Lisäksi metsäteollisuus osallistui kokouksen ja maalaisliiton vaalirahoitukseen. Keskusliiton asiamies, J.O. Söderhjelms esitti 1960-luvulla, että korkean tason henkilökohtaiset yhteydet olivat paras tie viestien eteenpäin viemiselle. Metsäteollisuus loi siksi hyvät suhteet virkamiehiin, joiden on väitetty suhtautuneen poliitikkoja suopeammin teollisuuden intresseihin. (Jensen-Eriksen 2007, 43–44.) Täten monet viralliset ja epäviralliset vaikutuskanavat olivat avoinna metsäteollisuuden intressien edistämiseksi.

Erityisesti suomalaisen hallintatavan korporatistinen luonne mahdollisti metsäteollisuuden intressien esiintuomisen. Korporatismilla tarkoitetaan etujenvälitysjärjestelmää, jossa valtion tunnistamat ja valtuuttamat intressiryhmät toimivat vallankäyttäjinä avustuen suunnittelussa ja päätöksenteossa (ks. Allardt 1983, 207). Korporatismiin vahvistumisen syiksi 1960- ja 1970-luvun Suomessa on esitetty puoluejärjestelmän hajanaisuutta, valtion tehtäväkentän laajenemista ja kiinnostusta hyödyntää julkisen hallinnon ja etujärjestöjen edustajien asiantuntemusta valtiollisissa tehtävissä. Korporatismiin uskottiin lisäksi tarjoavan kestävä pohjan yksimieliselle ja varmalle päätöksenteolle, jota kansainvälisen kaupan kehittämisen vaatimukset edellyttivät.¹²

Suomalaista korporatismia voidaan luonnehtia voimakkaiden taloudellisten ja yhteiskunnallisten eturyhmien interventioksi valtioon etujen saamiseksi omalle

¹⁰ Huomautuksena mainittakoon, että 1970-luvulla kriittisessä tutkimuksessa metsäteollisuutta pidettiin syynä teollisuuden yksipuoliseen rakenteeseen.

¹¹ Metsäteollisuutta hallitsi vanhastaan yksityinen suurteollisuus. Mutta myös valtionyhtiöillä oli merkittävä asema, joskaan ei niin voimakas kuin kemian- ja metalliteollisuudessa. (Kuisma 1990, 129–130.)

¹² Vuoden 1974 lopussa oli 592 komiteaa tai vastaavaa elintä, joissa oli jäseniä noin 5000. Näistä 63 % oli pysyvä neuvottelukuntia ja 218 määräajaksi nimitettyjä (Allardt 1983, 210).

ryhmälle. Korporatismiin keskeinen ilmentymä oli komitealaitos¹³, jota hyödynnettiin valtionhallinnon merkittävänä suunnittelujärjestelmänä. Komiteoiden jäsenistä suurimman ryhmän muodostivat valtion virkamiehet, seuraavaksi suurin ryhmä muodostui eturyhmien edustajista. Ajallinen tarkastelu kuitenkin osoitti etujärjestöjen osuuden lisääntyneen komiteoissa (Allardt 1983, 210.)¹⁴

Vesikysymyksissä eri intressipiirien näkemyserojen yhteensovittamisessa hyödynnettiin erityisesti komiteoita (vrt. Vikatmaa 1973; Virkkunen & Tuori 1980, 112). Esimerkiksi kansallisen vesiensuojelupolitiikan suuntaviivoja hahmotteleva Vesiensuojelun neuvottelukunta koostui valtion virkamiesten sekä etujärjestöjen kuten puunjalostusteollisuuden keskusliiton, kalastuksen ja luonnonsuojelun edustajista. Vaikka puunjalostusteollisuuden edustajat valittivat, ettei niillä ollut poliittista vaikutusvaltaa, kykeni puunjalostusteollisuus kuitenkin vaikuttamaan vesiasioihin komiteatyöskentelyn avulla sekä politiikkaan aiemmin mainituin epävirallisoin keinoin, kuten osallistumalla puolueiden vaalirahoitukseen. (Vrt. Jensen-Eriksen 2007, 87–95.) Metsäteollisuuden vaikutusvalta ja asema näkyi siten, että vesi- ja ympäristöasioita käsittelevien komiteoiden tavoiteohjelmista jouduttiin tinkimään, kun ei uskallettu tai haluttu puuttua teollisuusyritysten toimintaan. Lisäksi valtio tuki teollisuuden vesiensuojeluin-vestointeja halpakorkoisin luotoin ja avustuksin, sen sijaan valtion ei katsottu asettaneen riittäviä velvoitteita teollisuudelle. (Kosonen 1979, 234; Haila 1971, 26–35.) Suomessa julkista valtaa onkin pidetty heikkona erityisesti suhteessa vientiteollisuuden pyrkimykseen (Pekkarinen & Vartiainen 1992, 26, 343–344).

Devalvaatioiden hyödyntämisen on väitetty kuvastaneen vientiteollisuuden vahvaa asemaa poliittisessa päätöksenteossa. Vasta-argumenttina on toisaalta esitetty, että metsäteollisuuden vaatimuksista huolimatta poliitikot pyrkivät torjumaan devalvaatiota. Lisäksi devalvointien taustalta löytyi muidenkin vientiteollisuudenalojen intressejä. (Ks. Jensen-Eriksen 2007, 44–45.) Kuitenkin metsäteollisuuden kansantaloudellinen merkitys oli niin mittava, että käytännössä poliitikoilla ei ollut varaa jättää huomiotta metsäteollisuuden kilpailukykyä (emt.). Suomalaisen talouspolitiikan ”pitkän linjan”¹⁵ onkin esitetty asettaneen valtionalouden tasapainon, viennin kilpailukykyyn ja maan investointitarpeet sosiaaliturvan, suhdannesäätelyn työllisyyden ja myös luonnon- ja ympä-

¹³ Komiteaksi voitiin kutsua yhden tai useamman henkilön muodostamaa tilapäistä toimielintä, jonka valtioneuvosto oli asettanut selvittämään tai valmistelemaan tiettyä asiaa tai toimimaan avustavana tai neuvoa-antavana toimielimenä. Komitealaitokseen lukeutuivat myös toimikunta eli valtioneuvoston tai ministeriön asettama tilapäinen toimielin tai neuvottelukunta, lautakunta ja neuvosto, jotka olivat komiteaa pysyväisluonteisempia elimiä. (Virkkunen & Tuori 1980, 112.)

¹⁴ Myös kriittisiä sävyjä esitettiin korporatismia kohtaan 1960- ja 1970-luvuilla, sillä eturyhmien nousemisen parlamentaaristen elinten ohitse vallankäyttäjiksi nähtiin merkittävän demokratian kaventumista (Allardt 1983, 210; Gronow et. al. 1977, 516–526). 1970-luvun puolivälin tienoilla komiteoiden käyttöä pyrittiin tietoisesti vähentämään (Virkkunen & Tuori 1980, 112). Vähitellen komiteoiden määrä on laskenut.

¹⁵ 1920-luvulla metsäteollisuuden, talonpoikien ja valtion kesken muotoutui kompromissi kehityksen suunnasta ja eri tahojen roolista siinä. ”Suomen malliksi” kutsuttu metsäsektorin, maatalouden ja kotimarkkinateollisuuden yhdistelmä edusti aatteelliselta pohjaltaan agraarista konservatiivisuutta, valtiollista ohjausta ja teollis-teknistä edistysuskoa.” (Donner-Amnell 2003, 136; Kuisma 1999 58.)

ristönsuojelun edelle (Pekkarinen & Vartiainen 1993, 325–355). Ainoaksi ajateltu linja sovittiin pienessä piirissä. Vaikka yhteiskuntapolitiikkaan tuli uusia sävyjä 1970-luvulla, jatkui talouspolitiikan peruslinja pääosin samanlaisena aina 1980-luvulle saakka. (Donner-Amnell 2003, 137–138.) Tätä taustaa vasten voidaan kysyä, miten saastumisen kontrolli on kehittynyt ja miten paljon vesien saastumisen kontrolli on joutunut joustamaan teollisuuden kilpailukyvyn edessä.

1.3 Tutkimuskysymykset

Suomalaisen hallintatavan korporatistinen luonne, metsäteollisuuden merkittävä asema suomalaisessa yhteiskunnassa sekä sen suuri jätevesikuormitus ja tästä nousevat huolenilmaukset luovat mielenkiintoisen lähtökohdan saastumisen sosiaalisen kontrollin tarkastelulle. Tutkimuksen tavoitteena on hahmottaa suomalaisen kontrollikulttuurin erityispiirteitä sekä sen historiallisia ja institutionaalisia edellytyksiä että kulttuurisia merkityksiä. Kontrollikulttuurin erityispiirteet kertovat laajemmin yhteiskunnan ympäristösuhteen kehittymisestä. Kyse on historiallisesta tarkastelusta, jonka keskiössä ovat asiantuntijoiden ja erityisesti vesikysymysten kanssa askaroineiden valvontaviranomaisten käsitykset valvonnasta ja valvottavista sekä vähäisemmässä määrin myös valvottavien eli teollisuuden edustajien käytännöt ja kontrollikäsitkset. Kyse on sekä keskitason toimijoiden että eliittien sosiaalisen kontrollin tarkastelusta. Sen sijaan kansalaisvalvonta tulee tutkimuksen aineiston luonteesta johtuen niukemmin esille.

Sisällytän vesirikosten kontrollin osaksi vesien saastumisen sosiaalisen kontrollin tarkastelua, sillä jälkimmäinen tarjoaa laajemman pohjan myös rikosten kontrollin ymmärtämiseksi. Sosiaalinen kontrolli on tutkimuksen kohteena myös siksi, että rikosten kontrollin voidaan väittää antavan rikoksille ja poikkeavuudelle sen keskeisen muodon (Cohen 1985, 5–6). Rikosilmiö ei ole vain rikoksiin johtaneiden syiden seuraus vaan myös sosiaalisen kontrollin seuraus.

Tutkimuksen pääkysymyksenä on

- Millainen oli vesien saastumisen ja vesirikosten sosiaalisen kontrollin ideologia Suomessa vuosina 1960–2000?

•

Pääkysymystä täydennän seuraavien alakysymysten avulla:

- Millaiset uskomukset, oikeuttamiset ja käytännöt ohjasivat vesien saastumisen ja vesirikosten kontrollia?
- Millaisia merkityksiä valvontaviranomaiset antoivat saastumisen kontrollille?
- Millaisten mekanismien avulla laitonta toimintaa nimettiin poikkeavaksi?
- Millaisten sosiaalisten suhteiden pohjalta kontrollia harjoitettiin?
- Millaisia seurauksia ideologialla oli kontrollille?

Vastaan tutkimuskysymyksiin seuraavien aineistojen avulla. Vesitalous-lehden vuosien 1960–2000 artikkeleiden avulla vastaan saastumisen kontrollin periaatteita, käytäntöjä ja sosiaalisia suhteita koskeviin kysymyksiin. Maa- ja vesirakennusinsinöörien sekä Vesihuoltoliiton julkaisema Vesitalous-lehti on historiallisena aineistona merkittävä myös siksi, että se oli 1960-luvulla ainoita vesikysymyksiin keskittyneitä lehtiä, joihin kirjoittivat sekä vesialan asiantuntijat että tärkeimmät vesiasioiden intressitahot.¹⁶ Toiseksi, vuosina 1999–2000 tehtyjen suomalaisten valvontaviranomaisten haastattelujen perustalta hahmottelen viranomaisten valvonnalle antamia merkityksiä mutta myös saastumisen kontrollin periaatteita ja käytäntöjä. Kolmannen aineiston muodostavat vesilain rikkomusten oikeuspöytäkirjat vuosilta 1969–2003 ja erityisesti esikuulustelupöytäkirjat, joiden avulla hahmottelen poikkeavaksi nimeämistä sekä sitä ehkäiseviä seikkoja osana vesirikosten kontrollia. Tutkimusmenetelmänä on diskurssi-analyysi.

Analyysini ideoita ammannan ideologian ja sosiaalisen kontrollin tutkimuksesta sekä ympäristösosiologiasta. Keskustelen muutamien kyseisiä aloja edustavien tutkimusten kanssa tutkimukseni tulosten tarkastelun yhteydessä. Toteutan työssäni empiiristä ideologia-tutkimusta, koska olen kiinnostunut ympäristöviranomaisten harjoittamasta vesien saastumisen kontrollista ja sen ideologisesta sisällöstä. Aineiston analyysi on ohjannut tutkimusteorian valintaa, mutta myös tutkimusteoria on ohjannut aineiston analyysiä. Siten teorian ja analyysin välisen vuoropuhelun pohjalta on mahdollista tuoda esiin käsitteitä, jotka edistävät kontrollia ja ideologiaa koskevaa keskustelua.

Tutkimus rakentuu siten, että luvun 1. johdantoa seuraa keskeisten käsitteiden (luku 2) ja teoreettisen viitekehyksen esittely (luku 3), minkä jälkeen esitellään aineisto ja analyysimetodi (luku 4). Analyysiosa koostuu kolmesta luvusta: Vesitalous-lehtien analyysiin nojaavasta vesiensuojelun periaatteiden erittelystä Suomessa 1960–2000 (luku 5); valvontaviranomaisten valvonnalle antamien merkitysten ja valvonnan keskeisten periaatteiden tarkastelusta (luku 6) sekä vesirikostapausten poikkeavaksi nimeämisen tarkastelusta (luku 7). Sosiaalinen kontrolli ideologiana (luku 8) kokoaa yhteen analyysien keskeiset tutkimustulokset, joita pohditaan suhteessa aiemmin tehtyihin tutkimuksiin ja tutkimusteoriaan. Loppuluvussa esitän tutkimuksen kontribuutiot suhteessa sekä sosiaalista kontrollia koskeviin että yleisimpiin keskusteluihin.

¹⁶ Kalamies-lehti oli myös merkittävä vesiasioita käsittelevä lehti, mutta sitä ei käsitellä tässä tutkimuksessa.

2 KESKEISET KÄSITTEET: SOSIAALINEN KONTROLLI, POIKKEAVUUS JA IDEOLOGIA

Avaan seuraavaksi muutamia käsitteitä, jotka ovat keskeisiä saastumisen kontrollin erittelyssä. Sosiologit omaksuivat yhteiskuntafilosofeilta yhteiskuntaelämän ja sosiaalisen järjestyksen kysymykset ja kehittivät niihin lähestymistapoja, joista sosiaalisen kontrollin tarkastelu oli keskeinen (Szczepanski 1970, 192–193). Ensimmäinen sosiaalisen kontrollin termiä käyttänyt henkilö oli oletettavasti sosiologi Edward A. Ross, jonka artikkeli *“Social Control”* ilmestyi vuonna 1896 *American Journal of Sociology*’ssa. Ross oli kiinnostunut siitä, mitä sosiaalinen kontrolli oli hänen aikansa yhteiskunnassa ja miten se erosi aiemmasta kontrollista. Hän erotti toisistaan sosiaalisen koordinaation, jolla hän tarkoitti yhteiskunnan harmonisten toimintojen yhteensovittamista ja sosiaalisen kontrollin, jolla hän tarkoitti yhteensopimattomien tavoitteiden ja toimintojen valvontaa. (Chriss 2007, 15–16; Ross 1896, 519–520.) Rossin esittämä jako sosiaaliseen koordinaatioon ja kontrolliin ei enää nykyisin ole vallitseva yhteiskuntatieteissä, sillä 1920-luvulta lähtien sosiaalista kontrollia alettiin käyttää yleisenä terminä kuvaamaan kaikkia yksilöiden ja ryhmien toiminnan yhteensovittamisen, koordinoinnin, integroinnin ja valvonnan tapoja (Chriss 2007, 16).

Sosiaalista kontrollia voidaan lähestyä joko laajasta vs. suppeasta tai neutraalista vs. kriittisestä näkökulmasta. Laaja ymmärrys sosiaalisesta kontrollista merkitsee kaikkia sosiaalisia prosesseja ja keinoja, joilla yhteiskunta varmistaa jäsentensä mukautumisen odotuksiin ja sääntöihin; haluttua käyttäytymistä kannustetaan ja ei-toivottua käyttäytymistä valvotaan.¹⁷ Sosiaalisen kontrollin laajassa määrittelyssä keskeisen aseman saavat kaikki toimintaan ja käyttäytymiseen kohdistuvat vaikuttamisyrietykset suostuttelevista psyykkisistä ja sosiaalisista keinoista aina ankariin fyysisiin rangaistuksiin saakka. Suppea ymmärrys viittaa yksinomaan poikkeavan toiminnan sanktiointiin (Friedrichs 1996, 242). Se tarkoittaa, että sosiaalisessa kontrollissa on kyse *“yleisesti organisoiduista tavoista, joilla yhteiskunta vastaa käyttäytymisiin, ihmisiin, toimintaan ja organisaatioi-*

¹⁷ Rossin (1896) mukaan yhteisö muovaa alituisesti ja lukemattomilla tavoilla yksilöiden tunteita ja haluja, jotka toimivat sosiaalisen kontrollin välineinä (Chriss 2007, 16).

hin, joita se pitää poikkeavina, ongelmallisina ja ei-toivottuina” (Cohen 1985, 2). Neutraali käsitys sosiaalisesta kontrollista voidaan ymmärtää sekä laajasti että suppeasti. Neutraali tarkoittaa yhteiskunnassa yleisesti esiintyviä tapoja, joilla koordinoidaan ja kontrolloidaan ihmistoimintaa tai vastataan poikkeavaan ja ongelmalliseen toimintaan. Kriittinen käsitys sosiaalisesta kontrollista voidaan sekä ymmärtää suppeana tai laajana. Kriittisessä ymmärryksessä kontrolloijalla on aina enemmän valtaa kuin kontrolloitavilla (Vold 1998, 230–231), siksi se kohdistaa huomion epätasa-arvoisiin suhteisiin kontrolloijan ja kontrolloitavan välillä ja erityisesti vallassa olevien tapoihin koordinoida ja kontrolloida heikommassa asemassa olevia tai nimetä näitä poikkeaviksi. Seuraava taulukko kuvaa tiivistetysti sosiaalisen kontrollin käsitteen alaa.

TAULUKKO 2 Sosiaalisen kontrollin käsite

SOSIAALINEN KONTROLLI	NEUTRAALI	KRIITTINEN
LAAJA	Yhteiskunnassa ilmenevät erilaiset tavat koordinoida ja kontrolloida kaikkea ihmistoimintaa ja käyttäytymistä, halutun käyttäytymisen kannustaminen ja ei-toivotun kontrollointi.	Yhteiskunnassa valtaa pitävien tavat koordinoida ja kontrolloida heikommassa asemassa olevien toimintaa.
SUPPEA	Yhteiskunnan organisoidut tavat kohdella ei-toivottua, poikkeavaa ja ongelmallista toimintaa ja käyttäytymistä.	Yhteiskunnassa valtaa pitävien tavat määritellä poikkeavaa toimintaa ja poikkeavia. Oletuksena on, että kontrolloijalla on aina enemmän valtaa kuin kontrolloitavalla.

Tutkimuksessa sosiaalista kontrollia lähestytään sekä laajasti että suppeasti. Vesirikosten analyysissä sosiaalista kontrollia tarkastellaan suppeana eli vain poikkeavaksi nimeämisenä, mutta Vesitalous-lehtien analyysissä kyse on laajasta sosiaalisesta kontrollista eli yhteiskunnan tavoista kontrolloida saastumista ja sovittaa yhteen erilaisia vesiä koskevia intressejä. Sovellan myös kriittistä näkökulmaa saastumisen kontrolliin, kun huomioin valtaapitävien tavat kontrolloida saastuttamista sekä määritellä poikkeavaa toimintaa.

2.1 Kriminologinen käänne: huomio rikosta kontrolloivien tahojen toimintaan

Sosiaalinen kontrolli nousi yhdeksi keskeiseksi rikosten ja poikkeavuuden tarkastelukulmaksi Yhdysvalloissa 1970-luvulla niin sanotun kriminologisen käänteen myötä. Kriminologisella käännteellä tarkoitetaan kriminologien tutkimuskohteen vaihtumista itse rikoksista rikosten kontrolliin. Poikkeavuuden tutkijat

ja kriminologit alkoivat jo 1960-luvulla Yhdysvalloissa ottaa etäisyyttä kontrollikoneistoon ja kyseenalaistaa sen moraalista oikeutusta viittaamalla esimerkiksi poliisin harjoittamaan väkivaltaan, julkiseen korrupioon ja yhteistyöhön rikollisten kanssa, kun tavoitteena oli toisten valtioiden johtajien syrjäyttäminen. (Sykes 1978; Pfohl 1994, 418–422.) Kriminologiseen käännteeseen olivat vaikuttamassa myös moraaliset ja poliittiset seikat, kuten havainnot siitä, että jotkut vähäiset rikokset ja jopa sinänsä lailliseksi katsottavat teot, kuten Vietnamin sodan vastaiset mielenosoitukset, saivat osakseen huomattavia voimatoimia, kun nuoria mielenosoittajia vangittiin. Samanaikaisesti yhteiskunnallisesti laaja-alaisemmat, laittomat ja epäeettiset teot, kuten Yhdysvaltain hallituksen sotilaalliset toimet ja puuttumiset toisten valtioiden asioihin, eivät saaneet juuri minkäänlaisia voimatoimia osakseen (Pfohl 1994, 418–422). Ristiriita tekojen vähäisyyden ja niiden saaman voimakkaan reaktion tai vastaavasti tekojen yhteiskunnallisen merkittävyyden ja niiden saaman vähäisen reaktion välillä herätti kiinnostuksen sosiaaliseen kontrolliin.

Kriminologista käännettä edisti myös se havainto, ettei rikos ollut mikään selkeärajainen, tieteellisesti määritelty käyttäytymisen kategoria, vaan altis monille tulkinnoille (Sykes 1978; Merton 1961). Lisäksi kriminologit olivat turhautuneet siihen, että näytti mahdottomalta löytää yhtä teoriaa, joka selittäisi rikosten syyt, koska rikosten ala käsitti niin laajan ja heterogeenisen laittomien tekojen kirjon aina mitättömistä murroista ja varkauksista sotarikoksiin ja ihmisoikeuksien loukkauksiin. Siksi rikosta selittävien syiden etsinnän sijaan alettiin kiinnostua sitä kontrolloivista tahoista ja kontrollin mekanismeista. Kriminologisen käänteen edustajat eivät pitäneet kontrollia yksinomaan reaktiivisena, korjaavana mekanismina, johon turvaututtiin silloin, kun muut menetelmät olivat epäonnistuneet. Sen sijaan kontrolli nähtiin aktiivisena, aina läsnä olevana toimintana, joka antoi rikokselle ja poikkeavuudelle sen keskeisen muodon. (Cohen 1985, 56; vrt. Sykes 1978, 302; Vold 1998, 231.)

Osa tutkijoista vei sosiaalisen kontrollin tarkastelun äärimmäiseen loppupisteeseen saakka siirtämällä huomion kokonaan rikoksista ja rikoksentehtävistä rikosta kontrolloivien tahojen toimintaan. Jason Ditton käytti vuonna 1979 nimitystä ”control-o-logy” viittaamaan sellaisiin sosiaalisen kontrollin teorioihin, jotka olivat saaneet teoreettisen virikkeensä Michel Foucault’n teoksista *Tarkkailla ja rangaista* (1980) sekä *Histoire de la folie à l’âge classique – Folie et déraison* (1961). (Vold 1998, 230–231.) Kriminologisen käänteen viitoittamana myös tässä tutkimuksessa huomio on kokonaan vesien saastumista ja vesirikoksia kontrolloivien viranomaisten toiminnassa, myös silloin kun tarkastellaan rikostapauksia. Koska tutkimus kohdistuu perinteiseen valvojaan, on tarpeen tuoda esiin myös sosiaalisen kontrollin uusia piirteitä sekä kontrollia koskevia yleisiä keskusteluja.

Sosiaalisen kontrollin uudet piirteet

Yhteiskunnan monimutkaisuuden kasvaessa on sosiaalinen kontrollikin muuttunut.¹⁸ Keskustelua on käyty siitä, onko valvontaa liikaa vai liian vähän, onko se moraalisesti oikein, onko se toivottavaa, tarkoituksenmukaista ja mitkä ovat sen tavoitteet. Eri näkökulmista orientoituvat tahot ovat nähneet valvonnan tarpeen erilaiseksi. Esimerkiksi Yhdysvalloissa sosiaalisen valvonnan kriitikot katsovat, että valvonnan tehokkuutta rajoittaa riittämätön budjetti. Siksi valvonta on vain symbolista ja tukee tosiasiallisesti yritysten voitonkasaamistavoitteita. Valvonnan puoltajat taas pitävät nimenomaan valtion väliintuloa välttämättömänä monimutkaisessa yhteiskunnassa, koska yksilöillä ja yhteisöillä ei ole riittävää informaatiota eikä keinoja suojella itseään yritystoiminnan ja liike-elämän vahingollisilta seurauksilta. Valvonnan tarvetta onkin perusteltu sillä, että kyky arvioida riskejä ja niistä kertovia tietoja sekä realistiset mahdollisuudet itsesuojeluun eivät jakaudu tasaisesti yhteiskunnassa. (Friedrichs 1996, 278.)

Valvonta on saanut historian kuluessa uusia piirteitä. Erityisesti 1980-luvulta lähtien valtion valvonta on saanut rinnalleen yritysten itsetarkkailun. Michael Power (1999) käyttää yhteiskunnasta nimitystä *'auditointiyhteiskunta'* viitaten sellaiseen kehityskulkuun, jossa yritykset valvovat itse itseään ja tarjoavat toimintaansa koskevia tietoja ulkopuolisten eli valvontaviranomaisten ja kansalaisten nähtäväksi. Kyse on yksityisen yrityksen informaation julkiseksi tekemisestä ja toisaalta myös julkisen valvonnan yksityiseksi tekemisestä, kun yritykset itse omaksuvat valvojan roolin. Yritysten itsevalvonnan lisääntymisen myötä kuva valvonnasta ja sosiaalisesta kontrollista on laajentunut ja monimutkaistunut. Sosiaalisen kontrollin toimijat eivät enää koostu vain kansalaisista ja valtion viranomaisista vaan myös valvottavista itsestään. Sosiaalisen kontrollin toimijat voidaan nähdä heterogeenisena joukkona yksityisiä ihmisiä, liikeyrityksiä, kolmannen sektorin organisaatioita ja valtion virastoja (ks. Rose 1999).

Kun edellä esitellyt sosiaalisen kontrollin uudet piirteet edustavat yleisiä keskusteluteemoja kontrollin muuttuneesta luonteesta ja valtion väliintulon merkityksestä, niin seuraavaksi esittelen erityisesti valvontaviranomaisten toimintaan liittyviä tutkimuksia ja keskusteluja, joihin tutkimuksessani osallistun.

¹⁸ On olemassa esimerkkejä rikosten kontrollikulttuurin tiukkenemisestä Yhdysvalloissa ja Isossa-Britanniassa (vrt. Garland 2000). Lisäksi teknologian kehitys on mahdollistanut kontrollin lisääntymisen monin tavoin. Siten Suomessa nuorison julkijuomista ja häiriköintiä on haluttu rajoittaa tiukentamalla kontrollia (vrt. Törrönen 2004). Toisaalta myös vastakkaisia näkemyksiä voidaan esittää. Erityisesti neoliberalistinen suuntaus purkaa sääntelyä, erityisesti sellaista, joka on esteenä vapaalle taloudelliselle toiminnalle (vrt. Harvey 2005). Mutta mikäli pysytään rikosten kontrollin parissa, voidaan rikoslain rikospykälien lisääntymisellä perustella kontrollin lisääntymistä.

2.2 Sosiaalisen kontrollin tutkimuksia

Sosiaalisen kontrollin tarkastelun lähtökohtana ja virittäjänä on ollut Keith Hawkinsin teos *Environment and Enforcement* (1984). Siinä Hawkins erittelee Isossa-Britanniassa valvontaviranomaisten valvontakäytäntöjä etnometodologiseen lähestymistapaan perustuen seuraamalla viranomaisten arkipäivän rutiineja ja heidän tapojaan rajata ongelmia. Valvontaviranomaisten toimenpidepäätökset ympäristölakien rikkomuksista tekee kiinnostavaksi se seikka, että kyse oli keskeisestä osasta lain toimeenpanoa.

Hawkins huomasi, että valvontaviranomaisille oli jäänyt runsaasti tulkinta- ja harkintavaltaa kontrollin täytäntöönpanonstrategioiden valinnassa. Täytäntöönpanonstrategiat voitiin jakaa korjaamis-¹⁹ ja sanktiointistrategiaan. Jälkimmäistä edusti rangaistus, jonka avulla luotiin pelote lainrikkajalle sekä muille toimijoille, jotta nämä eivät ryhtyisi laittomuuksiin. Korjaamisstrategiaa puolestaan luonnehti sovittelleva tyyli, jossa pohdittiin keinoja laittoman ja eitoivotun tilanteen korjaamiseksi. Se suuntautui tulevaisuuteen ja ennaltaehkäisyyn. Täytäntöönpanonstrategian valintaan vaikuttivat sekä laittomien tapusten luonne että valvontaviranomaisten mieltymykset. Niissä tapauksissa, joissa poikkeavuus oli selkeästi havaittavissa ja kiistatonta, turvauduttiin usein sanktiointistrategiaan. Vastaavasti silloin, kun poikkeavuus oli epäselvää ja hankalasti osoitettavissa, turvauduttiin korjaamisstrategian sovittellevaan tyyliin. Korjaamisstrategiaan sitoutuneet valvojat pitivät rangaistuksia epäsoveliaina tapoina hoitaa valvontaa ja osoituksena valvonnan epäonnistumisesta, koska valvottavaa ei saatu noudattamaan lakia valvonnan keinoin ja koska keskeinen rooli annettiin valvonnan ulkopuolisille tahoille, kuten syyttäjälle ja tuomioistuimelle. (Hawkins 1984, 8.)

Hawkinsin tutkimus valaisi myös poikkeavuuden havaitsemisen ja nimeämisen monimutkaisuutta erittelemällä valvontaviranomaisten noudattamista koskevia käsityksiä sekä valvontaan liittyviä pelejä. Peleillä tarkoitetaan valvottavien omaksumia taktiikoita ja keinoja, joilla he pyrkivät ajamaan omia etujaan ja esittämään noudattamista, todellisen lakien ja säädösten noudattamisen sijaan. Viivytystaktiikoilla valvottava pelasi aikaa laittoman tilan pitkittämiseksi ja viranomaisten toimien ja poikkeavaksi nimeämisen estämiseksi. (Hawkins 1984, 105–109.) Valvottava saattoi yrittää voittaa aikaa esittämällä laittoman jätöpäästön johtuvan käsittämättömistä tuotantoteknisistä häiriöistä, vaikka päästö olikin tahallisesti aiheutettu. Osoittaessaan halunsa selvittää häiriön syyn, hän esitti toimivansa esimerkillisesti ja kunnioittavansa lain noudattamista.

Valvottavat saattoivat siis toiminnallaan vaikuttaa heihin kohdistuvaan kontrolliin. Sykes ja Matza (1959) käyttivät nimitystä neutralointitekniikka verbaalisista strategioista, joilla poikkeavuutta salattiin ja peiteltiin. Neutraloinnin

¹⁹ Hawkins käyttää termiä *compliance*, joka voitaisiin kääntää suoraan noudattamiseksi, mutta koska kyseistä termiä on käytetty valvottavien noudattamista osoittamaan (ks. tämä työ s. 24), käänän *compliance* -termin täytäntöönpanonstrategioissa korjaamisstrategiaksi, joka kuvaa paremmin käsitteen sisältöä.

retoristen keinojen avulla lainriikkoja pyrki estämään muiden normatiiviset hyökkäykset sekä saamaan sosiaalisen kontrollin toimimattomaksi. Sykes ja Matza (1959) luettelivat viisi tyypillistä neutralointistrategiaa. Nämä olivat 1) vastuun, 2) vahingon ja 3) uhrin kieltäminen sekä 4) tuomitsijoiden tuomitseminen ja 5) vetoaminen korkeampiin sitoumuksiin tai auktoriteetteihin. (Pfohlin 1994, 306 mukaan.) Kun neutralisointistrategiat viittasivat pääosin negaatioihin, vastuun ja vahingon kieltämisiin, niin noudattamisstrategiat nojasivat enemmän myönteisiin noudattamista osoittaviin toimenpiteisiin. Sekä noudattamiseksi neutralointistrategioiden avulla pyrittiin välttämään poikkeavan toiminnan leima.

Neutralointi- ja noudattamisstrategiat voidaan ymmärtää osana valvottavien pelejä, jotka monimutkaistavat noudattamisen tulkintaa. Hawkinsin (1984) mukaan viranomaisten tulkinnoissa noudattamisesta esiintyi niin paljon variaatioita, että termi noudattaminen oli tullut monimerkityksiseksi. Noudattamisella valvontaviranomaiset saattoivat ymmärtää joko konkreettista päästörajojen noudattamista tai valvottavan yrityksiä saavuttaa päästöraajat. Joissain tapauksissa myös valvottavien hyvän tahdon osoituksia, kuten yhteistyöhalukkuuden osoituksia, oli pidetty noudattamisena. Täten noudattamisen saamat erilaiset merkitykset olivat omiaan johtamaan ristiriitaisiin käsityksiin sosiaalisen kontrollin tarpeesta. (Hawkins 1984, 105–128.)

Myös Friedrichsin (1996) toimittamassa teoksessa *“Trusted criminals”* valotettiin useisiin tutkimuksiin perustuen valvontatoimintaa ja tuotiin esiin samantyyppisiä asioita kuin Hawkins omassa tutkimuksessaan. Valvonnan täytäntönnäpönnän oli havaittu vaihtelevan suuresti suhteessa valvonnan periaatteisiin ja valvontaviranomaisten noudattamis- ja ei-noudattamisarvioihin. Valvontaviranomaiset eivät ilmoittaneet laittomista tapauksista eteenpäin, koska se nähtiin ajan ja vaivan säästämisen vuoksi käytännölliseksi. Sääntelyrikosten kuten luparikosten täytäntönnäpönnä kohtasi näin käytännöllisiä ja periaatteellisia esteitä. (Friedrichs 1996; Braithwaite et al. 1987.) Periaatteellisena esteenä oli esimerkiksi se, että poikkeavuus käsitettiin enemmän seuraukseksi muuttuneista asianteiloista, kuten lupaehtojen tiukkenemisestä, kuin valvottavien tahallisesta toiminnasta (Hawkins 1984, 105–106).

Niin valvottavat, syyttäjät kuin kansalaiset ja luonnonsuojelijatkin arvostelivat valvontaviranomaisten toimintaa erityisesti 1980-luvulla mutta myös 2000-luvulla. Yhdysvalloissa teollisuusyritykset moittivat valvontavirastoja liiallisesta valvonnasta ja valvoja liian vähäisestä pätevyydestä. Toisaalta taas kansalaiset pitivät valvontaviranomaisia helposti harhaanjohtettavina, mikä heikensi valvontaa. Lisäksi teollisuusyritysten lobbaamat rajoitukset valvontavirastojen budjetteihin ja valtaan osoittivat yritysten etulyöntiaseman valvonnassa. Myös valvontakäytäntöjä koskevissa tutkimuksissa oli havaittu suuria ja vaikutusvaltaisia yrityksiä suosivaa vahvaa vääristymää, joka oli seurausta suurten yritysten resursseista hankkia teknisiä asiantuntijoita ja oikeustieteen tuntijoita, jotka kykenivät kyseenalaistamaan asioita ja neuvottelemaan valvontavirastojen asiantuntijoiden kanssa. Lisäksi tutkimukset osoittivat, että valvontaviranomaiset pitivät isoja yrityksiä vastuullisempina ja vähemmän alttiimpina lakien rikko-

misille kuin pieniä yrityksiä. (Friedrichs 1996, 287–292.) Yeagerin (1993) mukaan valvontajärjestelmä heijasti, uusinsi ja vahvisti vallan ja hyvinvoinnin epätasaista jakaantuneisuutta (ks. myös Ermann & Lundmann 1996). Esitettiin vaatimuksia, että valvontajärjestelmän johtavasta periaatteesta ja valvontajärjestelmän suhteesta oikeusjärjestelmään tulisi käydä jatkuvaa keskustelua (Friedrichs 1996, 292). Suomessakin lähinnä oikeusviranomaiset ovat käyneet keskustelua siitä, milloin valvontaviranomaisten pitäisi ilmoittaa laittomuuksista syyttäjälle (HS 27.8.2001; HS 27.11.2001; HS 9.12.2001; Andersson 1992).²⁰

Valvonnassa on läsnä myös korruption mahdollisuus. Käsitteitä viraston valtaus (*agency capture*) tai valvonnan valtaus (*regulatory capture*) on käytetty tilanteista, joissa valvonnan taso on ollut minimaalista, teollisuudelle suosiollista ja lain täytäntöönpano lievää. Valvonnan valtaus kuvaa tilannetta, jossa valvontaviranomaiset ovat omaksuneet teollisuuden intressit omikseen, jolloin valvonta kääntyy ympäristönsuojelusta teollisuutta suosivaksi. Epäilyt valvonnan valtaukselta nousevat esiin silloin, kun on voitu osoittaa valvontaviranomaisten teollisuutta suosiva linja ja kun erilaiset poliittiset ja psykologiset paljittamisen muodot ovat ilmeisiä. Toisaalta läheisiä suhteita valvottaviin ei yksinkertaisesti voida samaistaa korruptioon eikä se välttämättä johda korruptioon. Sen sijaan valvontaviranomaisten käytännöt, jotka joskus näyttävät merkitsevän ”valtauksen” kohteena olemista, voivat heijastaa vastenmielisyyttä vastakkainasettelua – teollisuus vs. valvonta – kohtaan ja tämän välttämistä. (Friedrichs 1996, 286.)²¹ Toisaalta vastakkainasettelun välttämisenkin on tulkittu edistävän valvonnan valtausta (Hildén et al. 2002, 110).

Suomalaista ympäristöpoliittista sääntelyn ja ohjauskeinojen tutkimusta edustavat Mikael Hildénin et al. (2002) tutkimus sellu- ja paperiteollisuuden sekä kemian teollisuuden ympäristöpoliittisista ohjauskeinoista sekä Rauno Sairisen (2000) väitöskirja suomalaisen ympäristöä koskevan sääntelyn uudistuksista. Hildénin et al. (2002) mukaan metsäteollisuuden vesistö päästöjen väheneminen on pääosin ollut markkinoilta tulleiden vaatimusten ja teknologian kehittymisen tulosta eikä valvontaviranomaisten esittämien vaatimusten ja jäte päästöjä koskevien lupaehtojen kiristymisen ansiota. Kyseinen piirre vihjaa viranomaisvalvonnan mukautumisesta teollisuuden intresseihin. Lisäksi molemmissa tutkimuksissa tuotiin esiin suomalaisen valvontatoimen ja ohjauskeinojen käytön joustavuus sekä konfliktien välttäminen, joiden tulkittiin edistävän valvonnan valtausta. Vastalääkkeenä valvonnan valtaukselle esitettiin läpinäkyvyyden ja osallistumisoikeuksien lisäämistä. Paradoksina vain on se, että uudet ohjauskeinot, kuten ympäristöverot tai yritysten itsevalvonta, lisäävät erityisen ympäristöasiantuntemuksen tarvetta niin hallinnossa kuin yrityksissäkin. Mainittu erityisen ympäristöasiantuntemuksen kasvu johtaa tiedon epäsymmetriaan ja ehkäisee läpinäkyvyyttä. Se mitätöi osallistumisoikeuksien lisäämisen keinona ehkäistä valvonnan valtausta. (Hildén et al. 2002, 59, 109–111.)

²⁰ Nykyisin valvontaviranomaisten on ilmoitettava poliisille luvattomista päästöistä.

²¹ Tosin voidaan kysyä, sulkeeko vastakkainasettelun vastenmielisyyks pois korruption. Eikö vastenmielisyyks vastakkainasettelua kohtaan voi olla, ainakin joissain tapauksissa, myös korruption ilmaus?

Voidaanko tämän tutkimuksen perusteella suomalaisten valvontaviranomaisten valvontatoimintaa ja laajemmin saastumisen kontrollia pitää teollisuutta suosivana vai voitaisiinko valvontaa hahmottaa muunlaisena?

2.3 Poikkeavuus ja organisaatorikokset

Poikkeavuutta ja sosiaalista kontrollia pidetään toistensa vastinpareina. Poikkeavuuden havaitseminen ja sanktioiminen ovat sosiaalisen kontrollin tulosta. Poikkeavuudella on voitu viitata joko laissa kiellettyihin tekoihin tai tekoihin, jotka ovat kyllä sallittuja mutta haittaa aiheuttavia tai muuten moraalisesti arveluttavia (vrt. Pfohl 1994). Poikkeavuuden määrittelystä ei vallitse yksimielisyyttä, vaan poikkeavuus voi saada erilaisia sisältöjä ja merkityksiä osakseen. Tästä syystä poikkeavuutta ei voida pitää abstraktina käsitteenä vaan se tulisi kuvata aina yhteiskunnallisessa kontekstissaan. Robert Mertonin (1961, 724) mukaan poikkeavuus voidaan ymmärtää käyttäytymiseksi, joka eroaa huomattavasti yhteiskunnan asettamista normeista. Sosiaalisesti määritellyt ja moraalisesti sitovat normit voivat liittyä esimerkiksi henkilön yhteiskunnalliseen asemaan ja sitä vastaaviin käyttäytymisen odotuksiin. Normien rikkominen toimi Mertonilla poikkeavuuden havaitsemisen lähtökohtana.

Merton on eritellyt poikkeavuuden erilaisia ilmenemisiä poikkeavan toiminnan näkyvyyden, toiminnan motiivien, normien legitiimeinä pitämisen, sanktioihin suhtautumisen ja yhteiskunnan reaktioiden pohjalta (Merton 1961, 724–731). Vaikka normit toimivat poikkeavuuden havaitsemisen lähtökohtana, niin ne voivat olla joustavia, mikä monimutkaistaa analyysia. Siksi sääntöjen noudattamiseen sisältyvä liikkumavara täytyy selvittää aina empiirisesti. Äärimmillään tällainen joustavuus voi johtaa sääntöjen välttelyn institutionalisoitumiseen. Sääntöjen välttelyn institutionalisoituminen johtaa puolestaan sosiaalisten normien rakenteen muuttumiseen. Se, mikä ennen edusti poikkeavaa käyttäytymistä, tulee normin mukaiseksi. (Emt., 731.) Esimerkiksi yritysten on havaittu herkästi rikkoneen ympäristölakeja, koska ne ovat rajoittaneet yritysten autonomiaa suhteessa tuotantoon ja näin niiden taloudellisen voiton mahdollisuuksia. Ympäristölakien rikkomisista on saattanut tulla enemmän sääntö kuin poikkeus. Poikkeavuus voidaan tällöin nähdä myös suhteellisena eli poikkeamisina ympäristölaeista mutta mukautumisena taloudellisen voitontavoittelun normeihin. (Laitinen & Aromaa 2005, 190.)

2.4 Organisaatorikosten havaitsemisen vaikeudet

Koska poikkeavuus on paljolti ymmärretty yksilöiden poikkeavuutena, ovat kollektiivisen toimijan eli organisaation piirissä tehdyt rikokset jääneet herkästi huomaamatta. Organisaatorikoksilla tarkoitetaan yrityksissä, poliittisissa puolueissa ja valtion ja kuntien virastoissa tehtyjä rikkomuksia. Ne ovat organisaation

operatiivisten päämäärien edistämiseksi tehtyjä, lakeja rikkovia ja yhteiskunnallisesti vahingollisia tekoja sekä seurausta yhteisöjen johtohenkilöiden harkitusta päätöksestä (Kramer 1984).²² Organisaatorikokset ovat taloudellisilta ja ympäristövaikutuksiltaan yleensä laajakantoisempia kuin yksilörikokset (Box 1983). Siksi organisaatorikokset, joihin monet ympäristörikokset^{23 24} lukeutuvat, asettavat haasteita poikkeavuuden havaitsemiselle ja poikkeavaksi nimeämislle.

Organisaatio- ja ympäristörikosten havaitsemisen ja poikkeavaksi nimeämisen kohtaamat hankaluudet liittyvät sekä oikeusnormeihin että ideologisiin tekijöihin, kuten siihen, mikä katsotaan hyväksyttäväksi toiminnaksi yhteiskunnassa (Laitinen & Aromaa 1993). Teon rikosoikeudellinen rikokseksi määrittäminen edellyttää seuraavien edellytysten täyttymistä: 1) teon tunnusmerkistön mukaisuus tarkoittaa, että teon tulee olla laissa rangaistavaksi määrätty, 2) teon oikeudenvastaisuus merkitsee, että teon tulee aiheuttaa vahinkoa jollekin rikosoikeuden suojaamalle oikeushyväille, kuten hengelle, terveydelle, omaisuudelle, ruumiilliselle koskemattomuudelle tai ympäristölle ja 3) syyllisyys tarkoittaa, että teko tulee lukea jonkin henkilön tahallisesti aiheuttamaksi tai törkeän huolimattomuuden vuoksi aiheutetuksi. (Ks. Nuutila 1997, 82–83.) Jos yksikin mainituista edellytyksistä jää täyttymättä, ei tekoa voida pitää rikoksena rikosoikeuden tarkoittamassa mielessä. Rikosten perinteisten tunnusmerkistöjen ja yksilön intentioon nojaavan rikosoikeuden rikoksen käsitteen avulla tavoitetaan heikosti organisaatorikoksia. Esimerkiksi tilanteissa, joissa useampi tehdaslaitos saastuttaa, yksilösyllisen löytäminen voi muodostua ylivoimaiseksi. Tämä on johtanut tilanteisiin, joita voitaisiin kuvata Ulrich Beckin (1990) tavoin organisoiduksi vastuuttomuudeksi, jolla tarkoitetaan rikosoikeuden kyvyttömyyttä puuttua saastuttamiseen. Kun yhtä yksilöä ei ole saatu nimettyä vastuulliseksi, ei organisaatiotakaan ole ollut mahdollista saada vastuuseen haitallisista seurauksista. Tämä johtaa paradoksiin: kun kaikki saastuttavat, ei ku-

²² Organisaatorikosta lähellä olevia käsitteitä ovat yhteisörikollisuus ja yritysrikollisuus (Laitinen & Aromaa 1993, 61).

²³ Ympäristörikokset sisällytettiin rikoslain luvuksi 48 vuonna 1995, rikoslain kokonaisuudistuksen yhteydessä, jonka tavoitteena oli selkiyttää rikoslakia keräämällä kaikki vankeusuhan sisältävät teot sen alle. Ympäristörikosten sisällyttäminen rikoslakiin merkitsi sitä, että ympäristöstä tuli rikoslain itsenäistä suojaa nauttiva oikeushyvä. Aiemmin ympäristö oli saanut vain välillisesti suojaa rikosoikeuden suojaamisen muiden oikeushyvien, kuten hengen, terveyden ja omaisuuden suojan kautta. Ympäristörikosten sisällyttämisellä rikoslakiin oli siten myös symbolista merkitystä, koska ympäristöön kohdistuvien haitallisten tekojen paheksuttavuuden uskottiin näin kasvaneen. (Ks. Pirjatanniemi 2005.)

²⁴ Kielitoimiston kortiston mukaan ympäristörikos-termiä käytettiin ensimmäisen keran suomalaisessa lehdistössä Helsingin Sanomissa 22.3.1977 rikosoikeuskomitean mietintöä koskevassa uutisessa (Kokkila 1988, 38). Vuonna 1972 Helsingissä pohjoismaisilla syyttäjäpäivillä keskusteltiin ympäristörikoksista (Vikatmaa 1976). Samana vuonna Erno Paasilinnan kirjassa *Pidot Suomessa* (1972, 289) esitetään, että Suomessa tehdään neljänlaisia rikoksia, joista yhtenä ovat ympäristörikokset. Vuonna 1973 ilmestyi ympäristörikostoimikunnan mietintö, jossa selvitettiin ympäristön pilaamisen seuraamuksia Suomessa (KM 1973). Täten termi ympäristörikos on otettu käyttöön 1970-luvulla ja sitä on ensimmäisenä alettu käyttää oikeustieteen piirissä, josta se on vähitellen siirtynyt yleisesti käytetyksi termiksi. Vuoden 1961 Vesilaissa oli kyllä rangaistussäännös vesilain rikkomuksesta, mutta sanaa ympäristörikos tai vesirikos ei tuolloin käytetty lakiteksteissä.

kaan saastuta. Yksilön intentioon nojaava rikoksen käsite ei ole myöskään mahdollistanut organisaatiopoikkeavuuden kollektiivisten ja rakenteellisten ulottuvuuksien huomioimista (Laitinen 1993 & Aromaa, 60, 69).

Vaikka organisaatiorikokset ovatkin yksilöiden tekemiä, ei niitä voida palauttaa yksilöiden teoiksi. Ehkä parhaiten organisaatiorikosten kollektiiviluonnetta voidaan valaista ymmärtämällä organisaatiot erilaisista rooleista koostuviksi. Erilaisiin rooleihin liittyy erilaisia odotuksia, joita voidaan vahvistaa epävirallisten normien, palkkioiden tai muiden positiivisten tai negatiivisten sanktioiden kautta. Johtajille maksetaan korkeaa palkkaa, koska heidän oletetaan johtavan organisaatiota tehokkaasti ja ottavan laajan vastuun organisaation menestyksestä. Johtajan status vaikuttaa henkilöön kohdistuviin odotuksiin sekä hänen toimintaansa. Toisaalta myös alemmassa asemassa oleviin henkilöihin kohdistuu odotuksia ja velvoitteita. Heidän oletetaan noudattavan saamiin käskyjä, joita voidaan vielä vahvistaa sosiaalisen kontrollin mekanismien, kuten palkkioiden tai rangaistusten avulla, mikä tekee käskyjen noudattamatta jättämisen vaikeaksi. Sanktioiden avulla organisaatio voi varmistaa, että sen tavoitteita ja intressejä ajetaan tehokkaasti (Erman & Lundman 1996, 7–13).

Suomalaisessa rikosoikeudessa on pyritty vastaamaan organisaatiorikosten aiheuttamaan haasteeseen sisällyttämällä rikoslakiin vuonna 1997 oikeushenkilön rangaistusvastuun periaate, jolloin myös yhteisöt ja yritykset voitiin asettaa rikosoikeudelliseen vastuuseen. Kun aiemmin yhteisöjä ja yrityksiä oli voitu sakottaa laittomasta toiminnasta ainoastaan silloin, kun oli löytynyt yksilösyllinen, niin nykyään oikeushenkilön rangaistusvastuun nojalla voidaan sanktioida yrityksiä ilman yksilösyllisen löytymistäkin. Koska kuitenkin oikeushenkilön rangaistusvastuu ei vielä kata valtion ja kuntien virastoja, kaikki organisaatiorikosten havaitsemisen ja sanktioimisen ongelmat eivät ole poistuneet. Kiinnostavaa ja huomionarvoista on myös se, että organisaatiorikosten kollektiiviluonne on jäänyt usein huomiotta uutisoinnissa, rikosten tilastoinnissa ja lainvalmistelutyössä (Laitinen & Aromaa 1993; Laitinen 1989).²⁵

²⁵ Organisaatiopoikkeavuus on organisaatiorikoksia laajempi käsite. Organisaatiopoikkeavuus voi viitata paitsi laissa sanktioituihin tekoihin myös yhteiskunnallisesti vahingollisiin tekoihin, joita ei ole määritelty rikoslaisissa rikoksiksi. Organisaatiopoikkeavuuden käsite valaisee sekä rikosten kollektiiviluonnetta, että hierarkkisia suhteita ja näihin liittyviä odotuksia, jotka rakenteistavat vuorovaikutusta ja käyttäytymistä organisaatioiden sisällä, ja joita rikosoikeuden rikoksen käsite ei tavoita. Erman ja Lundman (1996, 7–13) ovat käyttäneet termiä organisatorinen poikkeavuus tarkoittamaan muun muassa tilannetta, jossa organisaatio on rajannut työntekijälle annettua informaatiota ja vastuuta. Eriytynyt työnjako mahdollistaa rajoitetun informaation antamisen, mikä johtaa ihmisten kyvyttömyyteen arvioida omien ja muiden toimien seurauksia, ja tästä voi aiheutua poikkeavia lopputuloksia. Toisaalta organisaation johtohenkilöt voivat tuottaa epäsuorasti poikkeavuutta edistämällä normeja, palkkioita ja rangaistuksia, jotka rohkaisevat työntekijöitä poikkeavaan toimintaan. Esimerkiksi tehokkuusvaatimukset antavat työntekijöille epäsuoria viitteitä toiminnan ensisijaisesta päämäärästä jopa keinoja kaihtamatta. Yritysjohdo voi myös asemaansa turvautuen, suurin käskyin, pakottaa poikkeavaan toimintaan. Käskyjen tottelemista voivat edistää työntekijän pelko uralla etenemisen vaikeutumisesta tai jopa oman työpaikan menettämisestä. Siksi kollektiiviluonteisiin rikoksiin ei kyetä puuttumaan yhden yksilön toimintaa sanktioimalla vaan huomio tulisi kohdistaa koko organisaatiokulttuuriin ja vallitseviin hierarkioihin. (Vrt. Erman & Lundmann 1996; Laitinen & Aromaa 1993; Shapiro 1990.)

Organisaatiorikoksia luonnehtivat ja edistävät myös eri valtainstituutioiden, kuten liikeyritysten, poliittisten puolueiden ja valtion ja kuntien virastojen väliset kytkökset, kuten Puunjalostusteollisuuden keskusliiton aktiivinen osallistuminen puolueiden vaalirahoitukseen vuosina 1950–1970 todistaa (Jensen-Eriksen 2007, 87–95). Myös kesällä 2009 paljastuneet poliittisten puolueiden liikeyrityksiltä saamat vaalirahoitustuet osoittivat puolueiden ja yrityselämän keskinäiset sidokset. Vaalirahoitusotku osoitti syvälle suomalaisen yhteiskunnan rakenteisiin juurtuneen korruptoituneisuuden, jota eivät kaikki edes pidä korruptiona vaan ”maan tapana” (ks. myös Isaksson 1997). Taloudellisen toiminnan monimutkaistuminen on johtanut etujen moninkertaiseen kerrostumiseen. Valtionhallinto on riippuvainen esimerkiksi yksityisten yritysten tarjoamista tietoteknisistä sovellutuksista ja vastaavasti yksityiset yritykset ovat riippuvaisia valtion tarjoamista tuista ja veronkevennyksistä. Siksi liikeyritysten, puolueiden sekä valtion ja kuntien virastojen välisten suhteiden erittely on relevanttia organisaatiorikosten ymmärtämiseksi. (Laitinen & Aromaa 1993, 40, 91.) Richard Quinney (1975) mukaan rikos taloudellisena yrityksenä on riippuvainen politiikan ja yrityselämän liitosta ja Pearcen (1976) mukaan isojen yritysten ja hallinnon symbioottinen suhde tarkoittaa keskinäisesti hyödyttäviä projekteja, jotka ovat omiaan lisäämään ymmärrystä hallinnon viranomaisten ja yritysten edustajien välillä vaikuttaen näin organisaatiopoikkeavuuteen suhtautumiseen. (Pfohlin 1994, 494 mukaan.) Yeagerin (1993, 11) mukaan organisaatiorikokset ovat taas organisaatiokäyttämisen, ja valvonnan sekä lain toimeenpanon yhteistuote. Tällä perusteella rikoksia valvovien tahojen ja valvotavien välisen suhteen tarkastelu näyttää kiinnostavalta.

Organisaatiorikosten poikkeavaksi havaitsemisen ja nimeämisen esteet ovat myös ideologia, kuten käsityksiä yhteiskunnallisesti hyväksyttävästä toiminnasta. Organisaatiorikollisuutta ei herkästi mielletä poikkeavaksi ensinnäkin siksi, että organisaatiorikokset tapahtuvat tehdaslaitosten sisällä tai niille luodaan edellytykset taloudellisten ja poliittisten eliittien keskinäisissä neuvotteluissa, jolloin toiminta ei ole ulkopuolisten nähtävissä. Toiseksi, organisaatioiden oletetaan ajavan useamman ihmisen taloudellisia etuja ja tästä syystä niitä voidaan jopa lakia rikkoessaan pitää enemmän yhteistä hyvää kuin haittoja tuottavina toimijoina. Näin ollen niiden toimintaa ei lähtökohtaisesti paheksuta, vaan niiden katsotaan toimivan yhteiskunnassa laajasti hyväksytyjen periaatteiden pohjalta (Kyntäjä & Laitinen 1983).

Ideologisia piirteitä edustavat myös poikkeavuuden syitä koskevat käsitykset, jotka ovat ehkäisseet poikkeavaksi havaitsemista ja nimeämistä. Poikkeavaksi nimeäminen on kohdannut vaikeuksia esimerkiksi silloin, kun poikkeavuuden lähteiksi oletetaan tilapäiset tekniset seikat, kuten laiterikot ja tuotantoprosessin jossain osassa tapahtuneet tekniset häiriöt (Hawkins 1984). Ne näyttävät ihmistoiminnan ulottumattomissa olevilta ja täten tahattomilta. Ideologisen luonteensa ne saavat siitä uskuksesta, että yhteiskunnallinen kehitys on tieteen ja teknologian determinoimaa ja riippuvaista tieteen ja teknologian kehityksestä. Tällöin teknologialla on voitu hämärtää ihmistoimijoiden osuutta ja vastuuta sekä legitimoita poikkeavuutta. (Vrt. Habermas 1971, 104.)

Organisaattiorikosten tutkimuksen pioneereitä edustavat jo aiemmin mainitun Edward A. Rossin (1907)²⁶ liike-elämän rikosten analyysi ja Edwin Sutherlandin²⁷ (1949) tutkimus, joka koski 70:ntä Yhdysvaltain suurinta yritystä, jotka toimivat teollisuus-, kaivos- ja rahoitusaloilla. Suuret yritykset syyllistyivät varsin usein lakien rikkomisiin, ja niiden johtajilla oli keskimäärin 14 rikosta kontollaan. Rikokset olivat muun muassa patenttioikeuksien rikkomisia ja kaupan rajoittamisia. Sutherlandin tutkimus paljasti yritysten tekemien rikosten vähäisen sanktioimisen. (Sykes 1978, 97; Yeager 1993; Ermann & Lundman 1996.) Suomessakin alettiin 1970-luvulla kiinnittää huomiota organisaatioiden rikoksiin. Eero Backmanin *Yhteisöjen rikosoikeudellisen vastuun ongelmia* (1972) oli ensimmäisiä selvityksiä organisaatioiden rikosoikeudellisesta vastuusta. 1970-luvulla puhuttiin talousrikoksista ja mustasta taloudesta (Laitinen & Aromaa 1993). Ahti Laitisen organisaattiorikoksia koskevassa kirjassa *Vallan rikokset* (1989) todettiin organisaattiorikosten olevan myös Suomessa sangen yleisiä. Organisaattiorikosten havaitsemiseen ja käsittelyyn liittyvät ongelmat ovat kuitenkin vaikuttaneet siihen, että kaikki lakien rikkomiset eivät tule esille (Lehtola & Paksula 1984; Laitinen 1989; Laitinen & Aromaa 1993).²⁸ Organisaattiorikosten ja poikkeavuuden kontrollin erittelyssä kiinnostavaksi kysymykseksi muodostuu se, millainen käyttäytyminen tai toiminta määritellään poikkeavaksi tai haitalliseksi, millaisia poikkeavuuksia tai haittoja yhteiskunnassa siedetään ja miten normeja valvotaan sekä miten normeista poikkeavia kohdellaan (Laitinen & Aromaa 1993, 14).²⁹

²⁶ Ross käytti liike-elämän piirissä tapahtuvista rikoksista nimitystä "criminaloids" (Yeager 1993, 3).

²⁷ Edwin Sutherland keksi valkokaulusrikollisuus-termin, mikä tarkoitti sekä korkeassa asemassa olevien henkilöiden tekemiä yksilörikoksia että yritysten hyödyksi tehtyjä organisaattiorikoksia. Myöhemmin valkokaulusrikollisuus on erotettu organisaattiorikollisuudesta omaksi alueekseen. Useassa tapauksessa nämä kuitenkin kytkeytyvät hyvin läheisesti toisiinsa. Valkokaulusrikollisuus ei olisi mahdollista ilman organisaation tuomaa asemaa, toisaalta taas organisaation etuja palveleva laiton teko voi palvella myös yksilön etuja. Voiton maksimoiminen yrityksissä laittomin keinoin voi säästää rahaa, ja merkitä yhtiön kannattavuuden paranemista ja siten edistää myös yksityistä etua. Näin ollen valkokaulusrikollisuus ja organisaattiorikollisuus ovat toisiinsa tiiviisti kytkeytyneitä. (Yeager 1993, 7-8; Sutherland 1949.)

²⁸ Suomen valtio alkoi tukea organisaattiorikosten, erityisesti talousrikosten tutkimusta vuonna 1997. Ympäristörikoksiin painottuneita oikeustieteellisiä opinnäytteitä on tehty esimerkiksi ympäristökriminalisointien oikeutuksesta ja mahdollisuuksista (Pirjatanniemi 2005).

²⁹ Emile Durkheimin (1984, 39) rikoksen määritelmä edustaa lain sisällöstä riippumatonta määritelmää. Se kytkee moraalien ja tähän nojautuvan sosiaalisen kontrollin keskeisiksi rikosta määrittäviksi tekijöiksi. Durkheim (emt.) on määritellyt rikokset kollektiivitajuntaa loukkaaviksi teoiksi. Tullakseen määritellyksi rikokseksi, teon siis täytyy herättää voimakasta paheksuntaa, jolloin rikokset näyttäytyvät moraalikysymyksinä, käsityksinä hyvästä ja pahasta, oikeasta ja väärästä.

2.5 Sosiaalinen kontrolli ideologisena ilmiönä

Sosiaalisen kontrollin uskomuksiin ja käytäntöihin pureudun ideologian käsitteen avulla, joka on yksi yhteiskuntatieteiden kiistanalaisimpia käsitteitä. Käsitteellä on laaja historia, jonka kuluessa se on saanut erilaisia sisältöjä eri koulukuntien ja teoreetikoiden kuten Marxin (1978c), Gramscin (1978), Marcusen (1972), Horkheimerin (1972), Althusserin (1984), Habermasin (1973) ja Ricoeurin (1991) tuotannossa. Ideologian käsitteeseen kohdistuneet kiistat ovat johtaneet käsitteen purkamisiin ja uudelleenmuotoiluihin (ks. Foucault 1986), mikä tekee ideologiasta haasteellisen tarkastelun kohteen. Tiedostan ideologian käsitteen ristiriitaisen luonteen enkä kykene ratkaisemaan siihen liittyviä ongelmia tässä työssä. Käytän kuitenkin ideologian käsitettä, koska katson sen hyödylliseksi sosiaalisen kontrollin analysoinnissa.

Ideologia voidaan ymmärtää ajattelun ja käyttäytymisen muotoina, jotka palvelevat tietyn ryhmän intressejä, mutta jotka on pyritty oikeuttamaan suurta ihmisjoukkoa palvelevina (ks. Kosonen 1979, 454; Gramsci 1979, 40; Ransome 1992). Ideologiaa on uskomus, johon myös muut ihmiset yritetään saada uskomaan. Karl Mannheim esitti jaon totaaliseen ja erityiseen ideologiaan. Totaalilla ideologialla hän tarkoitti maailmankuvia, kokonaisvaltaisia havainnolle merkityksiä antavia tulkintakehikkoja sekä uskomuksia, jotka olivat sidoksissa henkilön yhteiskunnalliseen asemaan sekä yhteiskunnalliseen ja historialliseen kontekstiin. Ideologia totaalisenä edustaa neutraalia ymmärrystä ideologiasta. Ideologialla erityisenä Mannheim puolestaan viittasi salailuun, vääristelyyn tai harhaanjohtamisiin. Ideologia vääristävinä lausumina saattoi olla tulosta aiotuista, ei-aiotuista, tietoisista, puolitetuista tai tiedostamattomista itsen tai toisten ihmisten harhaanjohtamisista. Ideologia erityisenä johtaa epäilevään ja kriittiseen suhtautumiseen ideologiaan. (Mannheim 1936, 238–239.) Pidän molemmat ideologian ymmärrykset työssäni. Se merkitsee, että lähestyn sosiaalista kontrollia erittelemällä vallitsevia sosiaalista kontrollia koskevia uskomuksia (ideologia totaalisenä, neutraalina) sekä analysoimalla sitä, millaisia yksipuolisuuksia nuo uskomukset mahdollisesti tuottavat ja keiden intressejä ne palvelevat (ideologia vääristävinä).³⁰

Varhaisin ideologia-termin määrittelijä oli Napoleonin ajan Pariisissa opineiden ryhmään kuulunut Antoine Destutt de Tracy, joka esitti Teoksessaan *Eléments d'idéologie*, että ideologia on väärää tietoa ja väärän tiedon tuottamista, joka johtui itsekkästä oman edun tavoittelusta.³¹ Kenties tunnetuin vääristävin ideologian käsitteen luonnehdinta oli kuitenkin Marxin ja Engelsin *Saksalainen ideologia* -teoksessa (1978c). Heidän esittämänsä ideologian määritelmää

³⁰ Vaikka sosiaalinen kontrolli palvelisikin tiettyjä intressejä, se ei tarkoita, etteikö se voisi olla myös ympäristön tilaa hyödyttävää ja ympäristönsuojelua edistävää. Silti oletuksena, on, että kapeisiin intresseihin kiinnittynyt kontrolli ei voi toteuttaa kontrollia laajasti ymmärrettyinä.

³¹ Antoine Destutt de Tracyn mukaan filosofian tehtävänä oli paljastaa kaikkien ideologioiden takaa ihmistarpeiden ja pyrkimysten yhteinen pohja ja näin ylittää väärä tieto (Staude 1967, 181).

on kutsuttu hallitsevan (dominant) ideologian teesiksi, koska se perustui oletukseen, että hallitseva ideologia oli identifioitavissa johdonmukaisena ja laajalti yhteiskunnassa vallitsevana uskomusjärjestelmänä ja että jokainen intellektuaalinen järjestelmä heijasteli sen luokan intressejä, jolla oli materiaalista voimaa ja materiaalsen tuotannon välineet hallussaan. (Abercrombie et al. 1980, 3.) Eli Marxille ja Engelsille ideologia ihmisten tietoisuutena oli hallitsevien materiaalistien suhteiden ilmaus ja sidottu näihin materiaalsen olemassaolon ehtoihin, kuten ihmisen luokka-asemaan. Kommunistisessa manifestissaan he väittivät, että ajatukset vastasivat olemassa olevia tuotantosuhteita ja vastaavasti ihmisten tietoisuus muuttui heidän materiaalsen olemassaolon ehtojensa muuttuessa (Staude 1967, 181–184; Abercrombie et al. 1980, 3). Ideologia edusti Marxilla ja Engelsillä ajattelua, joka ei vastannut täysin adekvaatisti todellisuutta ja heijasti sitä vain tietämättään, ja siksi vääristävä ulottuvuus oli voimakkaana esillä heidän ideologiaa koskevissa luonnehdinnoissaan (Marx ja Engels 1978c, 91–92).

Marxilaisesti suuntautuneita hallitsevan ideologian teoreetikoita ja sosiologeja on arvosteltu taloudellisen perustan ja poliittisen ideologian liian yksinkertaisesta vastaavuudesta. Lisäksi arvostelua sai osakseen se, että he ottivat annettuna ajatuksen hallitsevan luokan ja hallitsevan ideologian välisestä suhteesta samoin kuin ajatuksen, että ideologian kautta tapahtuisi yhteiskunnan eri ryhmien yhdistämistä (ks. Abercrombie et al. 1980; vrt Hall 1983, 65, 70). Marxin hallitsevan ideologian teesiä kritisoitiin myös historiallisten tutkimusten avulla, jotka osoittivat vääräksi ajatuksen, että hallitsevat ajatukset olisivat hallitsevan luokan ajatuksia (Abercrombie et al. 1980, 128, 156–168).³²

Nicholas Abercrombie, Stephen Hill ja Bryan S. Turner minimoivat kirjassaan *The dominant ideology thesis* (1980) ideologian tutkimuksen merkityksen. Heidän mukaansa ideologiaan oli kiinnitetty liikaa huomiota, sikäli kuin ideologian tärkein tehtävä oli tarkastella niitä poliittisia, taloudellisia ja yhteiskunnallisia suhteita, jotka muovasivat ihmisten elämää. (Abercrombie et al. 1980, 191.) He käyttivät ideologiasta esimerkkinä porvarillisia vapauksia, kuten sopimusvapautta, joka ei ollut pelkästään yksilön uskomus vaan merkitsi myös vastaavia käytäntöjä ja elettyjä kokemuksia, jotka olivat harhaanjohtavia, koska ne peittivät alleen kapitalististen tuotantosuhteiden riistosuhteen (emt. 1980, 188–189). Kirjoittajat ymmärsivät ideologian materiaalsien suhteiden heijastumana ja pitivät siksi merkittävämpänä näiden suhteiden tarkastelua, kuin ajatusten tutkimista.³³

³² Esimerkiksi Feodalismien ja varhaisen kapitalismin aikana voitiin kyllä tunnistaa vallitsevia ideologioita, joita hallitsevien yhteiskuntaluokkien jäsenet pitivät yllä, mutta vastoin vallitsevan ideologian teesiä, alistetut luokat eivät tunnustaneet ideologiaa, koska välitysmekanismit olivat heikkoja. Feodaaliyhteiskunnassa vallitseva ideologia oli uskonnollista, mutta uskonnolliset käytännöt oli järjestetty sillä tavalla, että ne eivät olleet mielekkäitä talonpojille. Uskonto ei näin ollen yhdistänyt eikä välittänyt ideologiaa ylhäältä alhaalle niin tehokkaasti kuin vallitsevan ideologian teesissä oletetaan. (Abercrombie et al. 1980, 128, 156–168.) Toisaalta Hall (1983, 80–81) on esittänyt Marxin myötäilevän tulkinnan, jonka mukaan sosiaalisen aseman ja ajatusten välisessä yhteydessä ei ole mitään välttämätöntä, ikuista tai muuttumatonta, vaan kyse on enemminkin sosiaaliselle ryhmälle ominaisista ajatustaipumuksista.

³³ Väite, että työväenluokka hyväksyisi oikeutettuna kapitalistiset tuotantosuhteet joko koulutusjärjestelmän tai jonkin muun johtavan ideologian välityskoneiston avulla

Perustelen ideologian eli ajatusten tutkimisen merkittävyyttä dialektisella materialismilla, joka antaa sekä ideaaliselle että materiaaliselle suhteellisen autonomisen aseman. Materiaalinen ei suoraan määrää ideaalista vaan antaa sille rajoituksia ja mahdollisuuksia. Ideologia ohjaa myös toimintaa. Ideologia objektiivisina, yliyksilöllisinä ajatusmuotoina sisältää kollektiiviseen kokemukseen perustuvaa tietoa yhteiskunnasta ja luonnosta, joka tekee ihmisille mahdolliseksi yhteiskunnallisen toiminnan (ks. Alanen 1991, 23–25). Objektiiviset ajatusmuodot voivat ilmetä myös yksipuolisina, riittämättöminä kategorioina ja käsitteinä, jotka hämärtävät ja mystifioivat ymmärrystämme valvonnasta kokonaisuutena, jolloin on kyse ideologian vääristävästä puolesta (vrt. Hall 1983, 73). Ideologioilla on siis myös käytännön seurauksia. Ne vaikuttavat tiettyjen instituutioiden ja käytäntöjen kehitykseen ja siten myös ihmisiin käytäntöjen ja instituutioiden kautta. Täten ainakin jotkut ideologioiden näkökohdat ilmaisevat objektiivisesti materiaalista maailmaa (ks. Ransome 1992, 118).

Käsittelen siis ideologiaa objektiivisina ajatusmuotoina, koska se liittyy yhteen ideologian totaalisenä ja erityisenä eli vääristävänä.³⁴ Objektiivinen ajatusmuoto merkitsee mentaalista viitekehystä, uskomuksia, joita erilaiset ryhmät kehittävät ymmärtääkseen ja hahmottaakseen yhteiskunnan toimintaa ja kyttäkseen itse toimimaan yhteiskunnassa (vrt. Hall 1983, 59; Alanen 1991, 23–25). Tällöin kuitenkin ideologian vääristävä luonne ja sen aste jäävät avoimiksi (Hall 1983, 60). Mutta objektiivisen ajatusmuodon ominaisuuksiin kuuluu myös se, että vaikka se vastaa todellisuutta siinä merkityksessä, että se mahdollistaa sosiaalisen toiminnan, se ei välttämättä ole riittävä ajatusmuoto. Tämä riittämät-

voidaan kyseenalaistaa tekemällä ero normatiivisen ja pragmaattisen hyväksynnän välille. Normatiivinen hyväksyntä tarkoittaa sitä, että yksilö sisäistää hallitsevan luokan moraaliset odotukset ja pitää omaa tilannettaan oikeutettuna. Pragmaattinen hyväksyntä puolestaan tarkoittaa sitä, että yksilö mukautuu, koska ei näe muuta mahdollisuutta. Pragmaattisessa hyväksynnässä ei siten ole kyse väärästä tietoisuudesta, vaan arkielämän pakottavasta luonteesta. Erilaiset ja keskenään ristiriitaisia intressejä kantavat yhteiskuntaluokat on nähty sidotuiksi toisiinsa ennemmin objektiivisten sosiaalisten suhteiden verkoston kuin ideologian vuoksi. (Abercrombie et al. 1980, 128, 156–168.) Täten Abercrombie on halunnut lieventää ideologian osuutta ja vastaavasti korostaa materiaalistien tekijöiden osuutta yhteiskunnan jäsenten integroinnissa.

³⁴ Mannheimin luonnehtimassa totaalisessa ideologiassa, ideologian kohtelu uskomuksina ja maailmankuvina hävittää tiedon ja ideologian välisen eron (vrt. Mannheim 1936, 238–239). Tiedon ja ideologian erottamista toisistaan puoltaa Tim Dant (1991). Hänen (1991, 5) mukaansa tieto tarkoittaa abstraktien entiteettien välisiä tulkittuja suhteita, jotka edustavat ihmiskokemuksen maailmaa ja jotka jaetaan kommunikatiivissa ja joita voidaan käyttää ihmisten kokemusten ymmärtämiseen sekä heidän toimintansa opastamiseen. Esimerkkinä tiedon ja ideologian välisestä suhteesta Dant käyttää naisten tietoa. Naisten tieto olemisen tyyleistä, naisen roolista, seksuaalisuudesta, työstä tai instituutioista on erilaista kuin miesten tieto. Tämä tieto on levinnyt naisille sosialisoinnin avulla. Ideologista tiedon voidaan sanoa olevan silloin, kun se hämärtää ihmisten elettyjen suhteiden ristiriitoja. (Emt. 184–185.) Dant ei siis pidä uskomuksia ja tietoa ideologisena elleivät ne myös peitä näkyvistä todellisia suhteita, jotka tuottavat ja ylläpitävät eriarvoisuutta. Vaikka pidän Dantin erottelua erinomaisen selkeänä, katson hyödylliseksi kohdella ideologiaa laajasti objektiivisina ajatusmuotoina, jolloin ne samaistuvat tietoon mutta voivat sisältää myös vääristävän ulottuvuuden, jonka Dant yhdistää ideologiaan. Perustelen laajaa ymmärrystä ideologiasta sillä, että vallitsevat uskomukset muodostavat analyysin lähtökohdan ja vasta näiden uskomusten perustalta voidaan hahmottaa yksipuolisuuksia eli ideologiaa vääristävänä.

tömyys tarkoittaa sitä, että ajatusmuoto on yksipuolinen ja sisältää virheellisiä tai mystisiä näkökohtia eikä siten salli ymmärtää täysin adekvaatisti toimintaa tai tilannetta ja sen taustalla olevia sosiaalisia suhteita. Kyse on siten objektiivisen ajatusmuodon vääristävästä puolesta. Vääristävä voi tarkoittaa esimerkiksi kokonaisuuden kuvaamista vain sen yhdeltä osalta (vrt. emt 1983, 73).³⁵

On esitetty, että ideologian sosiologiaa voitaisiin edistää keskittymällä empiiriseen puoleen, sillä suurin osa ideologia-keskustelua on ollut hedelmätöntä ja olemassa olevan teoreettisen kirjallisuuden katsausta (Abercrombie et al. 1980, 187). Otan haasteen vastaan ja keskityn tutkimuksessani ideologian empiiriseen puoleen. Lähestyessäni sosiaalista kontrollia ideologisena, kohdistan huomioni yhteiskunnallisesti merkittäviin uskomuksiin, ymmärryksiin, käytäntöihin³⁶ ja sosiaalisiin suhteisiin, jotka olivat merkittäviä sosiaalisen kontrollin kannalta, mutta jotka samalla hämärsivät tiettyjä asiantiloja ja olosuhteita ja jotka tuottivat paradoksaalisia seurauksia sosiaalisen kontrollin toteutumiselle, kuten esimerkiksi hyvän hallinnon ja viranomaistoiminnan periaatteille (läpinäkyvyys, tasavertainen kohtelu, yleisen edun edistäminen) ja jotka peittivät alleen eettisesti kyseenalaisia, epätasa-arvoisia ja epäoikeudenmukaisia menettelyjä (vrt. Abercrombie et al. 1980, 188–189; Cohen 1985, 115; Alanen 1991, 23–25; Dant 1991, 185–185).

Erittelen ideologiaa integroivan, legitimoivan ja vääristävän ulottuvuuden avulla. Ideologia integroivana tulee esille sosiaalisen kontrollin yhteistä hyvää esiintuovissa representaatioissa. Niissä osoitetaan miten tietty sosiaalisen kontrollin malli on kaikille edullinen. Ideologian legitimoiva ulottuvuus on kaksikulotteinen. Se tuottaa jaettua ymmärrystä kontrollista vahvistaen kontrollin pysyvyyttä ja legitimiisyyttä. Toisaalta legitimaatio voidaan nähdä pyrkimyksenä peittää tai hämärtää tiettyjä asiantiloja. Siten ideologian legitimoiva ulottuvuus mahdollistaa sen toimivuuden välittävänä hermeneuttisen (totaalisen) ja kriittisen ideologian ymmärryksen välillä. (Chiapello 2003, 165.) Ideologian vääristävä ulottuvuus taas tulee esiin sosiaalisen kontrollin paradoksaalisina seurauksina, kuten eettisesti kyseenalaisina, epätasa-arvoisina ja epäoikeudenmukaisina menettelyinä. Vääristävä ulottuvuus sisältää tietoisien yksipuolisia asioiden hahmottamisia, jotka sulkeistavat tietyt näkökulmat osittain tai kokonaan tarkastelun ulkopuolelle. Vääristävä ulottuvuus on sidoksissa tiettyihin sosiaalisiin suhteisiin, valtasuhteisiin.³⁷ Kun ideologian integroivaa ja legitimoivaa ulottuvuutta voidaan lähestyä neutraalisti hermeneuttisesta, ymmärtävästä näkökulmasta, niin ideologian vääristävän ulottuvuuden hahmottaminen edellyttää kriittisen näkökulman omaksumista, sillä hermeneuttisesta, neutraalista

³⁵ Riittävä puolestaan merkitsee sitä, että diskurssi tarjoaa täydellisemmän ymmärryksen kaikista erilaisista suhteista, joista tämä suhde koostuu. Tällöin ymmärrys on kokonainen ennemmin kuin ohut, yksipuolinen abstraktio. (Hall 1983, 76.)

³⁶ Abercrombie et al. (1980) sisällyttävät käytännöt ideologian tarkasteluihin. Marx puolestaan ymmärtää ideologian ajatteluna, siihen eivät käytännöt (praksis) kuulu. Olen tässä suhteessa eklektisempi ja hyväksyn käytännöt ideologian määrittämiksi.

³⁷ Kuten Gramsci (1978) on korostanut, ideologinen taistelu on osa yleistä sosiaalista taistelua johtajuudesta – hegemoniasta. Ajatukset tulevat vallitseviksi, jos ne yhdistyvät tiettyihin yhteiskunnallisten voimien konstellatioihin. (Ks. Hall 1983, 82.)

näkökulmasta ei ole mahdollista esittää kritiikkiä.³⁸ (Vrt. Ricoeur 1991, 297; vrt. Johnson et al. 1987, 77.)

³⁸ Kritiikin käsite on peräisin Kreikan verbistä *krinein*, mikä tarkoittaa erottamista tai jakamista (Geuss 2002). Kritiikin käsite voidaan ymmärtää eri tavoin. Hermeneuttisessa perinteessä on esimerkiksi hermeneuttinen kirjallisuuskritiikki, joka perustuu olemassa olevan genren tunnuspiirteisiin. Utta teosta arvostellaan sen suhteen, miten hyvin se täyttää tietyn genren piirteet. (Vrt. Gadamer 2005.) Tällainen hermeneuttinen ymmärrys kritiikistä ei täytä kritiikin tunnusmerkkejä Marxin tarkoittamassa merkityksessä. Marxille kritiikki on ilmiöpinnan kumoamista, ilmenemisen ja olemuksen välisen suhteen erittelyä (vrt. Alanen 1991, 246).

3 DIALEKTINEN TUTKIMUSSTRATEGIA - MORAALISÄÄNTELY, HEGEMONIA JA REGIIMIT ANALYYTTISENÄ KEHYKSENÄ

Kuten johdannossa totesin, valitsin omaksumani teoreettisen viitekehyksen vuoropuhelussa analyysin kanssa. Tukeudun sosiaalisen kontrollin tarkastelussa pääosin kahteen eri tutkimusstrategiaan, jotka nimeän substantialistiseksi ja subjektivistiseksi Terry Johnsonin & al. (1987) käyttämien termien mukaan. Kahden strategian avulla monitahoisesta sosiaalisen kontrollin ilmiöstä saadaan monipuolisempi kuva kuin vain yhteen strategiaan nojautumalla. Kahden strategian hyödyntämistä puoltaa se seikka, että sosiologiassa kaikkein hedelmällisimmät analyysit ovat syntyneet useamman strategian synteessin tai yhdistämisten tuloksena (Johnson et al. 1987, 184).³⁹ Tutkimusstrategioiden yhdistämiset synnyttävät myös ongelmia, koska ne perustuvat erilaisiin ontologisiin ja epistemologisiin oletuksiin sekä pätevyysvaatimuksiin ja asettuvat siten ristiriitaan toistensa kanssa.⁴⁰ Subjektivistisen ja substantialistisen lähestymistavan välisenä sillanrakentajana esittelen dialektisen materialismin.

³⁹ Alex Callinicosin (2004) mukaan yhteiskuntatieteissä on nähtävissä muutos kulttuurisista kysymyksenasetteluista materiaaliin kysymyksiin. Epäilemättä tällä paradigmanmuutoksella on ollut vaikutusta pyrkimykseeni soveltaa erilaisia tutkimusstrategioita. Sillä varsinkin silloin, kun paradigman muutos on meneillään, on tutkimuksessa nähty yhdistettävän toistensa kanssa ristiriitaisia näkökulmia (Puuronen 1997, 212–213).

⁴⁰ Esitarkastajat ovat lausunnoissaan huomauttaneet teoreettisen luvun ylävireisyydestä suhteessa empiiriseen analyysiin. Perustelen ratkaisuani nojaamalla Johnsonin et al. (1987) teoksessa *the Structure of Social Theory, Dilemmas and Strategies* esitettyyn näkemykseen, jonka mukaan jokainen yhteiskuntatieteellinen tutkimus edellyttää jonkinlaista käsitystä yhteiskunnasta, ja sen vuoksi valitun käsityksen ontologisten ja epistemologisten oletusten artikulointia. Johnson et al. (1987) erottavat neljä keskeistä sosiologista tutkimusstrategiaa: empiristisen, rationalistisen, substantialistisen ja subjektivistisen strategian. Jokainen strategia eroaa toisistaan ontologisten ja epistemologisten oletustensa suhteen. Tutkimuksessa omaksuman strategian esikointi ja vertaaminen toisiin tutkimusstrategioihin mahdollistaa tutkimuksen ansioiden ja puutteiden arvioinnin. Erilaisten yhteiskuntakäsitysten ja tutkimusstrategioiden tuntemus pitäisi kuulua yhteiskuntatieteilijän perustaitoihin. Väitän, että nykyään kyseiset asiat eivät ole itsestään selvää tieto-taitoa, ja siksi ne on tuotava esiin. Vaarana on muuten yhteiskuntatieteellisen keskustelun eriytyminen yhä spesifimpiin lohkoihin

Hyödyntämäni subjektivistinen tutkimusstrategia perustuu oletukseen, että yhteiskunnallinen todellisuus rakentuu ihmisten välisen vuorovaikutuksen pohjalta. Subjektivistisen tutkimusstrategian avainhahmona voidaan pitää Alfred Schütziä, joka korosti tulkintaprosessin keskeisyyttä ihmiskokemusta määräävänä tekijänä (Schütz 1962, 59; Heritage 1984, 57). Schütziin nojaavan subjektivistisen todellisuuskäsityksen mukaan sosiaalinen todellisuus on yksilötoimijoiden tuottama mutta keskenään jakama merkitysten kudosis, joka muodostuu alati uudelleen yksilöiden tulkintojen kautta (Johnson 1987, 76–77). Alfred Schützin seuraajien Peter Bergerin ja Thomas Luckmannin (1994, 68) mukaan esimerkiksi instituutiot, kuten tässä sosiaalinen kontrolli, muodostuvat ja rakentuvat ihmisten välisten vastavuoroisten odotusten pohjalta. He esittivät, että ihminen tarkkailee toisten toimia ja lisää näihin merkityksiä ja motiiveja ja alkaa muotoilla tarkastelujensa ja tulkintojensa pohjalta kestäviä oletuksia siitä, mitä toiset tyypillisesti tekevät eri tilanteissa. Tyypittelyt ovat sisäisesti opittuja normatiivisia odotuksia. Kun vuorovaikutuksessa olevien henkilöiden uskotaan tyypillisesti toimivan tietyllä tavalla, heiltä aletaan vastavuoroisesti myös odottaa tietyn tyyppistä käyttäytymistä. Näin odotukset tulevat objektiivisiksi ja pakottaviksi eli ne institutionalisoituvat. Edellä mainittua subjektivistista näkemystä instituutioitumisesta voidaan soveltaa myös sosiaaliseen kontrolliin ja sen toimijoihin: valvojat ja valvottavat tekevät tulkintoja toistensa toimista ja tyypittelevät niitä ja alkavat näiden pohjalta odottaa tietynlaista käyttäytymistä toisiltaan, mikä johtaa tietynlaisen sosiaalisen kontrollin tulemiseen vallitsevaksi.

Subjektivistisesta näkökulmasta valvontaviranomaisten merkityksenantojen erittely muodostuu tärkeäksi sosiaalisen todellisuuden ymmärtämisessä, koska valvojat ovat sosiaalisen kontrollin merkittäviä toimijoita ja luojia. Merkitysten rakentumista tarkasteltaessa keskeiseksi kysymykseksi muodostuu se, miten vapaasti ihmiset voivat rakentaa niitä. Rakentuvatko merkitykset yksilöllisesti täysin vapaasti vai seuraako merkitysten rakentaminen yhteisesti tunnustettuja sääntöjä ja menettelytapoja (Johnson 1987, 76)? Mikäli lähdetään siitä, että yksilöiden merkitykset ovat täysin vapaasti ja yksilöllisesti muotoutuneita, ajaututaan solipsismiin, eli näkemykseen, että kaikki tieto on yksilöllistä, emmekä voi tietää mitään itsemme ulkopuolelta. Tämä johtaa vaikeuksiin ymmärtää muiden yksilöiden subjektiivisia kokemuksia.⁴¹ Mikäli taas hyväksytään näkemys, että merkitysten rakentuminen perustuu ulkoisesti määräytyviin uskomuksiin ja sääntöihin, jotka pakottavat yksilöitä mutta eivät välttämättä ole heidän tiedostamiaan, lähestytään rationalismia (emt. 149). Käsitys ulkoisesti pakottavasta todellisuudesta kuuluu myös jäljempänä esiteltävään substantia-

ja kyvyttömyys keskustella yhteiskuntateorian kanssa. Sillan rakentaminen tutkimusstrategioiden välille on haasteellista (ks. Johnson et al. 1987: Giddens, Weber, Durkheim). Kuva valitsemistani tutkimusstrategioista sekä niiden puutteista ja rajoituksista täsmenny tarkasteltaessa niiden ontologisia ja epistemologisia sitoumuksia sekä verrattaessa niitä toisiinsa.

⁴¹ Alfred Schützin mukaan tulkintojen yhteisyys on ymmärrettävissä siten, että toimija ottaa huomioon toiset ihmiset merkityksiä muodostaessaan. Mutta tällöinkin merkitysten muodostamisen viittaustapana on yksilö eikä kollektiivi (Johnson et al. 1987, 96, 112). Kun vuorovaikutukseen osallistuvien joukko laajenee, joudutaan vieläkin suurempiin ongelmiin.

listiseen tutkimusstrategiaan. Joka tapauksessa subjektivistiset näkökulmat ovat pakotettuja kompromissiin sääntöjen hallitseman ja luovan tulkinallisen prosessin välillä (emt. 76–77).⁴²

Subjektivistisen näkökulman ansiona voidaan pitää toimijoiden omien yksilöllisten selitysten ja tyypittelyjen sisällöllistä erittelyä, joihin saadaan näin sensitiivinen ote. Sen sijaan subjektivistinen näkökulma sulkee pois sen tutkimisen, miten merkitykset muodostuvat myös kollektiivisesti yksilöllisen merkityksenannon ulottumattomissa tai miten subjektiivinen ymmärrys muodostuu tietynlaiseksi tai miksi tietyistä tulkinnoista tulee vallitsevia, kun taas toisenlaiset tulkinnot jäävät taustalle. Subjektivistinen teoria ei salli astumista toimijoiden omien käsitysten ulkopuolelle, eikä siksi mahdollista myöskään niiden kriittistä arviointia. Siten subjektivistisen teorian rajoitukset ovat peruste täydentää tarkastelua substantialistisella tutkimusstrategialla.

Dialektinen materialismi edustaa substantialistista tutkimusstrategiaa (Johnson et al. 1987), joka perustuu Karl Marxin (1974; 1975; 1978a; 1978b) ja hänen seuraajiensa teksteihin.⁴³ Marxilaista tutkimusperinnettä on usein kritisoitu dualistisesta näkökulmasta, jossa yhteiskunnallisen olemisen eli materiaalisen⁴⁴ perustan ymmärretään determinoivan ideaalista eli yhteiskunnallista tajuntaa. Kyseinen dualistinen ja deterministinen yhteiskuntakäsitys johtaa mekaaniseen materialismiin, joka hävittää kaiken dialektiikan materiaalisen ja ideaalisen väliltä. Sen sijaan hyödyntämäni dialektinen materialismi perustuu ontologisesti ja epistemologisesti monistiseen ymmärrykseen yhteiskunnasta. Yhteiskuntaelämä muodostaa ykseyden, joka perustuu materiaalisen eli yhteiskunnan reaalityönnön ja ideaalisen eli yhteiskunnan tajunnan väliseen dialektiikkaan. Dialektiikan säilyttämiseksi ja toisaalta mekaanisen materialismin tai idealismin välttämiseksi on tärkeää käsittää ideaalinen ja materiaalinen samaan yhteiskuntaelämän tasoon kuuluvaksi ja samalla olla samaistamatta näitä toisiinsa. (Alanen 1991, 14–16.)

Yritän selvittää materiaalisen ja ideaalisen välistä dialektiikkaa saastumisen kontrollissa seuraavasti. Saastumisen kontrolli yhteiskunnallisena ilmiönä

⁴² Rationalistisen tutkimusstrategian mukaan yhteiskunta koostuu ajatusrakenteista, jotka toimivat yksilöiden "selän" takana ja ne mahdollistavat jaettujen kokemusten selittämisen. Ajatusrakenteet, uskomusjärjestelmät, tyypittelyt ja tulkinnot ovat rationalistisen näkemyksen mukaan objektiivinen realiteetti, joka pakottaa yksilöitä. Ajatusjärjestelmien uskotaan objektiivisina vaikuttavan ilmiömaailmaan ja selittävän sitä (Johnson 1987, 149). Rationalistisen tutkimusstrategian vastakohtana on substantialistinen tutkimusstrategia, jonka mukaan materiaaliset tekijät pakottavat yksilöitä ja selittävät ilmiömaailmaa. Substantialistinen strategia ei kiistä ideaalisen maailman olemassaoloa objektiivisina yksilöistä riippumattomana merkitysjärjestelmänä, vaan ymmärtää sen materiaalisten suhteitten ilmaisuna. Nojaan tutkimuksessani substantialistiseen tutkimusstrategiaan, mutta silti tutkimuksessani on myös rationalistisia sävyjä ihmistoiminnan ja todellisuuden symbolista luonteen ja jaettujen näkemysten osalta.

⁴³ Dialektisesta materialismista on olemassa erilaisia versioita. Tässä tukeudun David Harvey'n (1996) sekä Ilkka Alasen (1991) synteeseihin. Alasen synteesi perustuu mm. Derek Sayerin (1979; 1987), W. Suchtingin (1983) ja E.V. Iljenkovin (1984) teksteihin pohjautuviin dialektisen materialismin tulkintoihin.

⁴⁴ Materiaalinen tarkoitti myös kappaleitten, tapahtumien, prosessien ja tilojen loputon kokonaisuutta (Iljenkov 1984, 30).

koostuu sekä materiaalisesta että ideaalisesta ulottuvuudesta. Historialliset ja materiaaliset olosuhteet, kuten 1960-luku yhteiskunnallisine suhteineen, teollistumisineen, kaupungistumisineen ja vesien saastumisineen luovat rajoja ja mahdollisuuksia vesiensuojelulle. Kontrolli-ideologia ei ole yhteiskunnallisessa elämässä materiaalisen ulkopuolella vaan se on materiaalisen representoitumista ajattelussa kielen symbolien avulla. Mutta ajattelun sisältöä ei tule samaistaa materiaalisin ominaisuuksiin. (Vrt. Alanen 1991, 22–23.)

Kontrolli-ideologia voidaan siis ymmärtää yhteiskunnallisiin suhteisiin kiinnittyneinä objektiivisina ajatusmuotoina. Objektiiviset ajatusmuodot muodostavat merkitysjärjestelmän, johon ihmiset valvontatoimissaan tukeutuvat (vrt. Hall 1983). Ajatusmuotojen (ideologian) objektiivisuudella tarkoitetaan täsmällisemmin kahta asiaa. Ensinnäkin sitä, että ajatusmuodot ovat kollektiivisesti muodostuneita, ylyksilöllisiä ja sosialisatiossa omaksuttuja. Valvontaviranomaiset omaksuvat toisilta valvontaviranomaisilta vallitsevia kontrollikäsitteitä, joiden avulla he suuntautuvat kontrollitoimintaan. Objektiivisilla ajatusmuodoilla on pakottavaa voimaa yksilöihin nähden. Toiseksi, objektiivisella tarkoitetaan myös sitä, että ajatusmuodot vastaavat jollain lailla todellisuutta eli ne ovat adekvaatteja. Ne tarjoavat valvojalle riittävää tietoa toimia tilanteessa sopivalla tavalla. Kuitenkin, sen adekvaattisista puolista huolimatta ideologia objektiivisena ajatusmuotona ei kokonaisuudessaan ilmaise riittävästi ihmisen todellisia sosiaalisia suhteita ja se saattaa jopa mystifioida ja hämärtää niitä, antaen niistä vaillinaisen kuvan. Tämä objektiivisten ajatusmuotojen riittämätön eli ”ei täysin adekvaatti” puoli, on ideologian vääristävä aspekti. (Hall 1983, 73.) Syy, miksi objektiiviset ajatusmuodot kaikessa mystifioituneisuudessaankin antavat tietoa hyväksyttävistä toimintatavoista, johtuu siitä, että objektiivisiä ajatusmuotoja testataan jokapäiväisessä kokemuksessa ja tämä koeteltu ajattelu muodostaa ajattelun rationaalisen ytimen (Alanen 1991, 24–25).

Saastumisen kontrollin toimija kulttuuriolentona ei ole objektiivisten ajatusmuotojen passiivinen omaksuja vaan subjektiivisten ajatusprosessiensa avulla hän luovasti soveltaa saamaansa tietoa. Näin hän aktiivisesti osallistuu yhteiskunnalliseen toimintaan, jota kontrollitoimintakin edustaa. Ideologian sisältämä tieto on siis aina yksilösubjektin välittämää eikä koskaan mekaanista materiaalisin heijastusta ideologioina. Yksilön subjektiivinen ymmärrys saattaa rikastaa kollektiivista ajattelua vasta yhteiskunnan jäsenten välisen dialogin avulla ja etenkin silloin, kun se yhdistyy muiden yhteiskunnan jäsenten samantyyppiseen kokemukseen. Näin yhteiskunta ja toimivat yksilösubjektit liittyvät yhteen yksilöiden ajattelun ja praksiksen välityksellä (ks. Alanen 1991, 73, 81–84).

Yksilöiden merkityksenantoa korostava, subjektivistisen tutkimusstrategia on siten mahdollista sisällyttää dialektisen materialismin yhdeksi momentiksi ⁴⁵

⁴⁵ Perinteisesti substantialistinen näkökulma ei hyväksy sitä mitä subjektivistinen (ja sosiaalinen konstruktioinismi) korostaa, eli että diskurssi sellaisenaan, omalla sisäisellä logiikallaan konstituoii sosiaalisen maailman. Myöskään dialektinen materialismi ei sitä hyväksy, vaan katsoo, että diskurssit ovat sidoksissa materiaalisin taustaansa, mutta kohtelemalla ideaalista ja materiaalista autonomisina, se sallii huomioida diskurssit sosiaalista maailmaa konstituoivina.

⁴⁶, toiminnan materiaalsen ja ideaalsen momentin dialektisen suhteen takia. Myös dialektisessa materialismissa merkitysten rakentumisen erittely yksilöiden välisissä vuorovaikutussuhteissa on tärkeää yhteiskunnallisen elämän ymmärtämiseksi. Erona subjektivistiseen ajattelutapaan on se, että merkitykset ymmärretään aina dialektisessa yhteydessä vallitsevaan ideologiaan ja materiaaliseen perustaansa. Saastumisen sosiaalisessa kontrollissa ideaalinen muodostaa mm. laki- ja epävirallisia normeina kontrollitoiminnan lähtökohdan, jonka yksilötoimija omaksuu soveltaen sitä enemmän tai vähemmän luovasti ja mukauttaen sitä samalla vallitseviin ideologisiin ajattelutapoihin ja materiaalsiin yhteiskuntasuhteisiin, kuten valta- ja voimasuhteisiin.

Saastumisen kontrollia toimintana ei ole objektiivisten ajatusmuotojen ulkopuolella, mutta sitä ei kuitenkaan tule samaistaa sitä koskeviin ajatuksiin. Materiaalsen kontrollitoiminnan ja ideaalsen eli kontrollia ohjaavien ajatusten toisikseen välittyminen, dialektiikka, ei ole mekaanisen suoraviivaista vaan se tapahtuu diskurssien välityksellä. Se, että objektiiviset ajatusmuodot (ideologia) saavat ilmauksensa kielessä eli ne ilmenevät puhetapoina, diskurssina, merkitsee mahdollisuutta pitää ideologista toimintaa erillisenä ja autonomisena sfäärinä verrattuna materiaaliseen toimintaan (emt. 29). Se merkitsee myös kielen välityksen ongelman sisällyttämistä tarkasteluun. Koska diskurssin valinnalla on vaikutusta siihen, mitkä painotukset ja näkökulmat nousevat saastumisen kontrollissa muita keskeisimmiksi, avaa tämä tietä merkitysten välisten suhteiden ja valtasuhteiden pohdinnalle. Lisäksi kielessä sama sosiaalinen suhde saatetaan ilmaista monin eri tavoin, mikä herkistää tutkimusta hegemonian tarkastelulle (hegemonian käsitteestä luvussa 3. 3). Se, että saastumisen kontrolli merkitysjärjestelmänä ja objektiivisina ajatusmuotoina ei ole ristiriidaton kokonaisuus, tekee siitä ideologisille kamppailuille entistäkin avoimemman. Merkitysten analyysin avulla on mahdollista analysoida ideologiaa ristiriitaisten ilmaisujen joukkona. (Vrt. Alanen 1991, 24–25, 32; Harvey 1996, 78–80.)

Ideologia on kollektiivista, vaikka sen kantajina ja soveltajina ovatkin yksittäiset ihmiset. Sen korostaminen, että ihmiset ovat ideologian aktiivisia soveltajia ja että yksilöiden ajatusten välillä esiintyy ristiriitoja johtuen sekä heidän erilaisesta yhteiskunnallisesta asemastaan että yksilöllisestä ajattelustaan, osoittaa dialektisen materialismin antavan tilaa aidolle toimivalle subjektille (Alanen 1991, 72–82). Toimiessaan yksilö myös testaa toiminnan lähtökohtana olevia objektiivisia ajatusmuotoja. Toiminta saattaa tuottaa itsenäisenä tietotilanteena kokemuksia, jotka ovat ristiriidassa lähtökohdan objektiivisten ajatusmuotojen kanssa. Kun toiminnan synnyttämät uudet havainnot ja kokemukset joutuvat ristiriitaan aikaisemman ajattelun kanssa, ja aikaisempi ajattelu kriisiytyy, saatetaan tästä seurata aikaisempien käsitysten ja puhetapojen kyseenalaistamista ja muuttamista. Täten käsitysten ja puhetapojen muutosten kautta voidaan tarkas-

⁴⁶ Dialektisen materialismin lähtökohta antoi mahdollisuuden sisällyttää itseensä kriittisen tarkastelun välityksellä myös kollektiivisen ajattelun rakenteiden (rationalismi) samoin kuin sosiaalisen elämän materiaalsien ehtojen (empirismi) tutkimisen strategiat (vrt. Johnson et al. 1987).

tella materiaalisen ja ideaalisen vuoropuhelua ja toisikseen muuttumista. (Alanen 1991, 48–49; vrt. Johnson et al. 1987, 136; vrt. Hall 1983, 82–84.)

Yhden yksilön kokemukset ja kyseenalaistukset eivät vielä riitä objektiivisten ajatusmuotojen muuttamiseen vaan tähän tarvitaan useamman henkilön kokemuksia ja joskus myös heidän kamppailuissa esittämiään vaatimuksia niiden sisällöistä. Siksi on tärkeää tutkia millaisten diskurssien välityksellä vaatimuksia esitetään sekä sitä, millaiset diskurssit tulevat hegemonisiksi, koska valta on niistä riippuvaista. Uudet diskurssit tulisi artikuloida erityisesti valtaa pitävien toimijoiden puheessa, jotta ne tulisivat vaikuttaviksi. Lisäksi tarvitaan instituutioita, jotka välittävät muutosta objektiivisissa ajatusmuodoissa. Objektiiviset ajatusmuodot materialisoituvat lopulta yhteiskunnallisten instituutioiden mukaisissa käytännöissä. (Vrt. Hall 1983, 80; Harvey 1996, 92.) Instituutiot antavat toiminnalle muodon, mutta vasta toiminta itsessään, esimerkiksi sosiaalisen kontrollina, muodostaa kontrolli-diskurssin materiaalisen perustan (ks. Alanen 1991, 127).

Jatkuvan muutoksen tilassa ovat sekä materiaalisen toiminnan muuttamat olosuhteet että yhteiskunnalliset tavoitteet ja niihin liittyvät arvot, normit ja konkoinen tapakulttuuri, jopa ne kielen rakenteet, joita ilman muuttunutta ajattelua ei aina voida ilmaista. Monesti näiden muutosten katalysaattoreiksi tarvitaan kriisejä ja yhteiskunnallisia taisteluja. Tämä näkyy kohtalaisesti myös veiensuojelun ideologisissa representaatioissa tutkimanani aikakautena.

Dialektinen materialismi on ontologisesti kiehtova mutta epistemologisesti vaativa analyttinen kehys, koska maailma ymmärretään prosesseista koostuvaksi (Harvey 1996, 57–59). Materiaalinen todellisuus ei paljastu vain kokemuksen tai arkiajattelun avulla vaan sen paljastuminen edellyttää tieteellistä selitystä piilevistä kausaalisista mekanismeista⁴⁷, esimerkkinä arvolaki⁴⁸ (ks. Marx 1974; Johnson et al. 1987, 116). Tässä tutkimuksessa en lähde etsimään kausaalisia mekanismeja, sillä materiaalisuuden paljastaminen yksipuolisista ideologisista muodoista on jo itsessään tärkeää. Abstrahoin ja erittelen sosiaalisen kontrollin ideologisia muotoja ja niiden materiaalisia sisältöjä. Merkitykset ja ajattelun konstruktio tarjoavat väylän tutkia harhaanjohtavia ajattelumuotoja, sosiaalisen kontrollin yksipuolisia ulottuvuuksia ja näiden pohjalta hahmottaa mitä yhteiskunnallinen elämä ja kontrolli olisivat harhaanjohtavista materiaalisista muodoistaan riisuttuina. Siirryn seuraavaksi sosiologisten tutkimusstrategioiden ontologisista ja epistemologisista kysymyksistä konkreettiseen tutkimusteorian esittelyyn.

⁴⁷ Toisaalta on esitetty, että kausaalisilla selityksillä voi olla vain rajallinen rooli dialektisessa materialismissa, koska syy- ja seuraussuhteet edellyttävät pysyvyyttä ajan ja paikan suhteen. Ilmiön prosessiluonteen takia kausaliteetin edellyttämä pysyvyys ei ole mahdollista (Harvey 1996, 52).

⁴⁸ Arvolaki toimii kapitalismin rakennelakina ja kausaalisena mekanismina, mutta vaikuttaa eri tavoin erilaisissa historiallisissa olosuhteissa.

3.1 Moraalisäätelyn viitekehys

Valitsin moraalissäätelyn lähestymistavan tutkimukseni teoreettiseksi viitekehysesiksi siksi, että sitä voidaan pitää erityisenä sosiaalisen kontrollin lähestymistapana. Erityisen moraalissäätelyn viitekehysesestä tekee sen painottuminen tiettyjen asiutilojen oikeuttamisten, suostuttelujen ja valistusyritysten analysointiin eikä niinkään lain täytäntöönpanon tai pakkokeinojen tutkimiseen (ks. Ruonavaara 1997, 277). Moraalissäätelyn viitekehysesen avulla analysoin niitä moraalisia suostutteluja, joiden avulla ihmisiä pyrittiin saamaan myötämielisiksi tietyille säätelyille ja tietynlaiselle kontrollille. Moraalissäätelyn viitekehyses ei siis kuitenkaan sulje pois materiaalistien tekijöiden, kuten toiminnan ja valtasuhteiden tarkastelua, jotka toimivat moraalissäätelyn kohteiden valinnan ja moraalissäätelyn toteuttamisen edellytyksinä (vrt. Corrigan & Sayer 1985, 100; Callinicos 2004). Täten moraalissäätelyn kehysesessä voidaan yhdistää substancialistinen ja subjektivistinen strategia.

Moraalissäätelyllä tarkoitetaan lukuisista intellektuaalisista lähtökohdistia rakentuvaa viitekehysesä, joka problematisoi moraalialia ja moraliteettialia. Kysymys on laajasta kattokäsitteestä, jota voidaan täydentää muilla lähestymistavoilla. Moraalissäätelyn kaksi pääsuuntaa ovat gramscilainen marxismi ja foucault'lainen hallintamentaliteetti. (Hunt 2003, 370.) Foucault'laisen hallintamentaliteetin on kritisoitu analysoivan vain abstrakteja hallinnan ideoita, muttei kiinnittävän huomiota siihen, miksi juuri tietyt ajatukset ovat tulleet suosituiksi juuri tiettyinä hetkenä tai minkälaiisten ryhmien ja rakenteiden kannattelemina ne ovat nousseet esiin. Siten sosiologinen tutkimus alkaisi siitä, mihin foucault'lainen hallintamentaliteetin analyysi päättyy (ks. Garland 1997).⁴⁹ Hylkään foucault'laisen hallintamentaliteetin lähestymistavan ja nojaan Gramscin (1979) ideologian ja hegemonian käsitteisiin sen selvittämiseksi, millaisiin hegemonisiin kulttuurisiin uskomuksiin ja perusteluihin sosiaalinen kontrolli on nojannut. Käyttämäni moraalissäätelyn viitekehyses on velkaa Gramscin lisäksi Philip Corriganin ja Derek Sayerin (1985) sekä Alan Huntin (2003) moraalissäätelyn hahmotelmille. Moraalissäätelyn kehysesä täydennän lisäksi Luc Boltanskiin ja Laurent Thévenot'n (1991) oikeuttamisen regiimeillä. Niiden avulla voidaan luonnehtia objektiivisia, mutta epävirallisia normijärjestelmiä osana hegemonialia. Katson mainittujen analyttisten kehysesien tarjoavan moraalissäätelyn analyysiin käyttökelpoisia, konkreettisia välineitä. Ennen kuin lähden esitlemään sitä, kuinka tässä tutkimuksessa hyödynnän moraalissäätelyä ja miten sitä edellä mainitsemillani lähestymistavoilla täydennän, esittelen lähtökohdaksi Philip Corriganin ja Derek Sayerin moraalissäätelyn kehysesen.

⁴⁹ Tämä on ollut keskeinen peruste hylätä hallintamentaliteetinmukainen tarkastelutapa yhdessä sen vähemmän tärkeän seikan kanssa, että hallintamentaliteetin viitekehyses on ollut jo jonkin aikaa "muotikehyses", johon on viitattu mielestäni niin paljon, että on jo aika etsiä muitakin lähestymistapoja. Toisaalta Lauri Törrönen on luonut varteenotettavan viitekehysesän moraalissäätelyn tarkasteluun Foucault'n hallintamentaliteetin kehysesä hyödyntäen (Törrönen 2004). En kuitenkaan hyödynnä kyseistä kehysesä tutkimuksessani.

Corriganin ja Sayerin moraalisaantely

Philip Corrigan ja Derek Sayer tukeutuvat kirjassaan *'The Great Arch, English State Formation as Cultural Revolution'* (1985) moraalisaantelyn käsitteeseen. Corrigan ja Sayer analysoivat valtion muodostusta Englannissa keskiajalta 1980-luvulle modernin kapitalismin nousun näkökulmasta. He hahmottelevat valtion muodostusta kulttuurisena vallankumouksena (Corrigan & Sayer 1985, 3). Corrigan ja Sayer esittävät, että vallankumoukset, joiden kautta Englannista tuli kansakunta olivat ylhäältäpäin johdettuja. *"Englanti vasaroitiin kansakunnaksi, pääasiassa valtiokoneiston avulla. Joihinkin tuo vasara osui kovemmin kuin toisiin. Seurauksena oli, että vallitsevat mielikuvat kansakunnasta sidottiin sekä johtavien luokkien kulttuuriin että valtion muodostukseen. Isänmaallisuuden symbolina nähtiin kuningasperhe."* (Emt. 192.) Kansallisina luonteenpiirteinä kuvattiin järkevyyden, vaatimattomuuden ja käytännöllisyys (emt. 192). Nämä olivat luonteenpiirteitä, jotka olivat erityisesti hallitsevien ryhmien näkökulmasta suotuisia. Hallitsevien luokkien kulttuurista valtaa, hegemoniaa, tuotettiin valistuksen ja erilaisten tyypittelyjen - moraalisaantelyn - keinoin. Moraalisaantelyn avulla johtava luokka rakensi tietynlaista identiteettiä itselleen ja toisenlaista identiteettiä kansalaisille.⁵⁰

Corrigan ja Sayer (1985, 4) määrittelevät moraalisaantelyn käsitteen seuraavasti. *"Kutsumme moraalisaantelyksi normalisoinnin, luonnolliseksi saattamisen ja itsestäänselöinä pidetyn projektia, eli kyse on sosiaalisen järjestyksen historiallisen muodon ontologisista ja epistemologisista lähtökohdista."* Moraalisaantely tarkoittaa normalisaation valtiollista projektia, asiointilojen saattamista luonnollisiksi ja itsestäänselviksi. Moraalisaantely keskittyy jaettujen moraalisten ja toimintaa orientoivien viitekehysten tarkasteluun (ks. Ruonavaara 1997, 280). Kyse on hegemonisoivasta projektista. Moraalisaantelyn teoreettisena kohteena ovat tiettyjen sääntelymuotojen oikeuttamiset ja moraaliset perustelut. Corriganilla ja Sayerillä moraalisaantely tarkoittaa eliittiryhmien harjoittamaa suostuttelua ja manipulaatiota, joiden avulla ihmiset pyrittiin saamaan myönteisiksi tiettyille sosiaalisille järjestelyille. He myös kytkevät moraalisaantelyn olennaiseksi osaksi valtion toimintaa ja sen rakentamista. Valtion toiminta ei perustu vain moraaliseen eetokseen, vaan valtio eliittiryhmineen käsitetään myös moraalisaantelyn merkittävimäksi toimijaksi (Corrigan & Sayer 1985).

Moraalisaantely sijoittuu ideologisten suhteiden ja kulttuurisen tuotannon kentälle (Corrigan 1990, 132). Moraalisaantelyllä vaikutetaan uskomuksiin, jotka koskevat instituutioita ja sosiaalisia suhteita (Ruonavaara 1997, 280). Vaikka moraalisaantely eroaa pakkokeinoja korostavasta tarkastelutavasta, ovat pakkokeinot silti keskeisiä.

"1700-luvun Englanti näyttäytyi verisen rikoslain yhteiskuntana, jota johtava luokka manipuloi omaksi edukseen ja ihmisiä koulutettiin oikeudenmukaisuuden, terrorin ja armon läksyyn. (Mielikuvia) rikkaiden hyväntahtoisuudesta ja holhoavuudesta köyhiä kohtaan ylläpidettiin sanktioilla ja kuoleman rangaistuksen retoriikalla." (Corrigan & Sayer 1985, 100: ks. Hay 1977, 62-63.)

⁵⁰ Moraalisaantely oli tehokasta siksi, että merkitykset yhdistyivät tiettyihin yhteiskunnallisten voimien konstellatioihin (vrt. Hall 1983, 82: Gramsci 1979).

Moraalisääntely siis toteutuu suostuttelun ja pakottamisen yhdistelminä. Esi-merkiksi 1700-luvun jälkipuoliskon Englannissa, toisin kuin Ranskassa, syyttämistoimia johtivat yksityiset herrasmiehet, jotka saattoivat päättää myös syyttämättä jättämisestä. Tällaiset toimet rakensivat siltaa sosiaaliseen järjestykseen kytkeytyvien suurten hierarkioiden, ts. eri asemissa olevien ihmisten, välille. Ne auttoivat luomaan holhoavuuden mentaliteettia liittämällä riippuvuuden kiitollisuudenvelkaan ja lieventämällä lain epäpersoonallista ankaruutta persoonallisella väliintulolla. Tämä oli jotain paljon sofistikoituneempaa ja ovelampaa ja siksi tehokkaampaa kuin pelkkä pakottaminen. (Corrigan & Sayer 1985, 100.) Kyse oli kulttuurisen vallan, hegemonian rakentamisesta, jonka kautta hallitseva luokka pyrki varmistamaan hallittujen tottelevaisuuden.

Tavallisesti valtiollisen sääntelyn erittelyssä materiaallinen analyysi on ollut hallitsevassa asemassa ja kulttuurinen analyysi moraalien ja ajatusten erittelyineen on ollut vähäistä ja luonteeltaan epähistoriallista. Kuitenkin valtio voidaan ymmärtää myös keskeisenä ajatusten ja moraalisen kurin lähteenä. Siksi Corriganin ja Sayerin tavoitteena oli moraalissääntelyn viitekehystä luodessaan yhdistää kulttuurin erittely materiaaliseen analyysiin. Se tarkoitti kulttuurisen vallankumouksen materiaallisen ja kulttuurisen perustan sekä näiden keskinäisen yhteyden erittelyä, jolloin kulttuurinen vallankumous ei ollut vain ajatuksiin perustuva asia eikä sitä voitu ajatella itsenäisenä materiaalisesta tai valtion muodostuksesta, siitä mitä valtion virastot olivat, miten ne toimivat ja keiden puolesta. Marxilta Corrigan ja Sayer lainasivat ajatuksen, että valtio on muoto, jonka kautta porvaristo organisoii sosiaalisen valtansa ja Durkheimiltä ajatuksen valtiosta keskeisenä ajatusten ja moraalisen kurin lähteenä. (Corrigan & Sayer 1985, 191.) Molemmat ajatukset on mahdollista yhdistää toisiinsa materialistisessa kehyksessä, jolloin ideaalinen näyttäytyy materiaallisen yhtenä momenttina.

3.2 Moraalisääntelyn kohtaama kritiikki

Corriganin ja Sayerin moraalissääntelyn lähestymistapa sekä moraalissääntelyn käsite yleensä ovat saaneet osakseen kritiikkiä. Corriganin ja Sayerin näkemystä eliiteistä keskeisinä moraalissääntelyn toimijoina on arvosteltu. Moraalissääntely halutaan nähdä laajempaan toimintakenttänä, jossa useat toimijat, kuten yhteiskunnalliset liikkeet moraaliprojekteineen ja suostutteluineen käyvät taistelua (ks. Ruonavaara 1997, 280). Moraalissääntelyn ymmärtäminen laajana kenttänä merkitsee tunnustuksen antamista yhteiskunnallisten liikkeiden ja usein alistetussa asemassa olevien toimijoiden sääntelypyrkimyksille. Kyseinen ei ole kuitenkaan ristiriidassa Gramscin perustuvan moraalissääntelyn käsitteen kanssa.

Vaikka ymmärrän moraalissääntelyn laajana kenttänä, niin keskityn tässä keskitason toimijoiden⁵¹ eli valvontaviranomaisten tuottamiin merkityksiin.

⁵¹ Keskitason toimijat eli valvontaviranomaiset ovat suomen ympäristökeskuksen ja sen alaisuudessa toimivien alueellisten ympäristökeskusten virkamiehiä, joilla on virallinen asema laillisuusvalvojina.

Toisaalta myös eliittinäkökulma tulee esiin Vesitalous-lehtien välityksellä, valtion virastoissa ja elinkeinoelämässä johtavissa asemassa olleiden kirjoituksista. Sosiaalista kontrollia koskevia tutkimuksia on moitittu nimenomaan keskittymisestä keskitason toimijoihin (Friedrichs 1996), tässä sitä voidaan perustella sillä, että ympäristörिकosten ja ympäristön saastumisen valvonnasta Suomessa on vielä sängen vähän tutkimuksia nimenomaan sosiaalisen kontrollin keskitason toimijoista, poikkeuksena metsä- ja eläinsuojelurikosten kontrollia koskevat tutkimukset. Lisäksi sosiaalista kontrollia ajatellen kiinnostavaksi muodostuu se asetelma, että keskitason toimijat ovat poikkeavaksi nimeäjiä ja valvottavat puolestaan usein vaikutusvaltaisia toimijoita. Asetelma on ristiriidassa sosiaalisen kontrollin kriittisen ymmärryksen kanssa, jonka mukaan poikkeavaksi nimeäjillä on aina enemmän valtaa kuin poikkeavaksi nimetyillä (Vold 1998). Tutkimuksen selvitettäväksi jää, millaisia seurauksia valvojien ja valvottavien välisellä asetelmalla on sosiaaliselle kontrollille ja poikkeavaksi nimeämiselle.⁵²

Mitchell Deanin (1994, 155) mukaan moraalisaantelyn käsitteellä ei ole selvää alaa, joka erottaisi sen muista poliittisen sääntelyn tai väliintulon muodoista. Myös termejä moraalii ja moraliteetti pidetään liian monimerkityksisinä ja epävakaina viittauskohteina. Tästä syystä monet tutkijat ovat vältäneet moraalisaantelyn käsitettä. Alan Huntin (2003, 364) mukaan akateemisessa maailmassa on kuitenkin käytössä useita monimerkityksisiä termejä, kuten oikeudenmukaisuus ja demokratia, eikä tästä syystä ole välttämätöntä hylätä moraalisaantelyn käsitettäkään, vaan pitää määritellä mitä moraalilla ja moraalisaantelyllä tarkoitetaan. Hunt ymmärtää moraalii arvioina oikeasta ja väärästä, hyvästä ja pahasta sekä toivottavasta ja ei-toivottavasta sekä moraliteetin enemmän tai vähemmän yhtenäisenä moraaliiarvojen kokoelmana.⁵³ Kyseisen määritelmän omaksun myös tutkimukseni moraalii määritelmäksi.

Moraalisääntelyn alan epämääräisyyttä koskevaan kritiikkiin Hunt (2003) on vastannut määrittelemällä moraalisaantelylle selkeän alueen. "Moraalisääntelyn projektit ovat politiikan muoto, jossa jotkut toimijat problematisoivat toisten toimijoiden toiminnan, arvot tai kulttuurin ja pyrkivät toimimaan niitä vastaan moralisoivien diskurssien, käytäntöjen ja sääntelyn kautta." Tällainen moralisointi edellyttää toisten toimijoiden arvojen tai heidän tekojensa vääryyden tai oikeellisuuden tai hyvyyden arvioimista. Siksi moraalisaantelyn projektit tuleekin erottaa niistä projekteista, jotka nousevat kannattajiensa instrumentaalista intresseistä⁵⁴. Moraalisääntelyn projektit juontavat juurensa eettisistä ar-

⁵² Moraalisääntelyn toimijoiden heterogeenisyydestä huolimatta valtion viranomaisilla ja elinkeinoelämän eliiteillä on materiaalistien ja kulttuuristen resurssien vuoksi paremmat rakenteelliset edellytykset määritellä hyväksyttävä ja paheksuttava saastuttaminen sekä suostutella ihmisiä hyväksymään nämä esittämänsä määrittelyt. Täten materiaalliset resurssit ovat edistämässä moraalisaantelypyrkimyksiä (vrt. Callinicos 2004; Corrigan & Sayer 1985). Tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, että moraalisaantely olisi vain eliittien harjoittamaa. Huomio kiinnittyy valtion toimijoiden ja liike-elämän toimijoiden välisiin suhteisiin ja rooliin sosiaalisessa kontrollissa. Tutkimus kohdistuu täten rajattuun toimijajoukkoon laajan moraalisaantelyn toimintakentän sijasta.

⁵³ Jätän moraalifilosofian moraalii ja moraalista toimijaa koskevat luonnehdinnat (vrt. Eshlemann 2004) ja nojaan moraalii määrittelyissä Huntin esittämään yksinkertaiseen luonnehdintaan, jonka katson tätä tutkimusta varten riittäväksi.

⁵⁴ Intressin käsitteestä ks. Siisiäinen 1986, 67; Swedberg 2005.

vioista koskien oikeaa ja väärää, erotuksena siitä mikä on oikeaa tradition tai tarkoituksenmukaisuuden takia. (Emt.)

Alan Huntin (2003) näkemys siitä, että moraalisaäntely tulee erottaa instrumentaalista intresseistä tai tarkoituksenmukaisuuskysymyksistä, kutistaa kuitenkin moraalisaäntelyn tarpeettoman kapeaksi. Se myös heikentää ymmärrystä moraalisaäntelyn kohteiden muodostumisesta. Moraalisaäntelyn erittelyn rajoittaminen vain hyvän ja pahan arviointiin ei nimittäin tavoita itse sitä kiinnostavaa ja laajaa prosessia, jonka seurauksena moraalisaäntely ja sen kohteet syntyivät. Väitän, etteivät edes moraaliset väittämät hyväksyttävästä ja toivotavasta nojaa nykyisin yksinomaan moraalisiin, vaan tukeutuvat tieteelliseen tietoon, kulttuuriseen ilmapiiriin tai poliittisiin mahdollisuuksiin, intresseistä puhumattakaan (vrt. Sarewitz 2004; Brand 1994; Tarrow 1994; Yearley 1993). Esimerkiksi hyväksyttävän ja paheksuttavan saastuttamisen määrittelyt saattavat nojata hydrologien ja insinöörien tietoon vesistöjen tilasta, teollisuuden harjoittajien intresseihin sekä olemassa olevien tai kehitteillä olevien teknisten puhdistusmenetelmien mahdollisuuksiin puhdistaa jätevedet. Niin tieteelliseen ja tekniseen tietoon, poliittiseen tilanteeseen kuin taloudellisiin intresseihinkin perustuvilla asiantilojen luokitteluilla on seurauksia aina myös moraalisaäntelyn kohteiden valinnalle. Täten intressejäkään ei voida sulkea pois moraalisaäntelyn tarkastelusta. Myös Corriganilla ja Sayerillä (1985) eliittien intressit vaikuttivat keskeisesti moraalisaäntelyyn. Siksi on perusteltua pitää moraalisaäntelyn kehys Alan Huntin esittämää vaihtoehtoa laajempana, silläkin uhalla, että palauttaisin moraalisaäntelyn Mitchell Deanin (1994, 155) kritisoimaksi käsitteeksi, jolla ei ole selvää alaa ja joka ei erotu muista poliittisen sääntelyn tai väliintulon muodoista. Laajastikin ymmärrettynä (eli instrumentaaliset intressit sisällytettynä) moraalisaäntelyn kohteena on hyväksyttävän ja paheksuttavan tai oikean ja väärän muodostuminen ja näin ollen moraalisaäntelyllä on selkeä ala.

Moraalisaäntelyssä huomio kohdistuu siihen, ketkä saastumista säätelevät, miten ja millaisten rationaliteettien pohjalta sekä keiden eduksi. Koska moraalisaäntelyn viitekehys ei ole riittävä ideologian tarkasteluun, edellyttää se täydentäviä lähestymistapoja. Sellaisena esittelen Antonio Gramscin hegemonian käsitteen. Jatkossa käytän pääasiassa saastumisen kontrollin käsitettä moraalisaäntelyn käsitteen sijaan.

3.3 Ideologia ja Gramscin hegemonian käsite

Antonio Gramscin (1891–1937) hegemonian ja historiallisen blokin konseptit edustavat marxilaisen ideologia-teorian edelleen kehittelyä. Historiallinen todellisuus on Gramscille aina luokkataistelun läpäisemää. Gramscin (1979, 119) mukaan valtio jakaantuu kahtia: poliittiseen koneistoon ja kansalaisyhteiskuntaan. Valtion julkisten instituutioiden funktiona on pakkovalta, kun taas kansalaisyhteiskunnan, jonka katsotaan koostuvan yksityisistä organisaatioista, funktiona on hegemonia. Kansalaisyhteiskunta on taistelukenttä, jolla käydään ideologisia kamppailuja todellisuuden jäsentämistavasta.

Ideologia edustaa Gramscille ajatuksellista struktuuria, joka on historiallisesti muuntuva. Se kytkeytyy yhteiskuntaluokkiin ja ilmentää luokkien välistä kamppailua johtajuudesta. (Gramsci 1979.) Erona Marxin ideologian käsitteeseen on se, että Gramsci syrjäyttää ideologiaan Marxin kirjoituksissa usein sisältyvät negatiiviset konnotaatiot. Vaikka ideologia ilmenee Gramscilla intressien artikulaationa, hän myös korosti, että sosiaalisella ryhmällä täytyy olla erityisintressejä laajempi maailmankuva eli maailmankatsomus, mikäli se aikoo saavuttaa vallan ja pitää sitä yllä. Johdonmukaisen ja legitiimin maailmankuvan kehittyminen on siis hegemonian ehto. (Ks. Gramsci 1971, 376–377; Ransome 1992, 128–129; Callinicos 2004, 156, 176.)

Hegemonialla⁵⁵ tarkoitetaan valtaa ohjata ihmisten ajatuksia ja siten myös yhteiskunnan toimintaa (Gramsci 1979, 119). Se merkitsee yhden ideologian hallitsevuutta tai johtoasemaa olkoonkin, että ideologian kentällä vallitsee ristikkäisiä korostuksia (vrt. Ransome 1992, 7, 136; Hall 1983, 78; Pirttilä 1993, 81–82). Hegemonia Gramscin tarkoittamassa mielessä edellyttää prosessia, jolla historiallinen blokki rakennetaan ja sen valta-asema turvataan. Yhteiskuntaluokka on keskeinen historiallista ryhmittymää eli blokkia järjestävä muoto. Historiallista blokkia luonnehtivat ristiriitaiset intressit ja sitä johtaa luokka, joka kykenee puristamaan lisäarvoa tuotannossa. Hegemonian saavuttamisen ehtona on, että sekä vallassa olevan historiallisen blokin että sen haastavan uuden historiallisen blokin on luotava solidaarisuutta sosiaalisen blokin itsensä sisällä sekä sen ja sitä sympatisoivien ryhmien välillä. Lisäksi historiallisen blokin hegemonia edellyttää sellaisen yleismaailmallisen maailmankatsomuksen muodostamista, joka kykenee saamaan kannatusta myös niissä ryhmissä, jotka eivät olleet alun perin sen kannattajia. Hegemonia edellyttää, että historiallinen blokki kykenee antamaan suunnan ja tavoitteet, joita kohden edetään. Hegemonia sisältää myös mahdollisuuden kontrolloida ihmisiä instituutioiden ja käytäntöjen kautta. Näiden avulla ihmisiä pakotetaan, mutta samalla myös luodaan keskinäistä yhteisymmärrystä ihmisten välille. (Ks. Ransome 1992, 128; 138–143; Gramsci 1971, 376–377.)

”Gramscin mukaan hegemonian synnyn ehtona on sekä saman luokan fraktioiden ja kerrostumien että myös alistettujen ryhmien intressien kompromissinomaisen huomioiminen, joka ei kuitenkaan koske olennaista taloudellisen toiminnan ratkaisevaa ydintä. Hegemonian luominen tarkoittaa eri tahojen historialliseen kokemukseen perustuvien ideologisten merkityselementtien kompromissinomaista yhdistämistä ”eettis-poliittiseksi” diskursiiviseksi projektiksi, johon ne vähintäänkin passiivisesti alistuvat. Ryhmien historiallinen kokemus liitetään tällöin yhteen hegemonian kannalta erityisistä ideologisen aineksen strategisista solmukohdista.” (Alanen 1991, 33; Gramsci 1967, 224.)

Hegemonia on hyväksytyn, eli legitiimin vallankäytön ilmenemismuoto (Ransome 1992, 138). Nicos Poulantzasin (1976) mukaan oleellista hegemoniassa ei ole se, että kaikki ajattelevat kuin hallitseva luokka, vaan se, koetaanko hallitsevan luokan toiminta yleistä etua edustavaksi ja siten legitiimiksi. Hegemonia

⁵⁵ Gramsci ei antanut hegemonialla selkeää täsmällistä sisältöä, syynä tähän lienee ollut se, että hegemonia liittyy poliittiseen käytäntöön, jolle on vaikea löytää yksiselitteistä sisältöä.

perustuu luokan ideologian tai muun sen toimintaa legitimoivan ideologian hallitsevalle asemalle. Tämä legitimoivuus ilmenee siinä, että luokan toiminta nähdään yleistä etua edistävänä, vaikka luokka toimiikin pääasiassa omia etuja tyydyttääkseen. Luokan toiminnan näkeminen yleistä etua edistävänä alkaa jo ennen kuin tämä luokka on saavuttanut hallitsevan aseman. Muut luokat ja ne, joihin sillä on hegemoninen suhde, omaksuvat ensin vain osittain tällaisen näkemyksen. Luokan toiminnan tuloksena ja sen kanssa rinnan kasvaa luottamus siihen, että luokka pystyy toiminnallaan edistämään yleistä etua, jolloin sen toimintaa legitimoivan ideologian vaikutus liittolaisiin kasvaa. Kun luokka on valloittanut valtiovallan, se pystyy ulottamaan vaikutuksensa koko yhteiskuntaan, kaikkiin sen luokkiin. (Gramsci 1979; 1967, 224.)

Gramscilla siis korostuu ideologian legitimoiva luonne yleisen edun edistämisenä. Legitimaation funktiona on vallitsevan järjestyksen ylläpitäminen ja vahvistaminen. Kuten edellä jo todettiin, historiallisen blokin rakentaminen ja sen intressien toteuttaminen edellyttää, että johtava luokka kykenee vakuuttamaan jäsenensä ja toiset ryhmät saadakseen nämä hyväksymään sen eettis-poliittisen johtajuuden. Siksi johtava luokka pyrkii muotoilemaan alistettujen ryhmien intressit blokissa, oman hallitsevan ideologiansa rajoissa. Tällainen muotoilu tuo esiin ideologian legitimoivan ja integroivan ulottuvuuden lisäksi ideologian vääristävän ulottuvuuden, vaikka Gramscin on esitettykin hyljänneen ideologian negatiivisen aspektin (ks. Ransome 1992, 128). Legitimaatiolla on yhteys ideologian integroivaan ulottuvuuteen siten, että yhteisten intressien esittämisellä pyritään luomaan yhtenäisyyttä yhteiskunnan eri ryhmien kesken. Legitimaation yhteys ideologian vääristävään ulottuvuuteen ilmenee siinä, kun johtava luokka pyrkii esittämään omat intressinsä ratkaisuiksi muiden luokkien ongelmiin ja saamaan hyväksynnän näille intresseille, vaikka ne objektiivisesti eroavat muiden intresseistä (Gramsci 1967, 224). Tällöin legitimaatiopyrkimykset, vaikkakin yleistä etua julistavina, sisältävät myös yritykset peittää tiettyjä asiantiloja ja edistää hallitsevan ryhmän intressejä.

Analyttisesti käyttökelpoinen käsite hegemonian erittelyyn on "intressien solmukohta". Sen avulla voidaan eritellä valvojan tai valvottavan pyrkimyksiä yhteisen hyvän ja yleisen edun määrittämiseen ja näin ihmisten integroimiseen yhteisen tavoitteen ympärille ja legitimaation hankkimiseen näille tavoitteille. Vaikka intressien solmukohta perustuu Laclau ja Mouffin (1985) voluntaristiseen diskurssianalyttiseen käsitteeseen, se soveltuu silti myös substantiaalistisen tutkimusstrategian avuksi (vrt. Alanen 1991, 33; Siisiäinen 1986, 269, 278).

Mitä tulee ideologiseen taisteluun, se ei tapahdu Gramscin mukaan korvaamalla toinen kokonaisvaltainen ideologia toisella vaan se millä on merkitystä, on kritiikki, jolle tällainen ideologinen kokonaisuus altistuu. Kritiikki pakottaa johtavan ryhmän ponnistelemaan, jotta se kykenisi vastaamaan kritiikkiin. (Vrt. Hall 1983, 80.) Kritiikki on siten ehdoton edellytys kokonaisvaltaisen ideo-

logian heikentämiselle ja mahdollisesti uuden hegemonian muodostumiselle⁵⁶. Ajatukset ja kritiikki kykenevät tulemaan materiaalisesti tehokkaiksi vain, kun vallassa olevat tai vallasta taistelevat ryhmät artikuloivat ne (vrt. emt., 80).

Simon Pemberton (2004) on hyödyntänyt ympäristöririkoksia koskevassa väitöskirjassaan Gramscin ideologian ja hegemonian käsitteitä. Pembertonin mukaan haittoja koskeva puhe on merkittävässä roolissa kapitalistisen yhteiskunnan ideologisessa muodostuksessa. Haittapuhe voidaan ymmärtää prosessiksi, joka kutsuu joukon intressejä ideologiseen muodostukseen. Eri ryhmät kilpailevat tunnustuksesta koskien heihin kohdistuvaa haittaa. Haittoja koskeva puhe on hierarkisoitunutta, jolloin esimerkiksi verotuksen korkeutta koskevaa haittapuhetta on pidetty Britanniassa joinakin aikoina tärkeämpänä kuin hyvinvoinnin uudelleenjakoa koskevaa puhetta. (Pemberton 2004, 60–61.) Myös ympäristön saastumista, saastumisen haittoja ja haittojen kontrollipyrkimyksiä koskevat puheet ovat hierarkisoituneita ja ideologisia.⁵⁷

Analysoin saastumisen haittoja ja huolia koskevaa puhetta osana sosiaalisen kontrollin ideologista ulottuvuutta. Kysyn myös, löytyisikö saastumisen sosiaalisen kontrollin osalta yhtä hallitsevaa, hegemonista tapaa toteuttaa kontrollia ja mikäli löytyy, niin miten sitä perusteltiin ja legitimoitiin. Käytän nimitystä hegemonia viitatessani sosiaalista kontrollia koskeviin käsityksiin ja puhetapoihin, jotka ovat saaneet hallitsevan aseman valvontaviranomaisten sekä muiden vesikysymysten kanssa tekemisissä olevien toimijoiden keskuudessa. Mikäli hegemoniset käsitykset ja puhettavat, jotka ovat sidoksissa tiettyihin sosiaalisiin suhteisiin, tuottavat yksipuolisia näkemyksiä ja hämärtävät joitain sosiaalisen kontrollin kannalta keskeisiä tekijöitä, puhun ideologiasta vääristävänä (ks. Abercrombie et al. 1980, 188–189; vrt. Hall 1983, 59–85).

3.4 Regiimit hegemoniaa täydentävinä

Tässä tutkimuksessa hyödynnän myös Luc Boltanskin ja Laurent Thévenot'n (1991) teoksessaan *On Justification. Economies of Worth* esittämää regiimien mallia. Heidän regiimiteoriaansa voidaan pitää pragmatistisena siinä mielessä, että kuten pragmatismia myös regiimiteoriaa luonnehtii karteosiolaisen, materiaalisuuden ja ideaalisen välisen eron kiistäminen ja voimakkaat subjektivistiset ja empiristiset painotukset.⁵⁸ En pyri työssäni analysoimaan täsmällisemmin

⁵⁶ Hegemonia ei ole staattinen käsite vaan se ilmentää sosiaalista ja ideologista taistelua yhteiskunnan johtamisesta. Kansalaisyhteiskunta on se maaperä, jolla kyseenalaiset ja kritiikki muodostuvat. (Vrt. Hall 1983, 78; Ransome 1992, 132–133.)

⁵⁷ Esimerkkinä yritysten yhteiskuntavastuun korostaminen ja aktualisoitunut toiminta (ks. Donner-Amnell 2004).

⁵⁸ Oikeuttamisen regiimien ontologiset oletukset ovat moneen suuntaan aukeavia. Niitä on luonnehdittu kulttuuriteorian piiriin kuuluvan sosiaalisen käytäntöjen teorioiden (social practice theories) piiriin kuuluvaksi, joka yhdistää kulttuurisen ja materiaalisuuden (Reckwitz 2002, 243–262; vrt. Thévenot 2006). Niiden pragmatistinen ja miksei myös dialektinen ulottuvuus käyvät ilmi näkemyksistä, joiden mukaan oikeuttamiset ovat toiminnan kuluessa muotoutuneita ja käytäntö ratkaisee saavutetaanko sopimus vai ei. Subjektivistinen sävy taas tulee esiin yksilöiden roolin painottamisessa sopi-

Boltanskin ja Thévenot'n kantoja, mutta on selvää, että yhdistäessäni heidän viitekehüksensä yleisemmällä teoreettisella tasolla Marxin ja Gramscin pohjalta kehittäessäni ajatteluun, silloin mukautan Boltanskin ja Thévenot'n ajattelua olennaisella tavalla. Pyrin kuitenkin säilyttämään regiimien tavoittaman subjektiivisen herkkyyden.

Hyödynnän siis Luc Boltanskin ja Laurent Thévenot'n oikeuttamisen regiimejä dialektisen materialismin viitekehüksessä täydentämään ja kiteyttämään sosiaalisen kontrollin ideologian ja hegemonian tarkastelua. Regiimit eivät ole yhtä kaikenkattavia kuin hegemonia. Silti niiden avulla voidaan eritellä ideologisia ajatusmuotoja, niiden koostumusta ja moraalista sisältöä (ks. Thévenot 2006, 54–55). Regiimirakenteen käsitän siis yhteiskunnalliseksi ideologiaksi, jolla on erityinen materiaallinen perusta ja joka on tältä pohjalta järjestäytynyt ja yhä uudelleen järjestäytymässä erilaisiksi hegemonisiksi ideologioiksi. Oikeuttamisen regiimien avulla hahmottuvat etenkin ne epäviralliset normit, joiden pohjalta valvontaa harjoitettiin virallisten lakinormien lisäksi. Regiimit kiteyttävät paitsi sosiaalisen kontrollin hegemonian sisältöä myös muutoksia, joita saastumisen kontrollin hegemoniassa on tapahtunut.

Oikeuttamisen regiimien avulla on lisäksi mahdollista tavoittaa hegemonian solidaarinen ulottuvuus ja paikantaa se yhteinen hyvä, intressien solmukohdat, joiden ympärille kompromissit muodostuvat. Siten Boltanskin ja Thévenot'n oikeuttamisen regiimit antavat korkeita yhteisiä hyviä erittelemällä nimen intressien solmukohdille. Ne tarjoavat mahdollisuuden tarkastella sitä, miten hegemoniaa on rakennettu ja pidetty yllä oikeuttamisen avulla. Vastavuoroisesti Gramscin hegemonia-teoria toimii regiimien sisällön kriittisen arvioinnin välineenä koskien esimerkiksi sitä, miten regiimit käytännössä integroivat toimijoita, keiden intressejä ne toteuttavat, keitä jää regiimin ulkopuolelle ja miten yksipuolisina ne saastumisen kontrollin esittävät.

Kirjassaan *“On Justification. Economies of Worth”* (1991) Boltanski ja Thévenot korostavat sosiaalisen järjestyksen keskeisyyttä ja sitä kuinka tämä järjestys muodostuu koordinoimalla ihmisten käyttäytymistä sekä solmimalla sopimuksia. Oikeuttamisen regiimien viitekehüksien lähtökohdaksi Boltanski ja Thévenot asettavat durkheimiläisen kollektiiveja korostavan lähestymistavan ja taloustieteestä tälle vastakkaisen individualistisen, rationaalisen toiminnan lähestymistavan ja hahmottavat näiden ymmärrystä sopimuksista tarkoituksenaan ylittää näiden välinen dualismi. He osoittavat, että sopimus perustuu molemmissa lähestymistavoissa korkeampiin yleisiin periaatteisiin. Eli he käsittävät mahdolliseksi integroida sekä rationaalisen valinnan -mallin lähestymistavan,

muksen tekijöinä. Yksilöiden antamalla merkityksillä on vaikutusta sopimusten muodostumisiin. Rationalistinen sävy on myös mitä ilmeisin, sillä oikeuttamisissa kyse on kulttuurissa olemassa olevista ja ihmisten keskenään jakamista ajatusmalleista, jotka mahdollistavat toiminnan koordinoinnin ja yhteisymmärryksen saavuttamisen. (Boltanski & Thévenot 1991, 25; Reckwitz 2002, 243–262; Johnson 1987.) Katson siten mahdolliseksi hyödyntää regiimejä dialektisen materialismin yhtenä momenttina. Tämä muuttaa regiimien epistemologista ja ontologista statusta, mutta ei kuitenkaan loukkaa tai vääristä regiiminanalyysin avulla saatuja tuloksia.

jossa sopimus syntyy yksilöllisten valintojen ei-aiottuina seurauksina ja Durkheimiin pohjautuvat kollektiivisuuden käsitteeseen nojaavat lähestymistavat, joissa sopimukset syntyvät yhteisöllisen itsesäätelyn tuloksena. (Boltanski & Thévenot 1991, 25.) Tällainen ymmärrys objektiivisen ja subjektiivisen suhteesta mahdollistaa oikeuttamisen regiimien soveltamisen dialektisen materialismin mukaisessa analyysissä sen yhtenä työkaluna.

Boltanski ja Thévenot erottavat kuusi regiimiä, jotka kuvaavat niitä yleisimpiä, korkeita periaatteita, joihin ihmiset vetoavat pyrkiessään luomaan sopimuksia. Regiimit perustuvat poliittisen filosofian klassisiin teoksiin sekä liike-elämän ja johtamisen käsikirjojen empiirisiin analyysihin. Edelliset tarjoavat systemaattisia ilmauksia yhteisen hyvän periaatteista, kun taas jälkimmäisten avulla Boltanski ja Thévenot havainnollistavat regiimejä. Täten regiimit ovat sekä teoreettisten muotoilujen että empiiristen analyysien tuloksia.⁵⁹ (Ks. emt. 17, 66–123.)

Jokainen regiimi rakentuu siis jonkin korkean periaatteen ympärille. Regiimit ilmentävät hegemonian ja intressien solmukohtien edellyttämiä yhteisen hyvän, arvokkaiden toimijoiden ja toimintaa jäsentävien keskeisten periaatteiden määrittelyä (vrt. Boltanski & Thévenot 1991, 131). Regiimien avulla voidaan siten eritellä kontrollin hegemonisten ajatusrakenteiden oikeuttamisten muotoja, mutta myös hegemonian kohtaamaa kritiikkiä ja kritiikin normatiivisia perusteita.⁶⁰ Boltanskin ja Thévenot'n kuvaamat oikeuttamisen muodot olivat: 1) Civic 2) Market, 3) Industrial, 4) Domestic, 5) Inspiration ja 6) Fame.⁶¹ Suomeksi konkretisoituna kyse olisi 1) yhteiseen kollektiiviseen hyvään, 2) vaurauteen, 3) tehokkuuteen ja tuottavuuteen, 4) traditioon ja läheisiin suhteisiin, 5) luovuuteen ja 6) maineeseen nojaavista perusteluista. Mainittujen regiimien lisäksi voi löytyä muitakin oikeuttamisen ja yleistämisen muotoja. Kysymys on ideaalityypeistä, jotka harvoin esiintyvät yksinään. Usein erilaisia perusteluja tai oikeuttamisia yhdistellään. Ihmiset saattavat sijoittua eri maailmoihin ja heidän tulee kyetä hyödyntämään eri tilanteissa erityyppisiä perusteluja. Siten myös konteksti vaikuttaa siihen, minkälaisia perusteluja kulloinkin on järkevää käyttää. (Emt. 127–211.)

Oikeuttamisen regiimit tiivistävät sen, miten ihmisten välinen vuorovaikutus on koordinoitu ja minkälaiset periaatteet sääntelevät vuorovaikutusta kussakin maailmassa ja millainen on hyväksyttävä tapa toimia niissä. *Civic worldissa*, jonka käänsin kansalaisyhteiskunnan regiimiksi, sopimukset perustuvat yhteisen hyvän perustalle. Sen lisäksi yleinen tahto, solidaarisuus, oikeudenmukaisuus ja demokratia ovat hyveitä, jotka yhdessä lakinormien kanssa koordinoivat vuorovaikutusta. Toiminta ja sopimukset ovat kansalaisyhteis-

⁵⁹ Boltanskin ja Thévenot'n tavoitteena oli kaikenlaisten oikeuttamisten erittely ja siinä mielessä liike-elämän käsikirjat edustivat suppeaa aineistoa, mutta he pitivät näitä kuitenkin hedelmällisenä ja monipuolisena aineistona (emt. 17).

⁶⁰ Boltanski ja Thévenot esittävät, että kriittisen toiminnankin tarkastelussa on kiinnitettävä huomio niihin normatiivisiin periaatteisiin, jotka ovat kriittisen toiminnan taustalla. Regiimit tarjoavat kehyksen analysoida näitä normatiivisia periaatteita. (Boltanski & Thévenot 1999, 364.)

⁶¹ Myöhemmin Boltanski on lisännyt vielä seitsemännen maailman, josta hän käyttää nimitystä *projective city* (Boltanski & Chiapello 2005, 107).

kunnan regiimissä kollektiivisesti orientoituvia. Kansalaisyhteiskunnan regiimiin ei kuulu itsekkäiden etujen tavoittelu. Arvokkaita toimijoita ovat yhteiskunnalliset liikkeet, mutta myös yksilö saattaa olla arvostettu, mikäli hänet on oikeutettu toimimaan laajemman ihmisjoukon edustajana. Ihmisiä arvostetaan tasa-arvoisina. (Boltanski & Thévenot 1991, 185–193.) Kansalaisyhteiskunnan regiimissä hyväksytty sosiaalinen kontrolli perustuu yleisen edun, oikeudenmukaisuuden ja demokratian periaatteille.

Teollisessa regiimissä (*industrial world*) keskeinen organisoiva periaate on tehokkuus ja muina hyveinä tuottavuus, suorituskyky, funktionaalisuus ja kyky vastata tarpeisiin sekä varmistaa normaali toiminta. Teollisessa regiimissä teknologialla ja tieteellisillä metodeilla on merkittävä asema. Arvostettuja toimijoita ovat pätevät professionaalit ja siksi teollinen maailma perustuu hierarkioille. Arvostettuja toimijoita ovat myös funktionaaliset koneet. Teollisessa regiimissä hyveitä ovat ennustettavuus ja luotettavuus. Katse on kiinnittynyt tulevaisuuteen, huominen on se, joka merkitsee. Arvottomia ovat subjektiiviset asiat sekä staattisuus, jäykkyys ja kehittymättömyys. Esimerkiksi teollisessa regiimissä saastuttaminen on osoitus häiriöistä, satunnaisista tapahtumista. Tällaiset häiriöt ja onnettomuudet, ei-optimaaliset tilanteet aiheuttavat ongelmia teollisen maailman periaatteille ja kyseenalaistavat ne. (Emt. 203–211.) Teollisessa regiimissä hyväksytty sosiaalinen kontrolli perustuisi taloudellisuuden ja tehokkuuden sekä teknisten innovaatioiden varaan.

Kuten teollista regiimiä ei voida samaistaa yksinomaan teollisuuden sfääriin, ei myöskään perheyhteyden regiimiä (*Domestic world*) voida samaistaa yksinomaan perheeseen, olkoonkin, että perhettä voidaan käyttää esimerkkinä kuvaamaan perheyhteyden regiimin periaatteita. Perheyhteyden regiimiä luonnehtivat henkilökohtaiset suhteet ja riippuvuudet. Ihmisiä arvostetaan heidän auktoriteettinsa ja hierarkia-asemansa mukaan. Järjestys rakentuu iän, sukupuolen, tradition ja hierarkian perustalle.⁶² Kaikkein arvokkaimmat ovat kaikkein vastuullisimpia. Suhdetta ylempiin ja sisäpiiriläisiin korostetaan. Ylempi omaksuu sydämellisen käyttäytymisen, alempiarvoiset ovat suoria ja rehellisiä mutta eivät asetu vastarintaan ylempiä kohtaan, eivätkä käyttäydy opportunistisesti. Perheyhteyden regiimissä ei ole tarvetta olla etäinen, pomotteleva tai nöyryyttävä. Hyveitä ovat hienovaraisuus, korrektius sekä tapojen ja traditioiden kunnioittaminen, jotka tekevät hyvän käytöksen luonnolliseksi. Perheyhteyden regiimi rakentuu keskustelujen ja keskinäisten sopimusten varaan ja sitä luonnehtii jatkuvuus, pysyvyys, lojaalisuus sekä luottamus. Ihmiset kokoontuvat yhteen aterialla, kiitokset, kutsut ja lahjat vahvistavat siteitä, sillä ne edellyttävät vastalahjaa ja vastakutsuja sekä ylläpitävät yhteydenpidon jatkuvuutta ja säännöllisiä kontakteja. (Emt. 90–94, 164–178.) Perheyhteyden regiimissä hyväksytty sosiaalinen kontrolli perustuisi kontrolloijan ja kontrolloitavan väliseen lojaalisuuteen ja luottamukseen.

Maineen regiimissä (*Fame*) arvo tulee yksinomaan toisten mielipiteestä. Julkinen mielipide on keskeinen maineen regiimiä järjestävä periaate. Huomion

⁶² Perheyhteyden maailmassa arvostetuimpia ovat perheenpää. Hierarkiassa vanhemmat ovat arvostetumpia kuin nuoret ja nuoret arvostetumpia kuin lapset.

saamista ja kuuluisana olemista pidetään arvossa maineen maailmassa. Se edellyttää, että toimija tulee tunnistetuksi ja tunnustetuksi. Se pakottaa olemaan näkyvillä sekä erottautumaan muista. Kuuluisana oleminen edellyttää myös menestystä ja onnistumista. Julkinen kuva, tiedotusvälineet ja yleisö ovat keskeisiä maineen regiimin määrittäjiä. (Emt., 178–185.) Maineen regiimissä hyväksytty sosiaalinen kontrolli perustuisi esimerkiksi yhtiöiden maineeseen ympäristöasioissa ja kontrolli tulisi tarpeelliseksi silloin, kun tiedotusvälineet toisivat julki ympäristörikoksia ja loisivat paineen kontrolloida saastuttamista.

Vastakohtana kansalaistoiminnan maailman demokratian painotuksille esiintyy markkinoiden regiimi (*market world*), jossa ihmisten toimintaa motivoivat rikastumisen halu ja kilpailu. Jälkimmäinen on toimintaa ja sopimuksia organisoiva periaate. Emotionaalinen etäisyys ja oman edun tavoittelu luonnehtivat markkinoiden regiimiä. Arvostettuja henkilöitä ovat vauraat ja korkein periaate, yhteinen hyvä, nojaa oletukseen, että vauraus on kaikille eduksi. Markkinasuhteet perustuvat vaihtosuhteisiin.⁶³ Markkina-arvo on lyhytkestoista. (Emt. 79, 193–203.) Saastumisen sosiaalisen kontrollin muotoutuminen markkinoiden regiimin perustalta sisältää erilaiset yrityksille asetetut maksut tai taloudelliset yllykkeet, joiden avulla ne saataisiin tuottamaan tavaroita ekologisesti kestäväällä tavalla.

Luovuuden regiimissä (*Inspiration*) keskeisiä periaatteita ovat intuitio, tavoista ja rutiineista irtautuminen, riskien hyväksyminen, asioiden kyseenalaistaminen, spontaanisuus ja henkisyys. Luovuuden regiimissä arvostettuja ihmisiä ovat luovat ja nerokkaat eli ne, jotka kykenevät kokemaan inspiraation ja lähestymään onnea tai täydellisyyttä. Luovuuden regiimi on haavoittuvainen ja sopimusten osalta se on vähemmän kestävä kuin muut regiimit. (Emt. 159–164.) Saastumisen kontrollin perustuminen luovuuden regiimiin vaikuttaisi epätoennäköiseltä.

Kussakin regiimissä oikeina ja arvossa pidettyjen toimijoiden ja toimintatapojen kriteerit eroavat toisistaan. Se mitä pidetään arvostettavana toimintana luovuuden regiimissä, eli spontaaniutta, intuitiota ja riskien ottamista, onkin paheksuttavaa teollisessa regiimissä, jossa arvostetaan ennustettavuutta ja luotettavuutta. Siten luetellut regiimit niihin sisältyvine normatiivisine käsityksineen auttavat tunnistamaan ja nimeämään moraalisääntelyä eli hyväksyttävää ja toivottavaa käyttäytymistä ja vuorovaikutusta esimerkiksi valvontaviranomaisten ja valvottavien yritysten välillä. Ne tarjoavat erilaisia kriteeristöjä erottaa oikea ja väärä, hyvä ja huono tapa toimia ja toteuttaa sosiaalista kontrollia. Eli identifioimalla sosiaalisen kontrollin kannalta keskeiset maailmat, voidaan arvioida keskeiset moraalisääntelyn keinot. Maailmojen välille syntyy myös jännitteitä⁶⁴ ja ristiriitoja. Siksi on myös mielekäästä tarkastella sitä, miten

⁶³ Kilpailuun perustuvaa markkinoiden maailmaa ei tule samaistaa vain taloudellisten suhteiden sfääriin, koska taloudellinen toiminta perustuu vähintään kahteen koordinaation muotoon, eli teollisen maailman ja markkina-maailman koordinaatioon (Boltanski & Thévenot 1991, 193–203).

⁶⁴ Boltanski ja Thévenot korostavat regiimien välisten jännitteiden erittelyä ja sen tarkastelua, miten vastoinkäymisiä ja epävarmuuksia käsitellään eri tavoin eri regiimeissä. Kiinnostavia ovat myös tilanteet, joissa oikeutukset tai oikeuttamisen väli-

maailmoja yhdistelemällä onnistutaan ylittämään keskeiset ristiriidat tai miten siirtyminen maailmasta toiseen saattaa johtaa toisen maailman periaatteiden kyseenalaistamisiin. (Boltanski & Thévenot 1991, 277–346.)

Oikeuttamiset joutuvat kohtaamaan sekä sisäistä että ulkoista kritiikkiä. Sisäinen kritiikki saattaa nojata ”todellisuuden tarjoamiin testeihin” (Boltanski & Thévenot 1999, 373). Esimerkiksi käytäntö tai ajan kuluminen voivat toimia testeinä, jotka osoittavat, ettei oikeuttaminen toimikaan. Ulkoinen kritiikki taas viittaa toisten regiimien sisältä tulevaan kritiikkiin. Esimerkiksi markkinat haastavat yhteiseen etuun nojaavan julkisen terveydenhuollon yksityistämiskaavoihin. Vastaavasti kansalaisyhteiskunnan regiimiin (*Civic*) kuuluva yhteinen etu saattaa kyseenalaistaa markkinoiden lyhyentähtäimen voitontavoittelun. Kyseenalaistamiset ja kritiikki ovatkin oleellisia ideologisessa taistelussa hegemoniasta, koska ne pakottavat joko legitimoimaan vallitsevia menettelytapoja tai refleктоimaan aiempaa toimintaa ja korjaamaan sitä (ks. Hall 1983, 80).

Eri regiimien välillä voidaan löytää kompromissi. Kompromissi kahden arvojärjestyksen tai regiimin välillä tarkoittaa sitä, että ihmiset pitävät esillä eri maailmoihin kuuluvia merkittäviä toimijoita ja näkemyksiä, eivätkä yritä selvittää periaatteita, joihin heidän argumenttinsa perustuvat. Sen sijaan kompromissia luodessaan ihmiset ikään kuin luottavat korkeampaan periaatteeseen, johon eri regiimien arvostetut henkilöt ja periaatteet saattavat nojata. Esimerkiksi työntekijöiden oikeudet ovat esimerkkinä kansalaisyhteiskunnan ja teollisen regiimin välisestä kompromissista. (Boltanski & Thévenot 1999, 374–375.) Yhdistäviä siltoja eri maailmojen välille löytyy monimerkityksisten asioiden avulla. Toisaalta kompromisseja on kuitenkin helppoa arvostella. Ne tekevät regiimit haavoittuvaisiksi. (Emt.; Boltanski & Thévenot 1991, 277–346.)

Vesien saastumisen kontrollikin edellyttää koordinoitua ja sopimuksia, jotka perustuvat erilaisiin periaatteisiin ja näiden yhdistelmiin. Voidaan kysyä myös millaisiin kompromisseihin eri historiallisissa tilanteissa on päädytty, kun oikeuttamiset ovat kohdanneet ongelmia tai kun vesiensuojelulliset tavoitteet ovat kohdanneet taloudellisen kilpailukykyyn edistämisen tavoitteet.

Oikeuttamisen regiimit ovat substantialistisen tutkimusstrategian sisällä ymmärrettävissä objektiivisina eli kollektiivisina normijärjestelminä, jotka pakottavat toimijoita.⁶⁵ Toimijat eivät silti välttämättä ole täysin tietoisia normeista tai he saattavat suhtautua niihin pragmaattisesti, vaikka eivät niitä täysin hyväksykään. Oikeuttamisen regiimeissä on kyse yhteisymmärryksen etsimisestä ja sopimusten luomisesta yhteistä hyvää määrittämällä. Täten oikeuttamisen regiimien avulla on mahdollista eritellä ja tunnistaa niitä hegemonisia periaatteita, joille legitiimi, hyväksytyt saastumisen kontrolli perustuu. Myös vää-

neet (esimerkiksi tilastot) eivät toimi hyvin ja joissa ilmenee ongelmia (vrt. esimerkiksi valvontaviranomaisten vs. oikeusviranomaisten kantama huoli ympäristöriskistä). Tämän näkemys helpottaa regiimianalyysin ulottamisen ideologian ja hegemonian analyysiksi.

⁶⁵ Regiimit eivät ole niin kaikenkattavia ajatusmuotoja kuin hegemonia. Hyödynnän kuitenkin regiimejä systematisoimaan pitkän ajan kuluessa syntyneitä objektiivisia ajatusmuotoja.

ristävää, sosiaalisen kontrollin yksipuolista ulottuvuutta voidaan kuvata regii-
mien avulla, sillä regiiimit tarjoavat tarttumakohtia objektiivisten ajatusmuoto-
jen epäadekvaattien piirteiden hahmottamiselle. Vanhan regiiimin kyseenalais-
taminen saattaa synnyttää uuden regiiimin tai vähintään pakottaa vanhan re-
giiimin korjaamiseen esimerkiksi etsimällä kompromisseja vanhan ja uuden re-
giiimin välillä. Korjaaminen tarkoittaa esimerkiksi irtautumista joistakin vanhan
regiiimin oikeuttamisten yksipuolisista ja puutteellisista ymmärryksistä. Olen
kiinnostunut siitä, mitkä regiiimit muodostuvat vallitseviksi neljän vuosikym-
menen aikana vesialan asiantuntijoiden puheessa samoin kuin valvontaviran-
omaisten valvontapuheessa sekä rikostapausten poikkeavaksi nimeämisessä ja
millaisten kompromissien ympärille sosiaalinen kontrolli rakentuu. Palaan re-
giimeihin uudelleen empiirisen analyysin pohjalta. Taulukko 3 tiivistää regii-
mien tärkeimmät periaatteet ja osoittaa miten niitä voidaan hyödyntää analyyt-
tisenä kehyksenä.

TAULUKKO 3 Boltanskin & Thévenot'n regiiimit analyysivälineenä

OIKEUTTAMISEN REGIIMIT	SOSIAALISEN KONTROLLIN IDEO- LOGISTEN AJATUSMUOTOJEN ERIT- TELY
6 PERIAATETTA => Civic ~ Yhteinen hyvä Market ~ Kilpailu Industrial ~ Tehokkuus & tuottavuus Domestic ~ Traditio & läheiset suhteet Inspiration ~ Luovuus Fame ~ Maine	⇒ Kontrollin hegemonisen ajatteluta- van (regiiimin) rakenteen ja muu- tosten erittely ⇒ Arvokkaina pidettyjen toimijoiden, tavoitteiden ja keinojen legitimoin- nit

Kiteytän teoreettisen kehyksen siten, että dialektinen materialismi ymmärtää
saastumisen kontrollin ajatusten ja toiminnan vuoropuheluna. Se mahdollistaa
kontrollin ideologisten muotojen ja materiaalistien sisältöjen erittelyn. Moraal-
lisääntely laajana sosiaalisen kontrollin kehyksenä kiinnittää huomion hyväk-
syttävään ja paheksuttavaan saastumisen kontrollin perusteluihin ja kyseen-
alaistuksiin, mutta vaatii ideologian osalta täydentämistä. Gramscin hegemo-
nia-teoria tarjoaa täsmennyksen ideologian empiiriselle tutkimukselle diskur-
siivisina, eri intressejä ja arvoja esiintuovina kamppailuina. Regiiimit puolestaan
auttavat erittelemään diskurssien moraalista sisältöä tarjoamalla tarttumakohtia
kontrollia vääristävien piirteiden hahmottamiselle, kuten keiden intressejä ne
toteuttavat, keitä jää ulkopuolelle ja miten yksipuolisina ne sosiaalisen kontrol-
lin esittävät.

4 TUTKIMUSAINEISTO JA - MENETELMÄ

Tutkimukseni aineisto koostuu aikakauslehtiaineistosta eli Vesitalous-lehtien kirjoituksista vuosilta 1960–2000, 13 valvontaviranomaisen haastatteluista vuosilta 1999–2000 sekä rikostapauksia koskevista oikeusasiakirjoista vuosilta 1970–2004.⁶⁶ Aineiston analyysin avulla vastaan seuraaviin tutkimuskysymyksiin: Millainen oli vesien saastumisen ja vesirikosten sosiaalinen kontrolli ideologisenä ilmiönä? Millaisiin uskomuksiin ja oikeuttamisiin kontrolli perustui? Minkälaisia poikkeavaksi nimeämisen mekanismit olivat? Millaisia paradoksaalisia seurauksia ideologialla oli sosiaaliselle kontrollille?

Aineiston analyysi perustuu luvussa kolme esitettyihin teorioihin, jotka tarjoavat esiyymmärryksen ja keskustelukumppanin empiiriselle tutkimukselleni. Aineiston analyysin pohjalta tarkastelen sitten sitä, onko ja missä määrin teoreettista orientaatiota perusteltua muuttaa ja muokata. Kyse on täten adaptiivisesta lähestymistavasta (ks. Layder 1998), vuoropuhelusta aineiston ja teorian välillä ennemmin kuin aineistolähtöisestä tai teoriapainotteisesta analyysistä. Esittelen seuraavaksi ensin tutkimusaineistoni ja sen jälkeen analyysimenetelmän.

4.1 Vesitalous-lehti

Maa- ja vesitekniikan tuki ry.⁶⁷, Maa- ja vesirakennusinsinöörien yhdistys sekä Vesihuoltoliitto ry. alkoivat julkaista Vesitalous-lehteä vuonna 1960. Lehti perustettiin jatkamaan Maa- ja vesirakennusinsinöörien yhdistyksen vuosittain valtionavun turvin toimittamaa vuosikirjaa. Lehden tavoitteena oli tiedon välit-

⁶⁶ Tausta-aineistona olen hyödyntänyt sanomalehtileikkeitä, komiteanmietintöjä sekä Valtion syyttäjän, kahden Vesioikeustuomarin, Vesiylioikeuden vesiasiainsihteerin sekä Jyväskylän poliisilaitoksen rikos(yli)komisarion informatiivisia haastatteluja.

⁶⁷ Maa- ja vesitekniikan tuki ry:n tavoitteena oli "...toimia isänmaan elinolojen kohentamiseksi". Tämä aatteellinen linjaus liittyi vuonna 1949 perustetun yhdistyksen osalta toisen maailmansodan jälkeisen asutustoiminnan tehostamiseen uutta viljelysmaata kuivattamalla ja vesistöjärjestelyjä tekemällä. Vesihuollon kehittäminen nousi tärkeäksi kohteeksi yhdistyksen toiminnassa." (Nokela, 1999.)

täminen ja keskustelun aikaansaaminen ajankohtaisista aiheista. Lehti ilmestyy kuusi kertaa vuodessa ja sen nykyinen painosmäärä on 2000 kappaletta. Lukija- ja tilaajakunta koostuu nykyisin vesihuoltolaitosten ja kuntien teknisen toimen asiantuntijoista (44 %), alan yrityksistä (24 %), yksityisistä henkilöistä (18%), oppilaitoksista ja kirjastoista (10%) ja valtion virastoista ja laitoksista (4 %). (<http://www.mvtt.fi/Vesitalous/sivut/vasen.htm>, 25.5.2009.) Lukijakunnasta voi päätellä, että lehti on suunnattu vesialan ammattilaisille. Vesitalouden päätoimittajana toimi vuodesta 1960 vuoteen 1998 saakka tekniikan lisensiaatti ja Maataloushallituksen osastopäällikkö Aimo Maasilta. Hänen jälkeensä Vesitalous-lehden päätoimittajaksi tuli diplomi-insinööri Timo Maasilta.

Vesitalous-lehti on ollut yksi harvoja lehtiä, jossa suomalaisia vesiasioita on käsitelty viidellä vuosikymmenellä 1960-luvulta nykypäivään. Se mahdollisti pitkän aikavälin historiallisen näkökulman vesien saastumisen sosiaaliseen kontrolliin ja siinä mielessä se muodosti arvokkaan aineiston.⁶⁸ Vesitalous-lehden julkaisijat, lukijat ja kirjoittajat olivat kaikki vesialan ammattilaisia sekä vesiensuojelun tärkeimpien intressitahojen, kuten luonnonsuojelun, kalastuksen, teollisuuden ja kuntien edustajia. Täten Vesitalous-lehtien artikkeleja voidaan pitää yhteiskunnallisesti ja kulttuurisesti merkittävänä ja kiinnostavana aineistona saastumisen sosiaalista kontrollia ja moraalisaantelyä tarkasteltaessa (vrt. Mäkelä 1990, 47). Lisäksi Vesitalous-lehtien kirjoituksiin painottumista voidaan perustella sillä, että vesiasiat olivat sangen pienen asiantuntijapiirin hallussa. Vaikka itse vesihallinto oli vielä 1960-luvulla hajaantunut Tie- ja vesirakennushallituksen ja Maataloushallituksen ja muutamien muiden virastojen kesken, voidaan silti puhua keskittetystä asiantuntijapiiristä (Temmes 1989, 165).

Lehden tavoitteet sekä sen lukija- ja kirjoittajakunnan kuuluminen vesialan ammattilaisiin ja insinöörikoulutuksen saaneisiin, määrittivät lehden toimitusympäristöä. Lehteen valikoituneet kirjoitukset olivat pääosin vesialan asiantuntijoiden kirjoittamia, kohteiltaan fokusoituneita ja siksi hyvin asiapitoisia tekstejä. Asiapitoisuudestaan ja ilmaisullisesta niukkuudesta huolimatta aineistosta oli mahdollista tehdä diskurssianalyysiä sekä tulkintoja merkityksistä, olkoonkin, että tulkinnat vaativat enemmän työtä kuin haastatteluaineiston analyysi. Vesitalous-lehdet muodostivat niin sanotun luonnollisen aineiston, joka on syntynyt tutkijan vaikutuksen ulkopuolella, toisin kuin haastatteluaineisto (ks. Jokinen et al.1999, 236–237). Luonnollisten aineistojen on esitetty soveltuvan parhaiten diskurssianalyysin kohteeksi.

Artikkelien valinnan vaikeus liittyi siihen, että Vesitalous-lehdessä käsiteltiin vesikysymyksiä hyvin laajasti ja useilla vesikysymyksiä käsittelevillä kirjoituksilla oli yhtymäkohtia vesiensuojeluun ja saastumisen hallintaan. Yksinomaan vesiensuojelua koskeviin kirjoituksiin keskittyminen ei olisi antanut riittävää kuvaa saastumisen moraalisaantelystä, minkä vuoksi halusin saada ensin jonkinlaisen kokonaiskuvan Vesitalous-lehden kunkin vuosikymmenen keskeisimmistä kiinnostuksen kohteista. Kopioin 213 artikkelia 40 vuoden ajanjaksolta.

⁶⁸ 1960-luvulla ilmestyi myös Kalamies-lehti. Epäilemättä Kalamies-lehden artikkelit olisivat voineet olla kiinnostava vertailukohta Vesitalous-lehden artikkeleille, mutta tutkimustaloudellisista syistä oli keskityttävä yhteen keskeiseen lehteen.

Ensimmäisen lukukokemuksen pohjalta saatoinkin rajata analysoitavan aineiston hallittavan kokoiseksi. Valitsin ensisijaiseksi analyysin kohteeksi vesiensuojelua ja jätevesien käsittelyä koskevia artikkeleita. Lisäksi otin muutamia lainsäädäntöä ja yleisaiheita käsitteleviä artikkeleja tutustuttavakseni sikäli kuin ne valottivat jotain oleellista vesiensuojelusta ja saastumisen hallinnasta. Valitessani kirjoituksia mielessäni oli itse aiheiden lisäksi myös vesikysymysten vaikutusvaltaiset toimijat, kuten Valtion luonnonsuojelunvalvoja, Puunjalostusteollisuuden keskusliitto, vesihallituksen pääjohtaja tai Vesiensuojelun neuvottelukunta, joka oli päättämässä maan vesiensuojelun suuntaviivoista 1960-luvulla. Nämä tahot edustivat merkittäviä organisaatioita, joiden piirissä kehittyneet diskurssit vaikuttivat vesien saastumisen moraalisaäntelyyn. Analysoitavia artikkeleja kertyi aluksi 80. Niistä karsin vielä osan pois, sillä artikkeleissa esiintyi samantyyppisiä ajatuksia vähemmän kiinnostavasti esitettynä. Lopullisen lähiluvun kohteeksi jäi 48 artikkelia. Ne jakaantuivat seuraavasti: 1960-luvulta 12, 1970-luvulta 10, 1980-luvulta 14 ja 1990-luvulta 12 artikkelia.

Vaikka Vesitalous-lehtiä voi pitää merkittävänä aineistona saastumisen sosiaalisen kontrollin kulttuurisia edellytyksiä tarkasteltaessa, oli aineistolla myös rajoituksensa. 1960-luvulla Vesitalous-lehdet käsitelivät pääosin vesihuoltoa. Vuosikymmenten kuluessa saastumisen sosiaalinen kontrolli kuitenkin eriytyi yhä enemmän hallinnollisten, lainsäädännöllisten ja teknologisten uudistusten myötä. Samalla saastumisen kontrollin kenttäkin monimutkaistui sen verran, etteivät Vesitalous-lehden kirjoitukset enää kyetneet kattamaan kuin osan koko aihepiiristä. Täten lehden tarjoama kuva saastumisen hallinnasta tuli rajallisemmaksi. Vaikka lehden kattavuus vähitellen heikkeni, se kuitenkin tarjoaa yhä ainutkertaisen pitkäaikaisleikkauksen vesien saastumisen kontrollin keskeisiin aiheisiin neljänkymmenen vuoden ajalta, ja on tältä kannalta paras yksittäinen lähde. (Vesitalous-lehden teemojen määrällinen tarkastelu ks. liite 1).

Tutustuin siis Vesitalous -lehtien artikkeleihin laajasti saadakseni ensin yleiskuvan siitä, mitkä aiheet moraalisaäntelyn kannalta olivat keskeisiä kullakin vuosikymmenellä. Pelkät määrälliset kirjoitusaiheiden luokittelut eivät olisi antaneet kirjoittelun aiheista riittävää kuvaa. Olin kiinnostunut paitsi siitä, mistä oli kirjoiteltu, myös siitä, miten vesien saastumisesta puhuttiin, mitkä olivat keskeiset huolenaiheet ja toisaalta, mitkä nähtiin saastumisen vähentämisen ratkaisukeinoiksi.

Vesitalous -lehden artikkeleiden yhteys moraalisaäntelyn makrotasolle syntyy sen myötä, että kirjoittajat kantoivat kirjoituksissaan laajempaa semanttista kuormaa (ks. Haferkamp 1987, 179). Kirjoittajat kirjoittivat suhteessa kulttuuriin ja kulttuuristen representaatioiden ja tiedon viitekehyksessä. Tästä syystä artikkeleja ei tule pitää vain yksittäisten toimijoiden tuotoksina ja vain suhteessa tiettyyn tilanteeseen, vaan osana laajempaa kulttuurista kokonaisuutta. (Vrt. emt.)⁶⁹ Siten dialektisen materialismin näkökulmastakin artikkelit kuvaa-

⁶⁹ Yksittäisten kirjoitusten yhteys makrotasolle syntyy substantialistisen näkemyksen mukaan siksi, että kirjoittajat kantavat laajempaa semanttista kuormaa, joka ovat materiaalistien ehtojen seurausta. Yhteiskunnallinen tajunta ei ole yksilön ominaisuus, vaan materiaalisesta elämän kollektiivista representaatiota yhteiskunnan jäsenten tajunnassa. (Alanen 1991, 73.)

vat niitä ideologisia käsityksiä, jotka ovat yleisimmin ominaisia vesiensuojelun toimijoille ja niitä diskursiivisia tapoja, joiden kautta he lähestyvät vesiensuojelun ja saastumisen kontrollin keskeisiä kysymyksiä (ks. myös Johnson et al. 1987; Alanen 1991, 25–26).

Yhteys yksittäisten kirjoitusten mikrotason ja toisaalta saastumisen hallinnan makrotason välillä on läheinen jo siitäkin syystä, että Vesitalous-lehden artikkeleiden kirjoittajat olivat keskeisiä toimijoita ja asiantuntijoita vesiensuojelun ja saastumisen hallinnan kentällä. 1960- ja 1970-luvulla kirjoittajat edustivat muun muassa sellaisia merkittäviä organisaatioita, kuin vesihallitusta, Puunjalostusteollisuuden keskusliittoa, kuntia, teknillisiä korkeakouluja, maa- ja vesirakennusta tukevia yhdistyksiä, Maataloushallitusta, Valtion luonnonsuojeluvalvojaa ja valtakunnallista vesiensuojelupolitiikkaa linjaavaa Vesiasian neuvottelukuntaa. Täten yksittäisten ihmisten kirjoitukset todennäköisesti viestittivät paljolti heidän edustamiensa organisaatioiden intressejä ja käsityksiä, koska mainitut tahot olivat keskeisiä toimijoita vesien saastumisen hallinnan kansallisessa muotoutumisessa. Täten mikro-meso ja mikro-makro -yhteyksiä on mahdollista analysoida yksittäisten kirjoitusten pohjalta (ks. Mouzelis 1995, 16–18).

Vesitalous-lehden kirjoittajien ollessa merkittäviä toimijoita suomalaisessa vesipolitiikassa, voidaan olettaa, että myös vesiensuojelun ja vesiensuojelun kontrollin kannalta keskeiset taistelut ja määrittelyt on esitetty lehden sivuilla⁷⁰. Koska lehti oli aihepiirin tärkein media, siinä esitetyt käsitykset vesien saastumisesta ja saastumisen hallinnasta levisivät sieltä laajemmin vaikutusvaltaisten tahojen piiriin. Aineiston suurin puute on sen rajautuminen eräänlaiseen vesiensuojelueliittiin. Erityisesti 1980-luvulla kansalaisliikkeiden merkitys vesien saastumisen esiintuojina ja kriitikoina ja saastumisen sosiaalisen kontrollin vaikuttajina oli suuri. Niihin viitattiin kuitenkin vain muutamissa Vesitalous-lehtien kirjoituksissa. Kansalaisten ruohonjuuritason näkemykset eivät siis tule lehdessä esille. Siten Vesitalous -lehtien analyysin avulla on mahdollista hahmottaa lähinnä keskeisiä vesiasioiden parissa toimivien virallistahojen käsityksiä saastumisesta ja sen kontrollista. Tältä kannalta Vesitalous-lehti kuitenkin tarjoaa eheän, historiallisen, joskin vähitellen rajallisemmaksi käyvän kokonaiskuvan.

4.2 Ympäristöhallinnon viranomaisten haastattelut

Kun Vesitalous-lehdet tarjoavat luonnollisen, tutkijasta riippumatta syntyneen ja historiallisen aineiston saastumisen sosiaalisen kontrollin tarkasteluun, on valvontaviranomaisten haastatteluaineisto syntynyt tutkijan ja tutkittavien vuorovaikutuksen avulla. Haastattelupuheen avulla voidaan saada tietoa sellaisista valvontaviranomaisten valvontaa ja valvottavia koskevista käsityksistä ja käy-

⁷⁰ Esimerkiksi Vesiensuojelun neuvottelukunnan eli valtakunnallisen vesiensuojelupolitiikan linjoja hahmottelevan organisaation tiedonantoja julkaistiin lehden sivuilla. Siten keskeisten vesipoliittisten linjausten voidaan olettaa tulleen esille Vesitalous-lehtien sivuilla.

tännöistä, mitkä eivät lehti- eivätkä näiden lisäksi analysoidusta rikostapausten asiakirja-aineistosta käy ilmi.

Kolmentoista valvontaviranomaisen teemahaastattelut toteutin haastatteluvien työpaikoilla, kuudella eri paikkakunnalla, vuosina 1999 ja 2000⁷¹. Haastateltavina oli kaksi Suomen ympäristökeskuksessa toimivaa viranomaista ja 11 alueellisissa ympäristökeskuksissa työskentelevää tai työskennellyttä valvontaviranomaista. Viranomaiset edustivat seitsemää Suomen 13 alueellisesta ympäristökeskuksesta. Haastateltavat valittiin sellaisista ympäristökeskuksista (entisistä vesi- ja ympäristöpiireistä), joiden alueella esiintyi erityisesti metsäteollisuuden vesilain rikkomuksia. Haastattelut olivat teemahaastatteluja ja ne kestivät 45 minuutista puoleentoista tuntiin. Haastattelutekstiä kertyi yhteensä 223 sivua. Haastattelujen lisäksi hyödynsin tausta-aineistona entisten vesipiirien vuosiraportteja, valvontaa koskevia raportteja sekä valvontaohjeita.

Ennen varsinaisia haastatteluja tein muutaman taustahaastattelun. Haastattelin Jyväskylän poliisilaitoksen rikosylikomisariota, Valtion syyttäjää ja kahta Vesioikeustuomaria sekä Vesiylioikeuden vesiasiansihtööriä ja kahta valvontaviranomaista. Taustahaastattelut kasvattivat tietämystäni valvontatoimista sekä oikeusprosesseihin liittyvistä seikoista. Vesilain valvontaa koskevien raporttien ja tutkimuskirjallisuuden (Hawkins 1984; Yeager 1993; Friedrichs 1996) ohella ne auttoivat myös hahmottamaan haastattelun teemoja ja helpottivat minua tekemään varsinaisissa haastatteluissa tarkempia kysymyksiä.

Varsinaisten valvontaviranomaisten haastattelujen teemat liittyivät 1) valvojien työnkuvaan ja organisaatioon 2) koulutukseen, asiantuntijuuteen ja tietoon, 3) valvontakäytäntöihin, 4) valvojien ja valvottavien välisiin suhteisiin ja 5) ympäristörikostapauksiin. Kyseisten teemojen avulla pyrin pureutumaan valvonnan periaatteisiin ja ymmärtämään viranomaisten tapoja nähdä ja hahmottaa valvontaa ja vesirikoksia sekä heidän tapaansa puuttua rikkomuksiin ja ohjata valvottavia.

Koska haastatteluaineisto ei ole tutkijasta riippumatta syntynyt aineisto, on tärkeää tuoda esiin tiedontuotannon ehdot. Haastattelutilanteella, haastateltavan iällä, sukupuolella, koulutuksella ja ammattiasemalla on vaikutusta siihen, millaista tietoa haastattelussa on mahdollista saada⁷² (ks. Jokinen et al. 1999, 237). Haastateltaviini otin yhteyden puhelimitse, esittelin itseni ja kerroin tekeväni väitöskirjaa ympäristörikoksista ja erityisesti vesilain rikkomuksista ja ilmaisoin kiinnostukseni haastatella valvontatehtäviä hoitavia tai aiemmin hoitaneita viranomaisia. Saamani vastaanotto oli suopea, joskin ihmettelevä tai epäilevä: ”Mitä sinä mahdat saada irti näistä?” Haastattelemani viranomaiset olivat kuitenkin tottuneet toimimaan kentällä ja erilaisten ihmisten kanssa, siksi he olivat yhteistyökykyisiä ja ystävällisiä.

Haastatteluja luonnehdin viranomaishaastatteluiksi. Haastattelin valvontaviranomaisia heidän ammattiinsa kuuluvista asioista ja myös haastattelut teh-

⁷¹ Yhden haastattelun tein Helsingissä keskustassa sijaitsevassa kahvilassa.

⁷² Kyseinen kanta on subjektivistisen strategian painottama, kun taas dialektinen materialismi korostaa sitä, että valvontaviranomaiset ovat sosiaalistuneet työssään yhteensä valvontakulttuuriin, siten haastattelukonteksti ei yksinomaan vaikuta siihen, mitä haastattelussa on mahdollista saada irti.

tiin yhtä poikkeusta lukuun ottamatta haastateltavien työpaikalla. Vaikka valvontaviranomaisten haastattelut olivat yksilöhaastatteluja ja vaikka esiin tulleita näkemyksiä voidaan pitää valvontaviranomaisten henkilökohtaisina näkemyksinä valvonnasta, kohtelen haastateltavien puhetta ennemmin valvontainsitituution edustajien puheena kuin subjektiivisina kannanottoina. Perustelen haastattelupuheen yhteyksiä instituutiotasolle tai kollektiivitasolle sillä, että haastattelutilanne, -paikka sekä haastattelun teema kiinnittivät keskustelut haastateltavien rooliin valvontaviranomaisina ennemmin kuin yksityisinä henkilöinä. Haastattelun teema ohjasi kommunikaatiota valvontatyöhön yleensä ja tarjosi siten heille suotuisimmat mahdollisuudet puhua valvontaviranomaisina kuin yksilöinä. Toisaalta myös valvontaviranomaisten subjektiivisten käsitysten muodostuminen on yhteydessä heidän käytäntöihinsä. Subjektiiviset käsitykset kiinnittyvät valvontakäytännön objektiivisiin muotoihin ja niihin diskursiivisiin tapoihin, joilla valvontaviranomaiset suunnistavat valvontatyöhön ja valvonnan sosiaaliselle kentälle.

Haastateltavat olivat yhtä poikkeusta lukuun ottamatta miehiä ja iältään viiden- ja kuudenkymmenen välillä. He olivat alansa asiantuntijoita ja tämä tuli varsinkin ensimmäisillä haastattelukerroilla esiin ystävällisenä, opettavaisena jutteluna. Koulutukseltaan he olivat pääosin diplomi-insinöörejä, joskin mukana oli yksi kemisti. Kun oma kokemukseni aihepiiristä kasvoi, saatoin osallistua vahvemmin ja aktiivisemmin haastatteluun, ennemmin keskustelijana kuin kysyjänä. Aktiivisen haastattelumethodin mukaan haastattelu on haastateltavan tarinankertojankyvyn herättelyä (Holstein & Gubrium 1995). Näin ollen haastattelijalla voi ottaa aktiivisen roolin väittämällä vastaan ja stimuloimalla keskustelua, jopa provosoimalla. Minun ei ollut tarpeen provosoida keskustelua, mutta esitin oletuksiani valvonnan luonteesta, joihin valvontaviranomaiset sitten esittivät näkemyksiään. Tällä tavoin haastattelutilanne oli avoin merkitysten tuottamiselle (ks. emt.).

Haastattelussa esitin kysymykset niin, että haastateltava sai pohtia esimerkiksi valvontaa ja ympäristörikoksia 1970-, 1980- ja 1990-lukujen näkökulmasta. Pääosin haastateltavat pohtivat asioita 1990-luvun lopun ja 2000-luvun kehiksestä. Haastattelukysymyksiä täytyi haastattelutilanteessa muokata, sillä jokin kysymys saattoi menettää tietystä haastattelutilanteesta merkityksensä, jos kysymykseen oli jo muussa yhteydessä saatu vastaus. Lisäksi haastattelutilanteessa saattoi ilmetä kiinnostavia seikkoja, jotka vaativat lisäkysymysten tekoa. Haastattelutilanteet olivat kaikki kiinnostavia, avoimia ja eläviä tilanteita.

Haastattelu on parhaimmassa tapauksessa keskustelunomaista. Haastateltajan tulisi olla sensitiivinen haastattelukontekstiin ja haastateltavaan nähden (Holstein & Gubrium 2004). Haastattelurungon liian orjallinen seuraaminen saattaa ehkäistä kiinnostavan tiedon saamista. Huomasinkin ensimmäisiä haastatteluja purkaessani, että olin haastattelutilanteessa kiiruhtanut liian nopeasti seuraavaan kysymykseen. Kiinnostavaksi kehkeytymässä ollut asia oli jäänyt kesken, koska olin innokkaasti esittänyt jo seuraavaa kysymystä, ettei se unohdettu. Opin pian antamaan enemmän tilaa haastateltavalle, kun huomasin, että kiinnostavinta tietoa tuli silloin, kun annoin haastateltavan keskeytyksettä ker-

toa vastauksensa loppuun. Opin nopeasti myös varioimaan kysymyksiä sen mukaan mikä keskustelun yhteydessä tilanteeseen sopi parhaiten. Loogisen kirjoittamisen ohjenuorana pidetty teema - reema -periaate⁷³ sopi haastatteluhinkin hyvin. Tarkoitin tällä sitä, että haastattelupuheen yhteydessä esiin tulleita ennalta arvaamattomia, kiinnostavia kohtia, otetaan seuraavien kysymysten kohteiksi ja niitä lähdetään näin tarkentamaan ja syventämään. Tavoitteena oli sekä pysyä keskeisissä teemoissa että tarjota tilaisuus uusille kiinnostaville teemoille. Vapaa assosiaatio, rentous ja sensitiivisyys tekevät haastattelusta taitolajin, jonka voi oppia vain harjoituksen kautta.

Olin tehnyt itselleni selväksi ennen haastatteluja ja toisaalta haastateltavien epäilevien sanojen saattamana ”mitä sinä mahdat saada irti näistä?”, että en odota haastattelujen kautta mitään ihmeellisiä paljastuksia. Toisaalta uskoin siihen, että haastatteluista voin saada irti jotain kiinnostavaa. Tähän minua kannusti Michel Foucault’n (1998) Seksuaalisuuden historiassa esittämät ajatukset, jotka antoivat uskoa siihen, että mitäänsanomattomastakin virkamiespuheesta voisi saada irti mielenkiintoisia asioita, jos osasi esittää kiinnostavia kysymyksiä aineistolle. En epäillyt, etteivätkö viranomaiset olisi hoitaneet tehtäviään hyvin ja ansiokkaasti, yleistä etua silmälläpitäen mutta ajattelin silti, että valvonnan oikeuttamisten tarkastelu saattaisi tuoda esiin joitain seikkoja, jotka eivät välttämättä olisi hyvän valvonnan periaatteen mukaisia.

4.3 Rikostapausten oikeusasiakirjat

Vesitalous-lehden ja haastatteluaineistojen lisäksi tutkimuksen kolmannen aineiston muodostavat kuusi vesirikostapausta. Näiden avulla analysoin sosiaalista kontrollia ja saastumisen poikkeavaksi nimeämistä viivästyttäneitä seikkoja sekä niitä syitä, jotka olivat johtaneet poikkeavaksi nimeämiseen. Tapaukset sijoittuvat vuosille 1969–2003. Aineistona ovat Keski-Suomen Selluloosa Oy:n, Metsäliiton Teollisuus Oy:n Äänekosken tehtaiden, Joutseno Pulp Oy:n, Yhtyneet paperitehtaat Oy:n Simpeleen tehtaiden, Kajaani Oy:n ja UPM-Kymmene Oy:n Kaukaan Lappeenrannan tehtaan rikostapaukset. UPM-Kymmene Oy:n Kaukaan Lappeenrannan tehtaiden tapauksessa nojaudun yksinomaan sekundäärilähteeseen, tapauksesta jo tehtyyn selvitykseen (Korjonen-Kuusipuro et al. 2004). Muiden rikostapausten tutkimisessa käytin oikeusasiakirjoja ja muutamissa tapauksissa hyödynsin myös tehtaiden historiikkeja sekä sanomalehtiarikkeita. Rikostapausten oikeusasiakirjat kopioin entisistä Vesioikeuksista, Oulussa, Kuopiossa ja Helsingissä.⁷⁴ Korkeimman Oikeuden vesirikoksia koskevia oikeusasiakirjoja sain kopioitavakseni Jyväskylän Oikeustalolle. Rajasin tapaukset yhtiöissä ja teollisuuslaitoksissa tapahtuneisiin rikoksiin ja myöhemmin vielä Suomen talouden kannalta tärkeänä elinkeinona ja suurena saas-

⁷³ Teema-reema tarkoittaa sitä, että kirjallisessa tuotoksessa kappaleen pääteeman lisäksi esitetään seuraavan teeman aihio (reema), josta tulee seuraavan kappaleen pääteema.

⁷⁴ Vesioikeudet lakkautettiin vuonna 2000 ja niistä tehtiin ympäristölupavirastoja.

tuttajana tunnetun metsäteollisuuden rikoksiin. Käytettävissäni oli 14 tapauksen oikeusasiakirjat, joista tutustuin perusteellisemmin kymmeneen metsäteollisuuden vesirikostapaukseen, joista valikoin kuusi tapausta analysoinnin kohteeksi, niiden kiinnostavuuden perusteella. Ne olivat kiinnostavia siksi, että ne olivat usein selkeästi lakia ja lupaehtoja rikkovia, mutta vaikeasti poikkeavaksi nimettäviä. Ne toivat esiin erilaisia, mutta myös paljon samankaltaisia poikkeavuuden ja noudattamisen tulkintoja.

Ei ole olemassa selkeitä sääntöjä siitä, miten paljon kvalitatiivista aineistoa tulisi olla, jotta se olisi tutkimuksen kannalta riittävä. Kvalitatiivisen aineiston yhteydessä on viitattu aineiston kylläntyneisyyteen, millä tarkoitetaan sitä, että samat asiat alkavat toistua aineistossa eikä se tuota enää uutta tietoa. Kun aineisto on kylläntynyt, katsotaan sen olevan riittävä. (Mäkelä 1990, 52; vrt. Strauss & Corbin 1990, 188–193.) Joissain yhteyksissä on esitetty, että kvalitatiivisen analyysin työläyden takia on järkevä keskittyä pienien aineistojen huolelliseen analysointiin (ks. Potter & Wetherell 1987, 161). Suhteellisen pieniin aineistoihin keskittymistä puoltaa se seikka, että puhe ja teksti muodostavat loputtoman ”aarraitan”. Tekstin analyysi ei tyhjene muutamaankin tulkintaan, vaan samasta tekstistä on mahdollista tehdä useita tulkintoja, siksi aineisto on järkevä pitää suhteellisen pienenä.

Valitsemani kuusi rikostapausta sisälsi runsaasti tekstimateriaalia. Yhteensä rikostapaukseen saattoi sisältyä yli 400 sivua asiakirja-aineistoa. Siten kyse oli varsin massiivisesta aineistosta. Lisäksi tapausten saattaminen loogiseen, kertomuksen muotoon oli työlästä ja pelkästään erilaisten oikeusasiakirjoista esiin tulleiden näkemysten takia. Siksi oli tarpeen rajata aineistoa kuuteen tapaukseen. Tapaukset sijoittuvat vuosille 1969–2003, suurin osa kuitenkin 1980-luvulle. Aineisto siis kyllä kattoi neljä vuosikymmentä, mutta painottui 1980-luvun tapauksiin. Tältä osin voidaan kyseenalaistaa aineiston kattavuutta ja riittävyttä. Näkisin kuitenkin, että aineisto oli riittävä ainakin siinä mielessä, että sen avulla minun oli mahdollista ymmärtää rikostapausten poikkeavaksi nimeämisen mekanismeja yleensä. Koska sain aineistosta vastauksia poikkeavaksi nimeämisiin ja koska aineisto alkoi tuottaa myös samankaltaisia piirteitä, katson aineiston kylläntyneen ja olleen riittävä tutkimustehtävän suhteen (ks. Mäkelä 1990, 52; Strauss & Corbin 1990, 188–190).

Lähdin tutustumaan rikostapauksiin suurin ennako-odotuksin, sillä oletin niiden muodostavan kiinnostavimman tutkimusaineiston. Rikostapauksia pidetään usein jännittävänä draamana ja tapaukset käsitetään ratkaisua vaativana yhteiskunnallisena ongelmana tai tieteellisesti kiinnostavana esimerkkinä normien rikkomisesta (Sykes 1978, 32). Tutustuessani asiakirjoihin ne vaikuttivat kuitenkin pettymykseltä. Tällaisiako ne olivatkin? Ei mitään jännittävää tai kiehtovaa, ei merkkiäkään dramatiikasta. Alkuvaiheessa, ennen kuin teoreettinen viitekehys oli täsmentynyt, kävi mielessä, että en saa tapauksista mitään irti. Asiakirjoihin tutustuminen ja rikostapausten rekonstruointi niiden pohjalta vei tottumattomalta runsaasti aikaa. Vähitellen, tutkimuskirjallisuuteen ja poikkeavuuden teorioihin tutustumalla, rikostapaukset alkoivat saada elävyyttä ja kiinnostavuutta. Valitsin esikuulustelupöytäkirjat keskeisen tarkastelun kohteeksi, sillä niistä

sai elävemmän otteen tapauksiin. Aineisto myös osoittautui monipuoliseksi ja ihanteelliseksi analysoitavaksi, mutta aineiston runsaus tuotti ongelmia ja aikatauludelliset tekijät asettivat rajoituksia aineiston hyödyntämiselle.

Oikeustapausaineisto on ”luonnollinen” siinä mielessä, että se on syntynyt tutkijan vaikutuksen ulkopuolella. Asiakirja-aineistot ovat muodostuneet usean eri tahon sanomisista ja näkökannoista (ks. Silverman 2001). Toisaalta esikuvustelupöytäkirjat ovat sanatakkasti taltioineet sen, mitä rikostapauksen osapuolet ovat sanoneet. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että kyse olisi ”totuudesta” sillä osapuolten puhetta voidaan pitää strategisena puheena. Rikostapausten analyysillä pyrin osoittamaan poikkeavaksi nimeämisen kohtaamat vaikeudet sekä ideologiset piirteet.

4.4 Dialektinen diskurssianalyysi

Diskurssi on semiotiikasta lähtöisin oleva uudissana, joka on omaksuttu yhteiskuntatieteisiin (Alanen 1991, 25). Se on merkityskokonaisuus, joka voidaan määritellä lausumien sisällöistä koostuviksi, lausujen intentioiden merkitysten täyttämiksi, toisten osallistujien mielekkäinä pitämiksi ja sosiaalisissa kohtaamisissa vaihdetuiksi ajattelu- ja puhetaivoiksi, jotka voivat myös kiinnittyä teksteiksi (Dant 1991, 7; Ricoeur 1991). Diskurssit siis muodostuvat sosiaalisissa vuorovaikutussuhteissa ja niiden avulla merkityksellistetään todellisuutta.

Tutkimuksen keskeisenä oletuksena on, että ihmiset lähestyvät todellisuutta diskursiivisesti. Puhe on ikään kuin portti, jonka kautta ihmiset orientoituvat toimintaan. Diskurssit ilmaisevat toiminnan ehtoina olevia ajatuksia ja ymmärrystä. Vaikka diskurssit eivät ole yksi yhteen ajatusten ja ymmärryksen kanssa, voidaan niiden avulla jäljittää toiminnan lähtökohtana olevaa ideaalista, kuten saastumisen kontrollin ideologiaa. Ideologia saa sisältönsä diskursiivisesta yhteydestä, jolloin diskurssien valinta vaikuttaa siihen, miten asia käsitetään ja on samalla tapa, jolla toimija suuntautuu toimintaan. Puheen avulla on siten myös mahdollista käydä kamppailua sosiaalisen kontrollin sisällöistä. Ideologiaa sekä vahvistetaan että kyseenalaistetaan diskurssien avulla. (Hall 1983, 59–83; Alanen 1991, 32; Harvey 1996, 78–79.)

Diskurssianalyysin avulla voidaan täsmentää kontrolli-ideologian sisällön koostumusta. Saastumisen kontrollin ideologista sisältöä eritellään esimerkiksi erilaisten vallitsevien tai alistettujen, johdonmukaisten tai ristiriitaisten, pitkä- tai lyhytkestoisten puhetaivojen kokonaisuutena (ks. Alanen 1991, 25–26). Diskurssit voivat muodostua useammista pienemmistä ”aladiskursseista”, siksi saman diskurssin sisällä voi olla ristiriitaisiakin elementtejä. Hyödyntämäni subjektivistinen lähestymistapa korostaa merkitysten tarkastelua, mikä edellyttää sensitiivisyyttä toimijoiden lausumien sisältöjen erittelyssä.

Koska subjektivistinen lähestymistapa ymmärtää diskurssit todellisuudeksi, jolla itsellään ei ole selitystä ja jota siksi voidaan vain ymmärtää (ks. Jokinen et al. 1993) ei tällainen käsitys mahdollista diskurssien kriittistä tarkastelua. Tutkimuksen epistemologisenä oletuksena onkin, että diskurssit ja merkitykset

on asetettava aina niiden sosiaalisten suhteiden ja materiaalistien käytäntöjen kontekstiin (Harvey 1996, 92; Hall 1983, 59–83; Alanen 1991, 48–49). Siksi nimittäin menetelmäni dialektiseksi diskurssianalyysiksi. Siinä diskurssien urautuneisuus, samoin kuin niiden muutoskin, edellyttävät selityksiä, joita haetaan diskurssien ulkopuolelta materiaalisista käytännöistä ja sosiaalisista suhteista. Tällainen diskurssien ulkopuolelle ulottuvien objektiivisten sosiaalisten suhteiden tarkastelu mahdollistaa myös diskurssien kriittisen tarkastelun.

Hahmottamassani dialektisessa diskurssianalyysissä kyse on siten vahvalle, konstruktionistiseen lähestymistapaan perustuvalle diskurssianalyysille olennaisesti vieraista pyrkimyksistä (vrt. Jokinen et al. 1993; Parker 1991). Kun konstruktionistisessa diskurssianalyysissä todellisuuden ymmärretään muodostuvan diskursiivisesti, niin dialektisessa diskurssianalyysissä oletetaan olevaksi diskurssien ulkopuolinen todellisuus, joka rajoittaa ja mahdollistaa diskurssien muodostumista. Sisällytän siis subjektivistisen lähestymistavan mukaisen merkitysten tarkastelun hyödyntämäni dialektisen diskurssianalyysin yhdeksi vaiheeksi. Vaikka diskurssit ymmärretään vain yhtenä momenttina sosiaalisen todellisuuden rakentumisessa (Harvey 1996, 78), ne ovat kuitenkin merkittäviä siinä mielessä, että olemassa olevien diskurssien kyseenalaistaminen on yksi väylä uusien diskurssien omaksumiseen ja uusien käytäntöjen muodostumiseen.

Diskurssit ammentavat merkityksensä myös ulkopuolisesta maailmasta. Niihin suodattuu aina piirteitä uskomuksista, vallasta, instituutioiden rakentamisesta, materiaalisista käytännöistä ja sosiaalisista suhteista. (Harvey 1996, 78–79.) Yhteiskunnalliset suhteet objektiivisina materiaalisina muotoina esiintyvät usein diskurssissa epätäydellisinä ja joskus jopa nurinkääntyneinä. Täten on ilmeistä, etteivät diskurssit yksinään ole riittäviä saastumisen kontrollin kokonaisuuden ymmärtämiseksi.

Materiaalisen tarkastelua puoltaa siis se seikka, että saastumisen kontrollin diskurssit eivät kehity mielivaltaisesti vaan saavat sisältöä myös materiaalistien käytäntöjen kautta saadusta kokemuksesta. Diskurssit kehittyvät yhteydessä niille tärkeisiin sosiaalisiin suhteisiin. Diskurssit ovat siksi materiaalistien ehtojensa, muun muassa valta- ja sosiaalisten suhteiden ilmentymiä tai representaatioita, vaikkakaan eivät niiden mekaanisia heijastumia. Ilmentymäyhteytensä vuoksi diskurssit tarjoavat väylän materiaalistien perustan hahmottamiselle, koska diskurssit ja tietoisuus merkitysten muodossa sisältävät aina myös objektiivista ainesta (vrt. Harvey 1996, 78–88; Alanen 1991, 73, 260).

Erilaiset diskurssit ilmentävät myös toimijoiden erilaisia intressejä ja ymmärryksiä saastumisen kontrollista. Vesien saastuminen, samoin kuin saastumisen kontrollikin, saatetaan ymmärtää objektiiviseksi tiedoksi. Kuitenkin saastumisen kontrolliin liittyy intressejä, mikä tarkoittaa, että kontrolliin liitetään merkityksiä, moraalisia ja poliittisia väitteitä, jotka usein esitetään tosina, vaikka ne ovatkin näiden intressien vinouttamia ideologisia konstruktioita (vrt. Parker 1992, 28–34). Kyse on tällöin kontrollin yksipuolistavista piirteistä (vrt. Hall 1983), joita kuitenkin voidaan tutkia dialektisen diskurssianalyysin avulla

syvemmän tiedon saavuttamiseksi sekä monipuolisemman kontrollin kehittämiseksi.

Siirtymä diskursseista niiden objektiivisten sosiaalisten suhteiden tarkasteluun onnistuu kiinnittämällä huomio siihen, että ne ovat lausujien positioiden ja heidän institutionaalisten kontekstiensä representaatioita. Tutkimuksessani erittelen saastumisen kontrollia luonnehtivia diskursseja, niiden välisiä suhteita sekä diskurssien pohjalta hahmottuvia hegemonisia puhetapoja. Olen kiinnostunut siitä, mitkä diskurssit tukivat tai kyseenalaistivat hegemonisia puhetapoja ja miten diskurssit muuttuivat. Lisäksi olen kiinnostunut diskurssien sisällöistä. Diskurssin määritelmässä todettiin diskurssien muodostuvan lausumien sisällöistä, siten sisältöjen erittelykin kuuluu diskurssianalyysiin, miten- ja miksi-kysymykset kun nivoutuvat läheisesti toisiinsa (Fairclough 1992, 194). Jos valvonnassa puhutaan vaikkapa vesistön saastumisesta huolestuttavana, on kiinnostava tarkastella sekä puheen sisältöä eli mitä huoli koskee ja sitä, miten huoli ilmaistaan.

Taulukko 4 kuvaa tiivistetysti rakentamani dialektisen diskurssianalyysin kehyksen, joka kiteyttää sekä ymmärtävän että selittävän tutkimusotteen mukaisen diskurssien erittelyn. Kehyksen funktiona on selventää lukijalle käyttämäni diskurssianalyysiä. Kehyksen olen poiminut keskeisiksi katsomiani ajatuksia useammasta diskurssianalyttisestä kehyksestä (Harvey 1996; Alanen 1991; Hall 1983; Keller 2005; Dant 1991; Parker 1991; Jokinen et al. 1993). Kuten Keller (2005) olen jakanut diskurssien tarkastelun merkitysten analyysiin (kohdat 1, 2, ja 3) ja materiaalisen puolen analyysiin (kohta 4) Kohta 5 perustuu sekä merkitysten että materiaalisen puolen analyysille.

TAULUKKO Dialektinen diskurssianalyysi tiivistettynä

1. DISKURSSIEN SISÄLLÖT JA MERKITYSJÄRJESTELMÄT	Mitä ja miten saastumisen kontrollin kohteista, päämääristä, keinoista ja toimijoista on puhuttu/kirjoitettu? (Analyysin apuna sanastokoheesio, faktuaalistamiset ja modaaliiverbit).
2. YHTEINEN HYVÄ, JONKA PERUSTALLE DISKURSSI RAKENTUI	Minkälaisen yhteisen hyvän perustalle diskurssit rakentuivat?
3. DISKURSSIN VÄLISET SUHTEET	Mitkä diskurssit täydensivät toisiaan ja mitkä diskurssit olivat ristiriidassa toistensa kanssa?
4. DISKURSSIEN MATERIAALISET RAJAT JA EHDOT	Millaisia materiaalisia ja sosiaalisia ehtoja ja rajoituksia voidaan merkitysten pohjalta hahmottaa? Mitkä materiaaliset käytännöt ja sosiaaliset suhteet selittävät diskursseja? Ketkä olivat diskurssin tukijoita?
5. DISKURSSIEN SEURAUKSET	Millaisia seurauksia diskursseilla oli saastumisen sosiaaliselle kontrollille?

Analyysissä olen edennyt metodisesti siten, että olen lähtenyt liikkeelle lukemalla erikseen lehti-, haastattelu- ja rikostapausaineistoa ja pyrkimällä ymmärtämään, mikä kussakin aineistossa on kiinnostavaa saastumisen kontrollin ideologian näkökulmasta. Vesitalous-lehden historiallisen aineiston avulla pääsen kiinni saastumisen kontrollin ideologioihin ja kontrollin käytännön representaatioihin ja näissä tapahtuneisiin muutoksiin. Haastatteluaineiston avulla hahmottuvat valvontaviranomaisten valvontakäsitykset, jotka toimivat johtolankoina materiaalien käytäntöjen tutkimiseen ja tuovat analyysin näin lähemmäs valvontatekoja. Rikostapausten esikuulustelupöytäkirjat ovat puolestaan lähimpänä konkreettisia kontrollitekoja. Kerron kunkin aineiston analyysilukujen alussa yksityiskohtaisemmin, kuinka olen lähestynyt aineistoja ja soveltanut analyysimenetelmää. Aineistokatkemat, kuten valvontaviranomaisten lausumat, ymmärsin vielä analysoimattomiksi ensimmäisen asteen diskursseiksi. Tekemäni tulkinnat taas edustavat toisen asteen diskursseja, jotka olen nimennyt erityisiksi diskursseiksi. Aineiston analyysi tuottaa käsitteitä, joiden pohjalta voidaan keskustella saastumisen kontrollin ideologiasta.

5 SAASTUMISEN KONTROLLIN IDEOLOGISET DISKURSSIT VUOSINA 1960–2000

Vesitalous-lehtien artikkelien analyysillä tutkin suomalaisen saastumisen kontrollin epävirallisia, mutta johtavia uskomuksia. Kyse on sosiaalisen kontrollin keskeisten ajatusmuotojen ja käytäntöjen, näiden taustalla olevien sosiaalisten suhteiden sekä sosiaalisen kontrollin todellisuutta yksipuolistavien piirteiden erittelystä. Vesitalous-lehti on merkittävä aineisto, koska siihen kirjoittaneiden keskeisten vesiasioiden kanssa työskennelleiden henkilöiden tuottamien tekstien avulla voidaan hahmottaa pitkän linjan muutoksia kontrollin ideologiassa. Analyysi luo hyvän historiallisen vertailukohtaan tutkimuksen muille analyyseille. Kysyn, millainen oli vesien saastumisen kontrollin ideologia vuosina 1960–2000. Siksi tutkin: 1) millaiset uskomukset ja käytännöt ohjasivat kontrollia? 2) Millaisten sosiaalisten suhteiden pohjalta kontrollia harjoitettiin? 3) Minkälaisia seurauksia ideologialla oli sosiaaliselle kontrollille? Operationaaliset alakysymykset kuuluvat: 1a) miten vesien saastumista ja sen aiheuttamaa haittaa luonnehdittiin ja luokiteltiin? 2a) Ketkä olivat päteviä toimijoita huolehtimaan kontrollista ja keitä velvoitettiin toimimaan? 3a) Minkälaiset sosiaalisen kontrollin keinot katsottiin sopiviksi ja miten näitä legitimoitiin?

Vesitalous-lehdistä valitsin luettavakseni hegemoniateorian näkökulmasta kiinnostavia vaikutusvaltaisten toimijoiden kirjoituksia vesistöistä, vesien saastumisesta ja sen kontrollista. Lehtitekstien ensisijaisena analyysiyksikkönä olivat kokonaiset tekstit ja tekstikatkelmat ja toissijaisena analyysiyksikkönä lauseet ja yksittäiset sanat.

Lähestyin aineistoa temaattisen ja sosiaalisen ulottuvuuden avulla. Temaattisen ulottuvuuden avulla hahmotin sitä, mistä saastumisen sosiaalisessa kontrollissa voitiin puhua ja miten siitä voitiin puhua. Kyse oli hyväksyttävistä tavoista määritellä vesien saastumista, kontrollin kohteita ja keinoja. Sosiaalisen ulottuvuuden avulla taas analysoin sitä, ketkä olivat päteviä puhumaan vesien suojelesta ja keillä oli oikeus määritellä mistä vesien suojelesta ja kontrollissa oli kyse. Se, miten pätevät toimijat määriteltiin, oli omiaan vaikuttamaan sosiaalisen kontrollin kohteiden määrittelyyn ja vastaavasti tavat puhua saastumisesta ja kontrollista vaikuttivat siihen, ketkä toimijat olivat oikeutettuja osallistumaan

keskusteluun. Täten temaattisen ja sosiaalisen ulottuvuuden analyysit täydensivät toisiaan ja olivat dialektisessa suhteessa toisiinsa.

Vesitalous-lehtien analyysissä lähdin etsimään merkityksiä teksteistä kokonaisuuksina, jolloin analyysi perustui löyhempään analyysiin, jossa huomioin tekstin keskeisen sisällön. Tällainen laajojen tekstikokonaisuuksien tarkastelu viritti kiinnostukseni yksityiskohtaisempaan yhden lauseen analyysiin. Muutamassa kohden toteutin siten myös tiukempaa tekstien analyysiä, keskittymällä joihinkin lauseisiin ja sanoihin. Yksityiskohtainen sanojen ja lauseiden tarkastelu puolestaan edisti ja terävöitti laajempien tekstikokonaisuuksien tarkastelua. Löyhempi ja yksityiskohtainen analyysi olivat ikään kuin vuoropuhelussa keskenään. Analyysien sitaattiesimerkkien avulla syntyy kuva tiukasta lause- ja sana-lähtöisestä analyysistä. Tämä johtuu siitä, että sitaateiksi oli mahdollonta ottaa kokonaisia tekstejä ja siksi jouduin poimimaan kiinnostavimpia kohtia, jotka tulivat esiin lauseiden ja sanojen perusteella. Analysoidut sitaatit sijoitin tekstiin, kun taas alaviitteissä olevat sitaatit ovat ennemminkin dokumentoimassa sanottua.

Vesitalous-lehtien analyysissä olin kiinnostunut myös diskurssien historiallisesta muutoksesta. Tiedostin sen, että diskurssin aika voi olla eri kuin historiallinen aika ja siksi diskurssin muutokset eivät välttämättä seuraa vuosikymmenten muutosta.⁷⁵ Diskursseissa saattoi ilmetä katkoksia vuosikymmenen sisällä tai jatkuvuuksia eri vuosikymmenten välillä. Diskurssien merkitysten analysoinnin ja diskurssien välisten ristiriitojen avulla pyrin hahmottamaan sosiaalisen kontrollin puhetapojen kirjon tai vastaavasti sen urautumisen. Sekä puhetapojen laaja kirjo että urautuminen ovat molemmat kiinnostavia. Niitä voidaan lähteä selittämään astumalla diskurssien ulkopuolelle ja tarkastelemalla historiallista ja materiaalista kontekstia, jotka joko edistävät tai tukahduttavat diskurssien muodostusta.

5.1 Teknis-taloudellinen diskurssi

Vesitalous-lehdissä oli runsaasti kirjoituksia vesihuollon kysymyksistä: vedenjakelusta, viemäroinnistä ja erityisesti asumisjäteveden puhdistuksesta. Tämän tutkimuksen kannalta oleellisesta vesiensuojelusta sekä vesien saastumisen haittoista ja mahdollisuuksista kontrolloida haittoja, kirjoitettiin suhteellisesti vähemmän. Vesihuollon kirjoitusten suuri määrä ja vastaavasti vesiensuojelua ja saastumisen kontrollia koskevien kirjoitusten suhteellisen pieni määrä kuvastivat paitsi Vesitalous-lehden linjaa, myös vallitsevia taloudellisia suhteita, metsäteollisuuden merkittävää asemaa. Lehdissä äänensä saivat kuuluviin vesialan ammattilaisten ja valtion viranomaisten lisäksi metsäteollisuus. Kiinnostavaa oli se, että metsäteollisuuden intresseille vastakkaisia mielipiteitä esitettiin vain

⁷⁵ Michel Foucault (2005, 229) korostaa tiedon arkeologiassaan, että diskurssianalyysin tulisi irrottautua kronologisesta, aikaan sidotusta tarkastelusta ja sen sijaan tarkastelun tulisi tapahtua diskurssien ehdoilla.

muutamissa kirjoituksissa ja niissäkin asiat oli muotoiltava metsäteollisuuden luomissa rajoissa, kuten jäljempänä käy ilmi. Tarkastelen seuraavaksi niitä kontrollikäytäntöjä ohjanneita ajatusmuotoja, jotka ilmenivät diskursseina.

Vesistöt ja vesiensuojelu teknis-taloudellisena hyötynä

Vesistöt merkityksellistettiin valtion hallinnossa ihmistoiminnan kohteiksi ja hyödynnettäviksi voimavaroiksi, kuten sähkövoiman tuottajiksi, raaka-ainelähteiksi tai jätevesien poistopaikoiksi. Vesiensuojelu esitettiin alisteisena vesien moninaiskäytölle. Vaikka saastumisen tuomien terveyshaittojen eliminointi kuuluikin vesiensuojelun tärkeimpiin tehtäviin, kuten alla olevasta ensimmäisestä sitaatista käy esiin, sen rinnalle asetettiin vesien eri käyttömuotojen varmistaminen. Vesistöjen tuli olla hyötyisiä eri käyttäjätahoille. Vesiensuojelukäytäntöjä ohjasivat näin taloudellisen hyödyn ja tarkoituksenmukaisuuden periaatteet mutta myös uskomus, että erilaisten vesienkäyttöintressien välillä on mahdollista saavuttaa kompromissi⁷⁶. Täten eräänlainen "win-win" -periaate eli ajatus, että taloudelliset ja luonnonsuojelulliset intressit on mahdollista sovittaa yhteen kaikkien eduksi, oli esillä jo 1960-luvulla. Sanalla sanoen, vesistöt alistettiin ihmisten tarpeille.

"Vesiensuojelun päätavoitteita ovat veden eri käyttömuotojen turvaaminen sekä vesien pilaantumisesta johtuvien terveydellisten vaarojen torjuminen. Niin ikään se (vesiensuojelu) pyrkii säilyttämään vesistöt sellaisina, että ne mahdollisimman tehokkaasti ja tarkoituksenmukaisesti voivat palvella ihmistä ja hänen erilaisia tarpeitaan." (VT 1963/2, Vesiensuojelun neuvottelukunnan vesiensuojeluopas.)

"Vesiensuojelu on monitahoinen käsite, jonka sisältöön tulee erilaisia vivahteita sen mukaan, missä yhteydessä asiasta puhutaan. Tämä koskee erityisesti tavoitteita, mutta sama koskee jossain määrin myös suoritettavia toimenpiteitä. Ahtaasti tulkittuna tarkoitetaan vesiensuojelutoimenpiteillä jäteveden käsittelyä ja muita, vesistöissä todettavien haittavaikutusten vähentämiseksi itse jäteveteen kohdistuvia toimenpiteitä. Laajemmin ymmärrettynä kuuluvat myös vesistön sietokykyä lisäävät ja muut vesistöissä suoritettavat toimenpiteet vesiensuojelun työkenttään." (VT 1970/4, Kajosaari, vesihuoltotekn. prof. TKK.)

Teknillisen korkeakoulun vesihuoltotekniikan professorin, Eero Kajosaaren kirjoitus osoittaa teknisen ja sangen kapean tavan ymmärtää vesiensuojelu. Vesiensuojelulla pyrittiin ennen kaikkea torjumaan saastumisen aiheuttamia haittavaikutuksia mutta ei puututtu itse saastuttavaan toimintaan. Vesiensuojelulla tarkoitettiin kapeasti joko vesienpuhdistusta tai laajasti niitä toimenpiteitä, joilla kasvatettiin vesistön sietokykyä. Vesiensuojelusta ei siis puhuttu itseisarvona sinänsä, vaan se ymmärrettiin joko jätevesien käsittelyn tai sitten vesistön sietokyvyn parantamisena teknisin keinoin. Vesiensuojelun ottamista teknisen tiedon intressin kohteeksi edesauttoi myös puhe vesistöistä teknisinä määreinä, kuten virtaamina, kuutioina tai vesistöjen kulutuskapasiteettina. Teknistä käsi-

⁷⁶ "Suhtautumisemme vesiensuojeluun on yleensä kaavamaisista. Sen eri tekijöitä tarkasteltaessa verrataan näitä keskenään eräänlaisen "joko - tai" asenteen mukaisesti. Järkevän ratkaisun tavoittaminen edellyttää kuitenkin eri tekijöiden joustavaa yhteensovittamista." (VT 1968/6, Leskelä, DI, UPO Oy, Lahti.)

tystä vesiensuojelusta ylläpiti lisäksi insinöörikunnan suuri edustus vesiasioissa ja heidän tapansa käsitteellistää vesistöt ja vesiensuojelu. Tekninen ymmärrys loi optimistisia odotuksia tulevaisuuden jätevesikysymysten ratkaisumahdollisuuksista. Sitä oli tukemassa myös Vesitalous-lehden julkaisijana toimivan Maa- ja vesiteknikan tuki ry:n toimiminen yrityksenä ko. alalla sekä teknisen koulutuksen taloudellisena tukijana (ks. Nokela 1999).

Taloudellinen imperatiivi

Puunjalostusteollisuuden keskusliiton lakimiehien, Lauri Boreniuksen kirjoitukset Vesitalous-lehteen toivat esiin Suomen merkittävimmän vientiteollisuuden ja suurimman saastuttajan näkökantoja saastumisen kontrollista. Kyse ei ollut määrällisesti merkittävistä, mutta kylläkin painoarvoltaan tärkeistä kirjoituksista. Vesitalous -lehdissä puunjalostusteollisuuden näkökannoille vastakkaisia kantoja ei juuri ilmennyt, ja niissäkin jutuissa, joissa sen saastuttamista käsiteltiin, ei voitu esittää puunjalostusteollisuudelle tiukkoja vaatimuksia, koska se ymmärrettiin kansantalouden veturina (ks. Donner-Amnell 2000).

"Metsäteollisuuden osalta on tämän kirjoittajan käsityksen mukaan (Vesi)lakia tulkittava siten, ettei luvan hakijalle tällaisen kansantaloudellisesti elintärkeän teollisuuden ollessa kysymyksessä saa asettaa sellaisia ehtoja, että niiden täyttäminen merkitsisi teollisuuden kilpailukyvyyn vähentämistä puhumattakaan teollisuuden saattamista kannattavuusrajan alapuolelle... Sillä työkykyisen väestömme voimakas lisäys lähivuosina edellyttää elinkeinoelämämme voimasta kasvua." (VT 1962/2, Borenius, Puunjalostusteollisuuden keskusliitto, varatuomari.)

Puunjalostusteollisuuden keskusliiton lakimiehen kirjoituksessa metsäteollisuuden etujen huomioiminen saastumisen kontrollissa esitetään moraalisena vaatimuksena. Metsäteollisuuden korostettiin olevan kansantaloudellisesti merkittävä ala, jonka varaan suomalaisten hyvinvointi viime kädessä rakentui. Kyse ei näin ollut vain metsäteollisuuden omista, vaan koko kansakunnan intresseistä. Kysymyksessä oli faktuaalistamisstrategia, jota käyttämällä asiantila saatiin näyttämään kiistattomalta tosiasialta (Jokinen et al. 1993, 152). Faktuaalistamiset saattoivat sisältää myös lakiin, auktoriteettiin, tilastoihin tai laskelmiin vetoamista. Puunjalostusteollisuuden keskusliiton edustajan kirjoitus nojasi pääasiassa vaihtoehtomuuden strategiaan, taloudelliseen imperatiiviin, jossa elinkeinoelämän turvaaminen esitettiin ennakkoehtona sekä kansakunnan hyvinvoinnille että saastumisen kontrollille. Työikäisen väestön kasvua osoittavilla tilastoilla legitimoitiin puunjalostusteollisuuden roolia myös työllistäjänä. Täten sitaatissa kyettiin yhdistämään teollisuuden taloudelliset intressit laajempiin sosiaalipoliittisiin intresseihin ja sitomaan ne myös vesiensuojelukysymyksiin.

Myös sanamuotojen ja suhtautumista ilmaisevien modaalisten verbien kuten voida, haluta tai tahtoa kautta voidaan hahmottaa taloudellisen imperatiivin ja metsäteollisuuden painovoimaa. Puunjalostusteollisuuden keskusliiton lakimiehen hyödyntämät sananmuodot ja modaaliverbit - edellyttää, pakko, ei voida, ei saada, on pyrittävä - ilmaisevat kaikki välttämättömyyttä ja vahvaa tahtotilaa hänen kirjoittaessaan teollisuuden kilpailukyvyyn tukemisesta. Sen

sijaan marginaalisemmassa asemassa olevan valtion luonnonsuojelun valvojan kirjoituksessa soviteltiin vesiensuojelua ja elinkeinoelämän tarpeita. Vesiensuojeluun viitattiin konditionaalissa eli mitä pitäisi tehdä (jos olisi mahdollisuus, valtaa ja halua) ja elinkeinoelämän tarpeisiin viitattiin hyödyntämällä aktiivisia sekä modaalimuotoa eli mitä voidaan (senhetkisisissä pakonomaisissa olosuhteissa) tehdä. Täten taloudellisen imperatiivin diskurssissa korostui materiaalisesti vahvemman ja heikomman osapuolen välinen ero. *"Toisessa vaakakupissa on mitä pitäisi tehdä, toisessa mitä elinkeinoelämää lamauttamatta voidaan tehdä"* (VT 1965/5 Kalliola, *Valtion luonnonsuojelunvalvoja*). Sitaatti osoittaa, että vastakkaista intressiä edustava ja luonnonsuojelun puolestapuhujakin myötäili metsäteollisuuden intressejä. Se ilmensi elinkeinoelämän edulle vaihtoehtoisten diskurssien marginaalista asemaa ja toi esiin vaihtoehtoisten diskurssien rajat: vesiensuojelusta ei sopinut puhua huomioimatta metsäteollisuuden etuja. Näin tuli esiin metsäteollisuuden ja taloudellisten intressien hegemoninen asema saastumisen kontrollissa.

Michel Foucault'n hyödyntämä termi dispositiivi, joka tarkoittaa puheen, toiminnan ja instituution muodostamaa kokonaisuutta, sopii hyvin kuvaamaan taloudellisen imperatiivin diskurssia (vrt. Jäger 2001, 56–57; Foucault 1978, 119). Taloudellista intressiä ilmaiseva vesistöjen eri käyttömuotojen turvaamisperiaate ilmeni paitsi puheissa ja kirjoituksissa myös vesilaissa ja vesiensuojelun neuvottelukunnan vesiensuojeluoppaassa. Diskurssia olivat edistämässä paitsi oikeuslaitos myös aikakauden modernisaatioprosessit kaupungistumis- ja teollistumiskehityksineen sekä valta-asemassa olevat elinkeinoelämän edustajat, jotka pakottivat huomioimaan elinkeinoelämän intressit vesiensuojelussa ja saastumisen sosiaalisessa kontrollissa. Vaikka diskurssissa pyrittiin integroimaan kaikkien vesienkäyttäjien edut, niin silloin, kun erilaiset intressit asettuivat vastakkain, korostuivat taloudelliset intressit tärkeimpinä saastumisen kontrollia jarruttavina periaatteina. Vesien saastumisen kontrolli alistettiin näin taloudelliselle hyötynäkökulmalle.

"Teollisuuden on kuitenkin pakko suorittaessaan vesiensuojelun edistämistä tarkoittavia toimenpiteitä mitoittaa investointinsa siten, että kilpailukykyimme maailmanmarkkinoilla säilyy ilman, että tuotannon kannattavuus joutuu uhanalaiseksi. Tässä suhteessa teollisuus katsoo olevansa oikeutettu odottamaan, että vesiensuojeluviranomaiset suhtautuvat ymmärtäväisesti ja realistisesti teollisuuden vesiensuojelu-probleemoihin... Onkin aivan ilmeistä, että kun kaikkien etua ei voida ottaa huomioon kokonaan, on pyrittävä valitsemaan se etu, joka taloudellisesti ja muutenkin on vastaetua riittävästi suurempi." (VT 1962/2, Borenus, Puunjalostusteollisuuden keskusliitto, varatuomari.)

Yllä oleva sitaatti ilmentää taloudellisen imperatiivin diskurssia. Erkki Hollon (1974, 151; 1995, 60) mukaan Suomessa vesiensuojelun edistäminen on jäänyt epämääräisen yleisen edun periaatteen jalkoihin. Myös Borenus viittaa sitaattinsa yleisiin etuihin, joilla hän tarkoittaa teollisuuden intressejä. Taloudellisen imperatiivin diskurssissa haettiin sekä pragmaattista että normatiivista hyväksyntää teollisuuden jätevesien kontrollin maltillisuudelle (ks. myös Abercrombie 1980, 166; Mann 1970, 425). Pragmaattisen hyväksynnän hakeminen perustui käytännön pakoihin vetoamiseen ja sen korostamiseen, ettei muutakaan

voitu tehdä vaarantamatta vakavasti kansakunnan hyvinvointia ja teollisuuden kilpailukykyä. Normatiivisen hyväksynnän hakeminen taas tapahtui painottamalla puunjalostusteollisuuden asemaa koko kansakunnan yhteisen hyvän eli hyvinvoinnin kohottajana ja siirtämällä teollisuuden jätevesien kuriinlaitto tulevaisuuteen yhteisen edun nimissä. Taloudellisen imperatiivin mukaisessa metsäteollisuuden intressejä tukevassa maltillisessa vesiensuojelussa oli siis kyse intressien solmukohdasta, joka yhdisti niin kansalaisten, valtion viranomaisten kuin metsäteollisuudenkin edut.

Hygienia

Puhe haitoista toimittaa tärkeää ideologista tehtävää, koska eri ryhmät koettavat saada yhteiskunnan tunnustuksen merkittäviksi katsomilleen haitoille (Pemberton 2004, 60–61). Haitoista merkittävimäksi nousi 1960-luvulla saastumisen aiheuttama uhka vesistön eri käyttömuodoille ja ennen kaikkea terveydelle, erityisesti hygienialle. Helsingin kaupungin rakennustoimiston asiantuntijan, Cajanderin, sitaatissa esitettiin ajanjaksolle tyypillisen saastumiskäsityksen mukaisesti kaikkien vaarallisimmiksi aineksiksi bakteerit. Kyseinen näkemys kuvasti sangen yksipuolista näkemystä vesistön uhkatekijöistä, koska teollisuuden saastuttamisen haitat voitiin ymmärtää näin toisarvoisiksi.

”Kuten tunnettua arvostellaan vesistöjen saastumisastetta usein bakteeripitoisuuden mukaan...Jäteveden mekaanisen puhdistamisen jälkeen, kaikkein vaarallisimpien aineiden määrä, toisin sanoen hygieenisesti haitallisimpien epäpuhtauksien määrä vesistöissä on lähes yhtä suuri kuin puhdistamattomassa vedessä.” (VT 1961/3, Cajander, DI, Helsingin kaupungin rakennustoimisto.)

Hygienia-kysymykset olivat olleet jo 1950-luvulla kansainvälisesti ja kansallisesti puheenaiheena, mutta erityisesti 1960-luvulla kaupungistumiskehitys nosti esille vesien likaantumisen aiheuttaman uhan terveydelle.⁷⁷ Huolta kannettiin siitä, että väestön keskittyminen yhdyskuntiin ja riittämätön jätevesien puhdistus lisäisivät terveysriskejä, kuten kolibakteereita ja näiden aiheuttamia kulku-tauteja, kuten lavantautia. Hygienia-diskurssissa keskeinen saastumisen lähde ei ollut elinkeinoelämä vaan ihmisen jätökset. Vaikka vedessä leviävät tartuntataudit huolestuttivat, jätevedet uskottiin voitavan puhdistaa nopeasti kehittyvän tekniikan avulla hygienia-vaatimukset täyttäväksi.⁷⁸

Modernisoituvan yhteiskunnan imagoon eivät hygieniauhat sopineet. Ne vetivät nopeasti kehittymässä olevaa Suomea kehittymättömien maiden suuntaan. *”Valitettavasti meidän on todettava, että maamme kuuluu jatkuvasti niihin Euroopan maihin, joissa veden välityksellä leviäviä tauteja esiintyy eniten” (VT 1960/2 Peräkylä, DI, maataloushallitus).* Maineen puhdistaminen lienee ollut yksi syy hygienia-kysymysten runsaalle huomiolle, mutta maineeseen vetoaminen oli

⁷⁷ Mainitut seikat toimivat materiaalisina ja historiallisina edellytyksinä hygienia-diskurssille.

⁷⁸ ”On totta, että vedenpuhdistustekniikka on suuresti kehittynyt. Hyvinkin vahvasti saastuneesta raakavedestä voidaan valmistaa tartuntavaaratonta juomavettä.” (Ojala, VT 1962/1, lääkintöneuvos, Lääkintöhallitus.)

Suomessa tuolloin ja on vielä tänäkin päivänä tehokasta retoriikkaa, kun tavoitteena on hyvämaineinen maa ja kilpailukykyinen talous. Maineeseen vetoamalla voitiin ajaa myös omia etuja, kuten elinkeinoelämän etuja. Tartuntariskit olivat se tausta, jota vasten vesien saastumista pääasiassa tarkasteltiin. Vaikka niiden tärkeys oli ilmeistä, ne kuitenkin rajasivat huomion pois teollisuuden jätevesistä ja peittivät teollisuuslaitosten aiheuttaman saastumisen: siltä osin haittapuhe voidaan nähdä yksipuoliseksi.

”Eräänä tärkeänä seikkana erilaisten jätevesien vaikutusta arvosteltaessa on aina otettava huomioon jätevesien vastaanottavassa vesistöissä aiheuttama hygieeninen haitta. Tämän haitan lähes yksinomaisena aiheuttajana voidaan pitää asumajätevesiä.” (VT 1966/3, Rosenqvist, DI, Kymin osakeyhtiö, Kuusankoski.)

Puunjalostusteollisuusyhtiö Kymin Oy:n edustaja korosti asumisjätevesiä pahimpana hygieniahaittana. Hygieniahaittoista puhuminen oli metsäteollisuudelle edullista sillä huomio voitiin tällöin siirtää teollisuusjätevesistä yksinomaan yhdyskuntien tuottamiin jätevesiin. Yhdyskuntajätevesien aiheuttamien hygieniahaittojen vaarallisuuden korostaminen jätti vähemmälle huomiolle puunjalostusteollisuuden vesistö päästöt, jotka kuitenkin muodostivat suurimman osan vesistökuormituksesta esimerkiksi biologisen hapenkulutuksen ja muutamien muiden parametrien, kuten ligniini-kuormituksen mukaan mitattuna (ks. Jensen-Eriksen 2007, 307). Hygienia-diskurssia edistettiin taloudellisten ja teknisten intressien perustalta ja siten se täydensi teknis-taloudellista diskurssia.

Toisaalta hygienia-kysymysten esiinnostaminen oli helppoa, koska siinä voitiin nojata varhaisempiin keskusteluihin hygienia-haittoista sekä käynnissä olevaan yhteiskunnalliseen muutokseen, kaupungistumiseen, joka teki kiireelliseksi asutusjätevesien puhdistamisen. Hygienia-kysymysten kiireellistä ratkaisutarvetta voitiin perustella myös kaikkien etuun viitaten. Se voitiin molemmista syistä nähdä toimivan teollisuuden ja vesihuollon asiantuntijoiden sekä terveysviranomaisten intressien diskursiivisena solmukohtana. Vuosikymmenen loppua kohden tosin nousi esiin myös uusia riskejä, kuten kasvinravinteet.⁷⁹ 1960-luvun *Vesitalous* -lehdissä kirjoitettiin myös radioisotooppien aiheuttamista riskeistä, mutta näiden ei katsottu muodostavan suurta uhkaa terveydelle, varsinkin, jos ne olivat asiantuntijoiden hallinnassa.

Haittojen kontrolli rationaalisena järjestyksenä

Huoli hygieniasta ja terveydestä ohjasi keskustelua mahdollisista kuriinlaitettavista kohti yhdyskuntajätevesiä. Rationaalisen järjestyksen diskurssi toimi vastauksena hygienia-haittoihin ja niiden kontrollin tarpeeseen. Diskurssissa keskeistä oli jako yhdyskuntajätevesiin ja teollisuusjätevesiin. Diskurssissa annettiin ensisijainen asema kolibakteereita tuottavien yhdyskuntajätevesien, toisin sanoen asutusjätevesien kontrolloinnille ja vasta toissijainen teollisuuden jätepäästöjen kuriinlaitolle, vaikkakin teollisuuden osuus vesistöjen kokonaiskuormituksesta biologisen hapenkulutuksen ja kiintoaineiden osalta oli yli 80 %

⁷⁹ Ks. VT 1968/6, Leskelä DI, UPO Oy, Lahti.

kun taas yhdyskuntien osuus oli vain noin 20 % (ks. Jensen-Eriksen 2007, 307). Kyse oli kokonaiskuormitusta ajatellen suhteellisen pienen saastuttajan voimakkaan kontrollin ja vastaavasti suuren saastuttajan vähäisen kontrollin tuomasta ristiriidasta, paradoksista, jota voidaan pitää osoituksena saastumisen kontrollin ideologian vääristävästä ulottuvuudesta.

Asutusjätevesien kontrollin merkittävyyttä voitiin oikeuttaa myös vetoamalla rationaalsiin selityksiin ja objektiivisiin, valtionhallinnon tukena toimivien komiteoiden antamiin suosituksiin, joissa asumisjätevesien puhdistukseen esitettiin enemmän varoja kuin teollisuusjätevesien puhdistukseen. Esimerkiksi vuoden 1958 Vesioikeuskomitean (KM 1958:13) luonnehdinnoissa vesiensuojeluinvestointivaatimukset esitettiin huomattavasti raskaammiksi yhdyskuntajätevesille kuin teollisuudelle.

”Vesiensuojelukomitea (KM 1958) on arvioinut tarpeellisten jäteveden puhdistamojen peruskustannusten nousevat 70 miljardiin markkaan. Tästä muodostaisivat etupäässä biologisten asutusjäteveden puhdistamojen kustannukset 42 miljardia markkaa, puunjalostusteollisuuden jätelipeän polttolaitokset ja jätekuittujen kerääjät noin 14...15 miljardia markkaa ja muun teollisuuden puhdistamot 10...15 miljardia markkaa. Erityistä huomiota herättää asutusjäteveden puhdistamojen korkeaksi arvioidut kustannukset.” (VT 1960/2, Peräkylä, DI, maataloushallitus.)

Vaikka metsäteollisuudelta vaaditut jätevesien puhdistamoinvestoinnit olivat lähes kolme kertaa alhaisemmat kuin asutusjätevesiltä vaaditut investointivaatimukset, kirjoittaja kiinnitti huomion vain asutusjätevesien suuriin investointikustannuksiin, muttei lausunut mitään metsäteollisuudelle arvioiduista alhaisista investointikustannuksista. Tämä voidaan tulkita haluttomuudeksi tuoda esiin metsäteollisuudelle epäedullisia seikkoja, mikä ilmensi rationaalisen järjestyksen rajoja: pysyttäytymistä yhdyskuntajätevesien ja teollisuusjätevesien kah-tiajaossa, ja järjestyksessä, jossa yhdyskuntajätevesien kontrollointi oli ensisijaisessa asemassa.

Huomion kiinnittämistä asutusjätevesiin ja toisaalta ajan antamista metsäteollisuuden jätevesipäästöjen kuriin laittamiselle voidaan selittää vallitsevalla talouspoliittisella linjalla, joka tuki metsäteollisuutta.⁸⁰ Metsäteollisuudella suurimpana tavaraviejänä oli ratkaiseva asema kansantalouden vaihtotaseen kannalta. Tämä teki siitä voimakkaan intressiryhmän, jonka vaatimukset tulivat esiin niin talouspoliittisissa kannanotoissa kuin vesiensuojelua koskevissa keskusteluissakin. Myös aikaulottuvuus, eli historia, tuki asutusjätevesiin keskittymistä. Insinöörien pitkää kokemusta ja kertynyttä tietoa yhdyskuntajätevesien puhdistamisesta hyödynnettiin yhdyskuntajätevesien ensisijaisuutta oikeutettaessa. Yhdyskuntien jätevesiongelmissa nousivat esiin jäteveden puhdistamoiden hoidon ja huollon ongelmat, jotka vaativat toimenpiteitä ja tarjosivat työsarkaa saastumisen kontrollille. Asutusjätevesiä korostavaa rationaalisen järjestyksen diskurssia rakensivat Vesitalous-lehtien runsaslukuiset vesihuoltoa koskevat kirjoitukset. Vuosina 1960–1967 82 artikkelissa 210:stä ts. yli kolman-

⁸⁰ Jo 1950-luvulla metsäteollisuus oli asetettu Suomen talouden veturiksi (Kekkonen 1952; Donner-Amnell 2000). Tämän politiikan tulokset tulivat näkyviksi 1960-luvulla puunjalostusteollisuuden tuotantokapasiteetin nopeana kasvuna.

neksessa, käsiteltiin yhdyskuntien jätevesiä ja vesihuollon kysymyksiä. Koska 1960-luku oli vesihuollon voimakasta rakentamisaikaa, ilmeni rationaalisen järjestyksen diskurssi myös toiminnaksi materialisoituneena. Täten sitä, kuten haittoja luonnehtivaa hygieniä-diskurssiakin, voitiin pitää dispositiivina, ideaalisten ja materiaalistien tekijöiden yhteensulautumana.

Rationaalisen järjestyksen diskurssissa kyllä tunnustettiin ja tunnistettiin teollisuuden jätevesiongelmia, mutta niiden käsittely siirrettiin tulevien vuosien murheeksi. Diskurssissa vaadittiin ja annettiin teollisuudelle lisää aikaa valmistautua joko puhdistus- tai prosessitekniisiä investointeja varten. Näin ollen diskurssissa asetettiin rajoja sille, mitä teollisuudelta voitiin kohtuullisesti vaatia tuona hetkenä. Rationaalisen järjestyksen diskurssi tuki myös ajatusta, että teollisuuden jätevesiasiat jätetään teollisuuden itsensä hallittaviksi.

"Meidän metsäteollisuutemme on oma-aloitteisesti jo kauan askarrellut jätevesikysymysten selvittelyn ja niiden tarkoituksenmukaisten ratkaisujen kimpussa. Suomen Puunjalostusteollisuuden keskusliitto asetti jo v. 1936 erityisen ns. jätevesikomitean, joka toimi keskuselimenä metsäteollisuuslaitosten jätevesien haittojen lieventämistä tarkoittavissa tutkimuksissa ja toimenpiteissä. Tätä työtä teollisuuslaitokset edelleen jatkavat." (VT 1962/2, Borenius, Puunjalostusteollisuuden keskusliitto, varatuomari.)
 "Teollisuuden jätevesikysymys ei ole niin yksinkertainen, että voitaisiin operoida pelkästään puhdistukseen liittyvillä menetelmillä. Lisäksi on tutkittava mitä tehtaan sisällä voitaisiin tehdä jätevesien vesistöä liikaavan vaikutuksen vähentämiseksi (säästäminen, jätevesien jaottelu, kierrätys jne.)" (VT 1966/3, Rosenqvist, DI, Kymin osakeyhtiö, Kuusankoski.)

Suomen merkittävimmän vientiteollisuuden alan eli puunjalostusteollisuuden edustajan kirjoitukset olivat saastumisen sosiaalisen kontrollin suunnannäyttäjiä. Ensimmäisessä sitaatissa Puunjalostusteollisuuden keskusliiton lakimies korosti metsäteollisuuden vapaaehtoista ja pitkään jatkunutta sitoutumista jätevesiongelmiensa ratkaisuun. Se oli osoitus metsäteollisuuden aktiivisesta vesiensuojelutoiminnasta sekä halusta kontrolloida itse omia jätevesipäästöjään ja samalla estää ulkopuolisten tahojen puuttuminen metsäteollisuuden päästöihin.⁸¹ Toisessa sitaatissa painotettiin, että teollisuuden jätevesien ratkaisua tulisi etsiä tehtaiden sisältä, tehtaan tuotantoprosesseista, mikä merkisi saastumisen kontrollin vastuun siirtämistä teollisuudelle itselleen. Tällainen rationaalinen näkemys myös etäännytti ja marginalisoi tehdaslaitosten ulkopuolisia tahoja sosiaalisen kontrollin potentiaalisina toteuttajina. Samoin vaatimukset tutkimuksen lisäämisestä ennemmin kuin pikaisten ratkaisujen etsimisestä teollisuusjätevesille, voidaan ymmärtää ratkaisujen siirtämisenä tai lykkäämisenä vuosilla eteenpäin riittävien tutkimustulosten saamisen varjolla.

"Olisikin tulevaisuudessa entistä enemmän kiinnitettävä huomiota jäteaineiden talteenottoa ja edelleen käsittelyä koskevaan tutkimustyöhön" (VT 1965/4, VN:n julkilausuma 22.11.1964). Sitaatti osoitti valtionviranomaisista ja eri intressiryhmistä

⁸¹ Suomen Puunjalostusteollisuuden keskusliiton vuoden 1936 jätevesikomitean tulokset jäivät sen itsensä haltuun. Tämä sai aikaan epäilyksiä, että teollisuus halusi näin ehkäistä sille ikävien tietojen leviämisen. Puunjalostusteollisuuden keskusliiton itsensä asettama jätevesikomitea ehkäisi myös eduskunnan asettaman jätevesikomitean muodostamisen. (Virtanen 1994, 54–55.) Näin olemalla itse aktiivinen, puunjalostusteollisuus kykeni estämään ulkopuolisten tahojen puuttumisen sen päästöihin.

(myös metsäteollisuudesta ja kalatalouden edustajista) koostuvan Vesiensuojelun neuvottelukunnan maltillisen kannan saastumisen kontrolliin. Huomion kohdistaminen tulevaisuuteen merkitsi senhetkisen vähäisen saastumisen kontrollin sanatonta hyväksymistä.

Pätevyys : asiantuntija-auktoriteetin perustaminen

Kun vesistöjä, vesiensuojelua, saastumisen aiheuttamaa haittaa ja kontrollin keinoja koskevat käsitykset edustavat temaattista ulottuvuutta, niin niiden rinnalla analysoin myös sosiaalista ulottuvuutta, joka määritteli, ketkä olivat oikeutettuja ja legitiimejä toimijoita keskustelemaan vesien saastumisesta ja sen ratkaisukeinoista (vrt. Luhmannin 1995, 194–197). Kautta koko Vesitalouslehtien ilmestymisen ajan 1960-luvulta 1990-luvulle ammattikuntapoliittiset linjanvedot muodostuivat yhdeksi keskeiseksi sosiaalista kontrollia koskevaksi keskustelun aiheeksi⁸². Pätevyys-diskurssi oli kiinnostava, koska sen avulla pyrittiin rajaamaan saastumisen sosiaalisen kontrollin kentän toimijoita, millä oli vaikutusta myös kontrollin kohteiden määrittelyyn.

Metsäteollisuuden tuotantokapasiteetin kaksinkertaistuminen lyhyessä ajassa 1950-luvun lopulta 1960-luvun alkuun johti vesistö päästöjen tulemiseen yhä näkyvämmiksi, mikä lisäsi huolta vesistöistä ja kirvoitti keskustelua saastumisen sosiaalisesta kontrollista ja sen pätevistä toimijoista. 1960-luvulla vesikysymykset kuuluivat monen hallinnonalan virkamiesten tehtäviin, esimerkiksi Maataloushallituksen insinööriosasto ja vesiensuojelutoimisto, Tie- ja vesirakennushallituksen vesistöosasto ja hydrologinen toimisto sekä Metsähallituksen teknillinen osasto samoin kuin Valtion vesitoimikunta ja vesistöjen säännöstelytoimisto käsittelivät vesiasioita (ks. Temmes 1989, 165). Vaatimukset vesiensuojelun hallinnon virkamiesten määrän lisäämisestä nostivat myös pätevyyskeskustelun agendalle.

"Meidän tulee kehittää taloudellisesti toteuttamiskelpoisia menetelmiä jätevesien puhdistamiseksi. Vesiensuojelun hallinnon ja siihen kuuluvan valvontatehtävän laajuuden huomioon ottaen olisi tätä hoitavaa virkakuntaa lisättävä. Niin ikään tarvitsemme enemmän erityisesti teknillisen koulutuksen saaneita asiantuntijoita, sillä niiden kysyntä on suuri alan suunnittelun, laitosten käytön kuin hallinnonkin puolella." (VT 1965/1, Saukko, DI, vesioikeusinsinööri.)

Saukon kirjoitus on hyvä esimerkki teknistä asiantuntijuutta oikeuttavista kirjoituksista. Teknisen koulutuksen saaneiden uskottiin olevan päteviä kehittämään taloudellisesti toteuttamiskelpoisia jäteveden puhdistusmenetelmiä. Teknisen asiantuntijuuden korostaminen edisti teknistä ymmärrystä vesistöistä ja vesiensuojelusta ja marginalisoi biologit ja limnologit saastumisen kontrollin ammattitaitoisina ja pätevinä toimijoina.

⁸² Ammattikuntapoliittiset linjanvedot eivät lukumääräisesti nouse merkittävään asemaan Vesitalous-lehdissä, mutta tutkimusteeman kannalta ne ovat oleellisia ja kiinnostavia tarkastelun kohteita.

Saastumisen kontrollin asiantuntija-auktoriteetin perustamisessa voitiin hyödyntää vesihuollon insinöörien koulutuksen pitkiä perinteitä ja tietotaitoa – insinöörit olivat olleet 1800-luvulta lähtien monopoli-asemassa vesirakentamisessa ja maankuivatuksessa – mikä edesauttoi oikeuttamaan heidän pätevyytään saastumisen kontrollin kentällä. Diskurssissa teknisen koulutuksen saaneet korostivat vahvoja osaamisalueitaan, kuten vesihuoltoa ja jätevesien puhdistusmenetelmien tutkimista ja kehittämistä. Pätevyys -diskurssi näkyi muun muassa kirjoituksissa, joissa pahoiteltiin maataloushallituksen vesiensuojelutoimiston insinöörökunnan vähäisyyttä ja haluttiin lisätä teknillisen koulutuksen saaneiden määrää vesiensuojelun hallinnossa. Insinöörökoulutuksen saaneiden pätevien virkamiesten vähäisyys nähtiin keskeiseksi ongelmaksi vesien saastumisen kontrolloinnissa.⁸³

Toisaalta pätevyys-diskurssin sisällä esiintyi jännitteitä, kun vallitsevaa pätevyys-käsitystä kyseenalaistettiin, kuten seuraavassa Valtion luonnonsuojelun valvojan puheenvuorossa.

"Liian suoraviivaisten ja usein biologisestikin virheellisten ja sen vuoksi ajan oloon epätaloudelliseksi osoittautuvien menetelmien käytöstä ei voida syyttää vain virastoja tai järjestöjä. On ymmärrettävää, etteivät nämä voi lohkaista niukoista määrärahoistaan sanottavia varoja tarkoituksiin, joihin insinöörien ja teknikkojen koulutuksessa ei ole kiinnitetty riittävästi tai ei ollenkaan huomiota ja joita yleinen mielipide ei liioin vielä ole kypsä vaatimaan." (VT 1960/1, Kalliola, Valtion luonnonsuojelun valvoja.)

Valtion luonnonsuojelun valvoja esitti virallisena vesiluonnon puolestapuhujana kritiikkiä insinöörien puutteellisesta kyvystä huomioida vesiluontoa. Hän ei kuitenkaan vierittänyt syytä vesiensuojelun heikosta tilanteesta insinöörien tai vesihallituksen niskoille vaan hahmotti ongelman johtuvan heikoista julkisista vaatimuksista suojella luontoa ja toisaalta myös heikoista taloudellisista resursseista. Valtion luonnonsuojeluvalvoja vaatikin pätevien toimijoiden laajentamista muihin asiantuntijoihin, kuten biologeihin. Lisäksi yhteistyö teknisten asiantuntijoiden ja biologien välillä nähtiin tarpeelliseksi.⁸⁴ Mutta esimerkiksi valtakunnallisen vesiensuojelupolitiikan suuntaviivoista päättävän Vesiensuojelun neuvottelukunnan mukaan teknisen koulutuksen omaavia henkilöitä tarvittiin enemmän vesiensuojelun edistämiseksi, koska puhdistusmenetelmien parantaminen ja jäteaineiden hyväksikäyttö olivat vesiensuojelun ensisijaisia keinoja. Näin ollen 1960-luvun pätevyys-diskurssissa nousi esiin jännite insinöörien ja

⁸³ "Maataloushallituksen vesiensuojelutoimistossa on tällä hetkellä parikymmentä katselmukseen määrättyä hakemusta, joille ei ole voitu toistaiseksi määrätä toimitusinsinööriä. Tämä johtuu vesiensuojelutehtäviin määrätyn insinööriyövoiman puutteesta." (VT 1964/1). "(Vesiensuojelun) Neuvottelukunnan tietoon on tullut, että tehokasta vesiensuojelutyötä jatkuvasti vaikeuttaa pätevän henkilöstön puute...Komitean asettamista kysymystä tutkimaan ja laatimaan esitykset tilanteen korjaamiseksi." (VT 1964/2.)

⁸⁴ "Toivottavasti Vesitalous -lehti voi edistää meillä samansuuntaista kehitystä. Teknikkojen ja biologien yhteistyötä kaivataan kipeästi" (VT 1960/1, Kalliola, Valtion luonnonsuojelunvalvoja).

biologiensa asiantuntemukseen uskovien välillä, vaikka jälkimmäiset kannat jäivät marginaaliseen asemaan Vesitalous-lehdessä.

Teknisen asiantuntijuuden oikeuttaminen

Vesihallituksen perustaminen vuonna 1970 kirvoitti insinöörit ammattikunta-poliittisiin kannanottoihin vesihallinnon viroista ja aktivoi pätevyys-diskurssin. Koska vesihallitus oli muodostettu yhdistämällä aiemmin vesiasioita hoitaneita valtionvirastoja, kuten Maatalous- ja Tie- ja vesirakennushallituksen sekä Metsähallituksen tiettyjä osastoja, joissa insinööriedustus oli suuri, merkitsi tämä myös vesihallituksen virkojen insinöörivaltaisuutta. Vesihallituksen henkilökunnan koulutustaustan tarkastelu osoittaa teknisen koulutuksen saaneiden huomattavan suuren osuuden luonnontieteen koulutuksen saaneisiin nähden. Vuonna 1971 koko vesihallinnon (sisältää vesihallituksen ja vesipiirien työntekijät) 1161:stä työntekijästä miltei puolella eli 523:lla oli tekninen koulutus (Diplomi-insinööri, opistoinsinööri, rakennusmestari tai teknikko) ja näistä 144:llä oli diplomi-insinöörin koulutus, mutta vain 49:llä oli luonnontieteellinen, joko limnologin, biologin tai kemistin koulutus (Taulukko 5. Ympäristöministeriö, Olavi Rantasaarelta saadut vesihallinnon työntekijätilastot). Eli teknisen tutkimuksen suorittaneita oli 45 % koko henkilökunnasta, mutta luonnontieteellisen korkeakoulututkimuksen omaavia oli vain 4 %. Mikäli toimistohenkilökunta jätetään tarkastelusta kokonaan pois, on teknisen koulutuksen suorittaneiden osuus 86 %, mikä kertoo paremmin teknisen koulutuksen saaneiden valta-asemasta vesihallinnossa ja saastumisen kontrollissa.

TAULUKKO 5 Vesihallinnon henkilökuntarakenne 31.12.1971⁸⁵

KOULUTUSRYHMÄ	LUKUMÄÄRÄ	% LUKUMÄÄRÄSTÄ
Diplomi-insinöörit	144	12 %
Insinöörit	59	5 %
Rak.mestarit ja teknikot	320	28 %
Luonnontiet. Kk-tutkinto	49	4 %
Muu korkeak.tutkinto	37	3 %
Muut (esim. toimistohenkilökunta)	552	48%
Yhteensä	1161	100 %

"Tulevaisuudessa insinöörit tulevat mitä todennäköisimmin muodostamaan vesihallituksen ytimen. Tämän johtuu vesialan insinöörien koulutuksen monipuolisuudesta." (VT 1972/5.)

"Vesiensuojelun neuvottelukunta toteaa lausunnossaan tyydytyksellä, että vesitutkimuslaitoksen toimialoihin on sisällytetty neuvottelukunnan aikaisemmin esittämä teknillinen tutkimustoiminta. Neuvottelukunta katsoo, että tällaisen tutkimustoiminnan merkitys tulee olemaan erittäin suuri maamme vesiensuojelulle." (VT 1971/1.)

"On ilahduttavaa, kun rupeaa kuulumaan yhä voimistuvia ääniä terveen elämän puolesta. Tässä mielessä ympäristön saastuminen on selvästi havaittava hälytysmerkki siitä, että tekniikkaan liittyy haittatekijöitä, joihin erityisesti on niiden syytä

⁸⁵ Ympäristöministeriön virkamieheltä, Olavi Rantasaarelta saadut kopiot.

perehtyä, jotka ovat johtamassa tekniikan kehitystä." (VT 1970/2, Kaitera, maatalouden vesirakennuksen prof. TKK.)

Sitaatit tuovat esiin sen, että usko insinöörikoulutukseen säilyi vahvana Vesitalous-lehdessä. Vesihallituksen perustamisen yhteydessä sekä sen jälkeen käyty keskustelu virkojen pätevyysvaatimuksista⁸⁶ pakotti legitimoimaan teknisen koulutuksen saaneiden pätevyyttä. Ensinnäkin insinöörikoulutusta kiiteltiin monipuoliseksi ja se esitettiin ihanteellisena vesihallinnon yleisluonteisiin suunnittelutehtäviin. Toiseksi, painottamalla teknisen tutkimuksen merkitystä vesiensuojelussa, voitiin samalla korostaa diplomi-insinöörien kyvykkyyttä puhdistus- ja tuotantoprosessien kehittämisessä. Kolmanneksi, teknologian tunnustettiin aiheuttavan saastumista ja juuri sen takia vain teknisen koulutuksen saaneet esitettiin päteviksi vähentämään saastumisen haittoja. Täten teknisen koulutuksen saaneet tuotiin esiin yksinoikeutettuina vesien saastumisen kontrollin auktoriteetteina. Kyse oli saastumisen kontrollin hegemonisesta projektista, johon osallistuivat teknillisen korkeakoulun edustajat⁸⁷ ja jota myötäili Vesiensuojelun neuvottelukunta.

"On luonnollista, että vesihallinnossa tarvitaan myös eri alojen, kuten esimerkiksi vesirakentamisen, vesihuoltotekniikan, limnologian ja kemian pitkälle menevän erikoiskoulutuksen saaneita henkilöitä. Tällaisia henkilöitä tarvitaan vesihallinnon tehtävien yleisluontoisuus huomioon ottaen kuitenkin muissa kuin tutkimustehtävissä suhteellisen vähän." (VT 1972/5.)

Hegemoniseen projektiin sisältyi paitsi pyrkimys huomioida muiden toimijoiden intressit, myös halu osoittaa toisten tieto-aidon riittämättömyys. Erityisesti biologien ja limnologien vähäistä määrää perusteltiin sillä, että näitä erikoisosaajia tarvittiin loppujen lopuksi vähän vesihallinnossa, jossa pääpaino oli yleisluontoisissa tehtävissä. Näin torpedoitiin vaatimukset useampien biologien palkkaamisesta vesihallintoon. Biologien ja limnologien vähäisestä edustuksesta vesihallituksessa kantoi huolta erityisesti Valtion luonnonsuojelun valvoja. Luonnontieteen koulutustaustan puolustaminen jäi lehden sivuilla kuitenkin marginaalisempaan asemaan verrattuna insinöörien ammattikunnan paremmuuden todisteluun. Luonnontieteen puolustajien marginaalista asemaa voidaan ymmärtää paitsi vesihallituksen ammattijakaumaa myös Vesitalous-lehden teknispainotteisuutta vasten.

⁸⁶ "Hallitusneuvos P.O.Väisänen käsitteli mm. vesiensuojelun toteuttamisen rahoitusta ja esitti lopuksi vielä toivomuksen, että vesihallituksen organisaation luomisen yhteydessä otetaan riittävästi huomioon se tosiasia, että vesiensuojelu ja vesiensuojelutoimenpiteiden toteuttaminen on useamman eri ammattialan yhteistyötä ja että tämän vuoksi kukin ammattiala olisi asianmukaisesti arvostettu organisaation eri asteissa." (VT 1971/1).

⁸⁷ Teknisen koulutuksen kehittäminen toimi vastauksena vesiensuojelun vaatimuksiin. "Vesien käytössä viime vuosina ilmenneiden ristiriitoja ja puutteiden korjaamiseksi ja vesiensuojelun edistämiseksi on paikallaan, että teknillisessä korkeakoulussa kiinnitetään opetukseen vesitalouden kannalta huomiota. Viime keväänä Helsingin teknillisen korkeakoulun opetusohjelmassa oli ensi kertaa vesitaloudellisen yleissuunnittelun kurssi." (VT 1973/3).

Yhteenveto: Teknis-taloudellinen diskurssi

Edellä esittelemäni teknis-taloudellinen hyöty -, taloudellinen imperatiivi-, hygieni-, rationaalinen järjestys- ja pätevyys-diskurssi rakensivat yhdessä kuvaa saastumisen kontrollin hegemonisesta diskurssista – teknis-taloudellisesta diskurssista. Teknis-taloudellisen diskurssin perustana olivat elinkeinorakenteen yksipuolisuus, toisin sanoen puunjalostusteollisuuden hallitsevuus taloudessa sekä suomalaisen talouseliitin ja virkamieskunnan suhteellisen läheiset yhteydet, mitkä ilmenivät komiteatyöskentelyn yleisyytenä ja puunjalostusteollisuuden edustajien osallistumisessa komiteatyöskentelyyn. Sen seurauksena elinkeinonelämän intressit huomioitiin komiteamietinnöissä ja talouspolitiikassa (vrt. Jensen-Eriksen 2007; Donner-Amnell 2003). Lisäksi teknillinen korkeakoulu vesihallinnon virkamiesten ja teollisuuden prosessiteknologiasta vastaavien kouluttajana loi pohjan teknisen koulutuksen saaneiden yhteisymmärrykselle. Metsäteollisuus yhdessä teknillisen korkeakoulun kanssa synnytti ja ylläpiti teknistä sivistyneistöä, jonka ymmärryksen pohjalle vesien saastumisen hallinta perustui.

Teknis-taloudellisessa diskurssissa ei pyritty saamaan saastuttajia vastuuseen, vaan ennemminkin vastuullisiksi tulevaisuuden investoinneista. Täten moraalिसääntely nojasi saastuttavien tahojen, kuntien ja teollisuuden suostutteluun pakkokeinojen sijasta.⁸⁸ Teollisuutta kannustettiin siten omatoimiseen tuotantoprosessien ja jätevesien puhdistuksen tekniseen kehittämistyöhön. Teknis-taloudellinen diskurssi edisti saastumisen teknistä kontrollia mutta vältti keskustelua pakkokeinoista eikä ymmärtänyt saastuttamista poikkeavana tekona. Taloudelliset ja tekniset kriteerit rajoittivat ja yksipuolistivat kontrollia. 1970-luvulla vesistö päästöjen lisääntyminen ja vesistön tilan heikkeneminen olivat konkreettinen osoitus paitsi puunjalostusteollisuuden tuotannon kasvusta myös 1960-luvun sosiaalisen kontrollin toimimattomuudesta. Todellisuus osoitti näin kontrollia ohjaavan teknis-taloudellisen diskurssin puutteet saastumisen hallinnassa.

5.2 Ympäristönsuojelun diskurssi kyseenalaistaa teknis-taloudellisen diskurssin 1980-luvulla

Vaikka yhä selvempänä näkyvä saastuminen vei pohjaa teknis-taloudelliselta diskurssilta jo 1970-luvun alussa, ei sitä tuolloin vielä kyseenalaistettu vakavasti. Vesien suojeleminen nähtiin yhä edistyvän taloudellisten ja teknisten edellytysten ehdoilla, olipa kyse sitten vesistöjen mallintamisesta, puhdistuslaitosten käytön ohjaamisesta tai uuden teknologian käyttöönotosta. Vasta 1980-luvulla teknis-

⁸⁸ ”Valvontaviranomaiset eivät mielellään turvaudu pakkokeinoihin, he pyrkivät neuvoin ja ohjauksella saamaan aikaan oikaisun siihen mitä on tehty väärin. Asiantuntemustaan hyväksi käyttäen he pyrkivät luomaan luottamukselliset suhteet toimialueensa asujaimistoon ja samalla suotuisat edellytykset vapaaehtoisuuteen perustuvalla vesilainsäädännön noudattamiselle.” (VT 1967/4, Suupohja, Vaasan maanviljelysinsinööripiiri.)

taloudellisen⁸⁹ diskurssin arvostelu yltyi siinä määrin, että se joutui vakavasti haastetuksi. Sen haastajaksi kehittyi ympäristönsuojelun diskurssi, jonka mukaan vesiensuojelun ymmärtäminen vain teknisinä määreinä oli liian kapeaalainen ja luonnonsuojelua haittaava ennemmin kuin sitä edistävä. Myös vesilain katsottiin tarjoavan liian suppean sisällön vesiensuojelun ymmärtämiseksi. Näin 1960-luvun tapaa ymmärtää vesistöt ja vesiensuojelu hyötytarkoituksessa samoin kuin 1970-luvulla vallinnutta teknistä ymmärrystä vesiensuojelusta joko vesistön sietokykyä lisäävinä toimenpiteinä tai suppeammin vain jätevesien puhdistamismenetelminä arvosteltiin. Pääarvostelijana oli suojelun edelläkävijä, kasvitieteilijä ja Suomen luonnonsuojeluliiton puheenjohtaja Rauno Ruuhijärvi.

"Ajattelutapa, jossa vesiluonto nähdään vain teknisenä elementtinä kuutioineen, virtaamiseen ja rantatörmien luiskineen on luonnolle vaarallinen ja yhteiskunnalle kallis... Käsitteelle vesiensuojelu on annettu vesilaissa ja vesihallinnossa liian ahdas sisältö. Vesilaissa vedet nähdään ihmistyön kohteina ja ihmisen palvelijoina ja luonto raaka-ainevarastona, jonka suojelu on vain tulevan käytön turvaamista. Se on kuitenkin vain asian toinen puoli. Se mitä vesiensuojelustamme puuttuu, on vesiluonnonsuojelu. Sen lähtökohtana on - niin kuin luonnonsuojelussa yleensäkin - vesiluonnon itseisarvo, vesieliöstön geeniperintö ja vesiekosysteemin luonnonmukainen toimivuus, usein myös vesien arvo tieteellisen tutkimuksen ja ympäristöseurannan kohteina." (VT 1984/5, Ruuhijärvi, kasvitieteen apul.prof. Hgin yliop.)

Ympäristönsuojelun diskurssissa laajennettiin ymmärrystä ja keskustelua vesiensuojelusta - eri käyttömuotojen turvaamisesta - kohti biologisen elämän turvaamista. Vesiensuojelu haluttiin nähdä myös itseisarvona. Tällainen teemaattinen laajennus ehdotti paitsi uudenlaisia rajoja vesiensuojelua koskevalle keskustelulle myös pätevien keskustelijoiden piirin laajentamista teknisistä asiantuntijoista luonnontieteelliseen asiantuntijuuteen. Kun ympäristönsuojelun diskurssi näin avasi kenttää myös asiantuntijuutta koskevalle keskustelulle, se haastoi ja kyseenalaisti vesien saastumisen kontrollin historiallisen blokin eli metsäteollisuuden ja vesihallituksen teknisen koulutuksen saaneiden henkilöiden tavan ymmärtää vesiensuojelu.

Toisaalta myös ympäristönsuojelun diskurssi joutui turvautumaan teknis-taloudellisen diskurssin mukaisiin taloudellisiin argumentteihin. Kun Suomen luonnonsuojeluliiton puheenjohtaja Rauno Ruuhijärvi väitti vesiluonnon teknisen ymmärryksen olevan yhteiskunnalle kallis, oli hänenkin turvauduttava talouden rajoittuneeseen kieleen voidakseen perustella luonnonsuojelun merkitystä. Tämä osoitti vaikeuden murtaa hegemonista taloudellista argumentointia ympäristönsuojelua edistettäessä.

Ympäristönsuojelun diskurssista kehittyi tänä aikana dispositiivi, johon kytkeytyi toimintaa ja instituutioita, kuten esimerkiksi ympäristöliikkeitä ja -konflikteja sekä niiden saamaa julkisuutta. Vuonna 1980 vesien hyötykäytöstä syntyneet ristiriidat olivat jo yleisin ympäristökonfliktien syy (Rannikko 1994, 15). Ympäristöliikkeet haastoivat vallitsevan teknisen tavan ymmärtää vesien-

⁸⁹ Seuraava sitaatti ilmentää teknis-taloudellista tapaa ymmärtää ympäristönsuojelua. "Ympäristönsuojelu määritellään toiminnaksi, jonka päämääränä on säilyttää ja turvata luonnonvarojen hyväksikäyttö, sekä luonnon tasapaino ja tuottavuus." (VT 1987/2, Vakkilainen, vesitalouden prof. TKK.)

suojelu ja arvostelivat vesilakia ja vesihallintoa, joiden nähtiin suosivan saastuttavaa toimintaa.⁹⁰ Ympäristöliikkeet myös kyseenalaistivat vesihallituksen henkilökunnan halun ja kompetenssin suojella vesistöjä ja nostivat esiin vesien- ja ympäristönsuojelun merkityksen. (Ks. Kortelainen 1994; Ylönen 1996.) Ympäristönsuojelun diskurssissa annettiin tunnustusta näille kansalaisliikkeille.⁹¹

Ympäristönsuojelun diskurssin vahvuus perustui sen monimuotoisuuteen: ympäristönsuojelu voitiin ymmärtää eri tavoin, niin itseisarvona kuin taloudellisista ja teknisistä intresseistä orientoituvana. Sen vuoksi ympäristönsuojelu voitiin omaksua laajalti eri yhteiskuntaryhmissä. Ympäristönsuojelun diskurssissa nousivat esiin myös jännitteet ympäristönsuojelua itseisarvona edistävien ja ympäristönsuojelua teollisuuden ehdoilla edistävien välillä.

"Tämän (Vesiasian neuvottelukunnan vesiensuojelun tavoiteohjelmaehdotuksen, lisäys M.Y.) jälkeen kuitenkin Ympäristöministeriössä suppea virkamiesryhmä on valmistellut kaavamaisia, numeerisia tavoitearvoja metsäteollisuuden jätevesikuormituksen rajoittamiseksi. Numeroarvot koskisivat yhtäältä happea kuluttavaa kuormitusta ja toisaalta fosforikuormitusta. Tällainen menettely osoittaa väheksyvää suhtautumista laajaa valmistelutyötä kohtaan ja on osoitus kokonaisnäkemysten puuttumisesta." (Airanne, DI, Teollisuuden keskusliitto, VT 1988/4.)

Ympäristönsuojelun diskurssi ilmeni ympäristönsuojelun politisoitumisena, joka konkretisoitui muun muassa Ympäristöministeriön laatimana jätevesikuormituksen tavoiteohjelmana. Kyseinen ohjelma oli ensimmäinen poliittisella tasolla tehty ohjelma ja teollisuudelle tiukempi, minkä vuoksi teollisuus oli siihen tyytymätön (vrt. Sairinen 2000, 136–137). Ympäristöministeriön esittämät vaatimukset johtivat siihen, että vanha historiallinen blokki (teollisuus sekä teknisen koulutuksen saaneet ja näitä tukevat virkamiehet ja poliitikot) ja sen tapa kontrolloida saastumista sai haastajan. Teollisuuden keskusliiton edustajan esittämä kannanotto kuvasti metsäteollisuuden ärtymystä ympäristönsuojelun politisoitumisesta ja samalla huolta siitä, että laaja konsensus puunjalostusteollisuuden tukemisessa oli murenemassa. Kannanotossa puolustettiin aiempaa Vesiasian neuvottelukunnan esittämää vesiensuojelun tavoiteohjelmaa, joka oli tyydyttänyt teollisuutta, olihan sillä edustajansa neuvottelukunnassa ja näin mahdollisuus vaikuttaa tavoitteisiin, jotka oli ilmaistu sanallisina eikä numeerisina.

⁹⁰ "Nykyinen vesilaki ja hallintokäytäntö edesauttavat vesiluontoamme tuhoavia ja kansantaloudellisesti kannattamattomia vesirakennustöitä." (VT 5/1984, Ruuhijärvi kasvitieteen apul.prof, Hgin yliop. ja. SLL:n pj.)

⁹¹ "Toiminta vesiluonnon puolesta ei tässä maassa ole huvi tai edes helppoa. Vastassa on tavallisesti vanhentunut vesilaki ja rakentamista suosivat vesioikeudet, vesivoimayhtiöiden tehokas organisaatio, vesiviranomaisten ristiriitaiset päämäärät ja nykyinen hallinnollinen sekaannus...vesihallinnon määrärahojen jakaantumisessa ei ole kuitenkaan tapahtunut muutosta. Vesiensuojelu- kunnostus-, virkistyskäyttö- ja kalataloushankkeiden rahoitus on lähes entisellään ja järjestelyhankkeiden (rakentaminen) jopa noussut." (VT 1984/5, Ruuhijärvi. kasvitieteen apul.prof, Hgin yliop. ja. SLL:n pj.)

Pätevyys-diskurssi: teknisen asiantuntija-auktoriteetin kyseenalaistus

Ympäristönsuojelun diskurssiin kytkeytyi läheisesti myös pätevyys-diskurssi teknisen asiantuntija-auktoriteetin kyseenalaistuksineen. Ammattikuntapoliittinen kädenvääntö teknisen koulutuksen saaneiden ja luonnontieteellisen koulutuksen saaneiden välillä voimistui 1980-luvulla. Kädenväännön taustalla oli useita tekijöitä. Esimerkiksi keskeinen organisaatiomuutos eli vesihallituksen muuttaminen vesi- ja ympäristöhallitukseksi vuonna 1986, merkitsi vesihallinnon tehtävien laajentamista vesiensuojelusta ympäristönsuojeluun. Tämä organisaatiomuutos asetti vaatimuksia myös saastumisen hallinnan kentän ja sen toimijoiden kompetenssin laajentamiselle ja kehittämiseksi ja avasi tilaa keskusteluille pätevistä toimijoista. Myös kulttuurinen ilmapiiri ympäristönsuojelun vaatimuksineen edisti keskustelua pätevistä vesiensuojelun toimijoista.

Vesihallinnossa toimineita insinöörejä voitiin pitää vallitsevan vesiensuojelun linjan kannattajina, eräänlaisina ortodokseina, joiden aseman kerettiläiset eli luonnontieteen koulutuksen saaneet sekä erityisesti kansalaisliikkeet kyseenalaistivat 1980-luvulla. Vesistöjen tarkastelu tilavuuksien ja kulutuskapasiteetin mukaan tai kuten aiemmin todettiin, vesiensuojelun näkeminen vesivarojen hyväksikäytön turvaamisena, olivat insinöörrikunnalle itsestään selviä asioita, mutta luonnontieteilijät ja kansalaisliikkeet kyseenalaistivat nuo näkemykset.

”Toisaalta on myös selvää, että nykyinen vesihallinto ei voi täyttää siihen kohdistuvia odotuksia ellei olla valmiita monipuolistamaan henkilöstörakennetta. Runsaan teknisen asiantuntemuksen rinnalle on saatava lisää luonnontaloudellista asiantuntemusta. Samoin on parannettava uuden vesi- ja ympäristöhallituksen tutkimusvalmiuksia ja edellytyksiä. Vesihallinnon henkilöstö on vaativan haasteen edessä. Ympäristönsuojeluväellä on oikeus odottaa siltä myös asenteiden muutosta.” (VI 1984/5 Ruuhijärvi, kasvitieteen apul.prof Hgin yliop. ja SLL:n pj.)

Sitaatissa Suomen luonnonsuojeluliiton puheenjohtaja vaati luonnontieteellisen koulutuksen saaneiden asiantuntijoiden palkkaamista vesihallintoon. Hän kirjoitti myös ympäristönsuojelijoiden puolesta. Näkemys ympäristönsuojeluväen oikeudesta odottaa asenteiden muutosta vesihallinnon henkilöstöltä, ammensi voimansa vallitsevasta kulttuurisesta ilmapiiristä, joka oli muuttunut ympäristönsuojelulle suosiollisemmaksi. Siksi myös uudelta organisaatiolta voitiin vaatia laajempaa ymmärrystä vesistöistä ja ympäristöstä.

Kritiikki ja kyseenalaistus ovat keskeisiä hegemonian tarkastelussa, koska ne pakottavat joko muuttamaan tai kehittämään hegemonista diskurssia. Miten ympäristönsuojelun diskurssi sitten vaikutti hegemoniseen teknis-taloudelliseen diskurssiin? Millaisia legitimaatioita teknis-taloudellisen diskurssin puolesta esitettiin? Miten teknis-taloudellinen diskurssi muuttui?

5.3 Teknis-taloudellisen diskurssin muutokset ja jatkuvuudet 1980–1990

Ympäristönsuojelun diskurssi pakotti teknis-taloudellisen diskurssin muuttumaan ympäristökysymykset huomioon ottavaksi. Ympäristönsuojelun painotus näkyi siten, että ympäristöasiat olivat toiseksi yleisin teema vesihuollon jälkeen *Vesitalous*-lehdissä vuosina 1986–1994. Lisäksi talousveden laatua koskevat kirjoitukset olivat kolmanneksi yleisin teema, mikä osoitti ympäristöasioiden merkityksen kasvun. Ympäristönsuojelukeskustelu levisi laajalti koko yhteiskuntaan ja ilmeni muun muassa teollisuuden omaksumina ympäristönsuojeluohjelmina. Tässä mielessä ympäristökysymyksen voidaan sanoa läpäisseen koko yhteiskunnan ja ympäristömyönteisestä toiminnasta sukeutui normi, jota ei voitu sivuuttaa (vrt. Sairinen 2009, 131). Seuraavassa tarkastelen teknis-taloudellisen diskurssin murroksia sekä jatkuvuuksia.

Haittapuhe terveys-diskurssina

1960-luvulla hygienia-kysymykset tartuntatautiriskeineen olivat keskeisiä veden saastumista koskevia huolenaiheita. 1970-luvulla taas tuotiin esiin myrkylliset kemikaalit, jotka kuitenkin nähtiin teknisesti hallittavissa oleviksi. 1980-luvulla jätevesien terveyshaitat hahmotettiin huomattavasti monisyisempinä, useista uhista koostuvina. Esiin nousivat muun muassa mutageenisuus-, sinilevä- ja pohjavesikysymykset (Kauppila 1988). Uhkaa terveydelle katsottiin aiheutuvan sekä kehittymättömästä vesihuollosta että vesistöihin joutuvista uuksista, vielä tuntemattomista ja vaarallisista kemikaaleista. Terveys-diskurssi pakotti kiinnittämään huomion näihin uusiin terveydelle ja ympäristölle vaarallisiin aineisiin, minkä vuoksi se edusti teknis-taloudellisen diskurssin muutosta ympäristönsuojelua huomioivammaksi. Toisaalta vaarallisten kemikaalien painotus tuki tutkimuksen tarvetta sekä osoitti saastumisen teknologisen hallituksen tarpeen. Näin haittapuhe edusti myös teknis-taloudellisen diskurssin jatkuvuutta.

"Nykyisin keskeisinä pidettyjä vesistöjen kuormitustekijöitä eli happea kuluttavaa orgaanista ainesta ja kasvinravinteita tuskin pidetään kaukaisemmassa tulevaisuudessa vesiluonnon vakavimpana uhkana. Ne ovat sittenkin tavallaan luonnollisia. Tuotannollisen toiminnan kentän koko leveydellä maataloudesta teollisuuteen käytetään kuitenkin jo nyt runsaasti sellaisia aineita, joita ei likaantumattomassa luonnossa ole lainkaan tai on merkityksettömän pieniä määriä. Tulevaisuuden vesiensuojelu joutuu käsittelemään ongelmia, joita yksinkertaisesti ei ollut olemassa muutama vuosikymmen sitten." (VT 1987/1, Kajosaari, vesihuoltotekniikan prof. TKK.)

Huolta kannettiin erityisesti juomaveden terveysvaikutuksista. *"Suomalaisista talousvesistä on mitattu maailman korkeimmat kloroformipitoisuudet ... mutageenisuustutkimukset ovat yksi lähtökohta näiden vaikutusten arvioimiseksi."* (VT 5/1988, Vartiainen, fil.tri, ympäristöhygienian ja toksikologian osasto, Kansanterveyslaitos & Kauranen, prof., kemian laitos, Kuopion yliopisto). Keskeisin ja kiireellisin

vesiasia oli vesihuollon järjestäminen, kuten viemäreiden rakentaminen. 1990-luvulle tultaessa terveydelle ja ympäristölle haitallisten aineiden kirjo oli kasvanut entisestään. Keskeisiä huolenaiheita olivat pohjavesien pilaantumisen aiheuttamat riskit, ympäristön kemikalisoituminen ja sinilevien sisältämät myrkylliset yhdisteet, joiden kaikkien aiheuttamista biologisista haitoista ei ollut selvyyttä. Lisäksi saastumisen kontrollin haasteina nähtiin teollisuuden satunnaispäästöt, massa- ja paperiteollisuuden ravinteet ja myrkylliset aineet, kuten uuteaineet, jotka vaaransivat veden laatua.

Rationaalisen järjestyksen diskurssin kyseenalaistus ja jatkuvuus

Vaikka jo 1960-luvulla alettiin erontekoa teollisuus- ja asutusjätevesiin pitää vanhentuneena, alkoi tuo jako murtua vasta 1980-luvulla. Kyseinen vuosikymmen oli julistettu Yhdistyneiden kansakuntien suositusten mukaisesti kansainväliseksi vesihuollon vuosikymmeneksi. Vesihuollon vuosikymmenen kansalliseksi tavoitteiksi määriteltiin 1) käyttöveden laadun tutkiminen ja kehittäminen sekä 2) vesihuollon tasa-arvoinen kehittäminen haja-asutusalueilla. Tuolloin vielä iso osa haja-asutusalueilla asuvista suomalaisista, arviolta 1,5 miljoonaa, ei kuulunut vesihuollon piiriin (Uronen 1981). Vesihuoltoon keskittyminen sinänsä voidaan ymmärtää rationaalisen järjestyksen mukaiseksi eli yhdyskuntien vesikysymyksiin painottuvaksi. Mutta huoli juomaveden terveyshaitoista merkitsi sitä, ettei vesihuollon raakaveden hankintaa koskevia kysymyksiä enää voitu tarkastella erillään saastumiskysymyksestä.

”Vesiensuojelun kuva on muuttunut jätevesipäästöjä tehtaan tai yhdyskunnan putken päässä tarkkailevasta toiminnasta koko yhteiskunnan elinkeinoja seuraavaksi toiminnaksi. Vesiensuojelun on tajuttu merkitsevän myös maalla tapahtuvan toiminnan mukauttamista vesiensuojelun vaatimuksiin.” (VT 1984/5, Ruuhijärvi. kasvitieteen apul.prof. Hgin yliop. SLL.)

Suomen luonnonsuojeluliiton puheenjohtajan sitaatissa tarjottiin perusteita kyseenalaistaa aiemmin vesien saastumisen kontrollissa vallinnut jako teollisuuden ja yhdyskuntien jätevesiin. Raakavesilähteiden saastuminen antoi aiheen ylittää tuo jako ja syyn tarkastella yhdessä molempia kuormittajia – teollisuutta ja yhdyskuntia. Toisaalta rationaalisen järjestyksen diskurssin mukaista oli kiinnittää huomio teollisuuden jätevesien kontrolliin vasta asutusjätevesien kuriinsaattamisen jälkeen. Perustahan tälle ajatukselle oli luotu 1950- ja 1960-luvuilla (vrt. KM 1958:13). Sen seurauksena metsäteollisuudessa oli kehitelty ennen muuta tuotantoprosesseja, ei niinkään vesiensuojelun kannalta tärkeää lähtevien jätevesien puhdistamista (ks. Lehtonen 1994, 74). Vasta 1980-luvun vesistökonfliktit ja kansalaisten vaatimukset teollisuuden päästöjen kuriinlaitolle ja toisaalta teknologian kehittyminen loivat edellytykset vaatia kovempia päästörajoja teollisuudelle. Niinpä 1980-luvulla vesiensuojelun investoinneissa teollisuudelle asetettiin suuremmat tavoitteet. Tätä ilmensivät aiemmin mainitut Ympäristöministeriön asettamat tiukat numeeriset rajoitukset metsäteollisuuden päästöille (ks. Airanne, 1988).

Teknologinen imperatiivi

Vaikka ympäristönsuojelun diskurssi pakottikin teknis-taloudellista diskurssia muuttumaan ja huomioimaan ympäristökysymykset, jatkoi teknis-taloudellinen diskurssi olemassaoloaan vain hieman muuntuneena, sillä ympäristökysymykset kyettiin sisällyttämään ja alistamaan osaksi sitä. Teknis-taloudellisen diskurssin jatkuvuus ilmeni edelleenkin tavassa käsitteellistää ympäristönsuojelu teknispainotteisesti. Ympäristöstä puhuttiin ”ympäristöelementtinä”, mikä jähmetti ymmärryksen ympäristöstä, kuten vesistöistä, joksikin staattiseksi osaksi, joka voitiin ottaa teknisen tarkastelun ja käsittelyn kohteeksi. Vaikka veden kiertokulun nähtiin muodostavan alati liikkuvan, muutoksessa olevan ja eri ympäristöelementtejä (vesi, ilma, maa) yhdistävän tekijän, niin itse ympäristöä ja vesistöä tarkasteltiin pääasiassa teknisestä näkökulmasta.⁹² Myös metafora ”luonnontaloukskoneisto”, johon ihmiset ja yhteiskunta kaikkine toimintoi-neen sisällytettiin, viittasi mekanistiseen ymmärrykseen luonnosta, yhteiskun-nasta ja ihmisestä.⁹³ Tällainen ymmärrys perustui rationaaliseen käsitykseen ihmistoiminnasta, ei sen näkemiseen historiallisena, sosiaalisena ja kulttuurise-na. Molemmat metaforat kertoivat teknisen ymmärryksen kapea-alaisuudesta suhteessa luontoon, yhteiskuntaan ja ihmiseen. Teknologisen imperatiivin dis-kurssi ruokki odotuksia pätevistä toimijoista, sopivista sosiaalisen kontrollin keinoista ja rajasi tehokkaasti muita toimijoita ja ymmärryksiä pois epäsoveliaia-na. Diskurssissa ympäristönsuojelun nähtiin toteutuneen asiantuntijoiden sekä teknisten, taloudellisten ja hallinnollisten menetelmien rationaalisen edistämisen tuloksena. Alla oleva sitaatti ilmentää ajatusta, että tieteen, teknologian ja hallinnon keinojen otettua vallan ympäristönsuojelussa, ne myös alkoivat määrätä odotuksia oikeista ja hyväksyttävistä ympäristönsuojelun keinoista. Näin ideologia ja käytännöt liittyivät yhteen. Lisäksi teknologian ja tiedon kasvulla voitiin legitimoida yhä eriytyneempää osaamista.

”Kerran alettuaan ympäristönsuojelu on ollut oikeudellisten, hallinnollisten, teknisten, taloudellisten ja tiedollisten keinojen jatkuvaa kehittämistä.”(VT 1993/2, Kajo-saari, vesihuoltotekn. Prof. TKK.)

1980-luvulla saastumisen kontrollin tekninen ulottuvuus syveni. Tekninen kehitys oli tuonut uusia mahdollisuuksia vesistöjen saastumisen kontrolliin, esimerkiksi vesistöjen tarkempi mallintaminen tai puhdistamoiden ja teollisuuslaitosten sisäisten prosessien kehittyminen. Tämä salli myös uusien jätevesien parametrien käyttöönoton, mistä esimerkkinä orgaanisille klooriyhdisteille (AOX) asetetut rajat. Erityisesti yhdyskuntajätevesien puhdistukseen nähden

⁹² ”..Vesitekniikan koulutus on antanut jo sinänsä luontevasti perusteet ympäristönsuojelun laajemmalle ymmärtämiselle, koska veden kiertokulku muodostaa yhdistävän tekijän eri ympäristöelementtien välille ja vaikutukset näkyvät ennenkaikkea vesistöissä.” (VT 1991/1, Hooli, vesirakennuksen prof. Oulun yo, vesitekniikan lab.)

⁹³ ”Kaiken uuden tekniikan hyödyt ympäristölle on viime kädessä oltava mitattavissa etuina elämää ylläpitävässä luonnontaloukskoneistossa, jonka osa myös ihmiskunta kulttuureineen on” (VT 1992/2, Oikari, ymp.suoj. professori, TKK).

jälkijunassa tulleen teollisuuden vesistö päästöjen vähentäminen sidottiin teknologian tarjoamiin mahdollisuuksiin.

”Teollisuuden vesiensuojelussa ei olla suhteellisesti vielä yhtä pitkällä (kuin yhdyskuntien vesiensuojelussa.), tällä puolellahan on tuntuvampien toimenpiteiden toteuttaminen mielekästä ja useimmiten mahdollistakin vain tuotantoprosessin kehittymisen ja uusiutumisen myötä.” (VT 1/1987, Kajosaari, vesihuoltotekniikan prof. TKK.)

Teknillisen korkeakoulun professorin mukaan teollisuuden tuotantoteknologian kehitys määrää vesiensuojelun tason. Kyse oli objektiivisesta ajatusmuodosta, jota teollisuuden ja teknillisen korkeakoulun edustajat pitivät yllä. Teollisuuden jätevesipäästöjen sitominen tuotantoteknologian kehitykseen hämärsi teknologian taustalla olevia sosiaalisia suhteita ja johti teknologian ymmärtämiseen kapeasti teknisinä toimenpiteinä ilman niitä vaativia ja toteuttavia ihmisiä ja organisaatioita.

”Maassamme on toteutettu järjestelmällistä vesiensuojelua jo noin neljännesvuosisadan ajan. Sen seurauksena vesistöjen tila ja käyttökelpoisuus ovat parantuneet huomattavasti...Metsäteollisuuden osalta myönteinen kehitys perustuu yhtäältä tuotantorakenteesta ja tuotantoteknologiassa tapahtuneisiin muutoksiin ja toisaalta nimenomaan muutaman viimeksi kuluneen vuoden osalta laajamittaiseen biologisten jäteveden puhdistamoiden käyttöönottoon.” (VT 1988/4, Airanne DI, Teollisuuden keskusliitto.)

Teollisuuden keskusliiton edustajan mukaan metsäteollisuuden jätepäästöjen väheneminen oli sidoksissa tuotantoteknologian muutoksiin sekä biologisten jäteveden puhdistamoiden käyttöön. Teknologinen kehitys asetettiin vesien- ja ympäristönsuojelun primus motoriksi. Koska metsäteollisuuden jätevesien kuriinlaiton nähtiin mahdollistuneen pääosin teknisen kehityksen myötä, voitiin teollisuudelle asetettuja vesiensuojeluodotuksia myös rauhoitella jo toteutuneilla muutoksilla tuotantorakenteissa ja tuotantoteknologioissa. Teollisuuden keskusliiton edustaja korosti tieteellisen tutkimuksen merkitystä puhdistusvaatimusten pohjana ja varoitti nojaamasta ”poliittiseen populismiin” vesien puhdistusvaatimuksissa. Näin teknologinen imperatiivi depolitisoi vesiensuojelun ja mitätöi maallikoiden moraaliset vaatimukset vesiensuojelun parantamiseksi. Teknologian korostaminen hämärsi ihmistoiminnan ja eri intressien merkitystä saastumisen kontrollissa, myös teknologian parantamisessa.

Teknologiasta muodostui imperatiivi ja saastumisen sosiaalista kontrollia ohjaava periaate. Tässä mielessä Habermasin (1971, 95–104) luonnehdinta teknologiasta ideologiana kuvaa teknis-taloudellista diskurssia 1980-luvulla. Saastumisen sosiaalinen kontrolli näyttäytyi riippuvaiselta teknologisesta kehityksestä. Teknologia esitettiin paitsi kontrollin suurimmaksi edistäjäksi, myös perusteluna toimenpiteiden lykkäämiselle. Vesihallitus oli laatinut jo vuonna 1974 vesiensuojelun tavoiteohjelman, joka ulottui vuoteen 1985 saakka. Tuossa ohjelmassa ei metsäteollisuudelle asetettu lainkaan tavoitteita vähentää jätevesien fosforikuormitusta, koska prosessiteknisin keinoin, saati käytössä olevien puhdistusmenetelmin, ei katsottu voitavan poistaa puusta peräisin olevaa fosforia. Myöskään typpikuormitukselle ei prosessiteknisistä syistä ollut laitettu tavoit-

teita. Täten teknologiaan sekä taloudellisiin syihin vedoten voitiin oikeuttaa tavoitearvojen puuttuminen tai esittää, etteivät laatuvaatimukset täyty ilman teknologian ja talouden tuomia edellytyksiä (vrt. Myerson & Rydin 1996, 83–86). Teknologisen imperatiivin –diskurssin ymmärrys teknologiasta oli irtaantunut ihmistoimijoista, heidän intentioistaan ja vaatimuksistaan. Teknis-taloudellinen diskurssi esiintyi näin ideologisenä mahtina, saastumisen sosiaalisen kontrollin välttämättömänä ehtona ja edellytyksenä.

Teknisen asiantuntijuuden puolustus

Vesihallituksen vesiensuojelutehtävissä sekä vesirakennustehtävissä toimineiden viranomaisten 1980-luvulla osakseen saama kritiikki, joka kohdistui heidän ymmärrykseensä vesistöistä teknisiä määreinä ja vesiensuojelusta vesivarojen hyväksikäytön turvaamisena, pakotti heidän legitimoimaan asemansa uudelleen. Pätevyys-diskurssi nojasi vahvasti insinöörikunnan vastatoimiin ja heidän asemansa oikeuttamiseen. Kiinnostavaksi tarkastelun kohteeksi muodostui se, kuinka pätevyys-diskurssissa kyettiin perustelemaan ja oikeuttamaan insinöörien asema uudella laajemmalla ympäristönsuojelun kentällä.

"Ympäristösektorilla on tiedon lisääntyminen ollut viime vuosina tavattoman nopeaa. Tästä syystä on Teknillisen korkeakoulun täydennyskoulutuskeskukseen päätetty perustaa lähinnä vesialan diplomi-insinöörille tarkoitettu ympäristönsuojelun täydennyskoulutuskurssi...Kurssi järjestetään ensimmäisen kerran lukuvuonna 1987-1988 Maa- ja vesitekniikan tuki ry:n lahjoitusvarojen avulla." (VT 1987/2, Vakkilainen, vesitalouden prof. TKK.)

"Mahdollistaakseen tuleville diplomi-insinööreille entistä paremmat valmiudet koko ympäristötekniikan kentän hoitamiseen, on yhdistys (Maa- ja vesitekniikan tuki ry.) päättänyt kokouksessaan 1. päivänä kesäkuuta 1989 lahjoittaa Teknilliselle korkeakoululle varat ympäristönsuojelutekniikan professorin ja hänen sihteerinsä palkkaamisen 5 vuoden aikana, jonka jälkeen valtiolta jatkaa opetuksen rahoittamista. Professoreuri on ensimmäinen laatuaan Suomessa... Vastaanottopuheessaan professori Hyyppä mainitsi mm., että elinkeinoelämän kilpailukyky alkaa olla riippuvainen ympäristönsuojelutietoudesta." (VT 1989/4, pääkirjoitus.)

Teknillisen korkeakoulun professoreiden sitaatit osoittavat, että keskeinen vastaus insinöörien kohtaamaan kritiikkiin ja vesi- ja ympäristöhallinnon laajeneviin tehtäviin oli koulutuksen uudistaminen. Teknillinen korkeakoulu lähti uudistamaan diplomi-insinöörinkoulutusta lisäämällä limnologian ja vesitalouden opetusta. Lisäksi insinöörien täydennyskoulutusta kehitettiin. Teknillinen korkeakoulu sai rahoituksellista tukea muun muassa Vesitalous-lehden yhdeltä perustajayhdistykseltä eli Maa- ja vesitekniikan tuki ry:ltä. Täten taloudelliset resurssit turvasivat insinöörien aseman ja tukivat heitä ammattikuntapoliittisessa kädenväännössä. Teknillisen korkeakoulun hyvät yhteydet elinkeinoelämään ja säätiöihin mahdollistivat materiaalistien resurssien saamisen ja ne toimivat sosiaalisen kontrollin kentän hegemonista blokkia tukevinä tekijöinä (vrt. Gramsci 1967, 224). Myös ympäristönsuojelun tekniikan voimakas kehittyminen 1980-luvulla antoi hyvän lähtökohdan insinööriosaamisen painottamiselle, voitiinhan ympäristönsuojelutekniikka nähdä insinöörien keskeiseksi pätevyysalueeksi. Lisäksi elinkeinoelämän nähtiin hyötyvän ympäristönsuojelutek-

nologian kehittämistä, ja siksi teknillisen koulutuksen laajentamisen tarvetta voitiin perustella elinkeinoelämän etuihin viitaten.

"Ympäristönsuojelu määritellään toiminnaksi, jonka päämääränä on säilyttää ja turvata luonnonvarojen hyväksikäyttö, sekä luonnon tasapaino ja tuottavuus. Ympäristön suhteen avainasemassa ovat teknillisissä korkeakoulussa oppinsa saaneet, sillä he vastaavat teollisuuden tuotantoprosesseista ja tuotteiden ominaisuuksia. Oleellista on, että ympäristönäkökulma sisällytetään korkeakouluinsinöörien koulutusohjelmiin kautta linjan. Kun teollisuuden ja muun tuotannollisen toiminnan palveluksessa olevat insinöörit saavat jatkuvasti käyttöönsä viimeisen tiedon teknisten ja taloudellisten seikkojen rinnalle, on saavutettu paljon... Vesihallinnon muuttaminen vesi- ja ympäristöhallinnoksi merkitsee sitä, että vesialan koulutuksen saaneet joutuvat vastaamaan ympäristönsuojelusta perinteistä vesiensuojelua laajemmin. Kun nimenomaan veden kiertokulku muodostaa yhdistävän tekijän eri ympäristöelementtien välillä, ei vastuualueen laajeneminen tuottane sanottavia vaikeuksia." (VT 1987/2, Vakkilainen, vesitalouden prof. TKK.)

Sitaatissa Teknillisen korkeakoulun professori vakuutti ympäristönäkökulman tärkeyttä teknisessä koulutuksessa ja uskoi vesialan koulutuksen saaneiden olevan tärkeässä roolissa ympäristönsuojelussa myös tulevaisuudessa. Sitaatissa tuodaan esiin myös teknokraattisen sivistyneistön merkitys elinkeinoelämän kehittämisessä.

Pätevyys-diskurssissa luotiin paitsi hierarkkisia suhteita insinöörikunnan ja luonnontieteilijöiden välille, myös funktionaalisia suhteita viittaamalla eri ammattikuntien pätevyysiin ja toisiaan hyödyttäviin ominaisuuksiin. Teknisen koulutuksen saaneiden katsottiin hyötyvän luonnontieteen opetuksesta. Näin myönnettiin tietynlaisen keskinäisriippuvuuden olemassaolo teknisen koulutuksen ja luonnontieteellisen koulutuksen välillä. Pätevyys-diskurssissa tuotiin esiin käsitystä, että insinöörikoulutus täydennettynä luonnontieteen opetuksella loi ainoan sopivan pohjan sosiaalisen kontrollin kentän päteville toimijoille. Hierarkkisia suhteita luotiin korostamalla teknisten ratkaisujen keskeisyyttä ympäristönsuojelussa. Tältä osin luonnontieteilijöiden, mutta erityisesti kansalaisten ja poliitikkojen rooli vesiensuojelussa marginalisoitui. Ympäristönsuojelua ei pitänyt teknisen koulutuksen saaneiden mukaan alistaa politiikan piiriin: "...politiikan pelinappulaksi ei ympäristön- tai vesiensuojelua sovi alentaa" (VT 1987, 1, Kajosaari, vesihuoltotekniikan prof. TKK). Kyse oli ammattiyhpeydestä ja profession suojelusta sekä poliitikkojen teknisestä asiantuntemattomuudesta. Myös kansalaisliikkeiden aktiivista toimintaa saastumisen kontrollissa paheksuttiin pätevyys-diskurssissa. Saastumisen hallinnan ja ympäristönsuojelun esitettiin perustuvan vesihallinnon ja teollisuuden palveluksessa toimivien insinöörien osaamiseen. Täten vesihallituksen ja tulevan vesi- ja ympäristöhallinnon viranomaiset pitivät voimakkaasti puolensa heidän pätevyytensä kyseenalaistajia vastaan.

TAULUKKO 6 Vesihallinnon henkilökuntarakenne vuonna 1971 ja 1985⁹⁴

KOULUTUSRYHMÄ	LUKUMÄÄRÄ 31.12.1971		LUKUMÄÄRÄ 31.12.1985	
Diplomi-insinöörit	144	12%	180	11%
Insinöörit	59	5 %	88	6%
Rak.mestarit ja teknikot	320	28 %	339	21%
Luonnontiet. Kk-tutkinto	49	4 %	155	10%
Muu korkeak.tutkinto	37	3 %	47	3%
Muut(esim. toimistohlölkunta	552	48 %	774	49%
Yhteensä	1161	100 %	1583	100%

Taulukosta 6 käy ilmi luonnontieteellisen korkeakoulutuksen saaneiden määrän lisääntyminen vesihallinnossa vuodesta 1971 vuoteen 1985. Se merkitsi luonnontieteellisen osaamisen tarpeen tunnustamista. Vaikka ylimmän ja alimman teknisen koulutuksen saaneiden suhteellinen osuus on vähentynyt, ei tuo vähennys ole suuri. Taulukko kertoo teknisen koulutuksen vahvasta arvostuksesta ja valta-asemasta vesihallinnossa myös luonnontieteen osaajien lisäämisen jälkeen.

"Vesikysymykset ovat viime vuosina nousseet kasvavan yleisen mielenkiinnon kohteeksi. Tällöin on tullut ilmi paitsi virkamiehiä kohtaan tunnetun luottamuksen vähentyminen, myös tiedonvälityksen ongelma. Lisäksi hankkeiden edistymisen varmistaminen edellyttää nykyisin jo suunnitteluvaiheessa sekä tiedottamista että yhteistoimintaa eri etupiirien ja asianosaistenkin kanssa." (VT 1981/1, Ollila, DI, vesihallitus.)

Pätevyys-diskurssissa teknisen koulutuksen saaneet eivät reflektoineet omia ihmis-, yhteiskunta- tai ympäristönsuojelukäsityksiään eivätkä näin ollen havainneet ympäristökysymysten eri ulottuvuuksia saati tarkastelleet asioita eri toimijoiden näkökulmista (vrt. Wynne 1996). Sitaatissa vesihallituksen virkamies tarkastelee insinööreihin kohdistunutta luottamuksen vähenemistä tiedonvälityksen ongelmana eli teknisenä kysymyksenä, joka voitiin korjata tiedonvälitystä parantamalla. Kyseinen ymmärrys ei huomionnut sitä, että luottamus voi nojata tiedonantamisen ja kompetenssin lisäksi myös vilpittömyyteen ja toisten näkökulmien huomioon ottamiseen, ja vastaavasti epäluottamus voi syntyä edellä mainittujen vajeesta (vrt. Mayer & al. 1995). Vaikka luonnontieteellisen tiedon merkitys tunnustettiin ja se haluttiin osaksi insinöörikoulutusta, näyttäytyi ympäristökysymysten asiantuntemus ennen muuta teknisenä. Siksi insinöörit olivat ympäristönsuojelun etujoukkoa. Pätevyys-diskurssissa insinöörit palasivat aikaisempaa voimallisemmin samoihin teknisiin ja taloudellisiin painotuksiin, joista heitä oli arvosteltu.

⁹⁴ Ympäristöministeriön virkamieheltä, Olavi Rantasaarelta saadut kopiot.

Teknisen asiantuntijuuden hegemonian voimistaminen

"Joka tapauksessa insinöörit näyttävät pysyvän temppelin harjalla paitsi luonnon lyhytkestoisina hyväksikäyttäjinä myös siinä mielessä, että heillä on muita ammattiryhmiä useammin mahdollisuus omakohtaisesti tehdä tehokkaita arvotarkaisuja ympäristön, ihmiskunnan ja muun luonnon pitkäkestoisen hyvinvoinnin hyväksi...Uskon, että jokainen uusi insinöörisukupolvi on oleva entistä vastuuntuntoisempi luonnon hyväksikäyttäjä. (VT 1992/2, Oikari, ymp.suojelun prof. TKK.)

Sitaatissa ilmaistaan vahva usko siihen, että insinöörien merkittävä asema ympäristöasioissa tulee säilymään myös tulevaisuudessa. Insinöörien vastuullisuutta ympäristöstä korostettiin niin teknisten, entistä enemmän ympäristöä kuluttavien menetelmien keksijöinä, kuin myös ympäristönsuojelua hyödyttävien menetelmien kehittäjinä. Sitaatissa mainitut insinöörien tekemät arvotarkaisut ympäristön hyväksi luen konkreettisina saastumista vähentävien tekniikoiden kehittämisinä, joiden avulla tuo ympäristönsuojelumyönteisyys teknisen koulutuksen saaneilla tuli esiin.

1990-luvun Vesitalouslehdissä jatkuivat edellisten vuosikymmenten tapaan ammattikuntapoliittiset linjanvedot. Myös tuolloin pätevyys-keskustelua kirjoittivat sekä ympäristöhallinnossa että ympäristönsuojelulainsäädännössä tapahtuneet uudistukset. Kun erontekoa oli aiempina vuosikymmeninä tehty suhteessa luonnontieteilijöihin, poliitikkoihin ja kansalaisliikkeisiin, tehtiin 1990-luvulla rajanvetoa jossain määrin suhteessa luonnontieteilijöihin, mutta erityisesti suhteessa oikeustieteen koulutuksen saaneisiin, jotka olivat ympäristöhallinnon uudistusten ja ympäristönsuojelulainsäädännön muutosten siivittäminä pyrkimässä saastumisen sosiaalisen kontrollin kentälle.

"Näissä valvontatehtävissä pelkällä juridiikalla on useimmiten melko vähäinen rooli. Ennen kaikkea tarvitaan luonnontieteiden, ympäristönsuojelun ja tekniikan asiantuntemusta etsittäessä hyviä ratkaisuja vesiympäristön suojelemiseksi. Juristien käyttö näissä tehtävissä ei edellämäinuituista syistä olennaisesti parantaisi vesi- ja ympäristöpiireissä tarvittavaa asiantuntemusta. Sen sijaan heidän vähäiset tietonsa luonnontieteistä ja vesiensuojeluteknologiasta heikentäisivät hyvien käytännön ratkaisujen löytämistä myös vesiensuojelun ja ympäristönsuojelun kannalta." (VT 1991/1, Hooli, vesirakennuksen prof. Oulun yo, vesiteknikan lab.)

Sitaatissa vesirakennuksen professori liittää luonnontieteilijät symbolisesti teknisen koulutuksen saaneiden liittolaisiksi ympäristöhallinnon pätevinä toimijoina. Samalla hän korostaa oikeustieteen koulutuksen saaneiden heikkouksia saastumisen sosiaalisen kontrollin kentällä. Oikeustieteellisen koulutuksen saaneilla ei katsottu olevan pätevyksiä hoitaa valvontatehtäviä saati edistää ympäristönsuojelua, sillä kyseiset tehtävät edellyttivät luonnontieteen ja vesiensuojeluteknologian koulutusta. Vaikka luonnontieteellinen tietämys näin sisällytettiin osaksi pätevyys-diskurssia, se samalla kuitenkin se alistettiin teknisen koulutuksen (vesiensuojeluteknologian) täydennysaineeksi.

Tehtävä suoritettu

Vaikka saastuminen käsitettiin hyvin haastavana ja laajana teknisenä ja taloudellisena kysymyksenä, ilmensi 1990-luvun Vesitalous-lehtien moraalisaantelyä kuitenkin tehtävä suoritettu –diskurssi. Se viittasi yhdyskuntien ja teollisuuden vesiensuojelun kansallisten tavoitteiden saavuttamiseen. Pistekuormitus katsottiin saaduksi kuriin. Vaikka uusiakin vesien saastumisen kontrollin aiheita ilmeni, esimerkkinä hajakuormitus ja myrkylliset päästöt, nähtiin vesiensuojelun suurimmat tavoitteet vesihuollon ja vesistökuormituksen tiettyjen parametrien osalta toteutuneiksi. Tyytyväisyys tehtyyn työhön ilmeni myös siinä, että esitettiin, että huomio tulisi siirtää vesiensuojelusta ympäristönsuojelun muihin lohkoihin.

”Viemäriverdet käsitellään nykyisin niin tehokkaasti, että tärkeimmät likaantumistekijät poistetaan vähintään 90- prosenttisesti. Suomi kuuluu yhdessä toisten Pohjoismaiden ja Sveitsin kanssa maailman kärkiryhmään, mitä tulee yhdyskuntien vesiensuojeluun niin kattavuuteen kuin tehokkuuteenkin.” (VT 2/1993, Kajosaari, vesihuoltotekn.prof. TKK.)

”Vesiensuojelu on kehittynyt ripeästi viime vuosikymmeninä. Ensimmäiset yhdyskuntien jätevedenpuhdistamot rakennettiin jo 1910-luvulla. Laajamittaisesti puhdistamoita ryhdyttiin rakentamaan vasta 1960-luvulla. Suurin osa yhdyskuntien jätevedenpuhdistamoista rakennettiin vajaassa kahdessakymmenessä vuodessa. Saman aikaisesti käsittelyprosesseja tehostettiin ja laitosten toimivuutta parannettiin. Tällä hetkellä lähes kaikki yhdyskuntien jätevedet käsitellään kemiallis-biologisesti, jolloin orgaanisen aineen ja fosforin poistumat ovat keskimäärin 95 %.” (VT 4/1995, Katko, tekn.tri, yliopettaja, Vaasan tekn.oppil.)

Ensimmäisessä sitaatissa vesihuoltotekniikan professori tuo esiin saastumisen kontrollin saavutukset. Suomi kuului nimenomaan yhdyskuntien jätevesien puhdistuksessa maailman parhaimpien valtioiden joukkoon. Toisessa sitaatissa tekniikan tohtori ylistää suomalaisen vesiensuojelun nopeaa kehitystä ja menestyksekkyyttä, kun mittarina käytetään haitallisten parametrien poistamisia jätevesistä. Tyytyväisyys saavutettuun tasoon ilmensi myös tyytyväisyyttä 1960-luvun rationaalisen järjestyksen –diskurssin mukaiseen jakoon ja sen perustalta tehtyihin päätöksiin keskittyä vesihuoltoon ja yhdyskuntajätevesiin ja tarjota näin teollisuudelle aikaa kehittää tuotantoprosessejaan ja jäteveden puhdistusmenetelmiä.

”Massa- ja paperiteollisuuden huomattavat panostukset vesiensuojeluun ovat supistaneet vesistönkannalta merkittävimpien epäpuhtauksien päästöt murto-osaan huippuvuosien arvoista. Lisäpanostuksilla teollisuuden vesiensuojeluun on enää vain vähän saavutettavissa. Ympäristönsuojelun painopistettä tulisi siirtää vesiensuojelusta muiden lohkojen suuntaan, toisin sanoen ilmansuojeluun, jätehuoltoon ja maaperän puhtaana pitoon.” (VT 1994/1 Palosaari & Tommila.)

Tyytyväisyyttä rationaalisen järjestyksen mukaiseen vesiensuojelupolitiikkaan ilmensi myös puunjalostusteollisuuden jätevesipäästöjen vähentyminen. Samalla legitimoitiin huomion siirtäminen vesiensuojelusta toisten ympäristökysymysten suuntaan.

Tehtävä suoritettu -diskurssi voidaan ymmärtää sosiaalisen kontrollin teknistä ja normatiivista taustaa vasten, ja täten se täydentää teknologisen imperatiivin diskurssia. Vesien saastumista pyrittiin kontrolloimaan normeihin ja standardeihin, kuten asettamalla ohjeita. Lupaehtoihin alettiin 1980-luvulta lähtien sisällyttää uusia parametreja. Vanhojen parametrien, kuten kiintoaineen ja biologisen hapenkulutuksen (BOD 7), rinnalle lupaehtoihin tuotiin rajat myös fosforille (P) ja myöhemmin orgaanisille klooriyhdisteille (AOX). Täten päästörajoiden asettaminen oli yksi keskeinen keino hallita vesien saastumista. Parametrit osoittivat vesissä olevat haitalliset aineet ja toimivat kontrollin kohdentamisen periaatteena. Ne pelkistivät saastumisen kontrollia ja tekivät siitä enustettavamman. Huomion kohdistaminen muutamiin parametreihin yksinkertaisti sosiaalista kontrollia ja mahdollisti vertailun ja arvioiden tekemisen. Tähän logiikkaan perustui myös tehtävä suoritettu -diskurssi.

Standardisoinnin, jota lupaehtojen asettaminen edustaa, voidaan esittää tuottavan menettelytapoja, jotka johtavat yleiseen konsensukseen. Toisaalta Suomessa kullekin tehdaslaitokselle oli myönnetty laitoskohtaiset lupaehdot. Siinä mielessä standardisointi ei toiminut, mutta vesiensuojelun yleisten tavoitteiden asettamisessa nojattiin standardeihin. Tehtävä suoritettu -diskurssissa ei puhuttu niistä haasteista, joita vesiensuojelulla edelleen oli, saati siitä, olivatko tavoitteet olleet liian matalaksi asetettuja. Uudet haasteet ja tuntemattomat uhat jätettiin uusien teknologioiden ratkaistaviksi.

5.4 Yhteenveto kontrollin hegemonisista diskursseista 1960–2000

Metsäteollisuuden merkittävä asema tavaraviennissä, modernisaatiokehitys kaupungistumisen ja teollistumisen muodossa sekä Vesitalous-lehti vesialan teknisten asiantuntijoiden keskustelufoorumina loivat lähtökontekstin, jota vasten Vesitalous-lehden diskursseja ja niiden merkityksiä tarkastellaan. Laajan kontekstin ymmärtäminen mahdollistaa sen hahmottamisen, miten erityiset diskurssit uusinsivat tai kyseenalaistivat vallitsevaa kulttuuria. Koko nelikymmenvuotisella ajanjaksolla teknis-taloudellinen diskurssi toimi hegenomisena puhetapana vesistöistä, vesien saastumisesta, kontrollista ja sen pätevästä toimijoista keskusteltaessa.

Teknis-taloudellisen diskurssin mukainen kuva saastumisen kontrollista ja moraalisaantelystä oli taloudellisten ja teknisten imperatiivien sanelema. Vesistöt ymmärrettiin teknisinä määreinä ja vesiensuojelu teknisinä toimenpiteinä taloudellisen ja teknisen kehityksen suomissa rajoissa. Diskurssi lujitti teknisen koulutuksen saaneiden asemaa saastumisen valvonnassa. Insinöörikunnasta tehtiin vesiensuojelun edelläkävijöitä. Vastaavasti biologien, oikeustieteilijöiden, poliitikkojen ja kansalaisten roolia saastumisen kontrollissa ja vesiasioiden hoidossa vähäteltiin. Diskurssissa minimoitiin biologien tarve vesihallinnossa 1970-luvulla ja paheksuttiin kansalaisliikkeiden ja poliitikkojen osallistumista teknistä asiantuntijuutta edellyttävään saastumiskeskusteluun 1980-luvulla. Lisäksi 1990-luvulla marginalisoitiin oikeustieteilijöiden merkitystä ympäristö-

hallinnossa ja saastumisen kontrollissa. Täten teknisen koulutuksen saaneiden etevämmyyden todistelu jatkui johdonmukaisena linjana koko Vesitalouslehden silloisen 40-vuotisen historian.

Hegemonista, eettis-poliittista teknis-taloudellista diskurssia luonnehti kuitenkin pyrkimys huomioida muiden toimijoiden intressit sekä esittää saastuminen ja sen kontrolli niin, että myös muut toimijat saattoivat hyväksyä asian. Maltillinen saastumisen kontrolli perustui intressien solmukohtiin, jollaisina toimi puunjalostusteollisuuden merkityksen korostaminen vientitulojen hankkijana ja hyvinvoinnin tuojana, jolloin liiallisella saastumisen kontrollilla voitiin nähdä olevan haitallisia seurauksia koko kansantaloudelle. Vesiensuojelun ja saastumisen kontrollin uskottiin edistyvän teknologisten ratkaisujen varassa. Teknologian kehittäminen toimi siten intressien solmukohtana, koska siitä hyötyivät kaikki, niin teollisuus, kansalaiset, ympäristönsuojelijat kuin valvontaviranomaisetkin.

Teknis-taloudellinen diskurssi salli sekä puunjalostusteollisuuden, teknisen korkeakoulun ja ympäristöhallinnon edustajien kertoa menestystarinaa siitä, kuinka maltillinen vesiensuojelu ja teollisuudelle annettu autonomia toteuttaa omia vesiensuojelullisia ratkaisujaan 1960- ja 1970-luvuilla sekä teknologian kehitys 1980-luvulla, tuottivat onnistuneen ratkaisun suomalaiseen saastumisen kontrolliin. Kyseinen kertomus oli kuitenkin yksipuolinen jättäessään huomiotta voimakkaan vesien saastumisen, johon 1960-luvun teollistumiskehitys ja maltillinen vesien saastumisen kontrolli johtivat. Menestystarinassa eivät esiintyneet myöskään ympäristöliikkeet, jotka olivat merkittäviä tiukemman vesien saastumisen kontrollin vaatijoita. Näin ollen teknis-taloudellisessa diskurssissa tarkasteltiin kohdetta eli vesien saastumista kapeasta näkökulmasta lujittamalla vallitsevaa status quota.

Teknis-taloudellisen diskurssin haastajaksi ilmaantui 1980-luvulla ympäristönsuojelun diskurssi, joka hetkeksi vavisutti teknis-taloudellista diskurssia ja kyseenalaisti sen mukaisen tavan ymmärtää saastumisen kontrolli. Varsin pian tilanne kuitenkin vaihtui ja ympäristönsuojelun diskurssi jäi vahvemman teknis-taloudellisen diskurssin varjoon. Teknis-taloudellisen diskurssin kykyä sisällyttää itseensä ympäristönsuojelun diskurssi voidaan selittää materiaalisilla ehdoilla ja varsinkin metsäteollisuuden intresseillä sekä mahdollisuudella omaksua ympäristönsuojelun diskurssi myös kapeasti. Ympäristönsuojelua toteutettiin erityisesti massa- ja paperiteollisuudessa prosessiteknisin parannuksin, lisäksi myös yhdyskuntajätevesien kuriinlaitossa teknologia näytteli merkittävää osaa. Siten teknologinen kehitys tarjosi materiaalisena sekä ehtoja että rajoituksia ympäristönsuojelun päteville toimijoille ja tavoille puhua suojelusta ja saastumisen kontrollista. Ympäristönsuojelun diskurssi ei siis hävinnyt, mutta se kyettiin yhdistämään kompromissinomaisesti osaksi teknis-taloudellista diskurssia (taulukko 7). Muuntuneissa muodoissaan se ilmensi yhteiskunnan muuttunutta rakennetta ja ympäristökysymyksissä 1980-luvulla aktivoitunutta kansalaisyhteiskuntaa.

TAULUKKO 7 Sosiaalisen kontrollin diskurssit ajanjaksolla 1960-2000

TEEMAT	TEKNIS-TALOUDELLINEN 1960-1970-luvulla	YMPÄRISTÖNSUOJELU 1980-luvulla	TEKNIS-TALOUDELLINEN 1980-1990
TAVAT YMMÄRTÄÄ VESIENSUOJELU	Teknis-taloudellinen hyöty: Vesistöt hyödynnettävinä voimavaroina sekä teknisinä määreinä ja vesiensuojelu saastumisen haittavaikutusten teknisenä torjuntana	Vesien- ja ympäristönsuojelu Itseisarvona Vs. vesien ja ympäristönsuojelu hyötyarvona	Vesien- ja ympäristönsuojelu teknisesti hallittavissa
KESKEISET HUOLEN-AIHEET	Hygienia: Asutusjätevesien aiheuttamien tartuntatautien riski	Terveys: Huomio terveydelle ja ympäristölle vaarallisiin aineisiin	Terveys: Haittojen moninaistuminen, huomio terv. ja ympäristölle vaarallisten aineiden tekniseen kontrolliin.
KEINOT SAASTUMISEN KONTROLLOIMISEKSI	Rationaalinen järjestys & Taloudellinen imperatiivi: Asutusjätevedet ensin kuriin, teollisuudelle autonomiaa ja aikaa jätevesien käsitteilyyn. Puhdistusmenetelmien parantaminen.	Kansalaisliikkeiden esittämät vaatimukset vs. saastumisen kontrolli teknisen tiedon ja osaamisen avulla kuriin.	Teknologinen imperatiivi Rationaalinen järjestys Tehtävä suoritettu
ASiantuntija-Auktoriteetti	Pätevyys: Teknisen asiantuntija-auktoriteetin perustaminen	Pätevyys: Teknisen asian-tuntija-auktoriteetin kyseenalaistus ja asiantuntijuuden laajentamisvaatimus luonnontieteen osajiin	Pätevyys: Teknisen asiantuntija-auktoriteetin puolustus ja sen aseman voimistaminen

6 VALVONTATOIMINNAN DISKURSSIT

Kiinnostukseni valvontatoiminnan merkityksiin perustuu vuoden 1980 vesihallituksen raporttiin, jonka mukaan vesilain rikkomisia havaittiin 1970-luvulla vuosittain keskimäärin 250 tapausta, ja näistä vain noin kymmenessä tapauksessa vuosittain valvontaviranomaiset tekivät syyte ilmoituksen (Mustonen et al. 1980, 15). Täten viranomaiset karsivat huomattavasti rikostapauksia. 1980-luvulla valvontatoimiin tyytymättömät kansalaiset tekivät eduskunnan oikeusasiamiehelle kyselyn valvontaviranomaisten toiminnasta. Myös syyttäv viranomaiset esittivät 2000-luvulla huolensa siitä, että ympäristörikoslaki jää kuolleeksi kirjaimiksi, mikäli valvontaviranomaiset eivät ilmoita tapauksista syyttäjälle (HS 27.8.2001; HS 27.11.2001; HS 9.12.2001). Edellä mainitut havainnot osoittavat, että pelkän lain perusteella ei sosiaalista kontrollia ja poikkeavaksi nimeämistä voida selittää, vaan olennaista on myös poikkeavuuden havaitsemisen ja nimeämisen eli valvontaviranomaisten valvontatoiminta ja heidän käsityksensä tästä. Analyysin tavoitteena on saavuttaa ymmärrys sosiaalisen kontrollin virallisten normien rinnalle syntyneistä epävirallisista normeista ja käytännöistä.

Keskityn analyysissäni seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

1. Millaisiin uskomuksiin ja merkityksiin valvontaviranomaisten valvonta ja valvojan ja valvottavan välinen suhde perustuivat?
2. Millaisia integroivia, legitimoivia ja yksipuolistavia ulottuvuuksia valvontadiskursseihin sisältyi?
3. Millaisia seurauksia ideologialla oli sosiaaliselle kontrollille ja poikkeavaksi nimeämiselle?

Haastatteluaineiston sopivuutta diskurssianalyysin kohteeksi on epäilty, koska tutkija on osallisena aineiston synnyssä. Kuitenkin haastatteluaineistojakin on hyödynnetty runsaasti diskurssianalyysissä (Jokinen et al. 1999) ja sen käyttöä voidaan perustella myös tässä sisällöllisistä syistä. Valvontaviranomaisten haastattelupuhe oli ihanteellinen aineisto sosiaalisen kontrollin ideologian erittelyyn, koska haastattelun avulla voitiin saada tietoa sellaisista valvontaa koskevista käsityksistä, mitkä eivät tulleet ilmi lehti-aineistossa tai rikostapausten esikuu-

lustelupöytäkirjoissa. Haastattelut ymmärrän aktiivisena haastatteluna mikä tarkoittaa, että merkitykset muodostuvat tutkijan ja tutkittavan vuorovaikutuksessa (Holstein & Gubrium 1995). Haastateltavia stimuloimalla ja heiltä aktiivisesti kysymällä oli mahdollista tuottaa merkityksiä ja hahmottaa diskurssin rajoja. Aktiivinen lähestymistapa korostaa, että on tärkeä esittää, mitä tietoa haastattelussa on tuotettu, mutta myös miten tuota tietoa on tuotettu (Holstein & Gubrium 2004). Haastattelutilanteet ja niihin vaikuttavat tekijät toin yleisluonteisesti esiin aineiston esittelyn yhteydessä. Haastatteluaineisto tarjosi lehtiaineistoa tiheämmän kuvauksen, ja siksi tulkintojen teko oli helpompaa kuin lehtiaineiston kohdalla.

Haastattelupuheen analyysiä edelsi haastattelujen purkaminen kaseteilta teksteiksi, joita kertyi 223 sivua. Tutustuin teksteihin lukemalla ne läpi ja alleviivaamalla kiinnostavimpia kohtia. Tutkimuskysymykset ohjasivat haastattelutekstien lukemista, mutta olin myös avoin aineistosta esiin nousseille kiinnostaville teemoille. Analyysin tueksi kirjasin ylös haastattelutekstien herättämiä ajatuksia. Haastattelun rakentuminen tiettyjen teemojen, kuten valvontatyön, valvojan ja valvottavan välisen suhteen sekä ympäristöräikoksia koskevien kokemusten pohjalta, helpotti otsikointia. Haastattelujen analyysissä kohdistin huomion erityisesti valvontaviranomaisten valvontaa ja valvottavia koskeviin uskomuksiin ja oikeuttamisiin, koska valvontaviranomaisia oli kritisoitu valvonnan laiminlyönneistä. Analyysiyksikkönä olivat laajemmat tekstikatkelmat, lauseet sekä muutamissa tapauksissa myös sanat. Erittelin valvontapuheen merkityksiä ja kiinnitin huomiota diskurssien välisten suhteiden tarkasteluun. Lisäksi pohdin diskurssien materiaalista ja sosiaalista perustaa.

Analyysin toteutin teorian ja empirian välisenä vuoropuheluna, kuten *Vesitalous*-lehden analyysinkin. Erittelin ensiksi valvojen lausumia eli ensimmäisen asteen diskursseja, jotka esitän sitaatteina. Tulkitsin ja avasin ensimmäisen asteen diskursseja käsitteiden ja analyttisen viitekehyksen avulla ja näin päädyin toisen asteen diskursseihin, jotka voitiin vielä kiteyttää kahden löytämäni päädiskurssin alalajeiksi. Päädiskurssit abstrahoivat valvontaviranomaisten keskeisen puheen.

Haastatteluaineiston analyysi, kuten muutkin tutkimuksen analyysit, ovat syntyneet monivaiheisten kokeilujen ja tulkintojen tuloksena. Tulkintojen tekemiseen liittyy myös yleistysten teko. Kuten laadullisessa tutkimuksessa, myös tässä tutkimuksessa, yleistykset eivät nojaa määrälliseen yleistykseen vaan laadulliseen yleistykseen. Tämä tarkoittaa sitä, että yleistyksiä voidaan tehdä aineiston teoreettisten tulkintojen ja käsitteellistysten pohjalta. Yleistykset kiteytyvät käsitteellistyksinä ja nämä voivat olla siirrettäviä ajassa ja paikassa. (Mäkelä, 1990; Jokinen et al. 1993.) Abstraktien käsitteellistysten lisäksi oli tärkeää hahmottaa saastumisen kontrollin rakentumista yhteiskunnallisissa suhteissaan (vrt. Harvey 1996, 92).

Tulkintojen pätevyyttä olen koetellut suhteuttamalla tuloksia muihin aihepiiriä sivuaviin tutkimuksiin, kuten suomalaista ympäristöpolitiikkaa ja saastumisen hallintaa koskeviin tutkimuksiin (vrt. Sairinen 2000; 2009; Donner-Amnell 2003; Laine & Peltonen 2003; Nienstedt 1999; Valkonen 2003; Patton

1990, 467–472). Keskustelen tutkimukseni lopussa tutkimuskirjallisuuden ja teoreettisen viitekehyksen kanssa.

6.1 Perheyhteyden diskurssi

Perheyhteyden⁹⁵ diskurssi on toinen valvonnan kahdesta päädiskurssista. Perheyhteyden diskurssia luonnehtivat luottamus, hienovaraisuus, harmonian luominen sekä erilaiset seremoniat ja rituaalit, jotka ylläpitivät läheisiä suhteita valvojan ja valvottavan välillä. Perheyhteyden diskurssille rakentunut sosiaalinen kontrolli loi omat tapansa ja periaatteiden kunnioittamisen vaatimuksensa sekä oman sosiaalisen kontrollin uskomusjärjestelmänsä siihen liittyvine asenteineen ja odotuksineen sekä omat suostuttelu- ja sanktiojärjestelmänsä, joiden avulla valvottavien käyttäytyminen saatettiin sopusointuun hyväksytyjen toimintatapojen kanssa. Kuri ja järjestys saavutettiin perheyhteyden diskurssissa valvottavia varovasti ohjaamalla sekä näitä motivoimalla. Kontrolli perustui nojautumalla vuosikymmenien saatossa omaksuttuihin tapoihin⁹⁶, traditioihin, velvoitteisiin sekä hierarkkisiin asemiin ja vastavuoroisiin odotuksiin valvojan ja valvottavan välillä. Perheyhteys kuvasti hienovaraista, konsensusta tavoittelevaa periaatetta ja siten se viittasi valvonnan korjaamisstrategiaan, sovitteluun tyyliin, jossa laittomista päästöistä neuvotellaan valvojen ja valvottavien kesken (vrt. Hawkins 1984, 8). Perheyhteyden diskurssi edusti epävirallista normijärjestelmää, joka ei tullut esiin lainkaan Vesitalous-lehdissä. Siksi on kiinnostavaa tarkastella lähemmin perheyhteyden diskurssin aladiskursseja.

6.1.1 Luottamus

Luottamus oli keskeinen ulottuvuus perheyhteyden diskurssissa. Tämän vuoksi esittelen muutamia luottamuksen luonnehdintoja. Luottamuksella tarkoitetaan positiivista suhtautumista toisiin ihmisiin ja siihen, että he toimivat odotetulla tavalla, vaikka tästä ei olisi olemassa takeita. Luottamuksessa kyse on epävarmuuden tilanteissakin myönteisistä odotuksista tietynlaiselle käyttäytymiselle (Mutti 1994). Luottamus merkitsee siten riskin ottoa (Baier 1996, 130–131; Lagerspetz 1998). Luottamuksen antamisen edellytyksinä voidaan pitää joitakin mainituista kolmesta tekijästä: 1) hyväntahtoisuutta, epäitsekkyyttä, lojaalisuutta, vilpittömyyttä ja empaattisuutta, 2) rehellisyyttä, lahjomattomuutta ja johdonmukaisuutta käyttäytymisessä sekä periaatteisiin sitoutumista tai 3) koettua kykyä, kuten asiantuntijuutta, koulutusta ja harjoittelun tuomaa kokemusta sekä onnistumista vastaavissa tehtävissä (Mayer & al. 1995). Erityisesti hyvän-

⁹⁵ Perheyhteyden käsite on syntynyt empiirisen analyysin pohjalta, olkoonkin, että saman nimen annoin myös yhdelle Boltanskin ja Thévenot'n regiimeistä. Kyseinen kuvastaa teorian ja empirian vuoropuhelua. Keskustelen regiimeistä vasta luvussa 8.

⁹⁶ Tapa voidaan määritellä vakiintuneeksi käyttäytymiseksi, johon liitetään moraalaisia arvostuksia ja joiden rikkomisesta koituu kielteinen sanktio. Tapa voi määrätä kunnioittamaan perinnettä, ja toimimaan tietyllä tavalla (Szczepanski 1970, 195).

tahtoisuuteen, rehellisyyteen ja vilpittömyyteen perustuva luottamus kuuluu perheyhteyden diskurssiin, kun taas asiantuntijuuteen ja koulutukseen perustuva luottamus kuvastaisi perheyhteyden diskurssille vierasta luottamusta. Erilaiset luottamuksen antamisen edellytykset voivat paitsi tukea toisiaan myös asettua toistensa kanssa vastakkain.

Arvojärjestelmien on esitetty olevan merkittäviä pyrittäessä ymmärtämään sitä, miten ihmiset arvioivat luotettavuutta (Braithwaite 1998). Harmoniarvot viittaavat yhteistyöhön, rauhanomaiseen yhteiseloön ja hyvän elämän edellytysten turvaamiseen. Ne edistävät luottamusnormia, jota voidaan kutsua yhteisölliseksi luottamusnormiksi. Niiden vastakohtana voidaan pitää vaihtoarvoon perustuvaa luottamusnormia. Vaihtoarvo viittaa statuksen ja koulutuksen osoittamaan pätevyyteen, ennustettavuuteen ja johdonmukaisuuteen (ks. emt. 49–55). Perheyhteyden diskurssin luottamus perustuu näin yhteisölliseen luottamusnormiin, joka sulkee pois vaihtoarvoon perustuvan luottamuksen.

Luottamusta voidaan eritellä myös *systeemisen* ja *mikrotason* luottamuksen avulla. Systeeminen luottamus viittaa laajaan järjestelmään tai institutionaaliseen luottamukseen, joka ilmentää perheyhteyden diskurssille vierasta periaatetta. Mikrotason luottamus taas merkitsee henkilöön perustuvaa luottamusta, joka on ominainen perheyhteyden diskurssille. Lisäksi luottamusta voidaan kuvata termien *confidence* ja *trust* avulla, jotka molemmat ovat mahdollisia perheyhteyden diskurssissa. Confidence-tyyppinen luottamus tarkoittaa sokeaa luottamusta. Se voi esiintyä sekä mikro- että systeemitasolla. Mikrotasolla sokea luottamus on esimerkiksi lapsen varauksetonta luottamusta vanhempaan. Systeemisellä tasolla sokeaa luottamusta voi esiintyä esimerkiksi silloin, kun henkilöt luottavat vaikkapa asiantuntijajärjestelmien toimivuuteen, vaikka heillä ei ole mahdollisuutta arvioida niiden toimintaa. Trust-tyyppinen luottamus viittaa puolestaan tilanteeseen, jossa uskotaan voitavan vaikuttaa tilanteen kehittymiseen. Kyse on siis aktiivisesta luottamuksesta, jossa on arvioitu riskejä ja vaihtoehtoja. Trust-tyyppinen luottamus voi sekin esiintyä sekä mikrotasolla että systeemitasolla. Mikrotasolla se tarkoittaisi henkilön osoittamaan vastuullisuuden perustuvaa luottamusta ja systeemitasolla taas järjestelmän tehokkaaseen toimivuuteen perustuvaa luottamusta. (Vrt. Saaristo 2000, 131–139; Luhmann 1988, 94–108.)

Suomalaisten valvontaviranomaisten suhtautumista valvottaviin on arvioitu hyväuskoisuudeksi (ks. Aakkula 2001). Millainen luottamus tulee esiin valvontaviranomaisten puheesta? Onko kyse hyväuskoisuudesta, toiveikkaasta ajattelusta, jota sokeaksi luottamukseksi voidaan kutsua vai voidaanko luottamusta ymmärtää jonain muunakin kuin hyväuskoisuutena?

6.1.2 Valvonta henkilökohtaisena luottamuksena

Perheyhteyden diskurssiin perustuva luottamus ilmeni valvontaviranomaisilla valvottavan henkilökohtaisena tuntemisena sekä kokemuksena valvottavien toimista. Kyse oli mikrotason luottamuksesta ja trust-tyyppisestä luottamuksesta, jossa valvoja oli arvioinut aktiivisesti valvottavan luotettavuutta (vrt. Luhmann 1988, 94–107; Luhmann 1995). Kyse oli siten testatusta, kokemukseen pe-

rustuvasta luottamuksesta. Sitaatit osoittavat myös aikaulottuvuuden merkityksen luottamuksen syntymisessä ja ylläpitämisessä, sillä pidempiaikainen valvottavan tuntemus antoi tukea luottamukselle. Valvontaviranomaisten myönteiset kokemukset valvottavien aiemmista toimista pitkältä ajanjaksolta ja esimerkiksi epätavanomaisen vesistö päästön yhteydessä synnyttivät luottamusta. Valvottava oli saattanut omatoimisesti aloittaa korjaustoimenpiteet haitallisen päästön eliminoimiseksi.

Haastateltava J:” Siellä on sitten ollut vastapuolella se että siellä on ryhdytty toimenpiteisiin. Että ei voi sanoa että ne olisi niskotelleet tai olleet piittaamattomia tai vähätelleet sitä. Vaan siellä on näillä niinkun ollut se, että yhteistuumin on käynnistetty, ja he ovat käynnistäneet jo ennen meitä selvitykset vesistöissä. Ja mittaukset. Ja jos on joku happovuoto ollut, niin tuota siellä on...mies pantu kalkkipussin kanssa putken suulle, että tuota niin, että nyt sinä rapsutat kaks tuntia tuota kalkkia. Ja kun tulee sieltä happoa niin sinä neutraloit sitä...Niin nää on kuitenkin semmosia (keinoja), joilla sitä on... koitetaan sitä haittaa torjua.”

Tällaiset luottamustyöt, joiksi valvottavan ympäristönsuojelun eteen tekemiä toimia, kuten omatoimisesti aloitettuja korjaustoimenpiteitä voidaan kutsua, olivat omiaan vahvistamaan valvontaviranomaisen luottamusta valvottavaan. Valvontasuhde itsessään muodostui valvojan ja valvottavan jatkuvasta kanssakäymisestä, mikä oli myös omiaan synnyttämään luottamusta (ks. Ruuskanen 2003, 53; Ben-Porathin 1980). Luottamus tuki yhteistyötä ja sen kautta oli myös mahdollista saavuttaa hyviä tuloksia valvonnassa (vrt. Ilmonen & Jokinen 2002, 35). Valvontaviranomaisten puheessa vesiensuojelu käsitettiin teollisuuden ja viranomaisten yhteiseksi intressiksi. Kyse oli yhteistyötä korostavasta yhteisöllisestä luottamusnormista valvojen ja valvottavien välillä. Seuraava sitaatti osoittaa valvontaviranomaisten luottamuksen valvottaviin rakentuneen paitsi vähäisten resurssien pakottamana, myös henkilökohtaisen tuntemisen ja läheisten suhteiden pohjalta. Lisäksi valvottavan osoittama vilpittön tahto edistää vesiensuojelua voimisti valvontaviranomaisten luottamusta valvottaviin.

Haastateltava F:”A-yhtiöllä oli tommonen yhtiön kemisti X.X., joka... jolla itelläkin oli kesämökki tuolla alajuoksulla. Ja tietystä hänellä oli yhtiön taholta omat veloitteensa. Mutta hän hengessään oli kuitenkin semmonen kaveri, joka pyrki kaikkiin keinoin tätä vesiensuojelua viemään eteenpäin. Ja hänen kanssaan monista asioista neuvoteltiin ja keskusteltiin että mitkä on ne vaikutukset. Ja hän melkeen osasi sanoa ne paremmin. Kun meillähän silloin 60-luvulla ja 70-luvun alussa ei ollut biologeja. Elikkä miehitys oli varsin vähäinen...kyllä mä positiivisesti muistan niitä henkilöitä, jotka oli ikään kuin samassa veneessä.”

Luottamus-diskurssissa korostui valvontaviranomaisten usko valvottaviin ja siihen, että näillä oli näkemystä tulevista ongelmista, kiinnostusta ja vilpittöntä halua niiden ratkaisemiseen. Luottamus merkitsi epävarmuuden tilassakin tilanteen näkemistä ennustettavana (Braithwaite 1998, 53–58). Talouden sosiologisessa tutkimuksessa onkin korostettu sitä, että luottamukseen sisältyvät vastavuoroiset odotukset soveliaista toimintatavoista ehkäisevät tehokkaasti väärinkäytöksiä ennemmin kuin auktoriteettiasema (Ruuskanen 2003, 55; Granovetter 1985, 493–504). Tällaisia uskomuksia luottamuksen väärinkäytöksiä vähentävästä voimasta löytyi myös viranomaisten lausumista. (ks. valvonta ohja-

ustaitoina –diskurssi). Läheiseen tuttavuuteen ja tuntemiseen perustuvaa uskoa valvottavan vastuullisuuteen ilmensi myös sitaatti, jossa valvontaviranomainen paheksuu valvottaviin kohdistuvia epärehellisyyden epäilyksiä.

Haastateltava I: ”Kyllä sillä (viranomaisen ja toimenharjoittajan välisellä luottamuksella, lisäys M.Y.) suuri merkitys on ilman muuta. Ne jotka tuntee ja tietää teollisuuden ja ovat sen kanssa tekemisissä, niin kyllä tietää että vastuullisia ihmisiä ne on, eikä rosvoiksi ja roistoksi haukkuminen ja nimiteleminen, niin en minä hyväksy sitä ollenkaan ...”

Luottamus-diskurssi muodostui kiinnostavaksi lausumien ja käytäntöjen yhdistelmäksi ja tarkastelun kohteeksi, koska sillä oli ristiriitaisia seurauksia valvonnalle. Luottamus saattoi sekä edistää saastumisen sosiaalista kontrollia että haitata sitä. Luottamus näytti vähentävän tarvetta jatkuvasti valvoa lupaehtojen toteutumista, mikä kevensi valvontatyötä mutta toisaalta saattoi johtaa valvontaa myös kyseenalaiseen suuntaan eli liian vähäiseen valvontaan. Täten luottamus saattoi johtaa paradoksaalisiin seurauksiin valvonnan kannalta.

Haastateltava A: ”Ja tota minusta se (oikeudenkäynti) niinkun olis turhaa, ja vaan niinkun sotkee näitä tota valvontakuvioita, jotka tavallaan niinkun perustuu luottamukseen osaltaan...Ja ne on niinkun y:n vesipiirissä ja nyt y:n ympäristöpiirissäkin, aikanaan niin tuota niitä on niinkun neuvottelemalla tuota pyritty hoitamaan. siis tehdään niinkun hyvässä yhteisymmärryksessä.”

Esimerkiksi oikeudenkäyntien katsottiin vain haittaavan luottamukseen pohjaavaa valvontaa. Yhteisölliseen luottamusnormiin perustuva luottamus loi odotuksia valvojille ja valvottaville sopivista kontrollitavoista. Se saattoi ehkäistä asianmukaiset kontrollitoimenpiteet, kuten syyte ilmoituksen vieraana valvonnan logiikalle. Luottamus auttaa ymmärtämään valvontaviranomaisten hallittomuutta joutua konflikteihin valvottavien kanssa. Konfliktien välttäminen saattaa kuitenkin lisätä valvonnan valtauksen riskiä (ks. Hildén et al. 2002, 110).

6.1.3 Hienovaraisuus

Hienovaraisuus-diskurssi ilmensi valvonnan varovaisuutta ja hyviä tapoja. Ne voidaan käsittää luottamuksen johdannaisiksi. Luottamus lisäsi haluttomuutta astua ”toisen reviirille” ja näin ollen se edisti varovaisuutta valvojan ja valvottavan välisessä kanssakäymisessä. Luottamus ylläpiti hienovaraisuutta ja loi odotuksia hyvistä ja soveliaista toimintatavoista kahliten täten valvontatoimintaa ja johtaen jopa valvonnan velvoitteiden laiminlyömiseen. Hienovaraisuus ja hyvät tavat kuuluivat keskeisiin valvontaviranomaisten valvontaperiaatteisiin ja yhdessä luottamuksen kanssa perheyhteyden diskurssin aladiskursseihin.

Haastateltava H: ”Mutta kyllä se nyt niin on että hyviin tapoihin kuuluu, että ilmoitellaan tulosta.”

Haastateltava E: ”No minä muistelen, että...niistä on ilmoitettu niistä menoista (kontrollinäytteenotoista), että tulemme ottamaan näytteitä. Että on soitettu sinne, eikä oo menty ihan yllättäen portille...Ei se (yllättäen meno) oo kuulunu siihen kulttuuriin.

siinä on sillä tavalla yhteistoimintaa, että on niitä näytteitä voitu kerätä sitten niillä olevilla, siellä olevilla näytteenottimillakin."

Haastateltava A: "...ei kuitenkaan niinkun pystytä semmosta valvontatiheyttä ja organisaatiota luomaan ja semmosia resursseja satsaamaan, että sillä loppujen lopuksi olis mitään merkitystä. Jos siellä alotetaan vilppiä tehdä, niin on erittäin epätodennäköistä, että valvontatoiminnalla ne saatais kiinni. Ei voida niinkun niin tehokasta ulkopuolista valvontaa pistää. Koska niinkun satunnaisesti käydään ottamassa silloin tällöin näyte, ei sillä oo niinkun itse asiassa... se on sen hetkinen tilanne. Ei sillä oo niinkun merkitystä. Ei sellasta poliisihommaa, että mennään yllättäen ja isketään. Niin ei se toimi."

Sitaateissa valvontaviranomaiset perustelevat yllätyskäyntien välttämistä hyviin tapoihin, hienovaraisuuteen ja valvontakulttuuriin vetoamalla. Viranomaiset korostivat, että tehdaslaitoksiin ei ollut sopivaa mennä ilmoittamatta, ei edes kontrollinäytteitä ottamaan, vaikka kontrollinäytteen ottoon pitäisi kuulua tietty yllätyksellisyys. Valvontaviranomaisten toimintaperiaatteissa hienovaraisuus ja siihen liittyvät käytöstavat asettuivat voimakkaampaan asemaan kuin valvontaan liittyvät velvoitteet. Kyse oli ideologisesta, luottamukseen ja sen johdannaisiin eli hienovaraisuuteen ja varovaisuuteen perustuvasta normista.

Hienovaraisuutta ja hyviä tapoja voidaan valaista Erving Goffmanin (1959, 238) dramaturgisen viitekehyksen ja näyttämö-metaforan avulla. Valvontaviranomaisten ja valvottavien kanssakäyminen pyrittiin rajaamaan näyttämön etuosaan eli julkialueeseen ja vastaavasti välttämättään ikäviä, häiriöitä aiheuttavia tilanteita, joita voisi aiheutua esimerkiksi yllättävällä valvontakäynnillä, jolloin saattaisi olla mahdollisuus päästä kurkistamaan valvottavan näyttämön taustalueeseen. Hienovaraisuus sisälsi perheyhteyden diskurssissa julki- ja taustalueen erillään pitämisen, mikä takasi kanssakäymisen häiriöttömyyden. Täten luottamus-normin lisäksi hienovaraisuus-normi ja sen sisältämät kirjoittamattomat sopivaisuussäännöt säätelivät valvontakäytäntöjä. Molempiin sisältyi moraalisia arvostuksia oikeasta ja hyvästä valvonnasta. Hyvät tavat edustivat norminmukaista toimimista. Normit voivat olla epävirallisia, vuosien saatossa muodostuneita käytäntöjä, normatiivisia odotuksia tai "maan tapoja" siitä, kuinka tulee menetellä ja minkälainen käyttäytyminen on sopivaa tai epäsopivaa.

Hienovaraisuudella ja hyvien tapojen noudattamisella saatiin aikaan tietynlainen sosiaalinen järjestys, jota valvojat ja valvottavat noudattivat. Hienovaraisuus ja hyvät tavat toimivat valvonnan kannalta tärkeinä periaatteina, jotka loivat vastavuoroisia odotuksia. Liika hienovaraisuuden, varovaisuuden ja vapaaehtoisuuden ihanne saattoi kuitenkin johtaa valvonnan kannalta ristiriitaisiin seurauksiin, silloin kun hienovaraisuus ja hyvät tavat ohittivat väärinkäytösepäilyyn tai kun sopivaisuussääntöihin vedoten jätettiin yllätyskäynti tehdaslaitokselle tekemättä. Luottamus ja siihen kytkeytyvä hienovaraisuus liiallisena varovaisuutena ja korrektiutena ehkäisivät yleisen ympäristöedun toteutumisen ja siksi ne voidaan tulkita valvontaa rajoittaviksi ideologisiksi käytännöiksi, joita olennaiset materiaaliset suhteet ylläpitävät (ks. luku 8).

6.1.4 Traditiot ja seremoniat

Traditioiden luominen ja noudattaminen olivat myös osa perheyhteyden diskurssia. Valvontaviranomaisten valvontatyö nojasi vuosikymmenten saatossa omaksuttuihin tapoihin, joista osasta oli tullut osin refleктоimattomia tavanmukaisuuksia. Traditiot nousivat esiin esimerkiksi kestitsemisistä puhuttaessa. Valvontaviranomaiset olivat ottaneet vastaan lounaita valvottavilta. He perustelivat kestitsemisiä vetoamalla sekä valvonnallisiin syihin että traditioihin ja hyviin tapoihin ottaa lounaskutsu vastaan. Yhteisellä lounaalla oli mahdollista edistää ja tehostaa valvontatyötä. Sen sijaan, että valvontaviranomaiset olisivat pitäneet lounastamista epäilyttävänä, he oikeuttivat sen perheyhteyden maailman traditioihin vetoamalla.

Haastateltava B: "No kyllä kun siellä on käyty, niin ruokaa on tarjottu. Ja joskus jos ollaan oltu pitempään reissussa, niin on saunaankin viety."

Haastateltava C: "Siis kyllä Suomessa on tavallaan aina ollut tapana että jos mennään johonkin kylään, niin aina juodaan kahvia ja syödään, jos on semmonen syömäaika...Sanotaan, että siinä ruokapöydässäkin istuessa niin siitä tietysti selviää monia taustoja asioille, joita ei ehkä haluta virallisiin papereihin, esimerkiksi just tommoset, mitä mä aikasemmin puhun siitä (yhtiöstä), että kun niillä on monessa paikassa (tehtaita)...että siellä investoidaan nyt näin paljon ja täällä ens vuonna tonneja tänne näin."

Yhteiset ruokahetket mahdollistivat luottamuksellisten ja valvonnan kannalta tärkeiden tietojen saamisen. Ruokahetket ja saunominen loivat rennon, tuttavallisen ilmapiirin ja kirvoittivat valvottavien kielenkannat ja tarjosivat täten valvontaviranomaisille mahdollisuuden kuulla sellaista tietoa, joita ei valvontaraporteista käynyt ilmi. Ruokahetkien lisäksi perheyhteys koostui muistakin epävirallisista tilanteista: yhteisistä harrastuksista tai juhlatilaisuuksista, kuten syntymäpäivistä. Ne pitivät yllä läheisiä suhteita valvojan ja valvottavan välillä. Eräs haastateltava kuvasi valvontatyötään seuraavasti:

Haastateltava I: "Nythän kun on asiat uskaltaisko sanoa ihan kunnossa ja kun tuo suhtautuminen on muuttunut, niin se siihen 70-lukuun verrattuna niin sanoisinpa että se (valvonta) on yhtä juhlaa melkein. Mä laskin itse kerran että mä olin käynyt A:n tehtaalla sinä vuonna yhteensä neljä kertaa, yks oli yhtiön x-vuotisjuhla, yks oli toimitusjohtajan z-vuotisjuhla ja yks oli edellisvuosien raporttien läpikäynti, joka oli vähän sellanen niinkun muodollinen tilaisuus."

Anekdoottina mainittakoon, että Suomen Kuvalehden numerossa 1, vuodelta 1991 haastateltiin entistä vesihallituksen pääjohtajaa Simo Jaatista. Haastattelussa Jaatinen viittasi yhteisiin metsästysharrastuksiin teollisuuden edustajien kanssa. Metsästysretket mahdollistivat henkilökohtaisen tuntemisen sekä valvonnan kannalta oleellisen tiedon saamisen. Eli valvontaviranomaisten ja valvottavien suhteita väritti joissain tapauksissa läheinen yhteys, joka ulottui virallisen valvontatehtävän ulkopuolelle. Läheisiä suhteita perusteltiin hyvän valvonnan toteutumisen avulla. Tuntemalla henkilökohtaisesti tehtaiden johtajat vaikkapa hirvijah-teihin osallistamalla, saatiin myös parempi kuva tehtaiden tilanteesta.

”Meillä on 52 tehdasta ja minä tunnen kaikkien johtajat; aina on kekkereitä ja hirviähtä ja sen sellaista. Tämä on suuri etu, koska me saamme jokaisen tehtaan rajoitukset juuri siihen rajaan saakka, jonka se kestää.” (SK 1991, nro 1, s. 34-37, ent. vesihallituksen pääjohtajan Simo Jaatisen haastattelu.)

Valvojan ja valvottavan suhdetta ilmensi siis tiivis vuorovaikutus myös epävirallisissa tilanteissa, valvonnan ulkopuolella. Tilannetta, joissa viranomaiset ovat omaksuneet läheisissä väleissä valvottavien kanssa toimiessaan valvottavien intressit omikseen, kutsutaan termillä ” valvonnan valtaus” (ks. Gouldson 1998, 16; Hawkins 1984, 3; Friedrichs 1996, 286). Käsitettä on sovellettu vaihtelevasti tilanteisiin, joissa valvonnan taso on minimaalinen ja teollisuudelle suosiollinen ja kun lain (esimerkiksi vesilain) täytäntöönpano on lievää. Ayres ja Braithwaite (1991) ovat kuitenkin esittäneet, että läheistä yhteistyötä korostavaa suhdetta valvottavaan ei voida yksinkertaisesti samaistaa korruption eikä se välttämättä johda korruption (Friedrichsin 1996, 286 mukaan). Myöskään suomalaiset valvontaviranomaiset eivät uskoneet joutuvansa vaikutetuiksi vaan uskoivat kykenevänsä toimimaan hyvän virkamiestavan mukaan pienistä keskitsemisistä huolimatta.

Haastateltava B: ”Sitten täytyy olla jo virkamiehen aika pitkällä olla näissä, että siihen voidaan vaikuttaa. Ja sitten se ei niinku enää kykene hommiensa hoitamaan.”

Haastateltava C: ”Aikanaan Itä-Suomen vesioikeus sano, että he on tehneet päätöksen mikä on lahjus ja mikä ei. Joo, että tota kylmä voileipä ja lämmin olut ei ole lahjus mutta lämmin voileipä ja kylmä olut on – taikka sitten kaikki mitä mahassaan jaksaa kantaa, niin se ei ole lahjusta.”

2000-luvulla Suomessa julkinen keskustelu otti kantaa kestitsemiseen, ja linja sitä kohtaan on tiukentunut. Harvalla kansalaisella on mahdollisuus tarjota virkamiehille lounaita samalla tavalla kuin yrityksillä. Kyse on organisaatioiden ja yksityisten kansalaisten eriarvoisista mahdollisuuksista vaikuttaa virkamiehiin ja toisaalta kiitollisuudenvelasta, johon kestitsemiset ja valvojan ja valvottavan välinen epävirallinen yhteydenpito saattaa huomaamatta johtaa. Perheyhteyden diskurssiin kuuluivat myös hierarkiat ja jaot sisä- ja ulkopiiriin kuuluviin. Kun tarkastellaan valvontaviranomaisia yleisen edun ja ympäristöedun puolestapuhujina, voidaan tiiviit yhteydet valvottaviin, ja vastaavasti vähemmän tiiviit yhteydet kansalaisiin, tulkita perheyhteyden diskurssille tyypillisiksi jaoiksi sisä- ja ulkopiiriläisiin. Vaikka valvojat ymmärsivät tiiviiden siteiden valvottaviin mahdollistavan paremman valvonnan, voidaan silti kysyä, palveleeko tuollainen valvonta parhaalla mahdollisella tavalla ympäristöetua, yleistä etua tai heikompien osapuolten etua (vrt. Friedrichs 1996). Se, mikä näyttäytyy funktionaaliselta yhdelle osapuolelle, ei välttämättä ole sitä toiselle (ks. Pfohl 1994, 231: Merton 1968). Esimerkiksi valvonnan toteutuminen valvojien ja valvottavien läheisiin suhteisiin perustuen on ristiriidassa viranomaistoiminnan hyvien periaatteiden, kuten läpinäkyvyyden ja taseveroisen suhtautumisen periaatteiden kanssa. Kyse on käytännöistä, jotka hämärtävät hyvän virkamiestavan mukaista toimintaa ja tuottavat epäsymmetrisiä suhteita, sillä valvojien ja kansalaisten

suhde jää etäisemmäksi kuin valvojien ja valvottavien yritysten välinen suhde.⁹⁷ Myös seuraava valvonta symbolisena -diskurssi antaa aiheen pohtia valvontaa.

6.1.5 Valvonta symbolisena

Valvonta symbolisena -diskurssi ilmentää perheyhteyden diskurssiin kuuluvia rituaaleja ja täydentää valvonta luottamuksena -diskurssia. Valvonta symbolisena viittasi erilaisiin tapoihin ja rituaaleihin, jotka edustivat tai esittivät valvontaa. Kyse ei ollut valvonnan kannalta tehokkaista tai merkittävistä toimista, vaan valvonnan objektivoituneista muodoista. Tietyt asiat olivat alkaneet edustaa ulkopuolisille valvontajärjestelmän kokonaisuutta enemmän kuin toiset, eli valvonta oli saanut objektivoidun ilmaisun (vrt. O’Dea 1963). Valvontaviranomaiset tunnistivat nämä ulkopuolisille merkityksellisiltä näyttävät valvontarutiinit ja osoittaakseen valvovansa, he nojautuivat näihin symbolisiin toimiin. Rituaalit alkavat kuitenkin tuottaa omia kuvioita, asenteita ja vastauksia, jotka voivat johtaa huomaamatta vieraantumiseen mikäli mielekästä yhteyttä valvonnan muihin rutiineihin ei löydy (vrt. emt.).

Symbolisena valvontana voidaan mainita valvontatyön rituaaleihin kuuluva kontrollinäytteiden otto. Kontrollinäytteiden otto itsessään on konkreettinen valvontatoimi, mutta vähäisten resurssien takia se muodostuu symboliseksi. Kontrollinäytteiden avulla viranomaiset voivat valvoa, että toimenharjoittajan velvoitetarkkailuraporteissa ilmoittamat lukemat ovat oikeansuuntaisia. Kontrollinäytteitä ei ollut kuitenkaan mahdollisuus ottaa niin tiheästi, että niiden avulla olisi voitu saada vertailukelpoista tietoa yhtiöiden ottamiin näytteisiin nähden, koska suurimmat teollisuuslaitokset ottivat niitä viikoittain, jotkut jopa päivittäin. Kun viranomaiset ottivat näytteet muutaman kerran vuodessa, oli yhden näytteen perusteella vaikea sanoa mitään yhtiön päästöistä yleensä, sillä virhemarginaali oli liian suuri. Tästä syystä viranomaiset kokivat kontrollinäytteiden oton ennemmin symboliseksi kuin todelliseksi valvonnaksi, kuten alla olevat sitaatit osoittavat.

Haastateltava F: ” Se (kontrollinäytteiden otto) on ehkä ollu tämmönen psykologinen keino kuin ihan todellinen valvontakeino, koska meillä ei koskaan ole ollut sellaisia resursseja että me oltais pystytty ottamaan velvoitetarkkailuun nähden vertailukelpoisia...saamaan tehtaan suorittamaan velvoitetarkkailuun nähden samanarvoista tarkkailua. Koska varsinkin isoissa teollisuuslaitoksissa saatetaan näytteitä ottaa päivittäin, viikoittain. Ja näistä lasketaan kuukausikeskiarvoja, jotka verrataan sitten lupaehtoihin. Ei meillä oo mahdollisuutta ottaa kuin korkeintaan yhtenä päivänä...sitä ei pysty vertaamaan sitten.”

Haastateltava H: ” Ei se kerro vielä päästöstä mitään. Jos se on hetkellinen näytteenotto, niin sille ei pidä antaa isompaa arvoa kuin sillä on eli siinä vähän katotaan, että pitää vähän ryhtiä yllä, että viranomainen liikkuu siellä ja ottaa myös näytteitä ja laskee niistä tuloksia. Mutta se että mikä on kuukausipäästö, niin ei se sitä kerro.”

⁹⁷ Ermann & Lundmann (1996) ovat esittäneet miten organisaatiot ovat ottaneet merkittävän aseman yhteiskunnallisena toimijana ja siksi yhä suurempi epäsymmetria valitsee organisaatiotoimijoiden (vrt. yritysorganisaatiot) ja yksittäisten kansalaisten välillä mahdollisuuksissa ajaa omia etujaan.

1980-luvulla paljastui ympäristörikostapaus, jossa Keski-Suomen Selluloosa -niminen yhtiö oli viiden vuoden ajan väärentänyt velvoitetarkkailuraporttinsa. Valvontaviranomaiset olivat jättäneet kontrollinäytteet ottamatta, minkä vuoksi heitä syytettiin valvonnan laiminlyömisestä. Ulkopuolisille kontrollinäytteiden otto edusti keskeistä osaa valvontaa, ja vastaavasti niiden laiminlyönti ymmärrettiin koko valvonnan laiminlyöntinä. Rutiininomaisesta ja rituaalimaisesta suhtautumisesta kontrollinäytteiden ottoon sekä niiden symbolisesta luonteesta kertovat myös seuraavat sitaatit. Ne paljastavat valvontaviranomaisten luottamuksen yhtiöiden toiminnan moitteettomuuteen ja siksi myös hieman vastahakoisen suhtautumisen kontrollinäytteiden ottoon.

M.Y.: "Oliko tässä nyt sitten että X Oy:tä valvottiin tai otettiin jotain kontrollinäytteitä tietyin väliajoin sitten? Haastateltava D: "No yhtiö valvo, siis näytteet ottava tiimi, koska niillä oli laboratoriot, että jonkun verran sitä nyt kuitenkin vertailuihin sieltä otettiin. Ei sitä tarvinnu epäillä sitä, väärinkäytöksiä."

Haastateltava B: "Ja sitten jo 90-luvun alkupuolella tehtaalta tuli puhelinsoitto, että tulkaapa hakemaan näytteitä että pystytään saksalaiselle paperinostajalle näyttämään, että kyllä meitä valvotaan."

Kontrollinäytteiden otto esitettiin viranomaisten lausumissa välttämättömänä pahana, enemmänkin rituaalina kuin todellisena valvontakeinona. Valvontaviranomaiset kokivat viranomaisvalvonnan keskeisimmäksi osaksi velvoitetarkkailuraporttien hyväksynnän ja seurannan, ennemmin kuin kontrollinäytteiden otton. Jos valvontaviranomaiset olivat omaksuneet symbolisen, rituaalimaisen valvonnan, niin myös valvottavat olivat "leikissä" mukana. Valvottaville oli joissain tapauksissa tärkeää, että he saattoivat osoittaa asiakkailleen, että heitä valvotaan. Mutta silloin, kun valvottavat pyytävät valvojaa valvomaan osoittaakseen asiakkailleen valvonnan toimivuuden, muistuttaa valvonta farssia, ei enää vakavasti otettavaa toimintaa.

Symbolinen valvonta voidaan ymmärtää osoituksena vihkiytymisestä valvontaviranomaisen rooliin. Valvonta edellyttää valvonnan esittämistä ja vaikutelmien hallintaa ulospäin, niin valvottaville kuin kansalaisillekin (vrt. Berger & Luckmann 1994, 90-91). Myös mahdollisuus pakkotoimiin, toisin sanoen syyte ilmoituksen tekemiseen, näyttäytyi valvontaviranomaisille symbolisena - viimeisenä oljenkortena, johon saattoi turvautua, jos mikään muu ei auttanut. Valvontaviranomaiset kokivat, että ulkopuolisille oli osoitettava, että viranomaiset valvoivat, vaikka viranomaiset eivät olisi kyseisessä tilanteessa, ilman ulkopuolisten osoittamaa kiinnostusta, ryhtyneet syyte ilmoituksen tekoon. Tällainen tulkinta pohjautuu valvontaviranomaisten haastatteluihin sekä muutamien rikostapausten esikuulustelupöytäkirjoihin (liite 2). Joskus valvontaviranomaiset olivat uhkailleet syyte ilmoituksen teolla, ilman että konkreettisesti tällaiseen ryhtyivät. Siten syyte ilmoitus oli ennemmin taka-alalle jätetty keino, jota saatettiin joskus hyödyntää lähinnä pelottelumielessä.

Haastateltava A: "Kyllähän siinä joku piiska täytyy tietysti olla siellä viimeisenä huippuna...kyllä se tietysti taustalla tarpeen oli."

Haastateltava B: "Joku on sanonut että se tutkintapyyntö on rikosilmoitus."

M.Y.: Luin (valvontapäivien raportista) että Kymen vesipiirissä oli sanottu näin, että se luottamus on tärkeää. Sen takia oli vähän niinkuin jätetty valvontaakin vähiin,

kun koettiin että se olisi niinkuin epäluottamus sille (toimenharjoittajalle)...Haastateltava C: " No en minä tiedä. Musta se on taas väärä tulkinta...siis kyllä mä ajattelen että tota jos me lepsuillaan siinä, niin vie luottamusta että me ei tehdä niin kuin pitäis. Voidaanhan me, jos todetaan joku ylitys, niin se täytyy todeta että te ootte rikkonut tässä ja nyt lupaehtojanne. Sehän ei kuitenkaan edellytä sitä, että seuraavaksi mennään oikeuteen. Täytyy aina todeta se, että nyt te ootte rikkonut. Että mitäs sen takia tehään, ja sopia että mitä tehdään...Vesilaissa sanotaan niistä rikkomustapauksista sillä tapaa, että havaittuaan rikkomuksen valvontaviranomaisen on ilmoitettava asiasta syyttäjälle tai ryhdyttävä muihin toimenpiteisiin sen korjaamiseksi mitä oikeudettomasti on tehty. Niin tota...se on se muu toimenpide sitten."

Sitaatit osoittavat, että valvontaviranomaiset olivat antaneet syyte-ilmoitukselle voimakkaan kielteisen leiman ja siksi sitä vältettiin. Sitatit ilmentävät tarkkailun symbolista luonnetta. Viranomaisen oli näytettävä ulkopuolisille tahoille, että he valvovat toimenharjoittajia. Heidän oli hoidettava työnsä kunnolla ja puututtava ylityksiin. Puuttuminen oli kuitenkin symbolista, sillä lähtökohtaoletuksena oli, ettei syyte ilmoituksiin tai pakkokeinoihin nojauduta, koska ne nähtiin liian vahvoiksi keinoiksi ja perheyhteyden periaatteisiin sopimattomiksi. Symbolisella valvonnalla valvontaviranomaiset pyrkivät ylläpitämään sekä valvottavien, oikeuslaitoksen että kansalaisyhteiskunnan luottamuksen valvontatoimeen.

Valvonta symbolisena -diskurssi toi esiin selkeimmin valvonnan rajallisuuden, toisin sanoen valvonnan perustumisen rutiineihin ja valvontaviranomaisten sangen merkityksettömiksi kokemuksiin tehtäviin. Valvonta symbolisena -diskurssi kuului valvonnan vaikutelmien hallinnan alueeseen. Valvonta jäi symboliseksi osittain valvonnan vähäisten resurssien takia ja toisaalta valvonta symbolisena myös peitti alleen valvonnan resurssivajeen. Se, että valvontaviranomaiset toteuttivat sosiaalisen kontrollin kannalta merkityksettömiä rutiineja, hämärsi sosiaalisen kontrollin todellisia sosiaalisia suhteita ja ongelmakohtia, kuten valvonnan resurssipulaa. Valvontaviranomaiset joutuivat toisaalta pakkonomaisesti hyväksymään tilanteen, mutta hyväksyessään ja toteuttaessaan merkityksettömiltä tuntuvia valvonnan rutiineja, he tulivat samalla heikentäneeksi uskoa valvontaviranomaisten toteuttamaan saastumisen sosiaaliseen kontrolliin. Samalla peittyi näkyvistä se, mitkä tahot saastumisen sosiaalista kontrollia todellisuudessa hallitsivat. Symbolinen valvonta toteutti enemmän valvottavien kuin ympäristönsuojelun intressejä. Myös valvonta ohjaustaitoina -diskurssi oli omiaan edistämään valvonnan symbolista luonnetta.

6.1.6 Valvonta ohjaustaitoina

Valvonta ohjaustaitoina -diskurssi täydentää perheyhteyden diskurssiin kuuluvia hienovaraisuuden ja hyvien tapojen periaatteita. Valvonta ohjaustaitoina -diskurssissa valvontaviranomaiset viittasivat valvonnan haasteeseen, joka muodostui valvottavien ohjaamisesta ja motivoimisesta niin, että nämä vapaaehtoisesti ottaisivat vastuuta ympäristöstä ja omasta toiminnastaan. Ohjaustaito tarkoitti yhteisymmärryksen saavuttamista ympäristöön kohdistuvista toimenpiteistä. Se yhdistyi rationaalsiin perusteluihin, kuten niiden hyötyjen osoittamiseen, joita valvottaville koitui lainmukaisesta toiminnasta ja vastaavasti niiden

haittojen esittämiseen, joita valvottaville koitui laittomasta toiminnasta. Näin ollen valvontaviranomaisten valvontataitoihin kuului kyky nojautua valvottavien rationaliteettiin ja perustella asiat valvottavien näkökulmasta mielekkäällä tavalla.

Vaikka valvonta ohjaustaitoina –diskurssi, yhdessä hienovaraisuus-, traditio- ja seremonia – sekä valvonta symbolisena –diskurssin kanssa, ilmaiseekin perheyhteyden diskurssia ja valvontatoimen yleistä varovaista linjaa, monipuolistaa se sitaatteineen kuvaa valvonnasta tuoden uuden nyanssin valvontaa koskeviin periaatteisiin. Kyse ei ole yksinomaan varovaisuudesta ja naiivista hyväuskoisuudesta, siten kuin jotkut luottamusdiskurssin sitaattit antavat olettaa, vaan kyse on valvonnan taidoista, psykologisista, hienovaraisista johdatteista, jotka eivät ole valvottavan, vaan valvojan sanelemia.

Haastateltava C: "Niinkun mä oon joskus sanonu, joka miehen (valvojan) pitäis oppia käyttämään muutakin porkkanaa kuin rahaa, elikkä sitä pääomaa mikä sulla on tuolla päässä, ja yrittää perustella miksi näin tehdään. Tai miksi me haluamme että näin tehdään, muutakin kuin lukemalla noita pykäläiä: että täällä sanotaan että näin pitää tehdä."

Haastateltava H: "Toiminnanharjoittajan valvonta on se olennainen..diplomatiaa ja asiantuntemusta. Ja sitten niin vois sanoa näin että epävirkamiesmäisyyttä. Että semmosella niinkun virkamiehen periaatteella ei pysty oikein sillä tavalla (asioita hoitamaan)."

Haastateltava B: "Et tässä tavallaan on niinkun kummisetä, ja pyrkimyksenä on ollut tehdä sellaisia tarjouksia ettei toinen osapuoli voi kieltäytyä."

Valvontaviranomaisten käyttämät ilmaisut kummisetä, diplomatia, asiantuntijuus, epävirkamiesmäisyys, porkkanan ja pääoman käyttö sekä perustelu viittaavat valvontaviranomaisen työssä vaadittaviin neuvottelu- ja suostuttelutaitoihin eli kykyyn perustella asiat muuten kuin lakiin tai viralliseen auktoriteettiin vetoamalla. Valvontaviranomaisten roolin samaistaminen kummisedän rooliin rinnastuu kummisetään neuvojana ja ohjaajana mutta ei pakkokeinojen käyttäjänä. Kummisetä ymmärretään tässä enemmän kasvattajana kuin mafian maailman pomona ja uhkauksiin ja pakkokeinoihin turvaajana. Epävirkamiesmäisyys merkitsee puolestaan tilanne- ja tapauskohtaista harkintaa, joustavuutta. Samoin viittaus diplomatiaan kertoo hienovaraisuudesta, neuvottelutaitojen merkityksestä sekä kompromissien tekemisen taidosta. Valvonta ohjaustaitoina –diskurssissa valvontaviranomaisen hyveenä nähdään Machiavellin Ruhtinaan oveluuden taito, kyky manipuloida valvottavaa toimimaan valvojen toivomalla tavalla.

Valvonta ohjaustaitoina –diskurssi on osoitus perheyhteyden diskurssiin kuuluvasta auktoriteetista, jonka ei tarvitse olla etäinen ja määräilevä, vaan auktoriteetti voi omaksua sydämellisen asenteen valvottavia kohtaan. Ohjaustaidot olivat yhteydessä keinotaitajuuteen, sillä valvonnan taito oli hiljaista tietoa, joka ei aina ollut puettavissa sanoiksi. Keinotaitajuus oli tietoa paikallisista olosuhteista ja sidoksissa toimintaan (ks. Saaristo 2000, 119). Valvonta merkitsi tutustumista valvottavien, kuten tehdaslaitosten tilanteeseen. Jokainen teollisuuslaitos oli erityinen omine prosessiteknisine ratkaisuineen ja siksi valvonnan taitoihin kuului paikallisten olosuhteiden huomioonottaminen. Näin ollen valvontaviranomaisten työssä korostui perheyhteyden diskurssille tyypillinen erityisyys ja paikallinen tieto universaalin tiedon sijaan.

Valvonta ohjaustaitoina -diskurssi teki eroa lakiin, rangaistuksiin ja auktoriteettiin perustuvaan sanktiointistrategiaan (vrt. Hawkins 1984, 8). Viranomaiset saattoivat myös tukeutua pakkokeinoihin, mutta valvonnan taito merkitsi juuri valvottavien motivointia ilman että pakkokeinoihin tarvitsisi turvautua. Kyse oli taidosta saada valvottavat noudattamaan lakia ja säännöksiä sekä toimimaan toivotulla tavalla. Diskurssi hylkäsi rangaistuksiin perustuvan valvonnan epäsoveliaana sekä valvontaviranomaisia ja valvottavia aliarvioivana mallina. Näin ollen valvontainstituutiota rakennettiin valvonta ohjaustaitoina -diskurssissa ennemmin yhteisymmärryksen ja vapaaehtoisuuden kuin lain ja pakon sanelemana.

Valvonta ohjaustaitoina -diskurssi voidaan tulkita syntyneeksi valvonnan vähäisten resurssien pakottamana, kun valvojat turvautuivat ensisijaisesti neuvotteluihin, suostutteluihin ja yhteisymmärryksen saavuttamiseen valvottavien kanssa avoimen vastakkain asettumisen sijaan. Vaikka diskurssi voidaan ymmärtää valvojen taitoina ja valvontaviranomaisten ylläpitämänä, se oli jo resurssien aikaansaamien valtasuhteidenkin vuoksi paljolti valvottavien edun mukaista. Voidaan kysyä, oliko kyse nurinkääntymisestä, jossa valvottavien yhteistyöhalukkuus saatiin näyttämään valvojen motivoinnin tuloksena syntyneeksi, vaikka kyse olikin valvottavien omien intressien mukaisesta toiminnasta.

6.2 Teknis-taloudellinen diskurssi

Perheyhteyden diskurssin ohella toisena päädiskurssina esiintyi teknis-taloudellinen diskurssi. Täten valvontaviranomaisten valvontakulttuurilla ja Vesitalous-lehtien vesiasioista vastaavien asiantuntijoiden kontrollikäsitteillä oli yhteinen nimittäjä. Teknis-taloudellista diskurssia luonnehtivat tehokkuuden, tuottavuuden ja taloudellisuuden painotusten lisäksi funktionaalisuus, käytännöllisyys ja rationaalisuus. Funktionaalisuus tarkoitti keskinäisiä etuja, kuten sitä, että valvoja ja valvottava hyötyivät valituista menettelytavoista. Teknis-taloudellisen diskurssin periaatteet erosivat selvästi perheyhteyden diskurssin periaatteista. Toisaalta oli nähtävissä myös miten nämä kaksi päädiskurssia periaatteineen nivELYTYVÄT toisiinsa ja tukivat toisiaan. Kun perheyhteyden diskurssi edusti pehmeitä, ymmärättäviä ja joustavia valvonnan toteuttamistapoja, niin teknis-taloudellinen diskurssi viittasi kovaan, taloudelliseen ja tehokkaaseen tapaan toimia saastumisen kontrollissa. Kyseiset tavat täydensivät toisiaan jäljempänä kerrotulla tavalla (luku 8). Tarkastelen seuraavaksi miten teknis-taloudellinen diskurssi ilmeni valvontakäytännöissä.

6.2.1 Valvonta systeemisena luottamuksena

Kun perheyhteyden diskurssissa luottamus perustui valvottavien henkilökohtaiseen tuntemiseen ja mahdollisuuteen ennakoida valvottavan käyttäytymistä, tuli teknis-taloudelliselle diskurssille ominainen luottamus tuli esiin luottamuksena asiantuntijoihin ja koulutukseen sekä systeemiin, kuten velvoitetarkkailu-

järjestelmään. Kyseinen järjestelmä oli otettu käyttöön 1960-luvulta lähtien. Pian vesilain voimaantulon ja vesioikeuksien perustamisen jälkeen, vesioikeudet alkoivat kirjata myöntämiinsä jätevesilupiin teollisuuslaitoksille itselleen velvollisuuden tarkkailla omaa vesistökuormitustaan (ks. Vesiasetus 1961). Vielä tänäkin päivänä tieto jätevesikuormituksesta ja vesistön tilasta on paljolti niiden itsensä keräämää ja kustantamaa. Valvontaviranomaisten tehtävänä oli velvoitetarkkailuohjelmien sisällön hyväksyntä sekä valvottavien lähettämien velvoitetarkkailuraporttien tarkastaminen. Valvontaviranomaiset olivat kokeneet velvoitetarkkailujärjestelmän onnistuneeksi ratkaisuksi vesien saastumisen hallintaan ja esittäneet tyytyväisyytensä järjestelmään. Koska valvontaviranomaisten valvontatoiminta oli riippuvaista yritysten tarjoamasta informaatiosta, viritti se luottamaan valvottaviin.⁹⁸ Talouden sosiologisissa tutkimuksissa on esitetty, että luottamus on omiaan edistämään vaivatonta informaation kulkua (Coleman 1988, 98). Myös valvontaviranomaiset totesivat, että luottamus takasi nopean informaation saannin ja edisti hyvää valvontaa. Lisäksi valvottavan toiminnan ennustettavuus ja johdonmukaisuus tulivat merkittäviksi luottamuksen arvioinnin kannalta (ks. Mayer & al.1995).⁹⁹

Haastateltava B: "Suomessa nuo isot yhtiöt on valmiita satsaamaan aika isojakin summia siihen, niin, että tehtaan johdon kunnia ja maine on puhdas. Siitä ollaan valmiita maksamaan... ja uhraamaan siihen. Että tuota se on... sitä ei niinku ymmärretä ulkomailla. Koko ajan saa selittää tätä Suomen käytäntöä. Että siellä vaan ihmetellään että eikö teillä tosiaan ole valvontaviranomaisilla (oikeutta, lisäys M.Y.) suoraan sakottaa, jos menee yli. Ja ne on sitä mieltä että se on ainoa keino millä saadaan kuri ja järjestys, että se on hirvuihin kulttuuriero."

Haastateltava B: "(Pienissä yrityksissä) siellä tietysti on sitten käytännön vaikeudet, kun mennään pieniin yksiköihin, ei oo asiantuntijoita hoitamassa niitä. Ja sitten kaikenlaiset häiriöt sotkee asioita."

Haastateltava E: "Valvonta, joka pääosin perustuu... tähän velvoitetarkkailuun, ja tällaiseen omaan kontrollointiin. Niin minä luulen että se on ihan hyvä niinkun uskottava systeemi ja luotettava systeemi."

Systeeminen luottamus ilmeni haastatteluaineistossa valvontaviranomaisten lausumissa suhteessa vaikutusvaltaisiin taloudellisiin toimijoihin, kuten suurteollisuuteen ja näiden haluun edistää vesiensuojelua. Vastaavasti valvontaviranomaisten luottamus pieniin tehdaslaitoksiin ja yrityksiin oli vähäistä. Valvontakäytäntöjä koskevissa tutkimuksissa esimerkiksi Yhdysvalloissa on havaittu, että viranomaiset pitävät suuria yrityksiä vastuullisempina ja vähemmän otollisina lakien rikkomuksille kuin pieniä yrityksiä (Friedrichs 1996, 287). Ainakin tämän aineiston perusteella tämä näyttäisi olevan yleistä myös Suo-

⁹⁸ Luottamus näyttäytyi funktionaaliselta myös valvottavien näkökulmasta. Valvomalla itse itseään myös valvottavat hyötyivät saadessaan tietoa omasta toiminnastaan ja hankkimalla autonomisemman aseman suhteessa valvontaviranomaisiin.

⁹⁹ Sellainen luottamus, jossa luottamusta arvioitiin valvottavan taloudellisten resurssien sekä teknisen osaamisen avulla, perustui luottamuksen vaihtonormiin ja teknis-taloudellisen diskurssin funktionaalisuuden periaatteeseen, kun taas luottamus, joka perustui esimerkiksi valvottavien henkilökohtaiseen tuntemukseen, kuvasti perheyhteyden diskurssia. Valvontaviranomaisten valvottavia kohtaan tuntema luottamus sai piirteitä sekä perheyhteyden diskurssin harmonia-arvoihin perustuvasta että teknis-taloudellisen diskurssin vaihtonormeihin perustuvasta luottamuksesta.

messa, sillä valvontaviranomaisten haastattelut kertovat uskuksesta ja kokemuksesta, jonka mukaan isoilla yrityksillä oli enemmän pätevyyttä ja resursseja hoitaa päästöasiat kuntoon. Valvontaviranomaiset yhdistivät ison yhtiön toimitusjohtajan roolin ja aseman vastuullisuuteen, ennustettavuuteen ja moitteettomuuteen. Kyse oli teknis-taloudelliselle diskurssille tyypillisestä vaihtoarvoihin, statukseen ja koulutukseen, perustuvasta luottamuksesta (vrt. Braithwaite 1998, 49–55). Metsäteollisuuden kansantaloudellisella merkityksellä oli epäilemättä ollut myös vaikutuksensa systeemisen luottamuksen synnyssä ja ylläpitämisessä. Valvontaviranomaisen sitaattista käy myös ilmi, että suomalaisen valvontatoimen erityisyytenä on sen nojaaminen luottamukseen ennemmin kuin pakkokeinoihin.

Luottamus-diskurssi oli monitasoinen ja vahva. Valvontaviranomaisten luottamus oli rakentunut vaihtoarvoihin, kuten statukseen ja koulutukseen pohjaavan luottamuksen sekä isoihin yhtiöihin ja velvoitetarkkailujärjestelmään perustuvan luottamuksen, joita teknis-taloudellinen diskurssi ilmensi. Lisäksi valvontaviranomaisten luottamus nojasi perheyhteyden diskurssin henkilökoh-taiseen luottamuksen varaan, joka tukeutui myös yhteisölliseen luottamusnormiin, kuten käsitykseen, että valvottavat tekevät parhaansa vesiensuojelun hyväksi. Luottamus näyttäisi institutionalisoituneen oleelliseksi osaksi valvojan ja valvottavan välistä suhdetta sekä valvontakäytäntöjä. Luhmannin (1995) mukaan luottamus lisää toiminnan laajuutta ja vaihtoehtoja. Seuraava valvontaviranomaisen sitaatti vihjaa siihen, että kun luotetaan tarpeeksi, ei välttämättä tarvita tiukkaa valvontaa. Kyse on luottamuksen kautta saavutetusta edusta.

Haastateltava A: ”EU vaatii että niitä (tehtaita) pitäis vahtia entistä tarkemmin, ja toisaalta nää tehtaat vahtii itse itseään entistä tarkemmin. Ja oikeestaan pitäis pikemminkin löysätä kuin tiukentaa (valvontaa).”

Valvontaviranomaisten luottamus-diskurssia voidaan pitää valvontaideologian ilmentymänä ja valvontaideologiaa puolestaan valvontakäytäntöjen ja niihin sisältyvien voimasuhteiden¹⁰⁰ mukaisten intressien ilmaisuina. Perustuihan luottamussuhde paitsi valvojan ja valvottavan pitkäaikaiseen tuntemukseen myös isojen yhtiöiden parempiin taloudellisiin mahdollisuuksiin panostaa ympäristönsuojeluun. Suuryrityksillä oli myös kyky puolustaa toimintaansa oikeuden edessä kustantamansa oikeudellisen asiantuntemuksen vuoksi. Lisäksi niiden yhteiskunnallinen merkitys ja auktoriteettiasema olivat omiaan ylläpitämään luottamusta. Tästä näkökulmasta luottamus oli materiaalistien suhteiden määräämää. Luottamuksella oli myös haitallisia seurauksia sosiaaliselle kontrollille. Mikäli valvontaviranomaiset uskoivat suurten teollisuusyritysten toimivan vastuullisemmin kuin pienet yritykset, saattoi tämä johtaa näiden tekemien rikosten tason aliarviointeihin (Friedrichs 1996, 287). Luottamus saattoi edistää myös väärinkäytöksiä, koska luottamus vähensi tarvetta jatkuvasti valvoa lupaehtojen toteutumista, ja täten luottamus saattoi johtaa liian vähäiseen valvontaan, kuten monet

¹⁰⁰ Yhteiskuntaelämän suhteet ovat ideaalisen muodossa kehittyvää materiaalista. Luottamus on ideaalisen muodon ainesta, jota testataan yrityksen ja vuorovaikutusjärjestelmien materiaalisista käytännöistä. (Vrt. Alanen 1991, 16–25.)

ympäristörikkomukset, esimerkiksi Keski-Suomen Selluloosa Oy:n sekä Kajaani Oy:n tapaukset, osoittavat (liite 2). Valvontaviranomaiset eivät puheessaan tuoneet esiin näitä luottamuksen paradoksaalisia piirteitä.

6.2.2 Valvonta asiantuntijuutena

Perheyhteyden diskurssissa pätevä valvonta perustui pehmeisiin ja joustaviin valvonnan muotoihin sekä valvojan ymmärrykseen ja kykyyn huomioida paikalliset olosuhteet. Sen sijaan teknis-taloudelliseen diskurssiin sisältyvässä valvonta asiantuntijuutena -diskurssissa valvontaviranomaiset korostivat teknistä koulutusta ja asiantuntemusta pätevän valvonnan kvalifikaationa. Tämä kuva asiantuntijuudesta on yhdenmukainen Vesitalous-lehtien ylläpitämälle pätevän toimijan kuvalle.

Haastateltava H: ”Vesistöä käsin? Joo... vesistöä käsin kun on lähdetty näitä katomaan, niin mä sanon että mä saan vettä silmään, ei sieltä nää mitään. Että kyllä nää hommat täytyy kattoo maalta käsin eli jos saan suomentaa, niin sitä aikanaan oon hokenut moneen otteeseen, että täytyy tehdä se mitä osataan tehdä, tehdään niin paljon kuin on kohtuullista tehdä. Ja sit tehdään niin tehokkaasti kuin vain osataan. Siinä on ne kolme periaatetta.”

Sitaatti kiteytti valvonnan tärkeimmät periaatteet. Rationaalisuutta, käytännöllisyyttä ja tarkoituksenmukaisuutta edusti ajatus, että valvontaviranomaisen oli katsottava saastumisen kontrollia maalta käsin eli vallitsevien teknisten ja taloudellisten edellytysten näkökulmasta. Tehokkuutta edusti puolestaan pyrkimys tehdä se, minkä osasi ja niin paljon kuin oli kohtuullista tehdä.

Valvonta voitiin ymmärtää joko hyvin yksinkertaisena ja mekaanisena lukujen vertailuna tai sitten monimutkaisempana asiantuntijuutta vaativana tehtaiden prosessien ymmärtämisenä ja pätevyytensä keskustella näistä. Valvontaviranomaisten keskuudessa prosessitekniinen asiantuntijuus oli harvinaista. Tässä mielessä valvontaviranomaiset olivat heikommassa asemassa kuin valvottavat. Vaikka prosessitekniisen asiantuntemuksen vähäisyys nähtiin valvontaviranomaisten puutteeksi, kompensoi sitä tekninen koulutus. Teknisen asiantuntemuksen nähtiin lisäävän valvojen uskottavuutta ja auttavan valvojia kommunikoidaan valvottavien kanssa tasaveroisesti keskeisistä teknisistä saastumisen kontrolliin vaikuttavista asioista.

Haastattelija M.Y.: ”Jos ajattelee tuota valvonnan tehokkuutta tai vaikeuksia, niin mitkä ne ovat ne tekijät? Haastateltava C: ”Jaa... yksi oli tää työvoimapula kerta kaikkiaan. Että ei ollut väkeä siihen. Sitten oli yksi varmaan, jos mennään näihin kimuranteimpiin juttuihin, niin vois olla myöskin se että viranomaisilla ei ollu riittävää asiantuntemusta, siis teollisuuslaitosten osalta eli prosesseista ja mahdollisuuksista. Meillä oli Helsingin piirissä yksi prosessi-insinööri tämmösissä tehtävissä silloin alkuun. Ja missään muissa piireissä ei oo edes ollu sen koulutuksen ihmisiä. tässä oli vaan sitten niinkun keskusvirasto... jos halus sitä asiantuntemusta saada, niin piti saada joku keskusvirastosta käymään siellä paikan päällä.”

Haastateltava H: ”Aikanaan kun lääninhallitukseen väki palkattiin, niin ne oli niitä lintutieteilijöitä ja perhostutkijoita, niin se oli täysin väärä valinta. Eihän ne pystynyt tuota niitä rikkidioksidin rajoittamistoimenpide... ne joutu opiskelemaan sen alusta lähtien. Ja tuota...kun tärkein on sen yhtiön toiminnanharjoittamisen valvonta, niin täytyy olla semmonen pohja, että pystys tasavertaisesta asiapohjalta (valvottavien

kanssa keskustelemaan). Ja tällä luonnonsuojeluväellä ei ollut sitä tietämystä." M.Y.: "Onko niin, että niitä ei sitten oteta vakavasti, ja tavallaan voidaan myöskin niinkun..." Haastateltava H: "No en mä tiedä...ei ainakaan arvonsa tunteva teollisuus lähde tästä. Sillon ollaan huonolla tiellä. Mutta jää, sanotaan, asioita pohtimatta ja kertomatta... ja sen huomaa (asiantuntijuuden) siitä, että mistä puhuu. Se (asiantuntimaton henkilö) puhuu niistä asioista, mitkä on hänen hallinnassaan. Eli muodoista. Onko sitä liitettä, mutta ei substanssia ollenkaan...jos tämä "asiantuntija" ei sanallakaan vihjaise tekniikkaan ja ei käsittele mitenkään investointeja, niin se on aika hyödytöntä."

Sitaateista käy esiin ensinnäkin teknisen asiantuntijuuden korostus valvontaviranomaisten pätevyyden mittarina ja vastaavasti luonnontieteilijöiden kompetenssin vähättely teollisuuslaitosten valvonnassa. Kyse on samantyyppisestä eronteosta kuin Vesitalous-lehden pätevyys-diskurssissa. Todellinen pätevä valvontaviranomainen osasi puhua tekniikasta ja investoinneista, kun taas epäpätevä kiinnitti huomion vain toissijaisiin seikkoihin. Toisaalta teollisuuden tiedollinen etulyöntiasema koskien tuotanto- ja puhdistusprosesseja mahdollisti myös tiedon manipuloinnin ja valvonnalle tärkeän tiedon rajoittamisen, mikä heikensi valvontaviranomaisten valvojan asemaa (vrt. Shapiro 1990). Tätä valvojat eivät kuitenkaan pitäneet huolestuttavana piirteenä.

6.2.3 Valvonta valvottavan itsehallintana

Valvontaviranomaiset asemoivat diskurssissaan valvottavat enemmänkin aktiivisen toimijan asemaan kuin passiivisen valvonnan kohteen asemaan. Valvottavien itsehallintaa pidettiin rationaalisena, koska se vähensi kontrollikustannuksia ja tehosti kontrollia. Valvottavien kerrottiin tarkkailevan ja valvovan itseään ja harjoittavan tätä valtaa suhteessa itseensä erittäin tehokkaasti, jopa niin tehokkaasti, että viranomaisvalvonnan tarve väheni.

Haastateltava A: "Joissakin tapauksissa ne suorastaan pyytää että heille pitää määrätä joku lupa, koska sitä tämmönen sisäinen auditointi niinkun vaatii. Ja isot tehtaat on kaikki jo näissä ympäristöjärjestelmissä EMAS:ssa."

Valvonta valvottavien itsehallintana -diskurssissa valvottavat käsitettiin vastuullisina toimijoina, joiden oletettiin toimivan rationaalisesti ympäristönsuojelun eteen. Valvontaviranomaisten valvontatyön onnistuminen riippui valvottavien omaehtoisesta toiminnasta, siksi valvontaviranomaiset kannustivat valvottavaa itsevalvontaan. Itsevalvonta oli saanut institutionalisoituneen muodon jo varsin varhain velvoitetarkkailujärjestelmän kautta, mutta itsevalvonta oli vielä entisestään syventynyt 1990-luvun puolivälin tienoilla, kun yhtiöt omaksuivat EMAS-järjestelmän (lyhennys sanoista Eco-management and Audit Scheme ks. Lovio 2004a, 123). EMAS:ia voisi luonnehtia sekä ulkoisen valvonnan sisäistämiseksi siinä mielessä, että yritykset ottivat keskeisen roolin itsensä valvonnassa, mutta lisäksi EMAS:ia voidaan luonnehtia sisäisen valvonnan ulkoistamiseksi sillä yhtiön sisältä tuotettua tietoa luovutettiin ulospäin (ks. Power 1999). Valvontaviranomaiset pitivät EMAS:ia valvonnan tehokkuuden kannalta erinomaisena järjestelmänä.

Haastateltava C: "Ympäristönhallintajärjestelmä on tullu 1990-luvun puolivälin jälkeen. Isommat firmat sitä käyttää. Siihen sisältyy jonkinlaisen politiikan julistus. Että mitkä on toiminnan tavoitteet ja päämäärät. Sitten auditointeja. Organisaatio on rakennettu sillä tavalla että kaikki tietää tehtävänsä ja vastuunsa. Tämä antaa tähän kontrollin ja tarkkailun tehottomuuteen jotain toivoa."

Haastateltava A: "Se kaikki toiminta on niinkun siellä teollisuuspäässä (tullut) systemaattisemmaksi. On kaikki laatujärjestelmät ja muuta. Että siis se kehitys on tapahtunut siellä missä on niinku pitänyt tapahtuakin."

Haastateltava B: "Ja voi sanoa että koko tämä systeemi perustuu siihen niitten omaan tarkkailuun. ei viranomaisilla voi olla minkäänlaisia mahdollisuuksia pysyä ajan tasalla. Siellä (tehtaissa) otetaan kokoomanäytteitä koko ajan, ja joka päivä tehdään määritykset. Ja sitten siellä tehtaitten sisällä...riippuu tehtaasta, niin siellä kertyy tietoa valtava määrä. Ja on sovittu sitten se, että mikä on se paketti mikä tulee meille (viranomaisille)."

Valvontaviranomaiset luottivat valvottavien tekniseen osaamiseen, jonka uskottiin tuovan apua valvonnan tehottomuuteen. Valvottavat olivat sitä arvostempia ja luotetumpia, mitä suurempi oli heidän tekninen asiantuntemuksensa, aktiivisuutensa ja omatoimisuutensa tuotanto- ja puhdistusprosessien hallinnassa. Valvontaviranomaisten asiantuntemus tuli "jälkijunassa" suhteessa valvottavien asiantuntemukseen. Tällainen tiedollinen epäsymmetria valvojien ja valvottavien välillä ei kuitenkaan aiheuttanut huolta valvojien piirissä vaan sitä pidettiin "itsestään selvänä", hyväksyttävänä asiana, kuten seuraavat sitaattit voidaan tulkita.

Haastateltava H: "Se tilanne muuttu oikeestaan vasta tuossa 1980-luvun lopulla. Teollisuudella alko olla itellään...tiedon syvyydessä ne alkavat elää omaa elämäänsä...tuota 1989...huomasin, että siinä oli sellanen puolen vuoden viive... se mitkä koetaan ongelmiksi ja mitä tutkitaan...ja mihin huomio kiinnittyy, niin siinä on puolen vuoden viive, Ja näin se oikeestaan pitää ollakin. Kyllä teollisuuden täytyy ne omat asiansa hoitaa ensimmäiseksi. Heidän itsensä."

M.Y.: "Miten parhaiten sitten vesii suojellaan?" Haastateltava A: "Se on niinku tämä läheisyysperiaate. Siellä missä tapahtuu, siellä pitää tehdä mahdollisimman paljon. Se pätee tässäkin se, että ne työntekijät niinkun tietää mitä siellä on ja ne toimii sen mukaisesti. Se niinkun vaikuttaa jotakin, eikä se että (analyysitulokset/tarkkailuraportit) on tuolla hyllyssä ja ne on mahdollisimman kauniissa kansissa."

Suomessa vesistötarkkailu perustui pääasiassa valvottavien itsensä tekemään tarkkailuun. Ruotsi ja Suomi olivat yritysten velvoitetarkkailun soveltamisen eturivin maita vesiasioissa Euroopassa. Kun Suomessa yritykset omaksuivat 1960-luvulta lähtien päästöjänsä itsetarkkailun osana virallista valvontaa (ks. Nienstedt 1999), niin Euroopassa yritysten itsetarkkailua (velvoitetarkkailua) alettiin soveltaa vesien- ja ympäristönsuojeluun laajemmin vasta 1990-luvulla. Valvontaviranomaisten käsitys valvottavista oli, että nämä rationaalisesti edistivät ympäristönsuojelutyötä. Lupton (1999, 84–101) käyttää nimitystä *new prudentialism*, joka tarkoittaa uskonservatiivista tapaa poistaa vastuu valtion viranomaisilta ja asettaa se yksilöille. Suomalaisessa vesien- ja ympäristönsuojelussa saastumisen hallinta ja vastuu saastumisesta ovat jo pitkään olleet tehtaila ja kyseinen kehityssuuntaus näyttäisi vain vahvistuvan. Kyse ei ole kirjaimellisesti *new prudentialismista*, koska valvontavastuu ei poistu valvontaviranomaisilta. Silti kehityskulku on lähellä mainittua uskonservatiivista hallintatapaa. Vastuullistamiseen liittyi sekä hyviä että arvosteltavia puolia. Valvonta-

viranomaiset näkivät yksinomaan vastuullistamisen ja yritysten itsehallinnan hyvät puolet. Valvottavien itsehallinnan lisääntyminen korosti myös valvojien ja valvottavien yhteistyön merkitystä. Tätä yhteistyötä oli omiaan helpottamaan sekä valvojien että tuotanto- ja puhdistusteknologiasta vastaavien teollisuuslaitosten edustajien yhteinen tekninen koulutustausta, joka loi yhteisymmärrystä ja edisti myös keskinäistä luottamusta.

Haastattelija M.Y.: ”Onko myös näinkin tapahtunut, että teollisuus olisi itse tavallaan niin kuin tekniikan kautta parantanut (vesistönsuojelua) siten, että se olisi pystynyt paremmin edistämään vesiensuojelua kuin mitä viranomaiset olisivat lupaehdoillaan vaatineet?” Haastateltava H.: ”Ne ovat tehneet tätä kyllä. Koska tuota insinöörin sielu on semmoinen, että se haluaa tehdä halvemmalla ja tehokkaammin. Se on sisäänrakennettu siihen koko ajattelutapaan ja toimintaan. Ja olkoon sitten kyse vesiensuojelusta, niin kyllä ne ajattelee ja miettii että miten tää tehtäis paremmin ja miten tän vois toisin tehdä.”

Sitaatissa tuotiin esiin tehokkuuden ja taloudellisuuden periaatteet, jotka kuuluivat insinöörin hyveisiin. Lisäksi viittaus insinöörin sieluun toi esiin sympatian ja tuttuuden tunteen teknisen koulutuksen saaneita valvottavia kohtaan. Valvontaviranomaiset uskoivat, että valvonnan ja valvottavien intressit oli mahdollista yhdistää valvottavien itsevalvonnassa. Valvottavien oletettiin olevan kiinnostuneita itsensä valvonnasta, tuottavuudesta sekä tuotannontekijöistä, kuten veden puhtauden varmistamisesta. Siten samalla kun valvottavat edistivät omia etujaan, heidän otaksuttiin toimivan ympäristön hyväksi. Viranomaisista valvottavien sitoutuminen itsevalvontaan edusti rationaalista toimintaa, päällekkäisten toimintojen karsimista. Lisäksi sen, että valvottavat keräsivät tietoa toimintansa ympäristövaikutuksista, uskottiin osoittavan kontrollin institutionaalisten tavoitteiden hyväksymistä ja sisäistämistä.

Teollisuuslaitokset tuskin omaksuivat itsensä kontrollointia irrallaan omista taloudellisista eduistaan. Kyse oli teollisuuden pyrkimyksestä toteuttaa valvontaa omaa autonomiaansa menettämättä (Virtanen 1994; Koppenjan & Hufen 1991, 175–177). Tässä teollisuuden mukautumisessa hallinnan intresseihin voisi olla osittain kyse teollisuuden pyrkimyksestä valloittaa saastumisen hallinnan kenttä ympäristöviranomaisilta ja valtion hallinnolta. Mitä perehtyneempi teollisuusyritys itse oli hallinnan taitoihin, sitä vähemmän voitiin valvontaviranomaisten olettaa puuttuvan asiaan, ja sitä paremmin tehdaslaitos saattoi säilyttää tuotantoon ja voitontavoitteluun liittyvän autonomiansa. Tilanne tuotti sekä valvojaa että valvottavaa tyydyttävän ratkaisun, eräänlaisen intressien solmukohdan, jossa valvottavat teollisuuslaitokset olivat vahvassa asemassa. 1990-luvulle tultaessa ympäristön laadunvalvontajärjestelmät ovat esimerkkeinä yritysten aktiivisesti julistamasta politiikasta, joiden avulla yhtiöt pyrkivät hallitsemaan omaa ympäristösuhdettaan. Valvonta valvottavan itsevalvontana –diskurssi on omiaan edistämään kehitystä, jossa valvonnan vastuu siirtyy valvojilta valvottaville.

6.2.4 Laittomat päästöt ja tekninen imperatiivi

Tekninen imperatiivi tarkoittaa valvontatyön ymmärtämistä teknisen järjestelmän piirissä, jolloin teknologia sanelee valvonnan mahdollisuuksia ja poikkeavaksi nimeämisen edellytyksiä (vrt. Ellul 1980; Habermas 1971). Teknisen imperatiivin diskurssissa tuli esiin teknologian ambivalenttisuus: teknologia esiintyi sekä ympäristöongelmien ratkaisijana, havainnoitsijana että aiheuttajana (ks. Beck 1992). Teknologiset parannukset olivat pienentäneet vesistöön johdettavia jätepäästöjä ja siksi teknologia koettiin merkittäväksi tekijäksi saastumisen hallinnassa, teknologiaa tarvittiin myös saastepäästöjen havaitsemiseen. Täten se näyttäytyi valvontatoimelle välttämättömänä. Toisaalta valvontaviranomaiset esittivät teknologiset häiriöt, kuten laiterikot tai biologiseen puhdistukseen liittyvät häiriöt yleisimmiksi lupaehtojen ylittämisen syiksi. Teknisen imperatiivin diskurssissa tekniset häiriöt käsitettiin hankalasti hallittaviksi, koska teknologia oli läpäissyt teollisuuslaitosten koko tuotantoprosessin ja siksi prosessien toisiinsa kytkeytymisestä aiheutuneita häiriöitä oli vaikea kontrolloida. Charles Perrow (1984) on kutsunut pitkälle teknologisoituneiden ja tiivistä toisiinsa kytköksissä olevien prosessien aiheuttamia häiriöitä ”normaaleiksi onnettomuuksiksi”.

Haastateltava I: "Ja sekin (rikostapaus) oli semmonen kolmen onnettoman sattuman suma, josta tuli sitten loppujen lopuksi päästö. Muistankohan mä nyt enää? Pääsiäisen aikaan oli tehdas suljettu ja oli verkkofirman miehet tekemässä korjaustöitä ja huoltotöitä. Ja...vesiä (pääsi) kanaaliin. Ja paremman tuota virtauksen aikaansaamiseksi ne oli ottaneet kanaalista sen padon pois, ja sitten meni suoraan puhdistamattomana vesistöön. Se oli kolmen onnettoman sattuman summa: ne säilöt oli täynnä, ja sitten oli se pato otettu pois. Niin ja siinä on tuota johtokykymittari siinä kanaalissa, joka hälyttää jos alkaa mennä liikaa tavaraa. Sähkönjohtokykymittari, jonka niin jos tuollasta erittyä, niin sen pitäsi aina ilmoittaa. Mutta kun se suopa oli tuollasta kuohaavaa, niin se (mittari) ei reagoinu siihen niinku vaahtoon, niin se ei antanu hälytystä."

Valvontaviranomaisten kuvaus laittomasta päästöstä kolmen onnettoman sattuman summana ilmaisee päästön normalisoimista teknisen imperatiivin mukaisesti eli päästön ymmärtämistä teknisten laitteiden ja niihin liittyvien häiriöiden aiheuttamiksi. Vesitalous-lehdessä asiantuntija korosti teknologian kontrollin vaikeutta: jo sellutehtaan normaalikäynninkin aikana tapahtui useita häiriöitä, joten ne olivat elimellinen ja asiaankuuluva osa tehtaankäyntiä (Jussila, 1990; Ettala & Rossi 1992). Tällainen näkemys oli siis omiaan edistämään lupailutusten luonnollistamista. Teknologiset syyt päästöjen aiheuttajina marginalisoivat tai poistivat kokonaan ihmistoimijoiden merkityksen. Siksi teknologiset häiriöt eivät useinkaan antaneet aihetta poikkeavaksi nimeämiseen.

Haastateltava C: "Ja tehdas todennäköisesti ihan aidosti pyrki taas parantamaan tilannetta. Mutta jostain teknisistä tai muista tyyppillisistä syistä se ei aina onnistunut. On muutamia tapauksia joissa sitten tämmöset ylitykset sitten jatku joka vuosi mutta niissäkin aina sitten oli semmonen tilanne, että me ei itsekään... siis viranomaisenaan ei osannut kattavasti sanoa, että mitä siellä olisi pitänyt tehdä."

Lupaylitysten luonnollistamisella ja teknisten häiriöiden normalisoinnilla oli epäilemättä yhteys valvontaviranomaisten tekniseen koulutustaustaan. Suurimmaksi osaksi he olivat diplomi-insinöörejä ja siksi he suhtautuivat ymmärtäväisesti teknologiaan ja sen arvaamattomuuteen. Valvontaviranomaisten suhtautumista teknologiaan voisi luonnehtia tekno-optimismiksi¹⁰¹, siten, että heille teknologian aiheuttamat hyödyt voittivat teknologian aiheuttamat haitat, lisäksi haitat näyttäytyivät välttämättöminä pahoina, joita ”hyvään” teknologi-
aankin sisältyi.

Haastateltava B: " No niitä (ylityksiä) on aina ollu ja niitä tulee aina olemaan. Koska kun biologinen käsittelykin on sen verran niinku herkkä, ja kun lupahdot tiukkenee, niin satunnaispäästöjen merkitys aina korostuu. Ne on suhteessa niinkun paljon isompia. Kun lupahdot niinkun vedetään äärimmäisen tiukaksi, niin ne tietysti helposti ylittyy, jos jotakin poikkeuksellista sattuu."

Ihmistoimijoiden osuus ymmärrettiin teknisten häiriöiden aiheuttamisessa päätöissä vähäisenä. Silloinkin kun kyse oli inhimillisestä toiminnasta, lukeutui se valvontaviranomaisten puheessa herkästi inhimilliseksi erehdykseksi, joskus huolimattomuudeksi, muttei juuri koskaan tahallisuudeksi. Valvontaviranomaisten valvontakäytäntöjä Isossa Britanniassa tarkastelleen Keith Hawkinsin (1984) mukaan yleinen syy lupaehtojen rikkomisiin oli laiterikkojen lisäksi lupaehtojen kiristyminen, jolloin lupaehtojen ylittäminen ei johtunut niinkään yrityksen toiminnasta vaan lupaehtojen muuttumisesta eli yhtiön ulkopuolisista tekijöistä. Yhtiö toimi kuten ennenkin, mutta kun tuo toiminta olisi vanhojen ehtojen voimassa ollessa ollut luvallista, oli se uusien lupaehtojen myötä luvaton. Tällaista lupaehtojen ylittämistä tai laitonta toimintaa oli vaikea mieltää poikkeavaksi, koska poikkeavuuden syy oli ulkoapäin, ikään kuin keinotekoisesti tuotettu. Hawkinsin (1984) mukaan myös tekniset syyt ja häiriöt näyttäytyivät toimenharjoittajan ulottumattomissa olevilta eikä poikkeavuuden hahmottaminen ollut ilmeistä. Viitteitä tästä tuli esiin valvontaviranomaisten haastatteluista. Valvontaviranomaiset eivät omaksuneet teknisistä syistä johtuviin päästöihin moraalista, tuomitsevaa asennetta.¹⁰² Lupaehtojen ylitystapauksissa ihmistoimijoiden syrjäyttäminen liittyi aina vastuusta syrjäyttämiseen. Usein

¹⁰¹ Airaksinen, Timo (2003) viittaa tekno-optimismilla tilanteeseen, jossa teknologiaan suhtaudutaan ikään kuin hyvät asiat, kuten ympäristön tilan paraneminen olisivat jo toteutuneet. (Osin näin on tapahtunutkin esim. vesien biologisen hapenkulutuksen vähentyessä. Toisaalta taas uusia terveydelle haitallisia päästöjä on tullut niiden sijaan, Lisäys M.Y). Liiallinen optimismi ilmentää ideologiaa.

¹⁰² Haastateltava E.: " Minusta ne ovat ehkä olleet niitä vaiheita, joissa on kiristyneet luvat. Ja tuota siinä vaiheessa, kun on uutta puhdistamoja tai jotain parannusta, toimenpiteitä otettu käyttöön, sisään ajettu, niin ei ole alkuvaiheessa päästy. Että ne on oikeestaan niinkun tulleet...uskottu niillä saavutettavan, ja kuitenkin sitten todellisuus on toinen. Että ei ole päästy ihan aluksi siihen, Että siinä on ollut sellainen jakso jolloin on ylitystä ollut. Että semmonen tilanne että on oltu tämmösessä luvan mukaisessa tilanteessa, ja sitten tullut tämmöinen yllättävä rikko tai tämmönen. Tietysti semmostakin sattuu. Mutta nehan on yleensä sen verran lyhytaikaisia. Ja niiden minusta...jos ne ei kestä kovin pitkään ja ryhdytään heti toimenpiteisiin, niin riittää se että siitä saadaan selvitystä. Ja sitten tää että millä toimin se korjataan, niin että ei siinä aihetta ole minusta semmoseen oikeustoimiin. "

teknologiset ketjut ja verkostot tai kuten Bruno Latour (1986) asian ilmaisisi, hybridit ketjut, joissa on osallisena niin ihmisiä kuin teknisiä välineitä sekä kemiallisia reaktioitakin, ovat hankalasti hahmotettavia. Niillä on sosiaalisia vaikutuksia ja ne syrjäyttävät osin tai kokonaan sosiaalisia toimijoita.

Haastatteva A: " Ne lupaehdottomuudet, niin nehan monta kertaa on sitten jostain laiterikosta tai tämmösestä...mut jostakin vaikka selkeyttimestä menee (epäselvä sana)...pamahtaa rikki, niin siinä ei oo mitään muuta mahdollisuutta kuin että (asia korjataan). Ja se vaihtaminen kestää jonkun vuorokauden tai näin. Mutta sinä aikaan niin tuota siinä menee veteen lähes puhdistamattomana. Se on sellanen että minkäs teet."

Haastateltava I: " Yleisimmät syyt...niitä oli kolmenlaisia, että ne oli nämä: 1) laiterikko oli yksi. Että joku paikka pamahtaa. 2) Sitten oli inhimillinen erehdys tai huolimattomuus. Joku venttiili on auki, ja kun tehdään pesu ja päästetään pahat liemet veteen. 3) Ja sitten ylikuormitus. Että puhdistuslaitteet kerta kaikkiaan joutu ylikuormitukseen. Tilanteeseen, johon niitä ei oo mitoitettu, niin ne ei kestä."

Valvontaviranomaiset kokivat usein epätietoisuutta ja voimattomuutta teknisten ongelmien edessä. Lisäksi passiivissa puhuminen (päästetään pahat liemet veteen) ilmensi enemmänkin laittomien päästöjen pitämistä vahinkoina kuin ihmisten aktiivisesti aiheuttamina. Valvontaviranomaiset eivät myöskään tuoneet esiin miten laittomiin päästöihin, olivatpa ne sitten ihmistoiminnan tai teknisten ongelmien tulosta, olisi voitu ennalta varautua. Tapa puhua päästöistä oli sekä teknis-taloudellisen että luottamukseen perustuvan perheyhteyden diskurssin mukaista. Se esti epäilevän suhtautumisen ihmistoimintaan. Täten samoin kuin Vesitalous-lehdessä, teknis-teollinen diskurssi ei kannustanut keskustelemaan saastuttamisesta poikkeavana tekona. Vaikkei kaikkien vesi- ja ympäristörikosten näkeminen yksinomaan oikeudellisena kysymyksenä ole toivottavaa, ei myöskään tapausten näkeminen pelkästään teknisinä kysymyksinä ole ympäristönsuojelun kannalta funktionaalista (vrt. Pemberton 2004).

6.2.5 Valvonta vaurioiden korjaamisena

Vaurioiden korjaamis -diskurssi perustui viranomaisten ymmärrykseen laittomista päästöistä teknisinä ongelmina, jolloin valvontaviranomaiset pitivät oikeustoimia saastumisen hallinnassa marginaalisena ja laittoivat enemmän painoa korjaaville toimenpiteille. Valvontaviranomaisten mukaan pelote-vaikute syntyi korjaamisvelvollisuudesta, kun taas syyttävaviranomaisille ympäristörikosten pelote-vaikute ja näin ennaltaehkäisy muodostui rangaistuspelotteen avulla. Syyttävaviranomaiset pelkäsivät ympäristörikoslaista tulevan kuolleen kirjaimen ja sen toimintaa ohjaavan vaikutuksen olevan vähäinen mikäli ympäristölakien rikkomisista ei tehdä syyteilmoituksia (HS 27.8.2001; HS 27.11.2001; HS 9.12.2001).

Valvontaviranomaisten suhtautumista ympäristölakien rikkomuksiin luonnehtivat teknis-taloudellisen diskurssin käytännöllisyyden, rationaalisuuden ja funktionaalisuuden periaatteet. Kun valvonnan päätavoitteena oli saastumisen kontrollointi, ei toimenharjoittajan sanktiointi ollut funktionaalista toimintaa, vaan vaurioiden korjaaminen. Valvontaviranomaiset pyrkivät palauttamaan lait-

toman tilan hallinnollisilla toimenpiteillä: neuvotteluin, selvityspyynnöin, kehoituksin ja huomautuksin. Rationaalisuus tarkoitti mahdollisimman tehokasta interventiota, jossa huomioitiin saastumisen kontrollin tavoite, käytettävissä olevat keinot sekä valvottavan ohjaaminen lainmukaiseen toimintaan.

Valvontaviranomaiset suhtautuivat syyte ilmoituksen tekoon välttelevästi, mikä johtui osin lupaylitysten hankalasta luonteesta. Ylitusten havaitseminen oli myös tulkinnanvaraista. Erityisesti 1960- ja 1970-luvuilla tulkinnanvaraisuus liittyi epäselviin, pääasiassa sanallisiin lupaehtoihin, kun numeeriset päästörajat puuttuivat. Siirtyminen sanallisista lupaehtoista numeerisiin lupaehtoihin korjasi tilannetta. Myöhempinä vuosikymmeninä tulkinnanvaraisuutta aiheuttivat lähinnä muuttuneet lupaehdot, valvottavien noudattamishalun sekä korjaavien toimenpiteiden riittävyys arviointi (vrt. Hawkins 1984). Vaikka lupaylitykset olisikin helppo todeta, pitivät valvontaviranomaiset ympäristöriskitapausten viemistä oikeusprosessiin epäratioonaalisena toimintana.

Haastateltava A: "Minusta se on ihan turhaa niinkun viranomaisten kuormittamista, jos asia viedään tarpeettoman pitkälle. Et se on niinkun...jos se läheisyysperiaate toteutuis siinäkin. Että yritetään käsitellä asia niin lähellä sitä tapahtumapaikkaa kuin mahdollista. Ja tota minusta se niinkun olis turhaa, ja vaan niinkun sotkee näitä tota valvontakuvioita, jotka tavallaan niinkun perustuu luottamukseen osaltaan. Eli miksi semmoseen mennä, koska todellista hyötyä itse asiassa ei oo saatu edes...Ja ne on niinkun y:n vesipiirissä ja nyt y:n ympäristöpiirissäkin, aikanaan niin tuota niitä on niinkun neuvottelemalla tuota pyritty hoitamaan. Siis tehdään niinkun hyvässä yhteisymmärryksessä. Että yritetään niinkun päästä lailliseen nopeasti."

Haastateltava B: "No sillä oikeudenkäynnillä niin ei mitään voiteta, ja kun siinä on mahdollisuus vielä valittaa näistä päätöksistä. Se on niin pitkä tie, että sitten on aika ajanut jo taas kerran asioitten ohi."

Haastateltava E: "Rangaistus ei ole tärkeä, vaan että jotenkin että se saatais mahdollisimman nopeesti korjattua. Että ja niinkun lähtee kun kuitenkin vesilaki on antanut mahdollisuuden ryhtyä muihin, ensin muihin toimenpiteisiin, ja niinkun yrittää saada sen korjauksen aikaan."

Haastateltava F: "Viranomaisen on yleisen edun vaatiessa taikka sen, jota asia koskee, ilmoitettava asiasta viralliselle syyttäjälle, taikka muulla tavoin ryhdyttävä toimenpiteisiin sen oikaisemiseksi mitä oikeudettomasti on tehty tai laiminlyöty. Sanonta että "taikka muulla tavoin", niin käytäntö siihen mainitsemani oikeusasiamiehen kirjeeseen saakka...oli se että ryhdyttiin toimenpiteisiin: annettiin kehoitusta, ja tuota määräaika, ja kaikkee tämmöstä, elikkä puututtiin siihen varsinaiseen asiaan, ei tähän pykäläpuoleen."

Sitaateissa syyte ilmoitusten tekemättä jättämisten perustelut perustuivat funktionaalisuuden ja käytännöllisyyden periaatteeseen. Valvontaviranomaiset pitivät oikeusprosessia hitaana eivätkä katsoneet siitä olevan välitöntä apua ympäristön tilan korjaamiselle, saati uusien päästöjen eliminoimiselle. Syyte ilmoituksen katsottiin päinvastoin haittaavaan valvontaa paitsi työläydellään ja epävarmalla lopputuloksella, myös valvonnan suhteen täysin erilaisella logiikalla, joka ei tukenut valvonnan pitkäntähtäimen tavoitteita eikä niitä uskomuksia, käytäntöjä saati sosiaalisia suhteita, joihin valvonta nojasi. Syyte ilmoitusten tekemättä jättämistä perusteltiin myös perheyhteyden diskurssin mukaisesti konventioihin, kuten lakiin (vesilaki antoi mahdollisuuden harkintavallan käyttöön), auktoriteettiin ja yleiseen käytäntöön (vesi- ja ympäristöhallituksen valitseva linja) vetoamalla.

6.3 Valvonnan ideologia etäältä hallitsemisen eetoksena

Valvontaviranomaisten valvontaa koskevat käsitykset ja valvonnan ideologiset piirteet tiivistyivät perheyhteyden ja teknis-taloudellisen diskurssin avulla. Kyse oli kahdesta valvonnan päädiskurssista, jotka kiteyttivät valvonnan epävirallisia normeja ja käytäntöjä. Näillä diskursseilla on valvontainstituution ja valvontakäytäntöjen välityksellä vaikutuksia saastumisen kontrolliin (vrt. Hall 1983). Perheyhteyden diskurssiin sisältyivät 1) valvonta henkilökohtaisena luottamuksena 2) hienovaraisuutena 3) traditioina ja seremonioina 4) symbolisena sekä 5) valvonta ohjaustaitoina -diskurssit. Perheyhteyden diskurssi korosti yhteisöllisen luottamusnormin ja hienovaraisuuden merkitystä valvontatoiminnassa. Teknis-taloudellinen diskurssi koostui puolestaan 1) valvonta systemisenä luottamuksena, 2) asiantuntijuutena, 3) valvottavan itsehallintana, 4) teknisen imperatiivin sanelemana ja 5) valvonta vaurioiden korjaamisena -diskursseista. Teknis-taloudellisessa diskurssissa painottui tekninen rationaliteetti valvonnan keskeisenä periaatteena. Se tarkoitti, että saastumisen kontrollissa teknisten keinojen ja asiantuntijuuden uskottiin määrittävän toimintahorisontin nyt ja tulevaisuudessa.

Suomalaista ympäristöpolitiikkaa koskevassa tutkimuksessa on todettu, että saastumisen hallinnan virallista linjaa on määrittänyt 1970-luvun lopulta 1980-luvun lopulle konsensukseen, yhteisymmärrykseen perustuva politiikkatyö, jossa ristiriidat on ratkaistu neuvotteluin pääosapuolten välillä (Sairinen 2000, 138–149). Tämän tutkimuksen perusteella näyttäisi, että konsensusmalli ei ole väistynyt vuosituhannen vaihteessa, vaan on vahvasti mukana valvontaviranomaisten valvontatoimintaa ohjaavana periaatteena. Erityisesti perheyhteyden diskurssi ilmensi tällaista konsensukseen perustuvaa politiikkatyötä. Se sisälsi valvontaviranomaisten halun olla riitelemättä ja pyrkimyksen sovittaa asioita, myös silloin, kun kovemmat otteet olisivat tarpeen. Perheyhteyden diskurssissa korostui valvojan ja valvottavan väliset luottamukselliset suhteet.

Perheyhteyden diskurssi oli myös kontrollia vääristävä, koska se korosti henkilökohtaisia siteitä ja arvoja, jotka olivat ristiriidassa hyvän viranomaistoitominnan, kuten yleisen edun edistämisen ja kansalaisten tasavertaisen kohtelun kanssa. Tässä mielessä perheyhteyden diskurssi oli yksipuolinen ja riittämätön. Perheyhteyden diskurssia ylläpitivät myös sellaiset materiaaliset tekijät kuin vaikutusvaltaiset yhtiöt valvottavan roolissa, saastumisen valvonnan tehokkuusvaatimukset ja valvonnan vähäiset taloudelliset resurssit. Lisäksi valvottavien valvojia parempi tietämys puhdistusteknologioista ja prosesseista vesitti kontrollin idean yleisen edun ajamisesta kaikessa laajuudessaan. Perheyhteyden diskurssi sisälsi siten vääristyneen kuvan kontrollista, koska se perustui suppeaan ymmärrykseen hyvästä kontrollista ja yhteisestä hyvästä valvojan ja valvottavan välisenä luottamuksena.

Suomalaisen ympäristöpolitiikan on esitetty perustuneen vielä 1980-luvullakin traditionaaliseen uskoon taloudelliseen kasvuun, teknologisiin innovaatioihin ja tieteeseen, joiden ajateltiin tuovan ratkaisuja ympäristöongelmiin

(Sairinen 2000, 76). Tämä tutkimus osoittaa tiede- ja teknologia-uskon vallitsevuuden valvontaviranomaisilla vielä vuosituhanen vaihteessakin. Teknis-taloudellinen diskurssi viestii silloin valvontaviranomaisten vahvasta koulutuksen arvostuksesta sekä valvontaviranomaisten piirissä vallitsevasta modernisaatio- ja teknologiauskosta sekä instrumentaalisesta suhtautumisesta valvontaan. Teknis-taloudellinen diskurssi ylläpiti myös valvojan ja valvottavan välistä konsensusta saastumisen kontrollista. Konsensusta loi valvojen ja valvottavien yhteinen tekninen koulutustausta siinä omaksuttuine objektiivisine ajatusmuotoineen, kuten tehokkuuden, taloudellisuuden, teknisen ammattitaidon ja teknologisen kehityksen korostuksineen. Ne nähtiin yhteisen hyvän ja hyvän saastumisen kontrollin peruspilareina. Teknisen koulutuksen arvostus valvojen ja valvottavien koulutustaustana merkitsi vastaavasti teknisesti kouluttamattomien ja tietämättömien vähäisempää arvostusta ja täten marginalisointia kontrollikeskustelusta. Tässä mielessä myös teknis-taloudellinen diskurssi oli saastumisen sosiaalista kontrollia yksipuolistava.

Valvontaviranomaisten valvontadiskurssit toteuttivat eettis-poliittista diskursiivista projektia, joka yhdisti kompromissinomaisesti elinkeinoelämän, ympäristönsuojelun ja ympäristöhallinnon intressit niin kutsutuksi etäältä hallitsemisen eetokseksi (vrt. Pekonen 2003, 159). Se tarkoitti, että valvontaa toteutettiin valvottavien itsevalvontana ja heitä hienovaraisesti motivoiden ja negatiivisia sanktioita välttämällä. Valvontaviranomaisten intressinä oli kontrolloida saastumista ja saastuttamista mahdollisimman tehokkaasti vähäisin ajallisin ja taloudellisin resurssein. Elinkeinoelämän intressinä taas oli mahdollisimman itsenäinen ja ulkopuolisesta valvonnasta vapaa, oman tuotantotoiminnan johtaminen. Etäältä hallitseminen tiivistä 2000-luvun vaihteen suomalaisten valvontaviranomaisten saastumisen kontrollin moraalisääntelyn eetoksen. Se viittasi viranomaisten pyrkimykseen asettaa enemmän valvontavastuuta valvottavalle ja samalla poistaa vastuuta viranomaisilta itseltään. Tällaista voisi luonnehtia myös termillä *”new prudentialism”*, joka merkitsee uuskonservatiivista tapaa poistaa vastuu valtion viranomaisilta ja asettaa se yksilöille (Lupton 1999, 84–101), tässä tapauksessa yrityksille. Eetoksen vahvuudesta ja integroivasta ulottuvuudesta kertoi se, että se kyettiin esittämään yleistä etua edistävänä ja siten legitimiinä (Gramsci 1967, 224). Taulukko 8. kiteyttää valvonnan ideologian etäältä hallitsemisen eetoksineen.

TAULUKKO 8 Valvonnan ideologia

ETÄÄLTÄ HALLITSEMISEN EETOS	
PERHEYHTEYDEN DISKURSSI	TEKNIS-TALOUDELLINEN DISKURSSI
1. VALVONTA HENKILÖKOHTAI- SENSA LUOTTAMUKSENA	1. VALVONTA SYSTEEMISENÄ LUOTTA- MUKSENA
2. VALVONTA HIENOVARAISUUTENA	2. VALVONTA VALVOTTAVAN ITSEHAL- LINTANA
3. VALVONTA TRADITIOINA JA SEREMONIOINA	3. VALVONTA ASiantuntijuutena
4. VALVONTA SYMBOLISENA	4. VALVONTA TEKNISEN IMPERATIIVIN SANELEMANA
5. VALVONTA OHJAUSTAITOINA	5. VALVONTA VAURIOIDEN KORJAAMI- SENSA

Eetos oli yhteiskuntaelämän voimasuhteiden ilmaus, mikä ilmeni eetoksen yksipuolisuutena ja kontrollin toteutumisena ennemmin elinkeinoelämän intressien kuin ympäristönsuojelun intressien ehdoilla. Vääristävä ulottuvuus merkitsi myös sitä, että se hämärsi saastumisen kontrollin taustalle olevia todellisia suhteita, kuten teollisuuden taloudellisesti vahvan aseman ja valvontaviranomaisten vähäiset resurssit ja siten valvonnan riippuvaisuuden teollisuuden omista toimista. Eetos ylläpiti näkemystä siitä, että valvontaa oli järkevää ja suotuisaa siirtää valvottaville itselleen, samalla kun valvontaviranomaisten valvontaresurssit olivat vähäiset. Kyse oli näin ideaalisen muodossa kehittyvästä materiaalisesta. Luovuttaessaan valvontavastuuta valvottaville etäältä hallitsemisen eetos etäännytti myös kansalaisia ympäristön saastumisen sosiaalisesta kontrollista. Lisäksi etäältä hallitsemisen eetos peitti näkyvistä eriarvoistavat suhteet, jotka koskivat elinkeinoelämän ja toisaalta yksittäisten kansalaisten erilaisia edellytyksiä vaikuttaa vesien saastumisen kontrolliin¹⁰³ (vrt. Metsäliiton teollisuus Oy:n Äänekosken tehtaiden rikostapaus, liite 2; vrt. Ermann & Lundmann 1996). Etäältä hallitsemista oikeutettiin pelkästään myönteisiin seikkoihin vetoamalla, sen kielteisiä tai ristiriitaisia seurauksia valvonnalle tai ympäristönsuojelulle ei tuotu esille.

Koska etäältä hallitsemisen eetos perustui yritysten vastuullistamiseen, mikä edellytti valvottavien motivoitua, näyttäytyivät rangaistuksiin perustuvat valvontakeinot sopimattomilta. Näin ollen eetos oli ehkäisemässä poikkeavaksi nimeämistä. Voidaan sanoa, että valvonnan diskurssit ja näiden pohjalta esiin nouseva eetos eivät tukeneet poikkeavaksi nimeämistä, vaan tekivät siitä välttävän, ei-toivotun sosiaalisen kontrollin keinon.

¹⁰³ Metsäliiton teollisuus Oy:n Äänekosken tapauksessa valvontaviranomaiset uskoivat ennemmin tehtaan johtohenkilöiden vakuutteluja kalakuolemat aiheuttaneen jätepäästön luvamukaisuudesta kuin työsuojeluvalluutetun käsitystä jätepäästöjen laitomuudesta. Valvontaviranomaisten varovaisuuteen syynä saattoi olla käynnissä oleva vesistökonflikti sekä aukottomien todisteiden puute.

7 POIKKEAVAKSI NIMEÄMISEN DISKURSSIT

Edellä olevissa luvuissa analysoin niitä diskursseja, joiden pohjalle hyväksytyt saastumisen kontrollit epävirallisine normeineen rakentui. Täydennän kontrolli-ideologiaa erittelemällä seuraavaksi poikkeavaksi nimeämistä viivästyttäneitä ja nimeämistä edistäneitä tekijöitä kuudessa vesirikostapauksessa. Tapaukset sijoittuivat vuosille 1969 – 2003. Poikkeavaksi nimeäminen on keskeinen osa sosiaalista kontrollia ja siksi kiinnostava tutkimuksen kohde. Koska valvontaviranomaisia on arvosteltu ympäristörikosten ilmoittamatta jättämisestä, ja koska kaikkein ”räikeimpienkin” laittomuuksien yhteydessä poikkeavaksi nimeäminen ei ole ollut itsestään selvää, on kiinnostavaa eritellä rikostapausten esikuvustelupöytäkirjojen perusteella tyypillisimpiä poikkeavaksi nimeämisen mekanismeja ja poikkeavuuden nimeämistä viivyttäviä tekijöitä. Mekanismin esittäminen voidaan ymmärtää niiden momenttien ja muotojen esittämiseksi, jotka edistävät poikkeavaksi nimeämistä ja ovat läsnä useimmissa nimeämiseen johtaneissa tapauksissa. Nimeämisen mekanismin tarkasteluun liitän valvontaviranomaisten valvonnan merkitysten sekä nimeämiseen kytkeytyvien yhteiskunnallisten suhteiden tarkastelun, jotta kuva poikkeavaksi nimeämisen prosessista materiaalisine ja subjektiivisine edellytyksineen täsmentyy (vrt. Harvey 1996, 51–55)¹⁰⁴ Koska valvontaviranomaisten tekemä poikkeavuuden nimeäminen oli yhteydessä valvottavien noudattamisen arviointiin, sisällytin valvottavien noudattamis- ja neutralisointistrategiat osaksi valvontaviranomaisten poikkeavaksi nimeämisen mekanismin ja noudattamisen ymmärtämisen tarkastelua. Rikostapauksista voidaan kysyä, oliko eri vuosikymmenillä havaittavissa eroja tai samankaltaisuuksia valvottavien poikkeavuuden nimeämisen välttelyn suhteen. Millaisille paradokseille ja heikkouksille poikkeavaksi nimeäminen altistui? Näkyikö poikkeavuuden nimeämisessä samoja ideologisia piirteitä kuin valvontaviranomaisten valvontaa koskevissa diskursseissa tai *Vesitalous*-lehden diskursseissa?

¹⁰⁴ Mekanismi voidaan ymmärtää joksikin, joka saa jonkin asian tapahtumaan. Mekanismi voidaan ymmärtää prosessiksi tai niiksi momenteiksi ja muodoiksi, jotka ovat läsnä useimmissa. Mekanismin käsitteestä (ks. Alanen 1991; Johnson et al. 1987; Sayer 2000).

Rikostapausaineisto sisältää oikeusasiakirjat esikuulustelupöytäkirjoineen, tehtaita koskevat historiikit sekä sanomalehtiartikkelit. Kaikki rikostapaukset oli nimetty poikkeaviksi, mutta esikuulustelupöytäkirjojen avulla oli mahdollisuus rekonstruoida poikkeavaksi nimeämisen mekanismit. Yhdessä tapauksessa – UPM-Kymmene Lappeenrannassa sijaitsevien Kaukaan tehtaat – nojau-
duin yksinomaan sekundaarilähteeseen eli tapauksesta tehtyyn tutkimukseen (Korjonen-Kuusipuro & al. 2004).¹⁰⁵ Muista rikostapauksista käytössäni olivat oikeusasiakirjat, joita erittelin aluksi narratiiveina¹⁰⁶. Oikeusasiakirjojen ensisijaisina analyysiyksikköinä olivat rikostapaukset eli kokonaiset tekstit ja tekstikatkelmat ja toissijaisena analyysiyksikkönä lauseet ja yksittäiset sanat.

Kirjoitin rikostapaukset (ks. liite 2) kronologisesti eteneviksi tarinoiksi juonirakenneanalyysin avulla. Selostin tapausten juonirakenteen: alkulähtökohdat ja käännekohdat (ks. Sintonen 1999, 62–64). Juonen hahmottamisen avulla saatoin eristää poikkeavaksi nimeämisen kannalta keskeisiä tekijöitä ja tehdä tulkintoja tapahtumista ja niiden kulusta. Diskurssianalyysin avulla taas analysoin ja identifioin poikkeavaksi nimeämisen välttelyn kannalta oleelliset strategiat ja toisaalta poikkeavaksi nimeämisen kannalta oleelliset mekanismit (ks. liitteen 2 rikostapaukset). Huomio oli rikosoikeudellisen prosessin sijaan teollisuusyritysten noudattamis- ja neutraloimisstrategioissa sekä valvontaviranomaisten sosiaalisen kontrollin ja poikkeavaksi nimeämisen prosessissa. (Pfohl 1994, 306; Sykes & Matza 1959; Pfohl 1994, 375; Scheff 1966). Hyödynsin kriminologisessa tutkimuksessa käytettyjä neutraloimis- ja noudattamisstrategioita, jotka liittyvät valvottavan pyrkimykseen suojautua poikkeavaksi nimeytyksi tulemiselta ja joilla yritetään vaikuttaa valvontaviranomaisten noudattamisen tulkintoihin (ks. luku 2, s. 29). Hyödyntämällä diskursseja eri aineistojen analyysissä, mahdollistui eri aineistojen analyysien tuloksena syntyneiden rationaliteettien vertailu.

¹⁰⁵ Kyseinen tutkimus oli riittävän seikkaperäisen poikkeavaksi nimeämisen sekä neutralisointi- ja noudattamisstrategioiden erittelemiseksi.

¹⁰⁶ Narratiivin käsitteelle ei ole yhtä vakiintunutta suomenkielistä ilmaisua, siitä on käytetty joskus nimitystä tarina tai kertomus, mutta vaikka nämä nimitykset menettelisivät arkikielessä, eivät nämä suomennokset kata kokonaan narratiivin merkitystä. Narratiivi voidaan määritellä tekstiksi, jolla on kronologisesti etenevä juoni ja joka tuottaa narratiiville identiteetin. Narratiivisen analyysin osat koostuvat kertomuksesta, tarinasta (juonesta), henkilöistä, kertojasta ja kontekstista. Tarina tai juonellisuus ovat keskeisiä narratiivien tarkastelun tunnusmerkkejä, siksi on olemassa erikseen kehitelty juonirakenneanalyysi, erotuksena henkilöihahmoanalyysistä. A. J. Greimasin (1987) aktanttimallianalyysi lienee tunnetuimpia narratiivisen tutkimuksen analyysimenetelmiä. Tutkimuksessani hyödynsin juonirakenneanalyysiä, sillä rikostapauksen tarina ei ollut näkyvissä ilman tarinallisuuden abstrahointia. Sekvenssien, eli tapauksen alkulähtökohdan, muutoksen, kuten tapauksen ilmitulon erittelyn avulla oli mahdollista erottaa eri rikostapauksien yhteneväisiä ja eriäviä piirteitä.

7.1 Organisaatiopoikkeavuuden yleisyys rikostapauksissa

Lähes kaikissa rikostapauksissa tuli ilmi seikkoja, lausumia, jotka antoivat vihiä siitä, että organisaatiopoikkeavuus organisaation itsensä mahdollistamana ja edistämänä oli ennemminkin sääntö kuin poikkeus. Organisaatiopoikkeavuutta toteutettiin usein taloudellisten hyötyjen tai pakkojen motivoimina, siten organisaatiopoikkeavuutta määritti teknis-taloudellinen diskurssi. Organisaatiopoikkeavuuden hyväksyttävyydestä ja ”normalisoimisesta” osaksi organisaatioiden rutiineja oli osoituksena esimerkiksi Metsäliiton Teollisuus Oy:n tapaus, jossa työsuojeluvaltuutettu oli ottanut vuonna 1982 työsuojelutarkastuksen yhteydessä puheeksi ylimääräiset suolahapon juoksutukset kemialliselta tehtaalta (liite 2, tapaus 3). Kemiallisen tehtaan johto oli tietoinen asiasta, mutta asian korjaamiseksi ei tehty mitään. Päinvastoin informaatiota oli rajoitettu tehdasorganisaation sisällä siten, että yhtiön kemian tehtaan vuoromiehet eivät tieneet, kuka oli määrännyt asennettavaksi venttiilin, josta suolahappoa juoksutettiin ja kuka tuota venttiiliä käytti. Täten kyse oli yhtiön johtohenkilöiden aktiivisesta organisaatiopoikkeavuuden edistämisestä informaatiota rajoittamalla. (Vrt. Ermann & Lundman 1996, 7–13.) Laitonta toimintaa motivoi halu päästä nopeasti ja ilman kustannuksia eroon suolahaposta.

Viitteitä organisaatiopoikkeavuuden jatkuvaluonteisuudesta ja yleisyydestä tarjosi myös Yhtyneet paperitehtaan Oy:n Simpeleen tapaus (liite 2, tapaus 2), jossa oli vuonna 1971 laskettu luvattomasti liimaa kuorivesikanaaliin. Tätä päästöä motivoi halu päästä parempilaatuisen kartongin valmistukseen hävittämällä vanha liima ja ottamalla käyttöön uusi liimaerä. Luvaton liiman laskua oli tapahtunut jo vuonna 1967, jolloin tehtaan edustalla oli nähty vastaanlainen kalakuolema kuten neljää vuotta myöhemmin. Osoituksena poikkeavuuden hyväksyttävyydestä ja normalisoitumisesta oli liiman laskeneen diplomi-insinöörin lausuma: *”Tämä on ainoa kerta, jolloin tällaista ainetta on laskettu tehtaan jätevesiverkoston tehtaan uudelta puolelta...lukuunottamatta kuluvan vuoden tammikuussa tapahtunutta jo jäätyneen erän laskua”* (tutkintapöytäkirja 2.8.1971, s. 7–8, ISVO 209.R.71.) Sitaatin pohjalta voidaan kysyä, oliko jotain muuta ainetta laskettu vesistöön tehtaan uudelta puolelta tai miten usein vanhalta puolelta oli laskettu vesistöön luvattomia päästöjä. Koska näkyvät kalakuolemat paljastivat yhtiön laittomuudet ja saivat yhtiön edustajat ilmoittamaan päästöistä valvontaviranomaisille, herää kysymys, kuinka monta liiman tai jonkin muun aineen luvaton laskua oli tapahtunut ilman havaittavia päästöjä ja kalakuolemia.

1960-luvulla vesilain voimaantulon jälkeen vallitsi teollisuuslaitoksilla maanlaajuinen laiton tila, mikä merkitsi sitä, että harvalla tehdaslaitoksella oli lainmukainen jätepäästölupa, koska lupahakemukset olivat ruuhkautuneet Vesioikeuksiin. Tämä mahdollisti vesilain hengen vastaisen toiminnan. Joutseno Pulp Oy (liite 2, tapaus 1) oli ottanut käyttöön valkaisulaitoksen ilman vesioikeuden lupaa vetoamalla taloudelliseen välttämättömyyteen. Joutseno Pulp Oy:n tapauksesta kävi ilmi välinpitämätön suhtautumistapa vesiensuojeluun,

joka vastasi tuon ajan yleistä suhtautumistapaa ainakin siltä osin, että teollisuuden kehittämistä ja tukemista ei kyseenalaistettu vesiensuojelullisin perustein. Kulttuurinen ilmapiiri taloudellisen kasvun ihanteineen tarjosi edellytykset luvattomille ja vesistöä vahingoittaville toimille. Joutseno Pulp Oy vähätteli osuuttaan vesistö päästöissä korostamalla muiden teollisuuslaitosten ja asutusjätevesien aiheuttamaa saastuttamista. Koska vesi oli jo saastunut ja useiden laitosten kuormittama, oli yhden tehtaan saasteita vaikea erottaa muista. Poikkeavan toiminnan ”normaalius” ja hyväksyttävyyks kävi ilmi siitakin, ettei tehtaan toimintaa katsottu voitavan keskeyttää odottamaan vesioikeuden päätöstä eikä yhtiö esittänyt keinoja jätevesiongelman ratkaisemiksi. Poikkeavuutta kohdeltiin taloudellisena ja teknisenä ennemmin kuin oikeudellisena tai ympäristönsuojelullisena kysymyksenä.

Poikkeavuuden jatkuvaluonteisuus oli räikeintä Keski-Suomen Selluloosa Oy:n tapauksessa (liite 2, tapaus 4), jossa lupaylitykset ja velvoitetarkkailuraporttien väärentäminen jatkuivat viisi vuotta (1978–1982). Keski-Suomen Selluloosa Oy:tä edeltäjän, Haarlan Selluloosan aikana oli todettu vesilain rikkomisia jo vuonna 1964 ja 1971. Myöskään Kymi Kymmene Oy:n Kuusankosken tehtaiden lipeäpäästö vesistöön vuonna 1983 ei ollut ainutkertainen, vaan sellainen oli todettu jo paria vuotta aiemmin seurauksenaan kalojen joukkokuolema.¹⁰⁷ Myös Kajaani Oy:n (liite 2, tapaus 5) jätepäästölyitykset olivat jatkuvia, ne kestivät kolme vuotta. Lisäksi Kajaani Oy:n suunnitelmat uuden tehtaan rakentamisesta, vaikka jätevesiasiat eivät vanhassakaan tehtaassa olleet kunnossa, osoittivat taloudellisten intressien ensisijaisuuden vesiensuojeluun nähden. Siten analysoimissani rikoksissa yritysorganisaatiot olivat poikkeavuuden edistäjiä sekä suoraan että välillisesti. Suoraa poikkeavuutta edustivat kehotukset kaataa liimaa kuorivesikanaaliin, tai kehotukset laskea biologinen hapenkulutuskormitus tilanteen mukaan vaihtelevalla kertoimella sekä hävittää alkupe räiset kuormituksesta kertovat laput. Välillinen edistäminen sisälsi puolestaan poikkeavan toiminnan hiljaisen hyväksynnän ja sellaisten normien edistämisen, jotka tukivat ympäristölle haitallista, laitonta toimintaa (vrt. Ermann & Lundman 1996, 7–13).

7.2 Perheyhteyden diskurssi ja teknis-taloudellinen diskurssi noudattamis- ja neutralisointistrategioina

Rikostapausten analyysit osoittivat sekä perheyhteyden että teknis-taloudellisen diskurssin olleen ensisijaisia noudattamisstrategioita, joiden avulla teollisuuslaitosten edustajat pyrkivät osoittamaan vesiensuojelun kunnioitusta ja omaa vastuullisuuttaan. Valvottavat tukeutuivat myös vähäisessä määrin ympäristönsuojelun diskurssiin. Perheyhteyden diskurssiin kuuluvaa hyvän tahtoisuutta, epätsekkyyttä, lojaalisuutta ja vilpittömyyttä yritettiin osoittaa

¹⁰⁷ Kymi Kymmene Oy:n Kuusankosken tehtaiden tapausta ei löydy liitteestä, mutta viittaa siihen lyhyin esimerkein.

seuraavin keinoin: valvottavat raportoivat etukäteen odotettavissa olevista ongelmista, kuten Kajaani Oy:n tapauksessa, jossa yhtiön edustajat ilmoittivat valvontaviranomaisille hyvissä ajoin vakavista vaikeuksista saavuttaa lupaehdon päästörajat.¹⁰⁸ Näin valvottavat osasivat hyödyntää strategioita, joita valvontaviranomaiset saattoivat pitää noudattamisena. Ongelmien jo ilmettyä valvottavat ryhtyivät välittömästi toimintaan haittojen pienentämiseksi tai osoittivat aktiivisuuttaan lupaehtojen ylitysten syiden ja seurausten selvittämiseksi. Tällaiset perheyhteyden diskurssiin kuuluvat luottamustyöt hyvántahtoisuuden ja vilpittömyyden korostuksineen saattoivat lieventää poikkeavan toiminnan leimaa. Tämä tuli esiin jo valvontaviranomaisten valvontakäsityksissä:

”...jos ne ei kestä kovin pitkään ja ryhdytään heti toimenpiteisiin, niin riittää se että siitä saadaan selvitystä. Ja sitten tää että millä toimin se korjataan, niin että ei siinä aihetta ole minusta semmosiin oikeustoimiin.”

Valvontaviranomaisten arvostamaa vilpittömyyttä ja omaehtoista aktiivisuutta osoitti myös Yhtyneet paperitehtaat Oy:n Simpeleen tehtaiden tekninen johtaja, joka oli kalakuolemista kuultuaan lähtenyt välittömästi tutustumaan tilanteeseen Kokkolanjoella ja etsimään kaloja, joista voisi olla arvoa tutkimuksille. Kajaani Oy:n rikostapauksessa tehdaslaitoksen edustajat neuvottelivat puhdistuslaitoksen ongelmista asiantuntijoiden ja viranomaisten kanssa ja asettivat itse tehtaalte takarajoja lupaehtoihin pääsemiseksi osoittaen näin halunsa korjata ongelmat. Täten hyvántahtoisuuden ja vilpittömyyden osoitukseen sekoittui myös teknis-taloudellisen diskurssin mukaista asiantuntijuuden, koulutuksen ja kokemuksen korostusta noudattamisen osoituksina.

Myös ympäristönsuojelun diskurssiin turvauduttiin, kun valvottavat osoittivat tehneensä vapaaehtoisesti parannuksia ympäristönsuojelun eteen tai kun he osoittivat yhteistyöhalukkuuttaan päästöjen vähentämisessä ja ympäristön tilan parantamisessa. UPM-Kymmenen Kaukaan rikostapauksessa yhtiö vetosi siihen, että sen toiminta perustui ympäristöasioiden hallintaan perustuviin laatustandardeihin, eli jo ympäristöstandardien olemassaoloa sinänsä hyödynnettiin noudattamisstrategiana (ks. Korjonen-Kuusipuro et al. 2004). Joutseno Pulp Oy:n rikostapauksessa yhtiö väitti uhranneensa paljon jätevesiin kohdistuneisiin investointeihin osoittaakseen näin vesiensuojelutahtonsa, vaikka yhtiö paradoksaalisesti olikin käynnistänyt valkaisuaitoksen ilman voimassa olevaa lupaa. Usein yhtiöt turvautuivat useampaan noudattamisstrategiaan.

Noudattamisstrategioiden ohella valvottavat hyödynsivät myös niin kutsuttuja neutraloimisstrategioita poikkeavuuden nimeämisen ehkäisyyn. Kun noudattamisstrategiat viittasivat valvottavien pääosin aktiiviseen ja positiiviseen toimintaan, jonka avulla valvottavat yrittivät osoittaa ympäristönsuojelun kunnioitusta sekä ylläpitää valvontaviranomaisten heihin kohdistamaa luottamusta, haluttiin neutralointistrategioilla taas estää poikkeavaksi nimeämiset (vrt. Hawkins 1984; Pfohl 1994, 306; Sykes & Matza 1959).

¹⁰⁸ Odottamattomista ongelmista esimerkkinä Kajaani Oy:n lisäksi UPM Kaukaan ja Joutseno Pulp Oy:n tapaukset (liite 2).

Kun noudattamisen osoitukset perustuivat tarkastelemissani rikostapauksissa enimmäkseen perheyhteyden diskurssiin tai sen ja teknis-taloudellisen sekä ympäristönsuojelun diskurssin yhdistämisiin, olivat neutraloimisstrategiat pääosin teknis-taloudelliseen diskurssiin perustuvia. Neutralointistrategioina hyödynnettiin luvattomien päästöjen sisältämien aineiden luokittelua harmittomiksi tai lupaehdoissa mainituiksi. Yhtyneet paperitehtaat Oy:n Simpeleen tehtaan edustajat väittivät veteen lasketun hartsiliiman vastaavan tuttua mäntysuopaa, erona oli "vain" se, että mäntysuovassa oli valtaosa rasvahappoja ja vähäisempi osa hartsihappoja, kun taas liima sisälsi enimmäkseen hartsihappoja ja vain vähän rasvahappoja. Liiman ei katsottu sisältävän myrkkyyä. Joutseno Pulp Oy:n valkaisu laitoksen käyttöönotosta aiheutuneet kalakuolemat taas esitettiin johtuvan natriumsulfaatista, jonka korostettiin olevan vain pienen osan päivittäin normaalikäynnin aikana vesistöön joutuvasta glaubersuolasta ja siksi kuuluvan lupahakemuksessa mainittuihin aineisiin. Kyseiset neutraloinnit perustuivat teknis-taloudellisen diskurssin arvostamaan ja korostamaan tieteelliseen ja tekniseen asiantuntijuuteen. Saastepäästöjä luokittelemalla valvottavat pyrkivät pitämään itsellään määrittelyvallan päästöjen haitallisuudesta.

Neutralointistrategiat sisälsivät myös päästöjen vaikutusten vähättelyä esimerkiksi asiantuntijoiden lausuntoihin vedoten tai vetoamista vesistön ennestään huonoon tilaan: Joutseno Pulp Oy:n edustajien mukaan sulfaattiselluloosatehtaiden jätevedet *"eivät yleensä, kuten tunnettua, aiheuttaneet kovin suuria haittoja vesistöissä."* Metsäliiton Teollisuus Oy:n Äänekosken tehtaiden asiantuntijana toimineen Maa- ja Vesi Oy:n tutkimusten mukaan suolahappopäästöt eivät voineet aiheuttaa huomattavia muutoksia veden ph-arvossa ja siten kalakuolemia. Lievestuoreenjärvi, jonka varrella Keski-Suomen Selluloosa Oy sijaitti, oli jo niin pahoin saastunut, että kalakannan hävikki oli arvioitu sataprosenttiseksi, siksi luvattomia päästöjä ei voitu havaita ulkopuolisin silmin eikä yhtiö pitänyt luvattomia päästöjä niin raskauttavina.

Poikkeavuuden leimaa pyrittiin välttämään myös vastuullistamalla valvojia joko teknisten neuvojen antamisesta tai päästöjen huomiotta jättämisestä: Metsäliiton Teollisuus Oy:n Äänekosken tehtaiden suolahappo- ja hypokloriitipäästöt tulivat yhtiön asianajajan mukaan jätevesien ja vesistön velvoitetarkkailutulosten kautta vesiviranomaisten tietoon, ja kun valvontaviranomainen ei niihin puuttunut, ei menettelyä asianajajan mukaan voitu mieltää luvan vastaiseksi. Kajaani Oy:n rikostapauksessa vesihallituksen viranomaiset olivat toimineet yhteistyössä yhtiön kanssa muun muassa puhdistustekniikan valinnan neuvonantajana, minkä vuoksi valvojat voitiin käsittää yhteisvastuullisiksi puhdistuslaitoksen ongelmista ja lupaehtojen ylityksistä. Joutseno Pulp Oy korosti puolestaan sitä, ettei se ollut Saimaan ainoa saastuttaja ja siksi kalakuolemat olisivat aiheutuneet kaikkien saastuttajien yhteisvaikutuksesta. Näin syytä vieritettiin kaikkien saastuttajien harteille.

Lisäksi valvottavat syyttivät usein teknisiä häiriöitä ja odottamattomia teknisiä ongelmia luvattomien päästöjen aiheuttajiksi. Todellisten ja näennäisten teknisten kysymysten taakse oli mahdollista piilottaa taloudelliset intressit, kuten Kajaani Oy:n tapauksessa, jossa lupaylitykset laitettiin puhdistuslaitok-

sen käsittämättömien ja asiantuntijoillekin yllätyksenä tulleiden teknisten ongelmien syiksi, samalla kun yhtiö ylitti tuotantorajojaan tehden tuotantoennätyksiä ja rikkoen näin tietoisesti lupaehtojaan. Teknisiä syitä hyödynnettiin poikkeavuuden minimoijina myös UPM-Kymmeneen Kaukaan sellutehtaan tapauksessa, kun huoltoremontin jälkeisen käynnistyksen aiheuttamia yllättäviä teknisiä ongelmia, kuten laihamustalipeän kuohumista ja joutumista varoaltaan tulvimisen takia puhdasvesiviemärijärjestelmään, väitettiin syiksi lupaylityksiin (Korjonen-Kuusipuro & al. 2004).¹⁰⁹ Joutseno Pulp Oy:n tapauksessa taas esitettiin vesistöön joutuneiden ylimääräisten päästöjen johtuneen vanhentuneesta teknologiasta ja laiterikoista eikä valkaisuaitoksen luvattomasta käyttöönotosta.

Poikkeavuuden leiman välttämiseksi vedottiin myös korkeampiin sitoumuksiin, kuten toimimiseen kansantalouden ja teollisuuslaitoksen työntekijöiden hyväksi. Joutseno Oy:n tapauksessa sellun maailmanmarkkinoilla tapahtunut muutos kohti valkaistua sulfaattiselluloosaa johti tehtaalla tarpeeseen investoida valkaisuaitoksen rakentamiseen. Tehdaslaitoksella haluttiin päästä nopeasti valmistamaan kansainvälisillä markkinoilla kysyttyä valkaistua sulfaattiselluloosaa ja siksi valkaisuaitoksen pikainen käynnistäminen nähtiin tarpeelliseksi, eikä tehtaalla jääty odottelemaan vesilain mukaista valkaisuaitoksen käyttöönottoon ja jätevesien vesistöön johtamiseen tarvittavaa lupaa. Lisäksi yhtiö korosti toimivansa tehtaan ja sen työntekijöiden parhaaksi käynnistäänsään valkaisuaitoksen välittömästi sen valmistuttua. Joutseno Pulp Oy:n lupaväittämisen valkaisuaitoksen käyttöönottoa puolsi myös Suomen selluloosayhdistyksen, Finncellin lausunto, jonka mukaan *”valkaisemattoman sulfaattiselluloosan sijoitusvaikeudet ja niistä johtuva tuotantotehon vajaa käyttö (koituu) maamme kansantaloudelle tappioksi puhumattakaan siitä, että tämä seikka merkitsee suurta taloudellista rasitusta itse teollisuudelle.”* Sitaatissa yhteiseksi hyväksi nähtiin kansantalouden kukoistus. Sen vuoksi olisi kestävämpää jättää tehtaan tuotanto vajaakäytölle, koska se aiheuttaisi tuntevia tappioita kansantaloudelle. Kansantalouden hyväksi toimimisen uskottiin vähentävän valkaisuaitoksen käyttöönoton paheksuttavuutta.

Tuomitsijoiden tuomitsemistakin hyödynnettiin poikkeavuuden neutraloinnissa: Joutseno Pulp Oy:n asianajaja moitti valvontaviranomaisten tekemän rikosilmoituksen olevan ristiriidassa Maataloushallituksen antaman yleiskirjeen kanssa, joka salli teollisuuslaitosten oikeudettoman tilan lupahakemusten ruuhkauduttua vesioikeuksiin. *”Mikä on saanut puunjalostusteollisuuden jätevesien osalta syntyneeseen laittomaan yleistilanteeseen sellaisenaan realistisesti suhtautuvat vesiensuojeluviranomaiset syytetoimenpiteisiin päämiehiäni vastaan?”* Keski-Suomen Selluloosa Oy:n tapauksessa yhtiön toimitusjohtaja kysyi valvontaviranomaisilta: *”Mitä syitä (valvontaviranomaisilla) on ollut yleensä otaksua KSS Oy:n laitteilla päästävään BHK7 ominaiskuormitukseen, n. 100kg/ts?”* Sitaatit edustavat teknis-taloudelliseen diskurssiin perustuvaa valvojien asiantuntijuuden kyseenalaistamista sekä perheyhteyden diskurssiin kuuluvaa närkästyttä, kun

¹⁰⁹ Suomessa tehtailla oli tapahtunut vastaavanlaisia kuohumisia seisokkien jälkeisessä käynnistyksessä, mikä antaa aiheen kyseenalaistaa ”yllätyksellisyys”. Esimerkkinä Kymi Kymmene Oy:n Kuusankosken tehtaiden tapaus vuodelta 1983, joka ei sisälly kuitenkaan tässä työssä analysoimieni tapausten joukkoon.

valvontaviranomaiset rikkoivat läheisiin suhteisiin perustuvan valvojan ja valvottavan välisen luottamuksen ja osoittivat ymmärtämättömyyttä teollisuuden toimintaa kohtaan. Taulukko 9 tiivistää neutraloimis- ja noudattamisstrategiat.

TAULUKKO 9 Noudattamis- ja neutraloimisstrategiat¹¹⁰

VALVOTTAVIEN STRATEGIAT NOUDATTAMISEN OSOITTAMISEKSI	VALVOTTAVIEN ESITTÄMÄT NEUTRALOINTISTRATEGIAT
PERHEYHTEYS	TEKNIS-TALOUDELLINEN
1. ONGELMISTA VAROITTAMINEN ETUKÄTEEN (luottamustyöt)	1. PÄÄSTÖJEN LUOKITTELU HARMITOMAKSI
2. TOIMENPITEET HAITTOJEN VÄHENTÄMISEKSI (luottamustyöt)	2. PÄÄSTÖJEN VAIKUTUSTEN VÄHÄTTELY
3. VAPAAEHTOISET YMPÄRISTÖNSUOJELUTEOT	3. VALVOJIEN OSOITTAMINEN VASTUULLISIKSI
4. YHTEISTYÖHALUKKUUDEN OSOITTAMINEN (luottamustyöt)	4. TEKNISET SYYT, ODOTTAMATTOMAT ONGELMAT
-	5. KORKEAMMAT SITOUMUKSET (toimiminen kansantalouden hyväksi)
-	6. TUOMITSIJOIDEN TUOMITSEMINEN

Eri vuosikymmenille sijoittuvien rikostapausten noudattamis- ja neutralointistrategioiden välillä ilmeni huomattavan paljon samankaltaisuuksia. Yllättävää oli se, etteivät 1980-luvun tapaukset eronneet 1970-luvun alkuun sijoittuneesta Yhtyneet paperitehtaat Oy:n Simpeleen tapauksesta luottamussuhteen väärinkäytön törkeydessä.¹¹¹ Yleinen ympäristönsuojelun esiinmurtautuminen ilmeni 1980-luvulla siinä, että yhtiöt tukeutuivat ympäristönsuojelun diskurssiin noudattamisstrategioinaan.¹¹² Kun noudattamisstrategiat perustuivat vahvasti perheyhteyden diskurssin vilpittömyyden ja hyväntahtoisuuden korostuksille, joihin vielä kyettiin yhdistämään teknis-taloudellisen diskurssin mukaista asiantuntemusta ja jossain määrin ympäristönsuojelun diskurssin ympäristöstä huolehtimista, niin neutralointistrategiat puolestaan perustuivat pääasiassa teknis-taloudelliseen diskurssiin sisältyviin teknisiin ongelmiin tai taloudellisiin pakkoihin sekä asiantuntijuuden tuomaan mahdollisuuteen määritellä päästöjä haittatomiksi.

Analyysi osoitti sen, että valvottavien tehdaslaitosten edustajat olivat hyvin tietoisia valvontaviranomaisten valvontaperiaatteista ja teknisen asiantuntijuuden arvostuksesta, ja he myös osasivat hyödyntää näitä valvontaviranomaisten arvostamia asioita noudattamisen osoituksissaan. Tämä osoittaa, että ”pelin pelaaminen” on ollut yleistä myös suomalaisessa valvontakontekstissa (vrt.

¹¹⁰ Vrt. Hawkins 1984, 105–128; Pfohl 1994, 306; Sykes & Matza 1959.

¹¹¹ Luottamussuhteen väärinkäytös tarkoittaa sitä, että valvottavat pimittävät tietoa ja hyödyntävät tässä valvojen luottamusta. Luottamuskorruptio tuli esiin valvontaviranomaisten haastatteluista valvontaa luonnehtivana periaatteen. Räikeä esimerkki luottamussuhteen väärinkäytöksestä löytyy Keski-Suomen Selluloosa Oy:n ja Kajaani Oy:n tapauksista. (ks. Liite).

¹¹² Esimerkkeinä ympäristönsuojelun regiimin hyödyntämisestä noudattamisstrategiana Metsäliiton Teollisuus Oy:n Äänekosken tapaus, Keski-Suomen Selluloosa Oy:n tapaus ja Kajaani Oy:n tapaus.

Hawkins 1984, 105–109). Seuraavaksi tarkastelen sitä, perustuiko valvontaviranomaisten ymmärrys valvottavien noudattamisesta näihin diskursseihin.

7.3 Valvontaviranomaisten joustavat noudattamisentulkinnat

Tarkasteltaessa valvontaviranomaisten tulkintoja valvottavien noudattamisesta voidaan todeta, että kyse oli hyvin joustavasta tavasta ymmärtää noudattaminen. Noudattamiseksi tulkittiin lupaehtojen noudattamisen lisäksi valvottavien pyrkimykset noudattaa lupia sekä valvottavien hyvän tahdon osoitukset. Siten samankaltaisuuksia voidaan löytää suomalaisten ja englantilaisten valvontaviranomaisten joustavista noudattamisen tulkinnoista (vrt. Hawkins 1984, 104–128). Noudattamisen tulkintojen venyminen tarkoittamaan myös valvottavien pyrkimyksiä noudattaa lupaehtoja sekä valvottavan hyvän tahdon osoituksia, oli omiaan hidastamaan poikkeavuuden nimeämistä ja siten hämärtämään hyväksyttävän ja paheksuttavan toiminnan välistä rajaa.

Valvontaviranomaisten tulkintoja noudattamisesta hallitsi pääosin teknis-taloudellinen diskurssi. Se tarkoittaa, että valvontaviranomaiset kiinnittävät ensisijassa huomionsa valvottavien teknisiin ongelmiin ja taloudellisiin toimintaedellytyksiin. Poikkeavaksi nimeämistä hidastavina tekijöinä toimivat myös valvottavien pyrkimykset toimia ympäristönsuojelun hyväksi joko ennen tai jälkeen lupaehtojen ylityksen. Täten rikostapausten analyysi vahvistaa, että valvontaviranomaisten haastatteluista esiinnousseilla perheyhteyden diskurssiin kuuluvilla luottamuksen osoituksilla oli merkitystä myös noudattamisen arvioinnissa.

Keski-Suomen Selluloosa Oy:n Lievestuoreen tehtaan oli tuotettava voittoa, jotta se pysyisi pystyssä. Taloudellisen imperatiivin sanelemana tehtaalalla oli laimennettu vesistönäytteitä ja väärennetty velvoitetarkailuraportteja viiden vuoden ajan lupaylitysten salaamiseksi ja sallittua suurempaa tuotantoa varten. Vaikka kyseinen tapaus johtikin poikkeavaksi nimeämiseen, oli vesihaltius tapauksen tultua ilmi kuitenkin puoltamassa yhtiölle väliaikaista lupaa, joka salli yhtiölle lupaylitysten suuret päästöt. Kyseisen väliaikaisen luvan puoltaminen oli teknis-taloudellisen diskurssin mukaista ja hämärsi kielletyn ja sallitun saastuttamisen rajaa. Teollisuuslaitokset olivat useassa tapauksessa paikkakuntansa merkittäviä työllistäjiä, millä myös oli kontrollia lieventävä vaikutus.¹¹³

¹¹³ Pienillä tehdaspaikkakunnilla yhtiöillä oli suuri vaikutusvalta taloudellisesti ja poliittisesti. Äänekoski esimerkiksi oli vuonna 1981–1982 11 000 asukkaan kaupunki, jossa Metsäliiton tehtaat työllistivät 1600 ihmistä (tieto Äänekosken elinkeinoasiamieheltä). Lisäksi koko Äänekoski oli rakentunut ja kehittynyt puunjalostusteollisuuden ympärille ja siksi Metsäliitto-yhtymä oli merkittävä vaikuttaja paikkakunnalla. (Ylönen 1996, 2.) Myös Keski-Suomen Selluloosa Oy oli suurin työllistäjä Lievestuoreella. 3000 asukkaan Lievestuoreella 200 ihmistä perheineen hankki elantonsa työskentelemällä tehtaalalla. Tehtaan työntekijät suorittivat tehtaan valtauksen tehtaan ollessa lakkautusuhan alla vuonna 1971. Tämä oli osoitus siitä, että tehtaan pystyssä pysyminen koettiin elintärkeäksi. Myös Keski-Suomen selluloosa Oy:n rikostapauksessa

Kajaani Oy:n tehdas ylitti lupaehdoissa määritellyt jätepäästö- ja tuotantorajansa kolmen vuoden ajan samalla tehden tuotantoennätyksiä. Vasta kun yhtiö haki lupaa uuden sellutehtaan rakentamiseen kolmen vuoden päästö- ja tuotantoylityksistä huolimatta, havahtuivat valvontaviranomaiset huomaamaan yhtiön taloudellisten intressien ensisijaisuuden. Se, että lupaylityksiä oli siedetty kauan, oli perustunut valvontaviranomaisten teknis-taloudellisen diskurssin mukaiseen oletukseen siitä, että vastikään puhdistusteknologiaan investoineelta yhtiöltä ei voitu vaatia heti uusia puhdistusteknisiä investointeja. Niiden sijaan oli odotettava, että nykyisen puhdistamon tekniset ongelmat ratkaistaisiin. Kajaani Oy:n tapauksen poikkeavaksi nimeäminen pitkittyi valvontaviranomaisten taloudellisten ja teknisten – sittemmin vääräksi osoittautuneiden – tulkintojen takia.¹¹⁴ Kajaani Oy:n tapauskin osoitti valvontaviranomaisten noudattamisen tulkinnan venyvyyden ja teknis-taloudellista diskurssia mukailevan sosiaalisen kontrollin vallitsevuuden, sillä tehtaan puhdistusongelma ymmärrettiin puhtaan teknisenä ja taloudellisena, ei ympäristönsuojelullisena tai oikeudellisena kysymyksenä.

Teknis-taloudellisen diskurssin lisäksi valvontaviranomaisilta löytyi ymmärrystä ympäristönsuojelun diskurssiin sisältyville noudattamisstrategioille. Joutseno Pulp Oy:n tapauksessa lieventävänä asianhaarana oli muun muassa se, että yhtiö oli toiminut vesiensuojelun eteen enemmän kuin muut tehdaslaitokset. Se oli investoinut pesemöiden rakentamiseen jätevesikuormituksen vähentämiseksi. Näissä oloissa valvontaviranomaiset eivät katsoneet löytyvän perusteita syyte ilmoituksen tekemiselle. Ympäristönsuojelun diskurssi nousi erityisesti 1980-luvulla merkittäväksi noudattamisstrategiaksi. Kymi Kymmenen Oy:n Kuusankosken tehtailla¹¹⁵ yhtiö oli laatinut itselleen ympäristönsuojelun pysyvää määrärahoja, joihin se vetosi lupaehtojen ylitysten tultua ilmi. Pysyvää määrärahoja antoivat yhtiön apulaisjohtajalle harkintavallan suhteellisen pienien poikkeavien päästöjen ilmoittamisesta yhtiön ulkopuolelle. Pysyvää määrärahoja toimivat ulospäin osoituksina yhtiön ympäristönsuojelutahdosta ja vesilain noudattamisesta. Samalla ne antoivat yhtiölle mahdollisuuden pitää kiinni omasta autonomiastaan sekä oikeuden määritellä päästö, josta tuli ilmoit-

tehtaan intressit olivat usean paikkakuntalaisen intressi (ks. liite 2). Tällaisilla yhteiskunnallisilla suhteilla oli epäilemättä suuri vaikutus myös saastumisen kontrolliin. Valvontaviranomaiset eivät ole voineet jättää niitä huomioimatta valvontatyössään. Valvontaviranomaisten valvontaa ja valvottavia sekä ympäristör rikoksia koskevat käsitteet antoivat tilaa vahvempien eli valvottavien intresseille.

¹¹⁴ Tosin lisätekiijänä Kajaani Oy:n tapauksessa oli se, että valvontaviranomaiset olivat olleet opastamassa rakennetun puhdistusteknologian valinnassa ja olivat siten osavastuullisia puhdistamon toimimattomuuteen. Kyseisessä tapauksessa poikkeavuuden nimeämistä hidasti myös se seikka, että paikallisilla vesi- ja ympäristöpiirin valvontaviranomaisilla ei ollut oikeutta tehdä syyte ilmoituksia itsenäisesti, vaan tähän tarvittiin Vesi- ja ympäristöhallituksen viranomaista. Kajaani Oy:n tapauksessa paikallisten viranomaisten ja vesihallituksen valvontaviranomaisten välillä oli eriaviä näkemyksiä poikkeavaksi nimeämisestä.

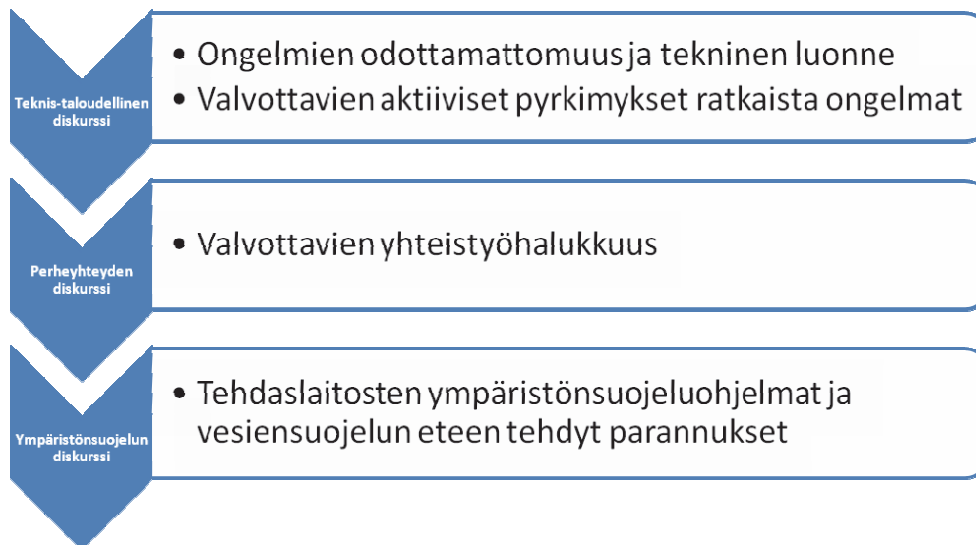
¹¹⁵ Tapaus kuului tarkastelemini ympäristör rikostapauksiin, mutta en sisällyttänyt sitä tämän tutkimuksen liitteissä esittelemini tapauksiin. Kuusankosken tehtaan seisokin jälkeiseen uudelleenkäynnistämiseen sisältyi ongelmia, muun muassa venttiilin väärinasentaminen ym., joiden vuoksi mustalipeää joutui säiliöiden ylikuohuamisen jälkeen vesistöön eikä tapauksesta heti ilmoitettu vesipiiriin viranomaisille.

taa ulkopuolisille. Tällaiset vapaaehtoiset ympäristönsuojeluteot, jotka samalla suojelivat yhtiön autonomiaa, edistivät valvontaviranomaisten käsitystä yhtiön lainkuuliaisuudesta.

Äänekoskella Metsäliiton teollisuus Oy:n uuden selluloosatehtaan rakentamisen yhteydessä vedottiin myös ympäristönsuojelun diskurssiin, kun esitettiin myönteisiä lupauksia tehtaasta vuosikymmenen vesiensuojeluinvestointina. Lupaukset loivat kuvaa ympäristönsuojelusta huolehtivasta yhtiöstä. Ympäristönsuojelun diskurssin voidaan tulkita toimineen yhtenä tekijänä sille, ettei yhtiön kemian tehtaan päästöjen tahallisuus käynyt heti ilmi. Vaikka yhtiön työsuojeluvaltuutettu teki ilmoituksen valvontaviranomaisille luvattomista päästöistä, säilyi viranomaisten käsitys noudattamisesta. Vesiviranomaiset perustivat noudattamisen tulkintansa teknis-taloudelliseen diskurssiin kuuluvaan luottamukseen asiantuntijoihin. Vesiviranomaiset tiedustelivat yhtiön edustajilta päästöistä, mutta nämä vakuuttelivat, ettei ylimääräisiä jätevesiä ollut laskettu vesistöön. Myöskään vesistönäyttein ei havaittu poikkeamia, siten ei ollut edellytyksiä muuttaa noudattamistulkintoja. Valvontaviranomaisten luottamus yhtiön asiantuntijoihin pitkitti poikkeavuuden nimeämistä.

Vaikka perheyhteyden diskurssi ei tullut esikuulustelupöytäkirjoista useinkaan ilmi, voidaan sen tulkita olleen myös mukana viranomaisten noudattamisen tulkinnoissa. Valvontaviranomaisten maininnat tehdaslaitoksen edustajista, ovat osoituksia siitä, miten valvontaviranomaiset arvioivat noudattamista myös subjektiiviselta pohjalta eli perheyhteyden henkilökohtaisen luottamuksen ja tuntemuksen pohjalta, kuten edellisessä luvussa 6 osoitin. Ne osoittivat perheyhteyden diskurssin periaatteiden toimineen valvontaviranomaisten noudattamistulkintojen pohjana.

Tarkasteltaessa valvontaviranomaisten noudattamistulkintoja voidaan todeta, että lupaehtojen ja lain noudattamisten lisäksi noudattamiseksi tulkittiin myös epäonnistuneet pyrkimykset saavuttaa lupaehdot. Valvottavien vakavasti otettavat yritykset saavuttaa lupaehdot ja jopa valvottavien hyväntahdon osoitukset tulkittiin noudattamiseksi, kuten Metsäliiton teollisuus Oy:n ja Kajaani Oy:n tapaukset osoittavat. Kajaani Oy:n tapauksessa valvontaviranomaiset antoivat kolmen vuoden ajan tehtaalle lisäaikaa saavuttaa luparajat. Se merkitsi sitä, että yhtiön toimet käsitettiin noudattamiseksi, koska yhtiö osoitti yhteistyöhalukkuuttaan mutta myös koska viranomaiset tulkitsivat tilanteen tekniseksi eivätkä poikkeavuudeksi. Kuvio 1 kokoaa valvontaviranomaisten käsitykset valvottavien noudattamisesta.

KUVIO 1 Valvontaviranomaisten tulkinnat noudattamisesta

Suomalaisten valvontaviranomaisten noudattamisen tulkinnoissa oli havaittavissa vaihtelua ja siten noudattamisen käsitteen venyttämistä. Täten yhtäläisiä piirteitä löytyi Keith Hawkinsin (1984, 105–106) Yhdysvalloissa tarkastelemien valvontaviranomaisten käytännössä havaitseman suuren joustavuuden kanssa. Noudattamisen laajaa kirjoa voidaan Suomessa tulkita puunjalostusteollisuuden strategisesta asemasta Suomen taloudessa. Metsäteollisuusyhtiöt olivat strategisia toimijoita myös sijaintipaikkakunnillaan ja tämä epäilemättä mahdollisti noudattamistulkintojen venymisen. Lisäksi jo aiemmin esiintunut valvojen ja valvottavien yhteinen koulutustausta loi yhteisymmärrystä teknisten kysymysten ensisijaisuudesta. Se loi samankaltaisen käsityksen oikeista ja mahdollisista tavoista toteuttaa saastumisen kontrolli ja käsitellä päästökysymyksiä pääasiassa teknisinä eikä niinkään oikeudellisina kysymyksinä. Noudattamiskurssit voidaan ymmärtää näiden sosiaalisten suhteiden mahdollistamina ja rajoittamina.

7.4 Poikkeavaksi nimeämisen mekanismit

Koska valvontaviranomaisten hyväksymät noudattamisen osoitukset olivat kirjavia ja ehkäisivät poikkeavaksi nimeämistä, oli kiinnostavaa tarkastella niitä tekijöitä, jotka olivat lopulta johtaneet poikkeavaksi nimeämisiin. Poikkeavuuden nimeäminen oli sidoksissa sekä tilannekohtaisiin tekijöihin että ympäröivän yhteiskunnan sietokykyyn (vrt. Pfohl 1994, 375; Scheff 1966, 92–93). Poikkeavuuden nimeäminen perustui seuraaviin sosiaalisiin, tilannekohtaisiin mekanismeihin. Harvoin yksi mekanismi oli riittävä, sen sijaan tarvittiin useampien mekanismien samanaikaista yhdistymistä, jotta teko nimettiin poikkeavaksi.

Poikkeavuuden yksiselitteisyys ja tekninen selkeys eli kun lakia ja lupaehtoja oli joko tahallisesti tai selvästi rikottu ja kun vesistö tutkimukset osoittivat päästön suuruuden ja aiheuttajan, loivat nämä edellytykset poikkeavaksi nimeämiseksi.¹¹⁶ Usein poikkeavuuden yksiselitteisyyteen yhdistyi myös muita määreitä, kuten poikkeavuuden dramaattisuus. Ulkopuolisille aiheutuneet haitat tai vesistöissä havaitut runsaat kalakuolemat toimivat yllykkeinä poikkeavaksi nimeämiseksi. UPM-Kymmeneen Kaukaan Lappeenrannan tehtaiden jätevesipäästö aiheutti kalakuolemia Saimaalla noin viiden kilometrin matkalla, ja lisäksi uimavedet pilaantuivat niin, että uimarantoja jouduttiin asettamaan uintikieltoon. Ulkopuolisille aiheutuneet haitat olivat täten huomattavia.¹¹⁷ Metsäliiton teollisuus Oy:n Äänekosken tehtaiden jätepäästöjen seurauksena kaloja tuhoutui arviolta 30 000 kiloa (Ylönen 1996, 46).¹¹⁸ Poikkeavuuden dramaattisuus herätti myös kansalaisten sekä tiedostusvälineiden kiinnostuksen ja johti usein poikkeavuuden saamaan julkisuuteen, joka oli omiaan edistämään poikkeavaksi nimeämistä.¹¹⁹

Mikäli poikkeavuuden havaitsi jokin muu taho kuin valvoja, valvottava tai velvoitetarkkailua suorittava tutkimuslaitos, lisäsi se paineita poikkeavaksi nimeämiseksi, sillä ulkopuolisen havaitsema poikkeavuus osoitti valvonnan heikkouden. Yhtyneet paperitehtaat Oy:n Simpeleen tapauksessa kalakuolemat oli havainnut ensimmäisenä maanviljelijä ja rajavartiomestari. Metsäliiton Teollisuus Oy:n Äänekosken tehtailla taas työsuojeluvaltuutettu ilmoitti vesiviranomaisille ylimääräisistä suolahapon juoksuutuksista vesistöön.¹²⁰ Lisäksi Metsäliiton teollisuus Oy:n uuden sellutehtaan rakentamisen synnyttämä vesistökonflikti ja kansalaisliikkeen vaatimukset vesistö päästöjen kuriinlaittamisesta olivat lisäämässä paineita valvonnalle. Keski-Suomen Selluloosa Oy:n tapauksessa paikallisten kylätoimikuntien ja kalastuskuntien edustajat tekivät peräti rikosilmoituksen valvontaviranomaisten heikosta valvonnasta. Myös Kajaani Oy:n tapauksessa paikallinen kalastuskunta valitti eduskunnan oikeusasiamiehelle viranomaisten tavasta hoitaa Kajaani Oy:n tapausta. Täten ulkopuolisten havaitsemat poikkeavuudet ja heidän valvontaan kohdistamansa paine olivat myös lisäämässä poikkeavaksi nimeämisen todennäköisyyttä.

Poikkeavan tilanteen pitkä kesto saattoi joissain tilanteissa johtaa kovempaan valvonnan strategioihin eli poikkeavaksi nimeämiseen ja tapauksen viemiseen oikeusprosessiin. Mutta oli myös tapauksia, joissa poikkeavuuden pitkäkestoisuuden tulkittiin merkitsevän todellisia ongelmia, joiden hoitamiseen poikkeavaksi nimeäminen katsottiin sopimattomaksi. Kajaani Oy:n tapauksessa

¹¹⁶ Esimerkkeinä poikkeavuuden yksiselitteisyydestä Keski-Suomen Selluloosa Oy:n ja Yhtyneet paperitehtaat Oy:n Simpeleen tapaukset.

¹¹⁷ Poikkeavuuden yksiselitteisyys ei ollut selvää Kaukaan tapauksessa teknisistä syistä johtuen. Sen sijaan suuret päästöt ja niiden aiheuttamat näkyvät haitat sekä vesi- ja ympäristönsuojelulaki loi velvoitteen ilmoittaa tapauksesta poliisille. Mahdollisesti myös päästöihin ennaltavaraantumattomuus mahdollisti poikkeavaksi nimeämisen.

¹¹⁸ Esimerkkeinä poikkeavuuden dramaattisuudesta Metsäliiton Teollisuus Oy Äänekosken, UPM Kaukaan ja Yhtyneet paperitehtaat Simpeleen tapaukset.

¹¹⁹ Poikkeavuus sai julkisuutta Metsäliiton Teollisuus Oy Äänekosken, UPM Kaukaan, Yhtyneet paperitehtaat Simpeleen ja Keski-Suomen Selluloosa Oy:n tapauksissa.

¹²⁰ Metsäliiton Teollisuus Oy Äänekosken ja Yhtyneet paperitehtaat Simpeleen tapaukset toimivat esimerkkeinä ulkopuolisten havaitsemasta poikkeavuudesta.

viranomaiset tulkitsivat lupaylitysten pitkäkestoisuuden osoitukseksi todellisista teknisistä ongelmista, joissa tahallisuudella tai välinpitämättömyydellä ei ollut sijaa. Mutta sen jälkeen kun uuden sellutehtaan rakentamisilmoitus tuli julki, toimi lupaylitysten pitkäkestoisuus yhtenä poikkeavaksi nimeämisen mekanismina. Kajaani Oy:n lisäksi Metsäliiton teollisuus Oy:n Äänekosken ja Keski-Suomen selluloosa Oy:n tapaukset olivat esimerkkejä useamman vuoden jatkuneista laittomista lupaylityksistä.

Poikkeavan tilanteen sosiaalinen paheksunta ja moraalinen närkästys tuli esiin tilanteissa, joissa teko oli selkeän tahallinen tai välinpitämättömyyttä osoittava tai ilmensi valvojan ja valvottavan välisen luottamussuhteen väärinkäyttöä. Kajaani Oy:n tapauksessa valvontaviranomaiset paheksuivat sitä, että yhtiö oli valmis investoimaan uuteen tehtaaseen, muttei ollut välittänyt laittaa jätevesien puhdistusta kuntoon ja oli sen lisäksi ylittänyt sekä tuotantorajansa että jätevesien lupaehdot. Keski-Suomen Selluloosa Oy:n tapauksessa tehdaslaitokselta oli lähetetty valvontaviranomaisille viiden vuoden ajan väärennetyjä velvoitetarkkailuraportteja, joiden pohjalta viranomaiset arvioivat noudattamista.¹²¹ Myös niskurointia ja yhteistyöstä kieltäytymistä pidettiin osoituksena tahallisuudesta. *Haastateltava D: "...Mutta sitten jos ei ole minkäänlaista yritystäkään korjata tilannetta. Niin semmosissa tapauksissa ei oo kuitenkaan pitkään kateltu sitä, vaan tehty syyte ilmoitus."* (Luku 6.) Metsäliiton Teollisuus Oy:n tapauksessa yhtiö oli jatkanut suolahappoliuoksen johtamista vesistöön vielä kalakuolemien jälkeen ja vesihallituksen yhtiölle lähettämästä suolahapon vesistöön johtamiskiellosta huolimatta. Edellä mainitut sosiaaliset mekanismit olivat keskeisessä asemassa tarkastelemieni lupaehtojen rikkomistapausten poikkeavaksi nimeämisessä. Ne olivat osoitus luottamussuhteen väärinkäytöstä (vrt. Shapiro 1990; Hawkins 1984).

Edellä tarkasteltujen tilannesidonnaisten tekijöiden lisäksi myös yhteiskunnalliset ja kulttuuriset tekijät olivat merkittävässä asemassa poikkeavaksi nimeämisessä. Näistä voisin mainita Thomas J. Scheffin (1966) nojaten 1) yhteiskunnan sietokyvyn (ks. taulukko 11). On olemassa aikoja, jolloin siedetään tietyn tyyppisiä rikoksia enemmän kuin toisina aikoina. Esimerkiksi 1960-luvulla vallitsi yleinen laitton tila teollisuuslaitosten lupaehtojen osalta, kun vesioikeudet eivät olleet ehtineet myöntää lupia useille tehtaille. Tällöin yhteiskunnan sietokyky oli korkea teollisuuslaitosten luvatta toimimista kohtaan. Kuitenkin, kuten Joutseno Pulp Oy:n tapaus osoitti, tilannekohtaiset tekijät ja poikkeavuuden yksiselitteisyys ylittivät yhteiskunnan sietokyvyn ja nämä johtivat poikkeavaksi nimeämiseen. Nimeämistä helpotti se, että luvattomat päästöt ylittivät huomattavasti yhtiön aiemmat päästöt ja se, että tällainen oli vielä mainittu Maataloushallituksen kirjeessä yhtenä poikkeavuuden merkinä. Sen sijaan 1980-luvulla yhteiskunnan sietokyky ympäristön saastuttamista kohtaan oli ylittynyt ja ihmiset olivat valvutuneempia ilmoittamaan havaitsemistaan epäkohdista. 1980-luvun rikostapauksissa lähes kaikissa kansalaiset olivat aktiivisia tapausten julkituomisessa. 2)

¹²¹ Poikkeavuuden sosiaalinen paheksunta tuli esiin Kajaani Oy:n, Yhtyneet paperitehtaan Simpeleen ja Keski-Suomen Selluloosa Oy:n tapauksissa.

Vaihtoehtoisten laillisten toimintamuotojen olemassaolo toimi yhtenä poikkeavuuden havaitsemisen viitekohtana. 1960-luvulla ilman lupaa jääneillä tehdaslaitoksilla ei ollut olemassa muita laillisia toimintamuotoja, ja siksi luvatta toimimista suvaittiin sillä edellytyksellä, että kuormitus oli kohtuullista suhteessa aiempaan kuormitukseen. Joutsenon tapaus kuitenkin osoitti, että poikkeavuuden nimeäminen oli mahdollista selkeiden poikkeavuuden kriteerien täytyessä eli kuormituksen huomattavan lisäyksen takia.

TAULUKKO 10 Poikkeavaksi nimeämisen yhteiskunnalliset mekanismit ¹²²

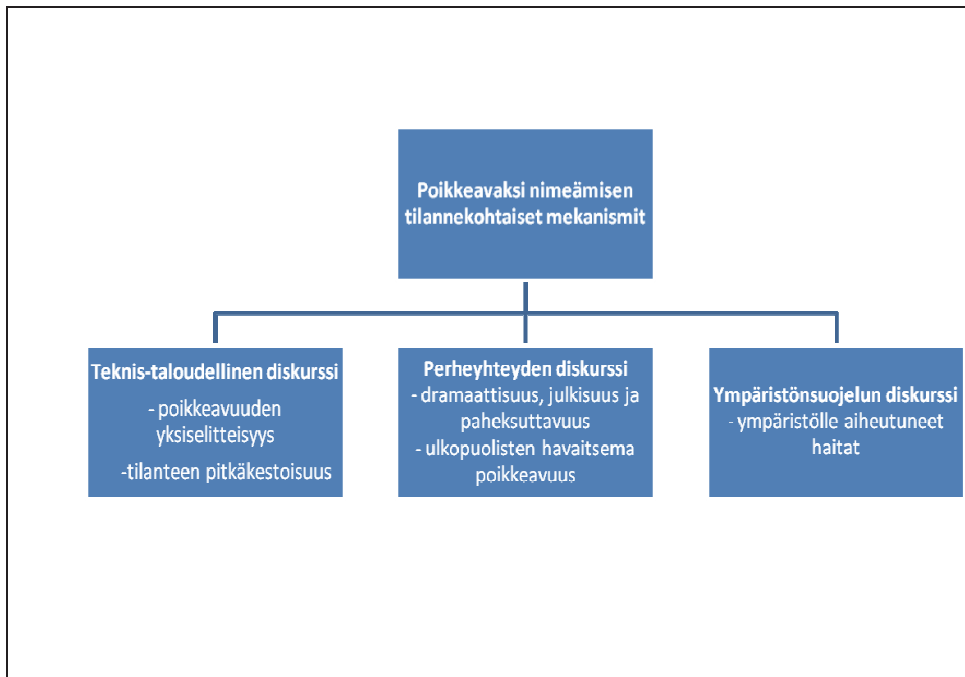
1. YHTEISKUNNAN SIETOKYVYN YLITTYMINEN
2. VAIHTOEHTOISTEN LAILLISTEN TOIMINTAMUOTOJEN OLEMASSAOLO

Eri vuosikymmenille sijoittuvien rikostapausten poikkeavaksi nimeämisten välillä oli havaittavissa eroavaisuuksia. Kuuden tapauksen perustalta voidaan sanoa jotain alustavaa. 1960-luvulla poikkeavaksi nimeämiseen oli valvontaviranomaisilla halukkuutta, mutta elinkeinoelämän kasvua tukevan kulttuurisen ilmapiirin sekä teollisuudesta itsestään riippumattoman, teollisuuden maanlaajuisen laittoman tilan vuoksi, yhteiskunnallinen tilanne ei ollut suotuisa poikkeavaksi nimeämiseksi. 1970-luvun Yhtyneet paperitehtaat Oy:n Simpeleen kartonkitehtaalla toteutettu hartsiliiman heitto vesistöön oli selkeän tahallinen ja viranomaisille vaiheittain paljastunut tapaus, joka tapauksen selkeyden vuoksi johti poikkeavaksi nimeämiseen ilmeisen nopeasti. 1980-luvun tapaukset erosivat aiempien vuosikymmenten rikostapauksista pitkäkestoisuudellaan ja koska niitä salattiin harkitusti. Vaikka yhteiskunnallinen tilanne oli suotuisa poikkeavaksi nimeämiseksi, oli valvontaviranomaisten toiminta tapausten selvyydestä huolimatta hidasta ja varovaista. Voidaan vain pohtia, saiko ympäristöajattelun murros ja kansalaisten ja tiedotusvälineiden aktiivisuus ympäristöasioissa valvontaviranomaiset tavallista varovaisemmiksi poikkeavaksi nimeämisessä, jottei syntyisi liian voimakasta vastakkainasettelua teollisuuden ja valvontaviranomaisten välille¹²³ (vrt. Friedrichs 1996). Vai oliko kyse valvontaviranomaisten teollisuuden intressien omaksumisesta? (vrt. emt.; Hawkins 1984; Gouldson 1998.) Vai oliko kyse isosta resurssipulasta (vrt. Keski-Suomen selluloosan tapaus, liite) tai liiallisesta luottamuksesta valvottaviin? 2000-luvun UPM-Kymmene Kaukaan tapauksessa taas valvontaviranomaiset olivat valmiita tekemään rikosilmoituksen. Tähän patisti vesi- ja ympäristölaki, mutta myös tapauksen arvo ennakkotapauksena, vaikka itse päästön syy ei selkeään tahallisuuteen viitannut.¹²⁴

¹²² vrt. Pfohl 1994, 375; Scheff 1966, 92-93.

¹²³ Vrt. Metsäliiton teollisuus Oy:n Äänekosken tapaus, Keski-Suomen Selluloosa Oy:n ja Kajaani Oy:n tapaukset.

¹²⁴ Kaukaan tapausta koskevassa tutkimuksessa oli viitattu myös yhtiön aiempaan "itsenäiseen" linjaan, joka oli hiertänyt valvojan ja valvottavan välistä suhdetta. Lisäksi mainittiin, että yhtiö oli merkittävä toimija, jonka toimintaan oli vaikea puuttua, mikä oli kenties jättänyt valvontaviranomaisille jotain "hampaankoloon" koskien yhtiön vesilain noudattamista (vrt. Korjonen-Kuusipuro et al. 2004).

KUVIO 2 Poikkeavaksi nimeämisen tilannekohtaiset mekanismit

Kiteyttäen voidaan esittää, että poikkeavaksi nimeäminen osoittautui monisyiseksi ja monimutkaiseksi prosessiksi (ks. kuvio 2). Mitä useampiin diskursseihin ja näiden yhdistelmiin voitiin nojautua – teknis-taloudellisen diskurssin (poikkeavuuden yksiselitteisyys ja tekninen selvyys), ympäristönsuojelun diskurssin (ympäristölle aiheutunut haitta), sekä perheyhteyden diskurssin (ulkopuolisen havaitsema poikkeavuus, poikkeavan tilanteen paheksuttavuus, poikkeavuuden dramaattisuus) – sitä todennäköisempää oli poikkeavaksi nimeäminen. Koska poikkeavuuden nimeämisessä jouduttiin tukeutumaan eri diskursseihin ja yhdistelemään näitä, ei poikkeavuuden nimeäminen ollut mikään itsestäänselvyys. Poikkeavaksi nimeämisessä teknis-taloudellisen diskurssin mukainen tekninen selvyys oli selkein kriteeri ja sen puuttuminen myös sulki pois poikkeavuuden.

8 SAASTUMISEN KONTROLLIN IDEOLOGIA

Suomalaisen yhteiskunnan suhde ympäristöön hahmottuu vesiasioissa merkittävässä asemassa olevien toimijoiden – valvontaviranomaisten ja saastuttavan teollisuuden sekä teknisten asiantuntijoiden – käsitysten ja käytäntöjen pohjalta. Tämän rajatun toimijajoukon tarkastelu osoittaa, että jopa oikeuslaitos on riippuvainen heidän toimintaansa ohjaavista kontrolli-ideologioista (ks. myös luku 1). Tutkimusaineistoina ovat olleet Vesitalous-lehden artikkelit vuosilta 1960–2000, valvontaviranomaisen haastattelumateriaali ja kuuden rikostapauksen esikuulustelupöytäkirjat. Menetelmänä olen hyödyntänyt dialektista diskurssi-analyysiä. Teoreettinen viitekehys koostuu dialektisen materialismin metakehyksestä, jonka momentteina hyödynnetään moraalिसääntelyä, regiimiteoriaa sekä hegemonia-teoriaa. Tutkimus sijoittuu ideologian empiirisen tutkimuksen, sosiaalisen kontrollin ja ympäristösosiologian välimaastoon ja täten keskustelua voidaan käydä useaan suuntaan.

Tutkimuksen päätulos on, että vesien saastumisen kontrolli on kehittynyt hyvin puhdistusteknisessä mielessä, sen sijaan ideologiassa ja asenteissa ei ole 40 vuoden ajanjaksolla, vuodesta 1960 vuoteen 2000, tapahtunut kovin suuria muutoksia. Tulos sopii yhteen niiden huomioiden kanssa, joita Jakob Donner-Amnell (2003) on esittänyt ympäristönsuojelun teknologian kehittymisestä ja asenteiden ja ideologian kehittymättömyydestä ympäristökysymyksissä. Tutkimus osoitti lisäksi sen, että metsäteollisuudella on ollut merkittävä asema koko 40 vuoden aikana saastumisen kontrolliin vaikuttajana. Tulos täydentää aiempia tutkimuksia ja huomioita teollisuutta suosivan, niin sanotun Suomen pitkän linjan (ks. Pekkarinen ja Vartiainen 1993) jatkumisesta aina 2000-luvulle saakka.

Metsäteollisuuden voitontavoittelu on se enemmän tai vähemmän piiloinen intressi, josta käsin vesien saastumisen ja vesirikosten kontrolli-ideologia on selitettävissä. Kontrolli-ideologiaa luonnehtii teknis-taloudellinen diskurssi, joka korostaa prosessi- ja puhdistusteknologian kehittämistä jätepestöjen vähentämiseksi, ja perheyhteyden diskurssi, joka painottaa valvojien ja valvottavien välisiä läheisiä yhteistyösuhteita. Boltanskin ja Thévenot'n (1991) regiimiteorian avulla oli mahdollista löytää ne yhteiset hyvät, joihin ideologiset solmu-

kohdat perustuivat ja joiden pohjalta oli mahdollista rakentaa sellainen hege-
moninen diskurssi, joka sai laajojen ryhmien suostumuksen. Vastaa-
n siis pää-
kysymykseen saastumisen kontrollin ideologiasta hegemonia- ja regiimateorian
pohjalta. Regiimateoria täsmentää ideologian integroivaa, legitimoivaa ja yksi-
puolistavaa ulottuvuutta. Teknis-taloudellinen diskurssi sisältyisi teolliseen
regiimiin, jonka piirteinä ovat taloudellisuus, tehokkuus ja rationaalisuus. Noi-
hin periaatteisiin nojaten pyrittiin luomaan teollisuuden intressit huomioivaa
maltillista saastumisen kontrollia. Arvokkaita ja arvostettuja toimijoita olivat
teknisesti koulutetut ja arvottomia vastaavasti teknistä osaamista vailla olevat
toimijat. Teollista regiimiä täydensi käytännön valvontatyössä perheyhteyden
regiimi harmonian, yhteistyön, luottamuksen ja hienovaraisuuden periaattei-
neen. Arvokkaita toimijoita olivat sisäpiiriläiset eli valvojat ja valvottavat ja ar-
vottomia taas ulkopiiriläiset, kuten kansalaiset. Perheyhteyden regiimi siis ra-
joittui valvojien ja valvottavien suhteeseen ja tuli esiin vain valvontaviran-
omaisten haastatteluisissa ja rikostapauksissa valvottavien noudattamisstrategi-
oissa. Regiimien pohjalta ideologia kiteytyi kolmeen käsitteeseen: yritysvalta,
teknologinen imperatiivi ja luottamusnormi, jotka ovat luonnehtineet vesien
saastumisen kontrollia Suomessa 1960-luvulta aina 2000-luvulle.

8.1 Teollinen regiimi ja perheyhteyden regiimi

Vesitalous-lehden aineistossa teollisen regiimin mukainen hegemonia perustui
1960-luvulla ymmärrykseen vesiensuojelusta vesistön eri käyttömuotojen tur-
vaamisena. Se kytkeytyi erityisesti tuon ajan suomalaisen yhteiskunnan moder-
nisaatioprosesseihin, kaupungistumis- ja teollistumiskehitykseen, joita vesistön
saastumisesta huolimatta pidettiin toivottuina ja myönteisinä. Kansalaisia hou-
kuteltiin antamaan hyväksyntänsä vallitseville teollisen regiimin mukaisille
saastumisen kontrollin toteuttamisperiaatteille, kuten saastumisen kontrollin
alistamiseen teollisuuden kilpailukyvyille ja kansakunnan taloudelliselle hyvin-
voinnille. Kyse on yleisemmästäkin kulttuurisesta yhteisvastuun orientaatiosta,
jota Alasuutari (1996) on luonnehtinut moraalitalouden käsitteellä, ja joka oli
tyypillinen toisen maailman sodan jälkeiselle ja vielä 1960-luvun alun suomalai-
selle yhteiskunnalle. Sama taloudellista hyötyä painottava ja saastumista sietä-
vä orientaatio on nähtävissä muissakin suomalaista luonnon- ja ympäristönsuo-
jelua koskevissa tutkimuksissa (ks. Laine & Peltonen 2003, 145–148; Valkonen
2003, 53).

Keskeisiä teollisen regiimin muotoilijoita olivat paitsi puunjalostusteolli-
suuden edustajat myös teknillisten korkeakoulujen vesirakennuspuolen profes-
sorit. Jälkimmäisten voidaan katsoa gramscilaisittain toimineen porvariston
organaisina intellektuelleina muotoillessaan saastumisongelmat teknis-
taloudellisiksi kysymyksiksi, jolloin niiden ratkaisijoiksi tarvittiin teknisiä asi-
antuntijoita. Puunjalostusteollisuus sai tästä hyödyn, koska se saattoi näin ve-
dota joko teknisiin tai taloudellisiin selityksiin puhdistustekniikan käyttöön-
oton viivästymisissä tai epäonnistumisissa. Tekninen kontrolli puolestaan vah-

visti teknillisten korkeakoulujen vesirakennuspuolen oppialan merkitystä ja asemaa ja liitti tätä kautta koko korkeakoulun osaksi hegemonista blokkia. Vaikka teollinen regiimi ei saanutkaan kansalaisten ja luonnonsuojelijoiden varauksetonta hyväksyntää, se kuitenkin pragmaattisesti hyväksyttiin parempien vaihtoehtojen puuttuessa.

Teollisen regiimin mukainen kontrolli yksipuolista valvontaa viemällä huomion pois suurimman saastuttajan eli teollisuuden vesistöjästä ja korostamalla sen sijaan yhdyskuntajätevesien haitallisia seurauksia ja näiden kontrollia. Vesiensuojelua toteutettiin täten tosiasiallisen saastumisen vastaamattomien kontrollitoimenpitein, mikä johti vesistön tilan huononemiseen. Edes 1960-luvun institutionaaliset muutokset vesilain uudistamisineen ja vesioikeuksien perustamisineen eivät kyenneet edistämään vesien saastumisen kontrollia, vaan kontrollia toteutettiin silloisissa taloudellisissa ja kulttuurisissa olosuhteissa erittäin joustavasti metsäteollisuuden etuja edistäen. Tätä joustavaa toteuttamistapaa voidaan kuvata Erkki Hollon (1995) sanoin ”poikkeuskoneistoksi” tai Mertonin (1961) tavoin jopa sääntöjen institutionalisoituneeksi välttelyksi.

Vesiensuojelu onnistuttiin 1970-luvulla kytkemään ajatuksellisesti ja käytäntöjen tasolla taloudellisesta ja teknisestä kehityksestä riippuvaiseksi. Teollinen regiimi sisälsi muun muassa väittämän, ettei taloudellisen laman aikana ollut mahdollista eikä järkevää investoida vesiensuojeluun, vaan sen edistämisen oli parempi odottaa parempia aikoja. Kansalaisia ei enää motivoitu 1960-luvun tapaan kilpailukyvyyn tukemiseen ja saastumisen hyväksymiseen, vaan kilpailukyvyistä itsestään tuli päämäärä ja yhteiskunnan suuntaa ohjaava periaate ja saastumisen kontrollista entistäkin selvemmin asiantuntijoille rajattu toiminta-alue.

Yhteiskunnallisissa suhteissa tapahtui muutoksia 1980- ja 1990-luvuilla puunjalostusteollisuuden suhteellisen osuuden supistuessa kansantaloudessa ja viennissä. Voimasuhteiden muutos teollisuuden sisällä – elektroniikka- ja metalliteollisuudesta tuli tärkeämpiä viejiä – samaan aikaan kun saastuminen yhä lisääntyi, antoi tilaa voimallisemmalle puunjalostusteollisuuden päästöjen kriitikille. Kansalaistoiminta ympäristön puolesta lisääntyi 1980-luvulla ja synnytti ympäristönäkökohtia korostavan ympäristönsuojelun regiimin, joka haastamalla teollisen regiimin mukaisen kontrollin pakotti sitä samalla muuttumaan. Muutospakko syntyi sekä paikallisista kamppailuista että yleisemmästä kasvaneesta ympäristöhuolesta (ks. myös Kortelainen 1994; Ylönen 1996; Laine & Peltonen 2003).

Jos aiempina vuosikymmeninä ympäristömyönteinen toiminta oli ollut mahdollinen, vaikkakaan ei vartenotettava vaihtoehto vesien saastumisen kontrollissa, tuli ympäristön huomioimisesta 1980-luvulta lähtien jo pelkästään imago-kysymystenkin takia pakollinen osa teollisuuden toimintakulttuuria (ks. Sairinen 2009, 131–132; Lovio 2004a-d).

Ympäristönsuojelu onnistuttiin kuitenkin integroimaan 1980-luvulla osaksi teollista regiimiä, mikä vesitti ympäristönsuojelua korostavan ympäristönsuojelun regiimin. Vesiensuojelua toteutettiin edelleenkin alisteisena teknisille ja taloudellisille näkökohdille vetoamalla teolliselle regiimille tyypillisiin hyö-

tyarvoihin: tehokkuuteen, taloudellisuuteen, ennustettavuuteen, rationaalisuuteen ja kyvykkyyteen. Teollisen regiimin pohjalta uudelleen orientoituvaa ympäristöajattelua yhdisti talouden ja ympäristönsuojelun intressit korostamalla elinkeinoelämän hyötyvän ympäristönsuojelun laajenemisesta kehittämällä ympäristönsuojeluteknologiaa. Teollista regiimiä ilmensi myös saastumisen arviointi teknisillä standardeilla, ei ympäristönsuojelun kokonaisvaltaisena toteutumisena, mikä säilytti teollisen regiimin hegemonisen aseman. Näin teollinen regiimi kykeni muovautumaan kritiikin perustalta, menettämättä silti keskeisiä periaatteita – teknistä tehokkuutta ja teknisten asiantuntijoiden etuoikeutta määrittämällä saastumiskysymys ja sen hoito. Myöskään puunjalostusteollisuuden omistajien olennaisista eduista ei tarvinnut tinkiä.

1990-luvun teollista regiimiä luonnehti tyytyväisyys saavutettuun vesien- ja saastumisen kontrollin tasoon. Tyytyväisyys perustui edellisillä vuosikymmenillä asetettujen vesien- ja saastumisen standardien saavuttamiseen ja siten sangen kapeasti ymmärrettyyn saastumisen kontrolliin. Tyytyväisyys ylläpiti näkemystä saastumisen kontrollin onnistumisesta tekniikkaa hyödyntämällä ja valoi uskoa siihen, että vallitseva kontrollin toteuttamistapa oli ollut oikea. Näin legitimoitiin 1960-luvulta lähtien vallinnut teolliseen regiimiin perustuva kontrolli ja saatiin se näyttämään menestystarinalla.

Tyytyväisyyden ilmaukset perustuivat kuitenkin vain muutamiin saastumista kuvaaviin standardeihin (ks. luku 5) ja siksi kyse oli kapeasta saastumisen kontrollin ymmärtämisestä, ei kokonaisvaltaisesta, eri kansalais- ja asiantuntijapiirejä kokoavasta ja näkökulmia huomioivasta vesien- ja ympäristönsuojelun ymmärtämisestä. Teollisessa regiimissä huomiotta jätettiin kansalaiset, jotka olivat vaatimuksillaan ja toiminnallaan vaikuttaneet standardien kiristymiseen 1980-luvulla (vrt. Konttinen 1994; Ylönen 1996). Lisäksi tyytyväisyys vei huomiota pois vesien saastumisen kontrollista kohti muiden ympäristölohkojen saastumisen kontrollia, vaikkakin saastumisen kontrollilla oli myös vesien- ja saastumisen kontrollissa haasteita edessään. Kyseinen taipumus siirtää huomiota yhdestä ongelmasta toiseen kuvastaa teknologiaoptimistista ympäristönsuojelun mallia, joka on ollut muutenkin vallitsevana suomalaisessa ympäristöpolitiikassa (ks. Jokinen 1995, 47).

Teollisen regiimin mukainen saastumisen kontrolli voidaan nähdä kriittisessä valossa myös sen tosiseikan perusteella, että yhdyskuntajätevesien ja teollisuuden jätevesien puhdistuksen kehityksessä oli vallinnut lähes 20 vuoden viive yhdyskuntien hyväksi, mitä ei voitu pitää vesien- ja saastumisen kannalta järkevänä (vrt. Lehtonen 1994, 85). Vesitalous-lehdissä vallitsi kuitenkin lähes rikumaton tyytyväisyys vesien saastumisen kontrollin linjaan. Saastuttamisessa ja sen kontrollissa ei ollut kyse vain teknisistä, vaan myös kulttuurisista ja sosiaalisista kysymyksistä, kuten demokratiasta, oikeudenmukaisuudesta ja haittojen ja vastuiden jakamisesta. Näissä kysymyksissä teknisen koulutuksen saaneet vajasivat maallikoiksi. Sen vuoksi teollisen regiimin mukainen ymmärrys kontrollista ja sen pätevistä toimijoista perustui yksipuoliseen ihmis- ja yhteiskuntakuvaan sekä kapeaan ympäristönsuojelun ja kontrollin ymmärtämiseen. Vesitalous-lehden ideologian tarkastelu osoittaa näin paitsi teollisen regiimin

jatkuvuuden myös paradokseja ja heikkouksia saastumisen kontrollin menestystarinassa (ks. taulukko 11).

TAULUKKO 11 Saastumisen kontrollin paradoksit

REGIIMI	PARADOKSI	SEURAUUS
Teollinen regiimi 1960-1 Taloudellisuus, tehokkuus, tarkoituksenmukaisuus	Vesiensuojelun alistaminen hyötyarvoille ja saastumisen kontrollin kohdistaminen yhdyskuntien jätepäästöihin, teollisuuden päästöjen sijaan.	Vesistön tilan huononeminen
Teollinen regiimi 1970-1	Kontrollin sitominen teknisestä kehityksestä riippuvaiseksi	Kontrollin depolitisoituminen ja teknisesti kouluttamattomien marginalisointi kontrollikeskustelusta
Ympäristönsuojelun regiimi ympäristönsuojelu itseisarvona & Teollinen regiimi 1980-1 Taloudellisuus, tehokkuus ja taloudellisuus	Ympäristönsuojelun regiimin sulauttaminen osaksi teollista regiimiä, jolloin ympäristönsuojelu itseisarvona vesittyi.	Ympäristökysymysten hahmottaminen hyötyarvojen (taloudellisuuden ja tehokkuuden) avulla, ei itseisarvona
Teollinen regiimi 1990-1	Tyytyväisyys vesien-suojelun standardien saavuttamiseen Teollisuusjätevesien puhdistuksessa 20 vuoden viive vrt. yhdyskuntajätevesiin	Kapea ymmärrys saastumisen kontrollista ehkäisi ympäristönsuojelun käsittämisen kokonaisvaltaisesti, eri kansalais- ja asiantuntijapiirien näkemyksistä koostuvana. Yksipuolinen ihmis- ja yhteiskuntakäsitys ja kapea ympäristönsuojelun käsitys. Riittämätön kontrolli

Myös valvontaviranomaisten haastattelut vuosilta 1999–2000 vahvistivat teollisen regiimin olleen hegemoninen kontrolli-ideologia. Se sisälsi valvontaviranomaisten luottamuksen tekniseen asiantuntemukseen ja teknisten keinojen määräävään rooliin saastumisen kontrollin toimintahorisonttina. Täten ideologia vahvisti vallitsevan kontrollin pysyvyyttä ja valvontaviranomaisten asemaa kontrolliviranomaisena. Teollista regiimiä ilmensi myös valvottavien itsevalvonnan korostaminen sillä perusteella, että heillä oli paras tieto omista tuotantoprosesseistaan ja viranomaisia paremmat resurssit kerätä tietoa toimintansa ympäristövaikutuksista. Valvontaviranomaisten käsityksen mukaan valvottavien itsevalvonta tuotti etuja niin valvojille, valvottaville kuin ympäristöllekin. Itsevalvonta toimi tässä muodossa useiden intressitahojen ideologisena solmu-kohtana. Vaikka se vähensikin viranomaisten tarvetta jatkuvasti valvoa lupaeh-tojen toteutumista keventäen näin valvontatyötä, se toisaalta johti valvontaa myös kyseenalaiseen suuntaan eli liian vähäiseen valvontaan.

Keskustelua on tarpeen herättää valvontaviranomaisten ja valvottavien välisistä epäsymmetrisistä tiedollisista ja taloudellisista resursseista, joita teollisen regiimin pohjalta uusinnetaan, sillä juuri vähäisten resurssien vuoksi valvontaviranomaiset ovat pakotettuja luottamaan valvottaviin ja kontrolloimaan vesien saastumista teollisuuden intressejä myötäilevällä tavalla. Mitä enemmän valvonta toteutuu yritysten itsevalvontana, sitä vähäisemmäksi käy valtion (valvontaviranomaisten) rooli (vrt. Jokinen 1995, 55). Valtion vahvempaa väliintuloa kuitenkin tarvittaisiin, koska kansalaisilla on muuten vähäisemmät mahdollisuudet suojautua liike-elämän haitallisilta seurauksilta (Friedrichs 1996). Toisaalta valtion väliintulokkaan ei ole täysin ongelmaton valtion ja liike-elämän välisten tiiviiden suhteiden takia, jotka voivat edistää organisaatiopoikkeavuutta heikentämällä kontrollia (Laitinen & Aromaa 1993). Ne voivat johtaa jopa valvonnan valtaukseen, jota käsittelen jäljempänä konkreettisemmin. Siispä kansalaisyhteiskuntaa tarvitaan myös valvontaa seuraamaan, ettei valvonta jäisi heikoksi.

Teollinen regimi tarvitsi käytännön valvontatyössä ideologisen lisäelementin – perheyhteyden regiimin - joka satoi valvontatyötä harjoittavat osaksi hegemonista ajattelua ja edisti valvontaideologiassa teollisuusporvariston etujen säilyttämistä. Olen edellä luvussa 6 käsitellyt perheyhteyden puhetapaa. Sille keskeistä oli valvontaviranomaisten henkilökohtainen luottamus valvottaviin sekä luottamuksen johdannaisiin lukeutuvat hienovaraisuus, tahdikkaus ja hyvien tapojen noudattaminen, jotka johtivat valvonnan kannalta ristiriitaisiin seurauksiin esimerkiksi silloin, kun hienovaraisuus ja hyvät tavat ohittivat väärinkäytösepäilyn tai kun valvojat jättivät sopivaisuussääntöjä noudattaen yllätyskäynnit tehtaalle tekemättä tai ilmoittivat niistä etukäteen valvottaville. Tällöin kyseiset periaatteet asettuivat täysipainoisen valvontatyön esteeksi. Ne saattoivat estää valvottavan epäilevän ja kriittisen tarkastelun silloinkin, kun siihen olisi ollut aihetta. Kyseinen toimintakulttuuri ilmensi valvonnan taloudellisia voimasuhteita ja valvontaviranomaisten puuttuvia teknisiä ja tiedollisia edellytyksiä ja täten pakkoa toimia teollisuuden intressejä myötäilevästi.

Suomalaiseen valvontakulttuuriin¹²⁵ ja perheyhteyden regiimiin sisältyi läheinen yhteydenpito valvottavien kanssa ja erilaiset seremoniat, oli kyse sitten yritysten, tehtaiden tai niiden toimitusjohtajien vuosipäivien viettämisestä tai lounaan tai saunakutsun vastaanottamisesta. Valvontaviranomaiset käsittivät tiiviiden yhteyksien valvottaviin tuottavan valvonnan kannalta sellaista arvokasta tietoa, mitä heille ei valvontaraporttien kautta välittynyt. Mutta se, mikä näyttäytyi funktionaaliselta yhdelle osapuolelle, ei välttämättä ollut funktionaalista kansalaisille tai laajemmalle yhteiskunnalle. Valvontaviranomaisten tiiviit suhteet valvottavien kanssa olivat ristiriidassa viranomaistoiminnan läpinäkyvyyden periaatteen kanssa, eivätkä ne edistäneet viranomaisten tasaveroista

¹²⁵ Epäilemättä valvontakulttuuri on ehtinyt muuttua viimeisen kymmenen vuoden aikana ja valvojien ja valvottavien suhteet ja läheinen yhteydenpito lienee jäänyt historiaan. Ainakin muutamien valvojien haastatteluista kävi ilmi se, että yhteydet ovat olleet ennen tiiviimmät. Mahdollista muutosta en ole kuitenkaan päässyt todentamaan tämän tutkimuksen yhteydessä.

suhtautumista valvottaviin ja kansalaisiin (ks. taulukko 12). Kyse oli käytännöistä, jotka hämärsivät hyvän virkamiestavan mukaista toimintaa ja tuottivat epäsymmetrisiä suhteita, sillä valvojien ja kansalaisten suhde jäi etäisemmäksi kuin valvojien ja valvottavien välinen suhde. Perheyhteyden regiimi oli siten saastumisen kontrollia yksipuolistava ja vääristävä sulkiessaan ulkopuolelleen osan vesiensuojelun intressikenttää.

TAULUKKO 12 Valvontaviranomaisten valvonnan paradoksit

REGIIMI	PARADOKSI	SEURAUUS
Perheyhteyden regiimi (luottamus, hyvät tavat, hienovaraisuus, läheinen yhteistyö valvottavien kanssa)	Ristiriidassa hyvän virkamiestavan kanssa (läpinäkyvyys, tasaveroinen kohtelun) valvonta	Periaatteet täysipainoisen valvonnan esteinä, loivat epäsymmetrisiä suhteita valvottavien ja kansalaisten välille.
Teollinen regiimi (itsevalvonta ja teknologia-usko)	Viranomaiset yleisen (ympäristö)edun valvojina, tukivat kehitystä, joka vei valvontaa yhtiöille. Valvontaviranomaiset näkivät tekniset ongelmat hyväksyttävänä.	Uhkasi yleisen edun toteutumista, kun valvojilla ei ollut todellisia resursseja valvoa valvottavia. Ehkäisi poikkeavaksi nimeämistä.
Perheyhteyden regiimi & Teollinen regiimi	Perustuivat osaksi valvonnan resurssipulaan ja regiimit legitimoivat sitä.	

Myös tarkastelemisani rikostapauksissa jätevesilupien rikkomiset tehdaslaitoksissa olivat teollisen regiimin mukaisten taloudellisten hyötyjen tai pakkojen motivoimia. Poikkeavuuden leimaa välttääkseen tehdaslaitokset vetosivat teollisen regiimin mukaisiin neutraloimisstrategioihin, kuten yllättäviin prosessi- ja puhdistusteknisiin ongelmiin tai asiantuntijuuden tuomaan mahdollisuuteen määritellä päästöjä haitattomiksi. Sen sijaan noudattamisstrategioissaan tehdaslaitokset hyödynsivät perheyhteyden regiimille ominaisia vilpittömyyden ja hyväntahtoisuuden osoituksia. Valvottavat olivat hyvin selvillä valvontaviranomaisten valvontaperiaatteiden heikkouksien tuottamista eduista itselleen.

Vastaavasti valvontaviranomaisten tulkinnat valvottavien noudattamisesta perustuivat paitsi teollisen regiimin mukaisiin arvioihin päästöylitysten teknisestä luonteesta, myös perheyhteyden regiimin luottamustöihin. Valvottavien tehdaslaitosten kyky hyödyntää mainittuja regiimejä poikkeavuutta välttääkseen vaikutti valvontaviranomaisten erittäin joustaviin noudattamistulkintoihin (ks. luku 7). Tehdaslaitokset kykenivät myös käyttämään väärin valvontaviranomaisten luottamusta, mikä ehkäisi ja hidasti poikkeavaksi nimeämistä.

Samalla poikkeavuuden nimeäminen oli valvontaviranomaisille huomattavan monisyinen prosessi, joka edellytti teollisen regiimin lupaylityksen teknisen selkeyden lisäksi perheyhteyden regiimin erityistä paheksuttavuutta ja kansalaisyhteiskunnan regiimin ulkopuolisille aiheutunutta haittaa sekä maineen maailman regiimin (ks. luku 3) luvattoman toiminnan dramaattisia seurauksia

ja näiden saamaa julkisuutta. Tämä osoittaa, ettei oikeuslaitos nimeä poikkeavaksi vain lain pohjalta, vaan nimeäminen tarvitsee selityksekseen myös kansalaisyhteiskunnan reagointia rikoksiin.

Kolmesta eri aineistosta rakentui siis kokonaisuus, jossa teollinen regiimi täydennettynä perheyhteyden regiimillä muodostui kontrollia määrittäväksi hegemoniseksi ajattelutavaksi. Ne yhdessä muodostivat sen eettis-poliittisen diskursiivisen projektin, joka yhdisti elinkeinoelämän, ympäristönsuojelun ja valvontaviranomaisten intressit etäältä hallitsemisen eetokseksi (vrt. Pekonen 2003, 159). Se tarkoitti, että valvontaa toteutettiin valvottavien itsevalvontana ja heitä hienovaraisesti motivoiden, negatiivisia sanktioita välttämällä ja konsensuseseen perustuen. Samalla, kun valvontaviranomaiset asettivat valvontavastuuta valvottavalle, he poistivat vastuuta viranomaisilta itseltään. Eetoksen vahvuutena oli se, että se kyettiin esittämään gramscilaisen hegemoniateorian mukaisesti yleistä etua edistäväksi ja siten legitimiiksi.

Hegemonisten regiimien väliset kompromissit

Hyväksyttävä valvonta perustui siis perheyhteyden regiimissä valvojan ja valvottavan väliselle henkilökohtaiselle tuntemukselle ja toisaalta harmoniselle yhteistyölle, kun taas teollisessa regiimissä valvonnan rationaalisuudelle ja teknis-taloudelliselle tehokkuudelle. Kyse on erityisyyden ja universaalien tai subjektiivisen ja objektiivisen yhdistämisestä valvonnassa. Kyseisten regiimien välille oli kuitenkin mahdollista rakentaa kompromissi, muun muassa siksi, että molemmissa kunnioitettiin hierarkioita ja pidettiin luottamusta ja ennakoivuutta tärkeänä ominaisuutena (vrt. Boltanski ja Thévenot 1999, 374–375)¹²⁶. Tosin perheyhteyden regiimissä hierarkia ja luottamus perustuvat läheisiin suhteisiin, kun taas teollisessa maailmassa koulutukseen, statukseen ja työn tuomaan kokemukseen. Valvojen ja valvottavien yhteinen koulutustausta mahdollisti kuitenkin molempien regiimien mukaisten periaatteiden yhdistämisen. Itse asiassa perheyhteyden regiimin jako sisä- ja ulkopiiriläisiin perustui teollisen regiimin arvostamaan tekniseen koulutukseen. Täten perheyhteyden regiimi ja teollinen regiimi olivat kietoutuneet toisiinsa arvostettuine periaatteineen.

Vaikka teollisen regiimin mukaista valvontaa voidaan pitää ainakin tiettyyn asteeseen saakka välttämättömänä periaatteena, yhdessä perheyhteyden regiimin kanssa se tuotti yksipuolisen ja riittämättömän perustan saastumisen sosiaaliselle kontrollille. Saastumisen kontrollin ideaalisena toteutumana voisi olla kansalaisten näkemykset huomioivan kansalaisyhteiskunnan regiimin ja teknistä osaamista korostavan teollisen regiimin kompromissi. Se tarkoittaisi sitä, että saastumisen kontrollissa huomioitaisiin nykyistä paremmin demokratia, oikeudenmukaisuus ja kansalaisten oikeus osallistua kontrollikeskusteluun ja kyky seurata valvontatointia. Edellytykset tältä pohjalta rakentuvien kompromissien syntymiselle ovat riippuvaisia sosiaalisista suhteista. Nykyinen re-

¹²⁶ Boltanski ja Thévenot (1999, 374–375) esittävät, että kompromissi kahden regiimin välillä tarkoittaa sitä, että ihmiset pitävät esillä eri regiimeihin kuuluvia toimijoita ja näkemyksiä eivätkä edes yritä selvittää niitä yhdistäviä periaatteita.

surssipulan luonnehtima valvonta ja toisaalta teknisen koulutuksen saaneiden monopoliasema valvonnassa sekä se sangen laaja hyväksyntä, jonka kyseiset seikat ovat saaneet, eivät ole omiaan edistämään muutosta saastumisen kontrollissa. Vaikka kansalaisille ja ympäristöjärjestöille on luotu mahdollisuuksia valvoa teollisuuslaitosten päästöjä niin kutsutun Vahti-järjestelmän avulla, joka mahdollistaa tehtaiden päivittäisen vesistökuormituksen seurannan, on käytännössä kyse enemmänkin muodollisesta kuin todellisesta valvontakeinosta: pelkkien lukuarvojen avulla ei kyetä tavoittamaan organisaatiopoikkeavuutta eikä laajentamaan ymmärrystä kontrollista saati demokratisoimaan sitä.¹²⁷ Tärkeältä tuntuisi nimenomaan perheyhteyden regiimin korvaaminen sellaisia valvontamuotoja kehittämällä, jotka rinnastuisivat tilanteeseen, jossa valvontaviranomaiset kommunikoivat läpinäkyvästi valvottavien kanssa. Läpinäkyvyyden lisääminen on yksi keino vähentää valvonnan valtauksen riskiä (Hildén et al. 2002, 110). Olisi myös hyvä, jos kansalaisjärjestöillä olisi oikeus tehdä aloitteita, joihin viranomaiset ja teollisuuslaitokset olisivat velvollisia vastaamaan.

8.2 Ideologian kiteytys: yritysvalta, teknologia imperatiivina ja luottamusnormi

Sosiaalisen kontrollin ideologiset ulottuvuudet kiteytyivät teollisen regiimin ja perheyhteyden regiimin pohjalta muodostettuun kolmeen käsitteeseen: 1) yritysvalta, 2) teknologia imperatiivina ja 3) luottamusnormi, jotka yhdessä herkästi johtivat jo aiemmin tarkasteltuihin paradokseihin, kuten saastumisen kontrollin depolitisointiin (ks. luku 5, 98) mutta sen lisäksi rikostapauksissa kielletyn ja sallitun saastuttamisen epäselviin rajoihin.

¹²⁷ Vahti-järjestelmä on mahdollistanut kenen tahansa tarkkailla yhtiöiden päästöjä, mutta se tuottaa vain pinnallisen mahdollisuuden todelliseen valvontaan. Vahti-järjestelmä toteuttaa lähinnä teollisen regiimin mukaista asiantuntijatietoon perustuvaa saastumisen kontrollia, koska se perustuu lukuarvojen tarkasteluun. Siten se ei todellisuudessa laajenna ymmärrystä sosiaalisesta kontrollista eikä viritä keskustelemaan saastumisesta kaikkia ihmisiä koskevana kysymyksenä. Teollisen regiimin sisällä Vahti-järjestelmän, ulkopuolisten tutkimuslaitosten suorittaman velvoitetarkkailun ja valvontaviranomaisten roolin velvoitetarkkailun hyväksyjänä ja ohjeistajana voidaan ajatella ehkäisevän suurimpia väärinkäytöksiä. Silti yrityksille aukeavat laajat mahdollisuudet sangen "autonomiseen" ja "innovatiiviseen" toimintaan. Suuri tiedonmäärä ja sen kontrollointi tarjoaa yrityksille mahdollisuuden harhaanjohtamiseen. Tuotantoprosesseja tuntemattoman valvontaviranomaisen tai kansalaisen on mahdotonta havaita kaikkia puutteita ja harhaanjohtamisia. Lisäksi yrityksillä on ollut mahdollisuus lobata heikennyksiä ympäristönsuojelun ja valvonnan määrärahoihin. Tarvetta valvontaresurssien lisäämiseen ei ole, mikäli valvontaviranomaiset ovat tyytyväisiä nykykäytäntöön. Eli kaikesta teknisestä valvonnan läpinäkyvyydestä huolimatta jää katvealueita, joissa ympäristöedun loukkaaminen on mahdollista.

Yritysvalta

Teollisen regiimin keskeinen ilmentymä oli yritysvalta. Se ilmeni elinkeinoelämän, tässä metsäteollisuusyhtiöiden, merkittävänä asemana saastumisen itsekontrollin toimijoina ja poikkeavaksi nimeämisten neutralisoina. Yritysvallan historiallisena perustana olivat metsäteollisuuden merkittävä asema kansantaloudessa sekä sen erinomaiset mahdollisuudet vaikuttaa muun muassa korporatistisen päätöksenteon avulla vesien saastumisen kontrolliin. Lisäksi puunjalostusteollisuudella oli varaa palkata lakimiehiä puolustamaan teollisuuden etuja oikeustapauksissa. Yritysvallan materiaalisena perustana olivat valvojan ja valvottavan väliset epäsymmetriset taloudelliset ja tiedolliset resurssit, jotka johtivat metsäteollisuuden etujen huomioimiseen saastumisen kontrollissa. Usein teollisuusyritysten taloudellinen merkitys paikkakunnalla oli niin suuri, että taloudellinen etu ohitti ympäristöedun. Valvottavilla oli mahdollisuus merkittävimpana valvontatiedon tuottajana myös tiedon rajoittamiseen ja manipulointiin. Siten yritysvalta vaaransi ympäristöedun toteutumisen. Kuka valvoi yrityksiä, jos valvontaviranomaisilla ei ollut siihen resursseja? Vastuu ympäristöedun toteutumisesta jäi saastuttajille.

Teknologinen imperatiivi

Yritysvallan lisäksi toisena vahvana teollisen regiimin ilmentymänä oli teknologinen imperatiivi, josta tuli sosiaalisen kontrollin johtava periaate. Se ilmeni siten, että vesien saastumisen sosiaalinen kontrolli alettiin esittää viimeistään 1970-luvulta lähtien tuotanto- ja puhdistusteknologian kehityksestä riippuvaiseksi ja niiden määrittämiksi. Näin ollen teknologiaa voidaan kuvata taustaideologiaksi, joka otti legitimoivan vallan sosiaalisessa kontrollissa. Samalla kuitenkin laiminlyötiin kontrollin lähtökohta kansalaisten ja luonnon perustavista eduista.

Yritysvalta ja teknologinen imperatiivi kulkivat käsi kädessä tehden mahdolliseksi yrityksille määritellä ja luokitella vieraat ja haitallisetkin aineet tuetuiksi päästöiksi. Valvontaviranomaiset puolestaan käsittivät tekniset ongelmat itsestään selvyyksiksi ja lukivat ne todellisiksi syiksi, joihin pakkokeinot eivät tepsineet vaan joita oli hoidettava joustavin keinoin. Teknisten ongelmien taakse oli mahdollista piilottaa jopa luonnosta piittaamaton ja lakia rikkova tahallinen toiminta (liite 2, Keski-Suomen selluloosa Oy:n ja Kajaani Oy:n tapaus). Tekniset häiriöt johtivat tarkastelemaan lupaylityksiä pelkästään teknisinä ongelmina, ei niinkään oikeudellisina saati yhteiskunnallisina kysymyksinä.

Teknologian korostaminen kontrollin pääasiallisena keinona myös depolitiisoi kontrollia. Saastumisen kontrolli ikään kuin puhdistettiin politiikan alueen keskeisistä tunnusmerkeistä, kuten arvoista ja intresseistä, joiden sijaan tarjottiin teknisiä selityksiä kontrollin tärkeysjärjestyksen, välttämättömyyksien, ja hyväksyttävyyden perusteluille (vrt. Hay 2007). Siten teknologinen imperatiivi myös johti saastumisen kontrollin fetissoitumiseen, teknisen asiantuntijan, teknologian ja kohteena olevan vesistön väliseksi suhteeksi. Siten teknologia ideo-

logiana piilotti teknologian käytön taustalla olevat reaaliset yhteiskunnalliset suhteet ja niihin perustuvat intressivastakohtaisuudet.

Luottamusnormi

Valvojien ja valvottavien välistä suhdetta luonnehti luottamusnormi. Luottamus viittaa myönteisiin odotuksiin siitä, että toinen henkilö (valvottava) toimii odotetulla tavalla, vaikkei tästä olekaan takeita. Luottamus merkitsee aina riskin ottamista (Lagerspetz 1998; Baier 1996; Luhmann 1988, 94–108). Luottamusnormi ilmeni valvontaviranomaisilla sekä perheyhteyden regiimin mikrotason henkilökohtaisen luottamuksena valvottaviin että teollisen regiimin mukaisena asiantuntijuutta arvostavana ja systeemitason luottamuksena. Systeemitason luottamus perustui uskomukseen, että isot yhtiöt olivat kykeneviä huolehtimaan vesiensuojelusta ja halukkaita vapaaehtoiseen vesiensuojelutyöhön. Systeemitason luottamus ilmeni myös luottamuksena velvoitetarkkailujärjestelmään. Luottamusnormi sisälsi uskomuksen, että valvonta on taloudellisesti tehokasta, rationaalista ja funktionaalista, kun asiantuntevat valvottavat itse tuottivat pääosan valvontatiedosta.

Luottamusnormi oli ideologinen siksi, että se hämärsi epäsymmetriset taloudelliset suhteet valvojan ja valvottavan välillä. Luottamusnormia ylläpitivät valvontaviranomaisten vähäiset valvontaresurssit. Siten luottamusnormin voidaan esittää olleen pakotettua luottamusta, koska muitakaan vaihtoehtoja valvonnan hoitamiseksi vähäisillä resursseilla ei ollut. Toisaalta luottamusnormi sai myös valvontaviranomaisten normatiivisen hyväksynnän, sillä he katsoivat valvonnan tärkeäksi tehtäväksi valvottavien motivoinnin ottamaan vastuuta vapaaehtoisesti ympäristönsuojelusta. Myös valvojien ja teknisistä prosesseista vastaavien valvottavien samanlainen koulutustausta oli edistämässä keskinäistä luottamusta. Täten luottamusnormi, teknologinen imperatiivi ja yritysvalta olivat toisiaan täydentäviä ilmiöitä.

Luottamusnormi altisti kuitenkin valvonnan heikkouksille, kuten edellisessä luvussa esitettiin. Rikostapauksissa luottamusnormin väärinkäyttö oli varsin yleistä. Valvottavat panttasivat valvonnalle oleellista mutta tehdaslaitoksille haitallista tietoa. Luottamusnormi yhdessä yritysvallan kanssa vaaransi valvontaviranomaisten valvonnan läpinäkyvyyden toteutumisen samoin kuin kansalaisten tasapuolisen kohtelun ja ympäristöintressien toteutumisen. Luottamusnormi ei myöskään edistänyt laittomien tekojen poikkeavaksi nimeämistä vaan hidasti ja ehkäisi sitä. Suomalaisten valvontaviranomaisten luottamus isoihin yhtiöihin johti oikeustapauksen perusteella isojen yhtiöiden väärinkäytösten huomaamattomuuteen, jollaista oli havaittu myös Yhdysvalloissa valvontaviranomaisilla.

Yritysvalta, teknologinen imperatiivi ja luottamusnormi olivat myös tuottamassa ja ylläpitämässä kielletyn ja sallitun saastuttamisen välisen rajan epäselvyyttä. Siten jopa viisi vuotta jatkuneiden lupaylitysten ja velvoitetarkkailuraporttien väärentämisten jälkeenkin vesihallituksen viranomaiset puolsivat yhtiölle väliaikaisen luvan saamista, jossa lupaehdot olivat samat kuin mitä yh-

tiön lupaylitykset olivat olleet (Keski-Suomen Selluloosa Oy, liite 2). Kielletyn ja sallitun saastuttamisen välistä rajaa hämärsi myös vesihallituksen viranomaisten pitkämielisyys, kun nämä sallivat yhtiön ylittää lupaehtonsa kolmen vuoden ajan (Kajaani Oy, liite 2). Paradoksaalisesti valvontaviranomaiset pyrkivät saamaan yhtiön noudattamaan lakia antamalla sille mahdollisuuden poiketa vesilaista ja vesioikeuden lupapäätöksestä usean vuoden ajan. Viranomaisten osoittama laaja harkintavalta ja ylitysten sietokyky eivät johtaneet vesistön kannalta edulliseen tilanteeseen eli ympäristöedun toteutumiseen.¹²⁸

Moraalisääntelyn täsmennys

Yritysvalta, teknologinen imperatiivi ja luottamusnormi olivat regiimimuodoissaan saastumisen kontrollin moraalisääntelyn ilmentymiä. Ne osoittivat, että vesien saastumista ja sen hallintaa koskevia moraaliarvioita ei tehty niinkään eettisten pohdintojen tai luonnon itseisarvoisen suojelun perustalta, vaan tarkoituksenmukaisuus-pohdintojen eli hyötyarvojen tasolla, joita taloudellisuuden ja teknologisten mahdollisuuksien arvioinnit edustavat. Siten Alan Huntin (2003, 364) esittämä määritelmä moraalisääntelystä eettisiin arvioihin perustavana osoittautui tutkimuskirjallisuuden sekä tämän tutkimusten tulosten perusteella liian kapeaksi. Mikäli moraalisääntelyä hahmotetaan vain eettisen argumentaation pohjalta, jää ymmärrys moraalisääntelyn kohteiden ja keinojen muodostumisesta ja valinnasta saavuttamatta. Tämän tutkimuksen perusteella näyttää siltä, että moraalisääntelyn alaa on laajennettava käsittämään myös tarkoituksenmukaisuuskysymykset, tieteelliset ja teknologiset perusteet sekä yhteiskunnalliset intressit. Laajennettunakin moraalisääntely on hyvän ja pahan, oikean ja väärän saastumisen kontrollin arviointia. Moraalisääntelyn laajentamista voidaan perustella myös sillä, että ympäristökysymykset ja poliittiset ratkaisut ovat nykyisin yhä enemmän sidoksissa tieteeseen ja teknologiaan (vrt. Sarewitz 2004; Lidskog & Sundqvist 2002). Siksi tarkoituksenmukaisuuskysymyksiin tai teknologisiin syihin vetoamalla perustellaan yhä useammin hyvää ja huonoa, mahdollista ja toivottavaa kontrollia. Moraalisääntely on lisäksi hahmotettava Corriganin ja Sayerin (1985) tapaan osana yhteiskunnallisia suhteita.

¹²⁸ Kajaani Oy:n tapauksessa poikkeavuuden nimeämistä hidasti myös se seikka, että paikallisilla vesi- ja ympäristöpiirin valvontaviranomaisilla ei ollut oikeutta tehdä syyteilmoituksia itsenäisesti, vaan tähän tarvittiin vesi- ja ympäristöhallituksen viranomaisia. Kajaani Oy:n tapauksessa paikalliset viranomaiset olisivat (kenties yleisön painostuksesta) olleet valmiita syyteilmoituksen tekoon aiemmin mutta vesihallituksen valvontaviranomaiset toivoivat paikallisviranomaisten vielä tekevän selvityspyyntöjä.

8.3 Hegemonistiset rakenteet ja historiallinen blokki

Corriganin ja Sayerin (1985) moraalisääntelyssä valtio ymmärretään moraalin ja kurin lähteeksi, kun oletuksena on, että hallitsevat ryhmittymät organisoivat valtaansa valtion kautta. Hegemonian saavuttamisen ehtona on kuitenkin, että vallassa oleva luokka kykenee luomaan yhteisymmärrystä kontrollin toteuttamisesta sitä sympatisoivien ja myös muiden luokkien, luokkakerrostumien ja sosiaalisten ryhmien välille (Gramsci 1979). Täten moraalisääntelyn ja hegemonian kehykset sekä edellä esitetyt yritysvalta, teknologinen imperatiivi ja luottamuskriisi johtavat pohtimaan hegemonistisia rakenteita kuten valtion ja vaikutusvaltaisten luokkien ja luokkaryhmien roolia saastumisen kontrollissa.

Suomessa metsäteollisuuden omistajien ja valtion välinen suhde on ollut kiinteä jo historiallisista syistä, kuten johdantoluvusta käy ilmi. Se loi myös maaperää sellaisille ajatustaipumuksille, joita maltillinen vesiensuojelu ja teollisuuden kilpailukyvyn edistämisen ensisijaisuus edustivat. Metsäteollisuuden omistajien olennainen voitontavoittelun intressi on siis se kätkeyty intressi, josta käsin koko ideologinen strategia on selitettävissä.

Metsäteollisuus merkittävänä teollisuudenalana loi myös sivistyneistöä (vrt. Gramsci 1979, 122). Puunjalostusteollisuuden kehittymisen myötä tarvittiin uusia teollisia prosesseista vastaavia osaajia. Tätä osaamista puunjalostusteollisuus tuki rahoittamalla teknistä koulutusta. Näin muodostunut sivistyneistö eli teknisen koulutuksen saaneet osaajat, erityisesti vaikutusvaltaisen puunjalostusteollisuuden edustajat mutta myös vesi- ja ympäristöhallinnon valvontaviranomaiset, pyrkivät ohjaamaan saastumisen kontrollin moraalialia eli käsityksiä oikeasta, hyväksyttävästä ja toteuttamiskelpoisesta kontrollista.

Saastumisen kontrollin hegemonisen blokin ytimen muodostivat puunjalostusteollisuuden eliitti järjestöineen ja ne teknisen koulutuksen saaneet, jotka toimivat valvontaviranomaisina sekä vastasivat teollisuuslaitosten puhdistus- ja prosessiteknisistä parannuksista. Lisäksi blokkiin voidaan katsoa kuuluviksi myös teknilliset korkeakoulut¹²⁹ professoreineen, sillä Vesitalous-lehtien artikkeleissa kontrollin ideologisesta ytimen muotoilusta vastasivat tekniikan alan professorit. Tätä blokkiä tukivat useat poliittiset puolueet, virkamiehet, ammatti- ja työnantajajärjestöt, toisin sanoen ne, jotka uskoivat hyötyvänsä puunjalostusteollisuudesta (vrt. Lehtola 1994, 216–217). Gramsci varmaankin puhuisi kapitalistiluokan tai porvariston vaikutusvaltaisimmasta fraktiosta, jonka ympärille rakentui historiallinen vesiensuojelun blokki, joka oli luomassa talouspolitiikkaa ja metsäteollisuutta suosivaa politiikkaa sekä saastumisen kontrollin moraalialia. Vaikka tätä blokkiä luonnehtivat myös ristiriitaiset intressit, niin puunjalostusteollisuus ja teknisen koulutuksen saaneet kykenivät ohjaamaan blokin välityksellä saastumisen kontrollia korostamalla teollisuuslaitosten prosessiteknisistä parannuksista ja sitomalla kontrollin teknologian kehityksestä riip-

¹²⁹ Teknilliset korkeakoulut voitaisiin Gramscin kehyksessä ymmärtää hegemonisen blokin välineiksi enemmän kuin blokiksi.

puvaiseksi. Tämä loi rajoja keskustelulle ympäristönsuojelusta ja saastumisen hallinnasta.

Myös Rauno Sairinen (2000, 148) on esittänyt kansallista ilman- ja vesien saastumisen hallintaa koskevassa väitöskirjassaan, että suomalainen lupajärjestelmä ja jäteraja ovat olleet sidoksissa taloudellisiin ja teknisiin mahdollisuuksiin, sen sijaan että jäterajat olisivat ohjanneet saastumisen hallinnan kehitystä. Jätepäästörajojen kiristykset tapahtuivat vasta, kun uudet tuotantoprosessit ja -teknologiat oli otettu käyttöön (ks. myös Hildén et al. 2002). Sairisen tutkimuksessa pääpaino on hallintamentaliteetin tarkastelussa ja osin senkin takia ideologioiden analyysi jää tätä tutkimusta kapea-alaisemmaksi. Laajemminkin pohjoismaista vastausta ympäristöhuoleen ovat luonnehtineet taloudelliset mahdollisuudet sekä tärkeimpien intressiryhmien hyväksyntä samoin kuin tietoperustaisuus (Lundqvist 1999, 264, 270). Tutkimukseni osoitti teknis-taloudellisen näkökulman hegemonian ja puunjalostusteollisuuden merkityksen saastumisen kontrollissa. Vaikka puunjalostusteollisuuden asema merkittävänä yhteiskunnallisena vaikuttajana heikkeni 1990-luvulla muun muassa ulkomaisten investointiensä vuoksi, niin silti siihen liitettiin mielikuvia vaurautta synnyttävänä sampona. Siksi 1990-luvun alkupuolellakin talouspoliittisia ja maakunnallisia päätöksiä tehtiin puunjalostusteollisuuden etua silmällä pitäen. (Lehtola 1994, 216; ks. Jokinen 1995, 38–39.)

Teollinen regiimi säilyi hegemonisena saastumisen kontrollissa eri vuosikymmenillä, koska yhteiskunnalliset suhteet ja materiaaliset edellytykset muun muassa talouspolitiikan muodossa tukivat sitä. Teknilliset korkeakoulut kykenivät saamiensa taloudellisten avustusten turvin kehittämään kurssitarjontaan- ja opetustaan ja näin entisestään vahvistamaan teknisen koulutuksen saaneiden asemaa saastumisen kontrollin keskeisinä toimijoina¹³⁰ (vrt. Hildén et al. 2002, 59). Olivathan teknisen koulutuksen saaneet olleet parhaiten edustettuina vesikysymyksissä niin valtion hallinnossa kuin teollisuudessakin. Hegemoninen blokki onnistui lisäksi yhdistämään ympäristönsuojelun, valvontaviranomaisten ja metsäteollisuuden omistajien intressit kompromissinomaisesti korostamalla kontrollin toteutumista taloudellisiin edellytyksiin ja parhaaseen mahdolliseen tekniikkaan perustuvina. Kyse oli kuitenkin ympäristönsuojelun ja yleisen edun edistämisestä elinkeinoelämän olennaisten etujen ehdoilla. Täten vesien saastumisen kontrolli näyttäisi heijastaneen ja uusintaneen vallan epätasaista jakautumista (ks. Yeager 1993).

Ympäristökysymysten globalisoituminen ja monimutkaistuminen edistivät ajatusta taloudellisesti ja ekologisesti kestävästä kehityksestä ja siten tukivat teollisen regiimin mukaista pyrkimystä yhdistää ympäristö- ja kilpailukykykysymyksiä. Tätä kuvastaa esimerkiksi Pohjoismaissa ympäristöpolitiikan keinoja

¹³⁰ Teknilliset korkeakoulut olivat avoimia uusille ympäristökysymyksille ja niiden teknisille ratkaisuille ja kykenivät valjastamaan ympäristöstä kannetun huolen osaksi omaa koulutuksen kehittämisprojektiaan (ks. Vakkilainen 1987; Vesitalous 1989/4). Tällainen innovatiivinen ulottuvuus on ollut hyvin vahva Suomessa ja siitä on muodostunut yleisesti hyväksyttävä normi. Suomalaisessa yhteiskunnassa koulutus ja teknologia on ollut tapa vastata yhteiskunnallisiin kysymyksiin. (Ks. Donner-Amnell 2003, 131.)

1990-luvulta lähtien ohjannut win-win -periaate, jossa sekä ympäristön että talouden uskottiin hyötyvän ympäristönsuojelusta, kuten vihreän teknologian kehittämisestä (Lundqvist 1999, 271; ks. luku 5). Näiden etujen kompromisnomaisessa yhdistämisessä ei nähty olevan minkäänlaisia ongelmia. Vaikka siis teollinen regiimi teollis-teknisine edistysuskoineen kohtasi kritiikkiä, kykeni se saamaan uusia muotoja, joita esimerkiksi edellä mainittu win-win -periaate kuvasti (vrt. Donner-Amnell 2003, 136). Tutkimukseni osoitti, että myös saastumisen kontrollissa on vallinnut ”Suomen malli”¹³¹, jossa metsäteollisuuden kilpailukyvyyn varmistaminen on ajanut saastumisen kontrollin edelle. 2000-luvulla valtion on esitetty toimivan lähinnä ekologisen ajattelun edistäjänä (ks. Sairinen 2000, 266). Kyseinen kuvastaa liberalistista valtiota, jossa korostetaan itsenäistä, kasvatuksellista ja moraalista toimintaa (vrt. Gramsci 1982, 125–126) ja joka on linjassa teollisen regiimin kanssa, mutta joka ei puutu ainakaan pakotetoin teollisuuden päätöksiin.

Hegemoninen blokki sai haastajan ja saastumisen sosiaalisen kontrollin kenttä epäilemättä muuttui, kun luonnontieteilijöiden määrä ympäristöhallinnossa lisääntyi 1990-luvulla. Yhteentörmäyksiä teknisen koulutuksen saaneiden ja luonnontieteen koulutuksen saaneiden välillä ilmeni, kun läänien ympäristönsuojeluosastot yhdistettiin entisten vesi- ja ympäristöpiirien kanssa vuonna 1994. Luonnontieteilijöiden lukumäärän lisäyksestä huolimatta, valvontatoimista huolehtivat edelleen pääosin insinöörikoulutuksen saaneet. Haastattelemani valvontaviranomaiset olivat kahta lukuun ottamatta insinöörikoulutuksen saaneita. Voidaan vain pohtia, mitä seurauksia sosiaaliselle kontrollille koituisi siitä, että valvojilla olisi luonnontieteellinen ja siksi eri koulutustausta kuin valvottavilla. Miten tämä muuttaisi valvojien ja valvottavien välisiä suhteita? Mitä tapahtuisi sille ”yhteisymmärrykselle”, joka insinöörikoulutuksen saaneiden valvojien ja valvottavien välillä otaksuttavasti vallitsi, purkautuisiko se ja mitä siitä seuraisi valvonnan kannalta? Alkaisiko häntä (valvottavat) heiluttaa koiraa (valvojia) yhä enemmän¹³²? Tulisiko yhä enemmän yhteentörmäyksiä luonnontieteellisen ja teknisen näkökulman välillä? Vai omaksuisivatko luonnontieteen koulutuksen saaneet saman korjaamisperiaatteen (luku 2; luku 6), joka oli teknisen koulutuksen saaneilla ensisijalla? Tiukentuisivatko lupavaatimukset ja löytyisikö ymmärrystä teknisille häiriöille edellisten vuosikymmenten tapaan? Miten laaja-alaisia luonnontieteen edustajat olisivat toisten tieteenalojen näkemyksille? Kykenisivätkö he refleктоimaan omia ihmis- ja yhteiskuntakäsityksiään? Joutuisivatko he puolustamaan ja oikeuttamaan saavuttamaansa asemaa saastumisen sosiaalisen kontrollin kentällä kuten teknisen koulutuksen saaneet olivat joutuneet?

¹³¹ Suomen mallilla tarkoitetaan talouspolitiikassa omaksuttua vientiteollisuuden (puunjalostusteollisuuden) etujen asettamista etusijalle, ohi sosiaaliturvan ja ympäristönsuojelun (vrt. Lehtola 1994, 217; Pekkarinen & Vartiainen 1993, 325–355; Kosonen 1987 183–193).

¹³² Valvontaviranomaisten haastatteluista kävi ilmi, että periaatteessa valvontatehtävää voi tehdä kuka tahansa, mikäli valvonta ymmärretään vain lukujen vertailuna. Sen sijaan valvontatehtävän kunnollinen hoito edellyttää syvempää ymmärrystä ja tietoa tehtaiden prosesseista, joita ei muilla kuin teknisen - koulutuksen omaavilla ole.

8.4 Valvonta teollisuuden intressejä toteuttavana?

Edellä on tarkasteltu niitä hegemonisia regiimejä ja rakenteita, joiden pohjalta saastumisen kontrollia on toteutettu. Corriganin ja Sayerin moraalिसääntelyn valtiollisen ja hegemonistisen korostuksen vuoksi on tärkeä tarkastella, voidaanko suomalaisten valvontaviranomaisten valvontatoimintaa ymmärtää enemmän teollisuutta kuin ympäristönsuojelua suosivana. Olivatko valvontaviranomaiset omaksuneet teollisuuden intressit omikseen ja kuvasiko ”valvonnan valtaus”¹³³ valvontaviranomaisten toimintaa? Vai oliko kyse vain valvontaviranomaisten haluttomuudesta ryhtyä vastakkainasetteluun valvottavien kanssa? (vrt. Friedrichs 1996).

Kesällä 2009 suomalaista lehdistöä puhutti suomalaisten poliitikkojen korruptoituneisuus. Kansainvälisen korruptionvastaisen järjestön, ”*Transparency International’in*” eri maiden korruptoituneisuuden vertailuissa Suomi luokiteltiin vähiten korruptoituneisiin maihin. (HS 19.7.2009). Korruptio määriteltiin kyseisissä vertailuissa kuitenkin kapeasti lahjonnaksi ja siksi se kertoi vain osatotuuden korruptoituneisuudesta. Suomessa julkisen vallan korruptoituneisuutta tutkinut Paavo Isakssonin esitti teoksessaan ”Korruptio ja julkinen valta” (1997), että suomalaista korruptiota luonnehtii hyvä veli -verkostot, puoluerahoitus ja muut eliittien väliset tiiviit yhteydet. Suomessa eliitit ovat läheisissä tekemisissä keskenään, mikä lisää keskinäisiä luottamustöitä ja kiitollisuudenvelkaa, minkä vuoksi Suomessa korruption toteutumiseen ei tarvita erityisiä lahjuksia. Korruptio voi tuottaa hyviä yhteiskunnallisia tehtäviä, asemia ja etuja. Termit laillinen ja laitton eivät kykene valottamaan kyseenalaisia ja kiistanalaisia menettelytapoja ja käytäntöjä, joita suomalaisen poliittis-hallinnolliseen järjestelmään sisältyy (Isaksson 1997). Mikä kiinnostavinta, suomalaiset eivät edes näytä tunnistavan korruptiota. Miten on sitten valvonnan ”valtauksen” laita?

Tämän tutkimuksen aineistojen perusteella vastaisin, että valvontaviranomaiset eivät olleet omaksuneet tietoisesti teollisuuden intressejä osaksi valvontakäytäntöjään, sillä he kokivat olevansa korruption yläpuolella eivätkä katsooneet, että valvottavat yhtiöt voisivat heihin helposti vaikuttaa. Mutta valvontaviranomaiset toteuttivat valvontaa yhteiskunnan antamien taloudellisten ehtojen sanelemana. Nuo niukat ehdot loivat pakkoja, kuten valvonnan vähäisten resurssien ja toisaalta valvonnan tehokkaan toteuttamisen yhteensovittamisen pakon. Nämä valvontaa sanelevat ulkopuoliset pakot sekä vallitsevat kulttuuriset eetokset veivät valvontaa ja saastumisen sosiaalista kontrollia teollisuuden intressit huomioon ottavaan suuntaan ja johtivat valvontaviranomaisia toimimaan tavoilla, jotka poikkesivat hyvän hallinnon ja viranomaistoiminnan periaatteista ja johtivat valvonnan kannalta paradoksaalisiin seurauksiin.

¹³³ Valvonnan valtausta eli ”Regulatory capturea” tai ”Agency capturea” ei voida suoraan lukea laittomaksi toiminnaksi mutta poikkeavaksi kylläkin ja moraalisesti tuomittavaksi, sillä se tarkoittaa valvonnan ja ympäristöedun toteutumista epäeettisellä ja epäoikeudenmukaisella tavalla.

Moraalisääntelyn regiimit kiteyttivät saastumisen kontrollin makrotason kulttuurisia edellytyksiä ja osoittivat, minkälainen kontrolli ymmärrettiin toivottavaksi ja toteuttamiskelpoiseksi kullakin vuosikymmenellä. Hegemoninen teollinen regimi tuki saastumisen kontrollin kohtuullisuutta, rationaalisuutta ja funktionaalisuutta. Se toimi teollisuuden intressien linjassa, ei teollisuuden omistajien intressejä vastaan. Teollinen regimi oli talouden ja politiikan määrittämä ja keskeisten vesikysymysten kanssa tekemisissä olevien tahojen jakama ymmärrys saastumisen kontrollista. Se loi käsityksiä kontrollin sopivista tavoitteista, keinoista ja toimijoista ja tarjosi myös kehyksen valvontaviranomaisten valvontatoimille. Paitsi että valvontaviranomaiset joutuivat pragmaattisesti hyväksymään vallitsevat valvonnan ulkoiset olosuhteet ja sopeutumaan niihin parhaansa mukaan, he osoittivat myös normatiivisen hyväksyntänsä useille valvonnan periaatteille, kuten luottamukselle valvottaviin, sekä valvottavien motivoinnille ottamaan yhä enemmän vastuuta saastumisen kontrollista. Tätä toimintaa ohjaava ideologia oli sekä vallitsevien yhteiskunnallisten voimasuhteiden mukainen lähtökohta että niiden representaation tulosta.

Valvontaviranomaisten ja valvottavan välistä suhdetta luonnehtivat perheyhteyden regiimin luottamuksen ja hienovaraisuuden periaatteet (luottamusnormi), jotka olivat omiaan heikentämään tiukkaa sosiaalista kontrollia ja poikkeavaksi nimeämistä. Hienovaraisuudessa kyse saattoi olla laajemminkin suomalaisille, ei vain valvontaviranomaisille, tyypillisestä kohteliaisuudesta ja ikävien tapahtumien kohtaamisten välttelystä (ks. myös Ehrnrooth HS 25.10.2008)¹³⁴. Toisaalta valvojan ja valvottavan välinen luottamus voidaan ymmärtää pakotettuna luottamuksena valvonnan rajallisten taloudellisten- ja henkilöresurssien vuoksi. Valvonnan tehokas toteutuminen vähäisillä resursseilla onnistui paremmin luottamalla valvottavaan. Luottamusta oli myös omiaan edistämään valvojan ja valvottavan usein yhteinen tekninen koulutustausta. Yhtäältä se loi yhteisymmärrystä saastumisen kuriinlaiton keinoista sekä saastumisen hahmottamisesta teknisenä kysymyksenä ja toisaalta edisti korjaustoimenpiteiden näkemistä parhaana tapana puuttua jätevesien lupaehtojen ylityksiin. Jätepäästöjen hahmottaminen teknisenä kysymyksenä sai valvontaviranomaiset välttämään oikeusprosessia epäsovivana ja työläänä sekä turhauttavana saastumisen kontrollin keinona. Oikeusprosessi käsitettiin sopivaksi ja mahdolliseksi keinoksi vain tapauksissa, joissa oli nähtävissä selkeä tahallisuus ja valvottavan ”niskurointi”, mutta tällaisia tapauksia oli vähän.

Valvonnan valtausta määrittävät läheiset suhteet valvontaviranomaisten ja valvottavien välillä. Voidaan kysyä, edistivätkö vesihallituksen edustajien tiiviit ja läheiset yhteydet valvottaviin, hirvijahtien ja erilaisten ”kekkereiden” muodossa vesiensuojelua vai voidaanko kyseinen tulkita korruptiona. Vaikka näitä valvonnan ulkopuolelle ulottuvia ystävyysuhteita perusteltiin myös valvonnan tehokkuuden kannalta edullisiksi, olivat ne epäilemättä omiaan lisäämään myös valvojan kiitollisuudenvelkaa ja vähentämään halukkuutta poikkeavaksi nimeä-

¹³⁴ Toisaalta kyse saattaa olla myös pienille maille, kuten Pohjoismaille tyypillisistä suhteista. Pienissä maissa eliitit tuntevat toisensa ja joutuvat toimimaan yhteistyössä eivätkä siksi asetu vastustamaan toisiaan.

miselle. Ainakin organisaatiorikollisuutta käsittelevissä tutkimuksissa on havaittu, että läheiset suhteet säätelijän ja sääntelyn kohteen välillä edistävät rikoksia (ks. Laitinen & Aromaa 2005, 192). Myöskään kansalaisten tasaveroinen kohtelu ei kyseisen menettelyn myötä toteutunut. Toisaalta muutamissa haastatteluissa esiin tulleet valvojien läheiset yhteydet valvottaviin ovat nykypäivänä todennäköisesti käyneet yhä harvinaisemmiksi verrattuna aikaisempiin vuosikymmeniin. Tämä on kuitenkin oletus, joka edellyttäisi tutkimusta.

Vaikka rikostapaukset johtivat lopulta poikkeavaksi nimeämisiin, osoittivat tapaukset kuitenkin lain lievän täytäntöönpanon, valvonnan minimaalisen tason ja teollisuudelle suosiollisen valvonnan. Tässä mielessä voidaan puhua saastumisen sosiaalisen kontrollin valtaus-ilmelmästä. Toisaalta, vaikka valvontaviranomaisten valvonnan periaatteet olivat teollisuuden intressejä suosivia, ei valvontaviranomaisten voi väittää naiivin suoraan omaksuneen teollisuuden intressejä. Kyse oli laajemmin taloudellisten ehtojen ja valtasuhteiden määrittämisestä sekä kulttuurin ylläpitämisestä näkemyksistä, jotka koskivat sosiaalisen kontrollin sopivia tavoitteita, keinoja ja toimijoita, ja jotka olivat omiaan viemään kontrollia teollisuutta suosivaan suuntaan. Myös teollisuuden ja valvontaviranomaisten intressien solmukohdat, joihin voitiin pitää teollisuuden itsevalvontaa ja valvottavien motivointia vapaaehtoiseen vesien- ja ympäristönsuojelutyöhön olivat omiaan viemään kontrollia teollisuutta suosivaan suuntaan. Valvonnan seuraukset olivat siis samankaltaisia kuin tilanteessa, jossa valvojat olisivat tiedostaen omaksuneet teollisuuden intressit omikseen. Mitä tämä kertoo suomalaisesta saastumisen sosiaalisesta kontrollista? Se kertoo sen, että valvontaa toimii puun ja kuoren välissä. Se tasapainottelee vähäisten resurssien ja erilaisten intressien ristipaineessa. Valvontaviranomaisten toiminnan reflektointi olisi paikallaan, mutta ennen kaikkea tulisi huomiota kiinnittää valvonnan vähäisiin resursseihin ja niitä edistäviin valtasuhteisiin sekä kulttuurissa vallitseviin uskomuksiin, joiden mukaan teknologia ja talous toimivat parhaina saastumisen kontrollin edistäjinä. Yritysten itsevalvontaa kyllä tarvitaan, mutta mikäli vesistöistä ja ympäristöstä halutaan laajemmin pitää huolta, tarvitaan sen lisäksi ja varteenotettavaksi vastapainoksi myös valtiollista valvontaviranomaisten suorittamaa kontrollia sekä kansalaisten mahdollisuutta kontrolloida valvontaa.¹³⁵ Taloudellisesti ja ekologisesti kestävä kehitys on mahdotonta yhteensovittaa, siksi liike-elämän ja ympäristönsuojelun yhteensovittamista ei voi antaa yksinomaan yritysten hallintaan vaarantamatta yleisen edun toteutumista ja yritysjärjestäjätoimia heikommassa asemassa olevien yksittäisten kansalaisten oikeutta saada nauttia terveellisestä ympäristöstä ja vaikuttaa elinympäristöä koskevaan päätöksentekoon (vrt. Suomen perustuslaki 1999, luku 2, 20§; Friedrichs 1996).

¹³⁵ Jukka Similä (2007) esittää teollisuuden saastumisen kontrollia koskevassa tutkimuksessaan perinteisten ohjauskeinojen vahvuudet ja heikkoudet ja toteaa, että parhaat ohjauskeinojen yhdistelmät sisältävät hallinnollisia ja taloudellisia keinoja. Hallinnolliset ohjauskeinot mahdollistavat kansalaisten osallistumisen, kun taas taloudellisia ohjauskeinoja on pidetty tehokkaampina. Toisaalta on vaikea muodostaa kausaalista yhteyttä ohjauskeinojen ja kontrollin lopputulosten välille.

8.5 Suomalaisen yhteiskunnan ympäristösuhde

Tutkimuksen tulosten valossa voidaan pohtia myös suomalaisen yhteiskunnan ympäristösuhdetta. Suomalaista saastumisen hallintaa on luonnehtinut 1970-luvulta lähtien yhteisymmärrykseen perustuva politiikkatyö (Sairinen 2000, 138–149). Tämä tutkimus puolestaan osoittaa, että konsensusmalli oli vielä vuosituhannen vaihteessakin valvontaviranomaisten valvontaperiaatteena. Lisäksi saastumisen kontrollin ideologian perustuminen yritysvaltaan, johon sisältyy myös yritysten itsevalvonta, luottamusnormiin sekä teknologiseen imperatiiviin, näyttäisi edustavan ympäristöpolitiikassa omaksuttua ekologisen modernisaation mukaista kehityslinjaa.¹³⁶

Mikäli tarkastellaan ympäristöpolitiikan keinojen integroimista tuotantoprosesseihin (vrt. Weale 1992), näyttäisi suomalainen vesien saastumisen kontrolli onnistuneen hyvin. Yritysten vapaaehtoisesti omaksumat ympäristönsuojeluohjelmat ja auditoinnit sekä kehittyneet tekniset ratkaisut niin tehdaslaitosten tuotanto- kuin puhdistusprosesseissakin ja näiden aikaansaamat päästövähennykset kertovat menestyksekkästä saastumisen kontrollista. Mutta mikäli tarkastellaan rakenteellisia muutoksia teollisessa yhteiskunnassa (Andersen 1999, 15), voidaan todeta, että Suomessa saastumisen kontrolli ei ole toteutunut rakenteita muuttaen. Saastumisen kontrollin sosiaaliset suhteet ja käytettävissä olevat voimavarat eivät ole käyneet läpi suuria rakenteellisia muutoksia. Ympäristöhallinto on yhä heikommin resurssoitu kuin elinkeinoelämästä huolehtiva hallinto. Luonnontieteilijöiden määrä on kyllä lisääntynyt ympäristöhallinnossa, mutta teknisen koulutuksen saaneet ovat edelleen vahvassa asemassa saastumisen kontrollissa. Yrityksillä on suuri tiedollinen ja taloudellinen valta tuotantoprosessiensa kehittämisessä ja päästöjensä kontrolloinnissa. Kuten Jakob Donner-Amnell (2003, 146, 157) on todennut, Suomessa on edetty 1990-luvulla niin päästömäärien vähentymisessä kuin teknologian uudistamisessakin, mutta itse ympäristöä koskevassa ajattelussa ei ole edistystä ilmennyt. Myös tämä tutkimus osoittaa, ettei mitään radikaalia muutosta saastumisen sosiaalisessa kontrollissa saati ympäristöajattelussa ole tapahtunut, teknologisista parannuksista ja vesistöpuhdistuksen kuriinlaitosta huolimatta. Saastumisen kontrollin sosiaaliset suhteet ja ideologia ovat pysyneet muuttumattomina. Tässä tutkimuksessa se näkyy vientiteollisuuden ja teknillisten korkeakoulujen kannattaman teollisen regiimin ja sen edistämien hyötyarvojen (taloudellisuus, tehokkuus, tarkoituksenmukaisuus) hegemonisena asemana ja toisaalta ympäristönsuojelun regiimin (ympäristö itseisarvona) alistamisena teolliseen regiimiin.

Vaikutusvaltaisilla toimijoilla, kuten metsäteollisuudella, on siis ollut

¹³⁶ Ekologisen modernisaation näkökulmasta suhtaudutaan myönteisesti yritysten itsevalvontaan, joustaviin teknisiin ratkaisuihin ja markkinaperusteisiin ympäristöpolitiikkoihin, kuten ympäristöveroihin tai päästökauppaan. Lisäksi ekologista modernisaatiota koskeissa tutkimuksissa ja arvioissa on oletettu, että konsensuksen muodostuminen eri osapuolten välille, kuten saastuttajien ja ympäristöhallinnon välille edistää ekologisesti kestävästä kehityksestä. (Vrt. Andersen 1999; Jänicke 1995; Donner-Amnell 2003.) Konsensusmalli voi herkästi johtaa vahvimpien intressien ylivaltaan.

merkittävä asema suomalaisen yhteiskunnan ympäristösuhteen ja saastumisen kontrollin muovaajina. On silti syytä korostaa, että suomalaisen yhteiskunnan ympäristösuhde muodostuu kaikkien yhteiskunnallisten toimijoiden suhteiden tuloksena, ja on siten alati muutoksessa. Joissain yhteiskunnallisissa ja historiallisissa tilanteissa myös vaikutusvaltaisten toimijoiden käytännöt ovat joutuneet kyseenalaistetuiksi, kuten kävi 1980-luvun ympäristökonflikteissa. Vaikka kansalaisliikkeillä ja medialla on ollut merkittävä rooli suomalaisessa saastumisen kontrollissa (Konttinen 1994; Kortelainen 1994; Ylönen 1996), jäävät ne tutkimuksessani aineiston luonteen takia sivuosaan. Kiinnostavaa on pohtia sitä, mikä mahdollisuus kansalaisilla on tulevaisuudessa osallistua saastumisen kontrolliin. Kuten Hildén et al. (2002) toteavat, ympäristöpolitiikan uudet ohjauskeinot luovat erityisen ympäristöasiantuntemuksen tarvetta. Jos valvonta edellyttää yhä enemmän erityisasiantuntemusta, ei pelkkä kansalaisten osallistumisoikeuksien laajentaminen tasapainota valvontaa saati ehkäise valvonnan valtausta.

9 DISKUSSIO

Paljon kritiikkiä saanut strukturalistinen marxismi perustuu dualistiseen ymmärrykseen yhteiskunnasta: yhteiskuntaelämä jakaantuu perustaan eli materiaaliseen puoleen ja päällystään eli ideaaliseen puoleen. Dualistisessa mallissa materiaalisen ymmärretään määräävän ideaalista, mikä hävittää kaiken dialektiikan ideaalisen ja materiaalisen väliltä. Vastakohtana dualistiselle mallille on myös tässä tutkimuksessa omaksuttu monistinen yhteiskuntakäsitys, jossa yhteiskuntaelämän ymmärretään muodostavan ykseyden, joka pohjautuu materiaalisen eli yhteiskunnan reaalitoiminnan ja ideaalisen eli yhteiskunnan tajunnan väliseen dialektiikkaan. Tuota dialektiikkaa tarkasteltiin tässä tutkimuksessa diskurssianalyysin ja regimien avulla.

Saastumisen kontrolli rakentui olennaisesti teollisen regimin (teknis-taloudellisen diskurssin) ja sille alisteisen perheyhteyden regimin mukaisiin objektiivisiin ajatusmuotoihin. Näiden ajatusmuotojen arvostelussa tartuttiin diskurssien sisäisiin ja niiden keskinäisiin ristiriitoihin sekä diskurssien kanssa yhteensopimattomiin empiirisen elämän anomaliaihin. Näin voitiin siis paljastaa saastumisen kontrollin pintanaamio ja astua analyysissä syvemmälle.

Yleisemmällä tasolla tutkin sitä, miten aineisto representoi voimasuhteita ja materiaalisia käytäntöjä. Se historiallinen blokin osa, joka vaikutti saastumisen kontrolliin, perustui puunjalostusteollisuuden johtajien, Gramscin termein yhden kapitalistiluokan fraktion sekä teknillisten korkeakoulujen vesiasioista vastaavien professoreiden, välisiin intressien solmukohtiin. Jälkimmäiset toimivat (kapitalistiluokan) orgaanisina intellektuelleina ja metsäteollisuuden intressejä myötäilevinä. Metsäteollisuuden ja teknillisten korkeakoulujen intressien solmukohdiksi voidaan ymmärtää saastumisongelman muotoileminen teknis-taloudelliseksi kysymykseksi, jolloin niiden ratkaisijoiksikin tarvittiin teknisiä asiantuntijoita. Tämä oli teknillisten korkeakoulujen ja teknisten asiantuntijoiden etujen mukaista. Toisaalta myös metsäteollisuus sai näin mahdollisuuden vedota puhdistustekniikan käyttöönnoton viivästymisissä tai epäonnistumisissa teknisiin selityksiin. Näin tuotettiin yhteneväistä, teollisen regimin mukaista hegemonista ymmärrystä saastumisen kontrollista. Siten puunjalostusteolli-

suuden taloudelliset edut (ja toisarvoisesti myös teknillisten korkeakoulujen professionaaliset intressit) pitkälle sanelivat suomalaisen saastumisen kontrollin ideologiaa ja käytäntöjä. Puunjalostusteollisuus pyrki vielä yhdistämään metsänomistajat sekä ammattiyhdistys-liikkeen samoin kuin poliitikotkin puunjalostusteollisuuden intressien ympärille. Puunjalostusteollisuuden etu esitettiin koko kansakunnan etuna etenkin 1960-luvulla, mutta myös sen jälkeen. Kansalaiset vaatimuksineen syrjäytettiin epäpätevinä saastumisen kontrollin keskustelusta, kuten tutkimuksessa on osoitettu.

Tutkimuksen ajanjaksolla 1960–2000 yhteiskunnallisissa suhteissa tapahtui muutoksia, kun puunjalostusteollisuuden suhteellinen osuus kansantaloudessa ja viennissä väheni. Tämä mahdollisti puunjalostusteollisuuden päästöjen voimallisemman kritiikin. Tästä oli osoituksena 1980-luvun kansalaistoiminta ympäristön puolesta, vallitsevien kontrollikäytäntöjen kyseenalaistaminen ja tämän seurauksena tiukemmat vaatimukset jätevesien puhdistamiselle ja kansalaisten näkemysten aiempaa paremmalle huomioimiselle ympäristökysymyksissä. Kansalaistoiminta asetti paineita myös saastumisen kontrollin tekniikan kehittämiseksi. Täten saastumisen kontrolli oli paitsi olennaisten suhteiden, myös historian ja ihmistoimijoiden aktiivisen toiminnan tulosta. Kansalaisten esittämä kritiikki kyseenalaisti vallitsevan teollisen regiimin ja sitä kannattelevat voimasuhteet sekä pakotti teollista regiimiä muuttumaan ympäristökysymykset huomioivammaksi.

Mitään radikaalia muutosta suomalaisessa saastumisen kontrollin voimasuhteissa ei 2000-luvun alkuun mennessä kuitenkaan tapahtunut. Tähän vaikutti se, että teknisen koulutuksen saaneilla oli monopoliasema sekä taloudellinen tuki ja ideaalinen osaaminen saastumisen kontrollissa, ja vaikka heidän teknistä ymmärrystään kritisoiitiinkin, ei sitä kyetty kunnolla haastamaan. Kymmenen vuotta myöhemmin, vuonna 2011, olisi kiinnostava päivittää tilannetta ja hahmotella sekä teollista regiimiä rapauttavia että vahvistavia materiaalisia ehtoja.

Tutkimus osoittaa, että saastumisen kontrollissa on sallittu saastuttavaa toimintaa, jätetty nimeämättä poikkeavuutta ja vältelty negatiivisia sanktioita. Kyseinen ilmentää kontrollin yksipuolisuutta ja riittämättömyyttä. Ratkaisuksi kontrollin monipuolistamiseen voisi olla valvontaresurssien lisääminen, sillä kuten aiemmin on osoitettu, valvontaviranomaisten ja valvottavien välillä vallitsee tiedollisten ja taloudellisten resurssien epäsymmetria. Teollisuusyritysten tulisi maksaa itsevalvontansa, mutta sen lisäksi tulisi valvontaviranomaisten tiedollisia ja taloudellisia resursseja parantaa. Yksinomaan sekään ei riitä, vaan tärkeää olisi myös heikentää perheyhteyden regiimin mukaista valvojan ja valvottavan välistä tiivistä suhdetta, mikäli sellainen vielä 2000-luvun toisella vuosikymmenellä on havaittavissa. Perheyhteyden heikentäminen voisi tapahtua kehittämällä sellaisia osallistumisen muotoja, joissa kansalaisjärjestöillä olisi mahdollisuus osallistua aloitteentekijöinä valvontaan ja vastaavasti teollisuuslaitoksilla velvollisuus kommunikoida järjestöjen kanssa ja vastata niiden esittämiin ehdotuksiin ja kritiikkiin. Se edellyttäisi myös muunlaisen kuin teknisen

asiantuntijuuden kunnioittamista saastumisen kontrollissa (vrt. Ylönen 2010, 92–100).

Tutkimuksen pohjalta esiin nousee sellaisia tutkimuksen aiheita kuin valvontakulttuurin muutoksen tarkastelu. Miten valvontakulttuuri on muuttunut 2000-luvulla edellisvuosikymmeniin verrattuna? Perustuuko valvonta vielä valvojan ja valvottavan välisiin läheisiin suhteisiin? Miten nykyinen valtionhallinnon uudelleen järjestely ELY-keskuksineen (elinkeino- liikenne- ja ympäristökeskus) vaikuttaa ympäristölakien valvontaan? Toteuttaako valtionhallinnon uudelleen järjestely ELY-keskuksineen neoliberalistista ideologiaa, jossa valtiollista ympäristölakien valvontaa ajetaan alas? Millaisia perusteluja ja valtasuhteita valvonnan vähäisten resurssien taustalta paljastuu? Mitä edellytyksiä ja esteitä ympäristönsuojelun regiimin vahvistumiselle ja vastaavasti teollisen regiimin kyseenalaistamiselle on olemassa? Millaisena yritysvalta näyttäytyy valvonnassa? Millaisia ideologisia ulottuvuuksia yritysten itsevalvonnassa ilmenee? Keillä on vastuu saastumisesta ja sen kontrolloinnista? Laajemmin nousee esiin kysymys korruptiosta suomalaisessa yhteiskunnassa. Voiko vähäiseksi käsitetty korruptio olla kuviteltua paljon laajempaa, ja jos voi, niin mitkä tekijät edistävät kuvitelmia korruption vähäisyydestä suomalaisessa yhteiskunnassa?

Minkäläisen panoksen tämä tutkimus tuo suhteessa aikaisempaan tietoon? Tutkimuksessani olen yhdistänyt kolme aineistoa, kun tavallisesti tutkimukset hyödyntävät yhtä tai kahta aineistoa. Tiedossani ei ole vastaavanlaista tutkimusta, jossa olisi yhdistetty laaja historiallinen lehtiaineisto haastatteluihin ja oikeustapauksiin. Diskurssianalyysin avulla oli mahdollista saattaa aineistot kommunikoidaan keskenään. Tutkimuksen avulla tulee esiin se erikoislaatuisuus, että koko maan kannalta keskeinen teollisuuden ala on vaikuttanut niin voimakkaasti saastumisen kontrolliin, mikä osoittaa sen vahvan ideologisen aseman. Tutkimukseni valottaa kontrolli-ideologiaa, ja erityisesti perheyhteyden diskurssin avulla tuon uudenlaisen näkökulman valvonnan joustavuuteen ja valtauksen mahdollisuuteen, joita aiemmat ympäristöpolitiikan ohjauskeinojen ja saastumisen kontrollin tutkimukset ovat sivunneet (vrt. Hildén et al. 2002; Sairinen 2002; Similä 2007). Tiedossani ei ole vastaavanlaista analyysyä, joka avaisi valvonnan joustavuutta. Tutkimukseni tuo esiin saastumisen kontrollin heikkouksia ja vääristymiä ja tarjoaa näin kriittisen lähtökohdan keskustella saastumisen kontrollista. Lisäksi tutkimukseni avulla on mahdollista tunnistaa nykypäivänkin ympäristöririkoksille (Talvivaaran kaivos, HS 10.11.2011) luonteenomaisia piirteitä. Näitä ovat suomalaisten poliitikkojen ja kunnanjohtajien usko teollisuusyhtiöihin rahaa tuottavina sampoina; teollisuusyhtiöiden tiedollinen ylivertaisuus ja mahdollisuus pimittää valvonnalle olennaista tietoa; valvontaviranomaisten pakko luottaa yhtiöiden tuottamaan tietoon; saastumisen ilmaantuminen aina ”yllätyksenä” sekä teollisuusyhtiöiden edustajien turvautuminen neutralisointi- ja noudattamisstrategioihin välttääkseen syyllisyyttä.

Voidaan kysyä, eikö vesien saastumisen kontrolli ole onnistunut hyvin ja tuottanut hyviä tuloksia. Eikö vesien saastumisen kontrollissa pitäisi olla aihetta tyytyväisyyteen? Miten toisin olisi voitu toimia? Vastaan, että vesien saastumisen tekninen kontrolli on edistynyt hyvin ja teknisestä näkökulmasta voi-

daan nykytilanteeseen olla kohtalaisen tyytyväisiä. Teknisestä kehityksestä ja tyytyväisyydestä huolimatta voidaan vesien saastumisen ja vesirikosten kontrollissa ja sen menestystarinassa havaita yksipuolisuuksia ja tästä johtuvia ongelmia. Esimerkiksi yhdyskuntajätevesien 20 vuoden etumatkaa teollisuusjätevesien puhdistukseen verrattuna (1970-luvulla) ei voida pitää vesien saastumisen kontrollin kannalta rationaalisena ja perusteltuna. Viive on ollut taloudellisten etujen sanelemaa, ja yleisemminkin metsäteollisuuden voitontavoittelun intressi on mitä ilmeisimmin ollut se ideologioiden taustalle kätkeyty intressi, josta käsin kontrollistrategia on selitettävissä.

SUMMARY

Finnish water protection has often been depicted as a success story. There have, however, been practices and principles, which have hampered and delayed water protection. This study illuminates those hampering factors by analysing the ideology of pollution control in Finland from the 1960s until the year 2000. The data consists of Water Economy journal articles, interviews with environmental authorities (control authorities) and court documents concerning six crime cases. Pollution crimes can be seen as an outcome of the acts of industry, control authorities and court system. Statistics show that very few violations against Water act or emission permissions were taken to a prosecutor and to the court process. This study focuses on the analysis of how environmental authorities had defined the exceeding of emission permissions and violations against Water act as deviance. Could one interpret that in terms of agency capture? What kinds of principles (ideologies) and practices guided the social control of water pollution?

The theoretical frame of the study draws on dialectical materialism, a meta-theoretical frame, which emphasis the dialectics between material (human praxis) and ideal. Ideology has its integrative legitimative and distorted aspects, which are analysed through moral regulation and regimes of justifications. The method employed in the study was the so called dialectical discourse analysis. The study shows that Finnish social control of water pollution has advanced, but in terms of ideology and attitudes changes within the last 40 years have been marginal. Technical professions have played a major role in the control of water pollution. Engineers, working as environmental authorities as well as those working as representatives of wood processing industry, have defined pollution problems in technical terms, rather than seeing them as political or social problems. Social control has been conceived as a matter of experts. This has led to the depolitisation of water issues, and marginalisation of citizens in discussion of water pollution.

The social control of water pollution has been practiced on the basis of two hegemonic discourses. These are technical-economic discourse, which emphasizes improvement of process and purification technology, through which emissions can be reduced, and the family connection discourse, which stresses close contacts with controlled and controllers. On the basis of discourses one can crystallise three concepts: corporate power, technological imperative and trust norm which have characterised the ideology of social control in Finland from 1960s till today. They show also paradoxes in social control. Control has been implemented on the basis of asymmetrical financial and knowledge resources between the environmental authorities (scarce resources) and the controlled industry (better resources). Environmental authorities were constrained to control water pollution in a way that resembles agency capture, i.e. is favorable to the interests of industry. The technical understanding of pollution has made it difficult for authorities to define the exceeding of permission limits as deviance. Furthermore, the ideology hampers social control and endangers the principles of authorities, such as transparency, equity and promotion of public

interest. Technological emphasis in social control obscures the broader questions of democracy, justice and redistribution of risks and responsibilities. Besides, the narrow understanding of control has promoted the narrow understanding of society and the environment, which has had consequences to the society's relationship with environment.

The study is located at the crossroads of environmental sociology, sociology of social control and ideology study. It participates in broad discussions concerning the Finnish society and its corruption and more specifically in discussions about ideology, social control and environmental crimes.

LÄHTEET

- Aakkula, I. 2001. Ympäristöririkokset alueellisten ympäristökeskusten käsittelyssä. Suomen ympäristökeskus, moniste 222. Helsinki: Edita.
- Abercrombie, N., Hill S. & Turner, B. S. 1980. *The Dominant Ideology Thesis*. London: George Allen & Unwin.
- Airaksinen, T. 2003. *Tekniikan suuret kertomukset. Filosofinen raportti*. Keuruu: Otava.
- Airanne, O. 1988. Teollisuuden jätevesikuormituksen kehittyminen. *Vesitalous*, 4.
- Alanen, I. 1991. Miten teoretisoida maatalouden pientuotantoa. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research* 81. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Alasuutari, P. 1996. *Toinen tasavalta: Suomi 1946–1996*. Tampere: Vastapaino.
- Albrecht, H.J. 1994. Environmental Criminal Laws and Environmental Crimes In Europe – Problems and Prospects. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice* 2, 168–179.
- Alexander, J. C., Giesen, B., Münch, R. & Smelser, N. J. (toim.) 1987a. *The Micro-Macro Link*. Berkeley: University of California Press.
- Allardt, E. 1983. *Sosiologia I*. Porvoo: WSOY.
- Althusser, L. 1984. Ideologiset valtiokoneistot. Suomentajat Lehto L. & Sivenius, H. *Kansankulttuuri*. Tampere: Vastapaino.
- Andersen, M.S. 1999. Ecological Modernisation Capacity: Finding Patterns in the Mosaic of Case Studies. Teoksessa M., Joas & A-S, Hermanson (toim.) *The Nordic Environments: Comparing Political, Administrative and Policy Aspects*. Aldershot: Ashgate, 15–45.
- Andersson, L. 1992. Ympäristöririkossäännösten yhteys aineelliseen erityislainsäädäntöön (hallintoakessorisuus). Teoksessa Oikeustiede. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen vuosikirja xxv. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino Oy, 5-55.
- Backman, E. 1972. Yhteisöjen rikosoikeudellisen vastuun ongelmia. Oikeusministeriön lainsäädäntöosaston julkaisu. Helsinki.
- Baier, A. 1996. *Moral Prejudices. Essays on Ethics*. USA: Harvard University Press.
- Beck, U. 1990. Riskiyhteiskunnan vastamyrryt. Organisoitu vastuuttomuus. Suomentaja Heikki Lempa. Saksankielinen alkuteos *Gegengifte. Die Organisierte Unverantwortlichkeit*. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main 1988. Tampere: Vastapaino.
- Beck, U. 1992. *Risk Society. Towards a New Modernity*. London: Sage.
- Ben-Porathin, Y. 1980. The F-connection: Families, Friends, and Firms in the Organization of Exchange. *Population and Development Review* 61, 1–30.
- Berger, P. & Luckmann, T. 1994. *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen: tiedonsosiologinen tutkielma*. Jälkisanat T., Aittola & V., Raiskila. Helsinki: Gaudeamus.
- Boltanski, L. & Thévenot L. 1991. *On Justification: Economics of worth*. Kääntänyt Porter, C. Princeton: Princeton University Press.
- Boltanski, L. & Thévenot L. 1999. The Sociology of Critical Capacity. *European Journal of Social Theory* 2 (3), 359–377.

- Boltanski, L. & Chiapello, E. 2005. *The New Spirit of Capitalism*. London: Verso.
- Box, S. 1983. *Power, Crime and Mystification*. London: Tavistock.
- Braithwaite, J., Grabosky, P. & Walker J. 1987. An Enforcement Taxonomy of Regulation Agencies. *Law and Policy* 9, 323–351.
- Braithwaite, V. 1998. Communal and Exchange Trust Norms: Their Value Base and Relevance to Institutional Trust. Teoksessa V., Braithwaite & M., Levi (toim.) *Trust and Governance*. New York: Russell Sage Foundation, 46–74.
- Brand, K.-W. 1994. Comparative movement analysis. A cultural neoinstitutional approach. *Julkaisematon paperi. Luento 2, pidetty Jyväskylän yliopistossa, 2. 6. 1994.*
- Callinicos, A. 2004. *Making History. Agency, Structure and Change in Social Theory*. Leiden: Brill.
- Chiapello, E. 2003. Reconciling the Two Principal Meanings of the Notion of Ideology: The Example of The Concept of The Spirit of Capitalism. *European Journal of Social Theory* 6 (2), 155–171.
- Chriss, J. J. 2007. *Social Control. An Introduction*. UK, Cambridge: Polity Press.
- Cohen, S. 1985. *Visions of Social Control. Crime, Punishment and Classification*. Cambridge: Polity Press in association with Basil Blackwell, Oxford.
- Coleman, J.S. 1988. Social Capital in Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology* 94, 95–120.
- Corrigan, P. & Sayer, D. 1985. *The Great Arch. English State Formation as Cultural Revolution*. Oxford: Basil Blackwell.
- Corrigan, P. 1990. *Social Forms/Human Capacities. Essays in Authority and Difference*. London: Routledge.
- Dant, T. 1991. *Knowledge, Ideology & Discourse. A Sociological Perspective*. London: Routledge.
- Dean, M. 1994. A Social Structure of Many Souls: Moral Regulation, Governance and Self-formation. *The Canadian Journal of Sociology* 19 (2), 145–168.
- Donner-Amnell, J. 1991. Metsäteollisuus yhteiskunnallisena kysymyksenä Suomessa. Teoksessa I., Massa & R., Sairinen (toim.) *Ympäristökysymys*. Helsinki: Gaudeamus.
- Donner-Amnell, J. 2000. Suomen ja metsäteollisuuden muodonmuutos? Kansainvälistymisen vaikutukset yhteiskunnan ja metsäyhtiöiden valintoihin. *Alue ja Ympäristö* 29 (2), 4–22.
- Donner-Amnell, J. 2003. Uusi, kestävä ja oikeudenmukainen Suomi. Teoksessa A., Lehtinen & P., Rannikko (toim.) *Oikeudenmukaisuus ja ympäristö*. Tampere: Gaudeamus, 130–159.
- Donner-Amnell, J. 2004. Vastuullisuus kansainvälistyvän metsäteollisuuden haasteena. Teoksessa A., Lehtinen & P., Rannikko (toim.) *Leipäpuusta arvopaperia, vastuun ja oikeudenmukaisuuden haasteet metsäpolitiikassa*. Hämeenlinna: Metsälehtikustannus, 223–244.
- Durkheim, E. 1984. *The Social Division of Labour*. London: Macmillan.
- Ekroos, A. 1998. Ympäristön- ja luonnonsuojeluoikeuden perusteet. Johdatusta ympäristönsuojelua ja luonnonsuojelua sekä luonnonvarojen käyttöä koskevaan lainsäädäntöön. Helsinki: Edita.

- Ellul, J. 1980. *The Technological System*. New York: Continuum.
- Ermann, D. & Lundman, R. 1996. *Corporate and Governmental Deviance. Problems of Organizational Behaviour in Contemporary Society*. Fifth edition. New York: Oxford University Press.
- Eshleman, A. 2004. Moral Responsibility. In *Stanford Encyclopaedia of Philosophy*. [Viitattu 12.2.2008] Saatavana: URL: <http://plato.stanford.edu/entries/moral-responsibility/>
- Ettala, M. ja Rossi, E. 1992. Metsäteollisuuden satunnaispäästöt vesistöihin. *Vesitalous*, 5.
- Fairclough, N. 1992. *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity.
- Fairclough, N. 1995. *Critical Discourse Analysis. The critical study of language*. 3rd imprint 1998 London: Longman.
- Foucault, M. 1961. *Histoire de la folie à l'âge classique - Folie et déraison*. Paris: Plon.
- Foucault, M. 1980. *Tarkkailla ja rangaista*. Keuruu : Otava.
- Foucault, M. 1986. *Power/ Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972-1977*. Teoksessa C., Gordon (toim.) Translated by Gordon, C. et al. Brighton: Harvester Press.
- Foucault, M. 1998. *Seksuaalisuuden historia*. Suomentanut K., Sivenius. Helsinki: Gaudeamus.
- Foucault, M. 2005. *Tiedon arkeologia*. Suomentanut T., Kilpeläinen. Tampere: Vastapaino.
- Friedrichs, D. 1996. *Trusted Criminals. White Collar Crime in Contemporary Society*. Belmont (CA): Wadsworth.
- Gadamer, H.-G. 2005. *Hermeneutiikka. Ymmärtäminen tieteissä ja filosofiassa*. Tampere: Vastapaino.
- Garland, D. 1997. Governmentality and the Problem of Crime: Foucault, Criminology, Sociology. *Theoretical Criminology* 1 (2), 173-214.
- Geuss, R. 2002. Genealogy as Critique. *European Journal of Philosophy* 10 (2), 209-215.
- Goffman, E. 1959. *The Presentation of Self in Everyday Life*. USA: Anchor book.
- Gouldson, A. & Murphy, J. (toim.) 1998. *Regulatory Realities: the Implementation and Impact of Industrial Environmental Regulation*. London: Earthscan.
- Gramsci, A. 1967. *En kollektiv intellektuell*. Uddevalla: Bo Cavefors.
- Gramsci, A. 1978. *Selections from the Prison Notebooks*. Toimittanut ja kääntänyt Q., Hoare, G., Nowell & G., Smith London: Lawrence & Wishart.
- Gramsci, A. 1979. *Vankilavihkot, valikoima*. Johdanto M., Böök (toim.) Suomentajat M., Berger, M., Böök & L., Talvio. Helsinki: kansankulttuuri Oy.
- Gramsci, A. 1982. *Vankilavihkot, valikoima 2. Mennyttä ja nykyistä, Tämän päivän ruhtinas, Valtio, Amerikanismi ja fordismi*. Suomentaneet M., Berger, M., Böök & L., Talvio. *Alkuteos Quaderni del carcere*, Torino 1975. Helsinki: kansankulttuuri Oy.
- Granovetter, M. 1985. Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness. *American Journal of sociology* 91, 481-510.

- Greimas, A. J. 1987. *On Meaning: Selected Writings in Semantic Theory*. Kääntäneet P.J., Perron & F.H., Collins. Minneapolis, Minn.: University of Minnesota Press.
- Gronow, J. & Klemola, P. & Partanen J. (toim.). 1977. *TANDEM. Tasa-arvon ja demokratian tutkimus. Demokratian rajat ja rakenteet Tutkimus suomalaisesta hallitsemistavasta ja sen taloudellisesta perustasta*. Juva: WSOY. Toinen painos.
- Habermas, J. 1971. *Toward a Rational Society*. London: Heinemann.
- Habermas, J. 1973. *Technic Und Wissenschaft Als Ideologie*. Frankfurt Am Main: Edition Suhrkamp.
- Haferkamp, H. 1987. *Complexity and Behaviour Structure, Planned Associations and Creation of Structure*. Teoksessa J., Alexander, C.B., Giesen, R., Münch & N.J., Smelser (toim.) *The Micro-Macro Link*. Berkeley: University of California Press, 177-192.
- Haila, Y. 1971. *Ei vettä rantaa rakkaampaa*. Sarja: Ärrä 8. Helsinki: Weilin & Göös.
- Hall, S. 1983. *The Problem of Ideology – Marxism Without Guarantees*. Teoksessa B., Matthews (toim.) *Marx – A Hundred Years On*. London: Lawrence and Wishart.
- Harvey, D. 2005. *Brief History of Neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Harvey, D. 1996. *Justice, Nature and The Geography of Difference*. Cambridge (Mass.): Blackwell.
- Hawkins, K. 1984. *Environment and Enforcement: Regulation and the Social Definition of Pollution*. New York: Oxford University Press.
- Hay, D. et al. 1977. *Albion's fatal tree. Crime and society in Eighteenth-Century England*. London: Penguin.
- Hay, C. 2007. *Why we hate politics*. Cambridge: Polity Press.
- Heinonen, P. 2000. *Vesiensuojelu*. Teoksessa K., Andreasson & V., Helin (toim.) *Suomen vuosisata*. Tilastokeskus. Jyväskylä: Gummerus, 297–305.
- Heiskala, R. & Luhtakallio, E. 2006. *Uusi jako: miten Suomesta tuli kilpailukykytalous?* Helsinki: Gaudeamus.
- Heritage, J. 1996. *Harold Garfinkel ja etnometodologia*. Suomentaja I., Arminen. Helsinki: Gaudeamus.
- Hildén, M., Lepola, J., Mickwitz, P., Mulders, A., Palosaari M., Similä, J., Sjöblom, S. & Vedung E. 2002. *Evaluation of environmental policy instruments – a case study of the Finnish pulp & paper and chemical industries*. Monographs of the Boreal Environment Research 21. Helsinki: Finnish Environment Institute.
- Hjerppe, R. 1988. *Suomen talous 1860 – 1985. Kasvu ja rakennemuutos*. Valtion painatuskeskus. Helsinki. Suomen Pankki.
- Hollo, E. J. 1976. *Pilaamiskiellon sisältö vesilain mukaan*. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 113. Vammala. Vammalan kirjapaino.

- Holstein, J. A. & Gubrium, J. F. 1995. *The Active Interview*. Thousand Oaks (Calif.): Sage.
- Holstein, J. A. & Gubrium, J. 2004. *The Active Interviewing*. Teoksessa D., Silverman (toim.) *Qualitative Research: Theory, Method and Practices*. 2. painos. London: Sage, 140–161.
- Horkheimer, M. 1972. *Critical Theory: Selected Essays*. New York: Seabury Press.
- Hunt, A. 2003. *From Moral Science to Moral Regulation*. Teoksessa G., Delanty, & E.F., Isin (toim.) *Handbook of Historical Sociology*. London: Sage.
- Iljenkov, E. 1984. *Dialektinen logiikka. Esseitä historian ja teorian alalta*. Suomentanut R., Kolehmainen. Moskova: Progress.
- Ilmonen, K. ja Jokinen, K. 2002. *Luottamus modernissa maailmassa*. Jyväskylän yliopisto, yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Jyväskylä: SoPhi.
- Isaksson, P. 1997. *Korruptio ja julkinen valta*. Tampere: Tampereen yliopisto. Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos, julkaisu nro. 15.
- Jensen-Eriksen, N. 2007. *Metsäteollisuus kasvun, integraation ja kylmän sodan Euroopassa 1950–1973*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia, sarja: Metsäteollisuuden maa osa 4.
- Jussila, H. 1990. *Tilapäispäästöt, niiden valvonta, talteenotto ja hallinta sulfaattisellutehtaalla*. Vesitalous, 1.
- Joas M. & Hermanson A.-S. (toim.) 1999. *The Nordic Environments: Comparing Political, Administrative and Policy Aspects*. Aldershot: Ashgate, cop. 1999.
- Johnson, T. & Dandeker, C. & Asworth C. 1987. *The Structure of social Theory. Dilemmas and Strategies*. Hong Kong: Macmillan Education. (alkuteos julkaistu 1984).
- Jokinen A. & Juhila K. 1991. *Pohjimmaiset asuntomarkkinat. Diskurssianalyysi kuntatason viranomaiskäytännöissä*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto. Asuntohallitus.
- Jokinen A. & Juhila K. & Suoninen E. 1993 *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino.
- Jokinen A. & Juhila K. & Suoninen E. 1999. *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino.
- Jokinen, P. 1995. *Tuotannon muutokset ja ympäristöpolitiikka. Ympäristösosiologinen tutkimus maatalouden ympäristöpolitiikasta vuosina 1970–1994*. Turku: Turun yliopiston julkaisuja, Sarja C osa 16.
- Jäger, S. 2001. *Discourse and Knowledge: Theoretical and Methodological Aspects of a Critical Discourse and Dispositive Analysis*. Teoksessa R., Wodak ja M., Meyer (toim.) 2001. *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: Sage Publications Ltd.
- Jänicke, M. 1995. *The Political System's Capacity for Environmental Policy*. Teoksessa M., Jänicke & H., Weidner (toim.) *National Environmental Policies: A Comparative Study of Capacity-Building*. Berlin: Springer verlag, 1–24.

- Kajosaari, E. 1993. Vesihuolto – silmäys menneeseen ja katse tulevaan. *Vesitalous* 2.
- Kauppila, J. 2000. Bruttokansantuotteen kasvu. Teoksessa K., Andreasson & V., Helin (toim.) Suomen vuosisata. Tilastokeskus. Jyväskylä: Gummerus, 170–172.
- Katko, T. & Juuti, P. 2006. Vaasan vedet. Vesihuoltoa ympäristön ja yhteiskunnan ehdoilla 1800-luvulta tulevaisuutteen. Tampere University Press. Verkkojulkaisut. ISBN 951-44-6756-6.
- Kekkonen, U. 1952. Onko maallamme malttia vaurastua? Helsinki: Otava.
- Keller, R. 2005. Analysing Discourse. An Approach From the Sociology of Knowledge. *Forum: Qualitative Social Research* 6 (3), [http://www.qualitative-research.net/fqs/Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research \(ISSN 1438-5627\)](http://www.qualitative-research.net/fqs/Forum%20Qualitative%20Sozialforschung/)
- Kenttämies, K. 1981. Vesistöjen kuormitus. *Suomen Luonto* 40 (5–6), 50–54.
- Kokkila, J. 1988. Ympäristöröiköksen käsitteestä ja sitä koskevasta lainsäädännöstä. Teoksessa P., Vihervuori ym. (toim.) Ympäristö ja yhteiskunta. Suomen ympäristöoikeustieteen julkaisuja, 11. Espoo: Suomen ympäristöoikeustieteen seura.
- Konttinen E. 1994. "Päijänne puhtaaksi – reittivedet raikkaammiksi". Jyväskylän yliopiston sosiologian julkaisuja 57/1994. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.
- Koppenjan, J.F.M & Hufen, J.A.M. 1991. Autopoiesis, Learning and Governmental Steering. Teoksessa J., Roeland, I., Veld, L., Schaap, C., Termeer & M.J.W Van Twist. (toim.) Autopoiesis and Configuration Theory: New Approaches to Societal Steering, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 171-181.
- Korjonen-Kuusipuro K. & Laine, P. & Michelsen K. 2004. Case Kaukas. Etelä-Karjala-instituutti. Lappeenranta teknillinen yliopisto. Lappeenranta
- Kortelainen, J. 1994. Uimaharju – yhteisestä asiasta ristiriitojen näyttämöksi. Teoksessa A., Lehtinen & P., Rannikko (toim.) Pasilasta Vuotokselle. Ympäristökamppailujen uusi aalto. Tampere: Gaudeamus, 194–211.
- Koskinen, T. 2001. Suomi metsäsektoriyhteiskuntana. Helsinki: Helsingin kauppakorkeakoulu.
- Kosonen, P. 1979. Suomalainen kapitalismi. Jyväskylä: Gummerus.
- Kosonen, P. 1998. Pohjoismaiset mallit murroksessa. Tampere: Vastapaino.
- Kramer, R. 1984, Corporate Criminality: The Development of an Idea. Teoksessa E., Hochstedler (toim.) Corporation as Criminals. Beverly Hills, Calif.: Sage
- Kuisma, M. 1990. Teollisuuden vuosisata 1890–1990. Teollisuusvakuutus ja sen edeltäjäyhtiöt 100 vuotta. Helsinki: Teollisuusvakuutus.
- Kuisma, M. 1993. Metsäteollisuuden maa: Suomi, metsät ja kansainvälinen järjestelmä 1620–1920. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Kuusi, P. 1968. 60-luvun sosiaalipoliittikka. Porvoo: WSOY. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisuja, 6.
- Kyntäjä, T. & Laitinen A. 1983. Oikeussosiologia. Porvoo: WSOY.

- Könni, U. & Nordberg, T. 1986. Simpeleen tehtaiden kahdeksan vuosikymmentä 1906-1986. Yhtyneet paperitehtaat Oy. Valkeakosken kirjapaino
- Laakkonen, S. 2001. Vesiensuojelun synty. Helsingin ja sen merialueen ympäristöhistoriaa 1878-1928. Helsinki: Gaudeamus.
- Laclau E. & Mouffe C. 1985. Hegemony and Socialist Strategy. Towards a Radical Democratic Politics. London: Verso.
- Lagerspetz, O. 1998. Trust: The Tacit Demand. Dordrecht, Kluwer.
- Laine, M. & Peltonen, L. 2003. Ympäristökysymys ja aseveliaksi. Tampere: Tampereen yliopistopaino.
- Laitinen A. 1989. Vallan rikokset. Oikeussosiologinen tutkimus organisaatiokollisuudesta ja sen yhteiskunnallisista edellytyksistä. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.
- Laitinen, A. & Aromaa, K. 1993. Näkökulmia rikollisuuteen. Helsinki: Hanki ja jää.
- Laitinen, A. & Aromaa, K. 2005. Rikollisuus ja kriminologia. Tampere: Vastapaino.
- Latour, B. 1986. The Powers of Association. Teoksessa J., Law (toim.) Power, Action and Belief. Sociological Review Monograph 32. London: Routledge and Kegan P. , 264-280.
- Layder, D. 1998. Sociological Practice. Linking Theory and Social Research. London: Sage Publications.
- Lehtola, A. 1994. Kansalisena Metsä-Suomessa - miten ympäristöstä utli kysymys Pohjois-Karjalassa. Teoksessa A., Lehtinen & P., Rannikko (toim.) Paisilasta Vuotokselle. Ympäristökamppailujen uusi aalto. Tampere: Gaudeamus, 212-237.
- Lehtola, M. & Paksula, K. 1984. Jäävuoren huippu: raportti talousrikoksista. Helsinki: WSOY.
- Lehtonen, J. 1994. Jäteveden puhdistuksen kehitys Suomessa pitkällä aikavälillä. Tampereen teknillinen korkeakoulu, B. ISSN 0784-655x, no. 58.
- Lidskog R. & Sundqvist, G. 2002. The Role of Science in Environmental Regimes: The Case of LRTAP. European Journal of International Relations 8 (1), 77-101.
- Lovio, R. 2002. Suomalaisten yritysten globalisointivaihe vuonna 2001. Helsinki: ETLA.
- Lovio, R. 2004a. Ympäristöasioiden hallintajärjestelmät ympäristöjohtamisen työkaluna. Teoksessa E., Heiskanen (toim.) Ympäristö ja liiketoiminta. Helsinki: Gaudeamus, 123-139.
- Lovio, R. 2004b. Ympäristöraportointi sisäisen organisaatiokulttuurin muuttamisen sekä ulkoisen viestinnän välineenä. Teoksessa E., Heiskanen (toim.) Ympäristö ja liiketoiminta. Helsinki: Gaudeamus, 172-181.
- Lovio, R. 2004c. Yrityksen sidosryhmät ja ympäristöjohtaminen. Teoksessa E., Heiskanen (toim.) Ympäristö ja liiketoiminta. Helsinki: Gaudeamus, 53-68.
- Lovio, R. ja Kuisma M. 2004d. Ympäristönsuojelun ja yritystalouden yhteensovittamisen haaste. Teoksessa E., Heiskanen (toim.) Ympäristö ja liiketoiminta. Helsinki: Gaudeamus, 17-49.

- Luhmann, N. 1988. Familiarity, Confidence, Trust: Problems and Alternatives. Teoksessa D., Gambetta (toim.) Trust: Making and Breaking Cooperative Relations. Oxford: Blackwell, 94-107.
- Luhmann, N. 1995. Social Systems. Stanford (CA): Stanford University Press.
- Lundqvist, L. J. 1999. Nordic Environmental Policy in Transition: Ecological Modernisation and Beyond. Teoksessa M., Joas & A-S. Hermanson (toim.) The Nordic Environments: Comparing Political, Administrative and Policy Aspects. Aldershot: Ashgate, 263-279.
- Lupton, D. 1999. Risk. London: Routledge.
- Mann, M. 1970. The social Cohesion of Liberal Democracy. American Sociological Review 35 (3), 423-439.
- Mannheim, K. 1979. Ideology and Utopia: an Introduction to the Sociology of Knowledge. London: Routledge and Kegan Paul. (Alkuteos julkaistu 1936)
- Marcuse, H. 1972. One-dimensional Man. London: Sphere Books.
- Marx, K. 1974. Pääoma. Kansantaloustieteen arvostelua 1. osa. Suomentaja O.V., Louhivuori. Moskova: Edistys.
- Marx, K. 1975. Grundrissen johdanto eli yleisjohdatus vuosien 1857-1858 taloustieteellisiin käsikirjoituksiin. Suomentaja A., Tiusanen. Kansankulttuuri Oy. Helsinki.
- Marx, K. 1978a. Teesejä Feuerbachista. Teoksessa. K., Marx ja F., Engels Valitut teokset, 6 osaa. Osa 2. Moskova: Edistys.
- Marx, K. 1978b. Louis Bonaparten Brumairenkuun kahdeksastoista. Teoksessa. K., Marx ja F., Engels. Valitut teokset, 6 osaa. Osa 3. Moskova: Edistys.
- Marx, K. & Engels, F. 1978c. Saksalainen ideologia. K., Marx ja F., Engels Valitut teokset, 6 osaa. Osa 2. Moskova: Edistys.
- Mannheim, K. 1979. Ideology and Utopia: an Introduction to the Sociology of Knowledge. London: Routledge and Kegan Paul. (Alkuperäisteos julkaistu 1936)
- Mayer, R., Davis, J. & Schoorman., F. 1995. An Integrative Model of Organizational Trust, Academy of Management Review 20 (3), 709-734.
- Meyer, R. 2006. Visiting Relatives: Current Development in the New Sociology of Knowledge. Organization 13 (5), 725-738.
- Merton, R. K. & Nisbet, R. A. 1961. Contemporary Social Problems. New York: Harcourt, Brace & World Inc.
- Mouzelis, N. P. 1995. Sociological Theory: What Went Wrong? Diagnosis and Remedies. London: Routledge.
- Mustonen S. et al. 1980. (toim.) Vesihallinto 1970-1980. Helsinki: Vesihallitus.
- Mutti, A. 1994. Fiducia. Enciclopedia Scienze sociali. Roma, istituto della Enciclopedia Italiana IV, 79-87.
- Myerson, G. ja Rydin, Y. 1996. The Language of Environment: A New Rhetoric. London: UCL Press.
- Mäkelä, K. 1990. Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Helsinki: Gaudemus.

- Nienstedt, S. 1997. Ympäristöpolitiikan alku. Ympäristönsuojelun tulo suomen valtakunnalliseen politiikkaan 1960- ja 1970-luvun vaihteessa. Turun yliopiston poliittisen historian tutkimuksia 9. Turku.
- Nissinen, M. 1993. Ympäristöririkoksista osa I. Suomen poliisilehti, poliisipäällystön ammattilehti 3, 4-8.
- Nokela, R. 1999. Maa- ja Vesitekniikan historiikki. Vesitalous, 5.
- Nuutila, A.-M. 1997. Rikoslain yleinen osa. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.
- O'Dea, T. 1963. Sociological Dilemmas: Five Paradoxes of Institutionalization. Teoksessa E., Tiryakian (toim.) Sociological Theory, Values and Sociocultural Change. New York: Free Press.
- Ojaranta, J. 1983. Johan myrkyn lykkäs. Tampere: Kustannusvaihe.
- Paasilinna, E. 1972. Pidot Suomessa. Helsinki: Otava.
- Parker, I. 1992. Discourse Dynamics. Critical Analysis For Social and Individual Psychology. London: Routledge.
- Patton, M.Q. 1990. Qualitative Evaluation and Research Methods. USA: Sage Publications.
- Pearce, F. 1976. Crimes of the powerful. London: Pluto.
- Pekkarinen, J. & Vartiainen, J. 1993. Suomen talouspolitiikan pitkä linja. Porvoo: WSOY
- Pekonen, K. 2003. Hallitseminen. Teoksessa M., Hyvärinen, J., Kurunmäki, K., Palonen, T., Pulkkinen & H., Stenius (toim.) Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria, 117-166. Tampere: Vastapaino.
- Pemberton, S. 2004. The Production of Harm in the United Kingdom: A Social Harm Perspective. PhD Dissertation. University of Bristol.
- Perrow, C. 1984. Normal Accidents. New York: Basic Books.
- Pfohl, S. 1994. Images of Deviance and Social Control. A Sociological History. New York: McGraw-Hill. Second edition.
- Pirttilä, I. 1993. Me ja maailman mallit: tiedonsosiologian ydintä etsimässä. Joensuu: Joensuun yliopisto, 18.
- Pirjatanniemi, E. 2005. Vihertyvä rikosoikeus: ympäristökriminalisointien oikeutus, mahdollisuudet ja rajat. Helsinki: Edita.
- Poulantzas, N. 1976. Political Power and Social Classes. Kääntänyt T., O'Hagen London: NLB.
- Potter, J. & Wetherell, M. 1987. Discourse and Social Psychology: Beyond Attitudes and Behaviour. London: Sage.
- Power, M. 1999. The Audit Society. Rituals of Verification. Oxford: Oxford University Press.
- Puuronen, V. 1997. Johdatus nuorisotutkimukseen. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja, 4. Tampere: Vastapaino.
- Quinney, R. 1975. Criminology: Analysis and Critique of Crime in America. Boston: Little Brown.
- Rannikko P. 1994. Ympäristökamppailujen aallot. Teoksessa A., Lehtinen & P., Rannikko. (toim.) Pasilasta Vuotokselle. Ympäristökamppailujen uusi aalto. Tampere. Gaudeamus, 11-28.

- Ransome, P. 1992. Antonio Gramsci. A New Introduction. Hertfordshire: Harvester Wheatsheaf.
- Raumolin, J. 1984. Metsäsektorin vaikutus suomen taloudelliseen ja yhteiskunnalliseen kehitykseen. Oulun yliopisto, Pohjois-Suomen tutkimuslaitos. Oulu. C51.
- Reckwitz, A. 2002. Toward a Theory of Social Practices. A Development in Culturalist Theorizing. *European Journal of Social Theory* 5 (2), 243–263.
- Ricoeur, P. 1991. From Text to Action. *Essays in Hermeneutics, II*. Kääntänyt K., Blamey & J.B., Thompson. USA: Northwestern University Press. (Alkuperäisteos *Du texte à l'action Essais d'hérméneutique, II* julkaistu 1986)
- Rose, N. S. 1999. Powers of Freedom: Reframing Political Thought. UK, Cambridge: Cambridge University Press.
- Ross, E. A. 1896. A Social Control. *American Journal of Sociology*.
- Ross, E. A. 1907. The Criminaloid. Teoksessa G., Geis & R.F., Meier (toim.) *White-Collar Crime: Offences in Business, Politics, and the Professions*. New York: Free Press, 29–37. (alkuperäisjulkaisu *Atlantic Monthly* 99 January 1907, 44–40)
- Ruonavaara, H. 1997. Moral Regulation: A Reformulation. *Sociological Theory* 15 (3), 277–293.
- Ruonavaara, H. 1998. "Vanhat" yhteiskunnalliset liikkeet moralisääntelyn projektina. Teoksessa K., Ilmonen & M., Siisiäinen (toim.) *Uudet ja vanhat liikkeet*. Tampere: Vastapaino.
- Ruuskanen, P. 2003. Verkostotalous ja luottamus. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Kopijyvä.
- Saaristo, K. 2000. Avoin asiantuntijuus. Ympäristökysymys ja monimuotoinen ekspertiisi. *Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja* 66. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Sairinen, R. 2000. Regulatory Reform of Finnish Environmental Policy. Helsinki: Teknillinen korkeakoulu.
- Sairinen, R., 2009. Ympäristöhallinnan monet teoriat. Teoksessa I., Massa, (toim.) *Vihreä teoria. Ympäristö yhteiskuntateorioissa*. Helsinki: Gaudeamus, 130–150.
- Sayer, A. 2004. *Realism and Social Science*. London: Sage.
- Sayer, D. 1979. *Marx's Method. Ideology, Science and Critique in Capital*. Sussex: Harvester Press.
- Sayer, D. 1987. *The Violence of Abstraction. The Analytic Foundation of Historical Materialism*. New York: Basil Blackwell.
- Sarewitz, D. 2004. How Science Makes Environmental Controversies Worse. *Environmental Science & Policy* 7, 385–403.
- Scheff, T. J. 1966. *Being Mentally Ill : A Sociological Theory*. Aldine, Chicago.
- Scheler, M. 1980. *Problems of a Sociology of Knowledge*. Johdanto K.W. Stickers (toim.) *Käännös Frings, M.S*. London: Routledge & Kegan P.
- Schütz, A. 1962. *Concept and Theory Formation in the Social Sciences*. Teoksessa Schutz 1962, 48–66.

- Schütz, A. 2007. Sosiaalisen maailman merkityksekkäs rakentuminen. Jyväskylä: Vastapaino. Alkuteos: *Der Sinnhafte Aufbau der Sozialen Welt: Eine Einleitung in die verstehende Soziologie* (1932).
- Sevola, Y. 2000. Puun käyttö. Teoksessa K., Andreasson & V., Helin (toim.) Suomen vuosisata. Tilastokeskus. Jyväskylä: Gummerus, 117-121.
- Shapiro, S. P. 1990. Collaring the Crime, not the Criminal: Reconsidering the Concept of White-Collar Crime. *American Sociological Review* 55 (3), 346-365.
- Siisiäinen, M. 1986. Intressit, yhdistyslaitos ja poliittisen järjestelmän vakaisuus. Jyväskylä: *Studies in education, psychology and social research* 57.
- Silverman, D. 2001. *Interpreting Qualitative Data: Methods for Analyzing Talk, Text and Interaction*. London: Sage.
- Similä, J. 2007. Regulating Industrial Pollution. The Case of Finland. *Forum Iuris*. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisut. Helsinki: yliopistopaino. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-2335-4>.
- Sintonen, T. 1999. Etninen identiteetti ja narratiivisuus. Kanadan suomalaiset miehet elämänsä kertojina. Jyväskylä: Sophi.
- Staude, J. 1967. Max Scheler. An Intellectual Portrait. The Free Press., New York.
- Strauss, A. & Corbin, J. 1990. *Basics of Qualitative Research. Grounded Theory Procedures and Techniques*. USA: Sage Publications.
- Suchting, W. 1983. Knowledge and Practice: Towards a Marxist Critique of Traditional Epistemology. *Science and Society* XLVII (1),
- Sulkunen, P. & Törrönen, J. 1997. Arvot ja modaalisuus sosiaalisen todellisuuden rakentamisessa. Teoksessa P., Sulkunen & J., Törrönen (toim.) *Semiioottisen sosiologian näkökulmia. Sosiaalisen todellisuuden rakentuminen ja ymmärrettävyys*. Helsinki Gaudeamus.
- Sulkunen, P. & Törrönen, J. 1997. Todellisuuden ymmärrettävyys ja diskurssi-analyysin rajat. Teoksessa P., Sulkunen & J., Törrönen (toim.) *Semiioottisen sosiologian näkökulmia. Sosiaalisen todellisuuden rakentuminen ja ymmärrettävyys*. Helsinki Gaudeamus.
- Sutherland, E.H. 1949. *White Collar Crime*. New York: Holt.
- Swedberg, R. 2005. *Interest*. England, Berkshire: Open University Press.
- Sykes, G. M. 1978. *Criminology*. New York: Harcourt Brace Jovanovich. Inc.
- Sykes G. M. & Matza, D. 1959. Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency. *American Sociological Review* 22, 664-670.
- Szczepanski, J. 1970. *Sosiologian peruskäsitteet*. Helsinki: kansankulttuuri.
- Tainio, R. 2004. Suomen yrityssektorin rakenteellinen ja kulttuurinen muutos. Teoksessa R., Heiskala (toim.) *Artikkelikokoelma tutkimushankkeesta Sosiaaliset innovaatiot, yhteiskunnan uudistumiskyky ja taloudellinen menestys*. [Viitattu 12.2.2008] Saatavana URL: <http://www.sitra.fi/Julkaisut/Heiskala.pdf>
- Tarrow, S. 1994. *Power in Movement, Social Movements, Collective Action and Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Temmes, M. 1989. *Virastojen kehityskaaret. Valtion virastojen kehitys. Valtionhallinnon kehittämiskeskus*. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

- Thévenot L. 2006. Which Road to Follow? The Moral Complexity of an "Equipped" Humanity. Teoksessa J., Law, & A., Mol (toim.) Complexities. Social Studies of Knowledge Practices. Duke University Press.
- Träskman, P. O. 1992. Miljöbrott och kontroll av miljöbrottslighet. Helsingfors: Helsingfors universitet, institutionen av straff- och processrätt. Juristförbunds förlag.
- Törrönen J. 2004. Valvontaa ja vastuuta. Päihteet ja julkisen tilan moraalisaatety. Helsinki: Gaudeamus.
- Uronen, R. 1981. Kansainvälisen vesihuollon vuosikymmenen avaus sekä vuosikymmenen tausta, tavoitteet. Vesitalous, 4.
- Tuomainen, J., Pennanen, J., Sahivirta E. & Väänänen K. 2001. Ympäristölainsäädännön laillisuusvalvonta. Helsinki. [viitattu 8.3.2002] Saatavana URL: <http://www.vyh.fi/palveelut/julkaisu/elektro/yo74/julkaisu1.pdf>.
- Wahlström, E. & Hallanaro, E.-L. & Manninen S. 1996. Suomen ympäristön tulevaisuus. Suomen ympäristökeskus. Helsinki: Edita.
- Vakkilainen, P. 1987. Ympäristönsuojelun koulutus. Vesitalous, 2.
- Valkonen, J. 2003. Lapin luontopolitiikka. Analyysi vuosien 1946–2000 julkisesta keskustelusta. Tampere: Tampere University Press
- Waris, H. 1974. Muuttuva suomalainen yhteiskunta. Porvoo: WSOY. 2. uusittu painos.
- Weale, A. 1992. The New Politics of Pollution. Manchester: Manchester University.
- Vikatmaa, J. 1973. Vesien saastuminen rikosoikeudellisena ongelmana. Helsinki: Suomen lakimiesliiton kustannus.
- Virkkunen, J. & Tuori, K. (toim.) 1980. Hallinnon rakenteet. Valtiovarainministeriö, järjestelyosasto. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Virtanen, S. 1994. Metsäteollisuuden jätepestöt ja niiden aiheuttamat yhteiskunnalliset reaktiot 1900-luvulla. Teoksessa T., Myllyntaus (toim.) Liikkeen voima: kansalaistoiminta ympäristökysymysten muovaajana. Oulu, 52–72.
- Wodak, R., & Meyer, Michael (toim.) 2001. Methods of Critical Discourse Analysis. London: Sage Publications Ltd.
- Vold, G. B., Bernard Thomas J. and Snipes J. B. (toim.) 1998. Theoretical Criminology. Fourth edition. New York: Oxford University Press
- Wynne, B. 1996. May the Shhep Safely Graze? A Reflexive View on the Expert-Lay Knowledge Divide. Teoksessa S., Lash, B., Szerszinsky ja B., Wynne (toim.) Risk, Environment and Modernity. London: Sage, 44–83.
- Yeager, P. C. 1993. The Limits of Law. The public regulation of private pollution. New York: Cambridge University Press.
- Ylönen M. 1996. Ympäristökonflikti valtasuhteiden muodostumisen näkökulmasta. Jyväskylän yliopiston sosiologian julkaisuja. 61/1996. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.
- Ylönen, M. 2010. Tieto, tiede ja asiantuntijuus. Teoksessa J., Valkonen (toim.) ympäristösosiologia. Helsinki: WSOY.
- Ympäristönsuojelutekniikan professuuri teknilliseen korkeakouluun. Vesitalous, 1989, 4.

Televisio-ohjelmat

4U Ympäristörikos kannattaa. TV-nelonen 22.10.1998. Video.

Kansakunnan lisämuisti: Vuodet varrella virran. TV 2, 18.8.2002.

Komiteamietinnöt

Vesien velvoitetarkkailun kehittäminen. Velvoitetarkkailutyöryhmä mietintö 1989: 47. Ympäristöministeriö. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Vesiensuojelun ja vesihuollon rahoituskomitean mietintö. Komiteamietintö 1970: B118. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Ympäristörikostoimikunnan mietintö. Komiteamietintö 1973: 49. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Oikeustapaukset

Joutseno Pulp Oy:

Korkein oikeus, R88/692,

Itä-Suomen vesioikeuden päätös 17.7.1972 N.O 50/Va/72; 177.R70

Korkein oikeus, V.A.D. 1973, N.O. 944.

Keski-Suomen Selluloosa Oy:

R 89/144,

Keskusrikospoliisin Keski-Suomen lääninosaston poliisitutkintapöytäkirja, no R/39/83/17.2.1984, ja liitekansio tutkintapöytäkirjaan R/39/83.

Keskusrikospoliisin Keski-Suomen lääninosaston poliisitutkintapöytäkirja no R/47/83, 23.3.1984, ja pöytäkirjan liite.

Metsäliiton teollisuus Oy:

179.R.85,

Itä-Suomen vesioikeuden päätös N.O 5/Ym/I/86, 13.6. 1986

Kajaani Oy:

VE91/6,

Pohjois-Suomen vesioikeuden päätös 21.6.1990

Vesiylioikeuden päätös 13.6.1991

Yhtyneet Paperitehtaat Oy:n Simpeleen tehtaat:

Itä-Suomen vesioikeus, 209.R.71

Lisätutkintapöytäkirja, 2.9. 1970 ja 3.9. 1970.

Vesihallituksen kirje Kymen läänin poliisitarkastajalle 23.8.1971

No R 69/71 Keskusrikospoliisin Kymen lääninosaston tutkintapöytäkirja.

Yhtyneet Paperitehtaat Oy:n Simpeleen tehtaat, kalakuolema Kokkolanjoessa-heinäkuussa 1971. tutkintapöytäkirja kalakuolemista 2.8.1971, liite 37. Kymen läänin osasto Kouvola.

Muut viralliset julkaisut

Suomen laki II 1997. Helsinki 1997. Kauppakaari Oy, Lakimiesliiton kustannus. Toimittajat Onnikki, Erkki ja Hannu Ranta. (vesi- ja ympäristö, maankäyttö)

Suomen laki I 1997. Helsinki 1997. Kauppakaari Oy, Lakimiesliiton kustannus. Toimittaja Timonen Pekka. (perus- ja ihmisoikeudet, rikosoikeus)

Tilastokeskus. Oikeustilastollinen vuosikirja 1997. Oikeus 1998:4

Tilastokeskus. Oikeustilastollinen vuosikirja 1998. Oikeus 1999:3

Tilastokeskus. Oikeustilastollinen vuosikirja 1999. Oikeus 2000:18

Tilastokeskus. Oikeustilastollinen vuosikirja 2000. Oikeus 2001:16

Tilastokeskus. Oikeustilastollinen vuosikirja 2001. Oikeus 2002:1

Tilastokeskus. Oikeustilastollinen vuosikirja 2002. Oikeus 2002:18

Tilastokeskus. Suomen vuosisata. 2000. toimittaneet Andreasson, Kristiina ja Helin, Vesa.

Tilastokeskus. Puu- ja paperiteollisuuden tuotanto 1925–2006.

<http://www.stat.fi/tup/suomi90/toukokuu-kuvio-puujapaperi.html>.
10.2.2009.

Tullihallitus.

http://www.tulli.fi/fi/05_Ulkomaankauppatilastot/11_Arkisto/03_Tilastokatsaus. 10.2.2009.

Lehdet

Helsingin Sanomat 27.8.2001

Helsingin Sanomat 27.11. 2001

Helsingin Sanomat 9.12. 2001

Helsingin Sanomat 2.7.2009, A2

Helsingin Sanomat 19.7.2009

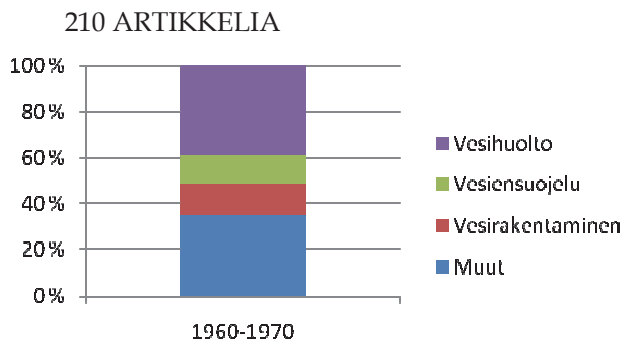
Suomen kuvalehti 1991, 1. Vesihallituksen pääjohtajan, Simo Jaatisen haastattelu.

Vesitalous-lehdet vuosilta 1960–2000

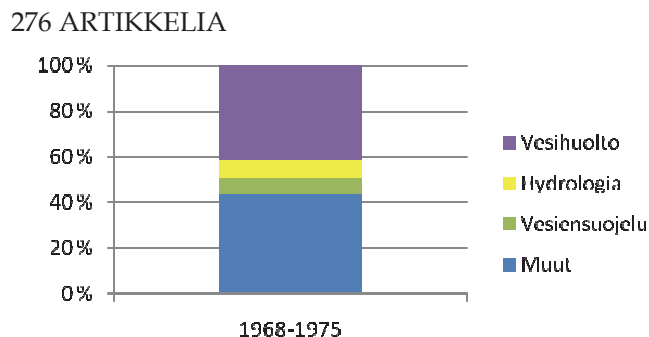
LIITE 1

VESITALOUS-LEHTIEN TEEMAT

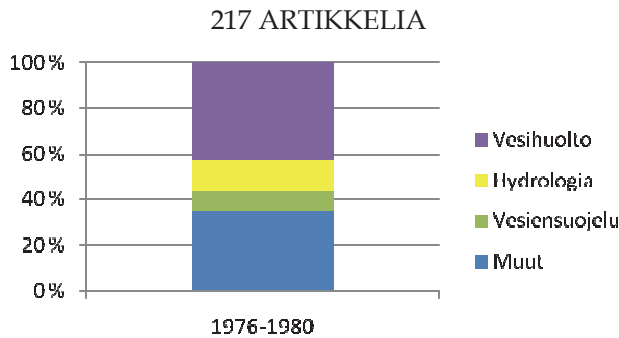
Esitän tässä Vesitalous-lehden teemojen määrällisen kuvailun. Tarkastelen vesiensuojelua koskevien kirjoitusten lukumäärää suhteessa kahteen yleisimpään kirjoitusaiheeseen eri vuosikymmenillä. Luokittelu perustuu lehden omaan luokitteluun. Luokittelujaksot olivat aluksi 8 vuoden välein, sitten 5 vuoden välein ja lopuksi 9 vuoden välein. Vuosien 1960–1967 numerot sisälsivät 210 artikkelia, joista lähes puolet käsitteli vesihuoltoa (82), joka tuolloin kehittyi voimakkaasti valtion taloudellisella tuella. Vesihuolto sisälsi vedenhankinnan ja jakelun sekä viemäroinnin ja jäteveden käsittelyn. Seuraavaksi eniten oli vesirakentamista (29) ja vesiensuojelua (26) koskevia kirjoituksia. Luokka muut koostuu useista teemoista kuten lainsäädäntöön liittyvistä kirjoituksista, hydrologiasta tai kansainvälisten vesiensuojelukongressien aiheiden ja kansainvälisen vesientutkimuksen yhteistyön esittelyistä.

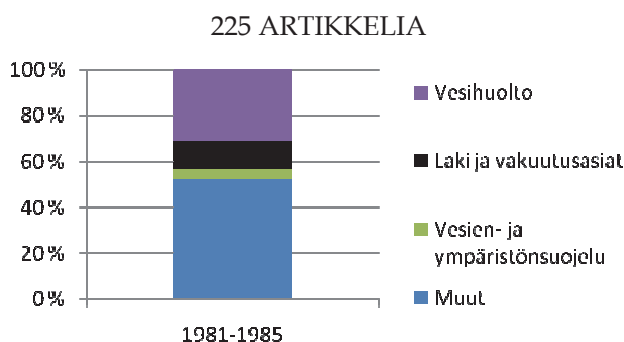
Ajanjaksolla 1968–1975 Vesitalous-lehdessä ilmestyi 276 artikkelia. Nytkin vesihuoltoa koskevia kirjoituksia oli eniten (114) ja ne kattoivat lähes puolet kyseisen ajanjakson kirjoituksista. Toiseksi eniten artikkeleja oli yleisaiheista (45), joista osa käsitteli vesihallituksen perustamista ja sen tehtäviä. Jätin kuviosta yleisaiheet pois, ja sisällytin sen luokkaan muut. Kolmanneksi eniten kirjoituksia oli hydrologiasta (22) ja tämän jälkeen vesiensuojelusta (21).

Vesitalous -lehden vuosien 1976–1980 artikkelit sisälsivät 217 artikkelia. Vesi- huolto oli yleisin kirjoituksen aihe myös vuosina 1976–1980, siitä julkaistiin yhteensä 93 artikkelia. Toiseksi eniten kirjoitettiin hydrologiasta (30) ja kolmanneksi yleisimpänä aiheena oli vesiensuojelu (19 + 1 ympäristönsuojelua koskeva kirjoitus).

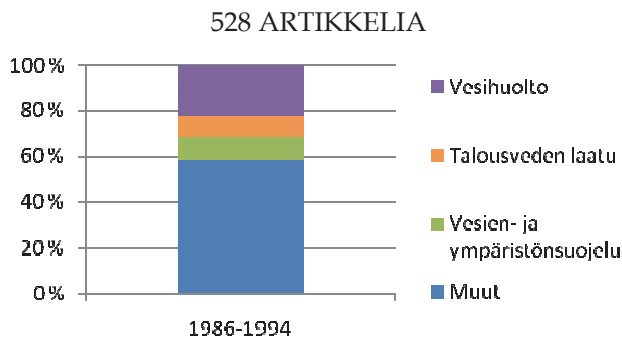

Ajanjaksolla 1981–1985 artikkeleja oli 225. Vesi- huoltoa koskevien kirjoitusten määrä ja suhteellinen osuus laskivat aikaisempiin ajanjaksoihin verrattuna. Edelleen kuitenkin vesihuoltoa koskevat kysymykset muodostivat kolmasosan kirjoituksista (70). Yleisaiheisiksi luokitellut kirjoitukset olivat lukumääräisesti seuraavaksi isoin aihepiiri (41). Näihin kuului esimerkiksi mikrotietokoneiden käyttöä vesihuoltolaitosten hallinnoinnissa koskeva kirjoitus. Sisällytin yleisaiheet luokaan muut. Seuraavaksi eniten kirjoituksia oli laki- ja vakuutusasioista (28) mutta vesien- ja ympäristönsuojelua koskevia kirjoituksia oli vain 10. Tämä ei ollut linjassa ainakaan esimerkiksi 1980-luvulla ilmenneiden vesistökonfliktien kanssa. Toisaalta myös muissa kuin vesiensuojelua koskevissa kirjoituksissa oli käsitelty vesien saastumista ja sen hallintaa.

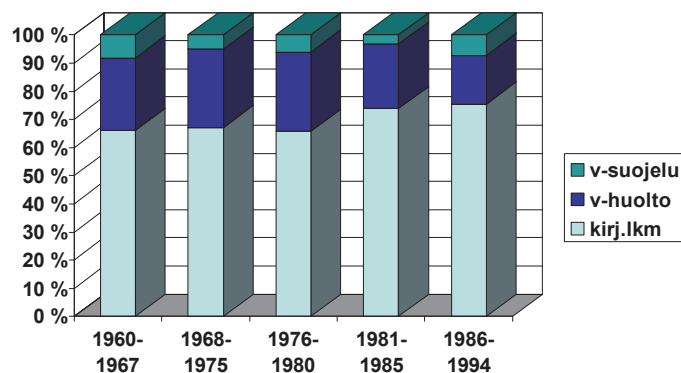

Vuosien 1986–1994 Vesitalous-lehdet sisälsivät 528 artikkelia. Vesi- huoltoa koskevien artikkeleiden määrä (120) oli pudonnut nyt viidesosaan kaikista kirjoituksista. Silti ne muodostivat edelleen suurimman yksittäisen kirjoittelun kohteen. Kiinnostavaa on se, että vesien- ja ympäristönsuojelua koskevat artikkelit

(52) olivat toiseksi suurin kirjoitusten aihe, sitten talousveden laatu (49), yleisaiheet (45) ja pohjavettä koskevat kirjoitukset (36). Yhdessä nämä veden laatua ja suojelua koskevat artikkelit muodostivat noin neljänneksen ajanjakson Vesitalous-lehtien kirjoituksista. Tämän määrällisen tarkastelun nojalla veden laatua ja suojelua koskevat asiat nousivat ajanjaksolla 1986–1994 merkittäviksi keskustelun kohteiksi aikaisempiin vuosiin verrattuna. Aikaisempiin vuosikymmeniin verrattuna vesihuollon merkitys on vähentynyt huomattavasti, kun taas vesien-suojelun ja siihen läheisesti liittyvien kysymysten, kuten talousveden laadun merkitys on lisääntynyt. Muutos vesihuollon ja vesiensuojelun suhteessa ilmentää sitä, että vesihuollon ja vesiensuojelun kysymykset ovat lähentyneet toisiaan, niitä ei voitu pitää enää toisistaan erillään olevina teemoina vaan toisiaan täydentävinä, sillä raakavesilähteiden puhtaudella oli vaikutusta myös vesihuoltoon, eli veden hankintaan ja jätevesien käsittelyyn.

Vesitalous- lehden kirjoitukset

Vesitalouslehtien vuosien 1995–2000 artikkeleista ei löytynyt valmista luokittelua. Katsoin, että luokittelukriteereitä tuntematta ja yksinomaan otsikon perus-

teella oli vaikea lähteä jakamaan tekstejä eri luokkiin, siksi jätin tehtävän teke-
mättä. Artikkeleja kyseisellä ajanjaksolla oli kaiken kaikkiaan 365. EU-
lainsäädännön asettamat vaatimukset olivat otsikkona vain yhdessä kirjoituk-
sessa tuolla ajanjaksolla.

LIITE 2

RIKOSTAPAUKSET

1. JOUTSENO-PULP OY:N RIKOSTAPAUSET VUODELTA 1969

Maailmanmarkkinoiden muutos ja investointisuunnitelma

Itä-Suomessa, Joutsenossa, sijainneen Joutseno Pulp Oy:n¹³⁷ rikostapauksen taustalähtökohtana oli 1960-luvulle sellun maailmanmarkkinoilla tapahtunut muutos valkaistun sulfaattiselluloosan eduksi. Yksinomaan valkaisuamatonta sulfaattiselluloosaa tuottanut yhtiö päätti sijoittaa valkaisulaitoksen rakentamiseen toiminnan kannattavuuden varmistamiseksi. Yhtiön edustajat hakivat elokuussa vuonna 1968 Itä-Suomen vesioikeudelta lupaa jätevesikuormituksensa lisäämiseksi Saimaassa. Suunnitellun valkaisulaitoksen tuotantokapasiteetiksi laskettiin 170 000 tonnia valkaistua sulfaattiselluloosaa vuodessa. Kuormituksen arvioitiin lisääntyvän biologisen hapenkulutuksen (BHK5:n) osalta 19 tonnista 27 tonniin vuorokaudessa. Biologinen hapenkulutus oli tuolloin keskeisin jätevesien haitallisuuden osoitin kiintoaineiden määrän lisäksi, sen sijaan valkaisuun liittyvistä orgaanisista klooriyhdisteistä ei vielä tuolloin puhuttu.

Yhtiön edustajilla oli varsin myönteinen käsitys valkaisun aiheuttamien päästöjen vähäisyydestä. Heidän mukaansa sulfaattiselluloosatehtaiden jätevedet *"eivät yleensä, kuten tunnettua, aiheuttaneet kovin suuria haittoja vesistöissä."* Lisäksi he uskoivat jätevesien sekoittuvan ja laimenevan helposti ja siksi vesistölle aiheutetut haitat jäisivät vähäisiksi. Sen sijaan tuohon aikaan vesiviranomaisena toiminut Maataloushallitus oli tarkkaillut Saimaan vesistön tilaa ja todennut pilaantumisen edenneen pitkälle puunjalostusteollisuuden jätevesien vaikutuksesta, ja siksi se ei katsonut olevan edellytyksiä jätekuormituksen lisäämiselle Saimaassa. Maataloushallitus esitti, että mikäli Saimaan suojelemissuunnitelmien mukaisesti jätevedet voidaan johtaa muualle kuin Saimaaseen, ei viranomaisilla olisi hankkeeseen huomauttamista. (oikeusasiakirjan liite.)

Valkaisulaitoksen käynnistäminen lain vastaisesti

Joutseno Pulp Oy aloitti valkaisimon käytön syyskuussa vuonna 1969 ilman vesioikeuden lupaa. Tuolloin valvontaviranomaisina toimineet Maataloushallitus ja sen alainen Kymen maanviljelysinööripiiri eivät puuttuneet valkaisulaitoksen käynnistämiseen, vaikka Maataloushallitus olikin vastustanut valkaisimon jätevesien laskemista Saimaaseen vesistön korkean kuormituksen takia. Valkaisimon käynnistäminen ilman lainvoimaista lupaa ei johtanut poikkeavaksi nimeämiseen.

¹³⁷ Joutseno Pulp Oy: n edeltäjä oli Pulp niminen yhtiö, joka oli aloittanut toimintansa vuonna 1908. Pulp-yhtiön omistanut Kaukas Oy myi puolet tehtaan osakkeista Repola-Viipuri Oy:lle vuonna 1951, jolloin muodostettiin Joutseno Pulp Oy.

Valvontaviranomaisten hiljainen hyöäksyntä

Yhtiön avointa vesilain vastaista toimintaa ja Maataloushallituksen sekä paikallisena valvontaviranomaisena toimineen Kymen maanviljelysinsinööripiirin puuttumattomuutta valkaisulaitoksen käynnistämiseen voidaan ymmärtää tuon aikaista maanlaajuista teollisuuden laitonta tilaa vasten. Suuri osa suomalaisista teollisuuslaitoksista toimi 1960-luvulla ilman vesilain velvoittamaa lupaa. Vesilaki oli astunut voimaan vuonna 1962, ja teollisuuslaitosten lupahakemukset olivat ruuhkautuneet vesioikeuksiin niiden vähäisen henkilökunnan takia. Siksi teollisuuslaitoksia, jotka olivat jättäneet lupahakemuksensa jätevesien johtamiseksi vesistöön, ei voitu pitää syyllisinä niistä riippumattomista syistä saamatta jääneisiin lupiin. Täten vaihtoehtoisten laillisten toimintamuotojen olemassaolo oli rajallinen ja tämä loi ymmärrystä yhtiön toimintaa kohtaan. Lisäksi ratkaisevana toiminnan legitimoijana toimi Maataloushallituksen laatima yleiskirje luvanhakuvelvollisille. Kirjeessä todettiin, että *"mikäli vesistön kuormitus vastaa yleissuunnitelmassa esitettyä tasoa tai mikäli ryhdytään viivyttelemättä ja Vesioikeuden lupapäätöstä odottelematta toimenpiteisiin sanotun tason saavuttamiseksi, ei oikeudeton tila anna aihetta syytetoimenpiteisiin."* (Maataloushallituksen yleiskirje vesilain 1:19 tarkoittamille luvanhakuvelvollisille, oikeuspöytäkirja, yhtiön asianajajan vastine 10.5.1971). Yleiskirje toimi hallinnon ja metsäteollisuuslaitosten välisenä "sopimuksena" oikeudettoman tilan hyväksyttävyydestä. Pelkkä laitton tila ei siis ollut riittävä syy poikkeavaksi nimeämiselle. Koska Joutseno Pulp Oy oli investoinut 4,7 miljoonaa markkaa jätevesien vähentämiseksi, lähinnä pesemöiden rakentamiseksi, katsoivat viranomaiset sen ryhtyneen toimenpiteisiin jätevesikuormituksen vähentämiseksi. Lisäksi valvontaviranomaiset olivat myöntäneet, että Joutseno Pulp Oy:ssä oli toimittu enemmän vesien suojelelun hyväksi kuin monissa muissa tehdaslaitoksissa, näin ollen perusteita syyte ilmoitukselle ei ollut olemassa. Yhtiön toimintaa voitiin vallitsevissa olosuhteissa tulkita "noudattamisena" eikä edellytyksiä poikkeavaksi nimeämiselle näin ollut olemassa.

Yhtiön valkaisulaitoksen käynnistämistä edeltänyt tilanteen arviointi oli yhtiön edustajilla nojannut sekä taloudellisiin tekijöihin, kuten sellun maailmanmarkkinoiden asettamiin haasteisiin uudistaa tehtaan tuotantoteknologiaa että maanlaajuiseen teollisuuden laittomaan tilaan ja tähän liittyen Maataloushallituksen yleiskirjeeseen, jossa esitettiin, ettei oikeudeton tila sinällään anna aihetta syytetoimenpiteisiin. Joutseno Pulp Oy oli vuonna 1962 tehnyt tuolloin vastikään perustetulle Itä-Suomen vesioikeudelle asianmukaisen lupahakemuksen jätevesien johtamisesta Saimaaseen. Kolme vuotta myöhemmin yhtiö oli täydentänyt hakemustaan ja vielä vuonna 1968 jättänyt lisähakemuksen valkaisimon jätevesien osalta. Koska vesioikeus ei ollut käsitelty mitään noista hakemuksista, saattoi yhtiö käynnistää valkaisulaitoksen yleiseen teollisuuslaitosten laittomaan tilaan nojaten. Myös se, että yhtiö oli investoinut jätevesien vähentämiseen, antoi sille aiheen odottaa toimintansa lukeutuvan "normaalin" toiminnan piiriin. Kun yhtiö käynnisti vesilain vastaisesti valkaisulaitoksen, eivätkä valvontaviranomaiset puuttuneet asiaan, näytti yhtiön tilanteen arvioin-

ti oikealta. Toiminta tulkittiin sangen joustavan "noudattamisen kehysten" mukaiseksi niin yhtiön kuin valvontaviranomaistenkin piirissä.

Yllättävä häiriö

Käännekohtana Joutseno Pulp Oy:n tapauksessa toimivat yllättävät kalakuolemat. Runsaat kaksi kuukautta valkaisimon käyttöönotosta eli marraskuussa 1969, havaittiin Saimaan vesistössä, Joutsenossa, kuolleita kaloja. Ensimmäisen havainnon kuolleista kaloista oli tehnyt kalastaja, joka oli ottanut yhteyden Etelä-Saimaan lehteen. Lehti julkaisi jutun kalakuolemista. Valvontaviranomainen, Kymen maanviljelysinsinööripiirin viranomainen sai tiedon tapauksesta myöhemmin 17.11.1969. Valvontaviranomainen otti kalanäytteet ja aloitti tutkimukset. Kalojen oireet, pään ihon verenvuodot ja maksanekroosit viittasivat myrkyllisiin kemiallisiin aineisiin, mutta tutkimusten perusteella ei voitu selvittää tarkemmin aineiden laatua. (Maataloushallituksen kalataloudellisen tutkimustoimiston raportti 18.12.1969.)

Vesistötutkimuksen tulokset - poikkeavaksi nimeäminen

Vesistötutkimuksista ilmeni, että yhtiön vesistökuormitus oli lisääntynyt 60 %:ia aikaisemmasta. Näin ollen Maataloushallituksen yleiskirjeessä esitetyistä syytötoimenpiteiden edellytyksistä vesistön korkea kuormitus oli näytetty toteen. Kyseinen teknisesti selkeä ja yksiselitteinen havainto päästön huomattavasta lisääntymisestä ja Maataloushallituksen yleiskirjeen syytötoimenpiteiden ehtojen täyttyminen tekivät mahdolliseksi yhtiön toiminnan nimeämisen poikkeavaksi. Valvontaviranomaiset katsoivat, että yhtiö oli tietoisesti ja merkittävästi lisännyt saastumista ottamalla valkaisimon käyttöön ilman Vesioikeuden lupaa. Maataloushallitus teki tapauksesta rikosilmoituksen Kymen läänin poliisitarkastajalle. Näin ollen näkyvät kalakuolemat ja niitä seuranneen vesistötutkimuksen tulokset muuttivat valvontaviranomaisten tulkinnan tilanteesta ja "noudattamisen kehys" vaihtui "poikkeavuuden kehukseksi".

Poikkeavaksi nimeämisen edellytyksiä tarkasteltaessa voidaan esittää, että nimeäminen edellyttää sekä teknisiä (vesistötutkimuksen tulokset) että sosiaalisia edellytyksiä. Tällaisina sosiaalisina edellytyksinä voitiin pitää kalakuolemien saamaa julkisuutta ja julkisuudesta valvonnalle aiheutuneita paineita. Keith Hawkins (1984) on Yhdysvalloissa vesilain rikkomuksia tarkastellessaan todennut, että epätavanomainen päästöjen ilmitulotapa eli jonkun ulkopuolisen tahon huomaama saastuminen, on omiaan lisäämään viranomaisten ankaraa suhtautumista asiaan. Niinpä Joutseno Pulp Oy:n tapauksessa kalastajan havaitsemat kalakuolemat ja kuolemien saama julkisuus paikallisessa lehdessä asettivat valvonnalle haasteita ja paineita toimia. Yeager (1993) katsoo, että viranomaisten valvontatoiminnassa on kyse myös symbolisesta toiminnasta eli tarpeesta osoittaa ulkopuolisille, että valvonta toimii. Myös Joutseno Pulpin asianajaja ilmaisi epäilynsä vesiviranomaisten toiminnan motiiveista: *"Tuntuu vahvasti siltä, että koko rikosilmoitus on tosiasiallisesti saanut alkunsa paljon puhutusta marraskuun kalakuolemasta. Se oli tapahtuma, jolla oli uutisarvoa ja joka dramaattisuudes-*

saan sai merkittäväan sijan julkisessa sanassa. Kävi ilmeisesti siten, että asian osakseen saama kohu pani valvontaviranomaiset liikkeelle, yhteiselle kansalle oli näytettävää, että konsulit valvovat." Näin ollen myös yhtiön taholta epäiltiin ja paheksuttiin kalakuolemien saaman julkisuuden toimineen valvontaviranomaisten syyteilmoituksen suurimpana motivoijana.

Valvontaviranomaisten tulkintaa poikkeavuudesta edistivät Joutseno Pulp Oy:n säännön rikkomisen voimakkuuden aste sekä rikkomisen seurausten dramaattisuus kalakuolemiseen. Rikkomuksen vesistötutkimukseen nojaava tekninen selkeys tarjosi epäilemättä tukevimmän perusteen poikkeavaksi nimeämiselle. (vrt. Scheff 1966, 92-93, Pfohlin 1994, 375 mukaan).

Yhtiön neutralointi- ja noudattamisstrategiat

Kuinka valvontaviranomaisten tulkintakehyksen muuttuminen "noudattamisesta" poikkeavaksi sai yhtiön puolustautumaan? Millaisia neutralointi- ja noudattamisstrategioita se hyödynsi? Tuomitsijoiden tuomitseminen on yksi Sykes'n ja Matzan (1959) mainitsemista neutralointistrategioista. Tuomitsijoiden tuomitsemisesta esimerkkinä käy Joutseno Pulp Oy:n osoittama vesiviranomaisten toiminnan paheksunta. Yhtiö katsoi, että Maataloushallituksen syyttämistoimia koskevan yleiskirjeen ja viranomaisten käytännön toiminnan välillä vallitsi ristiriita. Yhtiö katsoi toimineensa, kuten siltä oli edellytetty laittomassa tilassa, eli se oli investoinut jätevesipäästöjen vähentämiseen. Joutseno Pulpin asianajaja ihmettelikin "mikä on saanut puunjalostusteollisuuden jätevesien osalta syntyneeseen laittomaan yleistilanteeseen sellaisenaan realistisesti suhtautuvat vesien- suojeleviranomaiset syytetoimenpiteisiin päämiehiäni vastaan?"

Yhtiö nojasi taloudelliseen imperatiiviin ja rikosoikeudelliseen pakkotilakonstruktion poikkeavuuden leimaa välttääkseen. Joutseno Pulp osoitti, että se oli jättänyt jätevesien lupa-anomuksen ajoissa vesioikeudelle ja sillä oli täysi syy olettaa saavansa luvat. Vesioikeuden riittämättömistä resursseista johtuen luvan käsittely oli viivästynyt, mutta tehtaan toimintaa ei voitu keskeyttää. Pakkotila-argumenttia yhtiö puolusteli taloudellisilla välttämättömyyksillä: yhtiö kamppaili kannattavuutensa kanssa. Yhtiön toiminnan jatkuvuuden ylläpitämisen ja työpaikkojen säilyttämisen kannalta oli ollut oleellista nostaa jalostusastetta. Yhtiön laboratoriopäällikön mukaan "tehtaan toimintaa ei ole voitu keskeyttää odottamaan vesioikeuden päätöstä eikä mitään muita keinoja jätevesiongelman ratkaisemiseksi ollut olemassa." (Yhtiön laboratoriopäällikön kuulustelu 3.9.1970, lisätutkintapöytäkirja s. 137.) Ilman lupaa aloitettu valkaisu- laitoksen käyttö edisti tehtaan kannattavuutta ja turvasi työntekijöiden työn jatkumisen. Näin ollen yhtiö vetosi korkeampiin sitoumuksiin, kuten yhtiön merkittävään asemaan paikallisena työllistäjänä sekä sen kuulumisena kansantalouden kannalta merkittävän puunjalostusteollisuuden alaan, ja täten sen moraaliseen velvollisuuteensa huolehtia työllisyyden ylläpitämisestä.

Neutralointitekniikat ovat sitä onnistuneempia, mitä kiinteämmin ne ovat yhteydessä vallitsevaan kulttuuriseen ilmapiiriin, valtasuhteisiin ja -rakenteisiin. Joutseno Pulpin neutralointitekniikat nojasivat vahvasti ajatukseen puunjalostusteollisuudesta Suomen talouden veturina. Olihan puunjalostuksen osuus

ollut 1900-luvun alusta 1960-luvulle sakka 90 - 60 %:ia viennistä. Yhtiö saattoi nojata merkittävän auktoriteetin, Suomen selluloosayhdistyksen, Finncellin, perusteluihin valkaisuun tarpeellisuudesta. Finncellin mukaan valkaistun sulfaatin vienti Eurooppaan oli viisinkertaistunut vuodesta 1956 vuoteen 1967. Ennusteiden mukaan valkaisemattoman sulfaattiselluloosan kysyntä tulisi vähentymään erityisesti Euroopassa ja kohdistumaan tulevaisuudessa yhä enemmän valkaistuihin laatuuihin. Tämän vuoksi teollisuus oli pakotettu harkitsemaan siirtymistä valmistamaan sellaisia tuotteita, jotka menevät kaupaksi. *"...valkaisemattoman sulfaattiselluloosan sijoitusvaikeudet ja niistä johtuva tuotantotehon vajaa käyttö (koituu) maamme kansantaloudelle tappioksi puhumattakaan siitä, että tämä seikka merkitsee suurta taloudellista räsitystä itse teollisuudelle."* (Finncellin kirje Itä-Suomen vesioikeudelle 17.7.1968, oikeusasiakirja s. 290–291). Finncellin lausunto tuki Joutsenon tehtaan investointia ja sai sen näyttämään kansallisen edun kannalta tärkeältä, valkaisuinvestointi voitiin nähdä osana laajempaa kansallista puunjalostusteollisuuden kehittämistä ja kansantalouden tukemista. Näin ollen ideologiset eli puunjalostusteollisuuden hegemonisen aseman ja kansakunnan yhteiseen hyvään tähtäävän toiminnan korostaminen olivat merkittävässä asemassa yhtiön pyrkiessä osoittamaan toimintansa normaaliksi.

Joutseno Pulp kielsi vastuunsa ja vahingon kalakuolemista. Yhtiö nojasi puolueettoman asiantuntija-auktoiteetin lausuntoihin kalakuolemien syistä. Oy Keskuslaboratorio Ab:n lausunnossa todettiin, että *"Joutseno Pulpin lähellä otetussa vesinäytteessä oli poikkeuksellisen suuri rikki- ja natriumpitoisuus, mutta ei kuitenkaan niin suuri, että se yksin olisi tappanut kalat. Tämän vuoksi pidetään kaikkien vesistöissä olleiden myrkyjen yhteisvaikutusta selviönä. (Oy Keskuslaboratorio Ab:n lausunto 13.1.1970.)* Asiantuntijalausuntoon vedoten yhtiö pyrki osoittamaan, ettei se ollut ainut Saimaan saastuttaja eikä siten voinut olla yksin syyllinen kalakuolemiin. Saimaan kokonaiskuormitus oli yhtiön mukaan seurausta luonnonolosuhteiden ja muiden saastuttajien yhteiskuormituksesta, ei siis yksinomaan Joutseno Pulpin toiminnasta. Näin yhtiö neutralisoi osuutensa säilyttämällä vastuuta muille tahoille. Kun kaikki saastuttavat, ei yhtä voida siitä syyttää. (Ulrich Beck (1990, 95) on viitannut termillä organisoitu vastuuvapaus muun muassa siihen, miten oikeuslaitos on voimaton useampia saastuttajia vastaan. Suomessa rikosoikeuden perustuminen yksilövastuun periaatteelle merkitsi sitä, että yhtiön sanktioiminen edellytti 1960-luvulla yksilövastuullisen osoittamista mikä oli vaikeaa, kun saastuttajia oli useita. Lisäksi jo luvallinenkin saastuttaminen oli aiheuttanut Saimaan vesistön huononemisen, siksi luvattoman saastuttamisen aiheuttamia haittoja oli vaikea osoittaa. Nämä kaikki tekijät olivat omiaan hankaloittamaan poikkeavaksi nimeämistä.

Yhtiö viittasi myös teknisiin häiriöihin välttääkseen valkaisuun käytönnoton ja kalakuolemien yksiviivaisen yhdistämisen. Yhtiö ilmoitti, että marraskuussa kalakuolemien aikoihin oli sattunut laitteistorikkoja, joiden yhteydessä maahan ja vesistöön oli joutunut ylimääräisiä päästöjä. Valkaisuun käyttö ei siten voinut olla syynä kalakuolemiin. Yhtiön edustajien strategiana oli valvontaviranomaisten huomion kiinnittäminen toisiin ongelmiin, jotka nekin yhtiö pyrki osoittamaan tahattomiksi. *"Kamyr-pesuosaston heikon kunnon vuoksi...ei korjauksia ole voitu suorittaa heti käynnin aikana."* Päästöjen esittäminen lait-

teistorikkojen ja vanhentuneen teknologian syyksi nojasi tekniseen imperatiiviin, jonka avulla pyrittiin poistamaan tahallisuus ja saamaan päästöt näyttämään yhtiön toiminnasta riippumattomilta. Se, että koneista oltiin luopumassa lähiaikoina, edisti kuvaa yhtiöstä vastuullisena toimijana, ja sai sen toiminnan näyttämään noudattamiselta.

Myös päästön määrän ja laadun luokittelu antoi mahdollisuuden päästön normalisoimiseen. (vrt. Wynne) Joutseno Pulp Oy kielsi aiheuttaneensa vahinkoa luokittelemalla päästön tutuksi aineeksi, natriumsulfaatiksi, joka kuului yhtiön lupahakemuksessa mainittuihin päästöihin. Yhtiön mukaan laitteistorikkojen yhteydessä vesistöön oli päässyt 1900 kiloa Na_2SO_4 -ainetta, joka oli vain pieni osa päivittäin normaalikäynnin aikana vesistöön joutuvasta glaubersuolasta. Sisällyttämällä päästö osaksi yhtiön lupaehdoissa mainittuja parametreja ja rajoja yhtiö normalisoi päästön.

Joutseno Pulp Oy kävi aktiivisesti neuvotteluja sallitun ja kielletyn rajasta. Se nojasi maataloushallituksen yleiskirjeeseen, jossa linjattiin edellytyksiä, joilla teollisuuden toimintaa voidaan nimetä poikkeavaksi. Yhtiö korosti uhranneensa 4,7 miljoonaa markkaa jätevesiin kohdistuneisiin investointitöihin, minkä se korosti olevan osoitus vesiensuojelutahdosta. Yhtiön mukaan valkaisuon käyttöönoton yhteydessä oli vesiensuojelun eteen tehty töitä, jotka kompensoivat valkaisuon käytöstä aiheutuvan kuormituksen lisäyksen. Täten Maataloushallituksen yleiskirjeessä esitetyt poikkeavaksi nimeämisen ehdot eivät yhtiön mukaan täyttyneet.

Joutseno Pulp Oy:n edustajat pyrkivät osoittamaan noudattamistaan myös korostamalla, että yhtiö toimi kuten sen oli odotettu toimivan eli tehtaan ja sen työntekijöiden parhaaksi. Lisäksi se oli tehnyt voitavansa päästöjen pienentämiseksi. Täten yhtiö katsoi joutuneensa yleisen hyvän eteen tehdyn työn takia syytteeseen. Se oli pyrkinyt minimoimaan hankkeesta aiheutuvat haitat, muttei ollut tässä onnistunut. Yhtiö tekeytyi hyväntekijäksi ja marttyyriksi. Täten voidaan todeta, että Joutseno Pulp Oy:n tapauksessa oli käytössä monenlaiset neutraloimis- ja noudattamisstrategiat, joiden avulla yhtiö pyrki osoittamaan toimintansa tahattomuuden.

Joutseno Pulp Oy:n pyrkimykset vesittää poikkeavaksi nimeäminen voidaan kiteyttää seuraaviin neutraloimisstrategioihin: 1) Tuomitsijoiden tuomitseminen eli yhtiö katsoi maataloushallituksen valvontaviranomaisten rikosilmoituksen tekemisen olevan ristiriidassa maataloushallituksen aiemmin antaman yleiskirjeen kanssa, joka salli teollisuuslaitosten oikeudettoman tilan. 2) Vetoaminen korkeampiin sitoumuksiin, kuten tehtaan merkitykseen kansantaloudelle näyttäytyi pakkotila-konstruktiossa ja sen painottamassa tehtaan toiminnan kehittämisen välttämättömyydessä. Joutseno Pulp Oy:n strategioihin kuului myös 3) vastuun ja 4) vahingon kieltäminen, kun kalakuolemat vieritettiin kaikkien Saimaaseen jätevetensä laskevien yhteiseksi ongelmaksi ja lisäksi ihmistoiminnan ulottumattomissa olevat laitteistorikot, ennemmin kuin valkaisuon luvaton käyttöönotto, esitettiin päästöjen syyksi. Vastuun kieltäminen nojasi myös tekniseen ja taloudelliseen imperatiiviin, sillä selluloosamarkkinoilla tapahtuneet muutokset asettivat ehtoja yrityksen teknisille ja taloudellisille

toimintaedellytyksille. Nämä tekniset ja taloudelliset seikat yhdistyivät korkeampiin sitoumuksiin vetoamisen, kuten työllisyydestä ja tehtaan kannattavuudesta huolehtimisten, kanssa. Kaikki Sykesin ja Matzan (1959) luettelemat viisi neutralointistrategiaa olivat käytössä myös Joutseno Pulp Oy:llä.

Noudattamisstrategiat, jotka muutamain osin sivuavat neutraloimisstrategioita ja jotka voidaan myös sisällyttää osaksi noita neutraloimisstrategioita, olivat 1) Vesiensuojelun eteen tehdyt vapaaehtoiset investoinnit sekä 2) mahdollisuus välttää ongelma, sillä päästöjen esitettiin syntyneen laitteistorikosta, joka johtui vanhoista koneista eikä se täten ollut ihmistoiminnan ulottuvilla. Kyse ei yhtiön mukaan ollut valkaisuimon luvattomasta käyttöönnotosta.

Yhtiön neutraloimisstrategioita tarkasteltaessa ensisijaisena toiminnan oikeuttamisen regiiminä oli teollisen maailman regiimi, joka perustui taloudelliseen pakkoon ja taloudellisiin intresseihin perustuva. Tehtaan modernisoiminen maailmanmarkkinoita vastaavaksi nähtiin tehtaan kannattavuutta ja työllisyyttä ajatellen merkittäväksi toimeksi. Ne nähtiin osaksi yhteisen hyvän eli kansantalouden tukemista. Teollisen regiimin rinnalla esiintyi siten myös yleiseen hyvään ja sen kautta yleiseen tahtoon nojaava kansalaisyhteiskunnan regiimi (Civic world). Näiden oikeuttamisten kehysten rinnalla toimivat noudattamis- ja neutraloimisstrategiat, kuten tekniset ongelmat ja maalaajuinen teollisuuden laitton tila ja toisaalta yhtiön jätevesipäästöjen vähentämistä tukevat toimet, jotka näyttäytyivät "noudattamisen" kehyksenä.

Poikkeavaksi nimeämisen edellytysten pohdintaa

Joutsenon tapauksen ja vesioikeuksissa käsiteltyjen vesirikostapausten vähäisyyden sekä maanlaajuisen teollisuuden oikeudettoman tilan perusteella voidaan väittää, ettei 1960-luvulla ollut hyviä edellytyksiä poikkeavaksi nimeämiselle. Poikkeavaksi nimeämisen edellytysten rajallisuudesta kertoo osaltaan Maataloushallituksen yleiskirje syytetoimenpiteisiin ryhtymättä jättämisestä pelkän oikeudettoman tilan osalta. Lisäksi ajan henkeen kuului, että vesien saastuminen nähtiin paremminkin elintasosta maksettavana korkeana hintana (ks. Vesitalous-lehti) kuin poikkeavana tekona. Tähän näkemykseen kytkeytyy taloudellisen hyödyn tavoittelun korkea arvostus ja hyväksyttävyyys, mikä on estänyt toiminnan pitämistä poikkeavana, vaikka siitä kansalaisille ja vesistölle haittoja olisi aiheutunutkin. (Vrt. Laitinen 1993).

Voidaan esittää, että toiminnan oikeuttamiset, neutralisointistrategiat ja noudattamisstrategiat ovat sitä onnistuneempia, mitä enemmän ne nojaavat vallitsevaan kulttuuriseen ilmapiiriin ja saavat tukea siitä. 1960-luvun lopun kulttuurista ilmapiiriä voidaan luonnehtia taloudellista kilpailukykyä tukevaksi moraalitalouden ajanjaksoksi, joka voidaan nähdä seuraukseksi jälleenrakennuskauden pyrkimyksestä edistää yhteistä hyvää kansakunnan kilpailukykyä ja vaurautta tukemalla sekä kansalaisten hyvinvointia kasvattamalla (Kuusi, 1961; Alasuutari 1996). Poikkeavaksi nimeämisen edellytykset näyttäytyivät heikoilta, ei vain maanlaajuisen teollisuuden laittomaan tilaan ja Maataloushallituksen yleiskirjeeseen perustuen, vaan myös yhtiöiden mahdollisuuteen käyttää vaiku-

tusvaltaisia tahoja neutralisoinnispuheensa tukena. Tuossa kontekstissa näytön poikkeavuudesta täytyi olla yksiselitteinen ja vahinkojen huomattavia, ennen kuin valvontaviranomaiset saattoivat nimetä toiminnan poikkeavaksi.

Joutseno Pulp Oy:n tapaus vietiin Itä-Suomen vesioikeuteen, joka hylkäsi 17.7.1972 yhtiön toimitusjohtajaa ja laboratoriopäällikköä koskevat syytteet. (Itä-Suomen vesioikeuden päätös 17.7.1972 N.O 50/Va/72. Dnro 177.R70). Vesioikeuden ratkaisusta valitettiin vesiylioikeuteen, joka harkitsi oikeaksi muuttaa vesioikeuden päätöstä ja tuomitsi viisi yhtiön työntekijää rangaistukseen jatketusta ryhtymisestä vesistön pilaantumista aiheuttavaan toimenpiteeseen sekä yhteisvastuullisesti yhtiön kanssa maksamaan kalastuskunnalle vahingonkorvausta. Korkein Oikeus (V.A.D. 1973, N.O. 944) pysytti vesiylioikeuden päätöksen. Voidaan ajatella, että vesioikeuden kielteistä päätöstä tuomita yhtiön työntekijöitä rangaistukseen oli tukemassa yleinen kulttuurinen ilmapiiri ja maataloushallituksen yleiskirjeen lausunnot syyttämättäjättämisperusteista sekä yhtiön neutraloimisstrategiat. Joutseno Pulp Oy:llä oli puolellaan varsin vahvat taloudelliset, ideologiset ja oikeudelliset perusteet. Oikeuksien erilaiset päätökset antoivat viitteitä poikkeavuuden epäselvästä luonteesta, kielletyn ja sallitun saastuttamisen välisen rajan hämäryydestä.

2. YHTYNEET PAPERITEHTAAT OY:N SIMPELEEN TAPAUS VUODELTA 1970

Uuden kartonkitehtaan käynnistämisen ongelmat

1960-luvulla Itä-Suomessa, Simpeleellä sijaitsivat Yhtyneet Paperitehtaat Oy:n paperi- ja kartonkitehtaat. Yhtiön kartonkikone ei kyennyt tuottamaan markkinoille kilpailukykyistä kartonkia, ja siksi vuonna 1964 päätettiin uuden kartonkitehtaan rakentamisesta. Tehtaan perustustyöt oli saatu päätökseen vuonna 1966. Mutta yhtiön huonon taloudellisen kannattavuuden ja yhtiön johdon piirissä syntyneen luottamuspulan takia rakennustyöt keskeytettiin. Englannista tilattu kartonkikone varastoitiin lähes kolmeksi vuodeksi suurimmaksi osaksi Hangon vapaasatamaan. Tästä ”syntyi tarina maailman pisimmästä kartonkikoneesta, jonka perälaatikko oli Englannissa, tampuri Hangossa ja sokkeli Simpeleellä.” (Könni & Norberg 1986, 79). Vuoden 1967 devalvaatio paransi Simpeleen tehtaan kannattavuutta ja taloudellisen nousukauden sekä paperi- ja kartonkitehtaan tekemien tuotantoennätysten takia keskeneräisen kartonkitehtaan rakentamistyöt oli mahdollista aloittaa uudelleen. Uusi kartonkikone otettiin käyttöön joulukuussa 1970. Sen käyntiinlähtöön liittyi kuitenkin ongelmia, joita diplomi-insinööri Luoma kuvaili myöhemmin näin: ”Uuden kartonkikoneen käynnistys- ja sisäänajovaiheessa oli suuria vaikeuksia päästä tasaiseen ja kaupaksi menevään laatuun. Tämä johtui laitteissa ilmenneistä ongelmista, uudentyypisen koneen vaatiman ajotaidon puutteesta ja myös laadunvalvonnan keskeneräisyydestä...kone aiheutti ankaraa päänsärkyä simpeleläisille ja myös koko yhtiön johdolle.” (Könni & Nordberg 1986, 91.)

Kalakuolemat

Vesihallituksen perustamisen myötä vuonna 1970 vesihallitus ja sen alaiset maanviljelysinsinööripiirien pohjalta muodostetut vesipiirit alkoivat hoitaa vesilain mukaista valvontatehtävää. Heinäkuussa vuonna 1971 vesiensuojeluviranomaiset saivat Helsingin Sanomien ja sanomalehti Karjalaisen välityksellä tiedon Kokkolanjoella tapahtuneesta kalakuolemasta. Kymen vesipiirin vesitoimisto ja vesihallituksen vesitutkimustoimisto tarkastivat joen ja ottivat näytteitä vesistä. Analyysien ja havaintojen pohjalta voitiin todeta, että ainoaksi mahdollisuudeksi jäi se, että jokeen oli joutunut niin runsaasti jotain myrkyllistä ainetta, että näin laaja kalojen joukkokuolema oli päässyt tapahtumaan. Limnologi esitti, että Yhtyneet Paperitehtaat Oy:n Simpeleen tehtaiden vesistöön johtamaa jäte-erää oli pidettävä mitä ilmeisimpänä kalakuoleman aiheuttajana. Myöhemmin tehtaalta ilmoitettiin, että sieltä oli laskettu käyttökeltotonta hart-siliimaa kuorivesikanaaliin.

Erving Goffmanin (1959) kehitelemä dramaturginen lähestymistapa vai-kutelmien hallinnan tarkasteluun soveltuu myös poikkeavaksi nimeämisten ja poikkeavan toiminnan peittelyn erittelyyn. Näyttämö-metafora herättää kiinnostuksen näyttämön etualan avoimen ja taka-alan peitellyn toiminnan tarkastelulle. Näyttämön etualalla toimenharjoittaja esittää mahdollisimman uskottavasti valvontaviranomaisille ja muille, kuinka hän on toiminut vesiensuojelua kunnioittavasti. Näyttämön taka-alalla voi tapahtua tietoista asioiden salailua, jälkien peittelyä ja haluttomuutta kerätä informaatiota, joka saattaisi kyseenalaistaa toimenharjoittajan esittämän näytelmän. Näyttämön takaosan tarkastelu on lähes mahdotonta, koska ulkopuolisilla ei ole pääsyä sinne. Toisaalta ris-tiriitaisuudet näyttämön etualalla lausuttujen asioiden välillä ovat raottaneet verhoa myös näyttämön takaosaan. Esimerkiksi esikuulustelupöytäkirjoista käy ilmi asioita, joiden perusteella näyttämön etualalla esitetty näytelmä ja vaikutelmat on voitu kyseenalaistaa ja toimenharjoittajan itsestään luoma kuva on voitu paljastaa osin harhakuvaksi.

Näyttämö-metafora virittää kiinnostuksen siihen, kuinka toimenharjoittaja pyrkii luomaan sellaisen itselleen edullisen kehyksen, jota vasten muiden toimijoiden toivotaan tarkastelevan tilannetta. Noudattamis- ja neutralisointistrategiat tukevat vaikutelmien hallitsemisen tarkastelua. Toisaalta myös toimenharjoittajan ulkopuoliset tekijät, kuten vallitsevat kulttuuriset ja yhteiskunnalliset tekijät sekä vuorovaikutus yleisön kanssa, voivat joko edistää tai ehkäistä toimenharjoittajalle suosiollisen kehyksen luomista. Mielenkiintoista oli Yhtyneet paperitehtaat Oy:n Simpeleen tapauksessa tarkastella sitä, kuinka yhtiön noudattamis- ja neutralisointistrategiat asettuivat suhteessa vallitsevaan yhteiskunnalliseen ja poliittiseen tilanteeseen ja millä edellytyksillä esitys voitiin kyseenalaistaa.

Noudattamis- ja neutralisointistrategiat

Esimerkkinä näyttämön etualan toiminnasta, otan yhtiön teknisen johtajan diplomi-insinööri R:n lausunnon siitä kuinka hän sai tiedon kalakuolemista. Tekninen johtaja oli kuullut kalakuolemista ensi kerran heinäkuuisena lauantaina sanomalehti Karjalaisen toimittajan soittaessa ja pyytäessä lausuntoa asiasta. Toimittajalle asiasta oli ilmoittanut rajavartiomestari, joka oli havainnut kalakuoleman ja joka toimi lehden avustajana. Tekninen johtaja esitti lähteneensä *"välittömästi kalakuolemista kuultuaan tutustumaan tilanteeseen kulkien tehtaan kautta jokivoarsiteitä voimalaitoksille."* Tutkintapöytäkirjan mukaan *"Todettiin, että kalat olivat jo pitkälle menevässä mätänemistilassa. Lauantai-illan (24.7. 1971) kuluessa seurattiin tilannetta joessa ja yritettiin löytää mahdollisesti sellaisia kaloja, joista voisi olla arvoa tutkimuksille. Vain mätäneviä kaloja löytyi rannoilta. Koska epäiltiin, että kalojen kuolema aiheutuisi happikadosta joen vedessä, juoksutettiin 25.7.1971 aikana runsaammin vettä tehtaalla olevan voimalaitoksen läpi. Tällä toimenpiteellä tuli uutta happirikasta vettä jokeen...Koska tieto kalakuolemasta oli tullut tehtaan johdon tietoon myöhäisessä vaiheessa, ei kalojen kuolinhetken lähellä olevia vesinäytteitä ollut käytettävissä."* (tutkintapöytäkirja)

Edellä esitetyistä teknisen johtajan selityksistä voidaan löytää useita tarttumakohtia. Tekninen johtaja lähti välittömästi paikalle kuultuaan tapauksesta lehden toimittajalta. Tämä välitön lähtö paikanpäälle sekä se, että johtaja yritti löytää tutkimuksille arvokkaita kaloja, osoitti moitteetonta toimintaa. Vastuuntuntoa osoitti myös veden tavanomaista runsaampi juoksuttaminen voimalaitoksen läpi, jotta kalat saisivat riittävästi happea. Mutta yhtäläillä runsasta veden juoksuttamista voidaan epäillä keinoksi häivyttää mahdolliset myrkkyyjäämät vesistöistä. Myös johtajan yritykset löytää tutkimukselle arvokkaita kaloja voidaan kyseenalaistaa. Jos tehtaalta oli päästetty jotain myrkkyä veteen, miksi tekninen johtaja kantaisi huolta todisteiden löytämisestä? Mahdollisesti nämä vastuuntunnon osoitukset olivat osa peliä, jota yhtiö pelasi saadakseen toimintansa näyttämään hyväksyttävältä.

Aikaulottuvuus toimi erinomaisena neutralointitekniikkana, koska se hävitti todisteet. Tehtaan johtaja ilmoitti saaneensa tiedon tapahtuneesta päivän tai muutaman myöhässä. Saavuttuaan paikanpäälle hän totesi kalojen olevan mätänemistilassa, eikä siksi voinut kerätä kalanäytteitä. Niistä ei olisi ollut enää tutkimukselle hyötyä. Hän ei voinut tehdä enää mitään, kalojen kuolinhetken vesistönäytteitä ei myöskään ollut saatavissa. Näin ollen aika asetti suuri esteitä informaation keräämiselle. Aikaulottuvuutta on havaittu hyödynnettävän varsin usein ympäristörikostapauksissa. Keith Hawkins (1984) on Yhdysvalloissa vesirikostapauksia tutkiessaan havainnut, että monet rikostapaukset tapahtuvat viikonloppua vasten, jolloin viranomaiset eivät ole tapausta todistamassa. Näin kävi myös Yhtyneet Paperitehtaat Oy:n Simpeleen tehtaan tapauksessa. Tehtaalta oli päästetty perjantaina aamulla vesistöön hartsiliimaa. Viikonloppua edeltävä tapahtumapäivä olisi ollut otollinen päästön jäämiselle huomaamattomaksi, mikäli päästöstä aiheutuneet kalakuolemat eivät olisi olleet niin merkittäviä.

Luokittelut, kieltäminen, vastuun siirto ja korkeammat sitoumukset neutralointistrategioina

Yhtyneet Paperitehtaat Oy:n Simpeleen tehtailta ilmoitettiin valvontaviranomaisille, että tehtaalta oli laskettu perjantaina tehtaan kuorivesikanaaliin käytökelpotonta hartsiliimaa. Liiman kerrottiin olevan harmitonta ja sen uskottiin saostuvan ja tarttuvan kuori- ja massakuituihin happamiin tehdasvesiin joutuessaan.” *Saostuminen oli alkanut jo kanaalissa ennen pumppaamoja, kun runsaasti hartsia tuli roskien mukana ennen pumppuja olevaan välppään. Hartsia poistettiin maantäytteeksi roskien mukana” (tutkintapöytäkirja).* Myös jätevesiselkeytin sisälsi hartsia, joka siirrettiin maan täytteeksi. Näin ollen mitään myrkyllisiä aineita ei ollut käytetty tai laskettu vesistöön eikä liima näin voinut olla yhtiön edustajien mukaan kalakuolemien syynä.

Päästön luokittelu toimi Simpeleen tehtaat tapauksessa samoin kuin Joutseno Pulp Oy:n tapauksessa yhtenä keskeisenä neutralisointistrategiana. Luokittelu merkitsee tiettyjen asioiden korostamista ja vastaavasti toisten asioiden häivyttämistä. Luokittelun avulla pyrittiin saattamaan tuntematon tutuksi ja tavanomaiseksi. (vrt. Wynne). Simpeleen tehtaan tekninen johtaja esitti hartsiliiman vastaavan tuttua mäntysuopaa. Tämä luokitus perustui asiantuntijan, ilmeisesti liiman myyjän antamaan kuvaukseen. Yhtiön tekniselle johtajalle oli ilmoitettu, että liiman kemiallinen koostumus oli hartsihappojen natriumsaippua, toisin sanoen liima vastasi yleisesti tunnettua mäntysuopaa, erona oli vain se, että mäntysuovassa oli valtaosa rasvahappoja ja vähäisempi osa hartsihappoja, kun taas t4t-liimassa taas pääosa oli hartsihappoja ja vain vähäinen osa rasvahappoja. Sekä mäntysuopa että hartsiliima katsottiin vaikutuksiltaan samankaltaisiksi, harmittomiksi aineiksi, eikä kummankaan katsottu sisältävän mitään niin sanottuja myrkköjä. Luokittelu mahdollisti päästön esittämisen tavanomaiseksi lupaehdoissa mainituksi päästöksi, kun pitäydyttiin tutuissa aineosissa. Tämä osoitti sen, miten yhtiölle luokittelun avulla avautui pelien pelaamisen mahdollisuus.

Yhtiö siis esitti, että hartsiliima oli harmitonta ja koko hartsierä oli sitoutunut tehtaan kuorikuituihin ja päätynyt maantäytteeksi eikä sitä ollut mennyt vesistöön. Yhtiö kiisti oman osuutensa kalakuolemiin ja esitti sen sijaan, että asutuskeskuksen jätevedet olisivat olleet syynä niihin, koska kuolleita kaloja oli esiintynyt vasta sen jälkeen, kun asutuskeskuksen jätevedet olivat tulleet Kokkolanjokeen. Asutusjätevesien esittäminen syyksi kalakuolemiin nojaa vahvasti tuon ajan näkemykseen asutusjätevesien kuriinlaiton tarpeesta (ks. Vesitalouslehti; Lehtonen 1994). Huomion kohdistamista asutusjätevesiin voidaan pitää yleisen hyväksynnän saaneena toimintaperiaatteena, joka levisi julkisuuteen, poliitikkojen puheisiin, mietintöjen perusteluosiin ja kansalaismielipiteeseen (vrt. Alasuutari, 1996, 256). Viralliset poliittiset päätökset ja vesiensuojelullinen linja tukivat huomion kohdentamista asutusjätevesiin ja toisaalta hegemoninen kulttuurinen käsitys piti teollisuuden jätevesiä elintasosta maksettavana hintana (ks. Vesitalouslehtien analyysi). Teollisuuden etujen mukaista oli ylläpitää tätä käsitystä. Kiistäessään hartsiliiman päästön olleen syyn kalakuolemiin yhtiö hyödynsi vallitsevaa käsitystä asutusjätevesien merkittävydestä saasteiden

lähteenä. 1950-luvun jälleenrakennuskaudelta periytynyt teollisuuden toimintaedellytysten tukemisen periaate näyttäytyy myös yhtiön neutralointistrategiassa. Teollisuutta tukeva linja toimi kansallisen talouspolitiikan ytimenä (Kosonen 1998). Se oli myös poliitikkojen puheeseen ja julkisuuteen levinnyt ja yleisen hyväksynnän saanut toimintaperiaate.

Yhtiön edustajat pyrkivät saamaan hyväksyntää toimilleen vetoamalla tuotantoteknisiin kysymyksiin. Hartsiliimasta haluttiin päästä eroon siksi, *että "liiman huonous oli jo aikaisemmin havaittu ja ..liiman oli sen vuoksi annettu säiliössä vähentyä. Kysymyksessä olevassa tapauksessa oli ollut nopeasti ratkaistava, että valmistettiin vielä noin kaksi vuorokautta hylkytavaraa, jonka ajan huono liima olisi riittänyt, vai laskettiin kelpaamaton liima säiliöstä pois, jotta päästäisiin kelvollisen kartongin valmistukseen.* (Itä-Suomen Vesioikeuden pöytäkirjan Liitteet C1 ja D1, vuoromestari H:n kuulustelu). Vetoaminen taloudellisiin ja tuotantoteknisiin syihin liimaerän laskemisessa vesistöön nojaa kulttuuriseen hyväksyntään teollisuuden saastuttamisesta. Teollisuuden toimintaedellytysten turvaaminen oli virallinen talouspoliittinen linja, johon voitiin nojata myös Simpeleen tehtaan poikkeavan toiminnan neutralisoinnissa. Kielletyn ja sallitun rajan määrittäminen tapahtui paitsi yhtiön omien intressien pohjalta, myös vallitsevaan kulttuuriseen mielipiteeseen vedoten. Hartsierän poisheitto näyttäytyi tuotantoteknisenä kysymyksenä ja kelvollisen kartongin valmistus ajoi vesiensuojellisten kysymysten ohi. Kulttuurinen ymmärrys puunjalostusteollisuudesta kansallista hyvinvointia tuottavana mahdollisti ja tuki yhtiön vetoamista taloudelliseen imperatiiviin. Voidaan puhua myös yritysvallasta suomalaisessa yhteiskunnassa. Sitä tuki talouspolitiikka, metsäteollisuuden asema ja erityisesti erilaisten poliittisten toimijoiden antama tuki metsäteollisuudelle. (ks. Kosonen 1998; Donner-Amnell 2000). Yhteiskunnan intressit nähtiin sidotuiksi talouden intresseihin ja talouden intressit nähtiin koko yhteiskunnan intresseinä. (vrt. Kuusi 1961 101. ks. s. 13 tämä tutkimus). Yhtyneet Paperitehtaat Oy:n toiminta näyttäytyi kaikkivoipaisena asennoitumisena yrityksen kykyyn hallita omia asioitaan, ja toisaalta sen toiminta osoitti välinpitämättömyyttä päätösten vaikutuksista ympäröivään yhteiskuntaan ja luontoon.

Tehtaan tekninen johtaja puolustautui ilmoittamattajättämissyytettä vastaan:

"Syytteen 3. perusteena on se, etten ole ryhtynyt toimenpiteisiin ilmoittaakseni tapahtumasta Kymen piirin vesitoimistolle. Huomautan vielä, että tapahtuman tullessa tietooni oli lauantai eikä Kymen vesipiirin toimistossa ollut tällöin ketään. Maanantaiaamuna, jolloin asiasta olivat eri tiedostusvälineet jo puhuneet runsaasti, olin kokouksessa, jonka olin kutsunut koolle nimenomaan selvittääkseni tapahtuman kokonaisuudessaan voidakseni antaa asianmukaiset tiedot vesipiiriin vesitoimistolle...vaikka...katsottaisiin, että olen laiminlyönyt ilmoittamisvelvollisuuteni, niin totean, että tästä ei ole aiheutunut kenellekään minkäänlaista vahinkoa."

Yhtiön noudattamisstrategioina toimivat: 1) toimenpiteisiin ryhtyminen vahingon vähentämiseksi, kun tehtaalta juoksutettiin vettä kalojen happitilanteen varmistamiseksi sekä 2) yhteistyöhalukkuuden osoittaminen, kun tekninen johtaja pyrki etsimään kaloja tutkimusta varten. Yhtiö hyödynsi neutraloimisstrategioinaan: 1) vastuun kieltämistä nojautumalla muun muassa päästön luokitte- luun harmittomaksi ja lupaehtoihin kuuluvaksi. Yhtiö siirsi vastuuta toisille

tahoille, kuten muille saastuttajille, mikä kuului myös osaksi vastuun kieltämisestä. 2) Aikaulottuvuus näyttäytyi myös merkittävältä poikkeavan toiminnan neutralisoiduna, koska aika oli hävittänyt todisteet. 3) Tehtaan kannattavuuden turvaaminen taloudellisena imperatiivina esitettiin laittoman teon oikeuttamisena. 4) Korkeammat sitoumukset tulivat esiin taloudellisen imperatiivin mukaisessa oikeuttamisessa, jossa tehtaan toimiminen sidottiin työntekijöiden hyvinvoinnin edistämisen korkeille päämäärille.

Vihjeet poikkeavuudesta - kurkistus esiripun taakse

Näyttämön etualan toiminta kyseenalaistui, kun tehtaan teknisen johtajan kalojen mätänemistilaa koskeva lausunto sai rinnalleen yleisön eriävän mielipiteen. Kalakuolemat ensiksi havainneet maanviljelijät ja rajavartiomestari esittivät, että kalat olivat olleet vielä lauantainkin pilaantumattomia. Tästä osoituksena Koitsanlahden kalastuskunnan puheenjohtaja V.P. oli ottanut talteen kuolleita kaloja toimittaakseen ne edelleen vesiensuojelutoimiston kautta Lappeenrantaan tutkittavaksi ja niiden kuolinsyyn selvittämiseksi. (tutkintapöytäkirja 2.8.1971, s. 3). Lisäksi rajavartiomestari ilmoitti kuulleensa useammalta taholta, että *"Simpeleen tehtaalta olisi laskettu 4000 kiloa tai kaksi säiliöautokuormaa liimaa Kokkolanjokeen torstain ja perjantain aikana. Kuulusteltavan kysyessä kuka siihen oli antanut määräyksen, ei sitä hänelle kerrottu, mutta ei oltu myöskään kielletty, että selaista tapausta ei olisi sattunut"*. (tutkintapöytäkirja 2.8.1971, s. 10-11, liite 37). Yhtiön virallisten lausuntojen kanssa ristiriitaiset kertomukset suuntasivat kiinnostuksen kohti näyttämön taka-alaa.

Kalakuolemien saaman julkisuuden tähden yhtiö joutui raottamaan jonkin verran verhoa näyttämön takaosaan. Organisaatorikokset ja organisaatiopoikkeavuus tapahtuvat tyypillisesti näyttämön takaosassa, jonne organisaation ulkopuolisilta on pääsy kielletty. Mutta vaikka taka-ala on tarkoin varjeltu, saattaa sen toiminnasta välillä paljastua jotain. Ermann & Lundman (1996, 7-13) ovat esittäneet, että organisaatiopoikkeavuutta voi aiheuttaa organisaation johdon suorat käskyt. Myös työntekijä voi työtehtävänsä moitteettomasti suorittaessaan tahtomattaan tuottaa poikkeavia lopputuloksia. Tämä johtuu siitä, ettei yhdellä henkilöllä ole kykyä, vastuuta aikaa tai tietoa kerätä ja analysoida tai käyttää tarvittavaa informaatiota muuttamaan yhtiön toimintaa ennen ongelmien ilmenemistä. Yhtyneet paperitehtaat Oy joutui paljastamaan, että sieltä oli laskettu vesistöön liimaerä. Tehtaan diplomi-insinööri oli antanut käskyn tehtaan vuoromestarille laskea vanha liima pois.

Organisaatiopoikkeavuuden yksi tunnusmerkki on informaation puutteellisuus. Yhtyneet Paperitehtaat Oy:n Simpeleen tehtaan johto ei ollut informoinut vuoromestaria tehtaalle myönnetystä jätevesilupapäätöksestä, jonka mukaan olisi ollut heti ilmoitettava ylimääräisistä päästöistä vesiviranomaisille. Näin ollen vuoromestarilla ei ollut käsitystä siitä, miten tuli toimia. Lisäksi vuoromestari ilmoitti, että oli ollut itse siinä käsityksessä, että liima kylmään veteen jouduttuaan kokkaroituisi, eikä aiheuttaisi seurauksia vesistöissä. Täten tietämättömyys ja informaation puute kävivät tapauksesta ilmi. Vuoromestari oli

totellut ylhäältä tullutta käskyä, mutta ei ollut tiennyt tarpeellisia asioista liimasta ja sen käyttäytymisestä vesistöissä. Toisaalta vuoromestarinkin oli täytyntä tietää, että toiminta ei ollut laillista tai ainakaan eettisesti hyväksyttävää. Organisaatio muodostaa kuitenkin aina oman kokonaisuutensa, jolla on pakottavaa valtaa yksilöön nähden. (vrt. Durkheim, metodisäännöt). Tällaista pakottavaa valtaa edustaa esimerkiksi pelko työpaikan tai uramahdollisuuksien menettämisestä, mikäli ei toimi organisaatiojohdon käskyjen mukaisesti. Näin ollen, vaikka vuoromestari olisi ollut tietoinen toimintansa epäeettisyydestä ja laittomuudesta, saattoi organisaation sisäinen sosiaalinen paine pakottaa hänet toimimaan, jopa omien näkemystensä vastaisesti (ks. Ermann & Lundman 1996, 7-13; Laitinen 1993, 53). Täten puutteellista informaatiotakin ratkaisevampaa lienee ollut organisaation pakottava valta yksilöön, vuoromestariin, nähden.

Edellä mainittu rajavartiomestarin useilta tahoilta kuulema asia, että vesistöön olisi laskettu liimaa, antaa aiheen olettaa, että käskyn antaneen diplomi-insinöörin lisäksi myös tehtaan tekninen johtaja olisi ollut tietoinen hartsierän poisheittämisestä. Sen sijaan, että kyse olisi ollut yhden henkilön tekemästä päätöksestä, voidaan olettaa että kyse oli organisaation sisällä useamman henkilön tekemästä päätöksestä. Kramer (1982, 75) esittää että käsite *'corporate crime'* viittaa laittomaan ja yhteiskunnallisesti vahingolliseen toimintaan, joka on seurausta yhteisöjen johtohenkilöiden harkitusta, heidän organisaationsa operatiivisten päämäärien mukaisesta, päätöksenteosta (Laitinen 1993, 61; Kramer 1982, 75.) Siten tässäkin tapauksessa epäuskottavalta vaikutti se väite, ettei tehtaan tekninen johtaja olisi ollut tietoinen tapahtumasta. Sangen mielenkiintoista oli se, että virallisesti vain yksi diplomi-insinööri otti vastuun niskoilleen. Tämä helpotti poikkeavaksi nimeämistä, mutta samalla organisaatorikollisuus saatettiin häivyttää yhden toimijan tekemäksi rikokseksi. Tämä on omiaan hämärtämään näkemystä laajemmasta sosiaalisesta miljööstä, joka virallisilla ja epävirallisilla normeillaan tukee epäeettistä ja laitonta toimintaa. (vrt. Ermann & Lundman 1996, 7; Laitinen 1993, 54, 69). Voidaan kysyä, kuka päätti uuden liimaerän tilaamisesta. Sillä sen tilaamisella tietyksi päiväksi oli yhteys päätökseen päästä eroon vanhasta liimasta, jolle ei ollut olemassa paikkaa. Näin ollen yhtiön johdon voidaan väittää olleen joko tekemässä päätöksiä, jotka johtivat laittomaan toimintaan ja joista vain yksi ihminen otti vastuun tai ainakin olleen tietoisia siitä ja antaneen hyväksyntänsä sille.

Viitteet poikkeavuuden jatkuvaluonteisuudesta

Yhtyneet Paperitehtaat Oy:n tapaus antaa viitteitä siitä, että vesilakia rikkova toiminta oli helppoa ja mahdollista eikä edes paheksuttavaa, kun kyseessä oli yhtiön voitontavoittelu. Yhtiön toimintatavat olivat omiaan rohkaisemaan epäeettisiä menettelytapoja. Tutkimuksissa on havaittu, että organisaatioiden piirissä ei välttämättä hyväksytä ympäristöä, kuluttajaa ja työntekijää koskevia lakeja, koska ne rajoittavat yhtiön autonomiaa tuotannon suhteen ja aiheuttavat yhtiölle kustannuksia. Siksi näitä koskevia lakeja herkemmin rikotaan (Box 1983). Epäilemättä Suomessa vielä metsäteollisuusvetoinen talouspolitiikka oli

omiaan johtamaan vesiensuojelullisten intressien väistymiseen taloudellisten intressien tieltä. Yhtyneet Paperitehtaat Oy:n Simpeleen tehtaan toiminta osoitti sen, ettei vesilakia juuri kunnioitettu. Lisäksi sen toiminta antoi viitteitä myös siitä, että rikkomukset saattoivat olla sangen yleisiä tehtaan piirissä. Kalakuolemat havainnut rajavartiomies ilmoitti, että samantapaisen havainnon kalakuolemasta hän oli tehnyt vuonna 1967 kesällä, jolloin tehtaalla oli myös tapahtunut liiman lasku Kokkolanjokeen. Määräyksen hartsiliiman laskemisesta viemäriverkkoon antanut diplomi-insinööri puolestaan kertoi, että *"tämä on ainoa kerta, jolloin tällaista ainetta on laskettu tehtaan jätevesiverkostoon tehtaan uudelta puolelta, jossa kuulusteltava työskentelee, lukuunottamatta kuluvoan vuoden tammiukuussa tapahtunutta pienen jo jäätyneen erän laskua* (tutkintapöytäkirja 2.8.1971, 7-8.). Edellä mainitun lainauksen perusteella voidaan kysyä, mitä muita aineita uudelta puolelta oli laskettu luvattomasti ja miten usein vanhalta puolelta oli laskettu luvattomia aineita vesistöön. Lisäksi vuoromestarin lausunto, jonka mukaan tehtaalla ei ollut tuolloin eikä ollut edelleenkaan paikkaa, mihin kelpaamaton liima voitaisiin sijoittaa, kertoo liiman laskun vesistöön olleen *"ainoa"* keino päästä eroon viallisesta erästä. Yhtiön piirissä ei tällaista toimintaa näytetty paheksuvan, vaan sitä pidettiin normaalina. Täten edellä mainittujen lausumien voidaan tulkita kertovan poikkeavaa toimintaa edistävästä yrityskulttuurista ja poikkeavuuden jatkuvaluontoisuudesta, mistä kertonee myös vuoden 1967 liiman lasku vesistöön.

Poikkeavaksi nimeäminen

Kokkolanjoen kalakuolemista ehdittiin uutisoida viidessä eri sanomalehdessä ennen kuin valvontaviranomaiset pääsivät paikalle toteamaan tapauksen. Laajamittaisen saastumisen ilmitulo ennen kuin viranomaiset saivat tietää siitä, oli omiaan kyseenalaistamaan valvontatoimen tehokkuuden. Merkittävä kalakuolema ja sen saama julkisuus oli yhteistä Yhtyneitten Paperitehtaiden ja Joutseno Pulp Oy:n tapauksille. Kokkolanjoen tuhansien kalojen kuolema oli merkki laajalle ulottuvista haitallisista seurauksista. Näin ollen kalakuolemat olivat epätavanomaisen ilmitulotavan, julkisuuden sekä lupaehtojen rikkomisen lisäksi edesauttamassa poikkeavaksi nimeämistä. Voidaan esittää, että epätavanomainen päästön ilmitulotapa eli valvottavan ja valvojan ulkopuolisen tahon huomaama päästö, aiheutti viranomaisille paineen toimia. Samanlaisia havaintoja ovat tehneet Keith Hawkins (1984) ja Yeager (1993) tarkastellessaan Yhdysvalloissa ympäristöviranomaisten toimintaa suhteessa ympäristörikkomuksiin. Mitä dramaattisempi ja julkisuutta saaneempi tapaus oli, sitä herkemmin viranomaiset olivat valmiita nimeämään toiminnan poikkeavaksi ja käyttämään ankarampia keinoja toimenharjoittajaan.

Kun Joutseno Pulpin tapauksessa poikkeavaksi nimeämisen kontekstina oli maanlaajuinen puunjalostusteollisuuden laitton tila, oli Yhtyneillä paperitehtailta olemassa vesioikeuden lupa. Lupa ja siihen kirjatut ehdot tarjosivat myös edellytykset poikkeavaksi nimeämiselle. Itä-Suomen vesioikeuden Simpeleen tehtaille 29.3.1971 myöntämässä jätevesien johtamisluvassa oli asetettu ehtoja,

joista yksi kului seuraavasti: *”Poikkeuksellisen jätevesipurkautuman sattuessa on viipymättä ryhdyttävä tehokkaiisiin toimenpiteisiin asiantilan korjaamiseksi ja on tapahtumasta välittömästi ilmoitettava Kymen vesipiirin vesitoimistolle.”* Koska tehtaalta ei oltu otettu välittömästi yhteyttä vesiviranomaisiin päästön ja kalakuolemien tapahduttua, voitiin yhtiön katsoa rikkoneen lupaa ja sen ehtoja. Kymen vesipiirin vesitoimisto oli saanut tiedon asiasta lehden välityksellä, kaksi päivää päästön jälkeen eli sunnuntaina 25.7. ja yhtiön toimesta seuraavana päivänä eli viikonlopun jälkeisenä maanantaina, kun liiman laskemisesta oli kulunut jo kolme päivää.

Yhtiön saamaan lupaan oli kirjoitettu velvoite ilmoittaa päästöistä valvontaviranomaisille. Tämä lupaan kirjattu velvoite merkitsi sitä, että päästöjen ilmoituksissa ja kontrolloinnissa nojattiin paljolti valvottavan itsensä tekemiin ilmoituksiin.¹³⁸ Yhtyneet paperitehtaat Oy:n tapauksessa tätä valvojan ja valvottavan välistä luottamussuhdetta rikottiin. Shapiro (1990) on todennut, että valkokaulusrikollisuutta luonnehtii luottamussuhteiden väärinkäyttö. Yhtyneet Paperitehtaat Oy:n tapaus osoittaa, että luottamussuhteen väärinkäyttö ainakin valvottavan ilmoittamisvelvollisuuden laiminlyömisessä muodossa voisi olla yksi keskeinen organisaatiopoikkeavuuden muoto. Luottamussuhteen väärinkäyttöön voidaan lukea myös informaation panttaus. Gouldsonin (1998, 16) mukaan epätasa-arvoisuus informaation saamisessa valvojan ja valvottavan kesken eli informaation panttaus, voi johtaa neuvotteluihin ja päätöksiin, jotka diskriminoivat ympäristöintressejä. Yhtyneet paperitehtaat Oy:n edustajien toiminta sisälsi poikkeavaksi nimeämisen estämisen informaation panttauksen ja toisaalta todisteiden hävittämisyritysten kautta sekä erilaisten neutralointitekniikoiden kautta.

Kalakuolemien runsaus ja niiden saama julkisuus sekä olemassa oleva vesioikeuden lupa antoivat vahvan pohjan poikkeavaksi nimeämislle. Valvontaviranomaiset tekivät virka-apuilmoituksen 28.7.1971 eli samassa kuussa, jona kalakuolemat olivat tulleet esiin. Silti väärinkäytökset ja neutralointitekniikat paljastuivat valvontaviranomaisille vaiheittain. Yhtiön poikkeavuuden todisteet eivät aluksi olleet niin selviä. Mutta yhtiön ja silminnäkijöiden välisten ristiriitaisten lausuntojen kautta saatiin vihiä näyttämön takaosan toiminnasta, joka poikkesi siitä, mitä yhtiön edustajat olivat virallisesti esittäneet.

Goffmanin dramaturginen viitekehys virittää tarkastelemaan paitsi vaikutelmien hallintaa, myös sitä, miten näyttämön etuosan toiminta voidaan kyseenalaistaa. Näyttämön takaosan toimintaa ei helposti päästä havainnoimaan mutta ajoittain esiin nousevat ristiriitaiset puheet antavat vihjeitä näyttämön takaosan tapahtumista. Esirippu voi vahingossa jäädä raolleen ja yleisö pääsee seuraamaan näytelmää, jota ei ole sille tarkoitettu. Näin tapahtui Yhtyneet paperitehtaan Oy:n Simpeleen tehtaan tapauksessa, kun yhtiö ei heti ilmoittanut päästäneensä liimaa vesistöön. Kalakuolemien ja tapahtuman saaman julkisuuden takia yhtiön oli pakko myöntää mitä oli tapahtunut, mutta edelleen se pyr-

¹³⁸ Vesioikeudet olivat kirjanneet käsittelemiänsä lupapäätöksiin toimenharjoittajille velvollisuuden valvoa itseään ja ilmoittaa epätavanomaisista päästöistä valvojille. Tässä mielessä luottamus valvottavaan on keskeistä vesilain valvonnassa.

ki luomaan kehystä, jossa toiminta näyttäisi sallitulta - harmittoman aineen poisheittämiseltä. Myös tuotantoteknisiä syitä, huonolaatuisen liiman kartonkiin aiheuttamaa epätasaisuutta, esitettiin perusteena päästä eroon liimasta. Tuotantotekniset syyt yhdistettiin taloudelliseen imperatiiviin, taloudellisesti kannattamattoman kartongin tuotannosta oli päästävä taloudellisesti kannattavamman kartongin valmistamiseen. Näin sekä Joutseno-Pulp Oy:n tapauksessa Yhtyneet paperitehtaat Oy:n Simpeleen tehtaiden tapauksessa taloudellista pakkotilaa hyödynnettiin toiminnan oikeuttajana.

Poikkeavaksi nimeämistä edistävinä tekijöinä toimivat: 1) poikkeavuuden selkeä luonne 2) päästön epätavanomainen ilmitulontapa, millä tarkoitetaan valvontaviranomaisten ja valvottavien ulkopuolisten tahojen esiintuomaa poikkeavuuden epäilyä, 3) poikkeavuuden dramaattinen seuraus eli kalakuolemat 4) julkisuus ja 5) moraalinen paheksunta. Vaikka moraalinen ulottuvuus ei korostetusti tullut esille, voidaan tulkita, että se astui kuvaan silloin, kun poikkeavan toiminnan salaaminen ja luottamussuhteeseen perustuvan valvonnan harhaanjohtaminen paljastui.

Vesihallitus katsoi tutkintapöytäkirjasta selvinneen, että Yhtyneet paperitehtaat Oy:n Simpeleen tehtailta on DI K. T:n määräyksestä 23.7.1971 tahallisesti laskettu tehtaan viemäriin noin 10 000 kg lipeäpitoista hartsiliimaa. Viemäristä liima oli edelleen joutunut Kokkolanjokeen, missä sen jälkeen oli samana päivänä kuollut kaloja arviolta tuhansia kiloja. Kuolleita kaloja oli havaittu myös Neuvostoliiton puolella. Vesihallituksen vesitutkimustoimiston 27.7.1971 toimittaman tutkimuksen mukaan, edellä mainittu liiman vesistöön lasku oli mitä ilmeisimmin aiheuttanut kalakuoleman. Tapaus vietiin Itä-Suomen vesioikeuteen. Itä-Suomen vesioikeus antoi välipäätöksen ja syyttäjä ehdotti lykkäyspäätöstä lisäselvitysten tekoa varten. Tähän suostuttiin. Asia tultaisiin päättämään vesioikeuden istunnossa 25.5.1972. Syytettyinä olivat tehtaan vuoromestari ja liiman laskemisesta käskyn antanut diplomi-insinööri.

Pohdintaa

Sosiaalisen kontrollin ja poikkeavaksi nimeämisen kannalta tarkasteltuna Yhtyneet Paperitehtaat Oy:n Simpeleen tehtaan rikostapaus näyttää selvältä, sillä tehtaalta oli heitetty tahallisesti liimaa kanaaliin. Lisäksi haitan näkyvyys, dramaattiset kalakuolemat ja niiden saama julkisuus antoivat aiheen valvontaviranomaisille ryhtyä suullista kehotusta ankarampiin toimenpiteisiin. Myös se, että yhtiö näytti salailleen liiman päästämisen vesistöön, antoi aiheen moraaliselle paheksunnalle ja tapauksen poikkeavaksi nimeämiselle.

Toisaalta voidaan pohtia, että mikäli kalakuolemat olisivat olleet vähäisempiä, olisi tapaus saattanut jäädä sekä ulkopuolisilta että valvontaviranomaisilta huomaamatta. Sillä yhtiö ei heti ilmoittanut päästäneensä liimaa vesistöön. Yhtiö ei noudattanut vesilupaankirjattua velvollisuutta ilmoittaa poikkeuksellisista päästöistä. Tämä antoi viitteitä luottamussuhteen väärinkäytöstä. Yhtiön neutraloimis- ja noudattamisstrategioiden perustalta kävi ilmi, että yhtiön operatiiviset päämäärät ajoivat vesiensuojelun ohi. Yhtiö pyrki luomaan kehystä,

jossa toiminta näyttäisi sallitulta - harmittoman aineen poisheittämiseltä ja tätä oikeutettiin tuotantoteknisiin ja taloudellisiin syihin vedoten. Yhtiön piirissä toimintaa ei nähty paheksuttavaksi. Pääasiallisena oikeuttamisen kehyksenä toimi taloudellisen pakon kehys, joka nojaa teollisen oikeuttamisen regiimiin (ks. Boltanski & Thévenot 1991), kuten Joutseno-Pulp Oy:n tapauksessakin. Yhtyneet paperitehtaat Oy:n Simpeleen tapauksessa vesilain ja lupien vastainen toiminta näyttäytyi muutamien vihjeiden perusteella enemmän säännöltä kuin poikkeukselta.

Yhtyneet Paperitehtaat Oy:n tapaus osoitti sen, miten valvontatoimi oli riippuvainen yhtiön antamasta informaatiosta. Valvontatoimi nojasi suurelta osin valvottavalta saatuun tietoon. Tiedollinen etäisyys valvojan ja valvottavan välillä mahdollisti informaation panttauksen ja luottamuksen väärinkäytön (Shapiro 1990). Tämä oli omiaan ehkäisemään poikkeavaksi nimeämistä. Yhtyneet paperitehtaat Oy:n tapauksessa luottamussuhteen väärinkäytöksen merkkinä oli poikkeavien päästöjen ilmoittamisvelvollisuuden laiminlyönti. Lisäksi yhtiö näytti manipuloineen vastuuta, kun yksi henkilö otti vastuun tapahtumasta, ja muiden vakuutettiin olevan siitä tietämättömiä. Vaikka otaksuttavaa oli, että useampi kuin yksi henkilö oli osallisena päätökseen, joka johti liiman poisheittämiseen.

3. METSÄLIITON TEOLLISUUS OY:N ÄÄNEKOSKEN TEHTAIDEN TAPAUS VUODELTA 1985

Uuden tehtaan rakentamissuunnitelma

Metsäliiton teollisuus Oy:n¹³⁹ rikostapaus sijoittui keskelle kiivasta vesistökonfliktia vuosina 1982–1985. Tapauksen yhteiskunnallisena taustana oli metsäteollisuutta koetelleen 1970-luvun puolivälin laman jälkeinen investointikausi.¹⁴⁰ Metsäliiton teollisuus Oy ilmoitti vuonna 1982 lakkauttavansa neljän vanhan sellutehtaan toiminnan, josta kaksi sijaitsi Äänekoskella, yksi Lielahdella ja toinen Nokialla. Näiden neljän tehtaan yhteistuotanto oli ollut 180 000 t/v. Uuden Äänekoskelle rakennettavan sellutehtaan tuotantokapasiteetiksi esitettiin 300 000 t/v. Yhtiö perusteli uutta hankettaan metsäteollisuuden kiristyneellä kilpailutilanteella: siihen voitaisiin varautua vain nykyaikaisten laitteiden ja riittävän suuren tuotannon avulla. Yhtiö esitti uuden sellutehtaan rakentamisen myötä myös vesistö päästöjen vähentyvän voimakkaasti, BHK -kuormitus eli biologinen hapenkulutus vähenisi puoleen entisestä. Yhtiö nimesikin uuden tehtaan rakentamisen vuosikymmenen vesiensuojeluinvestoinniksi (Konttinen 1994; Ylönen 1996.)

¹³⁹ Metsäliiton Teollisuus Oy myi vuosien 1981–1982 vaihteessa Äänekosken tehtaat osake-enemmistöllä Metsä-Botnialle. Molemmat tehtaat kuuluvat metsäliittoyhtymään. Puhun kuitenkin koko ajan Metsäliiton Teollisuus Oy:n Äänekosken tehtaista.

¹⁴⁰ 1980-luvun alkua sävytti taloudellinen taantuma, josta Suomi selvisi varsin hyvin. Mutta esimerkiksi vuonna 1982 MTOY:n investointi oli ainoa käynnissä ollut puunjalostusteollisuuden rakennusinvestointi.

Äänekosken alapuolisen vesistönvarren asukkaat, jotka olivat jo useita vuosikymmeniä kärsineet saastuneesta vesistöstä ja elinkeinomahdollisuuksiensa ja virkistyskäyttömahdollisuuksiensa vähenemisestä, suhtautuivat kielteisesti yhtiön ilmoitukseen rakentaa uusi, tuotantokapasiteetiltaan huomattavasti aikaisempia tehtaita suurempi sellutehdas. Asukkaiden ärtymystä lisäsi se seikka, että vesioikeus ei ollut ehtinyt käsitellä vuoden 1978 katselmustoimitusta eikä asukkaiden korvausvaatimuksia. Epäoikeudenmukaiseksi mielletty tilanne ja huoli vesistöstä motivoivat asukkaita vaatimaan tiukkoja päästörajoja uudelle tehtaalle. Tästä alkoi kamppailu, jossa vastakkain asettuivat yhtiö, joka korosti tehdasinvestoinnin olevan vuosikymmenen vesiensuojeluinvestointi kun taas vesistönvarren asukkaat nimesivät sen miljoonan ihmisen juomaveden huonontamiseksi. (emt.)

Kalakuolemat ja selvitykset

Vesistökonflikti oli kestänyt jo lähes vuoden ajan, kun marras-joulukuussa vuonna 1982 löytyi tuhansia kuolleita kaloja Äänekosken tehtaan alapuolisessa vesistöissä. Dramaattiset kalakuolemat saivat osakseen paljon julkisuutta, sillä tiedotusvälineet olivat seuranneet tiiviisti vesistökamppailua. Kalakuolemat pakottivat valvontaviranomaiset selvittämään tilannetta. Vesistönäytteissä ei oltu havaittu mitään poikkeavaa. Valvontaviranomaiset yrittivät selvittää päästön syytä myös keskustelemalla yhtiön paikallisjohtajan, teknisen johtajan, pääluottamusmiehen ja työsuojeluvaltuutetun kanssa. Yhtiön edustajat kielsivät tehtailta päästetyn mitään lupaehtoja ylittävää päästöä. Tehdas oli pysynyt lupaehtojensa rajoissa eivätkä veden happamuusarvot olleet muuttuneet. Lisäksi se seikka, ettei kaloja löytynyt aivan tehtaan alapuolelta vaan vähän kauempaa sai yhtiön kummeksumaan asiaa. *"Meille kalakuolema on täysin mysteeri."* (Sisä-Suomen lehti joulukuussa 1982.)

Koska satunnaispäästöjä ei valvontaviranomaisten mukaan tullut ilmi keskusteluissa eikä vesistönäytteissäkään ollut huomattu mitään tavallista poikkeavaa, päätyivät valvontaviranomaiset toteamaan, että *"Äänekosken tehtaiden luvanmukaiset maksimipäästöt yhdessä veden vähyyden kanssa ovat todennäköisimmin kalakuolemien aiheuttajina."* (Sisä-Suomen lehti joulukuussa 1982.) Saastumisen näkyvyyden ja toisaalta poikkeavaksi nimeämisen mahdottomuuden välisestä jännitteestä suivaantunut kansalainen kirjoitti: *"Olemme tilanteessa, jossa mahdollinen ylisäästuttaja kieltää osuutensa, virallinen valvoja hakee syytä vedenvähyydestä. Koska jätepäätös on lupaehtojen täyttävä ja siis sallittu, niin jäljelle jää vain syytetyksi Säittenjumala, joka ei anna joka vuotista märkää kesää. Teemme parin aktiivin kanssa rikosilmoituksen Jumalan toimista, joka ei ota huomioon teollisuuden tarpeita, vaan antaa suomalaisille joskus aurinkoisen kesän. Viemme Jumalan oikeuteen."* (Sisä-Suomen lehti 11.12.1982.)

Kansalaisen kärjekäs kirjoitus osoitti vuorovaikutuksen vallitsevan kuvion ja kansalaisten marginaalisen aseman vesistön saastumisen sosiaalisessa kont-

rollissa. Vesistön valvonta perustui velvoitetarkkailujärjestelmään,¹⁴¹ joka perustui valvottavan itsensä tekemään tai kustantamaan tarkkailuun, jota valvontaviranomaiset seurasivat valvottavan lähettämien raporttien ja viranomaisten itsensä ottamien kontrollinäytteiden avulla. Valvonta oli näin suljettu järjestelmä. Toimenharjoittajilla eli valvottavilla oli sangen suuri valta päästöjä koskevan informaation antamisessa. Mikäli yhtiö kielsi päästöt, ei valvojallakaan ollut paljoa mahdollisuuksia esittää näyttöä päästöistä, etenkin, jos valvojen tieto vesistöistä perustui pääasiassa yhtiön tekemään tarkkailuun. Tilanteessa, jossa päästöluvut olivat varsin sallivia ja valvonta perustui valvojan ja valvottavan välisiin neuvotteluihin sekä valvottavan ottamiin vesistönäytteisiin, ei kansalaisten havainnoilla ollut juuri sijaa. Kun yhtiön johto kielsi päästöt, syytä haettiin tehtaan ulkopuolelta.

Poikkeavuus näytti epäselvältä dramaattisista kalakuolemista huolimatta. Pohjois-Päijänne oli jo pahoin saastunut laillistenkin päästöjen seurauksena, sillä vesistön pohjoispuolta kuormittivat myös Lievestuoreen, Jämsänkosken ja Kaipolan sellutehtaat. Täten kalakuolemien syytä voitiin hakea myös laillisesta saastuttamisesta. Äänekosken ja Jyväskylän välinen noin 55 kilometrin mittainen vesireitti oli Suomen suurin yhtenäinen saastunut vesialue (Konttinen 1994, 16). Äänekosken selluloosatehtaiden osuudeksi arvioitiin vuonna 1983 puolet Pohjois-Päijänteen päästöistä (Vastin 27.1.1983). Tällaisessa tilanteessa eivät edes kalakuolemat olleet merkinä lakia rikkovasta toiminnasta. Poikkeavaa saastuttamista oli vaikea erottaa sallitusta.

Vaikka kalakuolemat eivät johtaneetkaan poikkeavaksi nimeämiseen, ne edistivät vaatimuksia saasteiden kuriinlaittamisesta. Saastuneen vesireitin varrella sijaitsi kolme kuntaa, Äänekoski, Laukaa ja Jyväskylän maalaiskunta, lisäksi päästöjen vaikutus ulottui laajemmalle aina Jyväskylään, Muurameen, Säynätsaloon, Korpilahdelle ja Toivakkaan saakka. Päijänteellä oli myös keskeinen merkitys Helsingin Espoon ja Vantaan raakavesilähteenä. 1980-luvulla rakenteilla olleen Päijänne-tunnelin kautta vesi oli tarkoitus johtaa pääkaupunkilaisten juomavedeksi (Ylönen 1996.) Näin monen kunnan ja kaupungin kytkeytyminen saastuneen vesistön vaikutuspiiriin oli toisaalta omiaan edesauttamaan vaatimusta saasteiden kuriinlaittamisesta; kielletyn ja sallitun saastuttamisen välisen rajan tiukentamisesta.

Epätavanomainen ilmitulo - särö vallitsevaan valvonnan vuorovaikutuskuvioon

Yhtiön sisältä kantautui yhtiön johdon esittämästä vallitsevasta jätevesipäästöt kieltävästä linjasta poikkeava näkemys. Työsuojeluvaltuutettu ilmoitti vesiviranomaisille tehtaalta päässeen lokakuussa 7000 litraa suolahappoa vesistöön. Tehtaan työsuojeluvaltuutettu epäili tehtailta lasketun muitakin ylimäärisiä suolahappoeriä vesistöön, siksi hän pyysi vesiviranomaisilta tietoa siitä, miten vesistö reagoisi, jos sinne pääsisi suolahappoa n. 4000–5000 litraa vuorokaudessa ja hypokloriittia 4000–5000 litraa viikossa (Kansan Uutiset 12.2.1982)

Yhtiön työsuojeluvaltuutetun ilmoitus edusti epätavanomaista päästön ilmituloa, sillä se tapahtui ohi yhtiön johdon ja kyseenalaisti johdon valvontavi-

¹⁴¹ Vesioikeudet olivat alkaneet kirjata pian perustamisensa jälkeen vuonna 1962 päästöluupiin teollisuudelle velvoitteen tarkkailla omia päästöjään.

ranomaisille antaman tiedon. Työsuojeluvalluutetun valvontaviranomaisille tekemä ilmoitus sotki velvoitetarkkailujärjestelmän mukaisen vuorovaikutuskuvion, jossa keskeinen informaatio kulkee valvojan ja valvottavan välillä. Toki työsuojeluvalluutettu edusti yhtiötä, mutta asettui kuitenkin virallisen velvoitetarkkailujärjestelmän ulkopuolelle. Työsuojeluvalluutetun antama tieto poikkesi yhtiön johdon antamasta tiedosta, ja siksi tämä oli kiusallista yhtiön johdolle. Tilanne oli myös valvontaviranomaisille kiusallinen siksi, että he olivat nojanneet vahvasti yhtiön johdon sanaan ja ehtineet sen myötä esittää teorian kalakuolemien syystä. Työsuojeluvalluutetun ilmoitus toi särön velvoitetarkkailujärjestelmän mukaiseen valvojan ja valvottavan väliseen luottamukseen perustuvaan vuorovaikutuskuvioon.

Velvoitetarkkailujärjestelmää voisi luonnehtia verkostoluonteiseksi järjestelmäksi, joka edellytti valvojan ja valvottavan välistä yhteistyötä ja luottamusta. Velvoitetarkkailujärjestelmä asetti valvojat riippuvaisiksi valvottavan tuottamasta informaatiosta. Valvonnan onnistuminen oli sidoksissa valvojan ja valvottavan välisen tiedonkulun sujuvuuteen ja tiedon riittävyyteen. Siksi valvojat pyrkivät motivoimaan valvottavia toimimaan velvoitetarkkailujärjestelmän kannalta tehokkaalla tavalla (vrt. valvontaviranomaisten haastattelut). Tähän voitiin vaikuttaa myös korostamalla luottamuksen tärkeyttä, sillä puhe luottamuksesta saattoi herättää ja vahvistaa luottamusta (vrt. Ruuskanen 2003).

Velvoitetarkkailujärjestelmä asetti hienovaraisuuden ehtoja valvontasuhteelle. Hienovaraisuus oli kirjoittamaton sääntö, jota sekä valvoja ja valvottava noudattivat. Siihen sisältyi muun muassa, että valvojat ilmoittivat etukäteen toimenharjoittajalle eli valvottavalle, kun aikoivat tulla ottamaan kontrollinäytteitä valvonnan tueksi. (ks. valvontatoimen periaatteet). Valvojan tuli kunnioittaa valvottavan autonomiaa. Valvojan ennako-oletuksena oli, että valvottavat tarjosivat rehellistä ja riittävää tietoa ja valvottavat puolestaan odottivat valvonnalta kohtuullisuutta. Valvonnan osalta voitiin puhua paljolti myös symbolisella tasolla tapahtuvasta valvonnasta, sillä valvottaville ja kansalaisille oli osoitettava, että valvonta toimi, vähäisistä resursseista huolimatta. (vrt. valvontatoimen periaatteet).

Velvoitetarkkailujärjestelmässä toiminnan aikahorisontti oli tulevaisuuteen orientoituva (vrt. haastattelut). Siksi työsuojeluvalluutetun ilmoituksen edellyttämät välittömät toimenpiteet olivat omiaan sotkemaan tulevaan orientoivaa ja valvottavan motivointiin tähtäävää valvontatoimintaa. Työsuojeluvalluutetun ilmoitus epäilemättä hämmensi vallitsevaa valvonnan vuorovaikutuskuviota. Se velvoitti valvontaviranomaiset tutkimaan yleisen edun valvojana yhtiön johdon antaman informaation oikeellisuutta. Toisaalta tällainen epäluottamus oli haitallista valvonnan "toimintalogiikalle". Kenties valvontakuvion kyseenalaistaminen ja toisaalta valvonnan toimintalogiikalle vieras toiminta (ilmianto) aiheuttivat sen, että valvontaviranomaiset eivät välittömästi huomioineet työsuojeluvalluutetun pyyntöjä. Tämä viittaisi siihen, että virallinen kontrolli oli ensisijainen tapa tuottaa tietoa. Se, ettei työsuojeluvalluutettu ollut kertonut yhtiön johdolle tekemisistään kirjallisista tutkintapyynnöistä kärjisti tilannetta yhtiön johdon ja työsuojeluvalluutetun välillä. Ilmoitus oli myös omiaan rikkomaan luottamukseen perus-

tuvaa suhdetta valvojan ja valvottavan välillä. Vesiviranomaisten reagoimattomuus työsuojeluvaltuutetun pyyntöihin oli mahdollisesti osoitus tästä epäsuotuisasta tilanteesta, jonka työsuojeluvaltuutettu ilmiantoineen aiheutti viralliselle valvontajärjestelmälle ja sen uskottavuudelle. Kenties todisteiden riittämättömyys ja olemassa oleva vesistökamppailu saivat vesiviranomaiset suhtautumaan varovaisesti työsuojeluvaltuutetun esityksiin. Velvoitetarkkailun ulkopuolisen tahon tuottama tieto oli epävarmempaa. Toisaalta myös valvonnan resurssipula tai työsuojeluvaltuutetun tietojen tarkistamisen vaikeus saattoivat osaltaan selittää valvontaviranomaisten reagoimattomuutta. Tämä osoittaa sen, että informaation tuottajat olivat eriarvoisessa asemassa. Virallinen valvonta näyttäisi tämän tapauksen valossa sulkeistavan pois ulkopuolisen valvonnan. Tai sitten ulkopuoliseen valvontaan nojaaminen näytti olemassa olevan velvoitetarkkailujärjestelmän piirissä hankalalta.

Luottamusjärjestelmä – johon myös velvoitetarkkailu voitiin lukea – kielsi ulkopuolisilta pääsyn ja teki laittomat toimet näkymättömiksi. Lisäksi väärinkäytöksen todistajat olivat usein kyvyttömiä ajamaan sosiaalisen kontrollin prosessia ja auttamaan väärinkäytösten tutkimisessa. (vrt. Shapiro 1990) Näin kävi myös Äänekosken tapauksessa, kun työsuojeluvaltuutetun apu ja vihjeet torjuttiin. Suomessa 1990-luvulla kehitetty Vahti-järjestelmä mahdollisti myös velvoitetarkkailun ulkopuolisille, kuten kansalaisille tehtaiden jätevesipäästöjen tarkkailuun. Toisaalta kyse on lähinnä raportoinnin seuraamismahdollisuudesta, mikä ei vähennä sosiaalista ja tiedollista etäisyyttä valvottavien ja kansalaisten välillä eikä täten tuo mitään mullistavaa aiempiin käytäntöihin sillä organisaatiot osoittautuvat läpinäkymättömiksi ulkopuolisten tarkasteluille. (vrt. Laitinen 1993; Erman & Lundman 1996).

Aluksi lokakuun päästöjen ajateltiin olevan syynä kalakuolemiin, mutta vesistö- ja kalatutkimuksin voitiin lokakuun päästö eliminoida kalakuolemien aiheuttajana. Yhtiö kiirehti selittämään lokakuun päästöjen aiheutuneen tehtaan käynnistämistä vaikeuksista. Käynnistämistä vaikeudet liittyivät ennalta odottamattomiin teknisiin vikoihin, jotka eivät täyttäneet tahallisuuden kriteereitä. Näin ollen käynnistämistä vaikeuksia voitiin hyödyntää myös neutraloimisstrategioina - vastuullisuuden poistamisen keinoina. Vesiviranomaisiin kohdistettu arvostelu, tapauksen saama julkisuus sekä työsuojeluvaltuutetun kautta julkisuuteen tullut tieto yhtiöltä lokakuussa päässeestä ylimääräisestä suohappopäästöistä, saivat valvontaviranomaiset nuhtelemaan yhtiötä julkisesti joulukuun lopulla 1982 siitä, ettei se ollut informoinut viranomaisia lokakuun päästöistä.

Informaation merkitys valvonnalle on keskeinen ja se näyttäytyy useissa rikostapauksissa. Yhtyneet Paperitehtaat Oy:n Simpeleen tehtaan ja Metsäliiton Teollisuus Oy:n Äänekosken tehtaiden tapaukset osoittivat yhtiöiden salanneen valvonnan kannalta oleellista tietoa. Metsäliiton Teollisuus Oy:n Äänekosken tehtaiden johto oli pitänyt itsellään tiedon suolahapon ja natriumhypokloriitin pääsystä vesistöön. Rajoitettu informaatio esti laittomuuksien esiintulon. Metsäliiton Teollisuus Oy:n tapauksessa tuli esiin muitakin merkkejä organisaatiopoikkeavuudesta. Työsuojeluvaltuutettu oli ottanut ylimääräiset suolahapon juoksutukset vesistöön puheeksi jo syksyllä työsuojelutarkastusten yhtey-

dessä ja kemiallisen tehtaan johto oli tietoinen asiasta. Mutta asian korjaamiseksi ei oltu tehty mitään. Päinvastoin, informaatiota oli rajoitettu myös tehdasorganisaation sisällä. Sillä työsuojeluvaltuutettu oli havainnut kemian tehtaille asennetun ohitusventtiilin, jonka asentajasta tai käyttäjästä tehtaan vuoromiehet eivät tienneet mitään. Käyttötarkoitus oli kuitenkin selvillä - yhtiö juoksutti tuotannosta yli jäävää suolahappoa ja natriumhypokloriittia vesistöön.

Koska työsuojeluvaltuutetulla ei ollut mahdollisuuksia vaikuttaa yhtiöön, ilmoitti hän laittomuuksista valvontaviranomaisille. Valvontaviranomaisten yhtiöön kohdistunut julkinen nuhtelu ei riittänyt työsuojeluvaltuutetulle. Työsuojeluvaltuutettu piti valvontaviranomaisten toimia pettymyksenä: *"Vesipiiri ei ole kuitenkaan suvainnut vastata (joulukuussa tehtyyn ilmoitukseen) tähän mennessä."* (Kansan Uutiset 12.2.1983) Työsuojeluvaltuutettu teki helmikuussa kirjallisen selvityspyynnön Äänekosken nimismiehelle, vesipiirille ja terveyslautakunnalle siitä, oliko Äänekosken tehtailla ylitetty lupaehdot (HS 13.2.1983). Myös kansalaiset esittivät huolensa valvonnan tehottomuudesta.

Epätavanomainen päästön ilmitulo toi esiin valvonnan vaikeudet havaita poikkeavaa päästöä. Tämä tarkoitti paitsi valvonnan vähäisiä resursseja myös yritysvaltaa, kuten yhtiön mahdollisuutta pantata vesiensuojelun kannalta merkittävää tietoa ja väärinkäyttää näin luottamussuhteeseen nojaavaa valvontaa. Nämä tekijät paljastivat velvoitetarkkailujärjestelmän haavoittuvuuden.

Neutraloimisstrategiat

Yhtiön neutraloimisstrategiat jatkuivat päästöjen ilmitultua. Yhtiön mielestä sen toiminta oli ollut koko ajan luvanmukaista. Yhtiön asianajajan kirjeessä (3.12.1985) esitettiin, että suolahappo- ja hypokloriittipäästöt tulivat jätevesien ja vesistön velvoitetarkkailutulosten kautta vesiviranomaisten tietoon ja kun valvontaviranomainen ei niihin puuttunut, ei menettelyä voitu yhtiön taholta mieltää luvan vastaiseksi. Näin siis yhtiö pyrki kieltämään oman vastuunsa säilyttämällä vastuuta valvontaviranomaisille. Tavallaan kyse oli yhtiön taholta tuomitsijoiden tuomitsemisesta, eli yhtiön edustajat moittivat valvontaviranomaisten toimia. Vesihallitus puolustautui esittämällä, ettei luvanvastaisia päästöjä tehnyt luvanmukaisiksi se, että ne jäivät valvontaviranomaisilta huomaamatta.

Yhtiö vetosi myös asiantuntija-auktoriteettiin syyttömyyden osoittamiseksi. Maa- ja Vesi Oy:n vesistövaikutuksia koskeva tutkimus päättyi esittämään, etteivät suolahappopäästöt ole voineet aiheuttaa huomattavia muutoksia vesistön pH -arvossa. Vesihallitus totesi kuitenkin tutkimusten perustuvan väärille oletuksille siitä, että päästöt olisi johdettu tasaisesti vuorokauden aikana ja että ne olisivat sekoittuneet koko jätevesimäärään. Laboratorio-olosuhteet ja kestävämmät lähtökohtaoletukset saivat vesihallituksen arvostelemaan tuloksia. Mutta tässäkin voitiin havaita, miten yhtiöllä oli käytössään asiantuntija-auktoriteetti ja erilaisia vastuun ja vahingon välttelyn strategioita.

Yhtiön motiivit poiketa laista liittyivät taloudellisiin tekijöihin. Yhtiön oli edullista päästä eroon kemiallisella tehtaalla sivutuotteina syntyneistä päästöis-

tä, joita ei ollut saatu kaupaksi. Yhtiöllä ei ollut riittäviä säiliöitä tuotteiden talteenottamiseksi. Vaikka yhtiön piirissä korostettiin ympäristön huomioimista, se ei kuitenkaan toiminut puheiden mukaan. Yhtiön toiminta viesti välinpitämättömyydestä ympäristöasioihin.

Yhtiön toiminta viittaa sen luottaneen siihen, etteivät suolahappopäästöt näkyisi; olihan se jo aiemmin lokakuussa päästänyt suolahappoa vesistöön, minkä seuraukset eivät olleet tulleet näkyviksi. Tai kenties yhtiön piirissä ei uskottu näkyvienkään päästöjen aiheuttavan minkäänlaisia seurauksia valvonnan taholta. Yhtiö saattoi luottaa valvontaviranomaisten vähäisiin taloudellisiin, tiedollisiin ja ajallisiin resursseihin todeta ylitys tai puuttua laittomiin ylityksiin. Organisaatiopoikkeavuudesta antoi viitteitä se, että yhtiön työsuojeluvalluuteulla oli merkittävä osuus päästöjen ilmituonnissa. Myös poikkeavan toiminnan jatkuvaluonteisuudesta oli useita vihjeitä. Yhtiö oli jatkanut suolahappoliuoksen johtamista vesistöön vielä kalakuolemien jälkeen ja vielä vesihallituksen yhtiön Äänekoskelle 27.4.1984 osoittamasta neutraloimattoman suolahapon vesistöön johtamiskiellon sisältävästä kirjallisesta kehotuksesta huolimatta (Vesiylioikeus 137/1986, s.12–15). Lisäksi vesistövarren asukas muisteli: *”Äänekosken tehtaat laskivat 12 vuotta jätevesiään ilman minkäänlaista lupaa. Sitten Äänekosken nimismies Mattila taisteli kuusi vuotta vesioikeuksissa ja teollisuusjohtajalle määrättiin 2400 mk:n sakot”* (18.8.1983, Laukaa-Konnevesi -lehti).

Syyte itsessään kertoo poikkeavuuden pitkäaikaisuudesta. *”Suolahappoa ja natriumhypokloriittia on laskettu vesistöön vastoin voimassa ollutta jätevesilupaa seuraavasti: suolahappoa vuosina 1978- 1985 tutkintapöytäkirjoista ilmenevät määrät v. 1978 956 tonnia, 1979 915 tonnia, 1980 1258 tonnia, 1981 1024 tonnia, 1982 1159 tonnia, 1983 1082 tonnia 1984 564 tonnia ja 1985 huhtikuun loppuun 73 tonnia. Natriumhypokloriittia 290 erää vuonna 1981 ja 404 erää vuonna 1982 á 970 litraa. (Itä-Suomen vesioikeuden päätös N:o 5/Ym/I/86, s.3–4)* Syyttäjä vaati syytekirjelmässään ja suullisessa käsittelyssä yhtiön toiminta- ja valvontavastuussa oleville toimihenkilöille vesilain 1 luvun 19§:n 13 luvun 1§:n 1 momentin ja rikoslain 7 luvun 2 §:n nojalla rangaistusta vuodesta 1978 alkaen huhtikuun 1985 loppuun saakka jatkuneesta tahallisesta ryhtymisestä vesistön pilaantumista aiheuttavaan toimenpiteeseen ilman lupaa (8:lle yhtiön palveluksessa olevalle henkilölle on vaadittu rangaistusta). Lisäksi syyttäjä vaati Metsäliiton Teollisuus Oy:tä korvaamaan vuodesta 1978 30.4.1985 saakka tapahtuneen rikoksen kautta yhtiön saaman hyödyn valtiolle 4 481 000 markalla.

Poikkeavuus ilmeni Äänekosken tehtaiden tapauksessa paitsi luvattomina päästöinä, myös valvonnalle oleellisen informaation salailuna ja siten velvoitetarkkailujärjestelmään liittyvän luottamuksen väärinkäyttönä. Luottamussuhteen väärinkäyttö on tunnusomaista valkokaulusrikollisille. Valkokaulusrikolliset ovat siinä asemassa yhtiössä, että heidän on mahdollista saada tietoonsa asioita, joita muilla ei ole, ja siten heille tarjoutuu tavallista työntekijää paremmat mahdollisuudet luottamuksellisten tietojen hyväksikäyttöön. (Shapiro 1990). Myös organisaatorikoksissa, kuten Metsäliiton Teollisuus Oy:n tapauksessa, yhtiön johtoasemissa toimivilla (valkokaulustyöntekijöillä) oli mahdollisuus hyväksikäyttää luottamussuhteita. Lisäksi heille tarjoutui mahdollisuus tiedon panttaamiseen. Metsäliiton Teollisuus Oy:n tapauksessa yhtiö keräsi itse vesis-

töä ja kuormitusta koskevaa tietoa ja vältti sille haitallisten tietojen antamista vesiviranomaisille.

Yritysvalta näyttäytyi tässä yhtiön mahdollisuutena valvoa itse itseään. Se näyttäytyi tässä ennen kaikkia keskeisen informaation hallussapitona. Valtion antamat vähäiset resurssit vesien suojeluun ja valvontaan selittävät osaltaan (esimerkki) tätä yritysvaltaa. Yrityksiä ja konsulttitoimistoja ja ympäristötutkimuslaitoksia hyödynnetään yhä enemmän vesi- ja ympäristölakien valvonassa. Tätä on pidetty rationaalisesti perusteltuna toimintana. Onhan järkevää valvoa vesistöä ja kuormitusta paikanpäällä ja koska yhtiöt joka tapauksessa keräävät tietoa tuotantoprosessistaan ja jätevesistään, on perusteltua, että he tai heidän palkkaamat konsulttitoimistot hoitavat asian. Taloudelliset perusteet ovat olleet varsin keskeisiä valvonnan delegoimisessa yhtiöille itselleen. Valvontaviranomaiset itsekkin pitävät suuntaa eli sitä, että yhtiöt valvovat itseään oikeana. Koska yhtiöt valvoivat itse itseään ja lähettivät valvontaviranomaisille tarkkailuraporttinsa ja kun valvontaviranomaiset kontrollinäyttein varmistivat raporttien tietojen oikeellisuuden, näyttäisi vesilain valvonta kehittyneen Foucault-pohjaisen hallintamentaliteetin mallin mukaisesti. Malli perustui ajatukseen, että hallinta oli sitä tehokkaampaa mitä useimmista eri pisteistä ja lähteistä se toteutettiin ja erityisen tehokkaasti hallinta toimi silloin, kun hallittavat (tässä valvottavat) laitettiin valvomaan itse itseään. Mutta etäältä hallitsemisen malliin liittyi myös piirteitä, jotka olivat omiaan vesittämään valvontaviranomaisten ajaman valvonnan tehokkuuden.

Vesien saastumisen kontrolliin liittyi valtaa ja strategisia tilanteita, mahdollisuuksia pelien pelaamiseen. Yhtiö kykeni keskeisen informaation hallussapitäjänä rajoittamaan valvontaviranomaisille antamaansa informaatiota. Yhtiö saattoi myös velvoitetarkkailujärjestelmään sisältyvän luottamuksen ja erilaisen neutralointistrategioiden keinoin hidastuttaa poikkeavaksi nimeämistä.

Yhtiön toimia voidaan tarkastella goffmanilaisittain dramaturgisina toimina. Näyttämön etualalla yhtiö markkinoi tehdashankettaan vuosikymmenen vesiensuojeluinvestointina. Näyttämön taka-alalla yhtiö päästi luvattomasti vesistöön suolahappoa ja hypokloriittia aiheuttaen kalakuolemat. Tutkimukset osoittivat myrkylliset klooriyhdisteet kalakuolemien syyksi. Voidaan sanoa, että yhtiön esitys uudesta tehdashankkeesta vuosikymmenen vesiensuojeluinvestointina vesittyi yhtiön tahallisesti päästämien klooriyhdisteiden ja niiden aiheuttamien kalakuolemien myötä. Yhtiö hyödynsi tehdasrakentamisensa perusteluissa vesiensuojeluargumenttia, mutta samalla sen voidaan sanoa hävinneen vesistökamppailun vesistöä koskevan välinpitämättömyytensä takia. Äänekosken tehtaiden tapauksessa taloudelliset intressit olivat sekä tehtaan rakentamisen että luvattomien päästöjen taustalla. Yhtiön näyttämön taka-alan toiminta paljastui ja jätti alleen näyttämön etualan toiminnan.

Näyttämön taka-alan onnistui paljastamaan vain yhtiön sisällä toimiva työsuojeluvaltuutettu. Yleisö eli kansalaiset eivät yhtiön etualan toimintaan uskoneet. Mutta he tarvitsivat tuekseen jonkun, jolla oli pääsy takaosaan. Näytti siltä, etteivät edes työsuojeluvaltuutetun paljastukset johtaisi yhtiön esittämän näytelmän kyseenalaistamiseen, sillä valvontaviranomaiset nojasivat voimak-

kaasti yhtiön johdon sanaan. Viimeistään tutkimukset kalakuolemien syistä osoittivat yhtiön päästämien suola- ja natriumhypokloriitin sisältämät myrkylliset klooriyhdisteet kalakuolemien syiksi.

Neutralointistrategiat nojasivat Metsäliiton teollisuus Oy:n tapauksessa 1) Vastuun kieltämiseen; yhtiö nojasi vesistötutkimukseen, jonka mukaan yhtiön päästöt eivät olisi olleet syinä kalakuolemiin. 2) Yhtiö turvautui vahingon kieltämiseen ja 3) tuomitsijoiden tuomitsemiseen sekä 4) teknisiin ongelmiin, kuten tehtaan käynnistämistä vaikeuksiin, joista aiheutui päästöjä, jotka esitettiin kalakuolemien syiksi. Noudattamisstrategia nojasi puolestaan uuden tehdashankkeen esittämiseen merkittävänä vesiensuojeluinvestointina. Se esiteltiin ikään kuin korkeampana sitoumuksena, joka neutraloi pienemmät saastuttamiset.

Metsäliiton teollisuus Oy:n tapauksesta löytyy yhteisiä piirteitä Joutseno-Pulpin ja Yhtyneet paperitehtaat Simpeleen tapauksen kanssa. Kaikki ne tulivat ilmi kalakuolemien ja niiden saaman julkisuuden kautta. Lisäksi kaikissa tapauksissa kansalaiset olivat ensimmäisinä huomanneet vahingot. Mitä tulee poikkeavaksi nimeämisen mekanismeihin, olivat ne Äänekosken tapauksessa säännön rikkomisen näkyvyys, voimakkuus ja myöskin säännön rikkomisen määrä, kun useampia eriä suolahappoa oli laskettu vesistöön. Näiltä osin poikkeavuus oli teknisesti selkeä. Lisäksi tapauksen saama julkisuus oli omiaan edistämään poikkeavaksi nimeämistä.

Metsäliiton teollisuus Oy:tä ja sen viittä toimihenkilöä syytettiin jatketusta ryhtymisestä ilman vesioikeuden lupaa vuosina 1978–1985 toimenpiteisiin, jotka ovat aiheuttaneet vahingollisen muutoksen vesiolloissa Äänekoskella ja sen alapuolisessa vesistössä. (vuodesta 1978 alkaen huhtikuun 1985 loppuun ks. Itä-Suomen vesioikeuden päätös N:o 5/Ym/I/86, s. 4). Metsäliiton teollisuus Oy määrättiin suorittamaan valtiolle laittomasti saatuna taloudellisen hyödyn arvona 800 000 markkaa.¹⁴²

¹⁴² Äänekosken tapaus asettuu eräänlaiseen murroskohtaan, jossa ympäristöasioiden merkitys alkoi kasvaa Suomessa ja selvitä myös yhtiöille. Metsäliiton Teollisuus Oy:n Äänekosken tehtaan edustaja tunnusti vesistökonfliktin jälkeen, että yhtiö hyötyi tiukoista lupaehdoista markkinoidessaan tuotteitaan. (Konttinen 1994). Teollisuus alkoi omaksua ympäristönsuojelun tavoitteet vielä aikaisempaa intensiivisemmin toimintakulttuuriinsa. Tähän sisältyi ympäristövastuun julistamiset ja oman ympäristöpolitiikan pohjustamiset. Kyse on tilanteesta, jossa yhtiöt omaksuvat ympäristönsuojelun periaatteet ja termistöt. Esimerkiksi metsäteollisuus asetti omat ympäristönsuojelutavoitteet ja Metsä-Serla Oy julkaisi ensimmäisen ympäristöesitteensä vuonna 1989. Vuonna 1991 julkaistiin Metsäteollisuus ry:n ensimmäinen ympäristönsuojelun vuosikirja. Ympäristökilpailukyvästä alettiin puhua mahdollisena kilpailustrategiana 1990-luvun alkupuolelta lähtien. Ensimmäiset yritysten vapaehdoitiset ympäristöraportit ilmestyivät Suomessa vuosina 1992–1993, näistä mainittakoon Kemira, Neste eli nykyinen Fortum ja Metsä-Serla, nykyinen M-Real (Lovio 2004, 23–47.)

4. KESKI-SUOMEN SELLULOOSA OY:N TAPAUS VUODELTA 1983

Lievestuoreella sijainneen Keski-Suomen Selluloosa Oy:n rikostapausta on pidetty Suomen tunnetuimpana ympäristörikostapauksena, koska tapauksen johdosta langetettiin ensimmäisen kerran vankeustuomiot. Keski-Suomen Selluloosa Oy:n tapaus ajoittui samaan aikaan Metsäliiton Teollisuus Oy:n Äänekosken tehtaiden rikostapauksen kanssa. Molemmat rikokset tulivat ilmi vuonna 1983. Myös sijainniltaan Äänekoski ja Lievestuore ovat lähekkäin - parinkymmenen kilometrin päässä toisistaan.

Väärinkäytöksen vähäiset merkit

Kun Metsäliiton Teollisuus Oy:n Äänekosken tehtaiden tapauksessa luvattomat päästöt aiheuttivat laajat kalakuolemat, jotka saivat osakseen paljon julkisuutta ja sitä kautta edistivät tapauksen tutkimista ja epäilyjä poikkeavasta toiminnasta, ei Keski-Suomen Selluloosa Oy:n tapauksessa ollut havaittavissa näkyviä merkkejä rikkomuksesta. Keski-Suomen Selluloosa Oy ja sitä edeltänyt Haarlan Selluloosa Oy olivat saastuttaneet Lievestuoreenjärven jo niin pahoin, että kalakannan hävikiksi oli arvioitu vuoden 1974 katselmustoimituksen lausunnossa lähes 100 %. Koska jo luvallistenkin päästöjen aiheuttama saastuminen oli niin suurta, ei luvattomia päästöjä voitu ulkopuolisin (kansalaisten) silmin havaita. Myöskään asiantunteva taho - Jyväskylän yliopiston ympäristöntutkimuskeskus, joka teki konsulttina vesistö tarkkailua, ei kyennyt laajoista tutkimuksista huolimatta toteamaan kuormitusylityksiä. Huonoja tuloksia vesistön tilassa ei siis voitu konstruoida väärinkäytöksen merkiksi, olihan jo luvallinen toiminta itsessään sallinut vesistön saastuttamisen ja kalakannan tuhoamisen täysin.

Konventionaalinen ilmitulon tapa

Kun Metsäliiton Teollisuus Oy:n vesilain rikkominen tuli ilmi epätavanomaisella tavalla eli valvonnan ulkopuolisen tahon huomaamana, niin Keski-Suomen Selluloosan tapaus tuli ilmi tavanomaisesti luonnehdittavalla tavalla. Tapaus alkoi paljastua yhtiön ja vesipiirin viranomaisten välisessä neuvottelussa maaliskuussa 1983, jolloin tehtaan johtaja P. kertoi, että jätevesiraportteja olisi mahdollisesti väärennetty. P:n siirryttyä kesällä toiseen kaupunkiin toisen yhtiön palvelukseen, asian selvittely annettiin konsulttitoimisto Ekono Oy:n tehtäväksi. Ekono Oy:n tutkimukset paljastivat, että Keski-Suomen Selluloosa Oy oli ylittänyt biologisen hapenkulutuksen osalta lupaehdoissa sallitun määrän yli kaksinkertaisesti. Kun Itä-Suomen vesioikeus oli myöntänyt tehtaalle luvan 14 tonnin päästöihin vuorokaudessa, oli kuormitus ollut pahimmillaan yli 30 tonnia vuorokaudessa.

Tapaus tuli ilmi tavanomaisella tavalla eli yhtiön itsensä ilmoittamana. Tehtaan toimitusjohtaja ilmoitti lupaehtojen velvoittamalla tavalla, että tehtaan velvoitetarkkailuraportteja oli mahdollisesti väärennetty. *Yhtiön toimitusjohtaja:* K. M:n ohjeiden mukaan laboratoriomestari on osaksi vastoin omaa tahtoaan ja täysin asiaa ymmärtämättä laskenut BHK7-kuormituksen tilanteen mukaan

vaihtelevalla kertoimella. Kertoimella on käsitelty BHK7- johtokyky, NaLS- ja COD -arvoja. Alkuperäiset kuukausilaput on hävitetty, jäljellä ovat ainoastaan käsitellyt.” (Oikeusasiakirja: 11.3.1983 Neuvottelu vesiviranomaisten ja yhtiön edustajien välillä.)¹⁴³ Tutkimusten mukaan konventionaalinen ilmitulon tapa ei ole omiaan johtamaan poikkeavaksi nimeämiseen. Sen sijaan poikkeavuuden selkeys on omiaan johtamaan tiukkaan lain täytäntöönpanoon. (Hawkins 1984.) Keski-Suomen selluloosan tapaus oli harvinainen ympäristörिकostapaus, koska teon tahallisuus oli niin selvä. Vesistönäytteiden laimentaminen ja tarkkailuraporttien väärentämiset olivat ilmiselviä osoituksia toiminnan tahallisuudesta. Poikkeavaksi nimeämisen edellytykset näyttivät täyttyneen harvinaisen selvästi. Mutta oliko poikkeavuus sittenkään niin ilmeistä kuin mitä väärennökset antoivat olettaa? Miten paheksuttavana toimintaa pidettiin yhtiön, kansalaisten ja valvontaviranomaisten piirissä?

Yhtiön käsitykset ylityksistä ja poikkeavuudesta

Yhtiön ylityksiä koskevista näkemyksistä voidaan päätellä, että yhtiön johto ei pitänyt toimintaansa poikkeavana, vaan suhteellisesti sen. Tehtaanjohtajan lehtihaastattelu kuvaa sitä kontekstia, jota vasten väärennökset asetettiin. Huoli tehtaan taloudellisesta tilanteesta oli se asia, jota vasten väärennökset näyttäytyivät vähäiseltä rikkeeltä. *”Hänellä (K-S:n Sellun toimitusjohtaja, DI Heikki Hämäläinen) on syytä tyytyväisyyteen, sillä tänä vuonna tehdas on tehnyt uusia tuotantoennätyksiä, ja koko vuoden tuotanto saattaa kohota 47 000 tonniin mikä ylittää entisen ennätyksen 3000 tonnilla. Myös tuotetun selluloosan laatu on ollut tänä vuonna parempaa kuin koskaan. Laadun ansiosta tehdas on saanut uuden suurasiakkaan kotimaasta. Kaikesta huolimatta Hämäläinen ennustaa tästä ja seuraavasta vuodesta tappiollista tai voitotonta. Voittoa tarvietaan lähivuosina, jotta tehdas pystyisi investoimaan laitteiston pitämiseksi toimintakunnossa ja kilpailukykyisenä. varsinaista osingonjakoon johtavaa voittoa tehtaan ei tarvitse tuottaa, omistajat tyytyvät siihen, että saavat hakkeestaan hyvän hinnan. Mutta kuitenkin; tehtaan toiminta riippuu voitollisista vuosista.* (Suomen sosiaalidemokraatti 6.9.1983)

Väärennösten ja lupaylitysten keskeisenä motivoijana olivat taloudelliset syyt – tehtaan oli tuotettava voittoa, jotta se pysyisi pystyssä. Tehtaan johtajalla ei ollut epäilystäkään kansalaisten antamasta tuesta tehtaan toiminnalle. Työllisyyteen liittyvien näkökohtien nähtiin ajavan ympäristökysymysten ohii. *”...meillä on se etu, että tämä tehdas on olennainen osa tätä kyläyhteisöä. Sen toimeentulo riippuu vahvasti tehtaan käynnistä. Tehtaan ympäristövaikutuksen on kylä ja sen naapurit hyväksyneet jonkinlaisena kopromissina”* (Suomen sosiaalidemokraatti 6.9.1983)

Yhtiön mukaan ylitykset johtuivat liian tiukoiksi asetetuista lupaehtoista ja tehtaan mahdottomuudesta saavuttaa ne. Lupaylitykset ilmoittanut yhtiön

¹⁴³ Lupaehtoihin oli kirjattu valvottavan velvollisuus ilmoittaa, mikäli jotain poikkeavaa tapahtuu tehtaalla. Koska väärennöksiä oli tehty viiden vuoden ajan herää kysymyksiä tiesikö tehtaanjohtaja väärennöksistä aiemmin vai oliko hän saanut ne tietoonsa juuri ennen tekemäänsä ilmoitusta. Oliko tehtaanjohtajan motiivina toimia lupaehtojen mukaisesti vai lieventää mahdollisia ylityksistä aiheutuvia seurauksia?

toimitusjohtaja sälytti lupaylityksestä osan vastuusta valvontaviranomaisille, jotka olivat asettaneet vesioikeuden vahvistamana liian kovat lupaehdot yhtiölle. 7.8.1983 käytiin neuvottelu yhtiön (Keski-Suomen Selluloosa Oy:n) ja Keski-Suomen vesipiirin viranomaisten välillä. Yhtiön toimitusjohtaja totesi, että on syytä epäillä KSS Oy:n analyysituloksia väärennetyn. *Toimitusjohtaja: "Mitä syitä on ollut yleensä otaksua KSS Oy:n laitteilla päästävän BHK7-ominaiskuormitukseen, n. 100 kg/ts? (Lielahdessa, joka on samankaltainen tehdas ja jossa on yksi pesuvaihe enemmän, ominaiskuormitus on n. 200 kg/ts?)." "Tehtaan prosesseissa ei ole tapahtunut muutoksia. Purun käyttö on kuitenkin lisääntynyt".* Tämä viittaa tuomitsijoiden tuomitsemiseen yhtenä yhtiön hyödyntämänä neutralisointistrategiana. Lisäksi lupaylityksiä ei pidetty yhtiön taholta paheksuttavana asiana, koska tehtaan toiminta jatkui entisenlaisena, mutta toiminnan ulkopuoliset tekijät eli epärealistiset lupaehdot määrittivät tehtaan toiminnan poikkeavaksi. Itä-Suomen vesioikeuden vuonna 1975 Keski-Suomen Selluloosa Oy:lle asettama 14 tonnin biologista hapenkulutusta koskeva lupaehto oli tehtaalle liian tiukka, vaikka tehdas oli vähentänyt kuormitustaan. Vähäisempi kuormitus ylitti uudet lupaehdot, siksi toiminta oli parantuneesta tuloksesta huolimatta laitonta. Yhtiön taholta katsottiin, ettei kyse ollut tehtaan toiminnasta, vaan viranomaisten epäasiantuntevasta toiminnasta tehtaan edustajien näkökulmasta katsottuna. Lisäksi ympäristökysymykset voitiin sivuuttaa, olihan kalakanta jo täysin tuhoutunut, täten ei ulkopuolisille ollut aiheutunut huomattavaa haittaa.

Toinen osoitus yhtiön kykenemättömyydestä nähdä ylityksiä poikkeavana, oli se, että yhtiön toimitusjohtaja kertoi väärinkäytöksen paljastumisen jälkeenkin kiertelemättä, että yhtiö ylittää lupaa. Lupaehtojen ylitysten taustalla näyttyi taloudellinen imperatiivi eli pakko jatkaa toimintaa tehtaan tuotannon kohottamiseksi ja sen tuoman voiton takia ja tehtaan tulevaisuuden varmistamiseksi, ja toisaalta tekninen imperatiivi eli pakko toimia vanhan prosessiteknologian avulla, joka ei mahdollistanut lupaehtojen mukaista toimintaa. Teknologia-argumentilla pyrittiin faktuaalistamaan yhtiön toiminnan tahattomuutta. Yhtiö pyrki osoittamaan, että vesilain rikkomuksen lähteenä oli taloudellinen pakko, vanha prosessiteknologia sekä liian tiukat lupaehdot, ei valvottavan tahallisuus.

Historiallisesti tarkasteltuna voidaan ymmärtää, että saastuttamista ei ehkä osattu Lievestuoreen tapauksessa pitää poikkeavana, koska tähän saakka järven saastuttaminen käyttökelvottomaksi oli tapahtunut luvallisesti. 1980-luvulla 3000 asukkaan Lievestuoreella 200 ihmistä perheineen sai elantonsa tehtaasta. Näin ollen tehtaalla oli varsin suuri vaikutus paikkakuntalaisten elinolosuhteisiin. Lisäksi tehtaan sulkeminen 1967 ja sen uudelleen käynnistäminen 1971 olivat koetelleet lievestuorealaisia. Lievestuoreella oli taisteltu tehtaan käynnistämisen puolesta. Työläiset olivat vallanneet tehtaan toukokuussa 1971. Tuolloin esikuvina tehtaan tuotannon jatkamiselle ilman työnantajan lupaa oli Italiassa toiminut Apollon kirjapaino sekä Ranskassa Renaultin autotehtaiden työläisten tehtaanvaltaus. Lievestuoreelta lähetettiin Ranskaan sähke: "Pitäkää tehdas, me teemme samoin.". Ja voimakkaan julkisuuden, kansalaispainostuksen ja poliitikkojen antaman tuen myötä vesiviranomaiset taipuivat antamaan

tehtaalle oikeuden toimia väliaikaisesti, kunnes vesioikeus käsittelisi tehtaan lupahakemuksen. (Kaalikoski 1996.)

Tehtaan käynnistämisen puolesta käyty taistelu 1970-luvun alussa kertoi työllisyyden ja tehtaan toiminnan suuresta merkityksestä paikkakunnalla. Vuoden 1973 öljykriisi aiheutti maailmanlaajuisen laman, joka koetteli metsäteollisuutta markkinoiden supistumisen kautta erityisesti 1970-luvun puolivälissä. Keski-Suomen Selluloosakin ajautui vaikeuksiin. Tehdas oli lähes vararikon partaalla vuonna 1978. Yhtiö selviytyi kuitenkin moratorion ja valtionlainan turvin. (Aamulehti 1985, helmikuu). Ne vaikeudet, joita tehdas oli kohdannut ja toisaalta se tahto, jota kansalaiset olivat osoittaneet tehtaan puolesta taistellessaan, antoivat varmuuden tehtaan toimimisen tärkeydestä. Tehtaan johtajan ilmoitukset mahdollisista väärennöksistä voidaan tulkita tätä taustaa vasten. Ei ollut pelkoa, että toimintaa lähdetäisiin herkästi arvostelemaan. Myös Työväenyhdistyksen sihteeri kuvailee Lievestuoreen ilmapiiriä: *”Liepeeläiset eivät pidä niin suurta ääntä ympäristöasioista kuin muut. Näin on pakostakin oltava. sillä tehtaasta on niin monen leipä kiinni. Yleinen henki on se, että ympäristöasioista ei saa puhua, sanoo Aino Laitinen”* (Suomen Sosiaalidemokraatti 6.9.1983)

Keski-Suomen Selluloosan tapauksessa korostui poikkeavuuden suhteellisuus. Tälle poikkeavuuden suhteellisuudelle antoi viitekehyksen se, että yhtiö oli vähentänyt vesistö päästöjään ja toimi vanhojen lupaehtojen mukaan sallitusti, mutta uusien lupaehtojen mukaan toiminta näyttäytyi kielletyltä. Poikkeavuuden suhteellinen luonne näkyi myös siinä, että kalakannan tuhoutuminen oli sallittu luvanvaraisesti; se oli jo tuhoutunut ennen lupaylityksiä, siten lupaylityksillä ei enää nähty olevan suurta merkitystä vesistön tilan huonontumiselle. Yhtiön kamppailu taloudellisen kannattavuuden ja tuottavuuden parantamiseksi voitiin nähdä erityisesti 1970-luvun alun työläisten tehdasvaltauksen taustaa vasten työllisyyden turvaamiseksi paikkakunnalla. Ympäristökysymykset näyttivät pahoin saastuneen järven tapauksessa vähämerkityksisiltä verrattuna työllisyyden turvaamisen tavoitteisiin. Näin poikkeavuus suhteellistui myös työllisyyden ja ympäristökysymysten vastakkain asettamisen kautta. Tätä poikkeavuuden suhteellista luonnetta yhtiö hyödynsi myös neutraloimisstrategiana ja poikkeavuuden normalisoinnissa.

Muutos kulttuurisessa ilmapiirissä

Yhtiön ei siis tarvinnut pelätä kovaa arvostelua ainakaan paikallisten asukkaiden taholta. Näytti siltä, että tehtaasta elantonsa saavat pysyisivät vaihti päästöistä. Mutta jokin oli muuttumassa, puhuttakoon siitä sitten yleisenä kulttuurisena ilmapiirinä. Karl-Werner Brand on kehittänyt kulttuuri-ilmaston käsitettä, jota monet tutkijat ovat pitäneet liian hajanaisena ja epämääräisenä. Kulttuuriilmastolla Brand tarkoittaa tietyn ajanjakson vallitsevien maailmankuvien, ajatusten, tunteiden, pelkojen, toiveiden uskomusten, utopioiden, kriisin tai vakauden, pessimismin tai optimismin muodostamaa kokonaisuutta – kulttuurista orientaatiota. Kulttuuri-ilmasto loi herkkyyttä joidenkin yhteiskunnallisten ongelmien kokemiseen kaventaen tai laajentaen toiminnan horisonttia ja muo-

vaten myös poliittisen käyttäytymisen malleja (Ylönen 1996, 62: Brand 1994 a & b). Ainakin Keski-Suomea pyyhkäisi voimakas ympäristöasioiden julkisuus tuolloin. Rautalammin reitin vesistökyseminen, Kynsivesi-liike, Äänekosken alapuolisen vesistön saastuneisuus ja Päijänne puhtaaksi -liike sekä Keski-Suomen Selluloosan ilmaan päästetyt rikkidioksidipäästöt ja vielä lupaehtojen ylitys saivat julkisuutta. (Ylönen 1996, 64–65).

Keski-Suomen selluloosan tapaus pääsi osalliseksi samasta julkisuussyyklistä kuin MTOY:n Äänekosken sellutehtaan rakentamiseen liittyvä vesistökonflikti kalatuhoineen. K-S:n sellun lupaylitysten ja väärennösten ilmituloa edelsi myös ”kriittinen tapahtuma”: *”Heinäkuun lopun uutispommi Keski-Suomessa oli Lievestuoreella sattunut rikkidioksidipäästö, jonka aiheuttajiksi osoittautui selluloosatehdas. Terveystoimikunnan mukaan päästö oli sitä luokkaa, että tehtaan olisi pitänyt antaa hälytys. Sitä ei tullut. Monet lievestuorelaiset ovat vakuuttuneita, ettei päästö ollut ensimmäinen. Vastarinta tehdasta kohtaan on lisääntynyt voimakkaasti viime vuosina juuri ilman saasteiden vuoksi. Kehityssuunta on kuitenkin selvä: huolta kantaan ilman saasteista, ei jäteveistä”* (Suomen Sosiaalidemokraatti 6.9.1983.)

Julkisuus ja MTOY:n nostattama esimerkki sekä yleinen huoli ympäristöasioista edistivät arvostelua Keski-Suomen Selluloosa Oy:n menettelyä kohtaan. Myös tehtaan työntekijöiden joukossa, vaikka tehtaan toimintaa ei näkyvästi arvosteltukaan, oli tapahtunut heräämistä ympäristöasioihin. Tätä ilmensi myös paperiliiton ammattiosaston puheenjohtajan näkemykset ympäristöasioista. *”Paperiliiton ammattiosasto 58:n puheenjohtaja Eero Aho kertoo kylällä pidetystä kokouksesta, jossa joku yltyi epäilemään työntekijöiden moraalista. Aho kertoo vastanneensa epäilijöille, etteivät työntekijät ole näissä asioissa välinpitämättömiä. Kyllä me pyrimme vaikuttamaan siten että päästöt minimoidaan. Asuothan vanhempamme ja lapsemme täällä, vakuuttaa Aho. Olemme tehneet esityksiä tehtaan johdolle ympäristöasioissa, mutta vastaukseksi olemme saaneet ”se maksaa”. Vaikea tehdasta on painostaa. Lähdemme siitä, että tehtaan pitää täyttää kaikki ne normit, jotka sille on asetettu. Jos tehdas alkaa olla vaaraksi ihmisten terveydelle, ei se voi enää toimia. Luulen, että tämä on työntekijöiden yleinen kanta.”*(Suomen sosiaalidemokraatti 6.9.1983). Ympäristöasiat alkoivat nousta työllisyysasioiden rinnalle.

”...työväenyhdistyksen sihteeri Aino Laitinen..., ymmärtää lievestuoreelaisten aseman, mutta ei halua vaieta kaikesta. Jotkut työläiset ovat viime aikoina kiukutelleet, että minkä takia näistä ympäristöasioista nyt puhutaan, onhan ongelmat tiedetty jo vuosikymmeniä. Laitisen havaintojen mukaan kymmeniä naisia on vuosien kuluessa kuollut sairauteen, jonka hän arvelee liittyvän jotenkin ympäristön myrkyihin. Asia ei saisi olla niin, että vähäsainen kansa joutuu asumaan täällä ja vaarantamaan terveytensä.”(Suomen sosiaalidemokraatti 6.9.1983)

Vaikka tehtaan työntekijätkin kantoivat huolta ympäristöstä, vaikenivat he silti pääosin tehdaspäästöistä. Paikkakuntalaisten voidaan nähdä jakautuneen kahteen leiriin: niihin jotka vaikenivat päästöistä elantonsa puolesta ja niihin, jotka näkyvästi arvostelivat sekä yhtiön että valvontaviranomaisten toimintaa. Jotkut paikalliset kalastuskuntien edustajat kertoivat, ettei heille ollut tehtaasta mitään iloa, päinvastoin haittaa. Näin ollen se mistä toimeentulo tuli, jalkoi kansalaisia.

Kansalaiset: Valvontatoimen problematisointi

Kun Metsäliiton Teollisuus Oy:n Äänekosken tapauksessa kyseenalaistettiin valvonnan toiminta ja esitettiin huoli siitä, kuka valvoo vesistöjä, muuttui Keski-Suomen Selluloosa Oy:n tapauksessa arvostelu vielä voimakkaammaksi. Valvontaviranomaiset nähtiin kanssasyllisiksi Keski-Suomen Selluloosa Oy:n lupaehtojen väärentämisiin. Kalastuskuntien edustajat katsoivat viranomaisten toiminnallaan mahdollistaneen väärentämiset. Epäilemättä Äänekosken tapaus oli vaikuttamassa astetta voimakkaampaan arvosteluun Lievestuoreella. Se, että valvontaviranomaiset olivat jättäneet ottamatta kontrollinäytteitä, joiden tarkoituksena oli kontrolloida yhtiön tekemää velvoitetarkkailua (kuormitustarkkailua), johti lievestuorelaiset kalastuskuntien ja kylätoimikuntien edustajat tekemään rikosilmoituksen viranomaisten toiminnasta Keski-Suomen läänin poliisitarkastajalle.

Sen lisäksi että kansalaiset pitivät yhtiön toimintaa tuomittavana, he katsoivat myös valvontaviranomaisten syyllistyneen valvonnan laiminlyöntiin. Pitkään jatkuneisiin ylityksiin nähtiin syyksi huono valvonta. Tiedotusvälineille kalastuskuntien edustajat jättivät oman lausuntonsa. *"Olemme juuri (14.11.1983) luovuttaneet oheisen rikosilmoituksen Keski-Suomen läänin poliisitarkastajalle. Mielestämme myös Keski-Suomen vesipiirin vesitoimisto on Keski-Suomen Selluloosa Oy:n lisäksi vastuussa Lievestuoreenjärven lainvastaisesta pilaamisesta viime vuosina, koska se on laiminlyönyt valvontatehtävänsä. Keski-Suomen Selluloosa Oy:n toimista emme tee rikosilmoitusta siksi, että vesihallitus on sellaisen jo tehnyt. Pääsyyllisenä pidämme luonnollisesti yhtiötä. Toivottuamme kahden viikon takaisen uutisen (joka koski tietoja päästöluvan ylityksistä) aiheuttamasta tyrmistyksestä olemme me, Lievestuoreenjärven ympäristön asukkaat, kalastuskuntien esimiehet, sekä kylätoimikuntien jäsenet järjestäytyneet estääksemme järven täyden tuhon. Olemme perustaneet epävirallisen yhteistyöelimen, jonka kautta ohjaamme toimintaamme jatkossa. Yhteistyöelimen nimi on yksinkertaisesti Lievestuoreenjärvi-toimikunta. Se on luonnollisesti täysin epäpoliittinen elin."* (Kopio käsikirjoitustekstistä.)

Valvontaviranomaiset: luottamus valvottaviin - väärennökset poikkeus

Keski-Suomen vesipiirin valvontaviranomaiset samoin kuin vesihallituksen viranomaiset esittivät vahvan uskonsa teollisuuden pyrkimykseen noudattaa lupaehtoja. *"Poliisivaltion ylenpalttista valvontaa Suomeen ei onneksi tarvita. Yritykset ja yhteisöt yrittävät meillä pysyä lupiansa rajoissa"*. (Oikeusasiakirja). Keski-Suomen vesipiirin viranomaiset totesivat: *"Keski-Suomessa lupien haltijat siis todella haluavat pysyä lupiansa rajoissa - he ovat lainkuuliaista joukkoa"*. Vesiviranomaiset tunnustivat kuitenkin, että mahdollisuudet luottamuspalveluiden väärinkäytöksiin ovat suuret. Vesipiirin viranomaiset esittivät miten *"valvottavat voivat periaatteessa monin eri tavoin pettää luottamuksen. Tehtaat voivat halutessaan harjoittaa vilppiä näytteen otossa, jätevesimäärien ilmoittamisessa, näytteiden käsittelyssä, tulosten analysoinnissa ja raportoinnissa. Tehtaat voivat ajaa näytteenoton aikana tavallista pienempää kuormitusta aiheuttavaa tuotantoa."* (Oikeusasiakirja.) Näin olleen ristiriita valvottavien pettämismahdollisuuksien lukuisuuden sekä konk-

reettisen väärinkäytöstopauksen ja toisaalta vesiviranomaisten valvottaviin kohdistuvan voimakkaan luottamuksen välillä on silmiinpistävä.

Valvojan ja valvottavan välistä suhdetta ja vuorovaikutusta määrittävä logiikka voitaisiin käsitteellistää ”luottamusnormiksi”. Tämä tuli esiin jo MTOY:n tapauksessa valvojan ja valvottavan välisenä suljettuna piirinä silloin, kun päästöylityksiä selvitettiin, ja kun valvontaviranomaiset luottivat yhtiön johdon viralliseen sanaan, eivätkä työsuojeluvaltuutetun esittämiin syytöksiin. Luottamusnormi näyttäytyi hyvin voimakkaana valvontaviranomaisten toiminnassa ja käytännöissä koskien Keski-Suomen Selluloosa Oy:n laillisuusvalvontaa. Valvontatoiminnan oletusarvona oli, että valvottava ilmoitti rehellisesti päästöt. Valvontaviranomaisten tekemä valvonta nojasi täysin tehtaan lähettämiin kuukausiraportteihin, joista kävi ilmi tehtaan jätevesikuormitus. Keski-Suomen vesipiirin viranomaiset olivat tehneet *velvoitetarkkailun vuosiyhteenvetoja vuodesta 1977 lähtien. He olivat laskeneet kuormitukset kuukausiraporteista eri kuormitustekijäin osalta ja tarkistaneet, että tiedot pitivät yhtä vuosiyhteenvedon kanssa.* Koko vuosiyhteenvetojen laskeminen osoittautui kuitenkin merkityksettömäksi, kun oletusarvo ei pitänyt paikkaansa. Luottamusnormi ilmeni siis oletusarvona, että valvottava ilmoittaa rehellisesti päästönsä. Miksi valvonta tai sosiaalinen kontrolli oli omaksunut luottamusnormin muodon ja toteutti sitä, vaikka rikostapauksissa voitiin selvästi osoittaa, että valvottavat olivat väärinkäyttäneet luottamusnormia? Mihin luottamusnormi perustui?

Luottamusnormin osalta voidaan tarkastella niitä tekijöitä, jotka olivat institutionalisoineet luottamuksen valvonnan erityisenä muotona. Konkreettisena luottamuksen institutionalisoijana toimi resurssien vähäisyys. Esimerkiksi Keski-Suomen vesipiirissä toimineet viisi valvojaa oli liian pieni määrä kontrolloimaan piirissä tuolloin käynnissä olleiden 140 jätevedenlaskuun liittyviä tarkkailuohjelmia. Resurssipulan vuoksi luottamus valvottavien ilmoituksiin jäi varteenotettavaksi keinoksi toteuttaa valvontaa. Talouden sosiologisten tutkimusten mukaan luottamus edisti taloudellisen toiminnan sujumista, koska luottamus vapautti resursseja ja vähensi kustannuksia (vrt. Ruuskanen 2003, 54: Williamsen 1975). Samaa ajatusta voidaan soveltaa myös valvontatoimeen ja valvojan ja valvottavan väliseen suhteeseen. Resurssipula pakotti luottamaan. Luottamuspula olisi sitonut resursseja ja aiheuttanut kustannuksia (emt.) Siksi epäluottamusta yritettiin tietoisesti välttää. Tukea tälle otaksumalle antavat valvontaviranomaisten haastattelut, joissa tuli esiin paitsi resurssipula myös näkemys, että valvonnassa ”porkkana oli parempi kuin keppi”. Valvontaviranomaiset uskoivat valvontatoimen sujuvuuden perustuvan valvojan ja valvottavan välisiin luottamuksellisiin suhteisiin ja vuorovaikutukseen. Valvojan odotettiin kykenevän motivoimaan valvottavaa valvomaan itseään. Mainitut valvontaviranomaisten näkemykset olivat omiaan edistämään luottamusnormia. (Ks. Valvontatoiminnan merkitykset ja periaatteet. s. 160–180.) Luottamuksen itsessään on esitetty lisäävän luottamusta (vrt. Ruuskanen 2003). Valvontasuhteen jatkuva luonteisuus näyttäisi olleen vaikuttamassa luottamusta lisäävästi.

Valvojat ilmaisivat uskonsa siihen, että velvoitetarkkailujärjestelmään sisältyvä luottamus ja soveliaat toimintamallit ehkäisivät väärinkäytöksiä tehok-

kaammin kuin puhdas auktoriteettiasema (vrt. Ruuskanen 2002, 55: Granovetter 1985, 493–504). Luottamuksellisten suhteiden ylläpitoa edesauttoi myös velvoitetarkkailujärjestelmä sekä luottamuksen funktionaalisuus eli käsitys, että luottamuksesta hyötyivät sekä valvoja että valvottava. Paitsi että resurssi- ja asiantuntijapula ylläpitivät luottamusnormia pakonomaisesti niin myös valvojat ja valvottavat ylläpitivät vapaaehtoisesti luottamusnormia.

Keski-Suomen Selluloosa Oy:n tapauksessa luottamusnormin olemassaolo ehkäisi väärinkäytösten epäilyä ja toteamista. Samoin Metsäliiton Teollisuus Oy:n Äänekosken tapauksessa vesiviranomaisten ja yhtiön välinen luottamus esti ja hidasti poikkeavuuden havaitsemista. Luottamusnormin pakonomaisuudesta antoivat viitteitä Keski-Suomen Selluloosa Oy:n oikeusasiakirjat, joista ilmeni, että valvontaviranomaiset kokivat olevansa puun ja kuoren välissä. Heihin kohdistui sellaisia odotuksia, joita heidän ei ollut olemassa oleviin resursseihin nähden mahdollista täyttää, esimerkkinä kontrollinäytteiden otot.

Toisaalta valvontaviranomaisten oli itsekkin hankalaa tunnistaa asianmukaista valvontaa, koska vesihallitus ei ollut antanut tarkkoja ohjeita esimerkiksi kontrollinäytteiden ottamisesta. Kontrollinäytteiden avulla vesiviranomaisten piti varmistaa yhtiön velvoitetarkkailun oikeellisuus. Mutta selkeiden ohjeiden puute oli omiaan aiheuttamaan erilaisia tulkintoja asianmukaisesta valvonnasta. Käytäntö (resurssipula) oli ohjannut valvontaa siihen suuntaan, että Keski-Suomen Selluloosa Oy:n tapauksessa yhtiö oli ottanut kontrollinäytteetkin itse. ”Tehtaan väki otti kontrollinäytteetkin, uutisoi KSML vuodelta 1983 ennen lupaehtojen väärennosten vahvistamista”. Näin siis ainakin Keski-Suomen Selluloosan tapauksessa valvontakäytännöt olivat omiaan edistämään sosiaalisen kontrollin siirtymistä yhtiölle itselleen. Yhtiön suuri vastuu itsensä kontrolloimisesta vähensi valvonnan mahdollisuuksia yhtiön toiminnan poikkeavuuden havaitsemiseen ja nimeämiseen. Tällaista tilannetta voidaan luonnehtia termillä yritysvalta.

Poikkeavaksi nimeämisen edellytykset

Vaikka Keski-Suomen Selluloosa Oy:n rikostapaus tuli esiin konventionaalisesti eikä aluksi väärinkäytöksistä sen enempää kuin ympäristölle tai ihmisille aiheutuneista vahingoistakaan ollut merkkejä, näyttäytyi Keski-Suomen Selluloosa Oy:n tapaus tahallisuuden selkeyden osalta harvinaisena ympäristörikostapauksena. Keski-Suomen Selluloosa Oy:n tapauksessa tehtaan laboratoriopäällikkö oli vuodesta 1978 lähtien vuoteen 1982 asti määrännyt muutettavaksi kunkin kuukauden jätevesipäästöistä tehtaalla laaditun niin sanotun kokoomalistan jätevesiarvot lupaehtojen mukaisiksi ja lähettänyt sen perusteella allekirjoittamansa jätevesien tarkkailuilmoituksen kuukausittain Keski-Suomen vesipiirille ja Laukaan kunnan vesilautakunnalle. Täten edellytykset poikkeavaksi nimeämiseksi olivat vahvat, koska rikoslain tahallisuuden periaate saatiin toteennäytetyksi. Vaikka pitkään jatkunut luvaton toiminta lisäsi teon paheksuttavuutta, niin asiakirjojen väärennökset olivat se syy, jonka perusteella toimintaa paheksuttiin ja sanktioitiin, eivät vesilain mukaisten lupaehtojen rikkomiset.

Käytännöt moraalisten rajojen epäselvyyttä ylläpitämässä

Pian lupaylitysten ilmitultua yhtiö anoi vesioikeudelta väliaikaista lupaa, jotta se saisi aikaa saavuttaa 14 tonnin biologisen hapenkulutuksen arvon, joka oli lupaehdoissa. Vesihallituksen valvontaviranomaiset lähtivät puoltamaan yhtiölle väliaikaisia 36 tonnin lupaehtoja. Tuo vesioikeuden puoltama 36 tonnin raja oli juuri sama kuin yhtiön luvaton 2,5-kertainen lupaehtojen ylitys, josta yhtiö oli joutumassa syytteeseen. Eli vaikka vesihallitus nimesikin toiminnan poikkeavaksi ja teki Keski-Suomen Selluloosa Oy:n toiminnasta syyteilmoituksen, oli se samalla puoltamassa yhtiölle väliaikaista lupaa, jossa yhtiön päästöt olisivat saman verran kuin yhtiön päästöt rikostapauksessa. Näin ollen raja kielletyn ja sallitun saastuttamisen välillä näytti liukuvalta – veteen piirretyltä rajalta. Siksi voidaan kysyä, oliko valvontatoimi ollut sallimassa niin laajan liikkumavaran sääntöjen noudattamisessa, että se mahdollisti institutionalisoidun sääntöjen välttelyn? (vrt. Merton 1961, 729) Tältä ainakin näyttäisi Keski-Suomen Selluloosa Oy:n tapausta tarkastellessa. Vaikka viranomaisten harkintavallan käyttöön liittyi erilaisia taloudellisia ”pakkoja” tai imperatiiveja, kuten tehtaan toiminnan turvaamispyrkimykset, tämä ei estä kysymästä mitä seurauksia valvontatoimilla oli laajemmin moraalisten rajojen ylläpitämiselle ja asettamiselle tai saastumisen sosiaaliselle kontrollille.

5. KAJAANI OY:N TAPAUS VUODELTA 1985

Uusi jätepäästölupa ja puhdistuslaitoksen rakentaminen

Pohjois-Suomessa sijaitseva metsäteollisuusyhtiö Kajaani Oy oli saanut jätepäästöluvan Pohjois-Suomen vesioikeudelta vuonna 1983. Luvan mukaan yhtiön olisi pitänyt saavuttaa siinä määritellyt päästörajat vuoteen 1985 mennessä. Vuonna 1984 yhtiö oli päättänyt rakentaa uuden puhdistuslaitoksen jätepäästöilleen. Koska puhdistuslaitoksen toimintateho oli epävarmaa, yhtiö vetosi Ympäristöministeriöön saadakseen kahden vuoden lykkäyksen lupaehtojen saavuttamiselle. Ympäristöministeriö ei tätä yhtiölle myöntänyt. Valvontaviranomaisten vaatimuksesta ja heidän neuvomanaan yhtiö rakensi toisentyypin puhdistuslaitoksen kuin se aluksi oli aikonut. Uuden puhdistuslaitoksen piti olla käyttövalmiina vuonna 1985. Pian kuitenkin kävi ilmi, että puhdistuslaitos ei toiminutkaan odotetulla tavalla.

Saastumisen määrittymistä poikkeavaksi ehkäisevät tekijät - noudattamisen indikaattorit

Kajaani Oy oli ilmoittanut vesihallituksen ja vesipiirin viranomaisille etukäteen vaikeuksistaan saavuttaa luvan määräämät päästörajat. Lisäksi yhtiö oli ryhtynyt välttämättömiin toimenpiteisiin saadakseen puhdistuslaitoksen toimimaan. Nämä tekijät osoittivat yhtiön edustajien kunnioittavan yhteistyötä valvontaviranomaisten kanssa. Myös valvontaviranomaisten varhaisemmat kokemukset yhtiön toimista ylitystapausten yhteydessä olivat tukemassa käsitystä valvottavien halusta ja pyrkimyksestä noudattaa lupaehtoja. Tätä valvontaviranomais-

ten käsitystä olivat tukemassa myös heidän henkilökohtaiset kontaktinsa yhtiön edustajiin. 1970-luvun alussa yhtiön palveluksessa ollut kemisti oli toiminut viranomaisten informanttina, jolla oli kyky analysoida jätepäästöjen vaikutuksia vesistöön paremmin kuin viranomaisilla itsellään, sillä 1970-luvun alussa ei kyseisessä vesipiirissä ollut kemian tuntemusta omaavia henkilöitä. Luottamukselliset suhteet informanttiin olivat luoneet kuvaa yhtiöstä vastuuntuntoisena ja luotettavana toimijana. Täten vuosien kuluessa viranomaisille rakentunut kuva yhtiöstä lupaehtojen noudattamista kunnioittavana ja lupaylitysten sattuessa niihin nopeasti reagoivana sekä ongelmien syitä aktiivisesti selvittävänä toimijana, ehkäisi viranomaisia tulkitsemasta ylitystä poikkeavaksi. Kyse oli luottamusnormista.

Poikkeavuuden nimeämistä ehkäisi myös se seikka, ettei poikkeavuuden lähde näyttänyt olevan yhtiön toiminnassa vaan uusissa lupaehdoissa, jotka määrittivät vanhojen säännösten mukaisen toiminnan poikkeavaksi aivan kuten Keski-Suomen Selluloosa Oy:n tapauksessa. Vaikka uudessa luvassa asetetut päästörajat oli selkeästi määritelty ja ne antoivat viitekohdan päästöjen määrittämiselle poikkeavaksi, ei tilanne ollut kuitenkaan näin yksiselitteinen. Hawkinsin tutkimuksen ja oman aineistoni perusteella käy ilmi, ettei pelkästään formaali viitekehys, jota laki ja lupaehdot edustavat, vaikuta lain rikkomisen tai lupaylityksen määrittymiseen poikkeavaksi. Siihen liittyvät paljon hienovaraisemmat mekanismit, jotka on konstruoitu tilannesidonnaisesti, ja jotka viittaavat sosiaalisen kontrollin ideologiaan, kuten käytäntöihin sekä uskomuksiin siitä, miten kontrolli hoidetaan parhaiten. (vrt. Hawkins 1984; Yeager 1993).

Tarkasteltaessa sitä prosessia, jossa lain rikkominen määrittyy poikkeavaksi, termi noudattaminen asettuu tärkeään asemaan. Hawkinsin (1984, 105–106) mukaan valvontaviranomaisten noudattamista koskevissa tulkinnoissa on niin paljon variaatiota, että noudattaminen on tullut monimerkityksiseksi. Noudattaminen saastumisen valvonnassa voidaan ymmärtää joko valvottavien konkreettisenä päästörajojen noudattamisena tai heidän pyrkimyksenään saavuttaa päästörajat tai jopa hyvänä tahtona (hyväntahdon osoituksina). Noudattamisen tulkintaan vaikuttavat myös ongelmien luonne ja niiden vältettävyyys. (vrt. Hawkins 1984).

Kajaani Oy:n tapauksessa jäteveden puhdistukseen liittyvät ongelmat nousivat päällimmäisiksi tarkastelun kohteiksi. Vaikka jätepäästölylytykset olivat jatkuvia, viranomaiset tulkitsivat ne teknisistä ja taloudellisista syistä johtuen mahdottomiksi välttää. Koska yhtiö oli investoinut vastavalmistuneeseen puhdistuslaitokseen, joka ei toiminutkaan odotetulla tavalla, eivät valvontaviranomaiset katsoneet kohtuulliseksi vaatia uuden puhdistuslaitoksen rakentamista. Tilanteen teki vielä hankalammaksi se, että vesihallitus oli toiminut yhteistyössä yhtiön kanssa puhdistustekniikan valinnassa neuvonantajana. Yhtiö oli vesihallituksen ehdotuksen pohjalta toteuttanut puhdistuslaitoksen rakentamisen ja valvontaviranomaiset olivat hyväksyneet yhtiön puhdistusmenetelmän ja yhtiön suunnitelmat toteuttaa puhdistuslaitoksen rakentaminen. Näin ollen viranomaisten kädet olivat sidotut; heitä voitiin pitää yhteisvastuullisina yhtiön kanssa puhdistustekniikan epäonnistumisesta ja siten lupaehtojen yli-

tyksistä. Nämä tekijät ehkäisivät tehokkaasti ylityksen määrittämisen poikkeavaksi ja tekivät yhtiön toiminnan määrittämisen noudattamatta jättämiseksi mahdottomaksi. Hawkins (1984, 105) on havainnut omassa tutkimuksessaan, että tekniset ongelmat ovat usein viranomaisten taholta määriteltä mahdottomiksi välttää.

Kajaani Oy:n edustajien pyrkimykset löytää ensinnäkin jätevesien puhdistamon toimimattomuuden syyt ja toiseksi ratkaisut sen ongelman poistamiseen nähtiin riittäväksi noudattamiseksi. Viranomaisten haastatteluista käy ilmi, että yleisestikin teollisuuden aktiiviset pyrkimykset vähentää päästöjä tai minimoida niiden vaikutukset nähdään heikentävän tottelemattomuuden (ylityksen) merkitystä ja vähentävän toiminnan poikkeavaksi määrittämisen mahdollisuutta. Tällaisia tulkintoja voidaan tehdä valvontaviranomaisten näkemysten pohjalta: "He (yhtiön edustajat) olivat alkaneet analysoida veden laatua ja selvittää ongelmaa ennen meitä...". Tällaista omatoimisuutta voitiin pitää osoituksena yhteistyöhalukkuudesta ja siten se voitiin tulkita tottelemisena ja sääntöjen kunnioituksena.

Noudattaminen prosessina ja pelinä

Noudattaminen voidaan nähdä enemmän prosessina kuin asiantilana (vrt. Hawkins 1984, 106). Täten viranomaisten täytyy työskennellä koko ajan varmistukseen ja saavuttaakseen noudattamisen. Noudattamisella on viranomaisille symbolinen merkitys. Noudattaminen merkitsee sitä, että valvottavat hyväksyvät viranomaisten vaatimukset kohtuullisina ja legitimeinä (vrt. Hawkins 1984, 109). Noudattaminen on viranomaisille osoitus heidän kompetenssistaan, kyvystään valvoa tehokkaasti vesien saastuttamista. Toisaalta se on osoitus heidän kyvystään tasapainotella eri intressien välillä ja luoda luottamukselliset välit valvottaviin. Noudattamisen saavuttaminen on valvontaviranomaisten valvontatyön tavoite ja yksi valvonnan tehokkuuden osoitin. (Raportti 1980).

Kajaani Oy:n tapauksessa noudattamisen prosessinomainen luonne tuli esiin asteittain. Päästöylitysten varhaisessa vaiheessa ylitykset nähtiin teknisistä ongelmista johtuen mahdottomiksi välttää. Täten ylitysten määrittäminen noudattamisen rajoissa oleviksi ja ei-poikkeavaksi, johtui viranomaisten hyväksynnästä, jonka se oli antanut yhtiön puhdistusteknisille suunnitelmille. Yhtiön katsottiin kunnioittaneen vesiviranomaisten mielipiteitä, vaikka tekniikka sitten myöhemmin osoittautuikin ongelmalliseksi. Kyseisessä tilanteessa viranomaiset eivät nähneet muuta mahdollisuutta kuin antaa yhtiölle aikaa ratkaista ongelma ja saavuttaa lupaehtojen rajat. Lisäksi Kajaani Oy:n aktiiviset ongelmanratkaisuyritykset, kuten toistuvat neuvottelut asiantuntijoiden ja konsulttien kanssa puhdistusteknologiasta, tulkittiin viranomaisten taholta vakaviksi yrityksiksi saavuttaa noudattaminen.

Päästöylitysten jatkuessa vesipiirin viranomaiset vaativat yhtiöltä selvitystä ylityksistä sekä esittivät suullisia ja kirjallisia huomautuksia lupaehtojen rikkomisesta. Näiden niin kutsuttujen pehmeiden hallinnollisten keinojen kautta viranomaiset pyrkivät varmistamaan noudattamisen. Koska tilanne pysyi

muuttumattomana, viranomaiset antoivat yhtiölle takarajan, johon mennessä sen tuli saavuttaa lailliset päästöraajat. Yhtiö ei kuitenkaan onnistunut vähentämään päästöjä sille asetettuun määräaikaan mennessä. Siksi paikallisen vesipiirin viranomaiset ryhtyivät tiukemmin vaatimaan noudattamista ja lupaehtoihin pääsemistä. He nojasivat jopa pakkokeinoihin¹⁴⁴, eli he esittivät vesihallituksen viranomaisille, jotta nämä ryhtyisivät syyte ilmoituksen tekoon, mutta vesihallituksen viranomaiset halusivat tarjota yhtiölle vielä aikaa.

Jos noudattaminen nähdään pelinä (Hawkins 1984, 118) sitä voidaan seurata yhtiön viivytystaktiikoiden kautta. Esimerkiksi Kajaani Oy:n vetoamiset ympäristöministeriöön ja vesioikeuteen saadakseen lykkäystä lupaehtoihin pääsemisessä, voidaan tulkita viivytystaktiikoiksi. Toinen esimerkki viivytystaktiikoista ovat jatkuvat neuvottelut, joita yhtiö kävi asiantuntijoiden, konsulttien ja viranomaisten kanssa puhdistusteknisistä ongelmista. Yhtiö syytti laitteita, mutta myös konsultteja tietämättömyydestä ja osaamattomuudesta puhdistuskysymyksissä. Yhtiö vakuutti, että kaikki mahdollinen on tehty. Yhtiö asetti myös takarajoja itselleen lupaehtoihin pääsemisen suhteen ylläpitääkseen kuvaa itsestään vastuullisena toimijana. Valvontaviranomaiset eivät kyenneet kuitenkaan osoittamaan, että yhtiö olisi tietoisesti viivyttänyt prosessia. Mutta kuten Kajaani Oy:n tapaus osoitti, viranomaisten tulkinnat tilanteesta voivat muuttua. Ylitykset, jotka ensiksi näyttivät mahdottomilta välttää, alkoivat näyttää vältettävissä olevilta.

Noudattamisen määrittelyn voidaan nähdä perustuvan viranomaisten tekemään yhtiön taloudellisen ja teknisen tilanteen luokitteluun sekä yhtiön mahdollisuuden noudattaa sääntöjä. Kajaani Oy:n tapauksessa yhtiön tekninen tilanne oli viranomaisten huomion keskipisteenä. Se oli kääntänyt viranomaisten huomion pois yhtiön taloudellisesta tilanteesta. Kun ylitykset olivat jatkuneet muutaman vuoden, Kajaani Oy ilmoitti hakevansa vesioikeudelta lupaa rakentaa uusi sellutehdas - Pohjan Sellu. Tämä viimeistään käänsi viranomaisten huomion teknisistä kysymyksistä taloudellisiin kysymyksiin. Päästöylitysten lisäksi yhtiö oli ylittänyt tuotantorajansa, jotka oli määritelty lupaehtoisissa. Yhtiö oli tehnyt voittoa, sen tuotantotulokset olivat ennennäkemättömät. Taloudellinen tilanne oli ihanteellinen uusiin investointeihin. Mutta viranomaisten yhtiölle suosiollinen asenne muuttui moraaliseksi närkästykseksi.

Yhtiön yhteistyöhalukkuus teknisissä kysymyksissä ja vesiensuojelua koskevissa kysymyksissä kyseenalaistettiin. Vaikutti siltä, että yhtiö ei ollut ottanut puhdistuskysymystä riittävän vakavasti, koska se oli valmis rakentamaan uuden tehtaan päästöistä huolimatta. Näytti siltä, että yhtiö oli liian ahne parantamaan omaa tuotantokapasiteettiaan - vesiensuojelun kustannuksella. Siksi vesipiirin viranomaiset kokivat yhtiön toiminnan moraalisesti tuomittavana. Mitä tuli noudattamisen tulkintaan, yhtiö ei ollut noudattanut sääntöjä konkreettisesti, mutta

¹⁴⁴ Pakkokeinoilla viitataan paitsi syyte ilmoituksen laatimisen syyttäjälle myös virka-apupyynnön tekemiseen vesioikeudelle, joka saattoi määrätä ehdollisen sakon saatukseen yhtiön lopettamaan lain rikkomisen. Virka-apupyynnön ei Kajaanin tapauksessa nojaututtu. Pakko-keinot ovat olleet vähiten käytettyjä keinoja vesihallinnossa. (Vesihallituksen raportti 1980, 15-16).

sen pyrkimykset ja sen osoittama hyväntahtoisuus, joka jälkepäin voitiin tulkita osittain noudattamispeliksi, jossa pyrittiin voittamaan aikaa, tulkittiin noudattamiseksi viranomaisten taholta. Mutta taloudellisen tilanteen tultua julki, yhtiön hyvä tahto ja halu noudattaa sääntöjä asetettiin kyseenalaiseksi. Koska noudattaminen oli osoitus viranomaisille heidän kompetenssistaan valvoa, näyttäytyi noudattamatta jättäminen viranomaisten valvontatoiminnan kyseenalaistumisena. Nämä mainitut tekijät palvelivat mekanismina ylitysten määrittymisessä poikkeavaksi. Viranomaisten kompetenssi kyseenalaistettiin ja he tunsivat tullessa huijatuiksi yhtiön taholta. Kun ylitykset olivat jatkuneet yli kolme vuotta, vesihallituksen viranomaiset laativat syyte ilmoituksen yhtiön toimista. Kajaani Oy:n tapaus näyttää vahvistavan Hawkinsin (1984) huomion, että saastumisen määrittyminen poikkeavaksi on enemmän moraalinen ja organisatorinen konstruktio kuin oikeudellinen konstruktio.

Täytäntöönpanon strategia ja harkintavalta

Tietyn täytäntöönpanostrategian (enforcement) tai tyylin omaksuminen riippuu osin siitä, miten ylitys on tullut ilmi (vrt. Hawkins 1984, 90). Mikäli ylitys tulee ilmi normaalilla tavalla eli valvottavan tai valvontaviranomaisen huomaamana, johtaa se todennäköisesti pehmeisiin hallinnollisiin keinoihin. Mutta mikäli ylitys tulee ilmi ulkopuolisten kautta, on täytäntöönpanon tyyli todennäköisesti tiukempi. Täytäntöönpanon strategiat voidaan jakaa noudattamisstrategiaan ja sanktiointistrategiaan. Noudattamisstrategia koostuu neuvotteluihin perustuvasta täytäntöönpanon tyylistä (conciliatory) ja sanktiostrategia pakottavasta (litigious) täytäntöönpanon tyylistä. Edellinen edistää konsensusta ja neuvotte-luja kun taas jälkimmäinen on enemmän vastakkain asetteleva. (Gouldson 1998, 48; Hawkins 1984, 3). Kajaani Oy:n tapauksessa viranomaiset olivat seuranneet yhtiön päästöjä rutiininomaisesti ja olivat tietoisia yhtiön ylityksistä yhtiön antamien tietojen ja raporttien kautta. Ylitykset olivat tulleet tietoon normaalilla tavalla, mikä oli omiaan johtamaan pehmeiden hallinnollisten keinojen käyttöön. Täytäntöönpanon tyyli kuitenkin muuttui neuvottelutyylistä sanktioivaan tyyliin. Tämä johtui moraalista närkästyksestä, jota viranomaiset tunsivat yhtiön suunnitelmia kohtaan rakentaa uusi tehdas jatkuvista lupaylityksistä huolimatta. Myös valvonnan ulkopuolisten tahojen esittämä huoli vesistön tilasta antoi syyn koventaa täytäntöönpanoa ja tulkita yhtiön toiminta poikkeavaksi, sillä ne kyseenalaistivat valvontaviranomaisten valvontatoiminnan. Paikallinen ympäristönsuojelulautakunta ilmaisi vesipiirille huolensa jatkuvista ylityksistä. Näin ollen myös ulkopuolelta tuleva paine oli merkityksellinen viranomaisten tiukemman täytäntöönpanostrategian omaksumisessa. Pian ympäristönsuojelulautakunnan kirjeen jälkeen vesipiirin viranomaiset pyysivät vesi- ja ympäristöhallitusta tekemään syyte ilmoituksen. Viranomaiset saattoivat kokea, että heidän kompetenssinsa ja tehokkuutensa vesiensuojelussa oli julkisesti asetettu kyseenalaiseksi.

Vesihallinnon organisaation hierarkkisuus oli omiaan viivästyttämään vesipiirin viranomaisten täytäntöönpanoa. Vesipiirin viranomaiset olivat kolmeen

eri otteeseen pyytäneet vesihallituksen viranomaisia tekemään syyte ilmoituksen Kajaani Oy:n lupaehtojen ylityksistä, ensimmäisen kerran toukokuussa 1986, toisen kerran maaliskuussa 1987 ja viimeisen kerran kesäkuussa 1987. Vesihallituksen vastaus vesipiirin vaatimuksiin oli ollut käyttää pehmeitä hallinnollisia keinoja, kuten huomautuksia ja selvityspyyntöjä. Vesipiirin viranomaisten mukaan keskusvirasto suosi teollisuutta vesiensäästämisen ehdoilla. Toinen osoitus keskusviraston vallasta ja valta-asemasta valvonnassa oli heidän ja teollisuuden väliset epäviralliset sopimukset puhdistuksen etenemisestä tehtaittain.¹⁴⁵ Vesipiirin viranomaiset eivät siten kyenneet käyttämään tiukkoja keinoja ylitystapauksissa, koska tehtaiden puhdistusmenetelmistä oli sovittu etukäteen. Täten säästämisen määrittyminen poikkeavaksi näyttäytyi selkeästi organisatorisena, ei oikeudellisena konstruktiona.

Valvontaviranomaisten harkintavalta ja passiivinen täytäntöönpano saivat arvostelua osakseen. Paikallinen kalastuskunta valitti eduskunnan oikeusasiamiehelle viranomaisten tavasta hoitaa Kajaani Oy:n tapausta. Viranomaisten täytäntöönpanostrategiat ja -tyyli problematisoitiin. Tämän problematisoinnin ja eduskunnan oikeusasiamiehen kehotuksesta vesi- ja ympäristöhallitus laajensi vesi- ja ympäristöpiirien viranomaisten toimintarepertuaaria - he saivat oikeuden syyte ilmoituksen tekoon. Eduskunnan oikeusasiamiehen lausunto sai vesi- ja ympäristöhallinnon myös uudistamaan valvontaohjeensa.

Kajaani Oy:n tapaus paljasti viranomaisten laajan harkintavallan täytäntöönpanon keinoja valittaessa. Viranomaiset antoivat yhtiölle aikaa saavuttaa lupaehtonsa laajentamalla vesioikeuden lupapäätöksen aikaulottuvuutta. Näin ollen poikkeamista vesilaita ja vesioikeuden päätöksestä käytettiin keinona saavuttaa lain noudattaminen! Kajaanin tapauksessa yhtiön lupaehtojen ylittämistä siedettiin kolmen vuoden ajan. Sen sijaan, että ylitykset olisivat johtaneet pakkokeinojen käyttöön, ne johtivat pitkittyneisiin neuvotteluihin yhtiön ja viranomaisten välillä. Voidaankin kysyä, voidaanko viranomaisten laaja harkintavalta, joka ilmeni neuvottelujen pitkittymisenä ja ylitysten sietokykyinä, nähdä poikkeavana tässä nimenomaisessa tapauksessa?

Periaatteessa harkintavallalla voidaan nähdä olevan sekä myönteisiä että kielteisiä seurauksia lain täytäntöönpanoa (implementaatiota) ajatellen (Gouldson 1998, 48). Harkintavallan kielteisistä seurauksista mainittakoon esimerkiksi päätökset, jotka suosivat saastuttajan intressejä ja ohittavat ympäristönsuojelun päämäärien eteen tehdyn työn. Termiä valvonnallinen *capture* (*regulatory capture*) (Gouldson 1998, 16; Hawkins 1984, 3) on käytetty kuvaamaan tilanteita, joissa viranomaiset ovat toimiessaan läheisissä väleissä saastuttajien kanssa omaksuneet saastuttajien intressit omikseen. (vrt. keskinäisriippuvuus Pfohl). Epätasa-arvoisuus informaation saamisessa valvojen ja valvottavien kesken johtaa her-

¹⁴⁵ Eräs haastattelemani valvontaviranomainen viittasi tällaisiin epävirallisiin sopimuksiin vesihallituksen ja yhtiöiden välillä. Sopimukset yhtiöiden ja vesihallituksen välillä olisivat täten ehkäisseet poikkeavaksi nimeämistä, koska vanhojen tehdaslaitosten annettiin toimia jopa luvanvastaisesti, kun tiedettiin, että parannuksia joko kyseisen tehdaslaitoksen prosesseihin tai johonkin muuhun yhtiön omistamaan tehtaaseen oli luvassa. Valvontaviranomainen totesi samalla, että vesipiirien valvontaviranomaiset eivät välttämättä olleet niistä tietoisia.

kästi neuvotteluihin ja päätöksiin, jotka diskriminoivat yleisiä ympäristöintressejä (vrt. Gouldson 1998, 16). Kajaani Oy:n tapauksessa yhtiön edustajat olivat saattaneet pidättää itsellään tietoa uuden tehtaan rakentamissuunnitelmista. Kenties voimakas aluepoliittinen orientaatio oli ollut omiaan lisäämään yhtiön uskoa siihen, että viranomaiset varauksettomasti hyväksyisivät kaiken taloudellisesti tärkeän toiminnan. Myös tiedot yhtiön tekemistä tuotantoennätyksistä saavuttivat viranomaiset vasta paljon myöhemmin, niitä ei oltu tuotu viranomaisten tietoon erikseen, ennen kuin viranomaiset olivat niitä kysyneet. Näin ollen valvontaviranomaisten päätökset ja harkintavalta olivat perustuneet yhtiöltä tulleeeseen epätäydelliseen informaatioon. Tämä saattoi olla yksi syy viranomaisten ja yhtiön tarpeettomasti pitkittyneisiin neuvotteluihin. Viranomaisten harkintavallan negatiiviset vaikutukset kohdistuivat vesistön tilaan. Tästä näkökulmasta tarkasteltuna viranomaisten harkintavallan - venyneet neuvottelut ja ylitysten salliminen kolmen vuoden ajan - voidaan nähdä johtaneen poikkeavaan, vesistön kannalta epäedulliseen tilanteeseen.¹⁴⁶

Kajaani Oy:n tapauksessa tulevat selvästi esiin erilaiset noudattamis- ja neutralointistrategiat, yhtiö osoitti yhteistyöhalukkuutta neuvotteluihin, takarajojen asettamisen avulla, päästöistä syytettiin teknologiaa ja osaamattomia konsultteja. Noudattaminen näyttäytyi pelinä, jossa yhtiö käytti hyväkseen luottamusnormia. Luottamusnormiin viittasi valvontaviranomaisten pitkämielisyys tehtaan päästörajojen rikkomisia kohtaan. Yhtiön totaalinen välinpitämättömyys lupaehtoja kohtaan ilmeni uuden sellutehtaan rakentamissuunnitelmina. Tämä yritysten omien taloudellisten päämäärien ajaminen muista välittämättä edusti yritysvaltaa, jonka voidaan väittää kytkettyneen myös luottamusnormiin.

Poikkeavaksi nimeämisen mekanismit liittyivät moraaliseen närkästykseen, joka liittyi yhtiön ilmoitukseen rakentaa uusi sellutehdas jatkuvista lupaehtojen rikkomisista huolimatta. Tahallisuus näyttäytyi tuon uuden tehtaan rakentamisilmoituksen jälkeen ilmiselvältä. Tekniset ongelmat päästöjen syinä nähtiin korjattavissa olevina, koska rahaa oli uuden tehtaan rakentamiseen. Kaikki mikä aiemmin näytti noudattamiselta, voitiin kyseenalaistaa yhtiön uuden tehdassuunnitelman myötä.

¹⁴⁶ Clinard (1964, 25) on tarkastellut poikkeavuutta funktionalistisesta näkökulmasta. Hän esittää, että poikkeavat mukautumiset anomisiin tilanteisiin voivat joskus olla yhteiskunnalle paremminkin hyödyllisiä kuin vahingollisia. Viranomaisten harkintavallalla, joka joskus ilmenee poikkeamisina laista tai esimerkiksi lupaehtoista, voi olla myönteisiä vaikutuksia implementaatioon (lain täytäntöönpanoon). Se saattaa esimerkiksi kehittää viranomaisten kykyä reflektoida erityisiä olosuhteita, joita lain tiukka täytäntöönpano (implementaatio) ei kykene ottamaan huomioon (vrt. Gouldson 1998, 15). Kajaani Oy:n tapauksessa viranomaiset poikkesivat vesioikeuden päätöksistä sallimalla yhtiön ylittämään jättepäästörajansa kolmen vuoden ajan. Tässä tapauksessa on vaikea osoittaa harkintavallan positiivisia vaikutuksia vesien suojeluun. Viranomaisten harkintavallassa näytti korostuvan selvemmin yhtiön motivoiminen tulevaisuuden ympäristönsuojeluinvestointeihin.

6. UPM-KYMMENEN KAUKAAN TEHTAIDEN TAPAUS VUODELTA 2003

UPM-Kymmenen Kaukaan tehtailla Lappeenrannassa pääsi suopaa ja mustalipeää vesistöön kolmeen eri otteeseen kesällä 2003, sellutehtaan kesäseisokin jälkeisen tehtaan käynnistyksen yhteydessä. Tehdas oli ollut pysäytettynä suurta huoltoremonttia varten 9.- 22. kesäkuuta lähtien. Huoltoremontin aikana tehtaan soodakattilan polttokykyä lisättiin, jotta sellun vuorokausituotantoa voitiin lisätä. Tehtaan käynnistämisen valmisteluihin kuului 22.6.2003 haihduttamolaitoksen säiliön tyhjentäminen varoaltaaseen, jonka sisältö puolestaan johdettiin pääviemäriin kautta jäteveden puhdistamolle. Varoaltaan uskottiin sisältävän yksinomaan vettä. Mutta se sisälsikin suopaa ja mustalipeää. Varoaltaan tyhjentäminen aiheutti puhdistamolle kuormituspiikin, joka kuitenkin näkyi vasta seuraavana päivänä tehtaan vähäisen vedenkäytön takia. (Korjonen-Kuusipuro et al. 2004, 28).

Sellutehdas käynnistettiin 23.6.2003. Käynnistäminen alkoi tehtaan haihduttamon käynnistyksellä, laihamustalipeän väkevöinnillä, maanantaina lähellä puolta yötä. Käynnistäminen oli odotettua hankalampaa ja sen yhteydessä sekundaarilauhteet likaantuivat. Laihamustalipeän kuohuminen johti kuohun joutumiseen säiliöylikaatojen ja varoaltaan tulvimisen jälkeen puhdasvesiviemärijärjestelmään. Suola- ja mustalipeän valumista vesistöön puhdasvesiviemäreiden kautta ei voitu pysäyttää. Tämä johti tehtaan jätevesiluvassa asetetun COD -kuormituksen nelinkertaiseen ylitykseen. Kuormituksen suuruus selvisi, kun tehtaan ympäristölaboratorio tutki tehtaan juhannuksen aikaiset kokoomanäytteet. Tämän johdosta tehdas jätti Lappeenrannan kaupungin ympäristöjohtajalle ilmoituksen poikkeuksellisesta puhdistusviemäreiden suopapäästöistä. Sen sijaan Kaakkois-Suomen ympäristökeskusta ei heti informoitu. Tehtaalta otettiin yhteys kesäkuun lopulla (27.-29.6.2003) tapahtuneen pahimman päästön jälkeen ympäristökeskukseen henkilökohtaisten sähköpostiosoitteiden kautta, mikä oli omiaan lisäämään viestin perillemenon epävarmuutta. (emt. 29-30, 117).

Kaukaan tehtaan vesistökuormituksen seuraukset ilmenivät kalakuolemia aiheuttaneena happikatona. Happikato johtui suovan sisältämien puun neutraaliaineiden veteen liukenemattomien yhdisteiden sekoittumisesta hienojakoisina toiseen aineeseen. Tarkkailutulosten mukaan 24.6.-6.7. 2003 jätevesien mukana pääsi Saimaaseen 770 tonnia kiintoaineita, 250 tonnia COD:ta /vrk, kun luparaja oli 75 tonnia /vrk. Biologinen hapenkulutus oli 43 tonnia /vrk, kun lupa oikeutti 7,5 tonniin /vrk. Tuon kolmentoista päivän aikana Saimaaseen kohdistui kuormitus, joka vastasi keskimäärin Helsingin kaupungin puhdistamattomien jätevesien vastaavana aikana aiheuttamaa orgaanista kuormitusta (emt. 30, 33-34, 37).

Kaukaan jätevedenpuhdistamo sai kyseisen poikkeustilanteen aikana kaksinkertaisen kuormituksen puhdistamon mitoituskuormaan nähden. Kuukausitasolla lupaehdot ylittyivät vasta kesäkuun viimeisenä päivänä, tämä siksi, että kesäkuun kokonaiskuormitus oli seisokista johtuen niin pieni. Tehtaalla ei oltu missään vaiheessa selvillä, kuinka paljon mustalipeää joutui sekundaarilauh-

teiden mukana kanaaleihin. Tehdas saatiin vakaaksi kesäkuun viimeinen päivä ja jätevesikuormitus 7.7. mennessä. Myös puhdistamon toiminta elpyi nopeasti. (emt. 37, 43.)

Saimaan vesiensuojeluyhdistyksen asiantuntijat arvioivat tilanteen tasoittuvan nopeasti, koska varsinaisia myrkkyjä ei ollut päässyt vesistöön. Mutta toisin kävi, sillä vastoin asiantuntijoiden arvioita hapeton vesialue laajeni, ja sunnuntaina 6.8. Etelä-Saimaan lehdessä kerrottiin kuolleiden kalojen kelluvan Sahalahden ja Murheistenrannan rantavesissä. Kaukaan jätevesipäästö aiheutti kalakuolemia Saimaalla, tehtaan alavirralla, noin viiden kilometrin matkalla. Uimavedet pilaantuivat ja uimarantoja jouduttiin asettamaan uintikieltoon.

Yhtiön neutralisointistrategiat

Kaukas Oy:n sellutehtaan johtaja esitti päästöjen johtuneen tehtaan käynnistyksen aikana tapahtuneesta mustalipeän kuohumisesta. Hankalan käynnistykseen syynä hän piti pitkää seisokkia (emt. 81-82). Tekniset syyt esitettiin poikkeavuuden eliminoivina tekijöinä. Myös tuomitsijoiden tuomitseminen tuli esiin siinä vaiheessa, kun ympäristökeskuksen valvontaviranomaiset tekivät tapauksesta poliisille tutkintapyynnön 8.8.2003. Myöhemmin myös Lappeenrannan kaupungin ympäristö- ja rakennuslautakunta jätti asiasta tutkintapyynnön poliisille. Kaukaan tehtaan edustajat moittivat viranomaisia kaksinaamaisuudesta, sillä he katsoivat selvittäneensä avoimesti kaikki päästöön johtaneet syyt. (emt. 134-136).

Mitä tulee noudattamisen osoituksiin, niin UPM-Kymmenellä oli laadittu oma ympäristöpolitiikka. Kaukaan tehtaan toimintajärjestelmä oli laatustandardin ISO 9001, ympäristöasioiden hallintaa koskevan standardin ISO 14001 ja EMAS-asetuksen (Eco-management audit scheme) mukainen. Yhtiön ulkopuolinen taho, audittoija, oli määräajoin arvioinut, miten hyvin yhtiön toimintajärjestelmä noudatti laatustandardien ja EMAS-asetusten vaatimuksia. Tehtaan oli todettu noudattavan näitä. Täten UPM-Kymmenen Kaukaan tehtaan halukkus toimia lupaehtojen mukaisesti ja ympäristö huomioiden voitiin osoittaa nojaamalla tehtaan ympäristölaatustandardeihin ja ulkopuolisten havaintoihin näiden noudattamisesta.

Noudattamisstrategian mukainen yhteistyöhalukkuuden osoitus kesäkuun ylitystapauksissa ilmeni yhtiön toimissa, kun se pyrki avoimesti selvittämään päästön syyt. Yhtiön taholta uskottiin, että tämä oli riittävä noudattamisen osoitus ja että se myös valvontaviranomaisten taholta tällaisena otettaisiin. Kun tämä yhtiön yhteistyöhalukkuus ei poistanut poliisitutkintaa, tuomitsivat yhtiön edustajat valvontaviranomaisten toiminnan.

Viitteitä yhtiön tukeutumisesta luottamukseen ilmeni esimerkiksi tilanteessa, jossa Etelä-Karjalan radiossa oli viitattu ympäristöviranomaisten harkitsevan poliisitutkintaa ja kun Kaukaan ympäristöpäällikkö kiisti tällaisen tiedon sillä perusteella, että yhtiö oli ollut koko ajan yhteydessä ympäristökeskukseen eikä puhetta poliisitutkimuksista ollut. Täten yhtiö luotti siihen, että tavanmukainen neuvottelu valvontaviranomaisten kanssa riitti poistamaan poik-

keavuusepäilyt. Kun Kaakkois-Suomen ympäristökeskus sitten teki tutkintapyyntöä yhtiön odotusten vastaisesti, Kaukaan ympäristöpäällikkö paheksui asiaa ja korosti, että tämä tieto oli salattu tehtaalta. Täten valvojan ja valvottavan välinen luottamusnormi kyseenalaistui Kaukaan tapauksessa.

Poikkeavaksi nimeäminen ja luottamusnormin rikkominen

Mikä sai valvontaviranomaiset rikkomaan tämän valvojan ja valvottavan välistä suhdetta luonnehtivan luottamusnormin? Poikkeavaksi nimeämistä ja luottamusnormin rikkomista varmasti edistivät päästöjen dramaattisuus ja niiden saama suuri julkisuus sekä sosiaalinen paheksunta tehtaan toimintaa kohtaan. Lisäksi vuonna 2000 voimaan astunut vesi- ja ympäristönsuojelulaki loi velvoitteen ilmoittaa tapauksesta poliisille. Kaukaan tapauksen merkitys mahdollisena ennakkotapauksena ja Lappeenrannan kaupungin ympäristö- ja rakennuslautakunnan viittaus poliisitutkinnan tekemiseen, olivat kaikki edistämässä tukeutumista poikkeavaksi nimeämiseen ja Kaakkois-Suomen ympäristökeskuksen valmiutta luottamusnormin ohittamiseen. Kaukaan tapausta koskevassa raportissa viitataan vain lyhyesti siihen, että valvontaviranomaiset kyllä luottivat Kaukaan toimintaan, mutta tehtaan itsenäinen linja asioiden hoitamisessa oli hiertänyt valvojan ja valvottavan välistä suhdetta. Lisäksi mainittiin, että Kaukaa oli ollut myös merkittävä yhteiskunnallinen vaikuttaja, jonka toimintaan ei ollut helppo puuttua. (emt. 79–80, 136). Nämä edellä mainitut antavat viitteitä valvojan ja valvottavan välisestä jännitteisestä suhteesta ja yhtiön valta-asemasta, joka on kenties ollut estämässä poikkeavaksi nimeämistä aiemmin. Täten voidaan tulkita, että tapauksen konteksti ja poikkeavaksi nimeämisen edellytysten täyttyminen, eli: päästöjen näkyvyys ja vahingolliset seuraukset ranta-asukkaille sekä vesistön virkistyskäyttäjille, tapauksen saama julkisuus ja voimakas sosiaalinen paheksunta, vesi- ja ympäristölaki sekä Lappeenrannan kaupungin tekemä poliisitutkintapyyntö, tarjosivat valvontaviranomaisille mahdollisuuden luottamusnormin rikkomiseen.

Pohdittaessa poikkeavuutta on kiinnostavaa tuoda esiin muutamia paradokseja, joita Kaukaan tehtaiden ympäristölaatustandardien kunnioittamiseen ja esimerkilliseen toimimiseen muutoin ympäristön puolesta kuului. Ensinnäkin riskiarvioinnissa kemikaalikierron vesistöihin liittyvät riskit oli arvioitu vähäisiksi.

Paradoksaalista on, että vaikka Kaukas toimi ympäristölaatustandardien mukaisesti, näytti sen toimintaan sisältyvän paljon virheitä, huolimattomuutta ja ennalta varautumattomuutta. Ympäristölaatustandardeja näyttäisikin olevan mahdollista käyttää näennäisesti, peittämään myös todellista välinpitämättömyyttä.

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN EDUCATION, PSYCHOLOGY AND SOCIAL RESEARCH

- 1 KYÖSTIÖ, O. K., Oppilaiden terveydentilan riippuvuus koulutyypistä. - Health status of pupils according to type of school. 78 p. Summary 6 p. 1962.
- 2 HEINONEN, VEIKKO, Differentiation of primary mental abilities. 136 p. 1963.
- 3 ELONEN, ANNA S., TAKALA, MARTTI & RUOPPILA ISTO, A study of intellectual functions in children by means of the KTK performance scales. 181 p. 1963.
- 4 JUURMAA, JYRKI, On the ability structure of the deaf. 114 p. 1963.
- 5 HEINONEN, VEIKKO, Lyhennetty faktori-analyysi. - A short method for factor analysis. 76 p. Summary 5 p. 1963.
- 6 PITKÄNEN, PENTTI, Fyysisen kunnon rakenne ja kehittyminen. - The structure and development of physical fitness. 163 p. Summary 10 p. 1964.
- 7 NURMI, VELI, Maamme seminaarien varsinaisen opettajakoulutuksen synty ja kehittyminen viime vuosisadalla I. - Die Entehung und Entwicklung der praktischen Lehrer-bildung unserer Lehrerseminare im vorigen Jahrhundert I. 270 p. Zusammenfassung 15 p. 1964.
- 8 NURMI, VELI, Maamme seminaarien varsinaisen opettajakoulutuksen synty ja kehittyminen viime vuosisadalla II. - Die Entstehung und Entwicklung der praktischen Lehrer-bildung unserer Lehrerseminare im vorigen Jahrhundert II. 123 p. Zusammenfassung 10 p. 1964.
- 9 NUMMENMAA, TAPIO, The language of the face. 66 p. 1964.
- 10 ISOSAARI, JUSSI, Bruno Boxström ja Sortavalan seminaarin kasvatustieteiden opetus 1882-1917. - Bruno Boxström und der Unterricht in den pädagogischen Fächern am Seminar von Sortavala 1882-1917. 167 p. Zusammenfassung II p. 1964.
- 11 NUMMENMAA, TAPIO & TAKALA, MARTTI, Parental behavior and sources of information in different social groups. 53 p. 1965.
- 12 WECKROTH, JOHAN, Studies in brain pathology and human performance I. - On the relationship between severity of brain injury and the level and structure of intellectual performance. 105 p. 1965.
- 13 PITKÄNEN, PENTTI, Ärsyke- ja reaktioanalyttisten faktorointitulosten vastaavuudesta. - On the congruence and coincidence between stimulus analytical and response analytical factor results. 223 p. Summary 14 p. 1967.
- 14 TENKKU, JUSSI, Are single moral rules absolute in Kant's ethics? 31 p. 1967.
- 15 RUOPPILA, ISTO, Nuorten ja varttuneiden opiskelijoiden väliset asenne-erot eräissä ylioppilaspohjaisissa oppilaitoksissa. - Attitude differences between young and advanced university and college students. 182 p. Summary 14 p. 1967.
- 16 KARVONEN, JUHANI, The structure, arousal and change of the attitudes of teacher education students. 118 p. 1967.
- 17 ELONEN, ANNA S., Performance scale patterns in various diagnostic groups. 53 p. 1968.
- 18 TUOMOLA, UUNO, Kansakouluntarkastajaan kohdistuvista rooli-odotuksista. - On role-expectations applied to school inspectors. 173 p. Summary 8 p. 1968.
- 19 PITKÄNEN, LEA, A descriptive model of aggression and nonaggression with applications to childrens behaviour. 208 p. 1969.
- 20 KOSKIAHO, BRIITTA, Level of living and industrialisation. 102 p. 1970.
- 21 KUUSINEN, JORMA, The meaning of another person's personality. 28 p. 1970.
- 22 VIJANEN, ERKKI, Pohjakoulutustaso ja kansakoulunopettajan kehitysympäristöjen muodostuminen. - The level of basic education in relation to the formation of the development milieus of primary school teachers. 280 s. Summary 13 p. 1970.
- 23 HAGFORS, CARL, The galvanic skin response and its application to the group registration of psychophysiological processes. 128 p. 1970.
- 24 KARVONEN, JUHANI, The enrichment of vocabulary and the basic skills of verbal communication. 47 p. 1971.
- 25 SEPPÖ, SIMO, Abiturienttien asenteet uskonnon-opetukseen. - The attitudes of students toward religious education in secondary school. 137 p. Summary 5 p. 1971.
- 26 RENKO MANU, Opettajan tehokkuus oppilaiden koulusaavutusten ja persoonallisuuden kehittämisessä. - Teacher's effectiveness in improving pupils' school achievements and developing their personality. 144 p. Summary 4 p. 1971.
- 27 VAHERVA, TAPIO, Koulutustulokset peruskoulun ala-asteella yhteisömuuttajien selittäminä. - Educational outcomes at the lower level of the comprehensive school in the light of ecological variables. 158 p. Summary 3 p. 1974.
- 28 OLKINUORA, ERKKI, Norm socialization. The formation of personal norms. 186 p. Tiivistelmä 4 p. 1974.
- 29 LIIKANEN, PIIRKKO, Increasing creativity through art education among pre-school children. 44 p. Tiivistelmä 4 p. 1975.
- 30 ELONEN, ANNA S., & GUYER, MELVIN, Comparison of qualitative characteristics of human figure drawings of Finnish children in various diagnostic categories. 46 p. Tiivistelmä 3 p. 1975.
- 31 KÄÄRIÄINEN, RISTO, Physical, intellectual, and personal characteristics of Down's syndrome. 114 p. Tiivistelmä 4 p. 1975.
- 32 MÄÄTTÄ, PAULA, Images of a young drug user. 112 p. Tiivistelmä 11 p. 1976.
- 33 ALANEN, PENTTI, Tieto ja demokratia. - Epistemology and democracy. 140 p. Summary 4 p. 1976.
- 34 NUPPONEN, RIITTA, Vahvistajaroolit aikuisten ja lapsen vuorovaikutuksessa. - The experimental roles of reinforcing agent in adult-child interaction. 209 p. Summary 11 p. 1977.

- 35 TEIKARI, VEIKKO, Vigilanssi-ilmiön mittaamisesta ja selitysmahdollisuuksista. – On measuring and explanation of vigilance. 163 p. Summary 2 p. 1977.
- 36 VOLANEN, RISTO, On conditions of decision making. A study of the conceptual foundations of administration. – Päätöksenteon edellytyksistä. Tutkimus hallinnon käsitteellisistä perusteista. 171 p. Tiivistelmä 7 p. 1977.
- 37 LYYTINEN, PAULA, The acquisition of Finnish morphology in early childhood. – Suomen kielen morfologien säännönmukaisuuksien omaksuminen varhaislapsuudessa. 143 p. Tiivistelmä 6 p. 1978.
- 38 HAKAMÄKI, SIMO, Maaseudulle muutto muutto liikkeen osana. – Migration on rural areas as one element of migration as a whole. 175 p. Summary 5 p. 1978.
- 39 MOBERG, SAKARI, Leimautuminen erityispedagogiikassa. Nimikkeisiin apukoululainen ja tarkkailuluokkalainen liittyvät käsitykset ja niiden vaikutus hypoteettista oppilasta koskeviin havaintoihin. – Labelling in special education. 177 p. Summary 10 p. 1979.
- 40 AHVENAINEN, OSSI, Lukemis- ja kirjoittamishäiriöinen erityisopetuksessa. – The child with reading and writing disabilities in special education. 246 p. Summary 14 p. 1980.
- 41 HURME, HELENA, Life changes during childhood. – Lasten elämänmuutokset. 229 p. Tiivistelmä 3 p. 1981.
- 42 TUTKIMUS YHTEISKUNTAPOLITIIKAN VIITOITAJANA. Professori Leo Paukkuselle omistettu juhla kirja. 175 p. 1981.
- 43 HIRSJÄRVI, SIRKKA, Aspects of consciousness in child rearing. – Tietoisuuden ongelma kotikasvatuksessa. 259 p. 1981.
- 44 LASONEN, KARI, Siirtolaisoppilas Ruotsin kouluyhteisössä. Sosiometrinen tutkimus. – A socio-metric study of immigrant pupils in the Swedish comprehensive school. 269 p. Summary 7 p. 1981.
- 45 AJATUKSEN JA TOIMINNAN TIET. Matti Juntusen muistokirja. 274 p. 1982.
- 46 MÄKINEN, RAIMO, Teachers' work, wellbeing, and health. – Opettajan työ, hyvinvointi ja terveys. 232 p. Tiivistelmä 2 p. 1982.
- 47 KANKAINEN, MIKKO, Suomalaisen peruskoulun eriyttämisratkaisun yhteiskunnallisen taustan ja siirtymävaiheen toteutuksen arviointi. 257 p. Summary 11 p. 1982.
- 48 WALLS, GEORG, Health care and social welfare in, cooperation. 99 p. Tiivistelmä 9 p. 1982.
- 49 KOIVUKARI, MIRJAMI, Rote learning comprehension and participation by the learners in Zairian classrooms. – Mekaaninen oppiminen, ymmärtäminen ja oppilaiden osallistumisen opetukseen zairelaisissa koululuokissa. 286 p. Tiivistelmä 11 p. 1982.
- 50 KOPONEN, RITVA, An item analysis of tests in mathematics applying logistic test models. – Matematiikan kokeiden osioanalyysi logistisia testimalleja käyttäen. 187 p. Tiivistelmä 2 p. 1983.
- 51 PEKONEN, KYÖSTI, Byrokrania politiikan näkökulmasta. Poliitiikan ja byrokratian keskinäinen yhteys valtio- ja yhteiskuntaprosessin kehityksen valossa. – Bureaucracy from the viewpoint of politics. 253 p. 1983.
- 52 LYYTINEN, HEIKKI, Psychophysiology of anticipation and arousal. – Antisipaation ja viriämisen psykofysiologia. 190 p. Tiivistelmä 4 p. 1984.
- 53 KORAKIANGAS, MIKKO, Lastenneuvolan terveydenhoitajan arvioinnit viisivuotiaiden lasten psyykkisestä kehityksestä. – The psychological assessment of five-year-old children by public health centres. 227 p. Summary 14 p. 1984.
- 54 HUMAN ACTION AND PERSONALITY. Essays in honour of Martti Takala. 272 p. 1984.
- 55 MATILAINEN, JOUKO, Maanpuolustus ja eduskunta. Eduskuntaryhmien kannanotot ja koheesio maanpuolustuskysymyksissä Paasikiven-Kekkonen kaudella 1945-1978. – Defence and Parliament. 264 p. Summary 7 p. 1984.
- 56 PUOLUE, VALTIO JA EDUSTUKSELLINEN DEMOKRATIA. Pekka Nyholmille omistettu juhla kirja. – Party, state and representational democracy. 145 p. Summary 2 p. 1986.
- 57 SIISIÄINEN, MARTTI, Intressit, yhdistyslaitos ja poliittisen järjestelmän vakaisuus. – Interests, voluntary associations and the stability of the political system. 367 p. Summary 6 p. 1986.
- 58 MATTLAR, CARL-ERIK, Finnish Rorschach responses in cross-cultural context: A normative study. 166 p. Tiivistelmä 2 p. 1986.
- 59 ÄYSTÖ, SEIJA, Neuropsychological aspects of simultaneous and successive cognitive processes. – Rinnakkaisen ja peräkkäisen informaation prosessoinnin neuropsykologiasta. 205 p. Tiivistelmä 10 p. 1987.
- 60 LINDH, RAIMO, Suggestiiviset mielikuvamallit käyttäytymisen muokkaajina tarkkailuluokkalaisilla. – Suggestive covert modeling as a method with disturbed pupils. 194 p. Summary 8 p. 1987.
- 61 KORHONEN, TAPANI, Behavioral and neural short-latency and long-latency conditioned responses in the cat. – Välittömät ja viivästetyt hermostolliset ja käyttäytymisvasteet klassisen ehdollistamisen aikana kissalla. 198 p. Tiivistelmä 4 p. 1987.
- 62 PAHKINEN, TUULA, Psykoterapian vaikutus minäkäsitykseen. Psykoterapian käynnistämisen muutosprosessin vaikutus korkeakouluopiskelijoiden minäkäsitykseen. – Change in self-concept as a result of psychotherapy. 172 p. Summary 6 p. 1987.
- 63 KANGAS, ANITA, Keski-Suomen kulttuuri-toimintakokeilu tutkimuksena ja politiikkana. – The action research on cultural- activities in the Province of Central Finland. 301 p. Summary 8 p. 1988.
- 64 HURME, HELENA, Child, mother and grandmother. Intergenerational interaction in

- Finnish families. 187 p. 1988.
- 65 RASKU-PUTTONEN, HELENA, Communication between parents and children in experimental situations. - Vanhempien ja lasten kommunikointi strukturoiduissa tilanteissa. 71 p. Tiivistelmä 5 p. 1988.
- 66 TOSKALA, ANTERO, Kahvikuppineurootikkojen ja paniikkiagorafobikkojen minäkuvat minäsystemin rakenteina ja kognitiivisen oppimis-terapian perustana. - The self-images of coffee cup neurotics and panic agoraphobics as structures of a selfsystem and a basis for learning therapy. 261 p. Summary 6 p. 1988.
- 67 HAKKARAINEN, LIISA, Kuurojen yläasteen oppilaiden kirjoitetun kielen hallinta. - Mastery of written language by deaf pupils at the upper level of Comprehensive school. 281 p. Summary 11 p. 1988.
- 68 NÄTTI, JOUKO, Työmarkkinoiden lohkoutuminen. Segmentaatioteoriat, Suomen työmarkkinat ja yritysten työvoimastrategiat. - Segmentation theories, Finnish labour markets and the use of labour in retail trade. 189 p. Summary 10 p. 1989.
- 69 AALTOLA, JUHANI, Merkitys opettamisen ja oppimisen näkökulmasta Wittgensteinin myöhäisfilosofian ja pragmatismen valossa. - Meaning from the point of view of teaching and learning in the light of Wittgenstein's later philosophy and pragmatism. 249 p. Summary 6 p. 1989.
- 70 KINNUNEN, ULLA, Teacher stress over a school year. - Opettajan työstressi lukuvuoden aikana. 61 p. Tiivistelmä 3 p. 1989.
- 71 BREUER, HELMUT & RUOHO, KARI (Hrsg.), Pädagogisch-psychologische Prophylaxe bei 4-8-jährigen Kindern. - Pedagogis-psykologinen ennaltaehkäisy neljästä kahdeksaan vuoden iässä. 185 S. Tiivistelmä 1 S. 1989.
- 72 LUMMELAHTI, LEENA, Kuusivuotiaiden sopeutuminen päiväkotiin. Yksilöllistetty mallioppimis-ohjelma päiväkotiin heikosti sopeutuvien kuusivuotiaiden ohjauksessa sekä vanhempien kasvatuskäytännön yhteydet lapsen sopeutumiseen ja minäkäsitykseen. - The adjustment of six-year-old children to day-care-centres. 224 p. Summary 9 p. 1990.
- 73 SALOVIITA, TIMO, Adaptive behaviour of institutionalized mentally retarded persons. - Laitoksessa asuvien kehitysvammaisten adaptiivinen käyttäytyminen. 167 p. Tiivistelmä 4 p. 1990.
- 74 PALONEN, KARI et SUBRA, LEENA (Eds.), Jean-Paul Sartre - un philosophe du politique. - Jean-Paul Sartre - poliittisuuden filosofi. 107 p. Tiivistelmä 2 p. 1990.
- 75 SINIVUO, JUHANI, Kuormitus ja voimavarat upseerin uralla. - Work load and resources in the career of officers. 373 p. Summary 4 p. 1990.
- 76 PÖLKKI, PIRJO, Self-concept and social skills of school beginners. Summary and discussion. - Koulutulokkaiden minäkäsitys ja sosiaaliset taidot. 100 p. Tiivistelmä 6 p. 1990.
- 77 HUTTUNEN, JOUKO, Isän merkitys pojan sosiaaliselle sukupuolelle. - Father's impact on son's gender role identity. 246 p. Summary 9 p. 1990.
- 78 AHONEN, TIMO, Lasten motoriset koordinaatiohäiriöt. Kehitysneuropsykologinen seuranta-tutkimus. - Developmental coordination disorders in children. A developmental neuropsychological follow-up study. 188 p. Summary 9 p. 1990.
- 79 MURTO, KARI, Towards the well functioning community. The development of Anton Makarenko and Maxwell Jones' communities. - Kohti toimivaa yhteisöä. Anton Makarenkon ja Maxwell Jonesin yhteisöjen kehitys. 270 p. Tiivistelmä 5 p. Cp2`<, 5 c. 1991.
- 80 SEIKKULA, JAAKKO, Perheen ja sairaalan rajasynteesi potilaan sosiaalisessa verkostossa. - The family-hospital boundary system in the social network. 285 p. Summary 6 p. 1991.
- 81 ALANEN, ILKKA, Miten teoretisoida maa-talouden pientuotantoa. - On the conceptualization of petty production in agriculture. 360 p. Summary 9 p. 1991.
- 82 NIEMELÄ, EINO, Harjaantumisoppilas peruskoulun liikuntakasvatuksessa. - The trainable mentally retarded pupil in comprehensive school physical education. 210 p. Summary 7 p. 1991.
- 83 KARILA, IRMA, Lapsivuodeajan psyykkisten vaikeuksien ennakointi. Kognitiivinen malli. - Prediction of mental distress during puerperium. A cognitive model. 248 p. Summary 8 p. 1991.
- 84 HAAPASALO, JAANA, Psychopathy as a descriptive construct of personality among offenders. - Psykopatia rikoksentekijöiden persoonallisuutta kuvaavana konstruktiona. 73 p. Tiivistelmä 3 p. 1992.
- 85 ARNKIL, ERIK, Sosiaalityön rajasynteemit ja kehitysvyöhyke. - The systems of boundary and the developmental zone of social work. 65 p. Summary 4 p. 1992.
- 86 NIKKI, MAIJA-LIISA, Suomalaisen koulutusjärjestelmän kielikoulutus ja sen relevanssi. Osa II. - Foreign language education in the Finnish educational system and its relevance. Part 2. 204 p. Summary 5 p. 1992.
- 87 NIKKI, MAIJA-LIISA, The implementation of the Finnish national plan for foreign language teaching. - Valtakunnallisen kielenopetuksen yleissuunnitelman toimeenpano. 52 p. Yhteenveto 2 p. 1992.
- 88 VASKILAMPI, TUULA, Vaihtoehtoinen terveydenhuolto hyvinvointivaltion terveystaloudella. - Alternative medicine on the health market of welfare state. 120 p. Summary 8 p. 1992.
- 89 LAAKSO, KIRSTI, Kouluvaikeuksien ennustaminen. Käyttäytymishäiriöt ja kielelliset vaikeudet peruskoulun alku- ja päättövaiheissa. -

- Prediction of difficulties in school. 145 p. Summary 4 p. 1992.
- 90 SUUTARINEN, SAKARI, Herbartilainen pedagoginen uudistus Suomen kansakoulussa vuosisadan alussa (1900-1935). - Die Herbart'sche pädagogische Reform in den finnischen Volksschulen zu Beginn dieses Jahrhunderts (1900-1935). 273 p. Zusammenfassung 5 S. 1992.
- 91 AITTOLA, TAPIO, Uuden opiskelijatyypin synty. Opiskelijoiden elämänvaiheet ja tieteenalaspesifien habitusten muovautuminen 1980-luvun yliopistossa. - Origins of the new student type. 162 p. Summary 4 p. 1992
- 92 KORHONEN, PEKKA, The origin of the idea of the Pacific free trade area. - Tyynenmeren vapaa-kauppa-alueen idean muotoutuminen. - Taiheiyo jiyuu boeeki chi-iki koosoo no seisei. 220 p. Yhteenveto 3 p. Yooyaku 2 p. 1992.
- 93 KERÄNEN, JYRKI, Avohoitoon ja sairaalahoitoon valikoituminen perhekeskeisessä psykiatrisessa hoitojärjestelmässä. - The choice between outpatient and inpatient treatment in a family centred psychiatric treatment system. 194 p. Summary 6 p. 1992.
- 94 WAHLSTRÖM, JARLI, Merkitysten muodostuminen ja muuttuminen perheterapeuttisessa keskustelussa. Diskurssianalyttinen tutkimus. - Semantic change in family therapy. 195 p. Summary 5 p. 1992.
- 95 RAHEEM, KOLAWOLE, Problems of social security and development in a developing country. A study of the indigenous systems and the colonial influence on the conventional schemes in Nigeria. - Sosiaaliturvan ja kehityksen ongelmia kehitysmaassa. 272 p. Yhteenveto 3 p. 1993.
- 96 LAINE, TIMO, Aistisuus, kehollisuus ja dialogisuus. Ludwig Feuerbachin filosofian lähtökohtia ja niiden kehitysnäkymiä 1900-luvun antropologisesti suuntautuneessa fenomenologiassa. - Sensuousness, bodiliness and dialogue. Basic principles in Ludwig Feuerbach's philosophy and their development in the anthropologically oriented phenomenology of the 1900's. 151 p. Zusammenfassung 5 S. 1993.
- 97 PENTTONEN, MARKKU, Classically conditioned lateralized head movements and bilaterally recorded cingulate cortex responses in cats. - Klassisesti ehdollistetut sivuttaiset päänliikkeet ja molemminpuoliset aivojen pihtipoimun vasteet kissalla. 74 p. Yhteenveto 3 p. 1993.
- 98 KORO, JUKKA, Aikuinen oman oppimisensa ohjaajana. Itseohjautuvuus, sen kehittyminen ja yhteys opetustuloksiin kasvatustieteen avoimen korkeakouluopetuksen monimuotokokeilussa. - Adults as managers of their own learning. Self-directiveness, its development and connection with the cognitive learning results of an experiment on distance education for the teaching of educational science. 238 p. Summary 7 p. 1993.
- 99 LAIHIALA-KANKAINEN, SIRKKA, Formaalin ja funktionaalinen traditio kieltenopetuksessa. Kieltenopetuksen oppihistoriallinen tausta antiikista valistukseen. - Formal and functional traditions in language teaching. The theory-historical background of language teaching from the classical period to the age of reason. 288 p. Summary 6 p. 1993.
- 100 MÄKINEN, TERTTU, Yksilön varhaiskehitys koulunkäynnin perustana. - Early development as a foundation for school achievement. 273 p. Summary 16 p. 1993.
- 101 KOTKAVIRTA, JUSSI, Practical philosophy and modernity. A study on the formation of Hegel's thought. - Käytännöllinen filosofia ja modernisuus. Tutkielma Hegelin ajattelun muotoutumisesta. 238 p. Zusammenfassung 3 S. Yhteenveto 3 p. 1993.
- 102 EISENHARDT, PETER L., PALONEN, KARI, SUBRA, LEENA, ZIMMERMANN RAINER E. (Eds.), Modern concepts of existentialism. Essays on Sartrean problems in philosophy, political theory and aesthetics. 168 p. Tiivistelmä 2 p. 1993.
- 103 KERÄNEN, MARJA, Modern political science and gender. A debate between the deaf and the mute. - Moderni valtio-oppi ja nainen. Mykkien ja kuuvojen välinen keskustelu. 252 p. Tiivistelmä 4 p. 1993.
- 104 MATIKAINEN, TUULA, Työtaitojen kehittyminen erityisammattikouluvaiheen aikana. - Development of working skills in special vocational school. 205 p. Summary 4 p. 1994.
- 105 PIHLAJARINNE, MARJA-LEENA, Nuoren sairastuminen skitsofreeniseen häiriöön. Perheterapeuttinen tarkastelutapa. - The onset of schizophrenic disorder at young age. Family therapeutic study. 174 p. Summary 5 p. 1994.
- 106 KUUSINEN, KIRSTI-LIISA, Psyykkinen itsesääätely itsehoidon perustana. Itsehoito I-tyypin diabetesta sairastavilla aikuisilla. - Self-care based on self-regulation. Self-care in adult type I diabetics. 260 p. Summary 17 p. 1994.
- 107 MENGISTU, LEGESSE GEBRESELLASSIE, Psychological classification of students with and without handicaps. A tests of Holland's theory in Ethiopia. 209 p. 1994.
- 108 LESKINEN, MARKKU (ED.), Family in focus. New perspectives on early childhood special education. 158 p. 1994.
- 109 LESKINEN, MARKKU, Parents' causal attributions and adjustment to their child's disability. - Vanhempien syytulkinnat ja sopeutuminen lapsensa vammaisuuteen. 104 p. Tiivistelmä 1 p. 1994.
- 110 MATTHIES, AILA-LEENA, Epävirallisen sektorin ja hyvinvointivaltion suhteiden modernisoituminen. - The informal sector and the welfare state. Contemporary relationships. 63 p. Summary 12 p. 1994.
- 111 AITTOLA, HELENA, Tutkimustyön ohjaus ja ohjaussuhteet tieteellisessä jatkokoulutuksessa. - Mentoring in postgraduate education. 285 p. Summary 5 p. 1995.
- 112 LINDÉN, MIRJA, Muuttuva syövän kuva ja kokeminen. Potilaiden ja ammattilaisten tulkintoja. - The changing image and experience

- of cancer. Accounts given by patients and professionals. 234 p. Summary 5 p. 1995.
- 113 VÄLIMAA, JUSSI, Higher education cultural approach. - Korkeakoulututkimuksen kulttuurinäkökulma. 94 p. Yhteenveto 5 p. 1995.
- 114 KAIPIO, KALEVI, Yhteisöllisyys kasvatuksessa. yhteisökasvatuksen teoreettinen analyysi ja käytäntöön soveltaminen. - The community as an educator. Theoretical analysis and practice of community education. 250 p. Summary 3 p. 1995.
- 115 HÄNNIKÄINEN, MARITTA, Nukesta vauvaksi ja lapsesta lääkäriksi. Roolileikkiin siirtymisen tarkastelua piagetilaisesta ja kulttuurihistoriallisen toiminnan teorian näkökulmasta. 73 p. Summary 6 p. 1995.
- 116 IKONEN, OIVA. Adaptiivinen opetus. Oppimistutkimus harjaantumiskoulun opetussuunnitelma- ja seurantajärjestelmän kehittämisen tukena. - The adaptive teaching. 90 p. Summary 5 p. 1995.
- 117 SUUTAMA, TIMO. Coping with life events in old age. - Elämän muutos- ja ongelmatilanteiden käsittely iäkkäillä ihmisillä. 110 p. Yhteenveto 3 p. 1995.
- 118 DERSEH, TIBEBU BOGALE, Meanings Attached to Disability, Attitudes towards Disabled People, and Attitudes towards Integration. 150 p. 1995.
- 119 SAHLBERG, PASI, Kuka auttaisi opettajaa. Post-moderni näkökulma opetuksen muu-tokseen yhden kehittämisprojektin valossa. - Who would help a teacher. A post-modern perspective on change in teaching in light of a school improvement project. 255 p. Summary 4 p. 1996.
- 120 UHINKI, AILO, Distress of unemployed job-seekers described by the Zulliger Test using the Comprehensive System. - Työttömien työntekijöiden ahdinko kuvattuna Comprehensive Systemin mukaisesti käytetyillä Zulligerin testillä. 61 p. Yhteenveto 3p. 1996.
- 121 ANTIKAINEN, RISTO, Clinical course, outcome and follow-up of inpatients with borderline level disorders. - Rajatilapotilaiden osastohoidon tuloksellisuus kolmen vuoden seurantatutkimuksessa Kys:n psykiatrian klinikassa. 102 p. Yhteenveto 4 p. 1996.
- 122 RUUSUVIRTA, TIMO, Brain responses to pitch changes in an acoustic environment in cats and rabbits. - Aivovasteet kuuloärsykemuutoksiin kissoilla ja kaneilla. 45 p. Yhteenveto 2 p. 1996.
- 123 VISTI, ANNALISA, Työyhteisön ja työn tuottavuuden kehitys organisaation transformaatiossa. - Development of the work community and changes in the productivity of work during an organizational transformation process. 201 p. Summary 12 p. 1996.
- 124 SALLINEN, MIKAEL, Event-related brain potentials to changes in the acoustic environment during sleep and sleepiness. - Aivojen herätevasteet muutoksiin kuuloärsykesarjassa unen ja uneliaisuuden aikana. 104 p. Yhteenveto 3 p. 1997.
- 125 LAMMINMÄKI, TUIJA, Efficacy of a multi-faceted treatment for children with learning difficulties. - Oppimisvaikeuksien neurokognitiivisen ryhmäkuntoutuksen tuloksellisuus ja siihen vaikuttavia tekijöitä. 56 p. Yhteenveto 2 p. 1997.
- 126 LUTINEN, JAANA, Fragmentoituva kulttuuripolitiikka. Paikallisen kulttuuripolitiikan tulkintakehykset Ylä-Savossa. - Fragmenting-cultural policy. The interpretative frames of local cultural politics in Ylä-Savo. 178 p. Summary 9 p. 1997.
- 127 MARTTUNEN, MIIKA, Studying argumentation in higher education by electronic mail. - Argumentointia yliopisto-opinnoissa sähköpostilla. 60 p. (164 p.) Yhteenveto 3 p. 1997.
- 128 JAAKKOLA, HANNA, Kielitieto kielitaitoon pyrittäessä. Vieraiden kielten opettajien käsityksiä kieliopin oppimisesta ja opettamisesta. - Language knowledge and language ability. Teachers' conceptions of the role of grammar in foreign language learning and teaching. 227 p. Summary 7 p. 1997.
- 129 SUBRA, LEENA, A portrait of the political agent in Jean-Paul Sartre. Views on playing, acting, temporality and subjectivity. - Poliittisen toimijan muotokuva Jean-Paul Sartrella. Näkymiä pelaamiseen, toimintaan, ajallisuuteen ja subjektiivisuuteen. 248 p. Yhteenveto 2 p. 1997.
- 130 HAARAKANGAS, KAUKO, Hoitokokouksen äänet. Dialoginen analyysi perhekeskeisen psykiatrisen hoitoprosessin hoitokokous-keskusteluita työryhmän toiminnan näkökulmasta. - The voices in treatment meeting. A dialogical analysis of the treatment meeting conversations in family-centred psychiatric treatment process in regard to the team activity. 136 p. Summary 8 p. 1997.
- 131 MATINHEIKKI-KOKKO, KAIJA, Challenges of working in a cross-cultural environment. Principles and practice of refugee settlement in Finland. - Kulttuurienvälisen työn haasteet. Periaatteet ja käytäntö maahanmuuttajien hyvinvoinnin turvaamiseksi Suomessa. 130 p. Yhteenveto 3 p. 1997.
- 132 KIVINIEMI, KARI, Opettajuuden oppimisesta harjoittelun harhautuksiin. Aikuisopiskelijoiden kokemuksia opetusharjoittelusta ja sen ohjauksesta luokanopettajakoulutuksessa. - From the learning of teacherhood to the fabrications of practice. Adult students' experiences of teaching practice and its supervision in class teacher education. 267 p. Summary 8 p. 1997.
- 133 KANTOLA, JOUKO, Cygnaeuksen jäljillä käsityönopetuksesta teknologiseen kasvatukseen. - In the footsteps of Cygnaeus. From handicraft teaching to technological education. 211 p. Summary 7 p. 1997.
- 134 KAARTINEN, JUKKA, Nocturnal body movements

- and sleep quality. - Yölliset kehon liikkeet ja unen laatu. 85 p. Yhteenveto 3 p. 1997.
- 135 MUSTONEN, ANU, Media violence and its audience. - Mediaväkivalta ja sen yleisö. 44 p. (131 p.). Yhteenveto 2 p. 1997.
- 136 PERTTULA, JUHA, The experienced life-fabrics of young men. - Nuorten miesten koettu elämänkudelman. 218 p. Yhteenveto 3 p. 1998.
- 137 TIKKANEN, TARJA, Learning and education of older workers. Lifelong learning at the margin. - Ikääntyvän työväestön oppiminen ja koulutus. Elinikäisen oppimisen marginaalissa. 83 p. (154 p.). Yhteenveto 6 p. 1998.
- 138 LEINONEN, MARKKU, Johannes Gezelius vanhempi luonnonmukaisen pedagogiikan soveltajana. Comeniuslainen tulkinta. - Johannes Gezelius the elder as implementer of natural pedagogy. A Comenian interpretation. 237 p. Summary 7 p. 1998.
- 139 KALLIO, EEVA, Training of students' scientific reasoning skills. - Korkeakouluopiskelijoiden tieteellisen ajattelun kehittäminen. 90 p. Yhteenveto 1 p. 1998.
- 140 NIEMI-VÄKEVÄINEN, LEENA, Koulutusjaksot ja elämänpolitiikka. Koulutautuminen yksilöllistymisen ja yhteisöllisyyden risteysasemana. - Sequences of vocational education as life politics. Perspectives of individualization and communality. 210 p. Summary 6 p. 1998.
- 141 PARIKKA, MATTI, Teknologiakompetenssi. Teknologiakasvatuksen uudistamishaasteita peruskoulussa ja lukiossa. - Technological competence. Challenges of reforming technology education in the Finnish comprehensive and upper secondary school. 207 p. Summary 13 p. 1998.
- 142 TA OPETTAJAN APUNA - EDUCATIONAL TA FOR TEACHER. Professori Pirkko Liikaselle omistettu juhla-kirja. 207 p. Tiivistelmä - Abstract 14 p. 1998.
- 143 YLÖNEN, HILKKA, Taikahattu ja hopeakengät - sadun maailmaa. Lapsi päiväkodissa sadun kuulijana, näkijänä ja kokijana. - The world of the colden cap and silver shoes. How kinder garden children listen to, view, and experience fairy tales. 189 p. Summary 8 p. 1998.
- 144 MOILANEN, PENTTI, Opettajan toiminnan perusteiden tulkinta ja tulkinnan totuudellisuuden arviointi. - Interpreting reasons for teachers' action and the verifying the interpretations. 226 p. Summary 3p. 1998.
- 145 VAURIO, LEENA, Lexical inferencing in reading in english on the secondary level. - Sanapäättely englanninkielistä tekstiä luettaessa lukioasteella. 147 p. Yhteenveto 3 p. 1998.
- 146 ETELÄPELTO, ANNELI, The development of expertise in information systems design. - Asiantuntijuuden kehittyminen tietojärjestelmien suunnittelussa. 132 p. (221p.). Yhteenveto 12 p. 1998.
- 147 PIIRHONEN, ANTTI, Redundancy as a criterion for multimodal user-interfaces. - Käsitteistö luo näkökulman käyttöliittymäanalyyysiin. 141 p. Yhteenveto 3 p. 1998.
- 148 RÖNKÄ, ANNA, The accumulation of problems of social functioning: outer, inner, and behavioral strands. - Sosiaalinen selviytyminen lapsuudesta aikuisuuteen: ongelmien kasautumisen kolme väylää. 44 p. (129 p.) Yhteenveto 3 p. 1999.
- 149 NAUKKARINEN, AIMO, Tasapainoilua kurinalaisuuden ja tarkoituksenmukaisuuden välillä. Oppilaiden ei-toivottuun käyttäytymiseen liittyvän ongelmanratkaisun kehittäminen yhden peruskoulun yläasteen tarkastelun pohjalta. - Balancing rigor and relevance. Developing problem-solving associated with students' challenging behavior in the light of a study of an upper comprehensive school. 296 p. Summary 5 p. 1999.
- 150 HOLMA, JUHA, The search for a narrative. Investigating acute psychosis and the need-adapted treatment model from the narrative viewpoint. - Narratiivinen lähestymistapa akuuttiin psykoosiin ja tarpeenmukaisen hoidon malliin. 52 p. (105 p.) Yhteenveto 3 p. 1999.
- 151 LEPPÄNEN, PAAVO H.T., Brain responses to changes in tone and speech stimuli in infants with and without a risk for familial dyslexia. - Aivovasteet ääni- ja puheärsykkeiden muutoksiin vauvoilla, joilla on riski suvussa esiintyvään dysleksiaan ja vauvoilla ilman tätä riskiä. 100 p. (197 p.) Yhteenveto 4 p. 1999.
- 152 SUOMALA, JYRKI, Students' problem solving in the LEGO/Logo learning environment. - Oppilaiden ongelmanratkaisu LEGO/Logo oppimisympäristössä. 146 p. Yhteenveto 3 p. 1999.
- 153 HUTTUNEN, RAUNO, Opettämisen filosofia ja kritiikki. - Philosophy, teaching, and critique. Towards a critical theory of the philosophy of education. 201 p. Summary 3p. 1999.
- 154 KAREKIVI, LEENA, Ehkä en kokeilisikaan, jos Tutkimus ylivieskalaisten nuorten tupakoinnista ja päihteidenkäytöstä ja niihin liittyvästä terveyskasvatuksesta vuosina 1989-1998. - Maybe I wouldn't even experiment if A study on youth smoking and use of intoxicants in Ylivieska and related health education in 1989-1998. 256 p. Summary 4 p. 1999.
- 155 LAAKSO, MARJA-LEENA, Prelinguistic skills and early interactional context as predictors of children's language development. - Esi-kielellinen kommunikaatio ja sen vuorovaikutuksellinen konteksti lapsen kielen kehityksen ennustajana. 127 p. Yhteenveto 2 p. 1999.
- 156 MAUNO, SAIJA, Job insecurity as a psycho-social job stressor in the context of the work-family interface. - Työn epävarmuus työn psykososiaalisena stressitekijänä työn ja perheen vuorovaikutuksen kontekstissa. 59 p. (147 p.) Yhteenveto 3 p. 1999.
- 157 MÄENSIVU KIRSTI, Opettaja määrittelijänä, oppilas määriteltävänä. Sanallisen oppilaan arvioinnin sisällön analyysi. - The teacher as a determiner - the pupil to be determined -

- content analysis of the written school reports. 215 p. Summary 5 p. 1999.
- 158 FELDT, TARU, Sense of coherence. Structure, stability and health promoting role in working life. - Koherenssin rakenne, pysyvyys ja terveyttä edistävä merkitys työelämässä. 60 p. (150 p.) Yhteenveto 5 p. 2000.
- 159 MÄNTY, TARJA, Ammatillisista erityisoppilaitok-
sista elämään. - Life after vocational special
education. 235 p. Summary 3 p. 2000.
- 160 SARJA, ANNELI, Dialogioppiminen pienryhmäs-
sä. Opettajaksi opiskelien harjoitteluprosesi
terveydenhuollon opettajankoulutuksessa. -
Dialogic learning in a small group. The
process of student teachers' teaching practice
during health care education. 165 p. Summary
7 p. 2000.
- 161 JÄRVINEN, ANITTA, Taitajat iänikuiset. - Kotkan
ammattilukiosta valmiuksia elämään, työelä-
mään ja jatko-opintoihin. - Age-old
craftmasters -Kotka vocational senior
secondary school - giving skills for life, work
and further studies. 224 p. Summary 2 p. 2000.
- 162 KONTIO, MARJA-LIISA, Laitoksessa asuvan
kehitysvammaisen vanhuksen haastava
käyttäytyminen ja hoitajan käyttämiä vaiku-
tuskeinoja. - Challenging behaviour of
institutionalized mentally retarded elderly
people and measures taken by nurses to
control it. 175 p. Summary 3 p. 2000.
- 163 KILPELÄINEN, ARJA, Naiset paikkaansa etsimäs-
sä. Aikuiskoulutus naisen elämänsä
rakentajana. - Adult education as determinant
of woman's life-course. 155 p. Summary 6 p.
2000.
- 164 RIITESUO, ANNIKKI, A preterm child grows.
Focus on speech and language during the
first two years. - Keskonen kasvaa: puheen
ja kielen kehitys kahtena ensimmäisenä elin-
vuotena. 119 p. Tiivistelmä 2 p. 2000.
- 165 TAURIAINEN, LEENA, Kohti yhteistä laatua. -
Henkilökunnan, vanhempien ja lasten laatu-
käsitykset päiväkodin integroidussa erityis-
ryhmässä. - Towards common quality: staff's,
parents' and children's conceptions of quality
in an integration group at a daycare center.
256 p. Summary 6 p. 2000.
- 166 RAUDASKOSKI, LEENA, Ammattikorkeakoulun
toimintaperustaa etsimässä. Toimilupahake-
musten sisällönanalyttinen tarkastelu. - In
search for the founding principles of the
Finnishpolytechnic institutes. A content
analysis of the licence applications. 193 p.
Summary 4 p. 2000.
- 167 TAKKINEN, SANNA, Meaning in life and its
relation to functioning in old age. - Elämän
tarkoituksellisuus ja sen yhteydet toiminta-
kykyyn vanhuudessa. 51 p. (130 p.)
Yhteenveto 2 p. 2000.
- 168 LAUNONEN, LEEVI, Eettinen kasvatusajattelu
suomalaisen koulun pedagogisissa teksteissä
1860-luvulta 1990-luvulle. - Ethical thinking
in Finnish school's pedagogical texts from the
1860s to the 1990s. 366 p. Summary 3 p. 2000.
- 169 KUORELAHTI, MATTI, Sopeutumattomien luokka-
muotoisen erityisopetuksen tuloksellisuus. -
The educational outcomes of special classes
for emotionally/ behaviorally disordered
children and youth. 176 p. Summary 2p.
2000.
- 170 KURUNMÄKI, JUSSI, Representation, nation and
time. The political rhetoric of the 1866
parliamentary reform in Sweden. - Edustus,
kansakunta ja aika. Poliittinen retoriikka
Ruotsin vuoden 1866 valtiopäiväreformissa.
253 p. Tiivistelmä 4 p. 2000.
- 171 RASINEN, AKI, Developing technology
education. In search of curriculum elements
for Finnish general education schools. 158 p.
Yhteenveto 2 p. 2000.
- 172 SUNDHOLM, LARS, Itseohjautuvuus organisaatio-
muutoksessa. - Self-determination in
organisational change. 180 p. Summary 15 p.
2000.
- 173 AHONNISKKA-ASSA, JAANA, Analyzing change in
repeated neuropsychological assessment. 68
p. (124 p.) Yhteenveto 2 p. 2000.
- 174 HOFFRÉN, JARI, Demokraattinen eetos - rajoista
mahdollisuuksiin. - The democratic ethos.
From limits to possibilities? 217 p. Summary
2 p. 2000.
- 175 HEIKKINEN, HANNU L. T., Toimintatutkimus,
tarinat ja opettajaksi tuleminen taito.
Narratiivisen identiteettityön kehittäminen
opettajankoulutuksessa toimintatutkimuksen
avulla. - Action research, narratives and the
art of becoming a teacher. Developing
narrative identity work in teacher education
through action research. 237 p. Summary 4 p.
2001.
- 176 VUORENMAA, MARITTA, Ikkunoita arvioin-
nin tuolle puolen. Uusia avauksia suoma-
laiseen koulutusta koskevaan evaluaatio-
keskusteluun. - Views across assessment:
New openings into the evaluation
discussion on Finnish education. 266 p.
Summary 4 p. 2001.
- 177 LITMANEN, TAPIO, The struggle over risk. The
spatial, temporal, and cultural dimensions of
protest against nuclear technology. - Kamp-
pailu riskistä. Ydinteknologian vastaisen
protestin tilalliset, ajalliset ja kulttuuriset
ulottuvuudet. 72 p. (153 p.) Yhteenveto 9 p.
2001.
- 178 AUNOLA, KAISA, Children's and adolescents'
achievement strategies, school adjustment,
and family environment. - Lasten ja nuorten
suoritusstrategiat koulu- ja perheympäristöis-
sä. 51 p. (153 p.) Yhteenveto 2 p. 2001.
- 179 OKSANEN, ELINA, Arvioinnin kehittäminen
erityisopetuksessa. Diagnosoinnista oppimi-
sen ohjaukseen laadullisena tapaustutkimuk-
sena. - Developing assessment practices in
special education. From a static approach to

- dynamic approach applying qualitative case. 182 p. Summary 5 p. 2001.
- 180 VIITTALA, KAISU, "Kyllä se tommosellaki lapsella on kovempi urakka". Sikiöaikana alkoholille altistuneiden huostaanotettujen lasten elämäntilanne, riskiprosessit ja suojaavat prosessit. - "It's harder for that kind of child to get along". The life situation of the children exposed to alcohol in utero and taken care of by society, their risk and protective processes. 316 p. Summary 4 p. 2001.
- 181 HANSSON, LEENI, Networks matter. The role of informal social networks in the period of socioeconomic reforms of the 1990s in Estonia. - Verkostoilla on merkitystä: infor-maalisten sosiaalisten verkostojen asema Virossa 1990-luvun sosio-ekonomisten muutosten aikana. 194 p. Yhteenveto 3 p. 2001.
- 182 BÖÖK, MARJA LEENA, Vanhemmuus ja vanhemmuuden diskurssit työttömyystilanteessa. - Parenthood and parenting discourses in a situation of unemployment. 157 p. Summary 5 p. 2001.
- 183 KOKKO, KATJA, Antecedents and consequences of long-term unemployment. - Pitkäaikaistyöttömyyden ennakoijia ja seurauksia. 53 p. (115 p.) Tiivistelmä 3 p. 2001.
- 184 KOKKONEN, MARJA, Emotion regulation and physical health in adulthood: A longitudinal, personality-oriented approach. - Aikuisiän tunteiden säätely ja fyysinen terveys: pitkittäistutkimuksellinen ja persoonallisuuskeskeinen lähestymistapa. 52 p. (137 p.) Tiivistelmä 3 p. 2001.
- 185 MÄNNIKKÖ, KAISA, Adult attachment styles: A Person-oriented approach. - Aikuisten kiintymystyyli. 142 p. Yhteenveto 5 p. 2001.
- 186 KATVALA, SATU, Missä äiti on? Äitejä ja äitiyden uskomuksia sukupolvien saatossa. - Where's mother? Mothers and maternal beliefs over generations. 126 p. Summary 3 p. 2001.
- 187 KIISKINEN, ANNA-LIISA, Ympäristöhallinto vastuullisen elämäntavan edistäjänä. - Environmental administration as promoter of responsible living. 229 p. Summary 8 p. 2001.
- 188 SIMOLA, AHTI, Työterveyshuolto-organisaation toiminta, sen henkilöstön henkinen hyvinvointi ja toiminnan tuloksellisuus. - Functioning of an occupational health service organization and its relationship to the mental well-being of its personnel, client satisfaction, and economic profitability. 192 p. Summary 12 p. 2001.
- 189 VESTERINEN, PIRKKO, Projektiopiskelu- ja oppiminen ammattikorkeakoulussa. - Project-based studying and learning in the polytechnic. 257 p. Summary 5 p. 2001.
- 190 KEMPPAINEN, JAANA, Kotikasvatus kolmessa sukupolvessa. - Childrearing in three generations. 183 p. Summary 3 p. 2001.
- 191 HOHENTHAL-ANTIN LEONIE, Luvan ottaminen - lkäihmiset teatterin tekijöinä. - Taking permission- Elderly people as theatre makers. 183 p. Summary 5 p. 2001.
- 192 KAKKORI, LEENA, Heideggerin aukeama. Tutkimuksia totuudesta ja taiteesta Martin Heideggerin avaamassa horisontissa. - Heidegger's clearing. Studies on truth and art in the horizon opened by Martin Heidegger. 156 p. Summary 2 p. 2001.
- 193 NÄRHI, VESA, The use of clinical neuropsychological data in learning disability research. - Asiakastyön yhteydessä kerätyn neuropsykologisen aineiston käyttö oppimisvaikeustutkimuksessa. 103 p. Yhteenveto 2 p. 2002.
- 194 SUOMI, ASTA, Ammattia etsimässä. Aikuisopiskelijat kertovat sosiaaliohjaajakoulutuksesta ja narratiivisen pätevyyden kehittymisestä. - Searching for professional identity. Adult students' narratives on the education of a social welfare supervisor and the development of narrative competence. 183 p. Summary 2 p. 2002.
- 195 PERKKILÄ, PÄIVI, Opettajien matematiikkauskomukset ja matematiikan oppikirjan merkitys alkuopetuksessa. 212 p. - Teacher's mathematics beliefs and meaning of mathematics textbooks in the first and the second grade in primary school. Summary 2 p. 2002.
- 196 VESTERINEN, MARJA-LIISA, Ammatillinen harjoittelu osana asiantuntijuuden kehittymistä ammattikorkeakoulussa. - Promoting professional expertise by developing practical learning at the polytechnic. 261 p. Summary 5 p. 2002.
- 197 POHJANEN, JORMA, Mitä kello on? Kello modernissa yhteiskunnassa ja sen sosiologisessa teoriassa. - What's the time. Clock on modern society and in it's sociological theory. 226 p. Summary 3 p. 2002.
- 198 RANTALA, ANJA, Perhekeskeisyys - puhetta vai todellisuutta? Työntekijöiden käsitykset yhteistyöstä erityistä tukea tarvitsevan lapsen perheen kanssa. - Family-centeredness rhetoric or reality? Summary 3 p. 2002.
- 199 VALANNE, EIJA, "Meidän lapsi on arvokas" Henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma (HOJKS) kunnallisessa erityiskoulussa. - "Our child is precious" - The individual educational plan in the context of the special school. 219 p. Yhteenveto 2 p. 2002.
- 200 HOLOPAINEN, LEENA, Development in reading and reading related skills; a follow-up study from pre-school to the fourth grade. 57 p. (138 p.) Yhteenveto 3 p. 2002.
- 201 HEIKKINEN, HANNU, Draaman maailmat oppimisalueina. Draamakasvatuksen vakava leikillisuus. - Drama worlds as learning areas - the serious playfulness or drama education. 164 p. Summary 5 p. 2002.
- 202 HYTÖNEN, TUJJA, Exploring the practice of human resource development as a field of professional expertise. - Henkilöstön

- kehittämistyön asiantuntijuuden rakentumisen. 137 p. (300 p.) Yhteenveto 10 p. 2002.
- 203 RIPATTI, MIKKO, Arvid Järnefeldt kasvatusajattelijana. 246 p. Summary 4 p. 2002.
- 204 VIRMASALO, ILKKA, Perhe, työttömyys ja lama. - Families, unemployment and the economic depression. 121 p. Summary 2 p. 2002.
- 205 WIKGREN, JAN, Diffuse and discrete associations in aversive classical conditioning. - Täsmälliset ja laaja-alaiset ehdollistumat klassisessa aversiivisessä ehdollistumisessa. 40 p. (81 p.) Yhteenveto 2 p. 2002.
- 206 JOKIVUORI, PERTTI, Sitoutuminen työorganisaatioon ja ammattijärjestöön. - Kilpailevia vai täydentäviä? - Commitment to organisation and trade union. Competing or complementary? 132 p. Summary 8 p. 2002.
- 207 GONZÁLEZ VEGA, NARCISO, Factors affecting simulator-training effectiveness. 162 p. Yhteenveto 1 p. 2002.
- 208 SALO, KARI, Teacher Stress as a Longitudinal Process - Opettajien stressiprosessi. 67 p. Yhteenveto 2 p. 2002.
- 209 VAUHKONEN, JOUNI, A rhetoric of reduction. Bertrand de Jouvenel's pure theory of politics as persuasion. 156 p. Tiivistelmä 2 p. 2002.
- 210 KONTONIEMI, MARITA, "Milloin sinä otat itseäsi niskasta kiinni?" Opettajien kokemuksia alisuoriutujista. - "When will you pull your socks up?" Teachers' experiences of underachievers. 218 p. Summary 3 p. 2003.
- 211 SAUKKONEN, SAKARI, Koulu ja yksilöllisyys; Jännitteitä, haasteita ja mahdollisuuksia. - School and individuality: Tensions, challenges and possibilities. 125 p. Summary 3 p. 2003.
- 212 VILJAMAA, MARJA-LEENA, Neuvola tänään ja huomenna. Vanhemmuuden tukeminen, perhekeskeisyys ja vertaistuki. - Child and maternity welfare clinics today and tomorrow. Supporting parenthood, family-centered services and peer groups. 141 p. Summary 4 p. 2003.
- 213 REMES, LIISA, Yrittäjyyskasvatuksen kolme diskurssia. - Three discourses in entrepreneurial learning. 204 p. Summary 2 p. 2003.
- 214 KARJALA, KALLE, Neulanreiästä panoraamaksi. Ruotsin kulttuurikuvan ainekset eräissä keskikoulun ja B-ruotsin vuosina 1961-2002 painetuissa oppikirjoissa. - From pinhole to panorama - The culture of Sweden presented in some middle and comprehensive school textbooks printed between 1961 and 2002. 308 p. Summary 2 p. 2003.
- 215 LALLUKKA, KIRSI, Lapsuusikä ja ikä lapsuudessa. Tutkimus 6-12-vuotiaiden sosiokulttuurisesta ikätiedosta. - Childhood age and age in childhood. A study on the sociocultural knowledge of age. 234 p. Summary 2 p. 2003.
- 216 PUUKARI, SAULL, Video Programmes as Learning Tools. Teaching the Gas Laws and Behaviour of Gases in Finnish and Canadian Senior High Schools. 361 p. Yhteenveto 6 p. 2003.
- 217 LOISA, RAIJA-LEENA, The polysemous contemporary concept. The rhetoric of the cultural industry. - Monimerkityksinen nykykäsite. Kulttuuriteollisuuden retoriikka. 244 p. Yhteenveto 2 p. 2003.
- 218 HOLOPAINEN, ESKO, Kuullun ja luetun tekstin ymmärtämisstrategiat ja -vaikeudet peruskoulun kolmannella ja yhdeksännellä luokalla. - Strategies for listening and reading comprehension and problematic listening and reading comprehension of the text during the third and ninth grades of primary school. 135 p. Summary 3 p. 2003.
- 219 PENTTINEN, SEPPÖ, Lähtökohdat liikuntaa opettavaksi luokanopettajaksi. Nuoruuden kasvuympäristöt ja opettajankoulutus opettajuuden kehitystekijöinä. - Starting points for a primary school physical education teacher. The growth environment of adolescence and teacher education as developmental factors of teachership. 201 p. Summary 10 p. 2003.
- 220 IKÄHEIMO, HEIKKI, Tunnustus, subjektiviteetti ja inhimillinen elämänmuoto: Tutkimuksia Hegelistä ja persoonien välisistä tunnustus-suhteista. - Recognition, subjectivity and the human life form: studies on Hegel and interpersonal recognition. 191 p. Summary 3 p. 2003.
- 221 ASUNTA, TUULA, Knowledge of environmental issues. Where pupils acquire information and how it affects their attitudes, opinions, and laboratory behaviour - Ympäristöasioita koskeva tieto. Mistä oppilaat saavat informaatiota ja miten se vaikuttaa heidän asenteisiinsa, mielipiteisiinsä ja laboratoriokäyttäytymiseensä. 159 p. Yhteenveto 4 p. 2003.
- 222 KUJALA, ERKKI, Sodan pojat. Sodanaikaisten pikkupoikien lapsuuskokemuksia isyyden näkökulmasta - The sons of war. 229 p. Summary 2 p. 2003.
- 223 JUSSI KURUNMÄKI & KARI PALOINEN (Hg./eds.) Zeit, Geschichte und Politik. Time, history and politics. *Zum achtzigsten Geburtstag von Reinhart Koselleck*. 310 p. 2003.
- 224 LAITINEN, ARTO, Strong evaluation without sources. On Charles Taylor's philosophical anthropology and cultural moral realism. - Vahvoja arvostuksia ilman lähteitä. Charles Taylorin filosofisesta antropologiasta ja kulturalistisesta moraalirealismista. 358 p. Yhteenveto 4 p. 2003.
- 225 GUTTORM, TOMI K. Newborn brain responses measuring feature and change detection and predicting later language development in children with and without familial risk for dyslexia. - Vastasyntyneiden aivovasteet puheäänteiden ja niiden muutosten havaitsemisessa sekä myöhemmän kielen kehityksen ennustamisessa dysleksia-riskilapsilla. 81 p. (161 p.) Yhteenveto 3 p. 2003.

- 226 NAKARI, MAIJA-LIISA, Työilmapiiri, työntekijöiden hyvinvointi ja muutoksen mahdollisuus - Work climate, employees' well-being and the possibility of change. 255 p. Summary 3 p. 2003.
- 227 METSÄPELTO, RIITTA-LEENA, Individual differences in parenting: The five-factor model of personality as an explanatory framework - Lastenkasvatus ja sen yhteys vanhemman persoonallisuuden piirteisiin. 53 p. (119 p.) Tiivistelmä 3 p. 2003.
- 228 PULKKINEN, OILI, The labyrinth of politics - A conceptual approach to the modes of the political in the scottish enlightenment. 144 p. Yhteenveto 2 p. 2003.
- 229 JUUJARVI, PETRI, A three-level analysis of reactive aggression among children. - Lasten aggressiivisiin puolustusreaktioihin vaikuttavien tekijöiden kolmitasoinen analyysi. 39 p. (115 p.) Yhteenveto 2 p. 2003.
- 230 POIKONEN, PIIRJO-LIISA, "Opetussuunnitelma on sitä elämää". Päiväkoti-koulu yhteisö opetussuunnitelman kehittäjänä. - "The curriculum is part of our life". The day-care - primary school community as a curriculum developer. 154 p. Summary 3 p. 2003.
- 231 SOININEN, SUVI, From a 'Necessary Evil' to an art of contingency: Michael Oakeshott's conception of political activity in British postwar political thought. 174 p. Summary 2p. 2003.
- 232 ALARAUDANJOKI, ESA, Nepalese child labourers' life-contexts, cognitive skills and well-being. - Työssäkäyvien nepalilaislasten elämänkonteksti, kognitiiviset taidot ja hyvinvointi. 62 p. (131 p.) Yhteenveto 4 p. 2003.
- 233 LERKKANEN, MARJA-KRISTINA, Learning to read. Reciprocal processes and individual pathways. - Lukemaan oppiminen: vastavuoroiset prosessit ja yksilölliset oppimispolut. 70 p. (155 p.) Yhteenveto 5 p. 2003.
- 234 FRIMAN, MERVI, Ammatillisen asiantuntijan etiikka ammattikorkeakoulutuksessa. - The ethics of a professional expert in the context of polytechnics. 199 p. 2004.
- 235 MERONEN, AULI, Viittomakielen omaksumisen yksilölliset tekijät. - Individual differences in sign language abilities. 110 p. Summary 5 p. 2004.
- 236 TIILIKKALA, LIISA, Mestarista tuutoriksi. Suomalaisen ammatillisen opettajuuden muutos ja jatkuvuus. - From master to tutor. Change and continuity in Finnish vocational teacherhood. 281 p. Summary 3 p. 2004.
- 237 ARO, MIKKO, Learning to read: The effect of orthography. - Kirjoitusjärjestelmän vaikutus lukemaan oppimiseen. 44 p. (122 p.) Tiivistelmä 2 p. 2004.
- 238 LAAKSO, ERKKI, Draamakokemusten äärellä. Prosessidraaman oppimispotentiaali opettajaksi opiskelevien kokemusten valossa. - Encountering drama experiences. The learning potential of process drama in the light of student teachers' experiences. 230 p. Summary 7 p. 2004.
- 239 PERÄLÄ-LITTUNEN, SATU, Cultural images of a good mother and a good father in three generations. - Kulttuuriset mielikuvat hyvästä äidistä ja hyvästä isästä kolmessa sukupolvessa. 234 p. Yhteenveto 7 p. 2004.
- 240 RINNE-KOISTINEN, EVA-MARITA, Perceptions of health: Water and sanitation problems in rural and urban communities in Nigeria. 129 p. (198 p.) Yhteenveto 3 p. 2004.
- 241 PALMROTH, AINO, Käännösten kautta kollektiiviin. Tuuliosuuskunnat toimijaverkkoina. - From translation to collective. Wind turbine cooperatives as actor networks. 177 p. Summary 7 p. 2004.
- 242 VIERIKKO, ELINA, Genetic and environmental effects on aggression. - Geneettiset ja ympäristötekijät aggressiivisuudessa. 46 p. (108 p.) Tiivistelmä 3 p. 2004.
- 243 NÄRHI, KATI, The eco-social approach in social work and the challenges to the expertise of social work. - Ekososiaalinen viitekehys ja haasteet sosiaalityön asiantuntijuudelle. 106 p. (236 p.) Yhteenveto 7 p. 2004.
- 244 URSIN, JANI, Characteristics of Finnish medical and engineering research group work. - Tutkimusryhmätyöskentelyn piirteet lääke- ja teknisissä tieteissä. 202 p. Yhteenveto 9 p. 2004.
- 245 TREUTHARDT, LEENA, Tulostehokkuuden yhteiskunnallisuus Jyväskylän yliopistossa. Tarkastelunäkökulmina muotit ja seurustelu. - The management by results a fashion and social interaction at the University of Jyväskylä. 228 p. Summary 3 p. 2004.
- 246 MATTHIES, JÜRGEN, Umweltpädagogik in der Postmoderne. Eine philosophische Studie über die Krise des Subjekts im umweltpädagogischen Diskurs. - Ympäristökasvatus postmodernissa. Filosofinen tutkimus subjektin kriisistä ympäristökasvatuksen diskurssissa. 400 p. Yhteenveto 7 p. 2004.
- 247 LAITILA, AARNO, Dimensions of expertise in family therapeutic process. - Asiantuntijuuden ulottuvuuksia perheterapeuttisessa prosessissa. 54 p. (106 p.) Yhteenveto 3 p. 2004.
- 248 LAAMANEN (ASTIKAINEN), PIIA, Pre-attentive detection of changes in serially presented stimuli in rabbits and humans. - Muutoksen esitietoinen havaitseminen sarjallisesti esitetyissä ärsykkeissä kaneilla ja ihmisillä. 35 p. (54 p.) Yhteenveto 3 p. 2004.
- 249 JUUSENAHO, RIITTA, Peruskoulun rehtoreiden johtamisen eroja. Sukupuolinen näkökulma. - Differences in comprehensive school leadership and management. A gender-based approach. 176p. Summary 3 p. 2004.

- 250 VAARAKALLIO, TUULA, "Rotten to the Core". Variations of French nationalist anti-system rhetoric. - "Systeemi on mätä". Ranskalaisen nationalistien järjestelmän vastainen retoriikka. 194 p. Yhteenveto 3 p. 2004.
- 251 KUUSINEN, PATRIK, Pitkäaikainen kipu ja depressio. Yhteyttä säätelevät tekijät. - Chronic pain and depression: psychosocial determinants regulating the relationship. 139 p. Summary 8 p. 2004.
- 252 HÄNNIKÄINEN-UUTELA, ANNA-LIISA, Uudelleen juurtuneet. Yhteisökasvatus vaikeasti päihderiippuvaisten narkomaanien kuntoutuksessa. - Rooted again. Community education in the rehabilitation of substance addicts. 286 p. Summary 3 p. 2004.
- 253 PALONIEMI, SUSANNA, Ikä, kokemus ja osaaminen työelämässä. Työntekijöiden käsityksiä iän ja kokemuksen merkityksestä ammatillisessa osaamisessa ja sen kehittämisessä. - Age, experience and competence in working life. Employees' conceptions of the the meaning and experience in professional competence and its development. 184 p. Summary 5 p. 2004.
- 254 RUIZ CEREZO, MONTSE, Anger and Optimal Performance in Karate. An Application of the IZOF Model. 55 p. (130 p.) Tiivistelmä 2 p. 2004.
- 255 LADONLAHTI, TARJA, Haasteita palvelujärjestelmälle. Kehitysvammaiseksi luokiteltu henkilö psykiatrisessa sairaalassa. - Challenges for the human service system. Living in a psychiatric hospital under the label of mental retardation. 176 p. Summary 3 p. 2004.
- 256 KOVANEN PÄIVI, Oppiminen ja asiantuntijuus varhaiskasvatuksessa. Varhaisen oppimaan ohjaamisen suunnitelma erityistä tukea tarvitsevien lasten ohjauksessa. - Learning and expertise in early childhood education. A pilot work in using VARSU with children with special needs. 175 p. Summary 2 p. 2004.
- 257 VILMI, VEIKKO, Turvallinen koulu. Suomalaisien näkemyksiä koulutuspalvelujen kansallisesta ja kunnallisesta priorisoinnista. - Secure education. Finnish views on the national and municipal priorities of Finland's education services. 134 p. Summary 5 p. 2005.
- 258 ANTTILA, TIMO, Reduced working hours. Reshaping the duration, timing and tempo of work. 168 p. Tiivistelmä 2 p. 2005.
- 259 UGASTE, AINO, The child's play world at home and the mother's role in the play. 207 p. Tiivistelmä 5 p. 2005.
- 260 KURRI, KATJA, The invisible moral order: Agency, accountability and responsibility in therapy talk. 38 p. (103 p.). Tiivistelmä 1 p. 2005.
- 261 COLLIN, KAIJA, Experience and shared practice - Design engineers' learning at work. - Suunnitteluinsinöörien työssä oppiminen - kokemuksellisuutta ja jaettuja käytäntöjä. 124 p. (211 p.). Yhteenveto 6 p. 2005.
- 262 KURKI, EIJA, Näkyvä ja näkymätön. Nainen Suomen helluntailiikkeen kentällä. - Visible and invisible. Women in the Finnish pentecostal movement. 180 p. Summary 2 p. 2005.
- 263 HEIMONEN, SIRKKALIISA, Työikäisenä Alzheimerin tautiin sairastuneiden ja heidän puolisoitensa kokemukset sairauden alkuvaiheessa. - Experiences of persons with early onset Alzheimer's disease and their spouses in the early stage of the disease. 138 p. Summary 3 p. 2005.
- 264 PIIRÖINEN, HANNU, Epävarmuus, muutos ja ammatilliset jännitteet. Suomalainen sosiaalityö 1990-luvulla sosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa. - Uncertainty, change and professional tensions. The Finnish social work in the 1990s in the light of social workers' representations. 207 p. Summary 2 p. 2005.
- 265 MÄKINEN, JARMO, Säätiö ja maakunta. Maakuntarahastojärjestelmän kentät ja verkostot. - Foundation and region: Fields and networks of the system of the regional funds. 235 p. Summary 3 p. 2005.
- 266 PETRELIUS, PÄIVI, Sukupuoli ja subjektiivinen sosiaalityössä. Tulkintoja naistyöntekijöiden muistoista. - Gender and subjectivity in social work - interpreting women workers' memories. 67 p. (175 p.) 2005.
- 267 HOKKANEN, TIINA, Äitinä ja isänä eron jälkeen. Yhteishuoltajavanhemmuus arjen kokemuksena. - As a mother and a father after divorce. Joint custody parenthood as an everyday life experience. 201 p. Summary 8 p. 2005.
- 268 HANNU SIRKKILÄ, Elättäjyyttä vai erotiikkaa. Miten suomalaiset miehet legitimoivat parisuhteensa thaimaalaisen naisen kanssa? - Breadwinner or eroticism. How Finnish men legitimize their partnerships with Thai women. 252 p. Summary 4 p. 2005.
- 269 PENTTINEN, LEENA, Gradupuhetta tutkielmaseminaarissa. - Thesis discourse in an undergraduate research seminar. 176 p. Summary 8 p. 2005.
- 270 KARVONEN, PIIRKKO, Päiväkotilasten lukuleikit. Lukutaidon ja lukemistietoisuuden kehittyminen interventiotutkimuksessa- Reading Games for Children in Daycare Centers. The Development of Reading Ability and Reading Awareness in an Intervention Study . 179 p. Summary 3 p. 2005.
- 271 KOSONEN, PEKKA A., Sosiaalialan ja hoitotyön asiantuntijuuden kehitysehdot ja opiskelijavalinta. - Conditions of expertise development in nursing and and social care, and criteria for student selection. 276 p. Summary 3 p. 2005.

- 272 NIIRANEN-LINKAMA, PÄIVI, Sosiaalisen transformaatio sosiaalialan asiantuntijuu- den diskurssissa. - Transformation of the social in the discourse of social work expertise. 200 p. Summary 3 p. 2005.
- 273 KALLA, OUTI, Characteristics, course and outcome in first-episode psychosis. A cross-cultural comparison of Finnish and Spanish patient groups. - Ensiker- talaisten psykoosipotilaiden psyykkis- sosiaaliset ominaisuudet, sairaudenkulku ja ennuste. Suomalaisten ja espanjalaisten potilasryhmien vertailu. 75 p. (147 p.) Tiivistelmä 4 p. 2005.
- 274 LEHTOMÄKI, ELINA, Pois oppimisyhteiskun- nan marginaalista? Koulutuksen merkitys vuosina 1960-1990 opiskelleiden lapsuu- desta kuurojen ja huonokuuloisten aikuisten elämänculussa. - Out from the margins of the learning society? The meaning of education in the life course of adults who studied during the years 1960-1990 and were deaf or hard-of-hearing from childhood. 151 p. Summary 5 p. 2005.
- 275 KINNUNEN, MARJA-LIISA, Allostatic load in relation to psychosocial stressors and health. - Allostaattinen kuorma ja sen suhde psykososiaalisiin stressitekijöihin ja terveyteen. 59 p. (102 p.) Tiivistelmä 3 p. 2005.
- 276 UOINEN, VIRPI, I'm as old as I feel. Subjective age in Finnish adults. - Olen sen ikäinen kuin tunnen olevani. Suomalaisten aikuis- ten subjektiivinen ikä. 64 p. (124 p.) Tiivistelmä 3 p. 2005.
- 277 SALOKOSKI, TARJA, Tietokonepelit ja niiden pelaaminen. - Electronic games: content and playing activity. 116 p. Summary 5 p. 2005.
- 278 HIIHNALA, KAUKO, Laskutehtävien suoritta- misesta käsitteiden ymmärtämiseen. Perus- koululaisen matemaattisen ajattelun kehittyminen aritmetiikasta algebraan siirryttäessä. - Transition from the performing of arithmetic tasks to the understanding of concepts. The development of pupils' mathematical thinking when shifting from arithmetic to algebra in comprehensive school. 169 p. Summary 3 p. 2005.
- 279 WALLIN, RISTO, Yhdistyneet kansakunnat organisaationa. Tutkimus käsitteellisestä muutoksesta maailmanjärjestön organi- soinnin periaatteissa - From the league to UN. The move to an organizational vocabulary of international relations. 172 p. Summary 2 p. 2005.
- 280 VALLEALA, ULLA MAIJA, Yhteinen ymmär- täminen koulutuksessa ja työssä. Kontekstin merkitys ymmärtämisessä opiskelijaryh- män ja työtiimin keskusteluissa. - Shared understanding in education and work. Context of understanding in student group and work team discussions. 236 p. Summary 7 p. 2006.
- 281 RASINEN, TUUJA, Näkökulmia vieraskieliseen perusopetukseen. Koulun kehittämishank- keesta koulun toimintakulttuuriksi. - Perspectives on content and language integrated learning. The impact of a development project on a school's activities. 204 . Summary 6 p. 2006.
- 282 VIHOLAINEN, HELENA, Suvussa esiintyvän lukemsvaikeusriskin yhteys motoriseen ja kielelliseen kehitykseen. Tallaako lapsi kielensä päälle? - Early motor and language development in children at risk for familial dyslexia. 50 p. (94 p.) Summary 2 p. 2006.
- 283 KIILLI, JOHANNA, Lasten osallistumisen voimavarat. Tutkimus Ipanoiden osallistu- misesta. - Resources for children's participation. 226 p. Summary 3 p. 2006.
- 284 LEPPÄMÄKI, LAURA, Tekijänoikeuden oikeut- taminen. - The justification of copyright. 125 p. Summary 2 p. 2006.
- 285 SANAKSENAHO, SANNA, Eriarvoisuus ja luottamus 2000-luvun taitteen Suomessa. Bourdieulainen näkökulma. - Inequality and trust in Finland at the turn of the 21st century: Bourdieuan approach. 150 p. Summary 3 p. 2006.
- 286 VALKONEN, LEENA, Millainen on hyvä äiti tai isä? Viides- ja kuudesluokkalaisten lasten vanhemmuuskäsitykset. - What is a good father or good mother like? Fifth and sixth graders' conceptions of parenthood. 126 p. Summary 5 p. 2006.
- 287 MARTIKAINEN, LIISA, Suomalaisten nuorten aikuisten elämään tyytyväisyyden monet kasvot. - The many faces of life satisfaction among Finnish young adults. 141 p. Summary 3 p. 2006.
- 288 HAMARUS, PÄIVI, Koulukiusaaminen ilmiönä. Yläkoulun oppilaiden kokemuksia kiusaamisesta. - School bullying as a phenomenon. Some experiences of Finnish lower secondary school pupils. 265 p. Summary 6 p. 2006.
- 289 LEPPÄNEN, ULLA, Development of literacy in kindergarten and primary school. Tiivistelmä 2 p. 49 p. (145 p.) 2006.
- 290 KORVELA, PAUL-ERIK, The Machiavellian reformation. An essay in political theory. 171 p. Tiivistelmä 2 p. 2006.
- 291 METSOMÄKI, MARJO, "Suu on syömistä varten". Lasten ja aikuisten kohtaamisia ryhmäperhepäiväkodin ruokailutilanteissa. - Encounters between children and adults in group family day care dining situations. 251 p. Summary 3 p. 2006.
- 292 LATVALA, JUHA-MATTI, Digitaalisen kommuni- kaatiosovelluksen kehittäminen kodin ja koulun vuorovaikutuksen edistämiseksi. - Development of a digital communication system to facilitate interaction between home and school. 158 p. Summary 7 p. 2006.

- 293 PITKÄNEN, TUULI, Alcohol drinking behavior and its developmental antecedents. - Alkoholien juomiskäyttäytyminen ja sen ennustaminen. 103 p. (169 p.) Tiivistelmä 6 p. 2006.
- 294 LINNILÄ, MAIJA-LIISA, Kouluvalmiudesta koulun valmiuteen. Poikkeuksellinen koulunaloitus koulumenestyksen, viranomaislausuntojen ja perheiden kokemusten valossa. - From school readiness to readiness of school - Exceptional school starting in the light of school attainment, official report and family experience. 321 p. Summary 3 p. 2006.
- 295 LEINONEN, ANU, Vanhusneuvoston funktioita jäljittämässä. Tutkimus maaseutumaisten kuntien vanhusneuvostoista. - Tracing functions of older people's councils. A study on older people's councils in rural municipalities. 245 p. Summary 3 p. 2006.
- 296 KAUPPINEN, MARKO, Canon vs. charisma. "Maoism" as an ideological construction. - Kaanon vs. karisma. "Maoismi" ideologisenä konstruktiona. 119 p. Yhteenveto 2 p. 2006.
- 297 VEHKAKOSKI, TANJA, Leimattu lapsuus? Vammaisuuden rakentuminen ammatti-ihmisten puheessa ja teksteissä. - Stigmatized childhood? Constructing disability in professional talk and texts. 83 p. (185 p.) Summary 4 p. 2006.
- 298 LEPPÄÄHO, HENRY, Matemaattisen ongelman ratkaisutaidon opettaminen peruskoulussa. Ongelmanratkaisukurssin kehittäminen ja arviointi. - Teaching mathematical problem solving skill in the Finnish comprehensive school. Designing and assessment of a problem solving course. 343 p. Summary 4 p. 2007.
- 299 KUVAJA, KRISTIINA, Living the Urban Challenge. Sustainable development and social sustainability in two southern megacities. 130 p. (241 p.) Yhteenveto 4 p. 2007.
- 300 POIJOLA, PASI, Technical artefacts. An ontological investigation of technology. 150 p. Yhteenveto 3 p. 2007.
- 301 KAUKUA, JARI, Avicenna on subjectivity. A philosophical study. 161 p. Yhteenveto 3 p. 2007.
- 302 KUPILA, PÄIVI, "Minäkö asiantuntija?". Varhaiskasvatuksen asiantuntijan merkitysperspektiivin ja identiteetin rakentuminen. - "Me, an expert?" Constructing the meaning perspective and identity of an expert in the field of early childhood education. 190 p. Summary 4 p. 2007.
- 303 SILVENNOINEN, PIIA, Ikä, identiteetti ja ohjaava koulutus. Ikääntyvät pitkäaikaistyöttömät oppimisyhteiskunnan haasteena. - Age, identity and career counselling. The ageing, long-term unemployed as a challenge to learning society. 229 p. Summary 4 p. 2007.
- 304 REINIKAINEN, MARJO-RIITTA, Vammaisuuden sukupuolittuneet ja sortavat diskurssit: Yhteiskunnallis-diskursiivinen näkökulma vammaisuuteen. - Gendered and oppressive discourses of disability: Social-discursive perspective on disability. 81 p. (148 p.) Summary 4 p. 2007.
- 305 MÄÄTTÄ, JUKKA, Asepalvelus nuorten naisten ja miesten opinto- ja työuralla. - The impact of military service on the career and study paths of young women and men. 141 p. Summary 4 p. 2007.
- 306 PYYKKÖNEN, MIIKKA, Järjestäytyvät diasporat. Etnisyys, kansalaisuus, integraatio ja hallinta maahanmuuttajien yhdistystoiminnassa. - Organizing diasporas. Ethnicity, citizenship, integration, and government in immigrant associations. 140 p. (279 p.) Summary 2 p. 2007.
- 307 RASKU, MINNA, On the border of east and west. Greek geopolitical narratives. - Idän ja lännen rajalla. Narratiiveja kreikkalaisesta geopolitiikasta. 169 p. Yhteenveto 3 p. 2007.
- 308 LAPIOLAHTI, RAIMO, Koulutuksen arviointi kunnallisen koulutuksen järjestäjän tehtävänä. Paikallisen arvioinnin toteutumisedellytysten arviointia erään kuntaorganisaation näkökulmasta. - The evaluation of schooling as a task of the communal maintainer of schooling - what are the presuppositions of the execution of evaluation in one specific communal organization. 190 p. Summary 7 p. 2007.
- 309 NATALE, KATJA, Parents' Causal Attributions Concerning Their Children's Academic Achievement. - Vanhempien lastensa koulu-menestystä koskevat kausaaliattribuutit. 54 p. (154 p.) Yhteenveto 3 p. 2007.
- 310 VAHTERA, SIRPA, Optimistit opintiellä. Opinnoissaan menestyvien nuorten hyvinvointi lukiosta jatko-opintoihin. - The well-being of optimistic, well-performing high school students from high school to university. 111 p. Summary 2 p. 2007.
- 311 KOIVISTO, PÄIVI, "Yksilöllistä huomiota arkisissa tilanteissa". Päiväkodin toimintakulttuurin kehittäminen lasten itsetuntoa vahvistavaksi. - "Individual attention in everyday situations". Developing the operational culture of a day-care centre to strengthen children's self-esteem. 202 p. Summary 4 p. 2007.
- 312 LAHIKAINEN, JOHANNA, "You look delicious" - Food, eating, and hunger in Margaret Atwood's novels. 277 p. Yhteenveto 2 p. 2007.
- 313 LINNAVUORI, HANNARIKKA, Lasten kokemuksia vuoroasumisesta. - Children's experiences of dual residence. 202 p. Summary 8 p. 2007.
- 314 PARVIAINEN, TIINA, Cortical correlates of language perception. Neuromagnetic studies in adults and children. - Kielen käsittely aivoissa. Neuromagneettisia tutkimuksia aikuisilla ja lapsilla. 128 p. (206 p.) Yhteenveto 5 p. 2007.

- 315 KARA, HANNELE, *Ermutige mich Deutsch zu sprechen. Portfolio als evaluationsform von mündlichen leistungen.* - "Rohkaise minua puhumaan saksaa" - kielisalkku suullisen kielitaidon arviointivälineenä. 108 p. Yhteenveto 3 p. 2007.
- 316 MÄKELÄ, AARNE, *Mitä rehtorit todella tekevät. Etnografinen tapaustutkimus johtamisesta ja rehtorin tehtävistä peruskoulussa.* - What principals really do. An ethnographic case study on leadership and on principal's tasks in comprehensive school. 266 p. Summary 5 p. 2007.
- 317 PUOLAKANAHO, ANNE, *Early prediction of reading - Phonological awareness and related language and cognitive skills in children with a familial risk for dyslexia.* - Lukemistaitojen varhainen ennustaminen. Fonologinen tietoisuus, kielelliset ja kognitiiviset taidot lapsilla joiden suvussa esiintyy dysleksiaa. 61 p. (155 p.) Yhteenveto 3 p. 2007.
- 318 HOFFMAN, DAVID M., *The career potential of migrant scholars in Finnish higher education. Emerging perspectives and dynamics.* - Akateemisten siirtolaisten uramahdollisuudet suomalaisessa korkeakoulujärjestelmässä: dynamiikkaa ja uusia näkökulmia. 153 p. (282 p.) Yhteenveto 2 p. 2007.
- 319 FADJUKOFF, PÄIVI, *Identity formation in adulthood.* - Identiteetin muotoutuminen aikuisiässä. 71 p. (168 p.) Yhteenveto 5 p. 2007.
- 320 MÄKIKANGAS, ANNE, *Personality, well-being and job resources: From negative paradigm towards positive psychology.* - Persoonallisuus, hyvinvointi ja työn voimavarat: Kohti positiivista psykologiaa. 66 p. (148 p.) Yhteenveto 3 p. 2007.
- 321 JOKISAARI, MARKKU, *Attainment and reflection: The role of social capital and regrets in developmental regulation.* - Sosiaalisen pääoman ja toteutumattomien tavoitteiden merkitys kehityksen säätelyssä. 61 p. (102 p.) Yhteenveto 2 p. 2007.
- 322 HÄMÄLÄINEN, JARMO, *Processing of sound rise time in children and adults with and without reading problems.* - Äänen nousuaikojen prosessointi lapsilla ja aikuisilla, joilla on dysleksia ja lapsilla ja aikuisilla, joilla ei ole dysleksiaa. 48 p. (95 p.) Tiivistelmä 2 p. 2007.
- 323 KANERVIO, PEKKA, *Crisis and renewal in one Finnish private school.* - Kriisi ja uudistuminen yhdessä suomalaisessa yksityiskoulussa. 217 p. Tiivistelmä 2 p. 2007.
- 324 MÄÄTTÄ, SAMI, *Achievement strategies in adolescence and young adulthood.* - Nuorten ajattelu- ja toimintastrategia. 45 p. (120 p.) Tiivistelmä 3 p. 2007.
- 325 TORPPA MINNA, *Pathways to reading acquisition: Effects of early skills, learning environment and familial risk for dyslexia.* - Yksilöllisiä kehityspolkuja kohti lukemisen taitoa: Varhaisten taitojen, oppimisympäristön ja sukuriskin vaikutukset. 53 p. (135 p.) 2007.
- 326 KANKAINEN, TOMI, *Yhdistykset, instituutiot ja luottamus.* - Voluntary associations, institutions and trust. 158 p. Summary 7 p. 2007.
- 327 PIRNES, ESA, *Merkityksellinen kulttuuri ja kulttuuripolitiikka. Laaja kulttuurin käsite kulttuuripolitiikan perusteluna.* - Meaningful culture and cultural policy. A broad concept of culture as a basis for cultural policy. 294 p. Summary 2 p. 2008.
- 328 NIEMI, PETERI, *Mieli, maailma ja referenssi. John McDowellin mielenfilosofian ja semantiikan kriittinen tarkastelu ja ontologinen täydennys.* - Mind, world and reference: A critical examination and ontological supplement of John McDowell's philosophy of mind and semantics. 283 p. Summary 4 p. 2008.
- 329 GRANBOM-HERRANEN, LIISA, *Sananlaskut kasvatustieteessä - perinnettä, kasvatusta, indoktrinaatiota? - Proverbs in pedagogical discourse - tradition, upbringing, indoctrination?* 324 p. Summary 8 p. 2008.
- 330 KYKYRI, VIRPI-LIISA, *Helping clients to help themselves. A discursive perspective to process consulting practices in multi-party settings.* - Autetaan asiakasta auttamaan itse itseään. Diskursiivinen näkökulma prosessikonstultoinnin käytäntöihin ryhmätilanteissa. 75 p. (153 p.) Tiivistelmä 2 p. 2008.
- 331 KIURU, NOONA, *The role of adolescents' peer groups in the school context.* - Nuortentoveriryhmien rooli kouluympäristössä. 77 p. (192 p.) Tiivistelmä 3 p. 2008.
- 332 PARTANEN, TERHI, *Interaction and therapeutic interventions in treatment groups for intimately violent men.* 46 p. (104 p.) Yhteenveto 2 p. 2008.
- 333 RAITILA, RAIJA, *Retkellä. Lasten ja kaupunkiympäristön kohtaaminen.* - Making a visit. Encounters between children and an urban environment. 179 p. Summary 3 p. 2008.
- 334 SUME, HELENA, *Perheen pyörteinen arki. Sisäkorvaistutetta käyttävän lapsen matka kouluun.* - Turbulent life of the family. Way to school of a child with cochlear implant. 208 p. Summary 6 p. 2008.
- 335 KOTIRANTA, TUUJA, *Aktivoinnin paradoksit.* - The paradoxes of activation. 217 p. Summary 3 p. 2008.
- 336 RUOPPILA, ISTO, HUUHTANEN, PEKKA, SEITSAMO, JORMA AND ILMARINEN, JUHANI, *Age-related changes of the work ability construct and its relation to cognitive functioning in the older worker: A 16-year follow-up study.* 97 p. 2008.
- 337 TIKKANEN, PIRJO, *"Helpompaa ja hausempaa kuin luulin". Matematiikka suomalaisten ja unkarilaisten perusopetuksen neljäsluokkalaisten kokemana.* - "Easier and more fun that

- I thought". Mathematics experienced by fourth-graders in Finnish and Hungarian comprehensive schools. 309 p. Summary 3 p. 2008.
- 338 KAUPPINEN, ILKKA, Tiedon omistaminen on valtaa – Globalisoituvan patenttijärjestelmän poliittinen moraalilaitos ja globaali kapitalismi. – *Owning* knowledge is power. Political moral economy of the globalizing patent system and global capitalism. 269 p. Summary 5 p. 2008.
- 339 KUJALA, MARIA, Muukalaisena omassa maassa. Miten kasvaa vuorovaikutuskonflikteissa? – A stranger in one's own land. How to grow in interaction conflicts? 174 p. Summary 7 p. 2008.
- 340 KOPONEN, TUIRE, Calculation and Language: Diagnostic and intervention studies. – Laskutaito ja kieli: Diagnostinen ja kuntoutustutkimus. 49 p. (120 p.) Tiivistelmä 2 p. 2008.
- 341 HAUTALA, PÄIVI-MARIA, Lupa tulla näkyväksi. Kuvataideterapeuttinen toiminta kouluissa. – Permission to be seen. Art therapeutic activities in schools. 202 p. 2008.
- 342 SIPARI, SALLA, Kuntouttava arki lapsen tueksi. Kasvatuksen ja kuntoutuksen yhteistoiminnan rakentuminen asiantuntijoiden keskusteluissa. – Habilitative everyday life to support the child. Construction of the collaboration of education and rehabilitation in experts discussions. 177 p. Summary 4 p. 2008.
- 343 LEHTONEN, PÄIVI HANNELE, Voimauttava video. Asiakslähtöisyyden, myönteisyyden ja videokuvan muodostama työorientaatio perheyön menetelmänä. – Empowering video. A work orientation formed by client-focus, positivity and video image as a method for family work. 257 p. Summary 3 p. 2008.
- 344 RUOHOMÄKI, JYRKI, "Could Do Better". Academic Interventions in Northern Ireland Unionism. – "Could Do Better" Akateemiset interventiot Pohjois-Irlannin unionismiin. 238 p. Tiivistelmä 2 p. 2008.
- 345 SALMI, PAULA, Nimeäminen ja lukemisvaikeus. Kehityksen ja kuntoutuksen näkökulma. – Naming and dyslexia: Developmental and training perspectives. 169 p. Summary 2 p. 2008.
- 346 RANTANEN, JOHANNA, Work-family interface and psychological well-being: A personality and longitudinal perspective. – Työn ja perheen vuorovaikutuksen yhteys psyykkiseen hyvinvointiin sekä persoonallisuuteen pitkittäistutkimuksen näkökulmasta 86 p. (146 p.) Yhteenveto 6 p. 2008.
- 347 PIIPPO, JUKKA, Trust, Autonomy and Safety at Integrated Network- and Family-oriented mode for co-operation. A Qualitative Study. 70 p. (100 p.) Yhteenveto 2 p. 2008.
- 348 HÄTINEN, MARJA, Treating job burnout in employee rehabilitation: Changes in symptoms, antecedents, and consequences. – Työuupumuksen hoito työikäisten kuntoutuksessa: muutokset työuupumuksen oireissa, ennakoijissa ja seurauksissa. 85 p. (152 p.) Tiivistelmä 4 p. 2008.
- 349 PRICE, GAVIN, Numerical magnitude representation in developmental dyscalculia: Behavioural and brain imaging studies. 139 p. 2008.
- 350 RAUTIAINEN, MATTI, Keiden koulu? Aineenopettajaksi opiskelevien käsityksiä koulu-kulttuuriin yhteisöllisyydestä. – Who does school belong to? Subject teacher students' conceptions of community in school culture. 180 p. Summary 4 p. 2008.
- 351 UOTINEN, SANNA, Vanhempien ja lasten toimijuuteen konduktiivisessa kasvatuksessa. – Into the agency of a parent and a child in conductive education. 192 p. Summary 3 p. 2008.
- 352 AHONEN, HELENA, Rehtoreiden kertoma johtajuus ja johtajaidentiteetti. – Leadership and leader identity as narrated by headmasters. 193 p. 2008.
- 353 MOISIO, OLLI-PEKKA, Essays on radical educational philosophy. 151 p. Tiivistelmä 3 p. 2009.
- 354 LINDQVIST, RAIIJA, Parisuhdeväkivallan kohtaaminen maaseudun sosiaalityössä. – Encountering partner violence with rural social work. 256 p. 2009.
- 355 TAMMELIN, MIA, Working time and family time. Experiences of the work and family interface among dual-earning couples in Finland. – Työaika ja perheen aika: kokemuksia työn ja perheen yhteensovittamisesta Suomessa. 159 p. Tiivistelmä 3 p. 2009.
- 356 RINNE, PÄIVI, Matkalla muutokseen. Sosiaalialan projektitoiminnan perustelut, tavoitteet ja toimintatavat Sosiaaliturva-lehden kirjoituksissa 1990-luvulla. – On the way to the change. 221 p. Summary 2 p. 2009.
- 357 VALTONEN, RIITTA, Kehityksen ja oppimisen ongelmien varhainen tunnistaminen Lene-arvioinnin avulla. Kehityksen ongelmien päällekkäisyys ja jatkuvuus 4–6-vuotiailla sekä ongelmien yhteys koulusuoriutumiseen. – Lene-assessment and early identification of developmental and learning problems. Co-occurrence and continuity of developmental problems from age 4 to age 6 and relation to school performance. 73 p. (107 p.) Summary 2 p. 2009.
- 358 SUHONEN, KATRI, Mitä hiljainen tieto on hengellisessä työssä? Kokemuksellinen näkökulma hiljaisen tiedon ilmenemiseen, siirrettävyyteen ja siirrettävyyden merkitykseen ikääntyneiden diakoniatyöntekijöiden ja pappien työssä. – What is tacit knowledge in spiritual work? An experiential approach to the manifestation, significance and distribution of tacit knowledge in the work of aged church deacons and ministers. 181 p. Summary 6 p. 2009.

- 359 JUMPPANEN, AAPO, United with the United States - George Bush's foreign policy towards Europe 1989-1993. 177 p. Yhteenvedo 3 p. 2009.
- 360 HUEMER, SINI, Training reading skills. Towards fluency. - Lukemistaitojen harjoittaminen. Tavoitteena sujuvuus. 85 p. (188 p.) Yhteenvedo 3 p. 2009.
- 361 ESKELINEN, TEPPO, Putting global poverty in context. A philosophical essay on power, justice and economy. 221 p. Yhteenvedo 1 p. 2009.
- 362 TAIPALE, SAKARI, Transformative technologies, spatial changes: Essays on mobile phones and the internet. 97 p. (184 p.) Yhteenvedo 3 p. 2009.
- 363 KORKALAINEN, PAULA, Riittämättömyyden tunteesta osaamisen oivallukseen. Ammatillisen asiantuntijuuden kehittäminen varhaiserityiskasvatuksen toimintaympäristöissä. - From a feeling of insufficiency to a new sense of expertise. Developing professional knowledge and skills in the operational environments for special needs childhood education and care. 303 p. Summary 4 p. 2009.
- 364 SEPPÄLÄ-PÄNKÄLÄINEN, TARJA, Oppijoiden moninaisuuden kohtaaminen suomalaisessa lähikoulussa. Etnografia kouluyhteisön aikuisten yhdessä oppimisen haasteista ja mahdollisuuksista. - Confronting the Diversity of Learners in a Finnish Neighbourhood School. An Ethnographic Study of the Challenges and Opportunities of Adults Learning Together in a School community. 256 p. Summary 4 p. 2009.
- 365 SEVÓN, EIJA, Maternal Responsibility and Changing Relationality at the Beginning of Motherhood. - Äidin vastuu ja muuttuvat perhesuhteet äitiyden alussa. 117 p. (200 p.) Yhteenvedo 5 p. 2009.
- 366 HUUTTUNEN-SCOTT, TIINA, Auditory duration discrimination in children with reading disorder, attention deficit or both. - Kuulonvarainen keston erottelu lapsilla, joilla on lukemisvaikeus, tarkkaavaisuuden ongelma tai molemmat. 68 p. (112 p.) Tiivistelmä 3 p. 2009.
- 367 NEUVONEN-RAUHALA, MARJA-LIISA, Työelämälähtöisyyden määrittäminen ja käyttäminen ammattikorkeakoulun jatkotutkintokokeilussa. - Defining and applying working-life orientation in the polytechnic postgraduate experiment. 163 p. Summary 7 p. 2009.
- 368 NYMAN, TARJA, Nuoren vieraan kielen opettajan pedagogisen ajattelun ja ammatillisen asiantuntijuuden kehittyminen. - The development of pedagogical thinking and professional expertise of newly qualified language teachers. 121 p. (201 p.) Summary 4 p. 2009.
- 369 PUUTIO, RISTO, Hidden agendas. Situational tasks, discursive strategies and institutional practices in process consultation. 83 p. (147 p.) Tiivistelmä 2 p. 2009.
- 370 TOIVANEN, JUHANA, Animal consciousness. Peter Olivi on cognitive functions of the sensitive soul. 369 p. Yhteenvedo 4 p. 2009.
- 371 NOKIA, MIRIAM, The role of the hippocampal theta activity in classical eyeblink conditioning in rabbits. - Hippokampuksen theta-aktiivisuuden rooli klassisessa silmäniskuehdollistamisessa kaneilla. 41 p. (80 p.) Yhteenvedo 2 p. 2009.
- 372 LÄHTEENMÄKI, VILI, Essays on early modern conceptions of consciousness: Descartes, Cudworth, and Locke. 160 p. 2009.
- 373 BJÖRK, KAJ, What explains development. Development strategy for low human development index countries. 212 p. Yhteenvedo 1 p. 2009.
- 374 PUUPPONEN, ANTTI, Maaseutuyrittäjyys, verkostot ja paikallisuus. Tapaustutkimus pienimuotoisen elintarviketuotannon kestävyyydestä Keski-Suomessa. - Rural entrepreneurship, networks and locality. A case study of the sustainability of small-scale food production in Central Finland. 100 p. (191 p.) Summary 3 p. 2009.
- 375 HALTUNEN, LEENA, Päivähoitotyö ja johtajuus hajautetussa organisaatiossa. - Day care work and leadership in a distributed organization. 181 p. Summary 4 p. 2009.
- 376 KAIDESOJA, TUUKKA, Studies on ontological and methodological foundations of critical realism in the social sciences. 65 p. (187 p.) Yhteenvedo 9 p. 2009.
- 377 SIPPOLA, MARKKU, A low road to investment and labour management? The labour process at Nordic subsidiaries in the Baltic States. 272 p. Tiivistelmä 2 p. 2009.
- 378 SANTALA, OLLI-PEKKA, Expertise in using the Rorschach comprehensive system in personality assessment. 150 p. Tiivistelmä 1 p. 2009.
- 379 HARJUNEN, HANNELE, Women and fat: Approaches to the social study of fatness. - Naiset ja lihavuus: näkökulmia lihavuuden yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen 87 p. (419 p.) Tiivistelmä 4 p. 2009.
- 380 KETTUNEN, LIISA, Kyllä vai ei. Peruskoulun sukupuolikasvatuksen oppimateriaalin kehittämistyö ja arviointi. - Yes or no? The development and evaluation of teaching material for sex education in the Finnish comprehensive school. 266 p. Summary 3 p. 2010.
- 381 FROM, KRISTINE, "Että sais olla lapsena toisten lasten joukossa". Substantiivinen teoria erityistä tukea tarvitsevan lapsen toiminnallisesta osallistumisesta toimintaympäristöissään. - To be a child just as the others in the peer group. A substantive theory of activity-

- based participation of the child with special educational needs. 174 p. Summary 4 p. 2010.
- 382 MYKKÄNEN, JOHANNA, Isäksi tulon tarinat, tunteet ja toimijuus. - Becoming a father – types of narrative, emotions and agency. 166 p. Summary 5 p. 2010.
- 383 RAASUMAA, VESA, Perusopetuksen rehtori opettajien osaamisen johtajana. - Knowledge management functions of a principal in basic education. 349 p. Summary 5 p. 2010.
- 384 SISÄINEN, LAURI, Foucault's voices: Toward the political genealogy of the auditory-sonorous. - Foucault'n äänet. Kohti auditoris-sonoorista poliittista genealogiaa. 207 p. Tiivistelmä 2 p. 2010.
- 385 PULLI, TUULA, Totta ja unta. Draama puhe- ja kehitysvammaisten ihmisten yhteisöllisenä kuntoutuksena ja kokemuksena. - The Real and the Illusory. Drama as a means of community-based rehabilitation and experience for persons with severe learning and speech disabilities. 281 p. Summary 7 p. 2010.
- 386 SISKONEN, TIINA, Kielelliset erityisvaikeudet ja lukemaan oppiminen. - Specific language impairments and learning to read. 205 p. Summary 3 p. 2010.
- 387 LYYRA, PESSI, Higher-order theories of consciousness: An appraisal and application. - Korkeamman kertaluvun tietoisusteoria: arvio ja käyttöehdotus. 163 p. Yhteenveto 5 p. 2010.
- 388 KARJALAINEN, MERJA, Ammattilaisten käsityksiä mentoroinnista työpaikalla. - Professionals' conceptions of mentoring at work. 175 p. Summary 7 p. 2010.
- 389 GEMECHU, DEREJE TEREFE, The implementation of a multilingual education policy in Ethiopia: The case of Afaan Oromoo in primary schools of Oromia Regional State. 266 p. 2010.
- 390 KOIVULA, MERJA, Lasten yhteisöllisyys ja yhteisöllinen oppiminen päiväkodissa. - Children's sense of community and collaborative learning in a day care centre. 189 p. Summary 3 p. 2010.
- 391 NIEMI, MINNA, Moraalijärjestystä tuottamassa. Tutkimus poliisityöstä lasten parissa. - Producing moral order. A Study on police work with children. 190 p. Summary 3 p. 2010.
- 392 ALEMAYEHU TEKLEMARIAM HAYE, Effects of intervention on psychosocial functioning of hearing and hard of hearing children in selected primary schools of Addis Ababa, Ethiopia. 195 p. Executive summary 4 p. 2010.
- 393 KASKIHARJU, EIJA, Koteja ja kodinomaisuutta. Tutkimus vanhenemisen paikoista valtiopäiväpuheissa 1950 - 2005. - Homes and homelikeness. A study on places for ageing in parliamentary speeches from 1950 to 2005. 244 p. Summary 5 p. 2010.
- 394 MAHLAKAARTO, SALME, Subjektiksi työssä - Identiteettiä rakentamassa voimaantumisen kehitysohjelmassa. - Becoming a subject at work - Constructing identity within a program of empowerment. 95 p. (198 p.) Yhteenveto 1 p. 2010.
- 395 TAPIO, TARJA, "Meilä on kaikilla samanlaiset tarinat". Tarinankerrontatutkimus tornionlaaksolaisuudesta vanhimpien aapulaisten arjessa ja tulevaisuudessa. - "We all have the same stories". A storytelling case study of Torne Valley -ness in the everyday life and future of elderly Aapua residents. 261 p. Summary 6 p. 2010.
- 396 RAUTAINEN, EIJJA-LIISA, Co-construction and collaboration in couple therapy for depression. - Yhteistoiminnallisuus masennuksen pariterapiassa. 56 p. (122 p.) Yhteenveto 3 p. 2010.
- 397 AALTONEN, TERHI, "Taiteilija ei vanhene". Haastattelututkimus kuvataiteilijoiden ikääntymiskokemuksista taidemaailmassa. - "An artist doesn't get old". An interview-based study of painters' experiences of ageing in the world. 216 p. Summary 5 p. 2010.
- 398 SAVOLAINEN, KAISA, Education as a means to world peace: The case of the 1974 UNESCO recommendation. - Kasvatus maailmanrauhan välineenä: Tapaustutkimus UNESCON 1974 hyväksymästä suosituksesta. 262 p. Yhteenveto 12 p. 2010.
- 399 HEMMINKI, ARJA, Kertomuksia avioerosta ja parisuhteen päättämisestä. Suomalainen eropuhe pohjalaisten kirjoituksissa ja naistenlehdissä. - Narratives on divorce and ending of a relationship. 158 p. Summary 2 p. 2010.
- 400 SAINI, NINA, On the rocky road of reading: Effects of computer-assisted intervention for at-risk children. - Lukemaan oppimisen kivisellä tiellä - Verkkopohjaisen Ekapeli - ohjelman kuntouttavat vaikutukset riskilasten lukemaan oppimisessä. 95 p. (208 p.) Yhteenveto 5 p. 2010.
- 401 VILJARANTA, JAANA, The development and role of task motivation and task values during different phases of the school career. - Oppiainekohtaisen koulumotivaation kehitys ja rooli koulutaipaleen eri vaiheissa. 53 p. (115 p.) Yhteenveto 1 p. 2010.
- 402 OINAS, TOMI, Sukupuolten välinen kotityönjako kahden ansaitsijan perheissä. - Domestic division of labour in dual-earner households. 188 p. 2010.
- 403 MAMMON, REET, Kolmen etnisen ryhmän kotoutumisprosessi Suomessa. - The integration process of three ethnic groups in Finland. 142 p. Summary 5 p. 2010.
- 404 KETONEN, RITVA, Dysleksiäriski oppimisen haasteena. Fonologisen tietoisuuden interventio ja lukemaan oppiminen. - Risk for dyslexia as a challenge of learning. Phonological intervention and learning to read. 139 p. Summary 3 p. 2010.

- 405 LAHTERO, TAPIO, Yhtenäiskoulun johtamiskulttuuri. Symbolis-tulkinnallinen näkökulma. - Leadership culture in unified comprehensive school, symbolic-interpretative approach. 238 p. Summary 2 p. 2011.
- 406 NÖTKÖ, MARIANNE, Väkiältä, vallankäyttö ja vahingoittuminen naisten perhesuhteissa. - Violence, power using and being hurt in women's family relations. 254 p. Summary 5 p. 2011.
- 407 PULKKINEN, SEPPO, Valmentajataustan merkitys rehtorin työssä. - The significance of coaching background in principal's work. 211 p. Summary 7 p. 2011.
- 408 SÖDOR, UUVE, Community resilience and wellbeing in northwest Russian forestry settlements. 195 p. Summary 2 p. 2011.
- 409 HYVÖNEN, KATRIINA, Personal work goals put into context: Associations with work environment and occupational well-being. - Henkilökohtaisten työtavoitteiden puitteet: yhteydet työoloihin ja työhyvinvointiin 82 p. (133 p.) Yhteenveto 3 p. 2011.
- 410 RUOHOTIE-LYHTY, MARIA, Opettajuuden alkutaival. Vastavalmistuneen vieraan kielen opettajan toimijuus ja ammatillinen kehittyminen. - First steps on the path of teacherhood. Newly qualified foreign language teachers' agency and professional development. 98 p. (190 p.) Summary 2 p. 2011.
- 411 HALONEN, KATRI, Kulttuurituottajat taiteen ja talouden risteyskohdassa. - Cultural intermediaries at the junction between art and business. 101 p. (175 p.) Summary 6 p. 2011.
- 412 MIKOLA, MARJATTA, Pedagogista rajankäyntiä koulussa. Inklusioreitit ja yhdessä oppimisen edellytykset. - Defining pedagogical boundaries at school - the routes to inclusion and conditions for collaborative learning. 304 p. Summary 8 p. 2011.
- 413 SOANJÄRVI, KATARINA, Mitä on ammatillinen nuorisotyö? Nuorisotyön villiä kenttää kesyttämässä. - What is professional youth work? Taming of wild youth work sector. 152 p. Summary 3 p. 2011.
- 414 LEHTO-SALO, PIRKKO, Koulukotisijoitus - nuoren toinen mahdollisuus? Mielenterveyden häiriöiden, oppimisvaikeuksien ja perheongelmien kirjo kehittämishaasteena. - The placement on a reform school - The second change for an adolescent? Psychiatric disorders, learning disabilities and problems in the family as a challenge of treatment. 74 p. (125 p.) 2011.
- 415 MÄGI, KATRIN, Achievement goals, achievement behaviours, and skill development in the school and home context: Their antecedents and correlates. 54 p. (134 p.) Yhteenveto 3 p. 2011.
- 416 HEINONEN, VEIKKO U.J., Suomalaisen turvallisuuspolitiikan tila. Suomalaisen 2000-luvun alun turvallisuuspoliittisen debatin käsiteanalyttinen tarkastelu. - The state of Finnish security policy. A conceptual analysis of the Finnish debate on security policy in the early 2000s. 266 p. Yhteenveto 1 p. 2011.
- 417 PURO, ERIKA, Peruskoulun erityisopetuksen laatu oppilaiden, huoltajien, koulunkäyntiavustajien, opettajien ja rehtorien arvioimana. - The quality of special education in Finnish comprehensive schools from the viewpoint of pupils, parents, educational assistants, teachers and principals. 165 p. Summary 2 p. 2011.
- 418 PIETIKÄINEN, MAIJA, Laulu ja amor mundi. Tutkimus laulusta eräänä maailmasta huolettimisen perusaktiviteettina. - Singing and amor mundi. 193 p. Summary 2 p. 2011.
- 419 SALO, SIRPA, Parisuhdeongelmat ja lasten psyykinen hyvinvointi: kaksi tutkimusnäkökulmaa. - Couples conflicts and children's mental wellbeing: two research approaches. 156 p. Summary 2 p. 2011.
- 420 HANNONEN, RIITTA, Verbal and academic skills in children with type 1 diabetes. - Tyypin 1 diabetesta sairastavien lasten kielelliset ja oppimiseen liittyvät perustaidot. 49 p. (79 p.) Yhteenveto 3 p. 2011.
- 421 SELIN, JANI, Hallinnan näkökulmia huumeriippuvuuden hoitoon Suomessa vuosina 1965-2005. - Governmental perspectives on the treatment of drug addiction in Finland between 1965 and 2005. 55 p. (118 p.) Summary 2 p. 2011.
- 422 NIKKOLA, TIINA, Oppimisen esteet ja mahdollisuudet ryhmässä. Syyllisyyden kehittyminen syntipukki-ilmiöksi opiskeluryhmässä ohjaajan tulkitsemana. - Learning in a group: obstacles and opportunities. A supervisor's interpretation of how guilt becomes scapegoating in a study group. 245 p. Summary 6 p. 2011.
- 423 LASSENIUS, YVONNE, Utvecklingen av vårdlärarnas kulturkompetens. En kvalitativ studie som fokuserar på lärarna i mångkulturella lärandemiljöer i Finland. - The development of nurse teachers' cultural competence. A qualitative study focusing on teachers in multicultural learning environments in Finland. 74 p. (101 p.) Summary 2 p. 2011.
- 424 YLÖNEN, MARJA, Saastumisen kontrollin ideologia Vesien saastumisen ja vesirikosten kontrolli Suomessa vuosina 1960-2000. - Ideology of pollution control. Social control of water pollution and pollution crimes in Finland from the 1960s until the year 2000. 232 p. Summary 2 p. 2011.